

SÁRVÁRI PÁL LEVELESKÖNYVE

CSOKONAI KÖNYVTÁR. FORRÁSOK
(Régi kortársaink)

21.

Sorozatszerkesztők:
Debreczeni Attila, Fazakas Gergely Tamás

Sárvári Pál
leveleskönyve

Sajtó alá rendezte:
BRIGOVÁ CZ LÁSZLÓ
LAKNER LAJOS

A borítón:

A TUDÁS FÁJA

(Címlapnyomatvány és könyvdísz XVII–XVIII. századi
debreceni nyomtatványokban)

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2023

A kötet a HUN–REN Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében jött létre.

TARTALOM

A kutatás és a kötet megjelenése a MEC_K 141011 számú projekt keretében a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a MEC_K_21 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága által elismert kritikai szövegkiadás.

Lektorálta:
KOVÁCS TEOFIL

A latin nyelvű szövegeket gondozta és fordította:
POSTA ANNA

© Brigovác László, Lakner Lajos 2023
© Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen University Press, 2023

ISSN 1418-3242
ISBN 978 963 615 118 8

Kiadta: a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
Debreceni Egyetemi Kiadója, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi főigazgató
Tördelte: Kónya Ábel
Szerkesztette: Szabó Anna Viola
A nyomdai munkálatok a Kapitális Nyomdában készültek
Felelős vezető: Kapusi József
Készült Debrecenben, 2023-ban

SZÖVEGEK

1.	Sárváry Jakab: Az olvasóhoz! Debrecen, 1869. szeptember 30.	13
2.	Budai Ézsaiás – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1785. január 19.	15
3.	Márton István – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1785. január 13.	16
4.	Márton István – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1785. április 29.	18
5.	Márton István – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1785. október 13.	19
6.	Márton István – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1785. november 17.	22
7.	Márton István – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1786. március 15.	23
8.	Márton István – Sárvári Pálnak, Hajdúnánás, 1787. március 31.	24
9.	Budai Ézsaiás – Sárvári Pálnak, Lőcse, 1786. június 12.	25
10.	Schwartner Márton – Sárvári Pálnak, Pest, 1790. november 5.	26
11.	Saátor János – Sárvári Pálnak, [h. n., 1792.]	26
12.	Sárvári Pál – Benedek Mihálynak, Göttingen, 1792. november 18.	28
13.	Sárvári Pál – Domokos Lajosnak, Göttingen, 1793. július 25.	30
14.	Sárvári Pál – Domokos Lajosnak, Göttingen, 1793. szeptember 8.	32
15.	Révkomáromi Református Egyház kurátora és elöljárói – Sárvári Pálnak, Komárom, 1793. január 9.	33
16.	Johann Jacob Ebert – Sárvári Pálnak, [Wittenberg, 1795.]	34
17.	Domokos Lajos – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1794. július 15.	35
18.	Domokos Lajos – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1795. március 21.	37
19.	Domokos Lajos – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1799. február 22.	38
20.	Domokos Lajos – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1800. március 15.	39
21.	Domokos Lajos – Sárvári Pálnak, [Debrecen, 1800 körül]	40
22.	Domokos Lajos – Sárvári Pálnak, [Debrecen, 1803. vagy 1804.]	40
23.	Budai Ézsaiás: Domokos Lajos sírverse, 1803.	44
24.	Benedek Mihály – Sárvári Pálnak, [Debrecen, 1803. vagy 1804.]	45
25.	August Johann Georg Karl Batsch – Sárvári Pálnak, Jéna, 1795. október 4.	50
26.	Kováts Mihály – Sárvári Pálnak, Pest, 1797. december 22.	50
27.	Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak, Bécs, 1796. május 6.	51
28.	Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak, Bécs, 1796. május 6. (másolat)	53
29.	Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak, Bécs, 1797. február 3.	54
30.	Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak, Pest, 1798. március 20.	58
31.	Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak, Pest, 1799. május 8.	59
32.	Vay József – Sárvári Pálnak, Tiszacsege, 1797. május 31.	61
33.	Vay József – Sárvári Pálnak, Tiszacsege, 1797. május 31. (másolat)	62
34.	Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak, Bécs, 1798. február 23.	62
35.	Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak, Bécs, 1798. február 23. (másolat)	64
36.	Schwartner Márton – Sárvári Pálnak, Pest, 1798. április 14.	65

37.	Ráczkevi István – Sárvári Pálnak, Losonc, 1798. május 15.	66	83.	Cseh-Szombati Sámuel – Sárvári Pálnak, Pest, 1811. február 11.	126
38.	Márton József – Sárvári Pálnak, Lőcse, 1799. január 7.	67	84.	Dessewffy József – Sárvári Pálnak, Szentmihály, 1811. április 26.	127
39.	Sándorffi József – Sárvári Pálnak, Bécs, 1799. május 6.	67	85.	Márton István – Sárvári Pálnak, Pápa, 1813. február 7.	127
40.	Sándorffi József – Sárvári Pálnak, Bécs, 1799. május 14.	70	86.	Sárvári Pál – Márton Istvánnak, [Debrecen, 1813. február 17–19. között]	129
41.	Budai Ferenc – Sárvári Pálnak, Hajdúszovát, 1800. június 5.	73	87.	Dessewffy József – Sárvári Pálnak, Alsóolysó 1813. május 11.	130
42.	Földi János – Sárvári Pálnak, Hajdúhadház, 1800. augusztus 13.	74	88.	Kerekes Ferenc – Sárvári Pálnak, Bécs, 1815. március 7.	132
43.	Sárvári Pál – Földi Jánosnak, Debrecen, 1800. augusztus 19.	74	89.	Dessewffy József – Sárvári Pálnak, Szentmihály, 1816. október 16.	133
44.	Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak, Pest, 1800. március 2.	75	90.	Dessewffy József – Sárvári Pálnak, Kassa, 1817. január 20.	134
45.	Kováts Mihály – Sárvári Pálnak, Pest, 1802. március 16.	80	91.	Beregszászi Nagy Pál – Sárvári Pálnak, Beregardó, 1817. július 3.	135
46.	Péchy Mihály – Sárvári Pálnak, Nagyszeben, 1803. augusztus 17.	81	92.	Döbrentei Gábor – Sárvári Pálnak, Kolozsvár, 1817. április 10.	136
47.	Péchy Mihály – Sárvári Pálnak, Nagyszeben, 1805. június 12.	83	93.	Hari Péter – Sárvári Pálnak, Máramarossziget, 1819. január 8.	137
48.	Péchy Mihály – Sárvári Pálnak, Nagyszeben, 1808. március 17.	85	94.	Báthory Gábor – Sárvári Pálnak, Pest, 1818. október 31.	138
49.	Péchy Mihály – Sárvári Pálnak, Nagyszeben, 1803. augusztus 17. (másolat)	86	95.	Báthory Gábor – Sárvári Pálnak, Pest, 1819. április 12.	138
50.	Péchy Mihály – Sárvári Pálnak, Nagyszeben, 1805. június 12. (másolat)	88	96.	Báthory Gábor – Sárvári Pálnak, Pest, 1822. október 3.	139
51.	Péchy Mihály – Sárvári Pálnak, Nagyszeben, 1808. március 17. (másolat)	89	97.	Csanádi István – Sárvári Pálnak, Álmosd, 1819. január 9.	140
52.	Varga Márton – Sárvári Pálnak, Nagyvárad, 1803. április 25.	91	98.	Kováts Mihály – Sárvári Pálnak, Pest, 1819. június 3.	141
53.	Ocsovsky Pál – Sárvári Pálnak, Bécs, 1804. november 25.	92	99.	Péchy Imre – Sárvári Pálnak, Pest, 1819. szeptember 4.	142
54.	Márton József – Sárvári Pálnak, Bécs, 1803. december 15.	93	100.	Benedek Mihály – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1820. március 18.	142
55.	Varga Márton – Sárvári Pálnak, Nagyvárad, 1804. október 4.	96	101.	Sárvári Pál – Tomka Istvánnak, Debrecen, 1820. január 19.	143
56.	Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak, Nagyszeben, 1803. április 13.	97	102.	Márton József – Sárvári Pálnak, [Bécs, 1820.]	144
57.	Cseh-Szombati József – Sárvári Pálnak, Pest, 1804. szeptember 4.	98	103.	Karap Péter – Sárvári Pálnak, Hajdúböszörmény, 1821. július 5.	146
58.	Vecsey Sámuel – Sárvári Pálnak, Hajdúböszörmény, 1804. december 9.	99	104.	Gáti István – Sárvári Pálnak, Szatmárnémeti, 1821. október 17.	146
59.	Márton József – Sárvári Pálnak, Bécs, 1805. január 8.	100	105.	Dessewffy József – Sárvári Pálnak, Kassa, 1822. április 20.	147
60.	Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak, Nagyszeben, 1805. február 19.	101	106.	Sárvári Pál: Óda Ferenczyhez, [Debrecen, 1823. március 11. körül]	148
61.	Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak, Nagyszeben, 1805. április 11.	103	107.	Ferenczy István – Széll Sámuelnek, Róma, 1823. július 24.	151
62.	Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak, Nagykőrös, 1806. január 7.	104	108.	Teleki József – Sárvári Pálnak, Pest, 1824. június 20.	152
63.	Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak, Bécs, 1806. december 26.	105	109.	Dessewffy József – Sárvári Pálnak, Szentmihály, 1824. május 13.	153
64.	Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak, Bécs, [1806. vagy 1807.]	107	110.	Dömény Sándor – Sárvári Pálnak, Pest, 1825. június 27.	154
65.	Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak, Bécs, 1807. szeptember 22.	108	111.	Kováts Mihály – Sárvári Pálnak, Pest, 1828. április 5.	155
66.	Széchenyi Ferenc – Sárvári Pálnak, Pest, 1807. december 7.	109	112.	György József – Sárvári Pálnak, Szatmárnémeti, 1831. szeptember 7.	156
67.	Széchenyi Ferenc – Sárvári Pálnak, Pest, 1807. december 19.	110	113.	Mihályik Dániel – Sárvári Pálnak, Késmárk, 1833. szeptember 19.	157
68.	Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak, Nagykőrös, 1805. január 1.	111	114.	Antal János – Sárvári Pálnak, Marosvásárhely, 1836. február 2.	158
69.	Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak, Nagykőrös, 1809. április 4.	111	115.	Szalay alapítvány igazgatósága – Sárvári Pálnak, Alsódabas, 1839. december 27.	159
70.	Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak, Nagykőrös, 1809. május 28.	113	116.	Szoboszlai Pap István – Sárvári Pálnak, Alsódabas, 1842. január 12.	161
71.	Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak, Nagykőrös, 1815. december 30.	114	117.	Dessewffy József – Sárvári Pálnak, Kassa, 1842. április 8.	162
72.	Kazinczy Ferenc – Sárvári Pálnak, Érsemlyén, 1806. január 24.	115	118.	Sárvári Pál Vergilius-fordítása, [Debrecen,] 1844.	163
73.	Farkas János – Sárvári Pálnak, Komárom, 1806. október 8.	116	119.	Szoboszlai Pap István – Sárvári Pálnak, Debrecen, 1845. március 17.	164
74.	Magyar Mihály – Sárvári Pálnak, Komárom, 1806. október 30.	117	120.	Kovács József – Sárvári Pálnak, Nagyenyed, 1802. július 29.	165
75.	Hari Péter – Sárvári Pálnak, Máramarossziget, 1806. november 24.	117	121.	Gombos Dániel – Sárvári Pálnak, Székelyhíd, 1820. január 5.	166
76.	Teleki Sámuel – Sárvári Pálnak, Bécs, 1807. december 27.	119	122.	Fodor István – Sárvári Pálnak, Pálfa, 1821. január 19.	167
77.	Teleki Sámuel – Sárvári Pálnak, Bécs, 1808. november 15.	119	123.	Pap István – Sárvári Pálnak, Kunszentmiklós, 1823. december 28.	168
78.	Tertina Mihály – Sárvári Pálnak, Nagyvárad, 1807. június 5.	120	124.	Pap István – Sárvári Pálnak, [Kunszentmiklós, 1824.]	169
79.	Schwartner Márton – Sárvári Pálnak, Pest, 1808. január 7.	120	125.	Pap István – Sárvári Pálnak, Kunszentmiklós, 1825. október 30.	171
80.	Böszörményi Pál – Sárvári Pálnak, Várkony, 1808. április 11.	121	126.	Sárváry Jakab feljegyzése Pap Istvánról, [Debrecen, 1869.]	176
81.	Varga Márton – Sárvári Pálnak, Nagyvárad, 1809. június 5.	123	127.	Péchy Mihály – Péchy Imrének, [h. n., 1803 és 1808 között]	177
82.	Cseh-Szombati Sámuel – Sárvári Pálnak, Pest, 1811. január 12.	124			

128. Péchy Mihály – Péchy Imrének, [h. n., 1803 és 1808 között] (másolat)	178
129. Péchy Imre – Sárvári Pálnak, Pest, 1825. március 10.	179
130. Sárvári Pál – Kiss Sámulnek, Debrecen, 1809. augusztus 15.	180
131. Sárvári Pál – Sárváry Jakabnak, Debrecen, 1846. december 7.	182
132. Tóth Ferenc verse Sárvári Pálnak, [Debrecen], 1792. [január 25. és február 14. között]	182
133. Szoboszlai Pap István verse Sárvári Pálnak, [Debrecen], 1809. [január 25. és február 14. között]	183
134. Tatai Sándor verse Sárvári Pálnak, [Debrecen], 1810. január 25.	184
135. Tóth Mihály verse Sárvári Pálnak, [Debrecen], 1808. január 25.	184
136. Tóth Mihály verse Sárvári Pálnak, [Debrecen, 1808. január 25.]	185
137. Cseh-Szombati Dániel verse Sárvári Pálnak, [Debrecen], 1807. [január 25. és február 14. között]	186
138. Cseh-Szombati Dániel verse Sárvári Pálnak, [Debrecen], 1808. február 14.	193
139. Gatsári István verse Sárvári Pálnak, [Debrecen, 1807 és 1816 között]	197
140. Báthory Gábor verse Sárvári Pálnak, Debrecen, 1817. január 26.	203
141. Bányai József verse Sárvári Pálnak, [Debrecen], 1810. január 25.	203
142. Lakatos József verse Sárvári Pálnak, [Debrecen], 1816 körül	205
143. Lengyel Imre verse Sárvári Pálnak, [Debrecen], 1816. január 25.	207
144. Jákaai Gábor – Sárvári Pálnak, [h. n.], 1826. augusztus 17.	209
145. Sárvári Pál – Hints Lőrincnek, Debrecen, 1807. október 17.	210
146. Sárvári Pál – Hints Lőrincnek, Debrecen, 1810. március 9.	210
147. Sárvári Pál – Benkő Eleknek, Debrecen, 1811. január 14.	211
148. Ferenczy Elek – Sárváry Jakabnak, Debrecen, 1870. október 10.	213
149. Hints Miklós – Ferenczy Eleknek, Marosvásárhely, 1870. január 28.	213
150. Sárváry Jakab: A gyűjtemény tartalma	214
151. Sárváry Ferenc: Pótló jegyzetek a tartalomhoz	226

JEGYZETEK

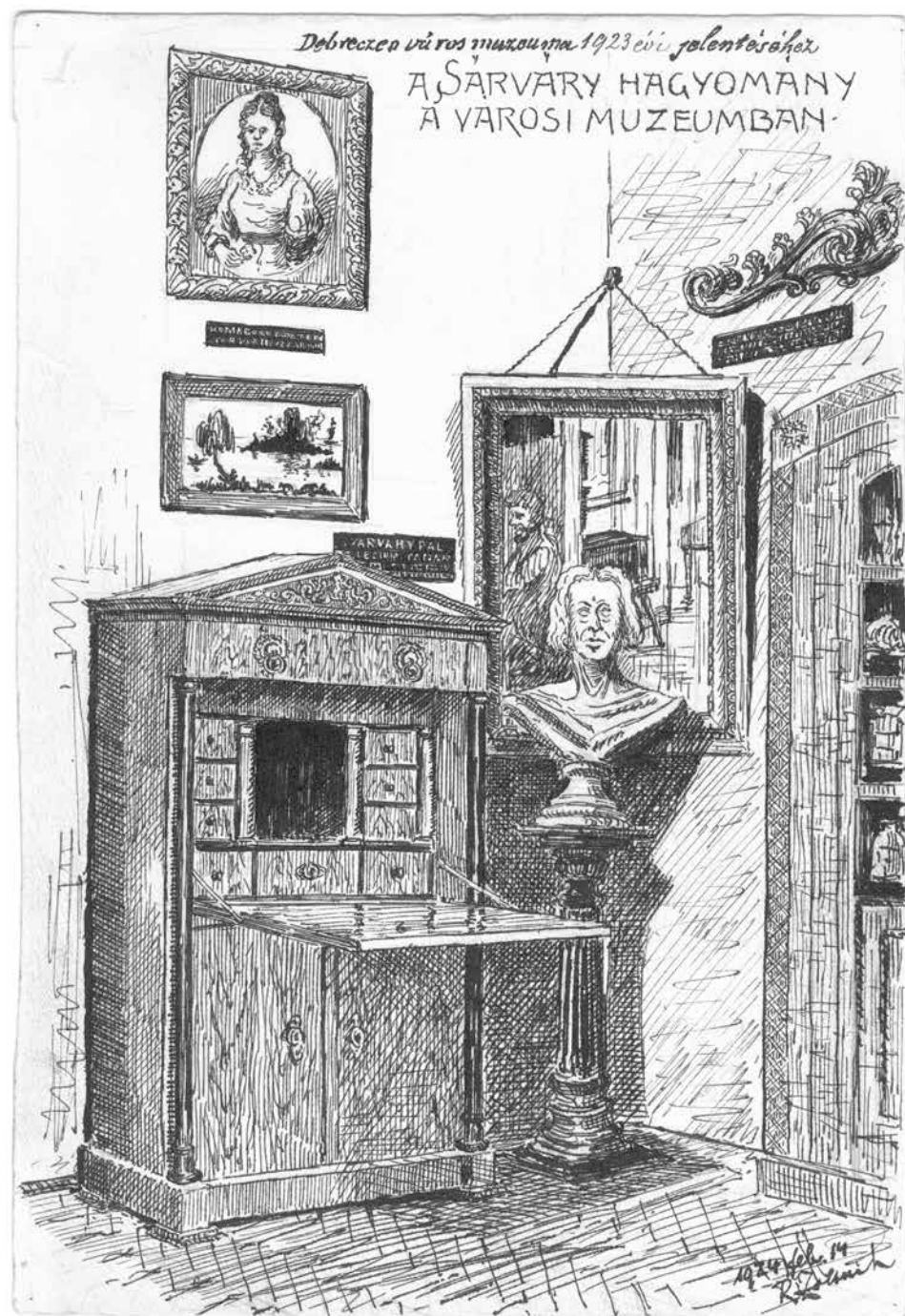
Bevezetés	233
Jegyzetek az egyes szövegekhez	245
Életrajzok	373

MUTATÓK

Szómagyarázatok és rövidítések	385
Irodalomjegyzék	391
Szerzők betűrendes mutatója	413
Névmutató	417
A sorozatról	431

SZÖVEGEK

Zoltai Lajos rajza múzeumba került hagyatékról (1923)

SÁRVÁRY PÁL LEVELEZÉSE 1785–1846

Előszóval és tartalomjegyzékkal.

ÖSSZEGYÜJTÖTTE
SÁRVÁRY JAKAB.

~~~~~

Debrecen 1869.

1. Sárváry Jakab: Az olvasóhoz!
Debrecen, 1869. szeptember 30.

Az olvasóhoz!

Néhai jó édes atyám Sárváry Pál, kinek levelezését itt veszed szives olvasó! született Piskólton October 3^{kán} 1765; meghalt Debreczenben December 19^{kén} 1846, élete 82^{dik} évében.

Életrajza több helyen megjelent; társadalmi állását röviden jelezem. Volt ő a' bölcsészet tudora, ugyanannak a' reformáltak debreczeni fő iskolájában 3. – a' mennyiség- és természetannak pedig, mellyeket amazzal együtt tanított, 44. egész évig rendes tanára, a' tiszántúli egyházkerület, továbbá Bihar, Bereg, és Szabolcs megyék táblabírája, a' magyar académiá, jénai természetvizsgáló, ugyanottani ásványász társaságok levelező, a' losonczy consistoriumnak pedig tiszteletbeli tagja. – 1810. Aug. 12. pappá szenteltetett, mint a' papi vizgálat egyik vezetője.¹

Temetésén debreczeni lelkész és esperest Fésős András predikált, a' főiskolai tanári kar által felajánlott szónoklatot a' téli nap rövidege akadályozván. A' magyar académiában, acad. titkár dr. Toldy Ferencz tartott felette emlékbeszédet.

A' tudományok és haza körüli szolgálatát különösebben kiemelték dr. Almási Balogh Pál, és püspök Horváth Mihály; amaz philosophiai koszorúzott pályairatában, ez pedig „Huszönöt² év Magyarország történetéből” feliratú becses művében.

Szóllok már magáról e' levélgyűjteményről. Tizedrészét sem teszik annak Sárváry Pál saját levelei, és választoredékei; jóval nagyobb tért foglalnak el tehát mások íratái, kik is be-tűrendben:

Antal János, idősb Balthory Gábor, ifj. Balthory Gábor, Bányai József, prof. Batsch, Benedek Mihály, Beregszászi Nagy Pál, Buday Ézsaiás, Buday Ferencz, Böszörményi Pál, gr. Dessewffy József, Domokos Lajos, Döbrentei Gábor, Dömény Sándor, prof. Ebert, Losonczy Farkas János, Ferenczy István, Fodor Gerzson, Fodor István, **Dr** Földi János, Gáti István, Gacsári István, Gombos Dániel, György József, Hari Péter, Karap Péter, Kazinczy Ferencz, Karacs Ferencz, Kerekes Ferencz, rajztanár Kis Sámuel, *Dr* Kovács Mihály, prof. Kovács József, Lakatos József, Lengyel Imre, Magyar Mihály, Márton István, Márton József, Mihálik Dániel, Ocsovszky Pál, Pap István, Pázmándy Pál és a' révkomáromi egyház 795^{ki} előjárói, Péchy Imre, Péchy Mihály, Ráczkevi József, Sándorffy József, Saátor János, Schwartner Márton, gróf Széchényi Ferencz, Szoboszlai Pap István, Cseh-Szombati József, Cseh-Szombati Sámuel, Cseh-Szombati Dániel, Tatay Sándor, gróf Teleki Sámuel, gróf Teleki József, Tertina Mihály, Tóth Mihály, (:farkasdi pap:) Vay József, sup. Vecsey Sámuel.

Nagyobb bővségben voltak a' levelek az én emlékezetemre: de azok jelentékeny részét vagy megrongálta az idő, és kétszeri tűzvész megemésztette, vagy a' feltört szobákból, garázda orosz katonák vitték el 1849. évi Augustus havában, midőn a' boldogúlnak kéziratban lévő több philosophiai és építészeti kész munkái is elvesztek. Nem találtak azolta a' külföldön útazott, Angliában is több évig lakott jeles és szeretve tisztelt egyetlen testvérbátyjának Sárváry Jánosnak, Szabolcs megye 1800^{ban} elhalt mérnökének többnemű írásbeli küldeményei; gyermekkori két legkedvesebb tanítójának, u. m. L. Farkas Jánosnak és Saátor Jánosnak számos

¹ szenteltetett, | mint a' papi vizgálat egyik vezetője. | [Betoldásnak tűnik a sor alatt.]

² Huszönöt [Átírással javítva.]

levelei között is csak egy egy lap maradt fenn e' gyűjtemény X. és LXIV. sz. alatt; más ismert hazafiak irását sem tudom már felmutatni.

Illyenek az erdélyi szorgalmas író Aranyka György; nagyváradi k. tanigazgató, egyszerűsmind író Hatvani István, a' debreczeni híres tanár Hatvani István fia; maros-vásárhelyi tekintélyes ügyvéd Hincz Lőrincz, ki a' debreczeni tanuló korában reá fordított atyai gondért, évenként kifejezte levélben halás köszönetét; szerencsi plebanus Kassai József, a' „származtató és gyökerésző magyar-diák szókönyv (:1833:) szerzője; az egykori tanúlótárs, esperes Katona Mihály, a' Math. Geographia tudós kiadója; esperess és m. acad. tag Kis Bálint, a' nemrég elhunyt hasonnevű képíró, és nemz. képtár-őr édes atya; superintendens Kis János; tatai lelkes és esperes Kővári Pál, a' hajdani tanúlótárs, és állandó hű barát; Kulcsár István, a' Hazai-Külföldi Tudósítások buzgó szerkeztője; Méhes Sámuel, a' kolósvári ref. főiskola tanára és neves jóltevője; m. nemzeti muzeumi igazgató brassói Miller Ferdinánd Jakab; országos hajózási felügyelő, és egykori tanítvány Öry Dániel; Kis-Szántói Pethe Ferencz; a' természeti ritkaságokat gyűjtő Sennovicz Mátyás, kinek eperjesi nőnevelő intézete sok éven át virágzott; egyetemi tanár Schedius Lajos; ezenkívül a' festészet több nemeiben jártas, ritka izlésű és szép olvasottságú Thezarovich János, előbb székelyhídi, utóbb belényesi róm. cath. plebanus és alesperes,³ kitől boldogult szüléim silhouettjén kívül, egy az 1804^k évi Pál napjára készült érdekes Quodlibet-képet bírok. A' 2. láb 5. hüv. hosszú, egy láb 9. hüvelyk széles regál iven levő festvény, egy négyszögbe hajtott fényes szalagba 19-20. külön ábrát foglal be. Ezek: egy perzselt szélű debreczeni színlap, mely „A' nevelés formálja az embert” nevű darabot hirdeti; Sárvány Pál 1802^{ben} nyomtatott Moralis Philosophiájának czimlapja; Hibázó András megbírált Occupatioja; félig égett naptár, a' füsttől valamennyire megkimélt Pál fordulásával; Dr Szentgyörgyi Józsefnek a' szalag keretből félig kinyúló 803^{ki} orvosi rendelvénye; geometriai figurák; zsidó irástöredék; bécsi Magyar Híradó, Sárvány Pálhoz francziául czimzett borítékával együtt; egy mezei gazdaságot ábrázoló metszvény; továbbá 'egy füstfogta kóta; egy levélboríték alsó oldala, piros pecséttel; többfelé elszórt jádzó kártyák; egy arany tarkázatú piros papiros. A' festvény közepe táján áll egy Székelyhidről jövő levél, Thezarovich rendes irásával Sárvány Pálnak ismét egy másik, a' nejének Dömsödy Sófianak Jankáról czimezve. Ezek alatt egy tűzrongálta német irat felső szélén goth betűkkel áll: „*Hat geschrieben Johan Thezarovich.*”

Nem kívántatik hozzá Oedipusi tehetség, hogy az elmésen összeállított Quodlibet értelmegfejtessék: „A' nevelői, tanári, és írói pályán haladó kedves barátjának Sárvány Pálnak, és nejének azt kívánja Thezarovich, hogy az 1802. évi szomorú emlékü tüzvész után, számos, csendes, boldog, és örömteljes esztendő, s derült Pál-napokat érhesse, orvosi segílyt nem igénylő jó egészségben!”

Thezarovich János annyi tudomány és miveltség, olly sokoldalú ügyesség, és feddhetlen jellem mellett, sem birt a' kerületi alesperestségnél feljebb vergődni, míg sötét eszméket terjesztő testvérbátyja nagyváradi kanonokságra emelkedett. Annál inkább illik hajdani jó barátja fájához, hogy egy cziprus ágacska tegyen egyszerű sírjára.⁴

3 róm. cath. [plebanus és al] [Betoldás a sor fölött, korrektúrajellel.]

4 bírok. [A' 2. láb 5. hüv. hosszú, egy láb 9. hüvelyk széles regál iven levő festvény, egy négyszögbe hajtott fényes szalagba 19-20. külön ábrát foglal be. Ezek: egy perzselt szélű debreczeni színlap, mely „A' nevelés formálja az embert” nevű darabot hirdeti; Sárvány Pál 1802^{ben} nyomtatott Moralis Philosophiájának czimlapja; Hibázó András megbírált Occupatioja; félig égett naptár, a' füsttől valamennyire megkimélt Pál fordulásával; Dr Szentgyörgyi Józsefnek a' szalag keretből félig kinyúló 803^{ki} orvosi rendelvénye; geometriai figurák; zsidó irástöredék; bécsi Magyar Híradó, Sárvány Pálhoz francziául czimzett borítékával együtt; egy mezei gazdaságot

Nem találtak végre a' tudós tábornok báró Vay Miklós, és a' NagyVáradon emelt díszes kriptá rajzát megküldő, Bihar megyei főispányi helytartó gróf Rhédey Lajos levelei.

De illy sajnós veszteségek mellett is számos adatot nyújt e' gyűjtemény, mellyek nem csak a' Sárvány Pál ismeretségi körét, és azon méltánylatot tüntetik fel, mellyben az ő szerény munkássága, az ébredő honi irodalom több kitűnő pártfogója és képviselője által részletetett, hanem valamint általában a hazai régibb állapotokra, úgy közelebbről ama rögzös pályára is világot vetnek, mellyen e század elején az írók és művészek annyi feláldozással fáradoztak. Különben, ha egyéb czélt nem értem volna el: megnyugtattva érzem magamat az által, hogy hamvaiban is tisztelt édes atyám iránti kegyelem egy részét leróvtam, midőn sok olly autographot, mellyet ő kincs gyanánt őrzött, megmentettem az enyészettől.

Debreczenben. September 30^{kán} 1869.

Sárvány Jakab

2. Budai Ézsaiás – Sárvári Pálnak Debrecen, 1785. január 19.

I. S. gyűjt.

Suorum amicorum carissimo salutem dicit Esaias Budai.

Literas tuas magna cum laetitia accepi, maiori certe, si sereniorem heic loci conspicatae essent fortunam, accepturus. Verum e felicitate Kesmarkina egressae, venere in paupertatis miseriarumq. sacrarium, ubi visis, quae me circumdederunt, aerumnis, redire moerentes ad propriam urbem coepere; et fecissent, nisi insolubilibus tricis vinculae insuperabilis claustris virtute detinerentur. Vel sic tamen vix inhiberi poterant, quominus superatis vinculis, in libertatem se vindicarent, cum singuli malorum meorum conspectus acre illis et impatiens ad erumpendum suppeditaverint incitamentum.⁵ Vicerunt demum preces, quam robur non poterat, epistolam. Et iam ferocia aliquantum cessit, lenitaeq. irae, post additas quasdam precibus promissiones, quae spem fecere, nubes has quae molestissimae sunt, tanto iucundiores solis delicias esse excepturas. Nunc infelicitatem meam horum caussam penitus nosse cupis. At cum ego eam breviter proponere laboro, idem cum illis opus aggredior, qui exigua in tabella omnes terrae regiones, provincias, urbes, insulas delineare rudi nituntur circino. Certe hic me scribentem atramentum, charta, calamus, tempus deficient, necesse est. Ut tamen facies

ábrázoló metszvény; továbbá 'egy füstfogta kóta; egy levélboríték alsó oldala, piros pecséttel; többfelé elszórt jádzó kártyák; egy arany tarkázatú piros papiros. A' festvény közepe táján áll egy Székelyhidről jövő levél, Thezarovich rendes irásával Sárvány Pálnak ismét egy másik, a' nejének Dömsödy Sófianak Jankáról czimezve. Ezek alatt egy tűzrongálta német irat felső szélén goth betűkkel áll: „*Hat geschrieben Johan Thezarovich.*”

Nem kívántatik hozzá Oedipusi tehetség, hogy az elmésen összeállított Quodlibet értelmegfejtessék: „A' nevelői, tanári, és írói pályán haladó kedves barátjának Sárvány Pálnak, és nejének azt kívánja Thezarovich, hogy az 1802. évi szomorú emlékü tüzvész után, számos, csendes, boldog, és örömteljes esztendő, s derült Pál-napokat érhesse, orvosi segílyt nem igénylő jó egészségben!”

Thezarovich János annyi tudomány és miveltség, olly sokoldalú ügyesség, és feddhetlen jellem mellett, sem birt a' kerületi alesperestségnél feljebb vergődni, míg sötét eszméket terjesztő testvérbátyja nagyváradi kanonokságra emelkedett. Annál inkább illik hajdani jó barátja fájához, hogy egy cziprus ágacska tegyen egyszerű sírjára! [Betoldás a lap alján és a következő lapokon, korrektúrajellel.]

5 suppeditaverint [incitamen] <...> tum. [Betoldás a törlés fölött.]

orbis immensi brevi saepe imponitur chartulae: ita ingens miseriarum mearum moles debili nunc inhaerebit ramo. Semina harum sparsit Invidia, et tanta iam excreverunt segete, ut firmissimam quamlibet constantiam admiratione et stupore percutiunt. Intermitto laborem inceptum, multitudine perscribendorum obrutus: vereor enim ne effusa horum copia, ea, quae magis nosse cupis excludantur. Id solum annoto, quod nuper non sine pudore deprecari coactus sim, et deinde ne quid infelicitati deesset, possessione etiam auditorii exutus, Historiarum mole in cervice relicta. Ecce iterata fulmina. Venio iam ad nunquam⁶ satis deplorandum Illustris nostri Collegii statum, in quo quid fortuna in deprimendis fastigiis possit, ostendit. Hucdum spes sola felicitatis recuperandae lapsos consolabatur animos, at ea quoque iam penitus evanuit. Regnat insuper hic odium sublimi solio evectum. Longae ambages; sed summa sequar fastigia rerum. Odium hoc eo vires suas nuper extendebat,⁷ ut nobilissimum societatis huius membrum excideret, et excisum vix Favor, propitiaque in discipulos Patrum benignitas restitueret. Tantae animis coelestibus irae! At iam Harpocraten labiis insidere, et onus grande cordi admoveri sentio.

Circino te indigere dicis. Fortasse urbis vestrum territorium circinare vis. Crede alas volucris nostras⁸ quae circinat auras, non esse magis⁹ necessarias, quam est mihi circinus.¹⁰ Zsoldosius suo stipendio fruitur, finem¹¹ vero reliquiarum debiti comperendae¹² differt. Ego quotidie acutus in latere et¹³ sum stimulus. Iam claudio rivum calami, chartae enim sat atramenti bibere. Vale, amorem erga me servare, quin etiam augere stude. Ego officiis meis non deero. Iterum vale.

Salutant. H. H. D. D. Dan. Szebeni, Georg. Nagy.
Dabam Debreczini A. 1785. d. 19. Jan.

Esaias Budai
Praestantissimo Juveni Paulo Sárvári, amicorum carissimo.

Kesmarkini

3. Márton István – Sárvári Pálnak Debrecen, 1785. január 13.

II. S. gyűjt.

Amico Suo S. D. P. S. M.

Legi Tuas Literas in principio Geminorum, in quibus ingeniose pergis me decipere, cum ais te literas meas elegantiae causa apud TE servaturum. Quantumvis obtuso nunc pollere

6 ad nunquam <ad nunquam>

7 extendibat [Átírással javítva.]

8 [...]tras [A kéziratlap sérült, a szó eleje nem látszik.]

9 m[...] [A kéziratlap sérült, a szó kezdőbetűje látszik.]

10 circin[...] [...] [A kéziratlap sérült, a szó vége és a következő szó nem látszik.]

11 f[...]nem [A kéziratlap sérült, a szó második betűje nem látszik.]

12 comperen[...] [A kéziratlap sérült, a szó utolsó három betűje nem látszik.]

13 e[...] [A kéziratlap sérült, a szó első betűjének egy része és a második betű nem látszik.]

debeam ingenio: id tamen quodnam joci sit genus cerno. Quod si tamen a sinceritate Tua profectum sit iudicium tam praeclarum, grata mente accipio, atque voluntati non refragor, modo custodias fideliter.

Nihil habeo quod accuratius perscribam, nisi hoc unum, quod non erronei modo, sed certi rumores, qualis est Novellator Pisoniensis, docent duorum Collegiorum Cives ire posse ad Festa Solemniora ad suas Patronos, dum, attende!, status foundationum plenius erutus fuerit, unde publica Iuventutis victuatio procuretur.

Budai ludit Tecum in suis literis cum circini vocabulum saepius repetit, quo tibi sit auctor adscribendum Circinum, non autem circinum.

Non¹⁴ idem est id ipsum quod ego Te moneo, imo contrarium. Ne nempe utaris Graecanica ista scribendi methodo, quae unam vocam uni Characteri alligat, sed scribe omnia sicut pronunciamus.

Sed hoc attentione dignum erit. A duabus hebdomadibus lego librum cui titulus est: *Ratio Educationis, totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae, et Provincias eidem adnexas, Vindobonae anno 1777*. Hoc vocatur ordinario Sermone Planum Suae Maiestatis. Ego accepi a Piaristis. In hoc Libro docetur, quid sit celebris illa Schola Normalis, de qua omnes loquuntur, Nemo intelligit. Si scire vis quid pulchrum sit, quid eruditum, quid admirandum, quid utile, quid scibile, videbis ibidem. Peccabis sicubi apud vos non conquires, ac perlegeris. Si te poenituerit Lectionis ternae, quaternae, me, licet, graviter castiges. Ego gratias ago Diis, quod Librum video, legoque; doleoque simul,¹⁵ quod hactenus eadem fortuna mihi non contigerit uti. Millenos video Homines et quidem – audi! – Eruditos, qui dum garriunt, et in tenebris inaniter cum suis spectris depugnant: ego sudum video, meque mirifice oblecto. Vicissim te hortor, imo si id auctoritatis haberem, iuberem, non ut perlegeres, sed edisceres. Mihi non crede, sed nec aliis, verum lucidae persuasioni, ac rationi. Nolim quidem Veridicus esse Vates, subdubito tamen, utrum alia vice Budâ, aut Pesto ad TE¹⁶ sim literas daturus, aut non. Videbimus eventus rerum.

Deus adsit Tuis laboribus. Tibi constantem valetudinem cum Tuis Nobilibus Herulis, calidiusque Clima, solemque propriorem precor. Vale.

Scripsi Debreczini in Collegio a. 1785. in gradu Geminorum 13°.

Circinum Tuum mittere labore, utrum possim, nescio.

Pecuniam Tuam Frustra per alios exigis, si Praesens esses Exacto (dicit Budai) non tamen mature proficeres.

[Más kézzel:]

Litterae Stephani Márton.

14 Non <...>

15 doleoque |simul| [Betoldás a sor fölött.]

16 ad |TE| [Betoldás a sor fölött.]

**4. Márton István – Sárvári Pálnak
Debrecen, 1785. április 29.**

III. S. gyűjt.

Amico Suo S. P. D. S. M.

Literas Tuas amoris erga me plenas accepi d. 27. Aprilis, in quibus addubitas; utrum Literas tuas, quas mense februario ad me dederas, acceperim, nec ne? Accepi utique. Nunc vero quod perscribas quos in Idiomate Germanico feceritis profectus, mihi admodum jucundum, ac gratum est. Quod insuper Clavichordio quoq. attendis, scias, me istam operam Tuam adeo non improbare, quin singulari in pretio ponere, imo sum auctor, ut nunc, cum adhuc occasio Tibi bona inter manus est, labora ut parum saltem etiam Harfam possis increpare, si Claviram intelligas, hanc non capere, non potes. Interim Horvathium quantum licet, legito; Fiet hoc sine praeiudicio aliorum Tuorum Laborum. De communi nostro statu nihil est quod curiose possim notare, eunt omnia, fluuntq. cursu solito. De Privato vero plurima. Initio de hac Tibi scribere nolui, postquam tamen animum flexi summa omnia, velut εἰς ὅτα dicta, accipe. Habebis omnia carptim, sed candide. Mense Octobri anni praeteriti Praeco constitutus et formula precandi omiseram epitheton *Strenui* in verbis *a'mint Serény Tanítóinknak*, hoc tamen pro tempore neminem offendit. Post duos fere menses Jos. Toth. Contrascriba Metaphysicis suis privatas Lectiones in Auditorio Minori¹⁷ instituens nos Exclisit ibidem studentes, mox cum ipso ibidem in Colloquio constitutus Libere, sed tamen honeste, convici ipsum rationibus firmis, nos et Herulos majori jure posse frui commoditate Auditorii, atque ipsos. Tum exacerbatus quo laesam suam Majestatem felici patrocinio vindicet, id quod nunc statim notavi cum hoc facto conjunxit. Hinc major quam unquam putasses tumultus coortus est, sed¹⁸ calamo quidem ut eum assequor, fieri non potest. Audies multa ex nostro Alex. Nagy. Mox per decem gradus degradatus sum. Mox violenter Professores exturbare me laborabant Püspökium in Rectorem, id tamen admiranda constantia elusi. Mox Primarius constitutus non sum. Denique ne quid ad infelicitatem, furorisque complementum deesset interdictum est, ne Herulos instruam, illi a duobus jam mensibus, Libellis suis supplicibus a Proff. exorant ut ipsos ego instruam, imo in hoc negotio Suppr. Cur. mediavit, absque tamen omni successu, speque illorum sic decollante singulatim hinc dilabi incipiunt. Et quo magis hoc cum ratione factum possit videri dictum est, mala me Principia illos docuisse! Audis? Quae sunt illa? Nempe soleo, (quod recte feci) unicuique persuadere, ut Certitudinem semper vestiget, nec cuiquam mortalium nisi mediantibus firmis rationibus aures animumque in mancipium dstringat. Hoc jam axiomate intellecto quam multa in Coll. Nostro in lucem proferantur quae quidem ipsimet Antistites nollent quis nescit? Imo Budaio palam dictum est, ut me, tanquam turbulentem hominem deserat. Sic itaque in summa ἀντιπαθεια cum omni superioritate existens heic dego, studeo tamen diligenter, illi vero anxie exspectant, ut in tanta silva legum, et tantis contumeliis vapulans, turbatis affectibus erumpam et quoquomodo peccem, quo sic extrema ignominia afficiant, terraq. et igni interdican. Sed hoc quidem nondum futurum est; Ego enim ferream istam jam dudum indui patientiam, ut cum Nemine, qui se studiosum Nominet, praeter Classistas meos Discipulos, et Libros

¹⁷ Minori <volens>

¹⁸ sed <...>

colloquar. Sperare non desisto, quamdiu calamum digiti regere valuerint, oculiq. Legere poterunt. Amicorum officia, Literis tuis non alis quantum video. Id male agis. Illorum desidiarum, non credas frigiditatem, excita. Nostrum est omni modo officii humanitatis certare cum aliis, nec unquam vinci. Has Literas, si meus tibi candor placet, mihiq. faves, continuo ac bis, terq. (oportet enim) legeris, edacis ignis custodiae dabis, ne nostra calamitas in plures aures serpat. Habemus quod patiamur, modo possimus, bilisq. ferendo par sit. Haec jam sufficiant. Deus Tibi, tuisq. et Herulorum Tuorum conatibus benedicat, illis tecum fausta quaevis precor. Vale. Scripsi Debrecini mensis Aprilis, verius fumosi Decembris, Februique crudelis die. 29^a. a. 1785.

n. b. Abjectos characteres ne mirere. Digito enim ac indice¹⁹ non bene valeo.

**5. Márton István – Sárvári Pálnak
Debrecen, 1785. október 13.**

IV. S. gyűjt.

Amico Suo S. P. D. S. M.

Debrecino d. 13. Oct. a. 1785.

Novâ fronte legas omnia. Tristibus enim TE adsuefeceris. Tandem fortuna mecum collectari fessa est postquam placuit Deo, mei, rerumque mearum misereri, longas amputare injurias, dareque exoptatissimum exitum. Habe summam omnium. Cum nullis injuriis videbar ita frangi posse, ut Collegio excederem, (inter quas est, quod casa quoque mea vendita sit, labore Purpuratorum hominum) tandem de cuniculis suffodiendis cogitatum est, quia justa oppugnatione petendus neutiquam videbar. Denique fit, ut Lud. Kengyel, et Pogány ponent se in Universitatem Pestanam, meque disseminat rumor cum iis abitum meditari. Petit prior Literas Testimoniales, impetrat. Verum in illorum fine, adeo strinxit contra me calamum Cl. N. S. attende! ut pathetice magis denigrari non potuerim, et tantum non Chimaeram ex me fabricavit, quod et Nobili Iuveni probro gravissimo cessit. Lineas ejus rei²⁰ en dabo, sed non totam, quia Martyrologicum Tractatum adaequaret, si omnia persequerer. --- Praeclarus est Iuvenis L. K et in studiis et in moribus --- verum, non possumus dissimulare eum in ultimo commorationis suae tempore non mediocriter peccasse, quando se cuidam in nostra hac societate Tenebrioni mancipavit, eique se docendum ac ducendum tradidit, --- qui unus nostra memoria exstitit, qui impius in Praeceptores, Patronos, --- rebellis --- quiq. effractis publicae Disciplinae repagulis, in Publicum regimen hodieum grassari non desinit. --- Hinc ejus instinctu, talia a nobis petiit, quae salvo jure, salvo regimine, salva subordinatione concedere non potuimus egr. petiit Auditorium minus pro loco studiorum suorum privatim tractandum. --- Deos immortales! quale iudicium! quale Testim. Universitati repraesentandum! qualia momenta ibidem adferuntur! Sed si critice procedam nullus erit finis. Acceptis his Testimonialibus, ad initia Iulii, potes cogitare, quantopere exacerbati sumus, quia rumor pro sua pernecitate volitavit statim per omnium ora, ego maxime condolere debui,

¹⁹ indice <dee>

²⁰ ejus |rei| [Betoldás a sor fölött.]

quod Nob. iste Iuvenis, mei caussa ita adffligatur. Iussi itaque eum Nob. L. K. Literas istas Testimoniales e vestigio ad Synodum Superintendentialem frequentissimam,²¹ cum scitu Comitum Exc. post triduo statim Piskoltini celebrandam, (sed quo nostri Professores non invitabantur, agebatur enim de capite eorundem) deferre ac repraesentare. Fecit, ac cum Cl. Jo. Hunyadi eadem rheda vectus est. *N. b.* Ad ista accusationum puncta, et fere singulas voces, qua exacerbatus, scripsi ego notas admodum Minellii sed mage criticas, simulque jocose, satyricas, conatus, elegantias reddere. Lectum erat id in Synodo ac omnium animos pro me inflammavit. — — — Ex quibus factum est, ut in Deliberationibus Superintendentialibus, *primum* punctum esset, ut ego in omnia beneficia amissa restituerer, *secundum*, ut illud Testimonium aboleretur, novumque honestum, ac Universitate dignum, sine mora extradaretur, *tertium* ut Theologi selecti in Templis concionarentur. Secundo momento facilius annuebant Proff, sed primo, et tertio pertinaciter renuebant. Feliciter! quod mea caussa tam religioso, ponderosoq. momento copulata fuerit.

Venit tandem medio Iulio Exc. Comes Sam. Teleki Regius Commissarius, cui Superintendentia repraesentavit, se quae necessaria videbantur, pro Auctoritate constituisse, sed Proff. exsequi nolle. Adstitit dicto citius Auctoritate Sua Exc. Comes, ac subordinationem salvam esse debere urgens, ea effectuada sine mora imperavit. De me itaq. deliberatum est, ut tribus mensibus, a 20. Augusto computando, (tunc enim per Delegatum Superintendentialem in Collegio coram Primariis et Proff. Deliberatum lectum est) maneam sub degradatione, ac tum, in antiquum gradum restituar. Id speramus die 20. Novembr. a²² fore, postquam in sede, praesente Locali Curatore, Clarissimus Professor deprecatus fuero. Tunc, cum perfectissime res componetur, scribam Tibi per Tabellarium. Nolim quidem superbe me ostentare in comparando, quia omnis comparatio odiosa est, sed, ajo, si Lutherus non fuisset excommunicatus Reformatio peracta ab eo neutiquam fuisset; sic si tam diro carmine in Literis Testim. non fuisset decantatus, manerem adhuc in tenebris, et adfflictione. Iudicium Exc. Comitum de mea caussa latum non piget Tibi referre. Si, inquit, M. non credit Strenuitatem Proff. equidem nescio, qualiter peccasset gravius, itane, si contra conscientiam recitasset epitheton, aut sic, quod cum conscientia amiserit. Gravissimi viri, gravissimum Iudicium! Hoc mihi in persona narravit Cl. Fr. H. noster ille Chrysostomus.

Cogita quod nunc tacitum murmur, et flava bilis quomodo exedat, multorum pectora, sed frustra. Quis contram comitem, cujus nutu stantque caduntque omnia. Politice sumus jam omnes blandi, ac exteriores maneris facile praestamus. Quid reliqua curamus?

Manebo itaque sic adhuc pro futuro anno in Collegio cum H. St. Sz. Tu quoq. mane Kesmarkiae ad diem S. Georgii tunc tibi redituro serviemus. Iam ad alia.

Proposui Fratrem meum Josephum nunc Rhetorem novitium mittere pro futuro anno ad Particulam, ut vocant. Sed isthoc consilium mihi quam maxime displicet, neque in animum id cogitationis induxissem nisi summam necessitatem undique conspicatus. Nunc itaque de Vestro Alumnio certi quid accipiens, sic de eo feci dispositionem, nempe, missurus eum sum ad vos mox mense Januario occasione nundinarum, cum 4 aut 5 florenorum ut, dum, Tua operâ Amice, gratuitum Alumnium consequi possit, interea, proprio sumptu victitet. Pro hospitio caeteroquin, ubi, pernoctet, cogitabo ut etiam ipsemet solvam, nisi Tua prudentia viam in eo ostenderit. Interim si 6 flor. ut audivi hospitium constat (praeter victum) salva res

est. Imo adeo abhorreo a primo ad Particulam mittendi consilio ut potius pro integro anno paratior sim solvendo, quam ut eo eum expediam, ubi, nec studia, nec mores curae sunt.

Hac in re Amice ut me de Iudicio Tuo Practico, nam meum mere Theoreticum est,²³ certiore facias mature, humillime expeto, et quidem per Tabellarium Publicum, 4. istis cruciferis, et verbis non parcas, crede quod pari officio sarciam tuam sedulitatem. Sed id fiat ante Decembrem.

Rem omnem accurate examina, et excutias, leves quasvis difficultates, quas ubique patimur, non attendas, scis nos nec natalium conditione, nec fortuna ad istam delicationem formatos esse. Per 15 istos menses, quos Frater meus ibi moraturus est redibit enim ad diem Georgii huc ad subscriptionem spero eum bene intellecturum Germanice, nempe respectu aetatis, nam, usque ad profectionem suam eo proficiet, ut mediocriter exponere possit.

Iterato TE oro ut de hoc me doce, et, nec deterrere ab eo proposito labora, nec vane lactare gestias.

Ad hoc quoque mihi responde: An, in Lingua Latina promptitudinem aliquam in eo regno acceperis, intelligo in sermone vulgari. Dicam Tibi cum redieris quare, et quid interest id mea scire. Et vere referas.

Hesternae die constitutus est apud nos novus Superintendens Cl. St. Szathmari in locum d^{ic} 20. Julii anni Currentis, demortui piae memoriae Sam. Szilágyi.

Majorem in modum te super eo rogo, ut mihi Langii Colloquia, quanto ocyus venatus fueris occasionem mitte, egr.²⁴ occasione nundinarum Tokaiensium. E vestigio Tibi pretium mittam. Scio enim apud vos unum, alterumque florenum haerere semper otiosum. Sic hoc rogo, ut si non emeris, proprium Tuum Librum mihi mitti, pro mea confidentia, peto.

Pro notitia literaria. Vir Cl. Wallaszky circa vos habitas, scripsit Historiam Literariam Hungariae. Lectu dignus est liber, iucundus. Hic caro pretio venit. Hoc anno²⁵ prelo exiit. Exstat Historia Universalis Germanice des HH Ehrig. voluminis ejus cujus Offerhaus. Liber doctissimus. Posenii.

In Praeteritis vacationibus Pestini in Universitate per unam hebdomadam exstiti, Lectiones varias audivi. Optime omnia fluuntq. nihil est reprehensione dignum. Nihil dictatur. *etc.* Proff. omnes sunt familiarissimi, hinc vehementer a Discipulis amantur. Cum Horvathio familiarissime exstiti, enixe vocavit ad se. *etc. etc.* Vale.

[Címzés a borítékon:]

Nobilissimo Juveni Domino Paulo Sárvári, Nobb. Dominorum Herulorum Gentsi Praeceptorum Amico meo fideli recommendo.

Kesmarkiae

[Sárvári Pál sötétebb tintával a borítékra írt, a borítéklapot összehajtva olvasható megjegyzése:]
A Stephano Márton 1785.

amico

²¹ frequentissimam, |cum scitu Comitum Exc. | [Betoldás a sor fölött, korrektúrajellel.]

²² Novembr. |a| [Betoldás a sor fölött.]

²³ est, <ut> [Bizonytalan olvasat.]

²⁴ egregia <per> [Bizonytalan olvasat.]

²⁵ Hoc |anno| [Betoldás a sor fölött.]

6. Márton István – Sárvári Pálnak
Debrecen, 1785. november 17.

V. S. gyűjt.

Amico Suo P. S. S. P. D. S. M.

Tertia haec est, quam nunc exaro ad TE, epistola mea, primam occasione nundinali, secundam d. 14. praesentis: idcirco quia haec non remis utitur, sed aura, ideoque dubium utrum ad TE sit perventura, id unum scribo, nempe:

Dominus Lőrinczius postquam mentionem coram me Alumnii Vestri fecisset, quo Gratis aliqui recipiuntur, aut si id non statim licet consequi, interea uno rhenensi²⁶ singulis mensibus aluntur: certo certius determinavi mecum, quod Fratrem meum Josephum nunc Novitium Rhetorem ad Vos missurus sim, mense Januario occasione imminentium nundinarum. Nam sic supputo rationes: Hic Gratis non alitur, quid ergo mea refert, aut obest, dum clitellas meas subeo, etiamsi pretiotenus alam eum Kesmarkiae.

Quod autem imminentibus his nundinis velim ad Vos²⁷ transmittere multas habeo considerationes, una est;²⁸ quod hic quoque non parvis sumptibus ille mihi constat, alia, ut diutius Kesmarkiae manens, non primos modo gustus, linguae, sed penitorem ejus cognitionem sibi comparet, alia denique, quod Tua sinceritate fretus, spero vehementer, TE laboratorum apud Inspectorem istius beneficii, ut Frater meus quo citius gratuitum Alumnium consequatur. Reciprocabo cum ad nos redieris.

De his Amice Dilectissime peramanter TE peto hortorq. ut illico per Tabellarium me doceas, atq. ita, ut totam rem cum suis circumstantiis animo meo sistas, quae incommoda istam rem molestant, quantis sumptibus opus est, domus quanti et ubi, Lotrix, Minervalia etc. Suis sed nempe cogitare debes, hic quamlibet difficultatem, aut minutias non curari debere. Nam nos nec ingenium, nec natales, nec majores, nec fortuna, delicatulos formavit, ut si quid gustibus non statim placet, id amarum judicemus.

Vale Amantissime, TEque, et Tuos Herulos officiosissima Salute impertio.
Iterum Vale!²⁹ Debrecini d. 17. Novembris a. 1785.

[Más kézzel:]

Mitto hanc epistolam per³⁰ Kereszturium.

[Címzés:]

Nobilissimo Juveni Domino *Paulo Sárvári* Nobilissimorum Herulorum Gentsy Praefecto in Gymnasio Augustana Confessionis addictorum Kesmarkensium recommendo.

Késmárkiae.

7. Márton István – Sárvári Pálnak
Debrecen, 1786. március 15.

VI. S. gyűjt.

d. 15a Martii. Debrecini a. 1786.

Dilectissime mi Paule.

Ne mireris me serius respondere, quam exspectasses: nam literas Tuas die 3. praesentis aperui quidem, sed jam constitutus in via, quam suscepi ad Amicum meum Sam. Dioszegium Rectorem Böszörményiensem, quo ocyus liberae atmosphaerae beneficium praegustem. Ibi diutius, quam constitui, sed tamen libenter, commorabar, redeo hesternae die, in quali rumore consternata jacet Civitas! Triduo ante emanavit,³¹ aut potius huc pervenit, Intimatum Caesareo-Regium quod hoc Dilemmate absolvitur: Magistratus et Curatoratus, intra unum mensem respondeant, Suae Maiestati, an Collegium Reformatum, perpetuo pretio, aut, arendâ tenus, vendi consultius judicent. Verum hanc rem non oportere a Ministris ad Cathedram deferri, aut jejunium plebi indicere, ut aliquid mali incaute imbibat consilii, Sua enim Maiestas rebus promovendis Religionis Reformatae studet. Conceptus formalis est, sed verba non. Nunc, nunc, clamitatur illud *Jerem. 4: 18*. Completi sunt dies nostri etc.! (sic inchoavit Cl. Superint. Literas Suas ad Sp. Supremum Curatorem datas) Quid de hoc sit futurum tempore scies. Non est tibi ignotum, Sacratissimam Maiestatem, omnes candidatos Theologiae, et Pastoralis officii, in eodem seminario, Pestini et Posonii erigendis informari velle. *nb.* in diversis acroasibus, sed tecto sub eodem, cum Candidatis omnium aliorum Religionum, per Leges Regni aut receptorum, aut toleratorum. Sed nostri Homines hoc scire nolunt scientes, et vulgant turpes rumores de persecutione. Hinc H. Segesvari voluntas de Clavichordio exspiravit. Tuae sinceritati, et promptitudini gratias agit maximas.

Pro inviatione Tua in Lingua Germanica, gratias ago summas, et alterutrum, qui Tibi placuerit, Magazini Tomulum, exspectabo, pretium e vestigio remissurus.

Nuper in initio discessus mei, iniunxeram Jos. Csiszari ut TE literis suis requiratur. Fecit quoque. Ab eo tempore omnes dies consultationi insumsimus, et hac seriae. Tecum communicamus nostras opiniones, et si quando, certe nunc, nunc, accurato Tuo iudicio opus habemus. Fac sis attentus. – Josephus Csiszari non a Parentibus suis ad veniendum Kesmarkiam, nullo argumento potest sumptus impetrare. Herulorum quoque fortunam non habet. Interim infinita cupiditate inflammatus est ad eundem haberetque, ex casa sua vendenda, et aliis rebus plus minus decem aureos. Nunc, hoc a Te quaerimus et rogamus humillime, porrige suffragium, utrum illis decem aureis munitus, veniat ad vos hac spe, ut, intra id temporis spatium, quo ista summa victitabit, reperturus sit aliquem parvae Aetatis adolescentem, sive Localem, sive Extraneum qui ipsi quadram procuret, etiamsi dimidio ut vocant, quae solo prandio constat. De hoc fac summa celeritate illi scribas per Tabellari mihi non, ero enim absens, ille mihi Tuam responsionem, in pari missurus est.

Quia saepius Tibi molestias scribendi infuimus quasi: rogamus ut parcas nostrae necessitati cum tempore manus manum, ut ajunt, lavabit.

Nobiles Contributioni subjiciuntur!

26 rhenensi |singulis mensib[us]| [Betoldás a lapszélén, sziglával.]

27 Vos |transmittere| [Betoldás a sor fölött.]

28 unaest [Átírással javítva.]

29 Vale[.] [A kéziratlap sérült, a központozási jel nem látszik.]

30 epistolam [...] Kereszturium [A kéziratlap sérült, az előljárószó nem látszik.]

31 emanavit, |aut potius| [Betoldás a sor fölött.]

Rescriptio, sub poena capitis, non est³² licita, nisi unius personae nomine, nec Magistr. nec Superintendentibus.

Deus Tibi, Tuisq. laboribus benedicat. Ita precatur Tuus totus S. M.

**8. Márton István – Sárvári Pálnak
Hajdúnánás, 1787. március 31.**

VII. S. gyűjt.

d. 31. Martii A. 1787. de Nanas.

Dilectissime Paule.

Proxima Tua ad me missa schedula facit mihi spem imo fiduciam, fore, ut in duabus illis rebus, ex asse satisfiat. Faxis ut ita: olim, industriam et fidelem operam, si possim, compensabo.

Nunc his Tibi significandis imo petendis oneri ero:

I. Hac eadem occasione mittas mihi *duo Colloquia pro Conjugistis duo pro Sextariis S. Elementariis*.

Rogas cur peto tam citus. Quia jam fixe³³ conclusum est, ut Germanicis vacemus: interim praevidendi sunt Praeceptores. Sed en tertiam rationem eamque gravissimam: Recte hodie audivi a Cl. Pastoribus nostris Cl. Seniore et unum Assessorem Tractus³⁴ ipsa 1^a die Maji obire velle omnes scholas, inspecturos utrum in omnibus Locis Linguae Germanicae recte pro Circulari mandato manus jam admota sit. Ergo ad istum Terminum vellem bene mereri de me et de schola nostra, tanto magis quod etiam a Primoribus Ecclesiae monitus et rogatus sum ut ad istum diem parati simus. Vide quot rationibus stipatus sim. Dilecte! Si mature acceperis hanc meam epistolam, et si vacat Tibi, *enixe te rogo ut tot Colloquia mittas, quotcunque potueris, qua* enim aviditate nostri accipiunt Teutonismum, duo Colloquia pro una hebdomade uni Classi non sufficiunt, En mireris, quae a Te attuli jam heri perfecte sciverunt, Ergo illorum quoque aviditatis ratio habenda est. *Pro Conjugistis poteris unum integrare ordinem plus minus. Sed pro sextariis sufficient in una Constructione quatuor ad summum quinque voces sed vel illae breves.*

2. Conficias unam sententiam sed unius tantum ordinis acutam, in qua omnes literae Germanicae occurrant, illam perpetuo scribi curabo ab omnibus. Rideg? Iucundum est, nec penitus inutile. Ego ipse confeci sed propter longitudinem non amo: tu abundas vocibus. NB. sch non debet abesse. Mea sententia sic se habet: es ist nicht glaublich dass ein herzhafter Mensch das Schimpfwort befürchte. Haec sententia nimis longa est, nec sensus placet, et praet. desunt hinc [...] ³⁵ et voces curtae nimis sunt. Ceterum q et [...] possunt abesse.

3. Perscribas mihi quid ab eo feceris, ex integro quidem, et quid nunc agas.

4. An Dominus Spectabilis Domokos cum veritate et de facto restitutus sit.

5. Candelabrum una cum Emunctoria ibidem mansit, remitte.

32 non [est] [Betoldás a sor fölött.]

33 fixe <det>

34 Tractus <...>

35 [5 fraktúr betű hiányzik.]

Quidquid mihi miseris literis includas.

Optime vale. Ita precatur

Tuus S. M.³⁶ mpria

**9. Budai Ézsaiás – Sárvári Pálnak
Lőcse, 1786. június 12.**

VIII. S. gyűjt.

A Leutschovia.

Amice Carissime!

Tandem Fortuna, aliquamdiu constantiam fortitudinemque tentans meam, votis meis satisfecit. Die enim praesentis 8va, mei heruli, utpote Ladislaus Osváth, et Stephanus Újhellyi advenerunt. Summam tamen pro commodo meo sollicitudinem magni facio, et magni etiam posthac faciam.

Cl. D. Joannes Varjas animam, ut scis, multis invisam, die prima Festorum Pentecostalium efflavit. Haec fama ubi ad aures meas pervenit, quamvis usque dum studiis Hebraicis favorem ipsius non demerui, multas ab ipso factas mihi, perpeccus sim iniurias: tamen ita sum consternatus, ut vix statum pristinum recuperare potuerim. Nunc quoque, ut verbis Julii Caesaris Scaligeri utar. Ad quodvis stupeo momentum, ac territus adsto, Maxima cum videam Numina posse mori. Videor videre res Collegii prorsus mutatas, videor videre licentiam fraenum pristinum solventem, Musas Hebraicas moerentes, languidas, et propediem collapsuras. Dum iam rediero, reliquos Professores eadem quoque forte manebunt Fata, et moderni seculi conversiones vix ipsis intueri, aut potius pati, licebit.

Nunc iam quaeris: Quid cum Hebraismo meo agam? et iure.

Tot labores, propter Virum, erant mihi sine ullo fructu perferendi. Nonne praestitisset, si licuisset, aliis studiis tempus illud impendisse. At Te felicem status tuus procul a Jove, et sic, etiam a fulmine situs, reddidit. D.³⁷ Josephus Ormós quoque ut putem, ea, qua nunc est, mente aliis artibus magis se adplicuisset, quam vero Hebraicae Schröderi Grammaticae. Sed hoc³⁸ infortunium nostra patienter sentiatur³⁹ calamitas. Iam Vale, et me dilige⁴⁰ qui sum

Tuus

1786. d. 12. Junii.

P. S. Dom. Alexandro Sinay si quae res ex patria sint missae, ubinam sint depositae cognoscas, brevi transibit, et huc transvehendas curabit.

Amicus sincerus Esaias Budai mp.

36 [Bizonytalan olvasat.]

37 reddidit. [D.] [Betoldás a sorban.]

38 hanc [Átírással javítva.]

39 sentia[...] [A kéziratlap sérült, a szó vége nem látszik.]

40 di[...] [A kéziratlap sérült, a szó vége nem látszik.]

[Címzés:]

Nobilissimo Iuveni Domino Paulo Sárvári Amico mihi Carissimo pateant.

Kesmarkini

**10. Schwartzner Márton – Sárvári Pálnak
Pest, 1790. november 5.**

IX. S. gyűjt.

Pestini 5. Nov. 1790.

Humanissime, atque doctissime Domine, Amice mihi inprimis colende.

Saepissime animum subit, temporis quod nuper incundissime inter VOS exegi recordatio, quod utinam esse potuisset longius. Pestini nihil est quod me exhilaret, si literarum studia, et bibliothecam instructissimam excipias. Si vindemiae tempus inter amicos ex voto exegisti bene est: ego ad Pestienses sanus et integer redii. Obliviscebar autem dum TE linquerem rogare, ut exemplorum, *Introductionis in Artem Diplomaticam*⁴¹ quae Clar. Prof. Sinai commisi, venditionem, siquidem potes, inter Tuos promoveas. Id faciendo rem mihi facies gratam, qui quanto fieri potest citius magna exemplorum quae propriis sumtibus exprimi curavi, liberari vellem copia. Aderunt TIBI humanissimi Viri Toth, Budai, Takats, quibus singulis, memoriae et amicitiae causa, exemplar per Clarissimum Professore Sinai exhibebitur.

Conditio Universitatis nostrae eadem quae adhuc fuit, porro quoque, erit Professores de quorum reditu non pauci, nec temere dubitabant, omnes adsunt: Bibliothecae, Piarista quidam loco Praei, qui ad vos abiturit, praefectus est. Studiosorum Philosophiae quos nunc recepi, perexiguus censetur numerus; multos ludus literarius qui nuper Agrariae denuo apertus est abstrahit, plures, ob victus inter nos difficultatem emanent. Gratum mihi erit, si me vicissim de eo quod inter VOS agitur erudire non neglexeris. – Reverberis meo nomine Adm. Rev. D. Benedek, Clariss DD. PP. Sinai Milecz, Ormos, Szilagyi, et quotquot nosti amicos meos utriusque generis. TU vale, et porro ama TUI

cupidissimum

M. Schwartzner manu propria

**11. Saátor János – Sárvári Pálnak
[h. n., 1792.]**

X. S. gyűjt.

[Sárvári Pál kezével a lap felső szélén:]

Tek. Saátor *János Ur*

Uti Instructio

⁴¹ exemplorum, |Introductionis in Artem Diplomaticam| [Betoldás a lap alján, korrekktűrajelle.]

1^{o42} Debreczenből Pestig a' hogy lehet. 2^{o43} Pestenn lehet szállni a' serviták piatzán a' Hajónál, és az ötsémet fel-kell keresni Dr. Szombatinál, a' ki a' Ketskeméti Házzal által ellenben lakik: ő fog holmit mutogatni, és abba is segittségül lehet hogy Bétsig alkalmatosságot keres. Ezt könnyű kapni; mert a' mint a' hajótól a Duna felé megyen az ember, a' szegelen Landkutserrek vagynak és szekereik oldalára fel-van írva: *dieser Waagen geht nach Wienn*. Pestenn tractérnél kell enni p. o az arany sasnál, a' Hatvan uttzai kapu mellett; n. b. ennél is lehet szállni. Budán az 3^{o44} Agens Urat könnyű meg találni; mert a' mint a' nagy út fel viszen a' hidrol a' várba, mindjárt bal kéz felől van egy Ház, és abban lakik, az alsó városban t. i nem a' várban. Ettől a' Passust el-kell-venni,⁴⁵ és vele egyenesen⁴⁶ 3⁴⁷ Posonyba, a' hol lehet szállni Welfelnénél a' *Hochstraat*-on N° 103. Ez el-is igazittya a' Mautra; ott kell visáltatni; semmit se fizet értte. Itten⁴⁸ nem kell késni, hanem akár Diligencon akár Landkutserrel fel-kell menni⁴⁹ Bétsbe, és ott egyenesen kell szállni Leopoldstadtban⁵⁰ in der Grossen Anker Gasse a 11° n^oval által ellenbe Schönhez; a' ki Szabó nálla szállás és ebéd lészen, tsak hogy nem kell vele semmi manipulatióba ereszkedni, mert meg-húzza az embert.⁵¹ Itt lesznek magyarok, etc. Bétsből sietni kell és Landkotsit 8 v. 9 forinttal lehet Prágáig⁵² fogadni. De még elébb kell egy kis koffert venni, a' mellybe ruháját és vagy két butellia jó Tokayit belé rakja; ezt rozsólisos üvegbe töltve jobban el lehet vinni. Egy hét alatt el-viszi a' Landkotsis⁵³ 5⁵⁴ Prágába, a' hol a' külső városban lehet mindjárt a' kapu mellett meg-szállni, a' városban lehet a' piatzon Traktérokna enni, az Astronomica turrst, Universitás épületét meg-kell nézni, és meg tselekeszi v. a' Rftus Prédikátor v. a' Lutheranus a' ki magyar, hogy ezekben inviatiót ad. A' hid, vár és Királyi palota Zsidó város etc. mind nevezetes. Innen Diligencon kell menni 6⁵⁵ Drésdái, a' hol a' Posta háznál kell szállni, ott lehet ebédelni vatsorálni a' Traktérnél, annyit és annyiért a' mint tettszik. Itt meg-kell nézni a B⁰ekat, a' Sallont, a' Portzellan Cabinetot Grün gevelb, Bilder Galerie⁵⁶ etc. A' VB⁰ekarius Dassdorf igen betsületes ember és mindgyárt segithet holmiben. A' hid, Electoralis kert és ház, etc. ha lehet mind szép látni. A' Postwaagen visz innen Lipsiába 7^{o57} *Lipsiaba* a' hol lehet szállni a' Posta mellett, a' mint ezt meg-lehet tudakozni a' Postwaagennel levő Schaffnertől. Itt meg kell nézni Plattnert Auditoriamával edgyütt a Rathsbibliothekát, a' sok Bibliopoliumot. Vagyon⁵⁸ egy Oeser nevű magyar Professor is a' várban, szivessen láttya a' magyart. Traktérnél kell enni, és a' Postwagenen

42 [Betoldás a lap bal szélén.]

43 [Betoldás a lap bal szélén.]

44 [Betoldás a lap bal szélén.]

45 el-kell-menni [Átírással javítva.]

46 egyenesen <Posonyba>

47 [Betoldás a lap bal szélén.]

48 [Betoldás a lap bal szélén.]

49 [Betoldás a lap bal szélén.]

50 szállni [Leopoldstadtban] [Betoldás a sor fölött.]

51 az e[...]rt [Bizonytalan olvasat.]

52 lehet [Prágáig] [Betoldás a sor fölött.]

53 Landkotsis <Praga>

54 [Betoldás a lap bal szélén.]

55 [Betoldás a lap bal szélén.]

56 Cabinetot [Grün gevelb, Bilder Galerie] [Betoldás a lap alján.]

57 [Betoldás a lap bal szélén.]

58 Bibliopoliumot vagyon [Átírással javítva.]

8⁵⁹ Hálába menni, ha leszsz idő, itt nem tudom a' járást, hanem bizonyosan leszsz magyar Csernák és Bildnicza⁶⁰ fel-kell keresni, a' Brieftrager reá igazittya. azután egyenesen 9⁶¹ Göttingába; ott a' Brieftrager el-vezeti Budai Uram szállására; és tsak hamar szállást kell fogadni; Hentze Compactort, a' hol laktam commendálok. A' szállásban kell tekinteni, hogy utzára legyen, a' háló szoba közel legyen; öt Louis doros legyen; Aufsatzot a' miről eszik az ember ½ talléért lehet bérelni egy fertály esztendőre, de asztalkendöket, kést, kanalat innen kell vinni; az ebéd lehet 3. v. 4 talléros; a' fölöstököm ½ portzió kávé téjjel; és így 1 forintból leszen 48 portzió; a' kávé ha jó a' szolgáló nálla lehet tartani, a' nádméz magánál álhat; kenyér egy gute garasos; etc. A' Collégiumokat jól meg-kell elébb gondolni, s úgy azután meg-venni etc. a' szolgálónak 2 forintot szoktak egy fertályra adni de jobb leszsz valamivel többet. etc.

Generaliter. Az úton bátornak kell lenni; nyájosnak, de senkivel se kell mélyen belé ereszkedni, hogy valami tsalárd hozzá ne ragadjon, és kivált azt nem kell semmi modon mutatni, hogy pénze van; a' pénzt aranyban lehet az oldalán vinni; tallért is lehet Bétsben szerezni, és⁶² a' Cofferbe tenni; de félő hogy Cofferestől el-ne veszszen, azért a' Cofferre minden Station gondnak kell lenni. Egy Pümköstre el-kell Göttingából Casselbe menni, és ott a' Cabinetokat, és a' Weisssteinnál való vízi mesterséget meg-nem nézni vétek. Egyéb aránt a' tanulásra szánt időből egy orát se kell el-múlatni. Mosót átallyába szoktak fogadni, és mivel nints meg határozva mennyit mosson, tehát mindég tisztán kell járnai; a' ruha egyéb aránt tsinos, ne tzifra de még is drága azaz jó matériából legyen. Télre manchester nadrág nyárra nánkin; selyem strimfli és paputs gálára; stifi lehet hét⁶³ köznap, és mikor betsületes emberhez nem kell menni.⁶⁴ Három Rokknak kell lenni: Egyik Oberrok, a' melly más Rokkra is fel-megy, másik hétköznapi, nyárra⁶⁵ való; harmadik gálára való, és ehhez fekete⁶⁶ selyem nadrág és és⁶⁷ más féle színű laibli etc.; ha pedig theologusosan jár, kevesebbe kerül valamivel de etc. a' *többit annak idejébe.*

12. Sárvári Pál – Benedek Mihálynak Göttingen, 1792. november 18.

XI. S. gyűjt.

Göttinga d. 18. Novembr. 792.

Nagy Érdemü Tiszteletes Úr nékem Kiváltképpen való Jó Uram!

Én, Istennek hálá! Göttingába 12 Novembris fel érkeztem. Elég későn ugyan; ha tsak a' napok számát nézem: de tsak ugyan nem olyan későn, hogy bánhatnám azt az időt, mellyet a' Ha-

59 [Betoldás a lap bal szélén.]

60 magyar [Csernák és Bildnicza] [Betoldás a sor alatt.]

61 [Betoldás a lap bal szélén.]

62 de [Átírással javítva.]

63 hét <bets>

64 menni. <Két>

65 ésárra [Átírással javítva.]

66 ehhez [fekete] [Betoldás a sor fölött.]

67 és <laibli kell> és

zában való szükséges esmerkedésre 's experienciára és az erszényemnek közel 200 ~ két száz Rh. forintig való hasznára töltöttem el. Jól esett ez a' Diligencra 's néha az Extrapostokra 's egyebekre. Hogy fel-érkeztem, olyan könnyü volt magam rendbe szedni: hogy már azon nap mindjárt némely Letzkéken meg is jelenhettem. Ezen szerentsémet a' Budai Uram barátságának köszönöm, a' ki még Debreczenből hozzá bocsátott Levelemből, az egész dolgot jókor meg-tudván, mindenekről előre gondolkodott, és engemet egészszen készre várt; úgy hogy még Letzkéket is vett előre számomra, és a' Professoroknál, a' kiket halgatok már név szerént esmeretes, és várt vendéggé tett. A' Letzkék mellyeket ebben a' Semestreben halgatok ezek: *Privatim*

Federnél a' Logica, Ius Naturae, és Philosophia Moralis.

Lichtenbergnél a' Physica experimentalis, és Astronomia.

Blumenbachnál a' Historia Naturalis, és különösen a' Minerologia, a' mellyre néki szép Collectiója van. *Kaestnernél* pedig *Publice* az Astronomia. Ezt⁶⁸ ő nálla most leg inkább azért halgamok, hogy szokjak az öregség miatt nehezen érthető beszédjéhez, és a' jövő Cursusban nálla a' Mathesis adplicatát halgathassam. Egy ifjú *Butterweg* nevezetü Extraordin. Professor-nál pedig a' *Kantiana* Philosophiat ugyan tsak *publice* halgamok. Ez ugyan soknak tetszik, és sok is vólna, ha minden nap, mind egy formán esne; de Lichtenbergnél az Astronomia egy Héten tsak 4 ~ négy óra, Blumenbachnál a' Minerologia 3 ~ három óra, Kaestnernél az Astronomia tsak 2 ~ két óra, Butterwegnél pedig a' *Kantiana* Philosophia 4 ~ négy óra. Már a' Frantziát is el-kezdettem. A' szállásom igen alkalmas egy *Ulrich* nevezetü Post⁶⁹ Secrétaire igen tisztességes embernél; a' szoba az utzára van, és gyönyörűségesen ki van festve, a' háló Kamarája is szint olyan szép. Nem tsak a' szükségre, hanem még a' Comoditásra való dolgok is fel találatnak benne, azomban a' mi ezeken kívül ezt a' szállást előttem kedvessé teszi az, hogy Budai Urammal egygyütt lakom, és még azokat az orákat is, mellyeket néha az unalom miatt el-kellene egészszen veszteni jó dolgokról való discoursussal tölthetjük el, és egygyükünk a' másoknak szüntelen való ösztöni lehetünk a' szorgalmatosságra. Ezt a' szállást Budai Uram, hogy az én fel-indulásomat meg-tudta, fél esztendei Göttingai experienciája után, igen jól ki kereste a' mások itéletek szerént is, és ez egynek ugyan felette drága vólna; mert 8 ~ nyoltz Louis d'oros esztendeig; de kettőnek ötsobb, mint a' legroszszabbik; azonban pedig olyan tágas, és annyi ruha 's könyvtartók, asztalok, és székek vagynak benne, hogy mind a' ketten tellyes comoditással meg férhetünk. Budai Uramat igen frissen találtam, és most is frissen van 's nékem úgy tetszik hogy a' Göttingai eddig halgatott sok Letzkéi után, nem hogy el-bádjadott vólna, hanem még inkább jobban neki elevenedett. Tiszteletes Nagy Jó Uramat, különösen tiszteli. Én⁷⁰ is magamat tapasztalt favoriba ajálván tartozott tisztelettel vagyok

Nagy érdemü Tiszteletes Uramnak

Nékem Kiváltképpen való Jó Uramnak

alázatos szolgálója
Sárvári Pál. m. k.

68 ezt [Átírással javítva.]

69 Post<a>

70 En [Átírással javítva.]

Az én Jóakaró Uraimnak nevémmel való tisztelésével, Tiszteletes Nagy Jó Uramnak most azért nem alkalmatlankodom: mivel arra, ez úttal, az Úr, Sátor Uramat kértem.

[Sötétebb tintával, utólag betoldva a kéziratlap aljára:]
Néhai főtisztelőtű Benedek Mihály úr irományai közül.

13. Sárvári Pál – Domokos Lajosnak Göttingen, 1793. július 25.

XII. S. gyűjt.

Tekéntetes Curator Ur,
nékem kiváltképpen való Fautor Uram!

Egy néhány Hetek múlva szintén esztendeje leszsz, hogy Debreczenből lett ki indulásomkor, a' Tekéntetes Úrnak bölts tanátsai által, Academiai útamnak, 's kinn-múlatásomnak, tzelomhoz képest való el-rendelésére, instruáltatni szerentsém volt. Tsak az ólta való tapasztalásom is, sokkal világosabban szemlélteti már velem mind azoknak a' Tekéntetes Ur szava-
inak tökéletes igazságát, és az azokról nagy köszönettel való meg emlékezésre, mind inkább inkább neveli kötelességemet. Hogy minekutánna már ma a' Tudományok olly igen szélesen ki terjedtek, tsak egy Fachnak is, nem éppen mediocriter való megtanulása, nem ollyan kevés időt kíván, a' mint magam is képzeltem; hogy két, 's harmadfél esztendő is arra nem sok idő: a' Tekéntetes Ur ítélete, és még a' télen hozzánk bocsátott Levele szerént lenni, tapasztalom. Ugyan is, ámbár ez ideig, a' Collegiumokat talán bővebben is váltottam, a' mint rendesen kellett volna: mind az által a' reám tartozó Tudományokból, még is olly sokat látok hátra lenni, hogy azok leg alább is még egy pár Semestrét kívánnak. Hol tölthetném, ha Isten éltet, leg nagyobb haszonnal azt az időt, a' mennyire lehetett ki tanulni és e' végre, a' Német Ország-
gi más nevezetesebb Académiákban is, a' Fachom állapotját meg-tudni, igyekeztem, éppen tsak Göttingához, valamelly praejudiciumból ragadni nem akarván. Egy erre való hasznos eszközt ugyan, a' Hálának való jövetelt, mellyet a' Tekéntetes Ur javasolni méltóztatott, az idő szorossága miatt, az Őszszel el-múlatni kéntelen voltam: de hogy azt, a' mennyire lehet ki potollyam, mindent elkövettem; annyira hogy Göttingán kívül, egy Academiai is úgy, mint Hálát, nem esmerek. Mindenikben örömmel találtam egy két Túdost, a' kik az engem illető Tudományoknak valamelly részében, írásaik által is nevezetesek: és mondhatom leg többet találtam Hálában, a' hol a' Mathesisben Klügel, a' Physicában Grén, a' Historia Naturalisban Forster, a' Philosophiában Jacobi, a' főbb Professorok. Ezek, mint meg annyi első nagyságú tsillagok, a' Német Túdósok közt: de tsak ugyan a' Göttingaiak, a' közönségesebb ítélet, vagy meg lehet praejudicium szerént, azok felett lázának fényleni. A mi Őreg Hofrath Kaestnerünknek ugyan, Klügel, és más Ifjabb Mathematicusok is, a' kik többnyire mind Tanitványi voltak, az elsőséget öröme-
st által engedik, és munkáira a' leg nagyobb tisztelettel provocálnak. Ez a' friss, és eleven Őreg, még most is fáradhatatlanul tanit: ámbár fogainak hijjánossága, beszédjét, magának terhesebbé; halgatóinak pedig nehezebben érthetővé teszi. Mindazáltal a' hozzá való szokás, és Letzkéire előre való el-készülés, azt a' difficultást a' Halgató részéről meg-gyözheti, és a' mellett az unalom mellett is az ő Collegiumit a' másoké felett nem

kevésé commendállya tsak az a' szokása is, melly szerént minden órán más más könyvekkel esmerkedtetni Tanitványit. –

A' többi Hálai és Göttingai Tudosok közt, a' kikre nékem főképpen szükségem van, a' paralelat, talán ollyan nagy bizodalommal nem vonhatom: mert Grén is igen nagy applausussal mondatik tanítani a' Physicát; mint a' mi Hofr. Lichtenbergünk; Forster, mint a' ki a' Cook utolsó utazásának társa volt, ritka experientiajú Ember, jól is philosophál írásiban: mindazáltal a' mi Blumenbach-unkat annyira tiszteli, hogy a' Nat. Historiát az ő Compendiuma szerént tanitotta. Iacobi, igen nagy Philosophus; úgy hogy ötlet Kánt is a' Logicában filumul fel venni nem szégyenlette: de a' mi Federünkre is sok helyet olvasnak. Ezek szerént úgy látom, hogy a' Hálai Tudosok ugyan az én figyelmetességemet nagyon meg érdemlik: mindaz által azt reményelem hogy a' Göttingaiak közt, az esmerettsé-
gem is naponként nevedvén, el-kezdett tudományaimat nagyobb haszonnal, mint egy, egyvégtében folytathatom, és inkább úgy rendelhetem az időmet, hogy a' leg-szükségesebb dolgok ki ne maradjanak. A' *Mathesisre* nézve eddig azt tsináltam: hogy a' *Purát* a' múlt Télen privatissime tanultam; az *Adplicatát* pedig most tanulom privatim Hofr. Kaestnernél. Még a' *Sublimior Mathesis* hátra van a' *Geometria* és *Mechanica practica*, az *Architect. Civ. és militaris Encyclopaedia* val edjűtt. A' *Physicát* a' Télen már egyszer halgattam volt Hofr. Lichtenbergnél: akkor sok dolgokat nem érthettem a' Chemiából tellyességgel semmit se tudván: most Chemiát is halgatok, a' Physicában is jobban boldogulok. Ugy tartom ebben a' részben több Collegiumra szükségem nem leszsz, hanem ha az *Experimentumokban való privátissimum exercitiumra*. A' *Natur Historiát* is most másodsor halgatom, Hofr. Blumenbachnál; ugyan ő nálla halgatom a' *Physiologiai* is, és Profess. Hofmannál a' *Botánicát*, amant azért, hogy az Emberi Test érzékenységeinek Hauptfuciójait érthessem, ezt pedig, hogy leg alább a' nevezetesebb plántákat Linné szerént resolvalhassam. A' *Minerologiai* Hofr. Blumenbachnál még a' Télen halgattam; és ezek szerént a' *Histor. Naturalisra*, semmi Collegiumi dolgot hátra nem látok. A' *Technologiai*, és *Astronomiát* ez ideig nem halgathattam: mivel mindenkor más Collegiumokkal concurráltak; hanem ezt a' Télen; amant majd Nyáron halgathatom. Ugy tartom, hogy mivel a' Physicumok, és Mathematicumok tanulása, bizonyos Apparatus, Instrumentumokat kíván; és azért az abbéli fogatkozást a' könyvek olvasása által nehéz, vagy talán lehetetlen is kipótolni: az én kötelességem az, hogy a' míg lehet az alkalmatossággal éljek, és mindenekelőtt azoknak tanulásában szorgalmatoskodjam. Örömmel kívánnám a' *Philosophiát* is bővebben esmerni; mint az el-múlt Télen a' Hofrath Féder Letzkeiből esmerni kezdettem: de még most arra, a' hátra lévő említett Tudományok, időt nem engednek.

Ezen környülállásimat, és gondolkodásimat, bátorkodtam a' Tekéntetes Ur eleibe terjeszteni, és felöllök való Itéletét, alázatosan ki instálni; a' ki magamat tapasztalt Uri Favoriba ajálván vagyok

A' Tekéntetes Curator Urnak
kiváltképpen való Fautor Uramnak
Göttingában d. 25. July 1793.

alázatos szolgálja
Sárvári Pál mk

[Sötétebb tintával, utólag betoldva a kéziratlap aljára:]
néhai t. Domokos Lajos úrhoz írt levél.

**14. Sárvári Pál – Domokos Lajosnak
Göttingen, 1793. szeptember 8.**

XIII. S. gyűjt.

Tekéntetes Curator Ur, nékem kiváltképpen való Fautor Uram!

Augustusnak 16^{kán} költ Leveléből a' Tekéntetes Urnak, mely 5ta praesentis hozzám meg-érkezett, azoknak a' Collegiumoknak, melyeket eddig halgattam, és a' melyeket hátra lenni jelentettem, helybe hagyását, és a' mellet Experientiam nevelésére előre való Gondoskodását a' Tekéntetes Urnak, örömmel, és szíves köszönettel meg értettem.

Ugyan abból meg-értettem azt is, hogy a' Ven. Superintendentia, és a' Debreczeni Ven. Consistorium, a' Philosophiae Professorságot is, a' Matheseos, és Physices Professorság mellé, nékem ajánlani kívánja. Nem titkolom el, hogy ezt, mint a' Ven. Superintendentia, és Ven. Consistorium hozzám való bizodalmanak újabb jelét, háládó indulattal néztem: de egyszerűsmind szoros kötelességemnek tartottam, a' terhet, minekelötte azt fel-vállalnám megfontolni, és vállaim gyengeségével, minden magamnak való hizelkedés nélkül egybe vetni; hogy idővel a' Publicumnak kárára, terhére, és unalmára ne légyek, és hogy magamat is boldogtalanná ne tégyem, fel-vállalt Hivatalomnak meg-nem felelhetvén. Valósággal, hogy anynyi terhének elhordozására sokkal több erőt ohajtanék, mint a' mennyit magamban ez ideig tapasztalhattam, nem valamely adfectált modestiából, hanem igaz belső érzésből jelentem: abból t. i. hogy a' mely Tudományokat e' szerént általam taníttatni a' Ven. Superintendentia, és Ven. Consistorium kíván, éppen mind azok a' Tudományok lesznek concentrálva, a' melyekben magamat a' Collegiumban leg-kevesebbé gyakorolhattam, a' melyeket a' külső Országi Tudósok már igen meszsze vittek, a' melyekre sok látás, tapasztalás, Instrumentumok, sőt valamely Praxis forma is kell, hogy a' sok olvasást, és szüntelen severior gondolkodást el-halgassam. – Mindazáltal a' több munka, a' több fáradság szíves igyekezetemet el nem rettentí, és valamint ez előtt szintén esztendővel a' Matheseos és Physices Professorságot, egyedül a' Publicumnak szolgálni kívánó tzelből fel vállaltam, és attól mindaddig el-sem tántorítottam: úgy most a' Philosophiae Professorságot is nem recusálom. Tudom én azt, hogy a' Vener. Superintendentia, és Ven. Consistorium leg-böltsebben tudja, hogy több ember több munkát gyözhet, többet építhet, ha mindenik szívesen igyekezik; és hogy éppen olly czéllal kívánta volna, a' fellyebb való esztendőben, a' Professorok számát szaporítani: mindazáltal hiszem azt is, hogy most bizonyos okokra nézve, azt nem tselekedheti.

Ha azért a' Ven. Superintendentia és a' Ven. Consistorium, szíves igyekezetem ajánlását, mint-hogy erőt, kész tehetséget, eruditiot nem ígérhetek, el-fogadni méltoztatik: e' részben is a' Publicum szolgálattára való készségemet meg bizonyítani törekedem.

Mínthogy pedig e' szerént, az el-múlhatatlanul szükséges költségek annyira fognak nekedni, hogy azokat magamtól hogy meg gyözhessem, akármely szükönn való költéssel is nem reménylhetem; mivel a' Letzkékért és Experientiáért a' költséget, akár mely nagy legyen az, nagyobb kár nélkül nem kémélhetem: abbéli segítségét a' Venerabile Publicumnak bizodalmason reménylem; és hogy Idömet annál jobban rendelhessem, kin maradhatásom terminussáról, 's tejendő utazásomról való akarattját a' Ven. Superintendentiának és Ven. Consistoriumnak előre ki instálni bátorkodom.

Többire magamat az egész Ven. Superindentia, és Ven. Consistorium; különösön pedig a' Tekéntetes Urnak tapasztalt Favoriba ajánlván, tartozott tisztelettel maradok

A' Tekéntetes Curator Urnak
Kiváltképpen való Fautor Uramnak
Göttinga. d. 8 Septembris
1793.

alázatos szolgálja
Sárvári Pál. mk.

[Utólag betoldva a kéziratlap aljára:]
Néhai tek. Domokos Lajos úrhoz írt levél.

**15. Révkomáromi Református Egyház kurátora és elöljárói – Sárvári Pálnak
Komárom, 1793. január 9.**

XIV. S. gyűjt.

Tellyes Bizodalmű Tisztelendő Jó Ur!

Ama hallhatatlan emlékezetű Ferjfiu Tiszteletes Pétzeli Joseff kedves Predikátorunkat az Ur Isten tölünk magához el hivta. Hivataljába, Helyébe, és Virtusiba Lejendő Successor iránt tett gondoskodásunkat úgy tettett a Felséges Ur Istennek vezérteni, hogy azt egyenesen ollyan Személyben keressük, mint Tisztelendő *Budai Esaiás*, és *Sárvári Pál* Uraimék. Mind a kettőről úgy informáltattunk, hogy magokat a Debreczeni Professorságra le kötelezték legyen: Nevezetesen Tisztelendő *Budai Esaiás Ur*, kit hol legyen? nem tudgyük, már arra a végre tett készületeivel a tzel felé közelitene is. Annak a' nagy Veteményes kertnek Szívünk Szerént ohajtunk mi is alkalmas és hasznos Munkásokat. De! meg eshetik több rendbéli eszközlő okokból is, hogy az embernek mind Szándékjainak, mind pedig le kötelezéseinek múlhatatlanul meg kelletik változni: Ugyan is, homo proponit, Deus disponit. Arra az esetre nézve, Tisztelendő Jó Uram! Kegyelmedet Kérjük, és Szeretettel invitáljuk is hozzánk a' Lelki Pásztorságra: és a' minden esetre, 's környül állásokra kiterjesztendő Választ is Sietve el várjuk; közel lévén a' Gergely Napja. Sőt azt is bizodalmassan ki kérjük, hogy, ha maga Tisztelendő jó Uram! kegyelmed a' maga személyére nézve akármí-némű ok miatt hozzánk el nem jöhetne, mást valakit projectálni ne terheltessek. De! Örömnünknek, és kívánságunknak tzeljät akkor érnék mi el Leg bizonyosabban, ha a' mi nekünk egyenes szívből Commendáltatott, 's fent meg nevezett Tisztelendő Két Ferjfiak közzül akármelyikét meg nyerhetnénk; mert mindenikhez egyenlő bizodal munk vagy on. – Az Honoráriumnak Specificatioját a tulsó Lapon meg láthatni. Az Ur! vezérelje maga Tisztelendő jó Urnak! Szívét és érzékenységeit a' belső Hivatal szerént való külső meg határozásra is. Költ Rév Komáromban Boldog Aszszony Havának 9^{dik} napján tartattatott Consistorialis Gyülekezetünkben 1793^{dik} esztendőben.

Tisztelendő Jó Urnak,

Szívbéli Jó akarói
a Rév Komáromi Ref. Sz: Ekleziának
Curatora és Elöl-Jároi közönségessen

A Rév komáromi Ref Sz: Ekleziának Tiszt: két Predicatorinak rendszerént való Honorariuminak Specificatioja

1° Kész Pénzben Esztendőnként mindeniknek külön külön Négy Száz Ötven Rh: Forint: Idest 450 ft.⁷¹

2do Tűzre való Fa tiz őll, mindeniknek külön külön.

3^{io} Tiszta Búza 10. Mérő, azaz tiz Mérő. Kéttzeres Búza pedig húsz Mérő, azaz 20.

4° Ezek a Fixumokon kívül vagynak azok az Jövedelmek, mellyek bé jönnek

A. a szokott Stolarékból.

B. Minden Sátoros Innepeken Tiszteletes Uraimék Számokra ki tétetett perselyekből.

Pázmány Pál
Tractualis Curator.

Madari István m. p.
Localis Fő Curator.

V: Curator Kemenczki István mpria

Keszszey Mihály, Presbiter s. k.

Extradatum per Josephum Sebestyén Consistorialem Notarium mpria

[A külzeten Sárvári Pál kezével:]

A'Rév-Komáromi ref. Sz. Ekklesiának rendes prédikátorságra hívó levelét vettem Göttingában 1793. Apr.⁷² 8^{dikán}⁷³
Sárváry Pál mk

**16. Johann Jacob Ebert – Sárvári Pálnak
[Wittenberg, 1795.]**

XV. S. gyűjt.

P. P.

Ich habe die Ehre Eu. Hochedelgeb. die mir gestern von Ihnen gütigst mitgetheilten Anmerkungen über den Weidler mit dem verbindlichsten Danke wiederum zu überschicken. Ich bedaure nur, daß ich wegen verschiedente Besuche und andrer Abhaltungen Sie nur flüchtig habe durchlaufen können. Sie haben völlig Recht, daß sich wider manche Sätze dieses Lehrbuchs wichtige Erinnerungen machen lassen; allein Weidler würde aufhören Weidler zu seyn, wenn man alle diese Stellen umschmelzen wollte, und durch weitläufige Anmerkungen würde, das Buch zu dickeleibig werden.

⁷¹ [Bizonytalan olvasat.]

⁷² Jan. [Átírással javítva.]

⁷³ 20 [Átírással javítva. Bizonytalan olvasat.]

Der Titel des gestern erwähnten Werks über die Kegelschnitte, auf dessen Verfasser ich mich nicht gleich besinnen konnte, ist folgender:
Des H. de la Chapelle Abhandlung von den Kegelschnitten – übersetzt von J. L. Böckmann. Karlsruhe 1771.

Ich wünsche Ihnen eine glückliche Reise und bin mit besondrer Hochachtung

Eu. Hochedelgeb.

ganz ergebenster Diener J. J. Ebert.

[A külzeten Sárvári Pál kezével:]

Literae

Cl D. Ebert

Professoris Witteb

ad me datae

dum Wittebergae morarer in diversorio.

a. 795.

**17. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak
Debrecen, 1794. július 15.**

XVI. S. gyűjt.

Bizodalmas Jó Uram!

30^a Juny költ levelére Jó Uramnak, ezeket irhatom. Primo. A Kölcségbéli segítség eránt ne kételkedjék Jó Uram, mert már tegnap a Consistoriumban proponáltam a dolgot, és már in genere el van végezve hogy küldödjék, hanem azt mennyi legyen? tegnap ki nem lehetett csinálni; de gondolom lesz vagy száz arany. Első alkalmatossággal meghatározzuk és el is küldjük.

Azokra az okokra nézve, a mellyeket ir Jó Uram, jó lesz még a jövő telet Göttingában tölteni: azután, ha élünk meg lássuk hová kell menni. Az Experimentalis Physicárúl magam is azt tartottam mindenkor, hogy annál egyebek szükségesebbek, noha az is szükséges. Talám azutan is lehet még ezt Hollandiában az ott lévő Instrumentumokra nézve bővebben experiálni. Hollandiat egyikért a kézi mesterségek perfectiojáért méltó látni. Ide tartoznak a szél malmok is, mellyeknek studirozását most is recommendálok; úgy a Canalisokét is, mellyeket nem elég csak látni, hanem minden mesterségét szükség ki tanulni, hogy itt is lehessen praxisba venni cum successu et sine sumptuum periculo. Talám addig az Isten békességet ad. Recommendalom a Mathesis practica részeinek is nem csak Theoretica, hanem practica tudását.

Kants Critick der reinen Vernunft, magam is nézegettem vólt egyszer valamennyire: de én félek az olyan philosophiátúl a melly mindent homályosabbá teszen, és olly sok universalitásokból és abstráctiokból (talám csak szókból) áll, mint a Scholastica philosophia, mert nekem ahoz láttatik hasonlítani.

A Hartzi Bányáknak meg járása igen jól esett. Ha az idő és költség engedné, jó volna per Halam Berlinbe is egyet fordulni, ott is mindenütt látna és hallana az ember Philosophiára és Mathesisre tartozó dolgokat, meglátogatván a nevezetesebb professorokat és más Tudósokat, hallana tőlök egyet mást, olyat is sokszor a mi fel érne fél esztendeig való praelectioval, mert ott realis emberek vagynak. Bizonyos dolog az, hogy itt is amott is derék és bölcs emberekkel beszélj, felette nagy hasznú dolog, ha Collegiumot nem halgat is az ember nálok. Az utazók előtt ki ki azzal producállyá magát, a mibe mester. Es az ilyen embereknek szavai nagyon megragadnak.

Itt csak a nagy szárazsággal küszködünk, a mit vetettünk, többire fel nem aratjuk, széna sem lesz, fű sincs a mit egyék a marha, majd el vész éhél, és szomjal is, mert a kútakból ki fogy a víz. Nem tudjuk hogy élünk a jövő aratásig, mert búza elég van a gazdagabbaknál, de már 5. 6. f. köbli pénz pedig nincs, ki ment az országból. Semminek nints ára csak a gabonának és szénának. A Kúnságon és Alföldön legnagyobb a nyomorúság.

T.⁷⁴ Ur el vevé a szolgálóját, mert ezen kívül nem talált aszonyt akit szerethetett volna. Minden jóknak szives kívánásával maradok

Bizodalmas Jó Uramnak
Debreczen 15. July 794

igaz szolgálja
Domokos Lajos m. kez.

[Címzés:]
De Debreczin
À Monsieur
Monsieur Paul Sárvári
Etudiant P.⁷⁵
par Vienne
Nürnberg

á Göttingae.

[A külteten felül fejjel lefelé Domokos Lajos kezével:]

Budai Uram levelét dd^o 29. Juny Göttingából vettem és a Consistoriumba referalom. Magának most nem szükség hogy irjak, mert irtam a minap Kólyrúl, nem tudom azt vettee vagy sem? Köszöntöm ő Kegyelmét ha még ott vagyonn. Irja meg merre es mikor akar haza jöni? Mit csinál őszig? Jól cselekedte hogy Moguntia és Trentofurtum felé ment vissza Hollandiából. Ott Historicushoz illő experienciái lehettek.

[A külteten a címzéstől jobbra Sárvári Pál kezével:]

redditae. d. 30. July.
respondi. 8. Octobr. – 794.

[A külteten alul Sárvári Pál kezével:]

Idvezült Tek. Domokos Lajos Úr levele hozzám Debreczenből Jul. 15. 1794 Göttingába.

18. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak Debrecn, 1795. március 21.

XVII. S. gyűjt.

Bizodalmas Jó Uram!

Még az őszszel vettem vólt levelét Jó Uramnak, de a sok bajoskodások miatt azúlta nem irtam. A minap resolvált a Debreczeni Consistorium Nagy jó Uram számára tanulásának és utazásának folytatására ismét száz aranyat, mellyrül az assignatio jó ideje hogy Bécsbe fel küldödött. Kérem azért tudósítson bennünket vettee azon 100. aranyat, és hiba nélkül, vagy hijja nélküle?

A mint még tavaly írta vala Kegyelmed, ezen a nyáron szándékozott volna Hollandiát is meg látni. Jó is lett volna ott a' Canalisokat, Szélmalmokat, és egyéb Mechanicára Physicára tartozó dolgokat ott experiálni: de minthogy Hollandiának állapotja meg változott, és már nem Amica Potentia, oda már nem lehet menni. Angliába sem lehet menni, mert a' Tengeren még el is foghatnák az embert; nem jó volna Ellenség kezébe esni. Ezeket meggondolván, azt végezte a' Consistorium hogy ne várja kegyelmed szüretet, hanem elébb is jöjjön haza, és fogjon hivatalához, hanem csak ugyan ha még Német Országon imitt amott Professiojára tartozó dolgokban több Experienciát szerezhetne, példának okáért, Braunschweigban, Hamburgban, Berlinben, Potsdamban (a hol úgy jut eszembe Canalisok, sőt talám Hollandus módra szélmalmok is vagynak) Halaba Lipsiába Dresdaba, tegyen egy fordulást, és ha Juniusban nem, legfellyebb Juliusban jöjjön haza. Mindenütt jó leszen egy kevésse meg állapotodni, és a' Tudósokat Künstlereket meg látogatni, hogy azoktól Professiojokra tartozó dolgokban bővebb lument vehessen. Bécsben is jó lesz az olyan Tudósokat és dolgokat meglátni, mert ahoz menőben ideje nem vólt. Physicum és Mathematicum Instrumentumokról is, a mellyek szükségesebbek, és erszényünkhöz valók, jó lesz gondolkozni, hol kaphattjuk, vagy honnan hozathattjuk azokat könnyebben és ólcsóbban. Minekelötte Göttingából el indulna Nagy jó Uram, el várjuk tudósítását, merre fogja úttját venni, és mikorra várhattjuk. De jó volna magát Göttingában doctoráltatni a Philosophiában, minthogy Budai Esaias Ur is doctoráltatta. Tovább is jó előmenetelt és állandó egészséget kívánván maradok

Bizodalmas Jó Uramnak

Debreczen 21^a Marty 1795.

igaz szolgálja
Domokos Lajos m. kez.

P. S. Német Leányt nem kell hozni, mert ide haza elég Magyar Leány vagyon, a' ki várja a' jó szerencsét.

[Címzés:]

De Debretzin
A Monsieur
Monsieur Paul Sárvári
Etudiant, présentement, par Bude

⁷⁴ T. <Szilágyi Gábor>

⁷⁵ [Bizonytalan olvasat.]

Vienne
Nürnberg
á Göttingen.

[A küzeten felül Sárvári Pál kezével:]

de d. 21. Mart.
1795

[Más kézzel:]

Domokos Lajos Úr Levele

**19. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak
Debrecen, 1799. február 22.**

XVIII. S. gyűjt.

Tiszteletes Professor Uram

Küldöm Schubartnak két Tomusát, meg találtam benne a' *Runckel-Rüben*

Theil pag 70–77. item 122. Nézze meg T. Uram, és conferállya más Könyvekkel. Ennek kell lenni, mert igen nagyot nő, és sok lesz belőle, a' mint meg teczik VI. Theil. p. 139.

Annak a mellyből cavet is főzhetni (1. Theil pag 62.) másnak kell talám lenni, mert ezt *Gelbe Rübennek, Mören, Daucus Carotának* nevezi.

Azt gondolom hogy ez a' Runkel Rüben nem lesz más, hanem az a tövis Répa, a' mellyel itt élünk, vagy, az a másféle melly a Dunántúl találtatik mellynek piros az oldala, és majd még nagyobb nő és kerekesebb, kerek répának hívják. Illyen nekünk is volt, a' Feleségem azt mondja itt is kaphatni, talám T. Budainé Asszonyomnak is van. Ennek is kellene itt magvát szerezni.

De hogy bizonyosok lehessünk szükséges lesz irni Saxoniába vagy Berlinbe mentül hamarébb hogy küldjenek sietve magvát talám elég lesz ½ vagy ¼ font is. De hamar kellene, mert a mint Schubart írja idején kell vetni és plántálni. Egy úttal a Berlinben ki jött Tractatust is constituállya T. Uram.

Míg onnan el érkezik a mag, addig az itt való kerek és piros Répa magból vethetünk ha kapunk.

Maradok Tiszt. Professor Uramnak igaz köteles szolgálja DL m. k.

Debr. 22. Febr. 799.

[A küzeten Sárvári Pál kezével:]

1., de d. 22. Febr. 1799.

Tek. Domokos Lajos Úr

Levele a' *Runckel rüberöl.*

Detto. (15. Mart. 1800) a' Karats Antiqua *Italiájáról*

Telemaquról.

[A küzeten más kézzel halvány ceruzás feljegyzés:]

Jon⁷⁶ Binse

**20. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak
Debrecen, 1800. március 15.**

XIX. S. gyűjt.

die 15. Mar 1800.

Tiszteletes Professor Uram

A Karacs Antiqua Italiája nekem igen szépnek és, éppen remek munkának teczik. Ha kedve van Pannoniának Dacianak ki metztésére; vagy ha még reá lehet venni: kár volna ki nem metztetni, mert egy az, hogy ez itt nagyon szükséges, más az hogy Nemzetünknek Collegiumunknak javára és diszére szolgál, példát is ad hogy többenn is serkennyenek illyen és más hasznos mesterségek és dolgok próbálására; harmadik hogy a' Collegium Cassajának minden kárja nélkül, vagy leg alább igen kevés kárával megeshetik; melly Cassa másképpen is akkor hajt legnagyobb hasznot a publicumnak, mikor a Tudományokat a Szép mesterségeket, az Industriát, a Culturát, a Manufacturákat elő segéli, akkor bizonyoson a Vallásnak is használ, ha külömben nemcsak azzal is, hogy láttyák, hogy vagynak emberek köztünk, és hogy mind ennyi szegénységünkben sem maradunk hátul, és a' Statusnak az illyenekkel is sokféleképpen használunk. Ezer Exemplar 10. xval 166. f 40. x^{ba} kerül: 12. xval pedig 200. ftra megyen, és így a superfluumból kitelik több 3. esztendőre való interesnél, mellyet első esztendőben is be lehet belőle venni. Csak azt se adnánk 12. ftért, ha ezt a' Mappát, mint Collegiumunk gyümölcset a jövő Examenben elő mutathattuk. Söt én ha úgy vólnék mint T. Professor Uramék, egy szép levél mellett el küldeném Heinenek, annak a hires Astronomusnak a kit Lalande meglátogatott (nem jut eszembe a' neve igazán) és Berlinbe is valamelyik Tudósnak: és talám azok mutatnának valami módot hogy ez a Künstlernek termett ember egyebeket is tanulhasson. Ha oda nem, küldjük Scheschian Országába, assecurálom Tifán Király előtt is lesz becsületi az illyen Talentommal bíró embernek, nem úgy mint D...benn, ahol csak Csizmadia kell, Vásári Szabó, Disznó hentes etc. etc.

Maradok Tiszt. Uramnak köteles szolgálja DL m. k.

[A küzeten Sárvári Pál kezével:]

Tekintetes Domokos Lajos Úr levele hozzám, *Metsző* Karats Ferencz Uram eránt. 15. Mart. 1800

⁷⁶ Jon.<-> Binse [Bizonytalan olvasat.]

21. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak
[Debrecen, 1800 körül]

XX. S. gyűjt.

Les Aventures de Telemaque par Fenelon.

Az útra kérném distractiora, mert a' magamét el vitte valaki. Ez volna jó a' hoszszú estvéken, mikor egyedül ülök a' házban.

Tale tuum carmen nobis, divine poëta,

Quale Sopor tassis in gramine, quale per aestum

Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.

Domokos Lajos msk

22. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak
[Debrecen, 1803. vagy 1804.]

XXI. S. gyűjt.

Az Ethicára

§ 1. *azt*, deleatur

§ 4. Homályos, sőt paradoxum is lázlik benne, mert mig azt nem tudom lehete ez vagy amaz⁷⁷ az okosságnak czéllya, hogy tudhatnám azt, hogy az Erkölcsi Törvény azt kötelességgé teszi? Ez vagy nem igaz, vagy Logomachia, vagy homályos. Ha igaz, és nem Logomachia;⁷⁸ világosítani kellene,⁷⁹ elsőben magát az előadást, azután példával.

§ 5. *Tselekedj*, hogy világosabb és magyarosabb legyen, talám így: olyan czélokra való törekedés szerint, vagy törekedésből, a' mellyekre való törekedést, akarhatod hogy közönséges törvénné legyen.

Ibidem. foly. Nem mondhatni hogy *foly*, mert éppen csak az szórúl szóra.

Ibid: törekedni, törekedést akarhattya az ember hogy közönséges törvénné legyen.

§ 6. Exemplo illustratur.

§ 7. *jövő*, nével nevezett Virtusokat nemz, vagy szül, nem nemez.

§ 8. *Név alatt jövő*, csak: nevü, vagy nével nevezett

diadalmaskodni, ponerem: győzedelmeskedni *közönségesen*. Így tenném: közönségesen és mindenkor, melly úgy lehet meg, ha a testnek és léleknek⁸⁰ minden indulatit mindenkor zabolán tartya.

§ 9. *Nagyra való vágyás*. Ezt talám Indulatnak mondani nem lehet; talám más szó lehetne alkalmasabb.

mind a kettőt. Non est Hungaricum. Egyiket sem lehet meggyógyítani.

77 amaz <ez>

78 homályos. [Ha igaz, és nem Logomachia;] [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel.]

79 kellene, <talám>

80 léleknek <indul>

§. 11. *közönségesen*. Vallyon nem ambiguumee ez a szó?

Ibidem et § 12. Erkölcsi előkészület. Talám csak *készület*, mert minden készület előre esik. *Elő* nem is azt teszi hogy előre, vagy⁸¹ *prae*, hanem azt hogy *pro*. Produco előhozom, propono előteszem. Ellenben praepono eleibe teszem. Hátha a' praedispositiot hajlandóságnak fordítanánk?

§ 13. *Erez érzést*, mozdulást,

§ 16. Elöttem nem elég világos, mert nem látom hogy a következőkben, e két⁸² respectusból két szakasz lenne. Azért ide is mind a kettőre jó volna a példa. Az pedig hogy *az Ethica Tudománya felosztásának két különböző fundamentoma lehet*, nem természeti ingressus és csak Tudósoknak való. Így menne talám: Vagy azokat vesszük gondolóra 1. ... vagy azokat 2. ... és így e' szerint Két Része lesz az Ethicának.

§ 22. Autochiria non potest reddi per *önnön gyilkosság*, nam haec suicidium est, illa vero et suicidium et mutilationem sui complectitur. Az önnön gyilkoságnál jobb a magamegölés: amavval csak így élünk, önnön magának gyilkosa lett.

§ 23. *Nexusba* öszve köttetésben

§ 25. *Itt. forte*: itt még kérdésbe nem jö,⁸³ mert azt talállya a Deák gondolni, hogy a Moralban nem jö az kérdésbe ha más személlyel gyakorollya.

§ 25. et 26. A Nemző erővel való visszaélésnek ezt a módját, kérdés, jóe ilyen világosan le írni? mert szükségesnek lázlik ugyan azért hogy a kik ezt tudják, magokat attúl megtartóztassák de veszedelmesnek azért, hogy a kik nem tudják is, innen meg tanúllják. Nem jobb volna errül csak úgy emlékezni, hogy a kik már ezt a' bünt tudják, megértsék micsoda nagy vétek az: a kik pedig még nem tudják, csak a regulat tanúllják meg belöle, nem a bünt magát.

§ 27. Mint sem – nem etc. talám így világosabb és magyarosabb lenne: ez a' bün olyan irtóztató az emberek előtt, hogy⁸⁴ annak módját, mellyel megesik, vagy meg esett, elmondani, sőt csak maga nevénn is⁸⁵ világosan kinevezni szégyenlik etc.

§ 29. *élni*, posset forte addi: (mint p. o. álommal, játékkal, tobákkal dohányozással)

§ 30. *szükségessé tett volna*: így tenném: a részegségnek megújítására és napról napra való nevelésére nagyobb ösztönöztetés.

Ibid. quae sequuntur usque ad finem §i omittenda putarem. Nehéz azt meghatározni mellyik nagyobb vétek. Én⁸⁶ azt tartom mindenik egyforma, hanem csak a gradussa teszi⁸⁷ nagyobbá egyben egyiket másban másikat. A nagy ehetőség is okoz ugyan sok nyavalyát és halált, de többet a' részegesség, ez bolondabbá is teszi az embert. Ha ez a képzelődést jázdottattya; amaz a száját gyönyörködteti, örömet is ad.

§ 35. *használ*. tenném: használni – – igyekezik, mert valósággal nem használ.

§ 36. *rothadó gyengeség*. Magyarosabban: rothasztó betegségébül.

§ 37. *Kissebedésével*. Ezzel nem élnek. Valamelly⁸⁸ fogyasztásával megszerezni, sajnállya önnön magátül.

81 hogy |előre, vagy| [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel.]

82 két <szakasz és res>

83 jö[.] [Átírással javítva.]

84 hogy <azt a maga környül állásairol, mellyekkel>

85 is <nyilva>

86 én [Átírással javítva.]

87 teszi <egy>

88 élnek. |valamelly| [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel. Átírással javítva]

§ 39. Bökezűségnek. Mondják ugyan hogy *bökezű*, de ide jobb az Adakozóság.

§ 40. *Nevezzük*. Magyaroson: Nevezik.

Ibid: *a' mások*; nem kell: *a'*

§ 41. Ugyan is – – – usque: Minthogy. Ebben a periodusban sok reflexiom van:

1° Nem Természet, hanem testi dolgok sorában vagy rendiben. Mert talám nem úgy van hogy: Naturzucht, hanem Physischer dinge Ordnung vagy Reihe.⁸⁹

2° Abban a sorban sem közbecsü dolog az ember a több⁹⁰ állatokkal, mert az emberi test, minden állatok testénél külömb sok minéműségre nézve, de mindenekfelett azért, hogy ez legalkalmasabb az okos lélekkel való egyességre. Semmi szükség sincs arra, hogy Kant így deprimállyá az ember animálságát.⁹¹

3° Az mondatik elsőben, hogy az értelem és tudomány sem ad az embernek minden világi dolgok felett való becset. Utánna ez tétetik, hanem csak mint nagyobb haszna vehető Jóságának árát nevelheti. Hiszen árát nevelni, becset adni, mindegy. A mi nagyobb contradictio; mingyárt következik, hogy az értelem világában gondoltatván mint erkölcsi okosság, olyan *betsel bir* melly minden dolgoknak árát meghaladja – pedig most mondódék hogy az értelem és tudomány sem ad az embernek minden világi dolgok felett való becset. Ez talám⁹² valóságos contradictio; de ha csak apparens volna is, még is el kellene kerülni. En azért így forditanám: Mert⁹³ ha az ember a Természet világában gondoltatik, bár⁹⁴ testére nézve más állatokat sokakban fellyül haladjon,⁹⁵ bár értelemmel és tudománnyal birjon is, a 'melly ugyan⁹⁶ az ő betsit, mint nagyobb haszna vehető jószág árát nevelheti; mind azért más az a mi az ő igaz becset és drága vóltát teszi, tudnillik az *ertelemnek világában* úgy kell ötet és magának is magát⁹⁷ nézni mint *Erkölcsei okosságot* (Moralis Intelligentia vagy mi van ott) és már így olyan bettsel bír, melly minden dolgoknak árát meghaladja.⁹⁸

§ 48. *tevő* kötelessége. *tevő*, positivum,⁹⁹ ha úgy utánna kell Deákül tenni.

tökéletesítése. Rút és rossz szó, tökéletesebbé tétele, vagy tökéletességre vivése.

§ 49. Mellyiknek kell az elsőseget adni: az nincs magunkra bizva egészen mert én azt hiszem hogy akármely élet nemében is az okoskodó tehetségnek kellene az elsőseget adni. Mert¹⁰⁰ mindenben, de kivált, a Moralitasban az a legszükségesebb.

§ 55. *Résztvevő* talám jobb *Részesülő*

§ 56. *Lakhely*, nem jó szó, lakóhely.

§ 59. *Elfogadó*, jobb elvevő.

⁸⁹ rendiben. |mert talám nem úgy van hogy: Naturzucht, hanem Physischer dinge Ordnung vagy Reihe| [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel. Átírással javítva.]

⁹⁰ több [Bizonytalan olvasat.]

⁹¹ egyességre. |Semmi szükség sincs arra, hogy Kant így deprimállyá az ember animálságát.| [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel.]

⁹² Ez |talám| [Betoldás a sor fölött.]

⁹³ Mert <jöllehet>

⁹⁴ bár <nemesebb>

⁹⁵ haladjon <is>,

⁹⁶ ugyan <ötet>

⁹⁷ ötet |és magának is magát| [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel.]

⁹⁸ meghaladja. <§. 47. Az ő kötelességére nézve, homályos.>

⁹⁹ positivum, <...>

¹⁰⁰ mert [Átírással javítva.]

§. 61. *Annyival inkább – mennyivel* magyarul: annál kötelesebbek vagyunk, mennél — és mennél kevésbé —

§. 62. Iterum *Résztvevő*.

§. 67. *Közönségesen* publice öffentlich. Deákül jó, de németül és magyarul homályos. Tenném: Közönséges hivatala szerint.

Ibidem *boszsút tenni*¹⁰¹ *megnem szünnék*, tenni akarnak, vagy meg nem szünnék.

§ 70. *Szerencsétlenek Unglückliche* magyarul, nyomorúltak *szemérem*, itt inkább szégyenlés

§ 72. *tiszteletnek*, tisztességnek vesztegetését.

§ 75. *Nemes nagyra való vágyás*, honesta ambitio,¹⁰² inkább nemes maga reá tartás, mert a nagyra való vágyás a szónak ereje szerint egy a fennhézással

§ 77. *különös haszon vagy czél nélkül* – hát különös haszonért vagy czélbül, nem volna obtrectatio? Azt tartom így is az volna, ha nem törvényes okbül és czélbül lenne. Itt azért talám valamit kellene hozzá tenni.

§ 79. *adja ki* Germanismus, vallyá vagy mutattya.

Ibidem *másoktúl mivelünk cselekedni*, Kívánánk masoktúl hogy velünk cselekedjenek –

§ 81. *közönsegesekeknek*, gemein familiaris allzugemein. Hát¹⁰³ ha így lenne, egymással alávaló módon ne bánnyanak.

§ 83. *Viszontag*. Vagy maradjon el, vagy: kölcsönösön.

86. *Viszontag*,¹⁰⁴ ugyan az az observatio.¹⁰⁵ Nem¹⁰⁶ magyaros, nem is azt értenék rajta, hogy reciproce, hanem azt hogy ismét.

88. Ad finem addendum putarem: De nem csak azért, hanem ezért is, hogy azokkal¹⁰⁷ kegyetlenül banni, és őket ok nélkül kizozni, ellenkezik az igazsággal.

89. Az Isten eránt való Tiszteinknek¹⁰⁸ külön Caputot kellene adni, hogy ne legyen egy Classisba az állatok eránt való Tisztekekkel.

Ibidem *mellyre*, a minemüre.

93. post finem §i addi forte posseri. De csak ugyan az első mód, mikor a Tanuló maga talállyaki a feleletet, jobb a Catechizálásnál,¹⁰⁹ mert ha a Kérdések okosan formáltatnak egymás után¹¹⁰ bölcs ember által, a Tanuló maga okossága által is ki talállyá a feleleteket, és úgy jobban meg érti és megtartya a dolgokat.

94. *Nem lehetetlen*, és igen szep dolog.

[A küzeten felül Sárvári Pál kezével:]

Az Ethikám megítélése Tek. Domokos Lajos Úr által

[Más kézzel:]

¹⁰¹ tenni<k>

¹⁰² ambitio, <nemes>

¹⁰³ hát [Átírással javítva.]

¹⁰⁴ Viszontag, <csak>

¹⁰⁵ observatio [Bizonytalan olvasat.]

¹⁰⁶ nem [Átírással javítva.]

¹⁰⁷ azokkal <ok nélkül>

¹⁰⁸ Tiszteinkbül [Átírással javítva.]

¹⁰⁹ Catechizálásnál <csak>

¹¹⁰ formáltatnak |egymás után| [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel.]

23. Budai Ézsaiás: Domokos Lajos sírverse
1803.

XXI. sz. után.

Epitaphium
Ludovici Domokos.

Ludovicus Domokos,

*(O politiorum hominum quidquid est,
adsurgite HUIC tam colendo Nomini!)*

Quem bono Hungariæ Debrecinum peperit,
Adolefcentem, difciplina, in Patria Marothii,
in Germania Wolfii,
inter Batavos Wefselingii erudiit;
ingens dein meritorum numerus,
apud omnes æquos æftimatores,
per totum regnum venerabilem reddidit,

HIC SITUS EST.

Exftinctum eft dignum hoc immortalitate
Ingenium XIV. Cal. Dec. MDCCCIII.
anno ætatis fupra feptuagesimum fexto.

Ufa est illo Patria

Judice, in Foro, incorruptifimo;
Consule, in publica re tuenda indefefso;
Curatore Ecclefia, ftudiorumque folertifimo;
Exemplo Doctrina, & prudentia;
In fecundis rebus caute timido,
In adverfis intrepido.

Multis ille bonis flebilis occidit,

Flebilior nulli, ac Debrecinensibus.

Utinam, amifsa in Viro tanto,

Catonis culta fimplitas,
Varronis varia eruditio,
Crafsi pectus, & invicta conftantia,
Nefloreum denique confilium,
Nunquam defiderentur!

At Ille MAGNO PATRI

MARTINO DOMOKOS,
Quem virtutibus æquarat,
Aequo tumulo compofitus, quiefcit.

Quem dum CATHARINA KENESSEI,
Vidua mœftiflima,
LIBERI, Nepotesque,
GENERque, NURUSque,
Florensque omnis Generosæ STIRPIS
DOMOKOSIANAE propago,
Decus fuum, lamentantur:
Svaviffima cunctos isthaec recordatio,
VIXISSE, QUEM LUGENT MORTUUM,
PATRIAE,
Lacrymabundos erigit.

[Halványabb tintával a sírvers után utólag betoldva a nyomtatványlapra:]
Auctore Esaia Buday

24. Benedek Mihály – Sárvári Pálnak
[Debrecen, 1803. vagy 1804.]

XXII. S. gyűjt.

[Sárvári Pál kezével a kéziratlap jobb felső szélén:]
Fötiszt. BENEDEK Mih. Úr crisis. a mor. Ph.

Numero 1°

§ LI. – – a *Filozofusi Erkölcsi Tudományt, meg kell különböztetni a Filozofusi Vallástól, mind a Keresztyén Moraltól.* –

Talám, tsak bizonyos tekintetbenn: mert a Revelatio mind azt is tanítja, valamit az okosság, a Vallásról és Morálról; hanem azon kívül többet is tanít: de mást és ellenkezőt az okossággal nem tanít.

Az Isteni Jelentésnek nevezett könyveket is. Gántoskodhatnék a rozsasz szívű –: hogy tsak nevezett, így pedig nem: az Isteni jelentéseket magokban foglaló könyveket is.

§ 52. ad finem: *Némely tselekedeteket parantsol, másokat pedig tilalmaz:* Fennmarad a Kérdés? miért parantsolja ezt vagy amazt a Törvény, az okosság? azért mert jó. miért jó? azért mert hasznos, vagy magunknak, vagy másoknak. Ekkor is pedig magunknak is. Jól esik, gyönyörűséget okoz lelkünkben, mikor azt tselekeszszük, a mire az által ösztönöztetünk – ha szintén néha testünkre vagy állapotunkra nézve, tselekedetünkkel magunknak kárt és fogyatkozást okozunk is. – Hasonlóképpenn: miért tilalmazza a Törvény, az okosság, ezt vagy amazt? a Felelet erre, éppenn azzal a móddal adódhatik. – Kell a Törvénynek okának lenni: Miért Törvény? Miért kötelesség valami?

§ 53. Ez a Törvény: *Ne lopj:* miért ellenkezik az okosság Törvényével? azért mert mást bóldogtalanná tesz; ezt pedig az okosság ellenzi.

A mit az okosság igazságosnak ítél – de miért ítéli igazságosnak? ha erre e felelődik: azért mert megegyez az okosság Törvényével? ismét előző a Kérdés: miért egyez meg az igazság, az okosság Törvényével? Csak circulusra megyen ki a dolog: hanemha e vevődik fel, hogy ez jó,

amaz rossz, in hoc rerum statu. – p. o. Miért kell a Részséget eltávoztatni? Ha ezt felelem reá: azért mert az okosság Törvénye tiltja, az okosság Törvényével meg nem egyez: fenn marad a kérdés: miért nem egyez meg az okosság Törvényével? A Circulusnak nyakát szakasztom ezzel: Mert a Részség, gonosz, ártalmas, in hoc rerum et hominum statu. – Lehete az emberi természet úgy alkotva, hogy annak a¹¹¹ részség hasznára szolgálja; és ekkor az egyezne meg az okosság Törvényével. Lehete úgy is alkotva, hogy az ember ne alunnék: és ekkor az álmat az okosság Törvénye nem kívánná. Lehet olyan statust is gondolni, melyben a vaga libido az emberek között szintúgy természeti dolog volna, mint némely állatok között: de in hoc rerum statu, ez pestis, a szüzesség és tisztaság, jó, hasznos; azért ez az¹¹² okosság Törvénye.

Mennél kevésbé lehet gyanítani, hogy valaki az ő tselekedetével a maga boldogságára nézett: annál etc. – E bizonyos: de ebből éppenn nem következik, hogy tselekedeteinkben nem kell a haszonra nézni. Csak ennyi következik: hogy nem kell mindenkor a magunk hasznát néznünk; hanem néha a magunk kárával is kell a mások hasznát munkálódunk: mert az okosság erre kötelez bennünket: azért kötelez pedig: mert ha ezt, mikor tölünk kitelhetnék, elmúlhatjuk: magunkat vádoljuk, és így kárt teszünk magunknak, nyughatatlanságot okozunk. – Sok ember ugyan efféléket elmúlhatván; nem vádolja magát, és nem nyughatatlankodik azon, hogy másoknak¹¹³ maga kárával is hasznot nem tett: de a Kant formale principiuma is, Fichtet és ennek sok német felebarátit, meg nem tartóztatja, hogy főképpenn a ReichsThalerekre ne nézzenek.

A Regulus példájában is, úgy adódik elő a boldogság Principiuma, mintha az ide menne ki: hogy az ember minden tselekedeteinek fő tzelja, egyedül csak a tulajdon boldogsága, nem pedig egyszersmind a másoké is volna: holott a dolog nem így van. Mert némely tselekedeteinknek czélja, valósággal a mások haszna: de ettől, a¹¹⁴ magunk haszna is elválaszthatatlan; úgy hogy, ha, a mint nem tudom mellyik Kantianusbann olvastam, Empirisches Gut nem hárul is reánk: de lelkünket illető, mindenkor hárul. Regulust is, hogy azt tanátsolta, és visszament: erre egy részről az ő Hazafiainak boldogsága és haszna, azoknak empirisches Gutja, indította; más és maga részéről pedig az esküvése, melynek meg nem tartása néki betstelenséget és nyughatatlanságot okozott volna. A Boldogság Principiumával a. o. a mások boldogságának munkálkodása éppenn nem ellenkezik: sőt azt teszi kötelességünké, hogy másoknak mind empirish, mind másképpenn, a magunk kárával és gyalázatjával is használjunk: mert különbenn lelkünknek nyughatatlanságot, gyalázatot etc.¹¹⁵ okozunk, és így magunkat boldogtalanokká teszszük.

§ 53. *Hogy az okosságnak Erköltsi törvényével megegyezzen.* De miért kell azzal megegyezni? Miért kell nékem a Törvénynek engedelmeskednem? miért kell azt tisztelnem? Ennek okát kell adni. A formalistak pedig okát nem adják.

§ 59. a véginn: – *Kant szerint – hogy a mit az okosság parantsol, azt tselekedni minden okossággal bíró valóságnak¹¹⁶ kötelessége?* – De miért kötelessége? Miből tudhatom meg, hogy a Lelkem-

nek ez vagy amaz gondolatja, ösztönözése, valósággal Törvény? vagy pedig nem az?¹¹⁷ Megvan reá a Felelet a §. eleinn; a hol kötelességeink tsalhatatlan megemérettőjének a¹¹⁸ tevődik, a mi igazságos és jó dolog. És így a Formalista is oda szorúl, hogy azért kell valamit¹¹⁹ tselekedni: mert az jó és igazságos, azaz, nem káros.¹²⁰ – Éppenn ide megyen ki ez a Principium: Kiki azt tegye magának Regulájává etc. – Valjon miért tegye? Azért a §. eleje szerint: mert ez jó és igazságos, vagy pedig nem az.

§ 60. *Valjon szorúlt állapotomban szabad volna é olyan ígéretet tennem, mellyet tellyesíteni nem akarnék?* Valamely materiás principium szerint is, éppenn nem kétséges a felelet. – Nem, mert az által magamnak kárt és gyalázatot okoznék. – (Ézt az együgyü ember könnyebbenn kidolgozhatja, mint ezt: valjon kívánnám é hogy¹²¹ ez az én Regulam: hogy magamat etc. közönséges etc. légyen etc. Az együgyü embernek ez subtilis speculatio) A § véginn ezek a szók; *mert így az én ígéretemnek is semmi hitelessége nem lenne*, a magunk szeretetét és hasznát foglalják magokbann.

§ 61. *A formás erköltsi Principiumról megvallják mindenek, hogy a szerint, tselekedeteinknek erköltsi jóságát vagy rosszasságát meg lehet esmérni.* – Igen is; ha az 59^k §^{nak} kezdete szerint, a tevődik az okosság parantsolatjának vagy törvényének jeléül, *a mi igazságos és jó.* Így pedig a Principium változik.

Az emberbenn van facultas appetendi superior, van inferior is. – Igen is, és az ember boldogsága ezeknek harmoniájában áll; mely másképpenn meg nem készül, hanemha némely esetekben, a Superior az Inferiort zwingolja: mert különbenn magának nyughatatlanságot boldogtalanságot okoz.

§ 63. Ismét a tevődik fel, mintha a materiás principium, nem köteleznék az embereket a mások hasznának munkálodására: holott a szerint, a φιλαντια és¹²² συμπάθεια tevődik Principiuma, és ha az utólsót nem tellyesíti az ember, az elsőt is megséríti. Tsak úgy lehetek boldog, ha a mások hasznát is munkálodom.

Numero 2.

A Codrus és egyéb Hadi emberek halálának, magok elszánásának oka, valjon a ditsőssége vagy Hazájok szeretete? nem könnyü meghatározni. Magok tudhatnák igazán megmondani – Mind a kettő. – és a példák mutatják, hogy inkább az első mint az utolsó. Hanem az utolsó szembetünőbb.¹²³ A tanult ember, miért ne betsülhetné magában a szorgalmatosságot is. – A Braunschweigi Hertzeg, aligha nem reménylette, hogy élete megmarad: a Sympathiájának eleget tett, melytől elragadtatván, tudta hogy nagy ditsősség fogna reá hárulni, ha szerentsetlenül járna is.

§ 65. *Arra meg kellett magát határozni.* – De miért? kell valami okának lenni; mely mivel nem empirisch, magában van az emberbenn vagy a Lélekbenn; a mely bizonyosan, vagy jó vagy gonosz, minémü a léleknek vagy tsendessége, vagy nyughatatlansága,¹²⁴ etc. a mellyek közök

111 annak [a] [Betoldás a sor fölött.]

112 ez [az] [Betoldás a sor fölött.]

113 másokalk [Átírással javítva.]

114 ettől, [a] [Betoldás a sor fölött.]

115 nyughatatlanságot, [gyalázatot etc.] [Betoldás a sor fölött.]

116 valóságnak [Átírással javítva.]

117 kötelessége? | Miből tudhatom meg, hogy a Lelkemnek ez vagy amaz gondolatja, ösztönözése, valósággal Törvény? vagy pedig nem az? | [Betoldás a lap alján, korrektúrajellel.]

118 [a] <e> [Áthúzást követően a sor fölött betoldással módosított szó.]

119 valami[,] [A kéziratlap sérült, a szó vége nem látszik.]

120 igazságos, [azaz, nem káros.] [Betoldás a sor fölött.]

121 valjon [kívánnám é hogy] [Betoldás a sor fölött.]

122 es [Átírással javítva.]

123 utolsó. [hanem az utolsó szembetünőbb.] [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel. Átírással javítva.]

124 [.] [Átírással javítva.]

minden Lelkekkel. A Lélek tudja, érzi,¹²⁵ mi néki jó, mi pedig ártalmas? és a maga meghatározása ettől függ: de a tapasztalása is megkívántatik. – Kant szerint csak az bizonyos, a mit a tapasztalásból tanulunk: melyre nézve úgy látszik, hogy maga ellen beszél, mikor a tapasztaláson túl lévő speculatiókból igyekeznek a Formale Principiumot deducálni.¹²⁶

Mértékletesnek kell lennem, hogy ne betegeskedjem – ez nem illene az olyan okosságra mely a betegség-től nem félne. – A tapasztaláson és a dolgoknak s embereknek tudva lévő állapotján s természetén¹²⁷ kell építeni a Principiumot; nem pedig képzelődésén. – Imperativus rationis¹²⁸ Categoricalis, quoad empirica lehet: hogy ne nézzek az empirica okokra: de tartozom nézni a lelkem tsendességére vagy javára, mert az okosság ezt kívánja. És ezen § szerint, Kant is csak az Empirica okokról szól.

Opt.¹²⁹ § 66. *Ne gondolkodjon magán kívül lévő czélról.* – De tartozik gondolkodni magában lévő tzélról, mely lelkének tsendessége; a magán kívül lévő tzéljait is¹³⁰ pedig¹³¹ munkálodni, ha amazzal megegyeznek. Ezt lehetetlen az okossággal bíró minden valóságoknak helybe nem hagyni, és másoktól¹³² minden kifogás nélkül meg nem kívánni.

§ 67. *Érdemül tulajdonítani tellyes Jussal lehet.* – (az emberek előtt)

Nem halgat a tapasztalásból vett valamely kedves tzélra. – Halgat, mert az 59. § szerint,¹³³ az okosságnak általában közönséges Törvénye, csak az igazságos és jó dolgokra terjed; és így lehetetlen akaratumknak a természeti dolgoktól is nem függeni. Mondódik is a 73^{ik} §^{ba} hogy a természetben lévő dolgoktól sokképpenn függésben vagyunk; és így akaratumk ezek által is határozódik: de úgy ha azt lelkünk megvizsgálván jóváhagyja.

§ 74.¹³⁴ *az ember akarhatja – meggyőzheti.* Azt fogják erre mondani, hogy ellenkezik a Helv. Confessioval. – Sőt atheismusra való készítést tulajdonítanak az effélékért: *Az emberi okosság maga hozza magának a Törvényt;* mintha nem a Teremtő öltotta volna azt a Törvényt az ember szívébe. – (A Jegyzésben, azután láttam, hogy ez elhárítódik.)

75. *Értelemnek világában.* Mig testünk leszsz: addig híjjában képzeljük magunkat az Értelemnek világában. Ez valóságos Phanatismus; következésképpen nem is leszsz szabadságunk.

76. Ez a §. tsupa fictio az emberre nézve. Egyéb dolgokra nézve pedig scepticismus. – Aminémüeknek ép elméjü és érzékenységü emberek látják a dolgokat: olyanok azok valósággal. Az Attributumokat az Essentiától vagy vouμενοvtól külön gondolni nem lehet, azok teszik, öszveséggel vevődvén, a vouμενοvt. – Imputabilis az Actio azért: mert nem az okosságra halgatok, hanem az érzékenységimre, vagy állapotomra. – Más érzékenységü és gondolkozású valóságok, csak fictio; ezenn építeni nem lehet, kivált Kantnak, a ki mindazt a mi a tapasztaláson túl van, bizonytalannak tartja.

125 tudja, [érzi,] [Betoldás a sor fölött.]

126 deducálni. <Káros <...> csak az Empirica okokat <...> ki Kant, nem pedig a belsöket> [Törölt betoldás a sor fölött. Bizonytalan olvasat.]

127 állapotján |s természetén| [Betoldás a sor fölött.]

128 rationis <...>

129 [Sötétebb tintával bal oldalt a lapszélre jegyezve.]

130 tzéljait |is| [Betoldás a sor fölött.]

131 pedig <csak úgy>

132 és |másoktól| [Betoldás a lap alján, korrektúrajellel.]

133 szerint, <ami> [Bizonytalan olvasat.]

134 §64 [Átírással javítva.]

§ 77. *A Szabadságnak, a testi vagy tapasztalható világban semmi helye nintsen.* – Már pedig ilyen világban élünk; és így jó éjtszakát a Szabadságnak!

§ 78. Ebbenn a §^{ban} egészenn megadja magát a Critica Philosophia; és Eudaimonistává lészen: a midönn erre a kérdésre: miért parantsol, vagy miért akarhat közönséges Törvénynek az okosság? Ez a felelet adódik: mivel – – mindenek tellyes zürzavarba jönének e világonn, – – mivel – abból kire kire magára nézve is romlás és veszedelem következnek etc. Egy szóval kár és haszon, jó és gonosz. – Kant aligha nem Crypto-Pantheista, azért nem szól a Léleknek hasznáról etc.

§ 104. *A fő jó a mi akaratumknak egész tzélja, melyre hogy törekedjünk, az okosság parantsolja;* – Ha parantsolja: haszonra néz et.

§ 106. *A Megmutatás,* bizonyosságot téssen fel. Kant szerint pedig csak az bizonyos, a mi a tapasztaláson vagy belső érzésén (a priori) épül. Mar pedig az értelmek világa, túl van a Tapasztaláson, és így bizonytalan. Ilyen bizonytalannak kell azért Kant szerint lenni a Lélek halhatatlanságának is.

Csak postualja Kant a Lélek halhatatlanságát: azért mert az Isten lételet is postualja: mind a kettőt csak postualni, nem egyéb hanem az embert bizonytalanságban hagyni.

De ha én az Isten existentiáját nem postualom: hanem ab effectu ad causam okoskodván, bizonyosnak hiszem: ezen az úton, az Isten igazságából és a virtusnak ebbenn az életben el nem érhető jutalmáról, egyenesen és meggyőzőképpenn hozom ki a Lélek halhatatlanságát, nem pedig csak postualom.

§ 108. Ennek a Scholionjának véginn, jó lett volna megvilágosítani, mit ért hát Kant a Postulatumnon?

§ 109. Csudálatos! hogy a világ alkotmányából nem tudja Kant ki speculálni az Isten mindenhatóságát, mindentudóságát etc. – a Morale¹³⁵ Principiumából pedig ki speculálja; vagy: a Practische Vernunftja jobban tud speculálni mint a Reine; pedig a kettő egy; és így, ugyan azon elme, lát is valamit nem is. – Ezen §. szerint a Tselekvő okosság az Isten minden tökéletességeit érti; a 116^{ik} szerint pedig, [.]; csak azokat érti, mellyek szoros egyességben vagynak az okosság törvényével.

Érdemesekké leszünk részesülni. Az utolsó szó németes magyarság, az elsőbök a Helv. Conf. ellen, mint ezek is, – – igaz tisztelet érdemlenek, és ellenkeznek a 112^k §^{sal}.

§ 117. Mát. VI. 33. Nem: *mindenek,* hanem: *mind azok;* azaz, a testi jók.

Mát. V. 48. Légyetek tökéletesek. Ezt Luk. VI. 36. így hozza fel: Légyetek azért irgalmasok mint a ti Atyátok irgalmas; és így az elsőnek értelme, némeltyek szerint csak¹³⁶ ide megyen ki, hogy a mi irgalmunk és jótéteményink, olyan szélesenn terjedjenek ki, mint az Istené, azaz: ne csak a jókkal, hanem a gonoszokkal is jól tegyünk.

118. a Cicero szavaibann: *turpitude,* oda mutat, hogy a bünt azért kell eltávoztatni: mivel gyalázatot okoz,¹³⁷ és így, nem az empirisch malumért, hanem a belső kedvetlen érzésért, mellyet sürgetnek az Eudaimonisták.

120. *Mi légyen pedig az Erkölti Törvény etc.? mellyik tselekedet légyen alkalmas – megmaradására és boldogságára?* Ez nem egyéb Eudaimonismusnál: hanem a következőkben ismét az a¹³⁸ detorsio jó bé, mintha a mások boldogsága nem volna egyszermind czélja tselekedeteinknek.

135 a |Morale| [Betoldás a sor fölött.]

136 ts[ak] [Bizonytalan olvasat.]

137 okoz, <...>

138 a<z>

**25. August Johann Georg Karl Batsch – Sárvári Pálnak
Jéna, 1795. október 4.**

XXIII. S. gyűjt.

Sie erhalten hierbey, mein verehrungswerther Freund, *das Diplom der biesigen naturforschenden Gesellschaft*, weswegen ich allerdings um Verzeihung bitten muss. Es war mein Wunsch, und nicht der Ihrige, dass Sie dieser Verbindung beytreten, und nach Ihren Kenntnissen, und nach der Gelegenheit Ihrer Vaterlander das Institut derselben bereichern, und mit in Aufnahme bringen möchten. Jenes glaubt ich gäbe Ihnen die Mittel, und Ihre Denkungsart, glaubt ich, gäbe Ihnen den Willen, auch etwas zur Beförderung eines Unternehmens bejzutragen, das Schon gezeigt hat, wie es durch viele gute Willen fortschreiten könne, und welches blas von der Existenz derselben abhängt. Sollten Sie Gelegenheit haben interessante Naturproducte oder Nachrichten an uns zu senden, so, glaube ich, werden Ihre auch mit der Societät verbundne Landsleute, die Herren Földj, Zsoldos und Otsavsky mit Ihnen gemeinschaftliche Lache machen, und für die Beförderung besorgt seyn. Durch diese werden Sie auch die jährlichen Nachrichten erhalten.

Mit wahrer Hochachtung empfehle ich mich Ihrem gütigen Andenken und wünsche Ihnen das beste Wohlbefinden,

Jena am 4. Oct. 1795.

der Ihrige
Batsch.

[A külzeten Sárvári Pál kezével:]
d. d. 5. Oct. 1795.
Prof. Batsch Úr levele hozzám.
S. P. mk.

**26. Kováts Mihály – Sárvári Pálnak
Pest, 1797. december 22.**

XXIV. S. gyűjt.

Kedves Barátom!

Köszönöm azt a' barátságokat, hogy a' könyvem eladásába fáradoztok, tsak irjatok én is a' mibe lehet szolgálak szivesen – Mindent egészeszen a' Ti barátságos okosságtokra bizok és tellyes dispositiotok alá bizom a' könyveket és azoknak akár eladását, akár elajándékozását – Nagyra fogom betsülni ha T. Domokos Úrral megismerkedhetem személyesen – Én most igen sok és Nagy emberekkel megismérkedtem – Drága ez a' könyv? Erre ez a' felelet: minden orvos könyv igen drága, és ez azok között lególsóbb; tudod hogy a' tudomány is legdrágább ebbe etc. Ird meg szám szerint mennyit adtál már ki kezedből, és ha valami pénzt küldhetsz most imé ettől a' Weingandt Buchhalterétől küld el – Sőt nagyobb az; hogy ha gondold hogy

mostanába azok az Exemplárok mind el nem kelnének nálatok,¹³⁹ vagy ötvenet, sőt a' mennyit superabundansnak gondolsz küldj viszsza, mert itt ez a' könyv kapós, és már itt tsak valami 80 Exemplárom van – Hogy Erdélybe még nem küldöttél azt nem bánom, mert úgy jött a' fülembe hogy¹⁴⁰ ott nehéz a' dolgokat folytatni a' könyvek eladásába – Én hozzám már onnét ketten is irtak sőt harmadik levél is fog jönni, de míg tsak bizonyost nem értek addig nem fogadom el az alkalmatosságot – Úgy gondolkozom pedig Erdélyre nézve, hogy v. ötvenet arra a' Contóra tartoztass meg magadnál, hogy ha Erdélybe kellene tehát tsak néked irnék, és küldenéd el – De erről még bizonyosabb leveleket kell várni – Hochmeister nevű könyvárosnak¹⁴¹ kellene é? küldeni, v. miképpen gondolkozol Erdélyről ird meg – Én a' minap egy levelemmel hozzád útasítottam az Erdélyieket – Maros Vásárhelyre a' hol a' Királyi Tábla van és Kolosvárra a' hol a' Gubernium van nem jó volna é valami ismerősöknek küldeni – Ezekről irj – A' kanapét és hat széket náddal fűzve vévén leveledet, a' Tapetzirenél, a' ki ismerősöm, mindjárt megtudakoztam mennyiért adja, és imé meg irom – A' legalsó árát 15 Rftra hagyta, ird meg ha kell é? és ha kell megveszem és el is küldöm, de ki által? Legjobb volna ha oda való emberek ide jöven a' Te utasításodból jelentenék magokat nállam, mert illyen nagy helyen nehéz az olyan collateralis, és óltsóbb alkalmatosságokat észre venni, de hiszen talám a' vásárra menők sem kérnének attól igen sokat, azomba hogy tsak szerentséből találhat az ember más alkalmatosságot – Ird meg szándekodat – Tisztelem barátságosan Professor Buday Tiszteletes Földváry Uraimékat – Én a' mint lehet viszem a' magam dolgát, és a' mi kisdolgom van azért nyugszom meg rajta, hogy lárma, és siralom nélkül foly, a' melly tudod a' mi mesterségünkbe millyen különös dolog – Többire vagyok Neked

Pesten 22 Xbr 1797

igaz barátod
D Kováts mk.

P. S. Ird meg mi nállatok a' Crisis a' könyvemről, nevezetesen pedig mi a' Tied? mert még eddig nem halhatok semmit.

**27. Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak
Bécs, 1796. május 6.**

XXV. S. gyűjt.

[Sárvári Pál kezével a lap bal felső szélén:]
Göttlingről 's a' t.

Kedves Drága Úr édes Barátom Uram.

Minapi Levelebenn tsak annyit mondhattam Göttling probier Kabinétjáról, a' mennyit elmémbe tartottam róla; most előttem lévén már mind a' Cabinet, mind a' leirása bővebben leirhatom, 's örömmel tellyesittem ígéretemet. – Harmintzöt szép feje és erőss üvegetskékben

¹³⁹ kelnének [nálatok] [Betoldás a lap bal oldalán.]

¹⁴⁰ hogy <azok az Urak ott in puncto solutionis igen>

¹⁴¹ könyvárosnak [em.]

egyben¹⁴² vagynak foglalva mindazok a' Savanyúságok, Tincturák és Olvasztványok (Solutio) a' mellyek valamely Mineralis Viznek vagy esméretlen Minerálnak – a' nedves utonn – való megvizsgálásánál mint le ütő eszközök (Reagentiak) meg kívántatnak. Hogy ezek mind a' készítésnek leg jobb módjától valók, és azért tiszták és nem meg vesztegettettek, az teszi bizonyossá hogy mind Göttingnek saját készítményei, a' mint velek maga a' praelectiókban élni szokott. Vagyon mellette azonn kívül egy kis üveg mozsaratska, mérő serpenyőtske, töltés, más üvegske s a' t. A' vele járó 14 árkusnyi le írás pedig annyi mint a' próba mesterségnek egy rövid ugyan de világos Compendiuma és útmutatása, a' mellyben a' Cabinetben találtató eszközök minden tulajdonságaival le irattatnak, és a' velek való bánás – sok experimentumban – meg mutatódik. Mindezek egy alkalmas ládikában, mint egy pintzesarokban – igen helyessenn úgy el vagynak intézve hogy akár útonn akár otthonn igen kis helyenn minden alkalmatlanság nélkül velek élni lehessen. Ez az enyém a' külső Verschlagjával együtt csak 16 fontot nyomott. – Az árrában meg tsalóttam, mert én csak 2 ½ Louis d'Ornak tartottam, de 3 ½ Louis d'Oronn kellett fizetnem. Hanem a' lehozattatásában olly szerentsés voltam hogy Tóth Pál Barátunk a' maga portékájának toldalékául le hozván, mind az úti költségtől, mind a' vámtól szinte egészen meg mentett. Külömbben ugy is drága lévén a' Cabinet, szerfelett sokba került volna. Azért most is azt irhatom a' mit¹⁴³ minap, hogy a' drágaságán kívül semmi kivetőt rajta nem találok. A' ki vagy maga, vagy alkalmas patikárius által el tudná készíttetni, annak felényibe se kerülne. Azért ha talám a' maga készíttetéséhez módja volna az Úrnak, imé nevezetesen az ide rekesztett tzedulán ide teszem a' benne találtató szerek neveit. Az illyen Cabinet nem elégséges ugyan arra, hogy akármelly minerálét általa az ember tökéletesen resolváljon, minden részeit külön külön ki huzván egy pontig meg határozza; mivel maga a' nedves útonn való próba is, csak fele a' Chémiai operationak: de elég arra, hogy a' főbb részeknek ebben vagy amabbann a' testben való jelenlétekről meg győződni és a' Systémában a' helyét és nevét fel keresni lehessen. – Oskolai és paedagogiai szükségre szinte úgy – sőt még inkább – lehet javasolni a' másik – az ugy nevezett physicalisch-chemisches kabinétját Göttingnek, a' mellyhez könyvet is irtt: Versuch einer physischen Chemie für Jugendlehrer bey dem Unterrichte. Jena b. Mauke 792. Ez a' könyv nem csak azért leg jobb hogy egy és első a' maga nemében, hanem azért különösen, hogy igen világossan és populáriter van írva, és az experimentumok az ifjúság oktattatására nézve igen helyesen vannak választva. A' Kabinet pedig ugy van alkalmaztatva, hogy a' Chémianak egész demonstratioja – e' tészra – a nevezetesebb experimentumokban ki telik. Kitsinybe van ez is csak, és a' ki akarna s tudna vele bajlódni, sokkal nagyobbban és még is oltsóbban meg¹⁴⁴ készíthetné; de mivelhogy rá sem ér az ember, készülete sints hozzá ezzel is be lehet érni. E' mellé igen szükséges ugyan annak a' Göttingnek a' Lampenofbauje is. Ez olyan kemetzétske a' mellynél olajégetéssel majd minden experimentumot a' mellyben metallumot olvasztani vagy reducálni nem kell – a' szobában, Cathedrán, minden alkalmatlanság nélkül meg lehet tenni. A' Cabinetnak az árrát fél Louisd'orral többnek vagy kevesebbnek emlitem mint a' probierkabineté¹⁴⁵ – e' kementze a' melly magamnak is meg van ott helyben 3 thallér 12 garas. A' hozzá kívántató retortátskákat, Kolbeneket, s más üvegedényeket külön kellene meg venni – minden patikárius meg szerezné. –¹⁴⁶ Ha efféléket Jénából hozatni lenne szándéka az Úrnak, leg

142 egyben <fog>

143 a' |mit| [Betoldás a sor fölött.]

144 még [Átírással javítva.]

145 probierkabin|e|<é>té [A második „e” fölötti ékezet áthúzva.]

146 garas. [a' hozzá kívántató retortátskákat, Kolbeneket, s más üvegedényeket külön kellene meg venni – minden patikárius meg szerezné.] [Betoldás a lap bal oldalán, korrekturnajellel. Átírással javítva.]

alkalmatossabban már csak Sz. Mihály Napkor le jövendő atyafiak által történhetne meg. Külömbben mind az útonn mind a' Vámokonn alkalmatlanságot okozna. – Ha vagy egygyben vagy másban szolgálatjára lehetek az úrnak, gyönyörüségemnek fogom tartani. – Nem külömbben ha Jénába Prof. Batschnak valami küldése volna az Úrnak, bátran és bizodalmassan utasítson az Úr reám; mindég találok módot annak alkalmas expeditiójában. Többiben szivességében és barátságában bizodalmassann ajánlott vagyok álhatatossann az Úrnak

Bétsben 6^{dik} Máj. 796.

igaz kész szolgálja Otsovszky Pál mpr.

28. Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak Bécs, 1796. május 6.

[Sárváry Jakab archiválási másolata:]

XXV^k levél másolata.

Kedves drága úr, édes Barátom uram!

Minapi levelemben csak annyit mondhattam Götting probier Kabinetjáról, a' mennyit el-mémbe tartottam róla, most előttem lévén már mind a' Cabinet, mind a' leírása, bővebben is leírhatom, s örömmel teljesítem ígéretemet. Harminczöt szép fehér és erős üvegecskébe egybe vannak foglalva mind azok a' savanyúságok, Tincturák, és olvasztványok (solutio) a' mellyek valamely mineralis viznek vagy ismeretlen Mineralnak, a' nedves úton való megvizsgálásánál, mint le-ütő eszközök (reagentiak) megkívántatnak. Hogy ezek mind a' készítésnek legjobb módjából valók, és azért tiszták, és nem megvesztegettettek, az teszi bizonyossá, hogy mind Göttingnek saját készítményei, a' mint velek maga a' praelectiókban élni szokott. Vagyon mellette azonkívül egy kis üveg mozsaracska, mérő serpenyőtske, töltés, más üvegske s. a. t. A' velejáró 14. árkusnyi leírás pedig annyi mint a' próba mesterségnek egy rövid ugyan, de világos Compendiuma, és útmutatása, a' mellyben, a' Cabinetben találtató eszközök minden tulajdonságaival leirattatnak, és a' velek való bánás sok experimentummal megmutatódik. Mind ezek egy alkalmas ládikában, mint egy pinczetokban, igen helyesen úgy el vannak intézve, hogy akár úton, akár otthonn igen kis helyen, minden alkalmatlanság nélkül vele élni lehessen. Ez az enyém a' külső Verschlagjával együtt csak 16. fontot nyomott. Az árrában megcsalódtam, mert én csak 2 ½ Louis d'ornak tartottam, de 3 ½ Louis d'oron kellett fizetnem. Hanem a' lehozattatásában olly szerencsés voltam, hogy Tóth Pál barátunk, s' maga portékájának toldalékául lehozván, mind az úti költségtől, mind a' vámtól szinte egészen megmentett. Külömben úgy is drága lévén a' Cabinet, szerfelett sokba került volna. Azért most is azt irhatom a' mit a' minap, hogy a' drágaságán kívül semmi kivetőt rajta nem találok. A' ki vagy maga, vagy alkalmas patikárius által el tudná készíttetni, annak felényibe se kerülne. Azért ha talán a' maga-készíttetéséhez módja volna az Úrnak, imé nevezetesen az ide rekesztett tzedulán ide teszem a' benne találtató szerek neveit. – Az illyen Cabinét nem elégséges ugyan arra, hogy akármelly minerálét általa az ember tökéletesen resolválhasson, minden részeit külön külön kihuzván egy pontig meghatározza; mivel maga a' nedves úton való

próba is csak fele a' kémiai gondnak: de elég arra, hogy a' főbb részeknek ebben meg amabban a' testben való jelenlételekről meggyőződni, és a' Systemában is helyét és nevét felkeresni lehessen. Oskolai és paedagogiai szükségre, szintúgy, sőt még inkább lehet javasolni; a' másik az, hogy nevezett Physikalisch-Chemisches Cabinetját Göttingnek, a' mellyhez könyvet is irt: Versuch einer physischen Chemie für Jugendlehrer bey Unterrichte. Jena b. Mauke 792. Ez a' könyv nem csak azért legjobb, hogy egy és első a maga nemében, hanem azért különösen, hogy igen világosan és populariter van írva, és az experimentumok az ifjúság oktatására nézve igen helyesen vannak választva. A' Cabinet úgy van alkalmaztatva, hogy a' Chemiának egész demonstratioja – e' célra a' nevezetesebb experimentumokban kitelik. Kicsinybe van ez is csak, s' a' ki akarna és tudna vele bajlódni, sokkal nagyobbban és még is olcsóbban megkészíthetné; de mivelhogy rá kevés az ember, készülte sincs hozzá, ezzel is be lehet érni. E' mellé igen szükséges ugyanennek a' Göttingnek¹⁴⁷ a' *Lampanosbauje* is. Ez olyan kemeczéske, a' mellynél olajégetéssel majd minden experimentomot, a' mellyben metallumot olvasztani vagy reducálni nem kell – a' szobában, Cathedraban minden alkalmatlanság nélkül meg lehet tenni. A' Cabinetnak az árrát fél Louisd'orral többnek vagy kevesebbnek emlitem, mint a' Probier-Cabineté. – A' kemencze, a' melly magamnak is megvan, ott helyben 3. tallér 12. garas. a' hozzá kivántató retortátskákat, s' üvegedényeket külön kellene megvenni. Minden patikárius megszerezné.¹⁴⁸ Ha efféléket Jénából hozatni lenne szándéka az Úrnak, legalkalmatosabban már csak Sz. Mihály napkor lejövendő atyafiak által történhetne meg; Külömben mind az úton mind a' vámokon alkalmatlanságot okozna. Ha vagy egyben, vagy másban szolgálatjára lehetek az Úrnak, gyönyörűségemnek fogom tartani. – Nem külömben ha Jénában Prof. Batschnak valami küldése volna az Úrnak, bátran és bizodalmasan útasítsa az Úr reám, mindig találok módot annak alkalmatos expeditiójában. Többiben szívességébe és barátságába bizodalmasan ajánlott vagyok állhatatosan az Úrnak Bécsben 6^k Maj. 796. igaz kész szolgálja

Otsovsky Pál. mk.

**29. Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak
Bécs, 1797. február 3.**

XXVI. S. gyűjt.

Nagy Erdemü Tiszteletes Professor Uram!

Az én leg első levellemnek, mellyet a Pántzél Úr Ujságával, és egy mappával, utasítottam volt T. Profőssor Uramhoz; nem az akart lenni a' tzellya, hogy azt instaljam T. Professor Uraiméktól, és a' Tekintetes Curatoratustól, hogy azon mappákat, az árrát le tévén, méltóztassanak bé venni a' Collegium számára; hanem csak az, hogy a' Classisokban való véle élést meg engedni; sőt javasolni méltóztassanak. E szerint a' második levelemben is, nem tudván még a' T. Professor Uraimék akarattját; mivel még Levelet nem vettem volt, éppen csak azt kértem; de már nem olly nagy bizodalommal, a' honnan az árrát is lejjebb szállítottam magam; hogy pedig még leve-

lét se vévén T. Professor Uramnak el indítottam a' Mappakat Debretzen-fele,¹⁴⁹ a' volt az oka; hogy a' jó alkalmatosságot nem akartam el botsattani, már akkor készén lévén a' Mappák; fel tévén azt is, hogy ha szintén nem kellenének is, csak egy akár itt, akár pedig ott heverjenek. Vévén pedig 17. Dec. hozzám utassított levelét Tiszteletes Professor Uramnak abból érttettem meg, hogy mi légyen a' N. Collegium akarattja a' 600 Görög Ország mappája eránt; s¹⁵⁰ ugy ajánlottam a' 600 Kis Asia mappait is. De már minthogy meg változott abban is egészen meg nyugszom a' T. Professor Uram javaslása szerént; sőt bizonyos okra nézve jobb szeretem,¹⁵¹ csak azon instálok, hogy az el adattatás¹⁵² elő segélleni méltóztassanak T. Professor Uraimek; mivel mind a tanulóokra, mind pedig az én költségre s' faradtságomra nézve többet is meg érnének de én annyival is tökéletesen meg elégszem. Sőt tökéletesen meg lévén én arról győzöttetve, hogy valamint a' közönséges: ugy az én javamat is elő mozdítani tellyes igyekezettel szándékozik s' munkalodik Tiszt. Professor Uram: aláztatossan ki kérem, hogy minden engemet néző dólgookban a' maga tulajdon tettése szerént tselekedni ne terheltesen: mert az én akaratom is a' fog lenni. Ámbator a' közelebb irt levelembe magamat nyilván nem köteleztem volt arra hogy ha a' N. Collegium által fogja venni a' mappakat senkinek sem adok el egyet is azokon kívül; mind azon által a' midön a' Kis Asia 600 mappait is ajánlottam azon levelemben, ugyan akkor köteleztem is magamat annak a' fel tételnek meg tartására; de így is gondolom nem fogok el adni egyet is azokon kívül a' mellyeket oda le küldöttem és ha még szükséges fog lenni fogok le küldeni. Hogy Tiszteletes Budai Ésaías Uram még most nem akarja ki metztetni azon kis-Atlást, abban én is meg nyugszom magamra nézve azért; mert a' mennyi időt azon töltöttem volna: a' rajzolásban a' mi a' dolognak a¹⁵³ fundamentoma, annyit maradtam volna hátra: és én csak azért szerettem volna azt, hogy az által több időre való költségem lett volna, a' melly ennek tökéletesítésére igen szükséges lett volna. Anglus Mappákat nem igen volt még szépeket látanom szerentsém; csak ugyan láttam meg is egy szépet *Görög Úrnál* e már igazán szép; de az árra is sok mivel 6 arany pedig a' mappak nem sokak, és nem nagyok: mint egy 25 v. 30 lehet, a' nagysága pedig mint egy igen kis fél arkus papiros, én ugyan az árrát nem sokallom magában; mert az többet is meg érne, hanem az erszényemet kevessem: de lessz még nekem modom benne; hogy azt meg vehetem. Itt Bétsben a' leg hiresebb¹⁵⁴ mappa metző *Junker*: sőt némelylek Európára vetik a' kik pedig tudnak a' metzéshez jobban mint én, hogy nints ollyan: én pedig azt mondom, hogy még *Junker messze van ezen kis Atlas metzőjétől*: meg lehet hogy a' ki ötet annyira ditséri¹⁵⁵ még ezt nem látta; én is azt mondom, hogy ezen kívül meg én sem lattam ollyat mint a Junker mappai, de illendöül is meg veszi az árrát mert egy Regálnyi nagyságu¹⁵⁶ mappat 500. 600 száz s' több forintokért mettz ki. Még ezzel esmerös nem vagyok mivel azt mondják felölle, hogy igen kedvetlen az ollyan emberek eránt a' kik azon mesterseget kedvellik,¹⁵⁷ és a' világért sem mutatna v. mondani valamit felölle. *A Metzburg letzkejjét* minden nap járom régtől fogva mosta tanítja az Algebrat a' Proportiookról¹⁵⁸ Esmerös vagyok *Bikfalvi Urral* a' bettü metzövel

149 Debretzen-fele; [Átírással javítva.]

150 eránt; |'s| [Betoldás a sor fölött.]

151 szerént; |söt bizonyos okra nézve jobb szeretem.| [Betoldás a sor fölött. Átírással javítva.]

152 adattatásaban [Átírással javítva.]

153 a <feje>

154 [A „leg hiresebb mappa metző” szakasznál a levél bal oldalán 1.) sorszámmal megjelölve.]

155 ditséri <ötet nem>

156 nagyságu <papirosra>

157 [A „kedvellik” szakasznál a levél bal oldalán 2.) sorszámmal megjelölve.]

158 [A „Proportiookról” szakasznál a levél bal oldalán 3.) sorszámmal megjelölve.]

147 Göttinglingnek [Átírással javítva.]

148 garas. |a' hozzá kivántató retortátskákat, Kolbeneket, s' más üvegedényeket külön kellene meg venni – minden patikárius meg szerezne.| [Betoldás a lap bal oldalán, korrekciójájjel.]

a' ki talám 8. v. tiz esztendeje is van már hogy itt tanúl, a ki szegény legény levén Erdély Órszagtól¹⁵⁹ minden esztendőre jár 200 forint fizetése. *Berkeny* Úr mappa mettzövel a' ki most egy Frantzia emigrans mathematicusnál dolgozik mappákat Tzetter Úr Portre mettzövel kiváltképpen; a' ki a Teleki Samuel Ö Excellentiája képét is mettzette. Ez egy a' leg jobb szivü emberek közzül a' kinél nem sokkal ván tsak egy is jobb mettzö Bétsbe 's masutt is, kivált ha meg két v. három esztendeig szorgalmatossán gyakorolhattya; már akkor parja annyival inkab fellyebb való nem tudom hol lessz. Szereti a' magyar nemzet ditsőségét, nem salynállya¹⁶⁰ másoktól kivált a'¹⁶¹ magyaroktól a' mestersegét, söt örül rajta, ha mások is tanúlyák, és nékem is sokat mutogatott már hogy mint kell valamit tsinalni: de tsak ugyan én sem akarok az ő nagy embersegével eleinten vissza élni, kérdezősködtem sokat tölle. elég az, hogy én ő tölle bizonyosan reméllek sokat; de a' mit; hogy ingyen tselekedjen éppen nem kívánom, 's nem is kívánhatom; mivel már ő is 10. esztendő alatt szinte 3000 forintot költött. Most metzti a' primas ő excellentiája képét, már több egy hónapjánál miolta dólgozik rajta, még pedig ejjel és nappal bizonyos okra nézve; még sem vegezhetette el, de már tsak ugyan nem soká késsz fog lenni, reménylem hogy igen szép fog lenni, és ad *vivum* fog mutatni. Ő pedig nem a' primás jelen létében rajzolta, hanem 3^{or} v. négyszer jól meg nézte, 's othon a' maga fantaziajából rajzolta le. Még az összel jártam volt egy *Lesenköl* nevü, metzö legényeket tartó Urhoz, a kinél rajzoltam is egy-nehány képet; azutan azon két mappa táblaival töltöttem az időt; azutan illuminálgattam, a' mappákat; azután Posonyba le menvén ott is kellett 2 v. 3 hetet töltenem mivel a' Kapitány Úr nem mondott bizonyost, hogy viheti é v. nem valamig tsak indulni nem akart. Most tanulok németet l. inkább,¹⁶² hogy Aprilisnek az elein az Rajzoló Akademiában menvén ne tsak lássak; hanem értsek is valamit, hogy s mint kell tsinalni. Veress Josef Uram azon 24. Rftokat nem küldötte fel a mellyeket T. Professor Uram által adott; mivel azt írja hogy nem válthatta fel aranyra vagy bankora; hanem¹⁶³ küldött tsak 2 aranyott a nálla levő 24. + 7. Rforintokból. Pedig soha nagyobb szükségem nem lett volna mint most; mivel a Leányok is le mondvan a magyarok tartasokról, hogy sokan v. nem akarnak fizetni nekiek, mint Nagy Gábor, a' ki v. 50 forint¹⁶⁴ adóssággal ment le¹⁶⁵ 's masok: vagy nem fizethetnek; mint¹⁶⁶ most egynehányan, nékem is ki kellett volna őket elegítnem, és más szállásra mennem; mivel az ő nállok való lakást igen meg untam¹⁶⁷ a sok alkalmatlanságot nem szenvedhetvén; annyival is inkább hogy a Herepei Úr a ki most jött Hollandiából, a nyakamra jött, és itt lakott szinte három hetig, a' kivel nem tsak nem gyönyörűség lakni; hanem egész gyöttelem. Azért instalom Tiszt. Professor Uramat, hogy v. Simonfi Urnak a kinek azt hallom hogy van itt esmerösse azt a kevés pénzt által adatni méltotzassek, hogy itt mentül hamarább engemet ki fizessenek, akarmit kíván érte szivesen meg nyugszom benne vagy másnak vagy pedig, ha más út nem volna postára tétetni bankóba méltotzassek, hogy mentül hamarább jöjjön kezembe; egy szóval a mint legjobb ugy cselekedni méltotzassek. Betsben ha késsz pénze nints az embernek ehel hal meg, én már kötsön is probaltam; de nem kaptam.

159 Órszagtól [Átírással javítva.] [Az „Erdély Órszagtól” szakasznál a levél bal oldalán 4.) sorszámommal megjelölve.]

160 salynállya <a>

161 kivált |a'| [Betoldás a sor fölött.]

162 inkább, <s' A>

163 hanem <ts>

164 forint<al>

165 ment |le| [Betoldás a sor fölött.]

166 fizethetnek; |mint| [Betoldás a sor fölött.]

167 untam <azért k>

Nagyon salynállom hogy Veress Uram olyan csekély ok miatt el múlatta a' fel küldését, olyan jó alkalmatosság lévén. *Ats György Uramat pedig méltotzassek tsitáltatni azon kevés pénzért és ha meg fogja fizetni; az is felküldetni osztán méltotzassek.* Azon adosság nem akkori a' mikor a Contractust adta; hanem ez előtt két esztendővel 3. Göntzi hordó bort vivén én bé Debretzenbe a' pintzéjbe le tettem; ő kegyelme az ivásához hozzá fogot 's mikor megtudtam szinte végire járt, 's akkor azt igerte, hogy az arrát meg fizeti én meg egyeztem benne; pedig az-utan eladhatam volna 8 's kilentz forinton is Csebrit, ha meg nem itta volna, 's az óta mindég fizeti, 's még is adós velle. Ő kegyelme pedig mikor még Deák voltam és mikor azt a Kunyhót építettem a mellyben vagy 25 forint károm van, az altalam tölle kerettetett 8 v. 10 forint költsön penzért alig várakozhatott 1 hetig; söt idő előtt kérte¹⁶⁸ töllem sokszor; ilyen háladatlan ember ő kegyelme, azért illendő lessz tsitáltatni; annyival is inkább mivel nékem elmúlhatatlan szükségem van a pénzre. Ámbator az unalomig sokat beszéltem is már, meg is a *Tzetter Úr életének* rövid historiajjat ide ragasztom kérem méltotzasson ezt l. alabb írásban másokkal ne közleni ne hogy nékem valami módon kissebségemre ne szolgállyon, hogy én töllem szarmazot ő l. alabb¹⁶⁹ megneheztelne rám; pedig ő tölle várok sokat. Ő (t. i. Tzetter Ur) Posonyban tanúlt az apró kepekskéket nagyon szerette meg venni 's majmolni, a' szülei meg halálozván minden jószágát el adta,¹⁷⁰ ment az árra valami valami *harmadfél ezer forintra*. Fel¹⁷¹ jött Bétsbe itt tanúlta a rajzolást valami 6. esztendeig azután kezdette t. i.¹⁷² mint egy négy esztendőtől fogva mettzteni. Minek előtte a Grof Teleki Samuel Úr ő excellentiája képét mettzette volna l. nevezetesebb munkajja volt a Grof. Karolyine képe, a Gróf Ö Exc. a képét ki akarván mettzetni javasolták a' Tzetter Úr esmerössei a Grofnak hogy Tzetter ki fogná jól mettzteni, a munkait meg nezte ő excell. 's nem tettettek.¹⁷³ azért bizta egy más német mettzöre a' ki tudván azt hogy ő elégtelen arra hogy azt jól végbe vigye;¹⁷⁴ ellenben Tzetter alkalmatos; Tzetterrel meg edgyezik 2/5 részét ígérven azon summának a' mennyiért ő fel vállalta t. i. 6. ar 15. aranyak a' Tzetter esmerössei meg tudják, hogy szerentséből tsak ugyan a' *Tzetter* kezére került a Grof képe ki dólgozása, s minek utanna a' német a betüket belé mettzette a képet haza vitte ő excellentiájához a' maga nevét is alá metzvé: ekkor a' Tzetter esmerössei¹⁷⁵ a kik tudtak, hogy Tzetter mettzette, meg mondtak ő excellentiájának hogy Tzetter mettzette; mellynek eleinten a' Grof hitelt nem akart adni; de osztán tsak ugyan meg gyözödött, és a' német nevét ki vakartatta, 's Tzetter metzette a magaét alá 's Tzetternek is tsak a volt a kívánsága; így lett Tzetter valamennyire esmeretessé, most már leg inkább¹⁷⁶ Pesti Professor Vali Úr dólgoztat leg inkább velle Tisztelven alázatossan Tiszteletes Professor Uraimekat és a Tekintetes Curatoratust maradok

Tiszt Professor Uramnak

d. 3. Febr. 797.

Betsben

alázatos szölgajja Karats Ferentz:

168 kérte <, >

169 l. alabb <t> [Bizonytalan olvasat.]

170 el adta. [Átírással javítva.]

171 fel [Átírással javítva.]

172 kezdette |t. i. | [Betoldás a sor fölött.]

173 nettettek [Átírással javítva.]

174 vigye; <történet> [Bizonytalan olvasat.]

175 esmerösse [Átírással javítva.]

176 inkább <Pro>

**30. Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak
Pest, 1798. március 20.**

XXVII. S. gyűjt.

Nagy Erdemű Tiszt Professor Uram!

Sokkal inkább meg vagyok én¹⁷⁷ a' Tiszt Professor Uram hozzám való jó indulattya felől, és hogy az én igyekezetemet tellyes szive szerent kívánnyá előbb vinni, meg győzöttetve; mintsem ahoz leg kissebbet is tenni lehetne többet: tsak azt salynallom, hogy én meg olyan¹⁷⁸ jelét nem mutathattam ezen meg győzöttetésnek; mely egyszersmind haladatos voltomat is nyilván valóvá tette volna. Most küldök 12 Gelletet mellyet tsak magam probalasa okaul metzsettem, 's a Pesti rossz nyomások után jól el sem tudtam készíteni, ezeket ugyan mind Bétsbe nyomtattattam, de ezek közt is mennyi külömbseg van kivált a festekre nezve, e se jó indulatból esett ott, a' mint en gyanakszom. Ezek¹⁷⁹ közül Tiszt Professor Uraiméknak egyett egyet, és Kovátsiba 1^{et} mellyet Tiszt Szilagy Gábor Uramnak méltóztassék által adni. Böszörmenyi Pál Urnak is 1^{et} a többeket pedig¹⁸⁰ a' kiknek leg jobbnak itéli méltóztassék el osztani, magánál is meg tartván mind az által belőlök. Küldök¹⁸¹ ismét az kis mappákból. De ez is mitsoda fertelmes nyomás, ismét ezen kertész könyvbe való figurákat, mellyeket a' Kis István Úr Bibliopoliumában egy kertész könyvet fordító öreg ember készítettet, melly már nyomtattatik is. A mappák eránt fel küldöttem már a tudósittast az Ujság-író¹⁸² Uraknak de még a' Hirmondóba nem láttam felölle semmit a' mellyet még az előtt ugy hittem; hogy miért a vagy tsak nékem könnyű által latni: nem fordultam ott meg. Itten is ki nevettem már közönséges helyen, és nem alá való emberek által, hogy olyan óltsó; de reménylem, hogy vissza adhatom a' midön ugy se fog kelni; ha kell annak meg inkább fogok örülni, 's bár olyan jó szívvvel vennek mindenütt mint én a millyennel adom, ámbator nékem ugyszolván igen igen kevés hasznom vagy egy tsepp sem lessz rajta. A salyot én örömet szeretném meg szerzeni, de¹⁸³ tsupan azért hogy l. alább a próbát magam tehetném meg; mert hogy rendesen nyomtassak abba nints mód, 's mikor minden felé kap az ember v. minden akar lenni semmi¹⁸⁴ se lessz belölle, soha egy jó rezmettő se vólt nyomtató is v. ha nyomtató is lett a mabba annyit tsüggedett. Hogy mikorra tanulhatom meg a' mesterséget arra inkább a'¹⁸⁵ jövendő munkaim fognak meg felelni; külömben pedig, ha egy jó mester embernél lehetnek tsak két holnapig v. háromig (de ebbe modom tudom soha sem lessz) a ki nékem mindent igazán meg mutatna, reménylem hogy több nem kellene az mappakra nézve, a többi metzsesek nemeire nezve pedig meg a rajzolatot kellene l. alább tanulni 2 v. 3 esztendeig is ekkor reménylem, hogy meg lehets lehetnek. Hogy mikor megyek Debretzenbe éppen nem tudhatom, és miért; mert ha egyszer oda mennék is munkával, éngemet remenylem el nem

177 én <győzöttetve> [Bizonytalan olvasat.]

178 meg |ollyan| [Betoldás a sor fölött.]

179 ezek [Átírással javítva.]

180 pedig <leg jobn>

181 küldök [Átírással javítva.]

182 Ujság-író<k>

183 szerzeni, |de| [Betoldás a sor fölött.]

184 sem<s>mi

185 a' <mún> [Bizonytalan olvasat.]

gyözne Debretzen, mert a'¹⁸⁶ kesre, kanálra, tanyérra való metzset (ez ugyan szinte olyan jó az erszénynek sokszor söt még jobb) akkor nem örömet dolgoznom; hanem tsak azt a melly mind mestersegesebb; mind pedig a haszna jobban ki terjed, nem tsupán a konyhaig. Más egyéb¹⁸⁷ dolgaimról mind azért mivel az alkalmatosságot feltem mind pedig hogy külömben is sok bajom van vásári alkalmatossággal és hogy tsak panaszkodásból alhatna leg inkább jobb szeretek el halgatni,¹⁸⁸ masszor inkább bővebben fogok felölle írni. mostan pedig a midön tisztelnem¹⁸⁹ Tiszt Professor Uraimekat minden jók kívánásával. maradok Tiszteletes Professor Uramnak

d. 20 Marty

798.

Pesten

A Nánási Beniamin Uram levele nállam van mert¹⁹⁰ meg rá nem akadtam, hogy hol van és ki ez minthogy a titulussán tsak a neve van, a Lazházára meno Rector Úr se tudott felölle semmit mondani, hogy ki légyen ha meg tudhatom, kezhez fogom szolgáltatni

kész szolgálja
Karats Ferentz.
mk.

**31. Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak
Pest, 1799. május 8.**

XXVIII. S. gyűjt.

Nagy Erdemű Tiszteletes Professor Uram!

Az 1000 Mappák arrául Institoris Gábor Úr által hozzám utasítottatott 166 Rftokat és 40 xrokat, kedves és betses levelevel egyetemben, annyival inkább nagy tisztelettel és köszönettel vettem; mivel ezek ellene mondhatatlan tanui, és engemet egeszen meg gyöznek arról (ambator eddig sem kételkedtem semmit felölle) hogy Tiszteletes Professor Uram az én igyekezetemet tellyes tehetsége szerent elő mozdittani törekedik; és hogy mások is sokan a' kiknek illő, és a' kiknek Jó akarattyokra szükségem is¹⁹¹ vagyon, hozzám és hasznos czélomhoz jó szívvvel viseltessenek; annyival inkább meg gyöznek pedig ezek és köteleznek éngemet; mivel azon mappáknak az árrok az én nyilván ki jelentetett meg elegendésem felett fizetődtek. Mind¹⁹² ezekből én azt a rövid consequentiat tsinalom magamra nezve, hogy énnekem ugy kell magamat viselnem, hogy sem azok, a kik elő mozdittyák, sem azok a kik előtt előbb mozdittatik igyekezetem, erantam való jó remenységekre meg ne csalatkozzanak; mellyet igyekezem is töllem ki telhetőképben cselekedettel is megbizonyítani. Most dolgozom Régi

186 mert |a'| [Betoldás a sor alatt.]

187 egyéb<b>

188 halgat[...] [A kéziratlap sérült, a szó vége nem látszik.]

189 tiszt[...]nem [A kéziratlap sérült, a szó vége nem látszik.]

190 mért [Átírással javítva.]

191 szükségem |is| [Betoldás a sor fölött.]

192 mind [Átírással javítva.]

Nagy Asia mappáján szüntelen, nem tudom bizonyosan, hogy Medardusi Pesti vásarkor le küldhetem é a probat, a vagy nem? A¹⁹³ tegnapi napból ugyan¹⁹⁴ Merkuriusnak a nap tanyerjén való által menetele el lopot töllem 3 v. négy órát; mivel addig az ég visgaló toronyban voltam, és a csöveken a' napot nem nagyobnak, mint egy tallért, Merkuriust pedig rajta¹⁹⁵ mint egy kása szemnyi feketeséget láttam de ez igen ritka dolog lévén, nem lothat töllem sok időt el. A¹⁹⁶ meg rongyollott vagy ki köszörülődöt mappakat az én ítélletem szerént, ha ugyan haszna vehetők, leg jobb volna a' szegényebbek közt ki osztani, és én mind azok helyet; mind pedig a még hátra levőket meg fogom küldeni; mihelyt nyomtattathatok. Én ugyan csak 1000re tartottam számot, hogy kívántatik; mindazáltal akartam nyomtattatni vagy 1500 de nem nyomtattattak Becsben ott pedig már a' rez nem maradhat a' hat hónap el telvén tehát le jöven a' rez vagy itt, vagy pedig Posonba Prixner Úrnal fogok nyomtattatni, és a meg kívántató 200° a többekkel együt mindjárt le fogom küldeni. *A kéménymodell* árát is fel véven Institoris Urtól a' Lakatosnak által adtam 's meg is elegendet véllé t: i: az 1. Rftal és 30 xral. A Magyar Ország Mappaja, hogy Medarduskor meg jö remenylem, és akkor mindjárt le fogom küldeni. – Most küldöm a Tit Dugonits Úr Trigonometriját ((és Csucsos Szeléseit.) v. (vágásait)) magyarul, és a' Professor Rausch Úr mostan ki jöt algebráját, mellyet tölle való el bucsuzásomkor ajándekozott; a mellyet a' vagy csak azért is meltonak¹⁹⁷ ítéltem meg küldeni: mivel én esmérem ötet és tanításait halgattam; hogy ha a Debreczeni Deakok számára kívántatna akarmajjiból én örömost leszek eszköz a le küldeseben, a Dugonits Uré a többivel együt adodik ugy tettzik 2 Rfton, ezen Algebra pedig be kötetlen tsak 40 xr. Közelebb küldendő levelebe¹⁹⁸ méltotassék meg irni, hogy a P. Melae, C. Taciti C. Plinii Germania¹⁹⁹ Antiquajat, vagy pedig a masikat t: i: a Ptolemaeuset kelletik ki mettzenem; mert ez a kettő van Koelerben. Minden jóknak szives kivanása mellett maradok Tiszteletes Professor Uramnak d. 8 Maji 799. Pesten Az öt Patsirta uttzaban a Sterckmacherisse háznál numero 95

kész köteles szolgája Karats Ferentz mk²⁰⁰

[A külzeten Sárvári Pál kezével:]
Karats Úr levele

[A következő kéziratlapon profilkép: Karats Ferentz. Rajzolta Sárváry Lőrincz 1869]

32. Vay József – Sárvári Pálnak
Tiszacsege, 1797. május 31.

XXIX. S. gyűjt.

Tellyes bizodalommal való Tiszteletes Kedves Professor Uram!

Ezen Levelemet meg ado Ifiu egy nyomorult Fiacskám mellett mint Praeceptor fél Eszten-dónél valamivel tovább lakott. Mind erkölcsére, mind illendő magaviseletére, nem különben a gyermek tanításában elő meneteles munkasságára nézve vele tökellelesen meg elegettem. De Edes Attya absolute kivanván tölle, hogy tanulását Debreczenben haladek nélkül tovább folytassa, sem ő Attya tettését hatra vetni, sem én annak tellyesítésében meg akadalyoztatni nem kivántam. Ajánlom azert ötet T. Kedves Professor Uram Protectioja ala.

Ezen innen a Tiszan levő Superintendentianak S. Patakon 5^a July lészen Superintendentialis gyűlése a végett, hogy az akkor a voxok többsége által valasztandó, Coadjutor vagy Vicarius Superintendens Úr hivatalában be iktattatván, azonnal a múlt Examenkor félben szakasztott Revisioja a Litteraria Deputatio munkájának folytatodjon, 's ha lehet a 9^{dik} kezdendő Examen előtt vegeződjön is. Ha ekkorra Kedves T. Professor Ur, tavalyi Tarsaval együtt meg jelenhetne, és a jó rend fél allitasában velünk együtt munkalodhatna, igen kedvesen venném. Inkabb ha terhekre esne, az Exament ne várnák végig. Továbba ki kért böcsös favoriban ajánlott vagyok

Kedves Tiszteletes Professor Uramnak
Csegén 31. May 797.
mindenkori igaz kötelességgel valo szolgája

If. Vay József mk.

[A külzeten:]
Vay József

193 a [Átírással javítva.]

194 ugyan <a>

195 mint [Átírással javítva.]

196 [„A meg rongyollott”-tal kezdődő bekezdéstől az „többekkel együt”-ig a levél bal oldalán függőleges vonallal megjelölve.]

197 meltonak <küld>

198 [A „méltotassék” szó mellett a levél bal oldalára kérdőjel jegyezve.]

199 Germania<j>

200 [...] [A kéziratlapon alja levágva. Bizonytalan olvasat.]

**33. Vay József – Sárvári Pálnak
Tiszacsege, 1797. május 31.**

[Sárváry Jakab archiválási másolata:]

XXIX^k Levél másolata.

Tellyes Bizodalommal való Tiszteletes kedves professor uram! Ezen levelemet megadó Ifjú, egy nyomorúlt fiacskám mellett, mint Praeceptor fél esztendőnél valamivel tovább lakott. Mind erkölcsére, mind illendő magaviseletére, nem különben a' gyermektanításában előmeneteles munkásságára nézve vele tökéletesen megelégedtem. De édes atya absolute kívánván tőle, hogy tanulását Debreczenben tovább folytassa, sem az atya tetszését hátravetni, sem én annak tellyesítésében megakadályoztatni nem kívántam. Ajánlom azért ötet T. Kedves Professor uram Protectiója alá.

Ezen innen a' Tiszán lévő Superintendentiának S. Patakon 5^a Julý leszen superintendentialis gyűlése a' végett, hogy az akkor a' voxok többsége által választandó Coadjutor vagy vicarius superintendens úr, hivatalába beigtattván, azonnal a' múlt examenkor félbeszakasztott Revisiója a' Litteraria Deputatio munkájának folytatódjon, 's ha lehet a 9^k kezdendő Examen előtt végeződjön is. Ha ekkorra kedves T. professor úr, tavalyi társával együtt megjelenhetne, és a' jó rend felállításában velünk egygyütt munkálkodhatna, igen kedvesen venném. Inkább ha terhekre esne, az Exament ne várnák végig. Továbbra kikért böcsös fávöriba ajánlva vagyok Kedves Tiszteletes Professor uramnak Csegén 31. Maj 797. mindenkor igaz kötelességgel való szolgálja Ifj. Vay József. mk.

**34. Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak
Bécs, 1798. február 23.**

XXX. S. gyűjt.

Igen Kedves Úr, drága Barátom Uram.

Külömbkülömbféle változások és állapotom 's maradásom bizonytalansága egy – még pedig ugyan jó – időtől fogva egészen alkalmatlanná tettek azonn nexusnak a' mellybe a' többi között az Úr Barátom Urammal is lenni örvendtem, fenn tartására. Innét lett, hogy magam semmi tudósításokkal nem kedveskedhetvénn, az Urtól is semmit se vehettem meg kellett elégednem azzal, a' mit imitt amott egy vagy más jó barátunkkal találkozánn, hallhattam, a' mellyek mivel mind szivbéli kívánásomnak meg feleltek, szinte olyan kedvesek voltak, mintha Barátom Uram maga örvendeztetett volna meg vélek. – Csak ugyan nagy kedvem érkezett már egyszer, magával Barátom Urammal is, ismét Bétsben való mulatásomból ha csak futtólág is szóba eredni. – Áll é még a' Mi kedves Bátschunkkal való nexus? – nintsé az Urnak valami néki izenni avagy küldeni valója? Igen örömost lennék benne eszköz, hogy mind az Úrnak szolgálhatnék, mind saját tsekély küldeményemnek nagyobb betst adhatnék. A' mi kellemetes Közfachunknak a' természet históriájának vagy az Urak vidékén szerentséje, segedelme, és előmenetele? – Ugyan nagy örömmel érttettem minap egy tudósításból az Úronn tett könnyebbítését a' Collegiumnak, az által hogy némely részeket

az Úrról le venni és másnak adni jónak találta, mivel ezt a' változtatást éppen ehhez a' tudományhoz és testvéreihez való kedvezésből történtnek lenni reményem. – Én azólta Erdelyben is laktam szinte tovább esztendőnél. Tapasztalásokkal nem különbben, mint mindennemű gyűjteményekkel meg rakva kellett volna vissza jönnöm egy a' természet aján-dékival annyira bővelkedő és a' vizsgálónak minden nyomonn a' tapasztalásra alkalmatosságot és tárgyat szolgáltató országból. Olyan reménységgel és kívánsággal is mentem volt le; de egy szüntelen betegeskedő jó Gróffnéhoz és egy igen szeretett fiútskához lévén kötve, efféle kívánságomat ki nem elégethettem. A' mit láthattam és tapasztalhattam az tsak a' kívánságot gerjesztette fel még inkább bennem, hogy egyszer tsupa természethistóriai tzéllal ebben a' természetnek gazdag műhelyébenn körül tekengethették. – Egy efféle expeditziotska nem tsak Hazánknak jobb móddal való esmérésére hanem a' physicalis tudományokbann új datumokkal való gazdagíttatásra is szolgálhatna. Jövő tavaszszal ugyan ismét le fogunk menni Erdélybe, de ezenn álmodozásom, minden ki látás szerént, akkor is tsak pium desiderium fog maradni. – Mivelhogy az Insectumok gyűjtögetése még leg kevesebb készületet kíván, azokat a' mennyire könnyüszerral meg kaphattam, fel töztem. Nem sokat hoztam fel; de mégis némelyeket olyanokat is a' mellyek itt igen kapósak volnának és a' mellyekért a' leg idegenebb országiakat és a' legritkábbakat is mind bé lehetne tserélni. Effélékben az a' Minerálokra nézve olly szegény Alföld is, igaz fog bővelkedni. Az Urnak nemigen leszen ideje ezeknek keresésekre: de vallyjon a' tanulók között nem uralkodik é mint más némely Gymnasiumban az Entomologiai foglalatosság, avagy egy két friss gyerköztét nem lehetne é reá taníttani, hogy miképpen kellyjen ezeket az apró vadakat fogni és praeparálni? Ez leg jobb mód volna nem tsak a' hazabelieket öszve gyűjtögetni, hanem a' ritkább specieseken a' mellyeket több exemplárokbann is kellene szerezni, más idegeneket, avagy akár minerálokat akár más Naturalis testeket minden egyéb költség nélkül bé tserélni. Eszköz effélébenn igen örömost lennék: söt mivel Maius végével Erdélybe ismét le megyünk, vagy le menet, vagy fel jövet az Urat talán meg látogathatvánn (a' mit ezerszer ohajtok) személyessenn erről végezhetnének. – Egyebekbenn is a' mellyekben vagy még itt mulatásom alatt vagy le menetelem alkalmatosságával, szolgálhatok az Urnak, tessék bizodalommal jelenteni, szivessen szolgálók. – Iffjú Gróff Teleki Domokos Úr Ő Nagysága is kívánván az Urral addig is mig maga le megy esmerkedni a' máj postával irtt az Úrnak. – További barátságábann és szivességébenn ajánlott vagyok igaz tisztelettel az Úr Barátom Uramnak

Bétsben 23^{dik} febr. 798.

igaz kész szolgálja Ocsovszky Pál mk.²⁰¹

201 [Bizonytalan olvasat.]

35. Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak
Bécs, 1798. február 23.

[Sárváry Jakab archiválási másolata:]

XXX. levél másolata.

Igen kedves úr, drága barátom uram! Külömbkülömbféle változások, és állapotom és maradásom bizonytalansága egy, – még pedig ugyan jó – időtől fogva egészen alkalmatlanná tettem azon nexusnak, a' mellyben a' többi között az Úr Barátom Urammal is lenni örvendtettem, fentartására. Innét lett, hogy magam semmi tudósításokkal nem kedveskedhetvén, az Úrtól is semmit sem vehettem. Meg kellett elégednem azzal, a' mit imitt amott egy vagy más jó barátunkkal találkozáván, hallhattam, a' mellyek mivel mind szívbéli kívánásomnak megfelelték, szinte olyan kedvesek voltak, mintha Barátom uram maga örvendtetett volna meg velek. Csakugyan nagy kedvem érkezett már egyszer, magával Barátom Urammal is ismét Bécsben való mulatásából ha csak futólag is szóba eredni. – Áll-e még a' mi kedves Batschunkkal való nexus? Nincs-e az Úrnak valami neki izenni, avagy küldeni valója? Igen örömet lennék benne eszköz, hogy mind az Úrnak szolgálhatnék, mind saját csekély küldeményemnek nagyobb becset adhatnék. – A' mi kellemes köz fachunknak a' természet históriájának vagy-e az Urak vidékén szerencseje, segedelme és előszeretete? – Ugyan nagy örömmel értettem minap egy tudósításból, az Úron tett könnyebbítését a' Collégiumnak az által, hogy némelly részeket az Urról levenni, és másnak adni jónak találta, mivel ezt a' változtatást épen ehez a' tudományhoz és testvéreihez való kedvezésből történtnek lenni reménylem. – Én azolta Erdélyben is laktam szinte tovább esztendőnél. Tapasztalásokkal, nem különben más mindennemű gyűjte-ményekkel kellett volna visszajönnöm egy a' természet ajándékival annyira bővelkedő, és a' vizsgálónak minden nyomon a' tapasztalásra alkalmatosságot és tárgyat szolgáltató országból. Olyan reménységgel és kívánsággal is mentem volt le; de egy szüntelen betegeskedő jó Grófnéhoz, és egy igen szeretett fiúcskához lévén kötve, efféle kívánságomat ki nem elégíthettem. A' mit láthattam, és tapasztalhattam az csak a' kívánságot gerjesztette fel még inkább bennem, hogy egyszer csupán természet-históriai czéllal, ebben a' természetnek gazdag műhelyében széllyel tekintgethessek. Egy efféle expeditiócska nem csak Hazánknak jobb móddal való esméretére, hanem a' physicalis tudományokban új datumokkal való gazdagíttatásra is szolgálhatna. Jövő tavasszal ugyan ismét le fogunk menni Erdélybe, de ezen álmodozásom, minden kilátás szerint, akkor is csak pium desiderium fog maradni. – Mivelhogy az Insectumok gyűjtögetése még legkevesebb készületet kíván, azokat a' mennyire könnyűszerrel megkaphattam, feltőztem. Nem sokat hoztam fel, de még is némellyeket olyanokat is, a' mellyek itt igen kapósak volnának, és a' mellyekért a' legidegenebb országiakat és a' legritkábbakat is mind bé lehetne cserélni. Effélékben az a' mineralékra nézve olly szegény alföld is, igaz fog bővelkedni; az Úrnak nem igen leszen ideje ezeknek keresésekre: de valyon a' tanulók között nem uralkodik-e, mint más némelly Gymnasiumnak az Entonologiai foglalatosság, avvagy egy kis gyerkőczét nem lehetne-e reá tanítani, hogy miképen kelljen ezeket az apró vadakat fogni és praeparálni? Ez legjobb mód vólna, nem csak a' hazabelieket öszvegyűjtögetni, hanem a' ritkább specie-seken, a' mellyeket több exemplarokat is lehetne szerezni, más idegeneket, vagy akár mineralékat, akár más naturalis testeket minden egyéb költség nélkül bécserélni. Eszköz effélében igen örömet lennék. De mivel Majus végével Erdélybe ismét lemegyünk, vagy

lemenet, vagy feljövet az Urat talán meglátogathatom, (a' mit ezerszer ohajtok) személyesen erről végezhetünk. Egyebekben is, a' mellyekben vagy még itt mulatásom alatt, vagy lemenetelem alkalmatosságával szolgálhatok az Úrnak, tessék bizodalommal jelenteni; szívesen szolgállok. – Ifjú Gróf Teleki Domokos Úr Ő Nagysága is kívánván az Úrral, addig is mig maga lemegy, ismerkedni, a mai postával irt az Úrnak. – További barátságába és szivességébe ajánlott vagyok igaz tisztelettel az Úr Barátom uramnak Bécsben 23^{dik} Februarii 1798. igaz kész szolgája Otsovszky Pál. mk.

36. Schwartzner Márton – Sárvári Pálnak
Pest, 1798. április 14.

XXXI. S. gyűjt.

Pest den 14. Apr. 1798.

Theuerster Freund, Herr Professor!

Sie empfangen durch unsern Buchbinder Herrn Institoris ein Paket, worin 21. Exemplare meiner Statistik enthalten sind. Von dieser gehört 1. Ihnen zu, 10. den Pränumeranten, und 10. bitte ich noch zu verkaufen, das Exemplar, jetzt nach geendigter Praenumerations Zeit [...] r Fl 2, xr. 30. Von dem Debretziner Markt im August schicken Sie mir hernach die 10. Stücke zurück, im fall Sie oder die HH. Debretziner das Buch nicht lesenswerth sollten befunden haben. Herr Oettvös hat zwölf Gulden mir auf Ihre Order bezahlt. Grüßen Sie von mir herzlich Ihre liebenswürdige Frau, und auch die HH Pränumeranten. Ich bin mit liebe und Hochachtung

Ihr

ergebenster Fr. u dr. M. Schwartzner mp.

[Címzés:]

Herrn Professor v. Sárvári an dem berühmten Collegium zu Debretzin.

Nebst einem Paquet

Signirt²⁰² Numero. 5.

[A külzeten Sárvári Pál kezével:]

de d. 14. Apr. 1798.

Profess. Schwartzner.

202 Signirt <H. S.> [Bizonytalan olvasat.]

37. Ráczevi István – Sárvári Pálnak
Losonc, 1798. május 15.

XXXII. S. gyűjt.

Lossontz. d. 15. Maii. 1798.

Tiszteletes Professor Kedves Barátom Uram!

Alázatosan engedelmet kérek a' késedelmes válaszrol, de elébb irnom lehetetlen volt, a' dolognak egy átaljában való bizonytalansága miatt. – Prof. Rozgonyi Ur ez előtt három héttel ment el Patakra, és indulása előtt csak harmad nappal tudhattam meg certo, hogy el-fog menni. Azolta pedig rész szerént a' Nagy Halottak temetésében, rész szerént a' reám hagyatott rettenetes sok bajjoknak igazításiban kellett majd mondván minden pihenés nélkül fáradoznom. – A Prof. Rozgonyi Ur itt való meg maradása engem per se confundált, és én csak arra vártam, hogy fog-el-dülni a' dolga, és bizonyosan valamelyikünknek itt kellett volna Lossontzot hagyni. De már most jól van a' dolog. Én tanitok Philosophiat, és semmi más peregrinum nints mellé kötve, de ha csak lehet (pedig ugy tartom, magok fognak kérni) a' Politicát mellé kötöm. És már így tökéletes Contentumom lesz Lossontzban, kivált nekem a' ki a' tsendességet nagyon szeretem. Mind a' Fő Curator Ur, Cons. Darvas, mind a' Fő Inspector Cons. Szilasi ő Nagyságai a' Legjobb Emberek közzé számlálандók, és nem hogy valamit ellenére tsinálnának a' Tanítóknak, sőt minden úton modon secundálják. A' Vidéke is a' Városnak igen jó szívü, és tanult emberekkel van körül véve, a' kik a' leg-nagyobb szívességgel viseltetnek a' Professorhoz. Sem a' város ugyan sem az oskola nem nagy, de ennékem utig elég. Itt sok igazítani való van, sőt ugy mondom egészen ujjítani kell. Én arra nem mehetek, hogy Magyarul tanítsak: mert a' Hely Uras, és látják, hogy az Urfiaknak jövendőbeli életekre is influál v. a' Magyar vagy a' Deák tanítás. Sőt ugy hallottam Pesten 's Budán nagy helyeken, hogy a' leg-először tartatando Synodus fogja azt is el-választani, ha valyon Debretzenbe Deákul fognak é tanítani, vagy nem. A Husvét előtt Pesten tartatott Gyüleésről elhiszem hallott már mindent Kedves Barátom Uram, azért hát én azt nem illetem. Én abba nagyon jól vagyok, hogy ha valamely nevezetes ujság adja elő magát, hamar meg-tudhatom: mert mind Pestre mind Budára ex officio Leveleznem kell. Én a' Kedv. Barátom Uram rolam való meg emlékezését köszönöm. Én már az előtt irtam Prof Kövi Urnak, mint a' Kivel egy Házba laktam Debretzenbe, hogy mibe van Prof. Rozgonyi Úr dolga, és ő Kegyelme me invito anynyira vitte a' dolgot, hogy már a' Superintendensnek, 's másoknak engem recommendált. De jobban esett így. – Én nem házasodtam még meg, alkalmasint vége is az én házasságomnak. Másszor többet. Most pedig minden jókat kívánván, vagyok

Tiszt. Prof. Kedves Barátom Uramnak kksz 's b. R. I. mk.

PS. Igen nagyon tisztelem T T. Földvári és Budai Urakat. Nem külömben a' T. Professorné Asszonyt, a' kis Sofival edjütt.

[A külzeten Sárvári Pál kezével/más kézzel:]
Prof. Ráczevi István levele

38. Márton József – Sárvári Pálnak
Lócse, 1799. január 7.

XXXIII. S. gyűjt.

Nagy érdemü Tiszteletes Professor Barátom Uram.

Az elmúlt vásár alkalmatosságával irtam volt Tiszteletes Buday Uramnak, azon Tiszteletes Barátom Uramnál levő könyvek eránt, azért mivel tudván hogy Bibliothekarius rajta gondoltam állani azoknak is megvétélét; de megértvén válasz leveléből Tiszteletes Budai Uramnak hogy a' dolog egyenesen Tiszteletes Barátom Uramon áll, alázatosan kérem, hogy rajtam segíteni méltóztasson, soha egy egy nagyobb segedelemmel erántam nem lehetne Tiszteletes Barátom Uram mint ha ezektől megszabadít. Tiszteletes Budai Uram igerte, hogy részéről előmozdítja a' dolgot. Hogy pedig éppen ne interessentiából essen meg a' dolog én a 10 Pro Centen kívül meg 10 Rforintot is akarok rajtok veszteni, és ily veszteséggel, ily áron mindenkör lehet egy Bibliothekának ilyen betses Classikus könyveken kapni.

Rft

A rendes arrok ez	Hofmann 56. 51.
	Hedwig 13. 30.
	70 21

En pedig 53 Rforintért kéntelen vagyok oda adni. – de örömet adom meg is csak hogy magamon segíthessek.

Tiszteletes Budai Uram gondolom meg mondotta milyen véletlenül jutottam én ezen csak Bibliothékának való drága könyvekhez akaratom ellen.

Egyébaránt teljes meggyözödéssel lévén hogy ha csak lehet, Tiszteletes Barátom Uram rajtam segíteni fog, maradok Tiszteletes Barátom Uramnak Lötsén 7. Januariusban 1799 esztendőben tisztelő barátja Márton József. mk.

39. Sándorffi József – Sárvári Pálnak
Bécs, 1799. május 6.

XXXIV. S. gyűjt.

[Sárvári Pál kezével a lap bal felső szélén:]
Orvos Dr Sándorfi Úrtól

Bétsből Május 6. dikánn 1799. benn

Drága Kedves Barátom Uram!

Bizonyos Debreczeni változások megtartóztatának mostanábann, hogy Barátom Uramhoz ne irnék, ne hogy mintegy magamat jelentgetvénn, tacite köldülni lattassam a Debreczeni Doktorságot, holott egy oly tselekedet, minden én gondolkodásom modjával sokkal inkább el-

lenkezik, mint a tűz a vízzel. – Nints az én szemeim előtt Kedves Barátom Uram gyámoltalanabb orvos, mint az, a ki magának kenyeret koldúl, a' bizonyjal, vagy a mesterségét ki nem tanulván, fél, hogy el nem élhet tudományából, hanemha fixumot koldúl magának; vagy disznó rest (mely ugy is szenvedhetetlen bün egy orvosbann) és nem akarván szaladgálni fixumot kíván, hogy a mellett kényyre henyélhessen, de más részről még azt a Társaságot is leg bóldogtalanabbnak tartom ám, a mely, orvost koldulására venne fel, holott hiszem éppen, a koldúlgatása már gyanússá tette az orvost. – Minden hivatalokra nézve tsak el mehet az az Udvarok Politikája: „nulli, nisi petenti”, tsak az orvosok körül nints annak helye, a' hol élet forog kérdésbenn. – Az én tudomra három ujj orvost vett már fel a mi Udvarunk, maga orvossának, – de az ugyan egygyik se kérte; hanem tsak ugyan ajánltattván nekik: örömmel fel vállalták. – Ne hogy hát, vagy Debreczennek, vagy magamnak vádra adjak alkalmatosságot: még tsak meszsziről se akartam magamat jelentgetni, és ez okonn nem vette Barátom Uram Levelem, bár akarmely sürgető volt is a dolog részéről. Hanem mivel már most mindenünnen tudom, hogy az az érdemes iffjú orvos Dr Kováts Úr hívatatott meg, melyenn igen örvendek, már most minden tartózkodás nélkül szabadonn írok.

NB. Le jövőn T. Lukáts Úr én kétszer meg kerestem hogy az Instrumentumokat ki válthassuk: de már akkor haza is vitette volt minden mautholtatás nélkül, – azolta nem láttam.²⁰³

A' Kedves Barátom Uram Kommissziójinak leg közelebb utánnok látni kívánok, és meg szeregetem. – A számadását a Kollegiumnak Kedves Barátom Uram kívánságára el készíttem, mely nekem unalmasabb, mint a Mauthra való nyargalódzásom 's a dolognak valósággal végbe lett vitelére fordított szaladgálásaim voltak. – Hogy Profeszszor Titt Lengyel Ur, az én 21. Rforintomat ott tartóztatta, az énnekem ellenemre nintsen, azt én magamtól is tselekedtem volna, hanemha Ő Kegyelme énnekem némely Kommissziókat adott volna, melyekre ugy tartom, hogy az én nállam lévő pénzét kívánta fordíttatni, mert mi okonn kívánhatná azt, hogy én idegenn helyenn, kezdő Ujj Gazda, adjak pénzt az ő Kegyelme holmi dólgaára, által nem láthatom. Valamint azt se lathatom által: hogy mitsoda lélekkel mondhatá azt: hogy azon 10 Rforintokról nem tud semmit, holott én Ő Kegyelmének 74 Rforintjával tartoztam, melyekből én tsak egy Krajtzárt se költöttem el, adodván az a penz az én kezessegemre másnak (de a mind egy, azt én még is köszönöm) és hogy az 74 Rf. lett légyen, és nem több: tsak abból is alkalmasint ki tettik: hogy Lengyel Ur, egy, a most legközelebb múlt December 25-dik napján hozzám irt Levelébenn tsak 74 Rforintot kíván tölem hogy küldjek le (mint ezt a Leveléből ki vágtam) – En akkor is tsudálkoztam ezenn a tévelyedésenn, holott ő Kegyelme maga tsinalta en velem azt ki: hogy azon 74 Rforintokhoz toldjak a Kollegium 40 forintjából 10 forintot, (állítván, hogy az útonn annyit költött volt réa az instrumentumokra²⁰⁴) hogy a szerént én nállam 84 Rforintja legyen Ő Kegyelmének. A' honnan 84 Rfrol vett én töllem Contractust, melyet mihelyt vett: tartozik meg esmerni vagy azt hogy nem igazánn íratta a Contractust, vagy azt hogy az a 10 forint már Ő Kegyelmének ment által, 's már többé a nem a Kollegiumé. – Míg hát már Ő Kegyelme az én Kötelező Levelemet nem 74; hanem 10 forintal több 84 Rforintról meg nem mutatja: törvényesenn nem kívánhatja hogy tsak egy Krajtzárját is megadjam, és azt Kedves Barátom Uramtól, méltánn kívánhatom is,

úgy mint egygyik Bírótól az én gyalázatos dolgombann: hogy elébb az én Contractusomat vegye kezéhez, 's ugy adja által az én gyalázatosann le tartott 21. Rforintomat.

De ha az én Contractusom el veszett volna is: tartok még Ő Kegyelmének egy Levelét nállam, melyből ki sül: hogy tulajdon maga ker engemet abbann, hogy azon tudva lévő 74 forinthez toldjam hozzá azon tizez etc. etc. Mitsoda Lélekkel mondhatta hát Ő Kegyelme: hogy azon 10 forintról semmit se tud?, mikor minden írási mutatják, és hogy engemet gaz embernek festhetett le gondolatlan szavával, az egy idegentől is, mint törvénytelen, éppen olyan utállatos volna, egy magát barátának nevezőtől pedig el szenvedhetetlen bün. – Ha én mások boldogulásáért (melyet a mások nállam álló kötelező Leveli bizonyitnak, hogy azért) adosságba vertem magam; vagy hogy szegény voltam, és vagyok: nem tudom miért szegyenljem: de hogy gaz embernek festődöm le, mint a ki 10 forintját egy Társaságnak el akartam lopni; már a' nem tsuda ha szívenn talált.

Én Cons. Rhedey Ő Méltóságának, az ő l. közelebb itt megfordult Fija mellett (ki is tsak egy hajszálnyira állott a haláltól) elég szolgálattot tettem, éjjeli nappali nyughatatlansággommal, megtartvánn ötlet életben: méltánn kívánhatom hát azt, hogy énnekem is szolgáljon, és az én méltatlan meg sértettetesemet szívére vegye. Háládatlannak fogom a Cons. Urat az egész világ előtt kiáltani, ha nékem az igazságban szolgálni nem kíván tsak annyit is. Az én jutalmamat a mit nekem fizetett nem köszönöm, azzal tartozott, – az ilyenben mutassa meg nekem szolgálattját, és ha Barátom Uram az én ártatlan vádoltatásomat ott a hol en meg sértődtem, fel fedezni nem kész: kesz vagyok keservesenn mind a Cons. Urnak, mind mas sokaknak írni.

Ha adossa voltam T. Lengyel Urnak, minthogy voltam is: ha le tartóztatta a mimet lehetett: még a meg egygyezhet a törvényel 's az igazsággal, azért nem haragszom, jól tette elég régenn szenved ő is szegény az én vigyázatlanságom miatt, – de hogy tolvajsággal vádol el nem szenvedhetem; – Én minden itt meg fordult Tiszt atyafival emberséget tenni kívántam és kívánok, leg alabb 30 atyafinak praescribáltam már ingyen, (azok között magának Tiszt Lengyel Uramnak is hálá Istennek haszonnal, hát még keserúséget, és még közönséges helyenn való meg gyaláztatást kell é nékem jutalmul venni?! Oh! mert!!!

De meg engedjen Draga Kedves Jó Barátom Uram, hogy ily keserúségek jövőnek pennám-ból, és hogy ilyen, szinte gorombaságok olvasásával kinezván, méltatlanul büntetem, holott Barátom Uram nem vétkes. Nem is szóllok egy szót is többet erről. Tsak arra kérem Barátom Uramat: hogy először is az en Lengyel Urhoz irt tzedulamata adja által, azután az én kötelező Levelem' vegye kezéhez, mely bizonyjal 84 Rfrol fog szollani; hanem már az Ő Kegyelme megtagadása szerént 10 forintot onnan le róvánn marad 74 Rf. Ezen 74 Rfba mennyen a skeleton arra /21f/ e mellett Prokator Nagy Gabor Uram a T. Lengyel Ur Recepisséjét /15 fról/ f. küldötte, melyet küldök. – Tiszt Szilágyi Úrtól én ismét küldöttem 13 f. 54 xrt, melyről a bizonyiságot küldöm. E²⁰⁵ mind öszve megyen – 49 fra 54 xra, melyet ha 74 Rfból le róvunk marad még adosság 24. f. es 6. xr.

Van nékem Mihálydi Predikator T. Kalmár Uramnál 9 forintom, más két Debreczen környékinn lévő Barátimnál 7, 7. forintom. Én²⁰⁶ ezeknek mind postánn meg irtam: hogy azon en penzemet Barátom Lengyel Urhoz vigyék be – be vitték é, vagy sem: nem tudom. Ha nem: instálnám Kedves Barátom Uramat: hogy ha én velem annyi szeretetet tselekedni bátorkodik: hogy azon 24 f. és 6. xrt érettem lefizeti: engemet igen lekötelez véle, 's így ki fizetödvén

203 |NB. Le jövőn T. Lukáts Úr én kétszer meg kerestem hogy az Instrumentumokat ki válthassuk: de már akkor haza is vitette volt minden mautholtatás nélkül, – azolta nem láttam. | [A főszövegre való utalás nélkül a levél első oldalának szélére jegyezve.]

204 réa |az instrumentumokra| [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel.]

205 e' [Átírással javítva.]

206 en [Átírással javítva.]

egészszen T. Lengyel Ur instálom az Ur Kedves Barátom Uramat: hogy az én Contractusomat küldje fel ezen le küldött Documentumokkal egybe. Ha pedig Kedves Barátom Uram annyi pénzét, kotzkára tenni (melyet nem kepzeltetek) akarmi tekintetből nem batorkodnék: ugy M. Cons. Rhedei Urat fogom megkérni, meg lévén rólla győződve, hogy mellettem írni, és inkább a Cons. Urnál²⁰⁷ ertem kezesseget vállalni kész leszz M. G. Teleki Sám Ó Excellentijája is, vagy pedig kotzkára teszem és bankó czedulaban is le küldöm. Tsak hogy minél előbb Kedves Válaszát bizodalmosann ki instálom: hogy ahoz tarthassam magamat, hogy Tiszt L. Ur tovább kárt ne valljon. 'S Émellett kerem K. B. Uramat, hogy az én dolgomat T. Collegai előtt ne múlassa el ugy írni le a mint van. Azon kezdheti bátrann hogy adós voltam, mert nem szeretek olyat tsinálni setétben, a mit világosan is ha a dolog kívánja tsinálni ne mernék – tsak hogy a ki ne maradjon az elő adásból: hogy T. Lengyel Uram a 10 forintról tudott, bizonytal tudott valamit. – En nem is akartam se B. Uramat, se T. Budai Urat mint Barátimat ilyen szomorú Komiszszioval terhelni, és ugy gondolkodtam, hogy T. Szilágyi Uramhoz írok, – de tsak illendőbbnek találtam: hogy ha Baratom motskolt meg: Baratom is adja igasságom elő. – Mindeneknek felette ajánlom B. Uram szeretetébe Kedves Ötsémet, nem azt akarom mondani: hogy promotziót adasson mások praediudiciumára neki, mert nem akarom, hogy az erdemesebbek előtt el szedje az epret, egy olyan, a ki szüntelen valo degradáltatásokat érdemel; hanem tsak annyiba kérem szeretetét: hogy tanítsa oktassa, úgy is már keze alatt lévén, bizony a porát is aldóm érte. Tisztelem az iffjaszszonyt; Tek. Kaszonyi Uramat, Kedves Baratimat T. Budai és Földvári Urakat, állandóul, maradvánn Draga Kedv. B. Uramnak egyenes szivü barátja Sándorffi József. mk.

**40. Sándorffi József – Sárvári Pálnak
Bécs, 1799. május 14.**

XXXV. S. gyűjt.

[Sárvári Pál kezével a lap bal felső szélén:]

Doctor Sándorfi Urtól

Béts. Május 14. 799.

Drága Kedves Barátom Uram!

Mikor éppenn az ezen hónap 6. dikánn írott Levelimet akarám petsételni: akkor lépett bé Ördög Ur a Kedves Barátom Uram betses Levelével. Elgondolhatja, minémű ütés esett rajtam az által, hogy éppenn a mely helyre íram én zugolódó leveletem; éppenn onnan érkezik énnekem barátságos meghivattatásom, úgy hogy sokat tusakodtam magammal, ha valyon leküldjem é már azon kész Levelimet, vagy tsak ezen most érkezettre feleljek. De hiszem, úgy is nem lévén énnekem soha kétségem a K. B. Uram én erántam vonzó jó szívérel, 's azombann ezen most jött Levél is, tsak a B. U. erántam való jó indulatját, nem pedig a másokét erőssítvén: tsak ugyan arra határozám magamat: hogy azokat is elküldöm, ezen most jöttre pedig így felelek.

²⁰⁷ Urnál <jót> [Bizonytalan olvasat.]

Ámbár arról tökéletesenn meg vagyok is győződve, hogy az Ur K. B. Uram érdemei az egész közönség szívet úgy megvették, hogy mind azt, valamit tsak javall bé veszi, 's el fogadja: mindazáltal az egész Falu nevében kötni kardot a régi példa beszédünk szerént nem tanátsos. Mert el hiszem és látom azt, hogy egy két jó Barátim ott én felöllem jól gondolkodnak, – de ha valyon az egész Közönség úgy gondolkodik é, már a más kérdés, 's azért hogy egy két jó emberem bizodalmit megnyerhettem, hát ha erőszak esne a nagyobb részenn, mikor arra kényszerítődnek: hogy hozzám bizodalma legyen. Nem ígerheti hát Drága Kedves Barátom Uram azt telyességgel: hogy mihelyt én tsak szavamat adom: azzonnal a közönségtől Hivatalt kapok, mert Barátom Uramnak az egész népet a maga gondolatjára vonni, tám erőszakkal esne meg. De fel teszem, hogy ott helybenn lévén, sokak felöllem való értelmét tudja; talám a dolog el is menne a város részéről: úgy is nem kívánhatná Kedves Barátom Uram azt én töllem, hogy én arra mindjárt egyenesenn feleljek. NB. Minthogy az ujj szállásomat kérdi: imé meg írom: lakom *bey der Flucht in egypten*. im 1ten Stock. de ha azért tudakozza ezt hogy Levelet igazithassa hozzám: bizonyosabbann veszem a hajdani szállásomról in der Leop. Stadt. beym weißen Kreutz. Mivel meg ezen ujj szállással is még meg elegendve nem vagyok: a Sz. István környékinn akarván örökös szállást fogadni – hanem 500 forint ház bér sokatska még az első esztendőbenn.²⁰⁸ Mert az én Bétsbenn való maradásomra nékem a betsület kívánása volt a rugóm, meg akarvann azt mutatni: hogy egy szegény Magyarnek, még pedig Reformátusnak!! Bétsbenn is szerentsét próbálni nem lehetetlen. Kevés hónapok meg is mutatták azt, hogy tzéomat el fogom érni. Mert azon itt praktizáló 300 orvos Doktorok között, kiknek száma közzé már engemet is az ide való Regierung bevenni, 's nevemet is neveik közzé bé nyomtatván, az ide való Publikummal, mint már itt le telepedett Doktort úgy méltóztatott meg esmértetni; tsak hamar esmeretségem el is terjedvén; már az első esztendő is, annyi jövedelmetskét, és oly nevet adott énnekem: hogy ha tsak ezen pontbann maradnék is, vele örökre meg elégszem, de hogy bizonytal minden esztendő többre viszi állhatatosann reménylem.

'S imé még is, a nagy világban Bétsbenn teendő szerentsémre ásítozó vágyakodasim, 's már is ily szépen tett előmenetelim között is, Kedves Barátom Uramnak, a hazafiúi kötelességet oly hathatósann feszegető Levele, ugy az elevenjébe vágott szívemnek, hogy azon másik fel tett tzélobann hogy Bétsbenn kell nekem nagyra menni, már ötszöri Bétsből való le hívattatásim, még tsak meszsziről se tántorítgathatták gondolatimat, 's a mi több, el hidje Kedv. B Ur! (másszor meg írom azt is ki helyébe, most a nevének kedvezek) Levele előtt két héttel vettem olyantól, a kinn sok áll biztatást, hogy ha magamat le kötelezem 600 Rftos Hivatal leszz készenn számomra, és a másik inkább rangra emelődik, tsak ott ne legyen, – és²⁰⁹ az a szép summa is leg kisebb mottzanást se tett szívebenn, 's meg is a Kedves B. Uram levele mostann szinte habzások közzé hoza.

Mert, ámbár én itt Bétsbenn, magamnak szép útát látok a nagyra mehetésre: de még is, egy kitsinyt ugyan nehéz de még talám gyönyörűségesebb útát látok magamnak Debreczenbenn a ditsőség halmának leg felsőbb póltzáig,²¹⁰ melyenn meg indulvann, nem vetek neki 8 esz-

²⁰⁸ [NB. Minthogy az ujj szállásomat kérdi: imé meg írom: lakom *bey der Flucht in egypten*. im 1ten Stock. de ha azért tudakozza ezt hogy Levelet igazithassa hozzám: bizonyosabbann veszem a hajdani szállásomról in der Leop. Stadt. beym weißen Kreutz. Mivel meg ezen ujj szállással is még meg elegendve nem vagyok: a Sz. István környékinn akarván örökös szállást fogadni – hanem 500 forint ház bér sokatska még az első esztendőbenn.] [A főszovegére való utalás nélkül a levél első oldalának szélére jegyezve.]

²⁰⁹ és <imé> [Bizonytalan olvasat.]

²¹⁰ . [Átírásal javítva.]

tendőt, hogy mind az én nevem, mind a Debreczené, az orvosi lineánn, a Betsi Fő Medica Facultás előtt tekintetbenn lenne, és azon város mind az ide való, mind pedig más országokbann lévő Fő Orvosok nevét magára vonná. – Nil mortalibus arduum est, – nem hiszem, hogy egy ily nyughatatlan féreg, mint én vagyok ezt ki ne vihethém. És éppen ez a pont az, a mely a B. Uram levélére nyughatatlanságba hozott annyira: hogy ámbár szentül hiszem én azt, hogy én Debreczenbenn soha annyit nem kereshetnék, mint itt esztendőnként; 's ama 600 Rf. kész pénz is mindjárt több lenne mint 400: még is csak azonn jár az eszem, hogy mely nagy ditsősség lenne Debreczenbenn Fundatornak lenni.

De csak még se lehet ez is. Mert hiszem már én helybenn vagyok, el is készültem Bétsi orvosnak, az az olyannak, a ki²¹¹ mind balról, mind jobbról derék seb orvost, készült bábát és Baba Doktort találok. Én ugyan seb orvos is, Bába is, Patikárius is vagyok szükségből, külobbenn nem is gráduáltak volna, ha azokat is avagy csak valamennyire nem tudnám, 's nem is lehet azokat az orvosi tudománytól éppenn el választani. Hanem, az én értelmem szerént, erősebbnek kellene lenni ezekbenn énnekem, egy oly városbann, a melyet bizonyly a jól készült seb orvosok, 's bábák szükibe lenni tudok. Ugy kellene hát el készülnöm, hogy le menvén, elsőbenn magam mind seb orvos, mind Bába lehetnék, és nyályas vidám beszélgetések között seb orvosimnak, és Bábáimnak órákat is advánn, úgy elkészítgethetném őket, hogy kevés idő múlva magam pihenhetnék 's őket magokra is jó lelki esmérettel botságtathatnám. El hiszem én, hogy vannak Diplomás Seb Orvosi, vagy Bábái a városnak, de nem tesz a Diploma semmit, – nekem is van az egész medicinára, 's ímé még is meg vallom, hogy lemenvén azokbann erősebb szeretnék lenni, a mely részeiről mar szöllék az Orvosi Tudománynak. Már pedig ezeket újjra, még pedig már most ugyan derekasann ki tanulni, ugy szolván Bétsre nézve sükségtelenül, (mivel itt nem is szabad nekünk sebeket etc. gyógyítnunk mások lévén arra rendelve, valamint azoknak se szabad a mi kezünk alá dólgozni) mikor a Mediczinának több része már nekem ugy is kenyeret adott, egy kitsinyt terhes volna, időt is kívánna. Azombann a városnak is még bizonyos ideig orvos nélkül lenni nem lehetne, mert valyon a Consilium is, nem szöllitaná é meg, de még más is van a mit mondhatok. Én²¹² tegnap egy Úrnál tévén meg visitemet mint orvos, a többek közt szót tettem Debreczenről, és ő engemet már maga rendes orvossának fel vévén, látom minden jelekből, hogy nem örömost botsátana el, a többek között azt mondá: hogy nem tudja ha a Kamara meg egygyezéséből van é a 400 forint fixum, ez az Ur pedig a kiről szöllok itt a Kamaránál van tám hét vagy 8 ezer forinttal Consiliariusi hivatalbann, ő hát csak érthet a dologhoz.

De ez is még csak kevés, mert én hiszem azt, hogy jobbann tudja egy egész város mit tsinál, mint az, a ki ott nints, ha mindjárt nagy Ur is.

Azombann, mikor már Kedv. Bar Uram ugy is Profeszszor, és Kenyere van, 's a mi Udvarunk meg hívná Hydraulikusnak a Schönbrunnba bizonyly hiszem, hogy B. Ur. is időt kérne, hogy még jobban el készülhessen mint most tudja, és akkor Profeszszorságát, következeskeppen fizetését is ott kellene hagyni; azon esetben bizonyly az Udvar tartozna költségéről gondolkodni: ugy én is, a kit azon említett ditsősségre vágyásom, hogy en Debreczenbenn az orvosi Lineánn ugy harangozzak, hogy a Bétsbe 's masuvá is el halljon szinte ki vét a sarkamból; de azombann tzelomat el nem érhetném, hanemha az orvoslásatástól, következeskeppen jövedelmetskéimtól is vég bütsút vennék, és meg bizonyos ideig készülgethetnék 's bizonyos készületeket instrumentumokat is szerezhethetnék, melyek olyan városbann meg

211 ki<t> [Bizonytalan olvasat.]

212 én [Átírással javítva.]

kivántatnának, ne hogy csak ugy mennék le, mint akarmi közönséges homo. Ugy²¹³ tartom az igazság hozná magával; hogy ha én annyi aldozatokat tennek itt, hogy mindjárt minden curalgatásoknak veg bütsút adnék: a Várostól méltán praetendálhatnám, hogy ennekem a költségeimről gondolkodjon, melyeket most nékem a praxisom ad²¹⁴ – a mely latja Kedves Bar Ur. ismét egy más erőszak. Innen hát által láthatja, hogy nem tsuda, ha hozzám jött betses Levelére, én egyenes választ nem adhatok, mert egy ilyen dolog sokkal van egybe kötve, ha jó moddal akarja az ember ki vinni. – Mert a Barátom Uraimék társasága, 's a többi ösztönök vonnak, de itt is maradni van okom. – Egy szóval, bezzeg én szorongattatom most a kettő között, kívánnék itt is maradni, kívánnék le is menni, és melyiket tartsam már mindennél jobbnak én ugyan nem tudom, ha tudom é. Csak ugyan barátságos Levelét feleletlen hagyni nem kívánván, ímé ezeket, a melyek szívemenn valának, egyenes Lélekkel ki öntém. Egyébaránt magamat szives barátságába ajánlom. tisztelem az iffjaszszonyt; Tek Kaszonyi Urat. T. Budai es Földvári Barátom Uraimékat maradvan K. B. Uramnak hív barátja Sándorffi²¹⁵

41. Budai Ferenc – Sárvári Pálnak Hajdúszovát, 1800. június 5.

XXXVI. S. gyűjt.

Tiszteletes Kedves Sógor Uram.

Tsak azért tartóztattam most ide kinn a Practica Részt, mert azt gondoltam, hogy süksége nintsen reá Tiszteletes Sógor Uramnak. Már ugyan ezt, én keresztül nézegettem, de ha tovább-is maradhat, még gondosabb szemekkel kívánom meg-nézni. A mint pedig a minap személyesen is mondtam vala, sokkal nagyobb sükségem volna a Theoretica Részre; a mely eddig, ugy tartom, a Tiszt. Ötsém Uramnál volt, ezt instálom hát ki egy kevés időre, a mikorra parantsolandja Tiszteletes Sógor Uram be fogom küldeni, ugyan ezen betsületes személy által, a ki azt most ki hozni kész volna. – A mi a nálam lévő Részt illeti; arról azt most el nem hallgathatom, hogy azt nagy kár volt eddig-is a közönségtől, sok tekintetben, meg tagadni. Minden jóknak szives kívánása mellett, maradok Tiszteletes Kedves Sógor Uramnak Szováth d. 5. Jun. 1800.

tisztelő barátja 's szölgája B. F. msk.

[A külzeten Sárvári Pál kezével:]

Néh. Nagytiszt. 's tud. BUDAY FERENCZ Úr levele. Erkölcsi Philosophiamról. Jun. 5^{dik}. 1800.

213 ugy [Átírással javítva.]

214 ad. [Átírással javítva.]

215 [A kéziratlap alja levágva, a szignó egy része hiányzik.]

**42. Földi János – Sárvári Pálnak
Hajdúhadház, 1800. augusztus 13.**

XXXVII. S. gyűjt.

Hadbáz. 13. Aug. 1800.

Kedves Tiszteletes Professor Uram!

Imé én most Vásárkor, tsak ezen napokban kapám meg, Weber Simon Pétertől, most szinte az ő sajtója alatt sinlődő *Historia Naturalisom*nak ezen tíz Arkusait. Altal futván mindazonáltal mindezeket olvasással a' nagyjából; és ki jegyezvén tetemesebb hibáit: ímé el küldöm kevés napokra Tiszteletes Prof. Uramnak, hogy ha tetszik, ha ideje van, és gyönyörködik benne: lássa meg, esmerje meg, ítélje meg ab uno²¹⁶ disce omnes, tégyen hozzávetést a' következő több részeire, lássa meg, miben van, és meddig ment a' Nyomatás, 's a' többi mi a' *Formata?* 's a' *többi*. Erraták akadnak: de mellyik Német prézsben nem? Ha nem tetszik: küldje vissza Tiszteletes Prof. Uram,²¹⁷ azomban addig vegye tőlem azon Tiszteletnek és szíves hajlandóságnak jeléül, mellyel én vagyok Tiszteletes Prof. Uramnak

igaz tisztelője *Földi János* O. D. msk.

– NB. azzal bíztat, hogy a' következő őszi Vásárra kész lessz.²¹⁸

**43. Sárvári Pál – Földi Jánosnak
Debrecen, 1800. augusztus 19.**

XXXVII. S. gyűjt.

[Autográf levélfogalmazvány az előbbi levélhez fűzve:]

Debrecen. d. 19. Aug. 1800.

Tekéntetes Doctor Úr igen Drága Jó Uram!

Betses Levelét az Urnak, és a' véle együtt való mustráját²¹⁹ a' Naturalis Historiájának igen nagy köszönettel vettem. Nem tsak²²⁰ nagy meg elégedésem van az egész munkábann, de nem is tudom eléggé betsülni²²¹ az Urnak fáradhatatlan igyekezetét, és²²² az²²³ állatoknak Neveibenn

216 *abuno* [Átírással javítva.]

217 Uram. [Átírással javítva.]

218 |– NB. azzal bíztat, hogy a' következő őszi Vásárra kész lessz. | [A főszövegre való utalás nélkül margóra jegyezve.]

219 *munkájját* [Átírással javítva.]

220 vettem. |Nem tsak| [Betoldás a sor fölött.]

221 munkábann,; [Átírással javítva.] <sót> |de nem is tudom eléggé betsülni| [Betoldás a sor fölött.]

222 és <szereztés gyűjteményét>

223 *áz* [Átírással javítva.]

rész szerént gazdag²²⁴ gyűjteményét, rész szerént magától tsinált *rövid*²²⁵ jól *hangzó*, és *praecis* neveit, a' hol nyelvünkben²²⁶ kész nevek²²⁷ nem voltak;²²⁸

p. 16. A' *Lappok* neve²²⁹ talán nagyon rövid: jobbn.²³⁰ tartom ezt *Lapponok*;²³¹ a Singul. *Lappon*. A' *Nordlandok* is talán *Nordlandusok* lehetnének mint Grönlandusok.

p. 29. A' mesterségi ösztön úgy lattam mintha a' természeti ösztönn Contr.²³² volna; pedig suborda és így itt hosszs. szóra van szükség hogy ambiguitás ne legy t. i. tal. *Mesterségre való Ösztöne*

p. 43–45. Az Emlős Seregnek Rendeit különösen szeretem: jól esett a' *Chiropterakat* hátul tenni, hogy utánna éppen a' Madar következzenek.

A *Formata* már betsülletes ha a' jövő Őszi Vásárra ki jön, igen jó lesz, én fogom commendálni ezt a' könyvet a' Tanítványimnak:²³³

**44. Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak
Pest, 1800. március 2.**

XXXVIII. S. gyűjt.

Nagy Érdemű Tiszteletes Professor Uram!

Jóllehet még egészen el nem készíthettem az Itália Antiqua mappáját: mindazáltal, hogy az időt meg nyerhessem kivántam le küldeni Correcturara; annyival is inkább mivel erre, mind a' munkának terhes, és hosszas volta, mind pedig a' szükség kénszeritene: és azon szókat a' mellyeket vagy nem tudtam elolvasni, vagy kételkedtem, könnyeségnek okáért, ímé különös papirosra le irtam, magán pedig a' mappán, vagy magát a' szót ha bé van irva, vagy a' helyet melyre kelletik irni veress festéssel jegyeztem meg: Azért is alázatossan instalom, jollehet tudom, hogy az idő igen rövid hogy ezen egynehány szót meg jobbitani, és ha más valami hibák is talátnak benne meg irni, és József napi Pesti Vásárra meg küldeni ne terheltesen, hogy mindjárt bé mettvén, Debreczeni Sz: György napi vásárrig ki nyomtattathassam, és ugyan akkor le is küldhessem a' kivántató mappakat; énnékem pedig addig is ad dolgot a' határoknak, hegyeknek, vizeknek, utaknak, leniaknak 's más apróságoknak megjobbitása, a' gradusoknak ki mettzése, és számozása et cet. – Könnyű volna meg mutatnom, hogy ha 1000 vevődött volna is által 10 garassával, a' mennyit ugyan én magam sem reménylettem; *hanem 800^{at} minthogy ennyiről volt l. alább biztatásom, még sem volna semmi nevezetes hasznom benne*, de minthogy ez nem fog lenni reménylem nem is szükség mutogatni; hanem tsak azt jegyzem meg, hogy egy ilyen mappának bár akárki mint itéllyen

224 szerént |gazdag| [Betoldás a lap bal oldalán.]

225 *neveit és pr* [Átírással javítva. Bizonytalan olvasat.]

226 *nemzetünk*[..] [Átírással javítva. Bizonytalan olvasat.]

227 nevek<et>

228 voltak; <mivel sok amaz állatok nállunk eddig esmeretlenek voltak eddig>

229 neve<k>

230 *ink* [Átírással javítva. Bizonytalan olvasat.]

231 *Lapponok*. [Átírással javítva.]

232 *opp* [Átírással javítva. Bizonytalan olvasat.]

233 Tanítványimnak: <és a'>

felölle, az el készítettése leg alább belé kerül 5töd felszáz Rfba, de akkor a tábla is azé aki készítettette, és alább nem is lehet, ha ugyan 7. 's 8.²³⁴ honapi munka vagy rajta, a mint a' majd következő kalkulusból ki tettzik; hogy ha tehát magamat úgy képzelhetnem; mint metztő, ezt én is kívánhatnám, és akkor én is örömet oda engedném a táblát; de így magamat nem képzelhetem; kell tehát úgy képzelnem, mint mappakkal kereskedőt, következőképpen úgy is mintha én ezen tablát massal készítetttem volna el és a' munkának az arrát egészen kéntelen lettem volna le fizetni. már ekkor jussom adódik még pedig igaz jussom, hogy mind a' munkáért ki adott pénzt, mind a' papirosra 's nyomtatásra ki adándót a' maga érdekével, a mikor akkor bé vehessem, különben a' kereskedés nem kereskedés: hanem vesztegetés; már most tehát ha fel tesszük, hogy két ezeret lehet egy ilyen táblával nyomtatni; minthogy többet nem is a Prixner Úr tanúbizonyosága szerént a ki azt mondta, *hogy annyi igen végét szakasztja*, énnékem ugyan még ezt nem volt szerentsem tapasztalni. Fel tévén tehát azt hogy 2000^{est} lehet nyomtatni egy ilyen táblával, és még rá adásul 200st kérdés, mennyibe kerül az és mennyi jö *be érette 10. garassával*. A Tábla 450. Rft. a' mint meg jegyeztem. Papiros kell hozza 4 + ½ Kötés és két kontz. (itt ugyan 8 arkus fel marad) Kötése 50 forintyával (mert a' szóba levő papirosból hozattam fel kötést, és nem 46. Rforintba mint irtam volt esik kötése; hanem fél kötes esett 25 Rforintba és 18 xrbá mig kezemhez jöhetett) és így a 2200ra való esik 230. Rforintba. A nyomtatása 100ért 6. forintyával 132 Rforint. In Summa kerül tehát 812 Rfba. A 2200. mappaért esik éppen 1000 Rforint. A 812 Rforintnak a' mellyet ki adtam az interesse 5. esztendeig megyen 203 Rfra, és így ha a 2200 mappát elébb el nem adhatom 5. esztendőnél már káros a' kereskedés, (hát ha még a' vecturát, levelezést és egyebet a mit a kereskedők mind öszve vetnek hozza adnam) ezt pedig nem *tsak* reményleni de képzelni sem lehet, hogy meg eshessen. ebből tehát azt is könnyen ki lehet húzni,²³⁵ hogy ha 1000 vevődött volna is által 10 garassával meg sem sok hasznom lett volna benne, annyival inkább mivel a' többit 20. esztendő mulva sem adhatom el. Minthogy pedig sem 1000. sem 800 hanem tsak 500. és az is a' mint hozzám utasított, és engem méltán meg szomorítható leveléből ki tettzik óltsóbb áron kívántatik, már itten tsak azt fogom meg irni, hogy mennyi idő ólta dolgozom ezen mappán ételtem italom et cet a' papiros és nyomtatás mibe kerültek. Én ezen mappához fogtam a' múlt esztendő 15 Juliusban, a' miólta szüntelen dolgoztam rajta, még egyetlen egy Innep napot sem vévén ki, sem Ujj esztendőt, sem Karátsont, sem semmi vasarnapot. ki vévén mindazáltal 10 oratol a 12ig a mikor Templomba voltam és azt az időt a melly alatt a Szegediek számára csináltam azon versek elébe nyomtatott vinyetet mellyet itt létében Tiszteletes Professor Uramnak is által adtam, a T. Virág Úr versei eleibe nyomtatott Minervát és azon egynehány napi vakatiot a' midön T. Professor Uram itten mulatot (mert akkor is dolgoztam én egynehány napokon) és meg 10. napot, a' melly mind öszve legfellebb sem megy többre 40 napnál a' melyre ha tesszük Juliusnak 16 napjat és a többi Honapoknak vasarnapjait (mert azt ugyan senki nem kívánhatta, hogy vasárnap is dolgozzon valaki engem²³⁶ is tsak a szükség kényszerítet) marad Augustustól fogva 7 és ½ hónap. Söt ha még illuminalnom is kellett leszen leg alább nyóltz hónap, a' mely idő alatt

234 8. <hólnap>

235 hozni, [Átírással javítva.]

236 engem <e> [Bizonytalan olvasat.]

	Rf.	Xr
Etelemre italomra leg alabb elment	60	–
A mosás	4	–
A szoba	18	51.
2. öl fa. (mert meleg szoba nélkül az ablaknak a hideg rézen nem lehet dolgozni)	22	–
bé hozatás 's fel vágatas	2	36.
<u>Ruházat leg alab belé kerül annyi idő alatt</u>	30	–
	in Summa	137
		27
<u>Az 550. Mappanak a papirossa és nyomtatasa l. alabb lessz</u>	70	–

Már most ha az 500 mappat 9 garassal vesszük is nem esik erte több 225 Rforintnal a mellyből ha a fellebb emlitet summakat ki vesszük nem marad több 18. Rforintnál és tsak ez az én hasznom; de ha fel vesszük a melly költségeket okozott ezen mappanak készítése t: i: a Tabla 21. Rforint, a' hozatással együt.²³⁷ A D'Anville Atlása 7. Rfl. 30. xr. (mert mind egy akar az idő elvesztésével varakoztam volna az Atlás után; minthogy veletlen jöt hozzam a parantsolat hogy azt készitsem, akár így kellett annyi pénzt ki adnom) már a mint emlitém a nagy papirosból is hozattam fél kötest 25. Rf. 18. xr. Valasztó víz 2 font. 1. Rfl. 36. xr. in Summa 55 Rf. 24 xr. a melly sokkal felyül haladja a meg maradott 18 Rforintot, hat ha meg gyertyát, levelezést és más ilyen aprosakokat fel tudnék; seprest fütést mellyeket magam vittem veghez, latni való hogy (leg alabb az én itéletem szerént) semmi hasznom nintsen benne. És azért ha valaki magát abban az állapotban képzelet lenni a' mellyben én vagyok, és azokat is meg gondollya a mellyeken én által estem, és hogy mibe került tanulásom, reménylenem kéntelenitetik meg vallani, hogy hijjába való az én szorgalmatosságom és hijjába való az én szer felett való szem vesztegetesem, a' mellyet ha csak 2. esztendeig is úgy kell folytatnom, felő ne hogy a Koczka Úr dijjara jussak, a' ki már most tapogatva jár a' mikor osztan vége a világnak; mert azt fel sem veszem hogy a hatam és nyakam szüntelen olyan törődött mint a farmatringot futoé a' szüntelen való görnyedezésben. Ebből²³⁸ az is nyilván következik, hogy énnékem éppen semmi módodom nintsen abba, hogy olyan rajzolatokban v. metztésekben töltsem időmet, mellyeknek csak a' gyönyörűség a gyümöltse, annyival is inkább, mivel én azokat mostan is ki tudom úgy csinálni jó példáról, mint a' mint M. Országon szeretnek érte fizetni, és még a mappa metztésben is elég volna tökéletesíteni való; különben is én úgy itéllek, hogy sokkal hasznosabb ember az a Köz: Tarsasagnak, 's magának is nagyobb becsületet szerezhethet, a' ki egy mesterséget jól meg tanulván szüntelen azt gyakorollya, példák ide az Anglusok. Francziak. Nemetek. etc. mint a ki minden felé kapkod, mindent rakásra tanul és igen keveset 's talam azt sem l. jobban csinallya. Én tehát ezeket a' nagy igyekezeteket azoknak kéntelenitettem engedni, a kiknek v. szép öröksegek maradt, v. pedig 3. v. 4. szaz forint esztendei segedelmek vagyon mint volt *Falka* Urnak, és még gyermeki korban vagynak; mert már nékem jövendő állapotomról is kellene gondolkozni. Mindezek így lévén ha csak 600 vevődne is által 9. garassal, úgy a határoknak illuminalására is ajánlanam magamat; különben én mind az által vejendőknek,²³⁹ számát mind pedig az arroknak ki szabását egészen oda bizom. Ezen számadásomban úgy gondolom, hogy csak a' fog hihetetlen dolognak lattzani, hogy olly sokáig dolgoztam volna rajta, a' melyre azt felelem, hogy én sem gondoltam volna; hanem a tapasztalásból tudom, hogy ha az ember olyan igazán

237 együt [Átírással javítva.]

238 görnyedezésben: ebből [em.]

239 vejendőknek; <mind>

igyekeznek jól csinálni mint én, elebb lehetetlen úgy el készíteni, de azt csak ugyan nem tagadom, hogy ha csak úgy kell, mint a példa van, mellyről metztettem, sokkal hamarébb el lehet végezni, azért itten, akárkit is csak a szemmel való látásra v. pedig a tapasztalásra tudok igazítani; a sem ellenkezik pedig ezzel hogy nemelylek 60 söt 70 szót is ki tudnak egy nap metzteni; mert ezt én is meg cselekedhetem, de azt kérdelem, hogy, hogy? és hány nap egymás után? illy nagy tablára é vagy kitsinyre, kell é vigyazni hogy minden szó jó helyre essen v. nem? csak a szóra kell é vigyazni hogy el lehessen olvasni vagy minden betüre, hogy szép és jó legyen? et cetera. Én is magamnak sokat ígértem, hogy majd ennyire, annyira megyek egy nap, de szomorún tapasztalom, hogy mentül szebben és jobban igyekezem metzteni, (tulajdonképpen pedig ebben tartom allani a mesterseget) annál kevessebre mehetek; ki hinne hogy csak a Titulus es az ottan való irás 10. napok alatt meg tartot, pedig még lehetne szebben is jobban is. Ámbátor sokkal nagyobb reménységtől lelkesítettven dolgoztam ezen a mappán; mindazonáltal már ha csak öt száz vevődik is által rajta nem annyira búsulok; minthogy már ide-tova által estem rajta. Sokkal jobban sajnálom azt, hogy a többek is fel függesztetődtek ezen okokra nezve, hogy a' táblájokban már szinte esztendeje hogy 15 Rforintom hever; hogy még az összel a BauDirector Budán Consiliarius Hepe Úr egy M. Ország posta mappájával meg kínált, és ezek miatt el eresztettem ezeket elsőbnek tartván, pedig talam már metzeti is Bécsben; mert azt mondotta hogy oda fogja küldeni, de bizonyosan nem tudom; hogy olly²⁴⁰ szerencsétlen lépést tettem a Geometria tanulását ezek miat felbe szakasztván; mert még azert hogy Lipszki Urral Contrahaltunk felbe nem szakasztottam volna, mind addig, mig a munkához hozzá nem kellett volna fogni; hogy ez nékem nyilván meg volt ígérve és reménytettem is, hogy benne meg nem csalatkozom: azért is ha mindjárt csak 5. v. 6. száz vevődne is által, hogy az időt, a drága időt, haszontalanul ne töltenem, örömost hozzá fognek a metzésekhez; azzal a' feltétellel mindazáltal, hogy ha nékem akadna valami ollyas munkám örömost kívánok könnyíteni a N. Collegium Cassaján, söt modot keresek benne, hogy ezt tehessem. Külömben is a' volt a' czelem, hogy ezeket el végezvén metzgessem azokat, a' mellyek szükségesebbeknek ítéltetnek; kivált ha egynehány forintot kereshettem volna öszve, a' melly a' kereskedésre el mulhatatlanul szükséges, és az illyen egyszerre való fizetést senkitől ne kívánnyam; kivált ha a többi Collegiumok is hajlandobbak lennének az eladásában való igyekezetre. Végezetre. Bár mind ezek igy légyenek is, csak ugyan igaz marad az és mind a többi mappák, mind kivált ez tanúbizonyági lesznek annak, hogy legalább eddig az ideig egyedül a Nemes Debreczeni Collegium volt az, a' melly az illyen hasznos hazafiui igyekezetet a' lehetőségik elő mozdítani igyekezett 's valósággal²⁴¹ elő is mozdította, és az én szívem szerént való haladatosságom annál erősebb, és állandóbb fog lenni, mind Tiszteletes Professor Uram eránt, mind közönsegessen azon T. Tit. Urak erant a' kik ezen igyekezetet elő segellették: mivel jól tudom, hogy ámbátor ezen mappák szükségesek, és hasznosok légyenek is, még is más nemzetbéli metzök által nem készítetttek volna, és még is nem az én személyemre való különös tekintetből lettek. Fuksz Úr Tisztelvén Tisz. Professor Uramat azt mondotta hogy Josef napi vasarkor bizonyosan kész lesz a' kényeső, a' melly ha úgy lesz én bizonyosan le fogom küldeni. A kajha csinálónal voltam, és ott nem maradt azt mondja az említett rész, ha csak ugymond a le pakolaskor a szalmába nem maradt, reményelem hogy emberségből is meg csinálná, ha a rajzolatból ki tettzene hogy micsoda rész van oda és fel küldődne. Ha az Lampás Electricához tartozó felső üveg el tört azt az az öreg Asszony a ki le vitte tartozik ki fizetni

240 olly <...>

241 valósággal <is>

mert én ötöt úgy fizettem 's ő is azt fogatta hogy ha mi kár esik meg fogja fizetni. A Bitskei Legatus által küldetet levelét nem vettem T. Professor Uramnak. A Mappák arráról való Recepisset Jósef napi vásárkor bizonyosan le küldöm.

A bizonytalan vagy kettseges szok imé itten következnek ekképpen
Lege.

Ficoia. Koelerbe Ficaria. Corsica alsó részen.

Hnis Apennum Italia végen

Sabat talam fl. Bruttii alatt

Ocnurus. Koel. Ocinarus. ugyan ott lejjebb.

Cheradei fl. et Electris. inkább gondolom Insulae mint Koelbe az in Sin Tarentum

Galesus talám fl. Messapia alatt.

Taras ugyan ott talam a²⁴² Tarentum régi neve.

Teanum Apulum talam egy szó Daunia felett.

Q. Versudiene. alább Apulia alatt

Sidicinum. talám fl. Samnium alatt.

Palenus é? v. Patenus Mons Frentani erant.

Culiliae e? v. *Cutiliae* Sabini felett

Votinus é? D'Anville szerent. v. Velinus fl. Koelerbe igy van Sabini felet.

Varla é? v. Varia, mint Koelerbe van Roma felett, Tibur utan

Tifernum Tiber é v. Tuber, a Tiberis mellet.

Umbro é v. Ombro, Tuscia alatt

Vatrenus e? v. Vaternus fl. mint Koelerbe van Gall. Togata utan

Siusmontium é? v. Suismontium? Koeler szerent Apuani felett

Urbs. Stanilli felett Liguriában fl. e? v. miért van be írva

Sevinus fl. é? v. Lacus. Cenomani felett.

Anonnum D'Anvillebe is, Koelerbe is. De az Orbis Romani, pars occidban, D'Anvillebe Anaunes – „Stoni felett – –”²⁴³

Ariotica é? v. Ariolica a' Benanus Lacus alatt

Bedriacum és *Vulturia* azért maradt ki Gallia Cisalpina közt, mert egy Signumhoz vagynak írva Koelerbe a Vulturia signuma lejjebb esik, ha csak a szerent nem irom bé.

Az esmeretes T. Virág Benedek Urnak az én itelletem, de más mindenek itellete szerént is Szép Poëtai munkai a Magyar Minerva harmadik kotetje neve alatt már ki jött bé kötve²⁴⁴ 2 huszus hogyha parantsol T. Professor Uram abból is fogok küldeni annyit a mennyit parantsol az el adás véget, most is ha postán nem kentelenítetttem volna küldeni ezen levelemet p. o. küldöttem volna egyet. Ezeknek jelentese utan minden joknak szives kívánása mellet maradtam

Tiszteletes Professor Uramnak

d. 2. Martý – 800.

Pesten. az 5 Pacsirta uttzaban a Sterchmacherisse haznál numero 95.

kész köteles szölgája Karacs Ferentz mk.

242 talam |a| [Betoldás a sor alatt.]

243 Anaunes – |„Stoni felett – –”>| [Betoldás a sor alatt.]

244 kötve <NB> [Bizonytalan olvasat.]

**45. Kováts Mihály – Sárvári Pálnak
Pest, 1802. március 16.**

XXXIX. S. gyűjt.

Kedves Barátom!

Már egynehány leveledet vettem, a' mellyekre felelettel maradtam adós – mert igen sok bajom lévén a' könyvemmel, reá nem érhettem – A' Hufelándaimról hogy eleget tettél, és nem vagy adós a' bizonyos; megengedj hogy azt irtam, hogy ha valami van még hátra küld el – Akkor Varadi Gersonnal zavartalak össze, mert ő nálla volt még akkor valami hátra – A' MStumodat küld fel, de jó írást, Bátor Gábor Uramnál magam voltam, és megkértem hogy az utolsó correcturát válallya magára, az az, egyszer olvassa el – felválalta – Még a' iudiciumot a' munkádról nem hallottam, de hiszen miért nem publicáltattad az újságban? – én meg vallom még magam se olvastam, de elfogom olvasni e' napokban – most hevenyében adasd el, mert a' borral a' könyvel a' lyánnyal nem jó soká várakozni – azt mondják ugyan hogy a' jó munka mindég megtartya a' betsit, az igaz-is, de jobb hamarabb valami, mint késő sok –

Imé küldök a' Struvéból 50 Exemplárt – a' praenumeratiom mellett én megállok, a' mint publicáltattam; de ha Te jó ismerősidnek, a' kikiről felelsz, praenumeratio nélkül kiadod is az első Részt nem bánom, de úgy, ha Te jót álsz róllok, hogy a' pénzem el nem vesz – mert itt nekem nagyon vigyázni kell, hogy meg ne botoljak, mivel ez az egész munka körül belől ezer forintomban lessz magamnak, a' mint tegnap Eggenbergerrel kiszámláltuk – Én itt mindennek praenumeratióra adom ki a' könyvet, és veszik még eddig jól – A' praenumeratio e szerint mengyen véghez: a' praenumerans tartozik letenni 2 Rforintot, az egy forintért ez az első Rész mint aequivalens portéka lessz a' kezében, a' másik forintról pedig, itt az Exemplárok mellett lévő tzedulák közzül adj neki contractust, felirván reá a' nevét, megnyit, hol, és kinek praenumerált – azért nem adhatom külön egy egy Részt, mert a' munkámban sok tsonka maradna, pedig az kár, azomban hogy igen óltsón is adom ezt a' munkát; mert azt elhidd, hogy egy ilyen nemű munka, mint ez a' mostani könyvem, illendő relatióban lévén Német Országban legalább-is hat forint vólna – Budai Professor Úrnak *félbörbe köttetvén egyet ajándékozz az én nevemben*, mert ő Kigyelme-is ajándékozott nekem egyet, ugyan olyan compactióban – Nemkülömben *Baro Vay Miklós Oberster Úrnak is*, félbörben ajándékozz egyet, és ezen ide zárt levelemmel adasd, v. add, (a' mint tetszik) által. – Köszöntöm Széplaki Lengyel Professor Urakat, Tiszteletes Földvárit, mond meg nekik, hogy ők gazdag emberek lévén ilyen Aristoteles embertül mindnyájan nem tsak könyvet vegyenek töllem, hanem még masoknak is commendállyák azt; külömben soha meg ne betegedjenek, mert Esculapius haragudni fog reájok – Te pedig ezt a' munkát jól meg olvasd, sokat fogsz²⁴⁵ tudni a' mai medicináról – azomban fakod – is – A' Feleségedet tisztetem, és maradok

Neked

Pesten 16 Marty 1802 –

igaz barátod D Kováts mk

245 s<...> [A kéziratlap sérült, a szó első betűjének egy része látszik.]

P. S. Gondold meg! az újság író magyarok 16 ~ tizenhat forintokat húztak rajtam a' munkám kihirdetéséért – Ugy é? Szep? – A' Sandorfi újságát hordassátok; mert az a' Nemzet előmenetére tzelezik. Itt az Universitással is bevéttem. –

[Címzés:]

Az Úrnak a' Reformatusok Collegiumában levő Professornak Sárvári Úrnak Debretzenbe

[A külteten felül fejjel lefelé Kováts Mihály kezével:]

P. S. Ezen 30 Exemplárral tellyes paquetot, a' melly Csomagnak szóll Károlyba tartsd addig magadnál, míg a' nevezett Úr érette jönn, v küld – A' Naményi Predikator Baksai János Uramnak, a' Deretskei Kantor Nagy Mihály Uramnak, egy Exemplárt adj ingyen az én Contomra

[A külteten alul fejjel lefelé Kováts Mihály kezével:]

P. Ezt a' levelet küld el data occasione Deretskére –

[A külteten jobb oldalt Sárvári Pál kezével:]

Struve²⁴⁶ 50. *Aprilisbenn*

Ajandekba 4/46 kettő be köttve.

**46. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak
Nagyszében, 1803. augusztus 17.**

XL. S. gyűjt.

Tiszteletes Professor Úr
Kedves Jó Uram!

Mostanában érkezvén ide haza kettős Levelét vettem egyszerre Tiszt. Professor Urnak egyet még Aprilisban dátálva másikat Juliusnak 21^{dik} napján. Az utolsobban jelentett Templom felett való Reflexióit a' Ven. Consistoriumnak különös írásban is vettem, és addig is míg a' Ven. Consistoriumnak irnam lehet csak a' Tiszt. Professor Ur Levele válaszaként gondolatimat rollok által adni nem késem.

Elsőben a' Templom Diameterét 24 ölek helyet csak 20ra tenni, mihelyest ez által is elégséges tágassága lehet a' Templomnak nem csak nem ártalmas, de, mind erősségre, mind szépségre mind a' sok kölcség kiméllésére nézve helyes előttem is.

Másodsor. A két tornyot én magam is eleinten mint a' Planumban is láttzik a' Porticusok felett a' napnyugoti és napkeleti oldalokra tettem. De észre vévén hogy nem csak semmi diszt nem ad ilyen meszsze egymástól és félre a' Torony a' Templomnak, de még árt, abból az okból melyet bölcsen megjedzett Tiszt. Professor Úr szükségesnek tartom a' későbbben töllem punctiroztatott helyre tétetni, másképpen a' három lábbal való szélesítésében nincs semmi nehézség, csak az ablakokat és oszlopokat vele ne nagyobbcsák: sőt a' Templom falait is lehet magassítani a' Liséneknek nagyobb Diameteret adván. Kiváltképpen pedig szeretném ha a' Déli Porticus oszlopai nagyobb Diameteret kapnának és magassabbak lennének, mely által az abla-

246 <...> Struve

kok között ki maradhatnának, az oldalról való világ elégséges lévén. Ha az építés immobiliter egyszer meg határozatják, inkább kész lészek a szerént rolla Planumot készíteni. A Cathedrát mikor a templom falai készén lésznek állásokon tett próbával, meg lehet határozni, de én csak azt ítélném hogy a Centrumba lévő Cathedra volna jobb. Az ovalis figurát azért sem tartanám jonak hogy a hang az egyik focusbol a másikba verődnek, és a reflex hangok öszve ütődnének a menő hangokkal.

A cserép csinálókknak adott pénzt a Várostól megkaptam; bár ugyan a summában hiba nincs de a felvetésben nagyon a Város írása szerént: mivel az ott lévő Nicolai Oglainak itt le fizetett adosság Vaxman úrnak 20 forintokkal benne nincsen; de az első cserép vetőköt ki vivő Szekeres, mivel ki nem vitte őket Debreczenig hanem csak Kolosvárig az Asszonyokat 20 forintot vissza fizetett. A quietantiát a Városnak rollok magam is meg küldhetem, mivel helytettem csak Kiss Samuel quietalta az én itt helyben való nem létemért.

A Kiss Samuel maga viselésével egészen nem vagyok meg elégedve, kevés hozzám való bizodalma nagyon, vad, s másképpen is kevés életre való esztét látom, miolta²⁴⁷ haza jöttem csak azolta való maga viselést ha le irom belölle minden kitettzik. Elmenetelemkor valami rajzolás hadván neki munkára azt úgy el hánytá hogy sokkal rosszabb²⁴⁸ mint minden előbbi munkái. Pénteken haza jövén s látván hogy már régen munka nélkül nagyon Szombaton dél tájba valami kevés munkát attam hogy akkor nap végeznél el, de dél után el menvén egész nap többet nem láttam; már Vasárnap hazolrol el ment volt mikor felkölttem²⁴⁹, én otthon nem ebédelvén estve felé jöttem csak haza; akkor tájba az inasom elővetődvén kérdezem hogy hol nagyon Kis Sámuel ő mondja hogy a külső városban valami Korcsomában a hol ő volt látta legyen. Másnap minthogy a Város Leveléből láttam hogy meg küldötték legyen a cigányoknak töllem ki adott pénzt kérdezem felölle, hát ő azt felvén annak is egy részét mintegy husz forintot el költötte, mire még most sem tudom, mivel a főző Asszonynál hagyott pénzt sem adta ki az Asszony egészen a Konyhájára. De leg nagyobb bosszúságom benne az hogy meg nem tudom szelidíteni, itthon létemben idegen és kerül örökké, társaságait ki nem tanulhatom; eddig elejintem üdőt mind azért hadtam volna neki hogy a német nyelvre forditaná, de még nem igen latom benne boldogulni.

Egyéb más portékámban is egész securitásom vele nincsen, mert ha itthon nem vagyok, leg szebb munkáimat ki keresi 's elmocskolja, bár nálla még házaim kulcsát nem mertem hagyni. A rajzolásban másképpen remény lehetvén hogy előmegyen csak több okossága és alkalmaztatása másokhoz volna. Egy rossz szokás az is benne hogy sokat pipázik mert a pipa füst a rajzolásnak kedves illatot nem ad.

A Collegium fundamentomait mihelyest olyan vizes es soppadékos volt nem kellett volna egészen kirakni, hanem nyoltz lábos kő lábokra osztani azok közt két öles boltozatokat rakni, mit a télen is eranta a Bátyámnak irtam, így könnyen bé érték volna a téglákkal mellyek a régi épületből jöttek és annyi bajoskodások a pocsoványos ásással nem lett volna.

Magamat Tiszt. Professor Uramnak kedves barátságában ajánlván vagyok
Szeben 17 Aug. 803.

igaz szolgálja
Péchy Mihály mk.

47. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak Nagyszeben, 1805. június 12.

XLI. S. gyűjt.

Szeben 12^a Junii 805.

Tiszteletes Professor Ur
nékem Drága jó Uram!

Örömmel és kedvesen vettem Tiszt. Prof Úr által a Rajzolás Mestersége kezdetének első darabját. Örömmel mert úgy néztem mint az oskolánkban elő menendő Culturának első sengéjét. Kedvesen mint Barátságának jelét olyan Tanitotol a ki Fundátora ezen Oskolánk előre való lépésének. Talám reményelhetem még üdövel hogy jön Oskolánkban valaki a ki Várasai Gyermekünket, a nemzetünkben annyira hibázó kézi Mesterségeknek esmérecségére (Technológiára) vezet; hogy délután Innepnapokon a Mester Legények is a Városrol ezen Tanításra járhatnának. Ami az Architecturát illeti annak tökéletes praxisi megtanulására bátorokodnám Tiszt Urnak, mint annak bé vitelére leg alkalmasabb Tanitonak, proponálni egy modot, mely ha egészen új lenne is, de csak játékkal egy két Honap alatt az Architecturái praxist Ifjainkban tulajdonná teszi.

Ez rövideden ebből áll.

1° Vágodjanak akár friss lágú téglából akár ki mangorlott fazekas agyagbol vékony drotall apro darabok egy tzol hosszu, fél tzol széles, ¼ zoll vastagságra és így a teglának linearis ki mérése szerént 1/12 részek vevődve.

2° Ezek több ezernyiek mivel csak egy lágú téglából ha három zoll vastagságu kijön 1728 darab ki száradván valami edényben fazekas kemenczében égettessenek meg és tetetődjenek ferre.

3° Szerezzenek egy kevés quantitas égetett meszet és tehén turot vagy savanyú tejet,²⁵⁰ melyekből annak üdejében mörten helyett való kittet csinálhassanak; egy fél fazék túró egy letzkére elég, s vagy két marok mész.²⁵¹

4° Egy kis kömivés libellát, fá lineát, egy vas ráspolyt, mellyel a boltozásra a felyebb irt kis téglák végeit el reszelhessék, egy nagy fekete asztalt csináltassanak, krétát, nagy vas czirkalmat. Szegletmérő, normális.

5° Kicsiny deszka darabok vagy el hányt sindely darabok is, az elsőbbek egy vagy legfelyebb két lábnyi hosszúságuk lehetnek, tetetődjenek ferre, hogy azokbol boltok alá való arcusok vágattassanak. Egy három láb szélességű ablak felett a felyebb irt mértékű téglákhoz elég 3 zollos chordájú arcus, 's úgy az ajtokhoz is melyet magok ki czirkalmazván, igen vékony deszka vagy sindelyből kivághatnak.

Minekutánna egy fél esztendeig az Architectura Rajzolatokban az Ifjak gyakoroltattak legyen, egynehány Grundrise, Aufrise és Profilokat már készítetttek, egy kis épületnek el kell velek készitetni az Grundrissát és keresztül vágásait, azután krétával a nagy fekete asztalra olyan maasztabra, melyben egy real zoll egy lábot tegyen, ki kell azon Grundrisst vonatni és mintha már a fundamentom az alatt meg volna, azon Grundrisst szárazon téglákkal kötések szerént ki rakják (azért szárazon ne hogy az asztalhoz ragadjon és hogy rolla el

247 <miképpen>

248 rosszabb<ak>

249 <...>felkölttem

250 |vagy savanyú tejet| [Betoldás a sor fölött.]

251 |egy fél fazék túró egy letzkére elég, s vagy két marok mész.| [Betoldás a lap alján, korrekciójellel.]

lehesen vinni) mihelyt az első rend tegla alol ki volt rakva a másikat már a felyeb említett kittel (mésszel öszve dörsölt turoval) meg kenik és jo kötésekre felében a többinek felrakják, az ahoz készített ajtó lábacsakákat ablak fákat a' szerént mint a nagyban bé teszük arcusoknak helyet hagynak és libella szerént mindent mint a' nagyban a kőmivesek véghez visznek. Meg vallom elsőben hogy egy kőmives mesternek szükség mellett lenniek talám Lisman Uram is meg cselekedné, kivált télen által, mivel ezt szobában télen által is, sőt gyertyánal is tanulhatnák; De mindjárt egyszeri látás után volnának bizonyosan olyan qualificált Deákok akik azután magok a gyermekeket manuducálnák, a' kiknek az efféle kivált téli üdőben egyszerűsmind recreatoria szolgálhatna. Ha több contignatiok jönnének megint szárazon kellene a felső contignatiot kezdeni, hogy el lehesen szedni egyik contignatiot a' másiktól. A' fedélhez szintugy lehetne apro fákat deszkából asztalos által készíttetni, melyeknek öszve rakását öszve vágását, a Rajzolat szerént valami jo ácsmester elsőben meg mutathatná, és magoknak darabonként a vágás szerént le rajzolhatnák, hogy azután ács mester nélkül is mindent ki csinálhatnának és örökké lenne a Collegiumban valamelyik deák a' ki manuducálná a többeket. Ha igen nagy épületnek kellenék formáját vagy modellját, mint a Collegiumnak ki csinálni, tehát akkor szükségesképpen kellenék a fellyebb valo scálát kissebiteni. Hanem mindenekelőtt szükséges lenne az Rajzolatban az Ifjakat gyakoroltatni és kivált a fedélhez valo Werksatzokhoz is Durchschnitteket hogy jól fel vegyének benne gyakoroltatni. A kölcségre legjobb lenne egynéhány garast mindenikre vetni a' melyből sokan lévén mindjárt a fundus öszve gyűlne. De talán Privatusok is lennének akik akarván Modellát kapni ujjonon építendő házokhoz, a költséget ezen modon tsinalando modellára meg tennék. De a haszna az Ifjakra nézve ezen practica tanulásnak igen nagy lenne. Ez erről most elég.

Én a Tiszt Prof Ur Rajzolo könyvét jónak találok, szeretném minazonáltal ha a következő darabokra az emberi tagok olyan nagy reszekbe jöhetnének, a' mint csak a könyv formája engedi s ugy az emberi figurák is. Talám én is ha megtalálhatom nemely antik képeknek ki mért proportiojokat és figurajokat megküldhetem a további ki adásra. Ha Kis Uram a nyáron Bécsben fel megyen, ott jo volna ő kegyelmének commissiot adni, hogy a Bibliothéka számára Bécsben a Gypsből kiöntött antique fejeket, sőt a' más antique képeket is szerezze meg és leküldvén a' Bibliothéka ekességére is lenne, 's az ifjaknak is a' kik a Rajzolatban tovább akarnának menni modellául szolgálna a Rajzolatra. – A mult Honapban támadott haborus hírek együvé másuvá szükséges utazásimat tartoztatták. Elöttem mind megfoghatatlan az olyan nagy helyett mint a Templom előtt levő piatz és a régi Templom helye, egy olyan Templomnak jo situatiot hogy ne lehetett volna találni; a ki szives barátsággal maradván vagyok

Tiszteletes Profess.
mindenkor kész szolgálja
Péchy Mihály mk.

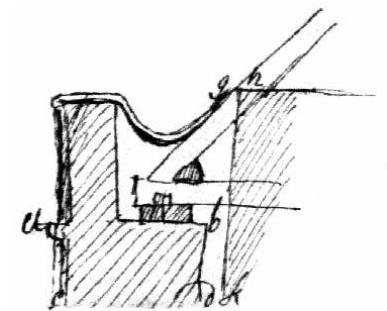
48. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak
Nagyszében, 1808. március 17.

XLII. S. gyűjt.

Tiszteletes Professor Ur
Nékem Kedves Jo Uram!

Hozzám 24^{dik} februarii bocsátot Levelével a Templomhoz készült Profilt és valami boltozás-hoz valo Projectumot vettem. Minthogy én már gyakran arról itéletemet adtam, hogy a' mely formát a Templom fundamentuminak adtak ahoz csak olyan Dom féle boltozat illik mint a' melyet küldöttem, én ehez hozzá többet nem szolhatok, az igaz hogy sem a fedelet felyebb a fronton Giebelénél emelni nem illik sem a Templom Belsőjét karokkal bé keríteni kivált olyan modon a' mint az a Rajzolat vagyon, hanem ha Gyertyánál kívánnak Isteni szolgálatot tétetni. A Boltozathoz valo Projectum minden esmerecsege ellen van a Boltozat Theoriájának, és azt nincs is mért ahoz értő Mester Embernek meg is mutatni. A' Collegium építtetése hogy jobban mennyen az iden az igen helyes. A nagy Auditorium Stockaturáztatásához én már régen a projectumomat meg adtam, mely tsak abból állott volt, hogy felyül a Stockatorfákon keresztül mintegy három ölnyire a faltól és három ölnyire egymástól két fogos gerendák (Verzahnte Balken) jönnek a falra, és abba lesznek a stokator fák vas (Boltzenekkel) srofos szegekkel fel kötve, ezek feliben jön az Estrich elébb téglával és száraz Schuttal, azon felyül agyaggal verve, hogy se nedvesség se méz a' fákhoz ne járuljon.

A Parapet Mauerról a' mirről annyiszor irtam, még úgy látszik, hogy nincsen distincta ideájok, hogy ha pedig nem leszen a' szerént készítve mint irtam lehet hogy az Épület vele meg romlik. Tsak a Szárny épület körül jön Parapet Mauer hogy a kő fal magassága kívülről egyformának tessék a közép Épület falával. Hogy a közép Épület fedele egy Planumban jöjjön a Szárny Épület fedelével, tehát annak a fala három²⁵² lábbal magossab mint a szárny épület fala, ezekre a falakra jön, a fedélszék, és egész fedél, de a' szárny épületben a fedél előtt mintegy más fel láb vastagságu és negy láb magasságu parapet Mauer jön, ezen parapet mauert nincsen mért kövel bé borítani, mert a Réz tsatornának a' melynek egyik oldala a fedélfákhoz lesz szegezve a' másik oldala ezen parapet mauer tetejet bé borítja, és nincsen semmi oka a kőmives mesternek hogy tölle féljen; csak hogy a fedél fákat annyival beljebb kell tartani, ugy hogy ez a' parapet mauer seholy se erje a fedél fát mely által osztan három lábnyi magasságra sem kell éppen néki jöni: legyen tehát²⁵³ abcd. a szárny épület fala efa. a parapet mauer ugy lesz feg; a Réz csűk, a közép épület fala pedig hátráb marad mint hk mutattya. E szerént a Viz csatorna a szárny épületben a parapet mauer háta megett megyen és kívülről nem láttzik, a közép épületben pedig a fedél előtt kívül. Mind ezekben kivált arra kell vigyázni, hogy a Réz csűk a vizet a fedél fákra ne ereszsze, jól legyen csinálva, és elejénten a ház hijját esős időben meg kell vizsgálni hogy nem esik e, vagy nem nedvesít é meg az eső valami fákat,

252 <nagy>

253 [A magyarázat szövegébe ábra illesztve.]

mivel másként azokat kevés üdö alatt rothadás követné. Azt csak nem gondolhatom hogy mind a Kőmives Mester mind a kőfaragó olyan szamarak legyenek hogy annyi írásra mint már tettem a grádicsok eránt azt fel nem vehetnék, a Rajzolás is elég világosan vagyon a Grádicsok eránt. Már a Tavasszal és nyáron mi modon láthassak én a' modell csináltatáshoz azt nem tudhatom, mivel ennekem is egyébféle dolgaim lesznek, hanem írjon ő a kőmives mester nekem eránta hadd lássam miben akad fel, ugy meg magyarázhatom nékie. A fábol valo felső Gesimseket azért se javasolhatom hogy meg rothadnak idővel, de az ugy is csak tűz lajtorja volna a fedél alá és hibás portéka ott is a hol szokásba vagyon. A Conductorhoz valo Rajzolatot is küldöm. Ugy kellenék igyekezni hogy a fedél fának fel tételével ez is együtt mindgyárt mehessen és a bé fedés után ehez való fel rakást is vihessék. A Tornyokat nehéz volna már most lejjebb vinnem a Templomnál, hanem az őrzőknek lehet ott fűthető szóbajok ahol a fekete ablak láttzik, sőt ha ott nem tettzenek a' nagy ablakokon felyül is egy egy kis kinéző ablakocskát a frontonba nékek hadgyván, mind ebben nincsen semmi difficultás: mert ha a' Tornyok felépülnek benne akár hol lehet azt meg készíteni. A' ki magamat barátságos szeretetibe ajánlván Tiszteletes Professor Urnak
Szeben 17^a Martii 808.

kész szolgálja
Péchy Mihály mk.

49. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak Nagyszeben, 1803. augusztus 17.

[Sárváry Jakab (?) archiválási másolata:]

XL.

Tiszteletes Professor Úr, Kedves Jó uram!

Mostanában érkezvén ide haza, kettős levelét vettem egyszerre Tiszt. Professor úrnak. egyet még Aprilisban datáltat, másikat Juliusnak 21^{dik} napján. Az utolsóban jelentett Templom felett való Reflexióit a' Ven. Consistoriumnak különös írásban is vettem, és addig is, míg a' Ven. Consistoriumnak irnom lehet csak a' Tiszt. Professor Úr Levele válaszaként gondolatimat róllok általadni nem késem.

Elsőben a' Templom Diameterét 24 ölek helyet csak 20ra tenni, mihelyest ez által is elégséges tágassága lehet a' templomnak, nem csak nem ártalmas, de mind erősségre, mind szépségre mind a' sok költség kiméllésére nézve helyes elöttem is.

Másodszor. A' két tornyot én magam is eleintem, mint a' Planumban is látszik a' Porticusok felett a' napnyugoti és napkeleti oldalokra tettem. De észrevévén, hogy nem csak semmi diszt nem ad ilyen messze egymástól és félre a' torony a' templomnak, de még árt abból az okból, mellyet bölcsen megjedzett Tiszt. Professor Úr, szükségesnek tartom a' későbbben tőlem projectáltatott helyre tételni, másképen a' három lábbal való szélesítésben nincs semmi nehézség, csak az ablakokat és oszlopokat vele ne nagyobbítsák: sőt a' templom falait is lehet magasítani, a' Liséneknek nagyobb diametert adván. Kiváltképen pedig szeretném, ha a déli Porticus oszlopai nagyobb diametert kapnának és magasabbak lennének, melly által az ablakok közöttük kimaradhatnának, az oldalról való világ elégséges lévén. Ha az építés immobiliter egyszer

meghatározttatik, inkább kész leszek a' szerint rólla Planumot készíteni. A' Cathedrát, mikor a' templom falai készen lesznek állásokon tett próbával, meg lehet határozni: de én csak azt itélem, hogy a' Centrumban levő Cathedra volna jobb. Az ovalis figurát azért nem tartanám jónak, hogy a' hang az egyik focusból a' másikba verődne, és a' reflex hangok összeütődne a' menő hangokkal.

A cserépcsinálóknak adott pénzt a' várostól megkaptam; bár ugyan a' summában hiba nincs, de a' felvetésben van a' város írása szerint: mivel az ott lévő Nicolai Oglainak itt lefizetett adósság Vaxmann úrnak 20 forintokkal benne nincsen, de az első cserépvetőket kivivő szekeres, mivel ki nem vitte őket Debreczenig, hanem csak Kolosvárig az asszonyokat, 20 fto visszafizetett. A' quietantiát a' városnak róllok magam is megküldhetem, mivel helyettem csak Kis Samuel quietálta, az én itt helyben való nem létemért.

A' Kis Sámuel magaviseletével egészen nem vagyok megelégedve. Kevés hozzám való bizodalma vagyon, vad, s másképen is kevés életre való esztét látom; miolta hazajöttem, csak azólta való magaviseletét ha leirom, belőle minden kitészik. Elmenetelemkor valami rajzolásat hagyván neki munkára, azt úgy elhányta, hogy sokkal rosszabb, mint minden előbbi munkái. Pénteken hazajövé, s látván, hogy már régen munka nélkül vagyon, szombaton déltájban valami kevés munkát adtam, hogy akkor nap végeznél el, de délután elmenvén, egész nap többet nem láttam; már vasárnap hazulról elment volt, mikor felköltem, én otthon nem ebédelvén, estve felé jöttem csak haza; akkor tájban az inasom elővetődvén, kérdezem, hogy hol vagyon Kis Sámuel? Ő mondja, hogy a' külső városon valami korcsomában, a' hol ő volt, látta légyen. Másnap minthogy a' város leveléből láttam, hogy megküldötték légyen a' czigányoknak tőlem kiadott pénzt, kérdezem felőle; hát ő azt felvén, annak is egy részét, mintegy 20 fto elköltött, mire, még most sem tudom, mivel a' főző asszonynak hagyott pénzt sem adta ki az asszony egészen a' konyhára. De még nagyobb bosszúságom lenne az, hogy meg nem tudom szelidíteni, itthon létemben idegen, és kerül örökké, társaságait ki nem tanulhatom; eddig eleintem időt mind azért hagytam volna neki, hogy a' német nyelvre fordítaná, de még nem igen látom benne boldogúlni. Egyet más portékámban egész securitásom vele nincsen, mert ha itthon nem vagyok, legszebb munkáimat kikeresi s elmocskolja, bár nálla még házam kulcsát nem mertem hagyni. A' rajzolásban másképen reménylhetni, hogy előmegyen, csak több okossága és alkalmaztatása másokban volna. Egy rossz szokás az is benne, hogy sokat pipázik, mert a' pipafüst a' rajzolásnak kedves illatot nem ad.

A' Collegium fundamentomait mihelyest olyan vizes és süppedékes volt, nem kellett volna egészen kirakni, hanem nyolcz lábos kőlabokra oszttván, azok közt két öles boltozatokat rakni, mit a' télen is iránta a' Bányámnak irtam, így könnyen beérték volna a' téglákkal, mellyek a' régi épületből jöttek, és annyi bajoskodások a' pocsoványos ásással nem lett volna.

Magamat Tiszt. Professor úrnak kedves barátságába ajánlván vagyok Szeben 17^a Augusti 803. igaz szolgálja Péchy Mihály mk.

**50. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak
Nagyszében, 1805. június 12.**

[Sárváry Jakab (?) archiválási másolata:]

XLI.

Szeben 12^a Junii 805. Tiszteletes Professor Úr, nékem Drága jó Uram! Örömmel és kedvesen vettem Tiszt. Prof úr által a' Rajzolás mestersége kezdetének első darabját. Örömmel, mert úgy néztem, mint az oskolánkban előmenendő culturának első zseggéjét. Kedvesen mint barátságának jelét olyan tanítótól, a' ki fundatora ezen oskolánk előre való lépésének. Talám reménylhetem még idővel, hogy jön oskolánkban valaki, a' ki városi gyermekeinket a' nemzetünkben anyira hibázó kézi mesterségeknek esmerettségére (Technológiára) vezeti, hogy délután innepnapokon a' mesterlegények is a' városról ezen tanításra járhatnának. A' mi az Architecturát illeti, annak tökéletes praxisi megtanulására bátorokodnám Tiszt. úrnak, mint annak bevitelére legalkalmasabb tanítónak, proponálni egy módot, melly ha egészen új lenne is, de csak játékkal egy két hónap alatt az architecturái praxist ifjainkban tulajdonná teszi. Ez rövideden ebből áll.

1° Vágódjanak akár friss lágy téglából, akár kimangorlott fazekas agyagból vékony dróttal apró darabok egy czoll hosszú, fél czoll széles, ¼ czoll vastagságra, és így a' téglának²⁵⁴ linearis kimérése szerint 1/12 részek vevődve.

2° Ezek több ezernyiek, mivel ezek egy lágy téglából, ha három zoll vastagságú kijön, 1728. darab kiszáradván, valami edényben fazekas kemenczében égettessenek meg és tétetődjenek férre.

3° Szerezzenek egy kevés quantitas égetett meszet, és tehéntúrót, vagy savanyú tejet, mellyekből annak idejében mörten helyett való kittet csinálhassanak; egy fél fazék túró egy leczkére elég, 's vagy két marok méz.

4° Egy kis kőműves libellát, fa lineát, egy vas ráspolyt, mellyel a' boltozásra a' feljebb irt kis téglák végeit elreszelhessék, egy nagy fekete asztalt csináltassanak, krétát, nagy vas czirkalmat, szegletmérő normalis.

5° Kicsiny deszka darabok vagy elhányt zsendely darabok is, az elsőbbek egy vagy legfeljebb két lábnyi hosszúságúak lehetnek, tétetődjenek férre, hogy azokból boltok alá való arcusok vágattassanak. Egy három láb szélességű ablak felett a' feljebb irt mértékű téglákhoz elég 3. zollos chordájú arcus, 's úgy az ajtóhoz is, mellyet magok kiczirkalmazván, igen vékony deszka- vagy zsendelyből kivághatnak.

Minekutánna egy fél esztendeig az architecturái rajzolatban az ifjak gyakoroltattak legyen, egynéhány Grundrisz, Aufrisz és Profilokat már készítették, egy kis épületnek el kell velek készíttetni Grundriszát, és keresztülvágásait,²⁵⁵ azután krétával a' nagy fekete asztalra, olyan masztabra, mellyben egy real zoll egy lábat tegyen, ki kell azon Grundriszt vonatni, és mint-ha már a' fundamentom az alatt megvolna, azon Grundriszt szárazon téglákkal kötések szerint kirakják (azért szárazon, nehogy az asztalhoz ragadjon, és hogy róla el lehessen vinni) mihelyt az első rend téglákkal ki volt rakva, a' másikat már a' feljebb említett kittel (mésszel öszvedörzsölt túróval) megkenik, és jó kötésekre felibe a' többinek felrakják, az ahoz készített

²⁵⁴ <line>ának, |tég|ának [Betoldás a sor fölött.]

²⁵⁵ [A ke- szótogat tintafolt takarja.]

ajtólábacsákat, ablakfákat a' szerint mint a' nagyban beteszik, arcusoknak helyet hagynak, és libella szerint mindent mint a' nagyban a kőművesek véghez visznek. Megvallom elsőben, hogy egy kőműves mesternek szükség mellettök lennie, talán Lismann uram is megcselekedné, kivált télen által, mivel ezt szobában télen által is, sőt gyertyánál is tanulhatnak. De mindjárt egyszeri látás után volnának bizonyosan olyan qualificált Deákok, a' kik azután magok a' gyermekeket manuducálnák, a' kiknek az efféle, kivált téli időben, egyszersmind recreatióra szolgálhatna. Ha több contignatiók jönnének, megint szárazon kellene a' felső contignatiót kezdeni, hogy el lehessen szedni egyik contignatiót a' másiktól. A' fedélhez szintügy lehetne apró fákat deszkából asztalos által készíttetni, mellyeknek öszverakását, öszvevágását a' rajzolat szerint valami jó ácsmester elsőben megmutathatná, és magoknak a' darabonként a' vágás szerint lerajzolhatnák, hogy aztán ácsmester nélkül is mindent kicsinálhatnának, és örökké lenne a' Collegiumban valamelyik deák, a' ki manuducálná a' többeket. Ha igen nagy épületnek kellenék formáját vagy modellját, mint a' Collegiumnak, kicsinálni, tehát akkor szükségesképen kellenek a' feljebb való scalát kissebbíteni. Hanem mindenek előtt szükséges lenne az rajzolatban az ifjakat gyakoroltatni, és kivált a' fedélhez való Werksattzokhoz is Durchnitteket, hogy jól fel vegyenek, benne gyakoroltatni. A' költségre legjobb lenne, egynéhány garast mindenikre vetni, a' mellyből, sokan lévén, mindjárt a' fundus öszvegyülne. De talán Privatusok is lennének, a' kik akarván modellát kapni újonnan építendő házokhoz, a' költséget ezen módon csinálendő modellára megtennék. De a haszna az ifjakra nézve ezen practica tanulásnak igen nagy lenne. Ez erről most elég.

Én a tiszt. prof. úr rajzoló könyvét jónak találom, szeretném minazonáltal, ha a' következő Darabokra az emberi tagok olyan nagy részekbe jöhetnének, a' mint csak a' könyv formája engedi, 's úgy az emberi figurák is. Talán én is, ha megtalálhatom némely antik képeknek kimért proportiojokat, és figurájokat megküldhetem a' további kiadásra. Ha Kis Uram a' nyáron Bécsbe felmegyen, ott jó volna ő kegyelmének Commissiót adni, hogy a' Bibliotheca számára Bécsben a' Gypsból kiöntött antique fejeket, sőt a' más antique képeket is szerezze meg, és leküldvén a' Bibliotheca ékességére is lenne, s az ifjaknak is, a' kik a' rajzolatban tovább akarnának menni modellául szolgálna a' rajzolatra. A' múlt hónapban támadott háborús hírek egyyüvé másuvá szükséges utazásimat tartóztatták. – Elöttem mind megfoghatatlan az olyan nagy helyett, mint a' templom előtt lévő piacz és a' régi templom helye, egy olyan templomnak jó situatiót is hogy ne lehetett volna találni; a' ki szíves barátsággal maradván vagyok Tiszteletes profess. úrnak mindenkor kész szolgálja Péchy Mihály mk.

**51. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak
Nagyszében, 1808. március 17.**

[Sárváry Jakab (?) archiválási másolata:]

XLII.

Tiszteletes Professor úr, nékem kedves jó uram! Hozzám 24^k Februarii bocsátott levelével a' templomhoz készült profilt, és valami boltozáshoz való projectumot vettem. Minthogy én már arról gyakran ítéletemet adtam, hogy a' melly formát a' templom fundamentomának adtak, ahoz csak olyan Dom-féle boltozat illik, mint a' mellyet küldöttem, én ahoz hozzá többet nem szólhatok, az igaz, hogy sem a' fedelet feljebb a' Fronton Giebelénél emelni nem illik, sem

a' templom belsejét karokkal békeríteni, kivált olyan módon, a' mint az a' Rajzolat vagy, hanem ha gyertyánál kívánnak isteni szolgálatot tetetni. A' boltozathoz való projectum minden ismerettsége ellen van a' Boltozat Theoriájának, és azt nincs is ahoz értő mester embernek meg is mutatni.

A' Collegium építtetése hogy jobban menjen az idén az igen helyes. A' nagy Auditorium stucaturóztatásához én már régen a' Projectumomat megadtam, melly csak abból állott volt, hogy felyül a' stucatur fákön keresztül, mintegy három ölnyire a faltól, és három ölnyire egymástól két fogas gerendába, (Verzahnte Balken) jönnek a' falra, és abba lesznek a' stucatur fák vas (Boltzenekkel) srófós szegekkel felkötve; ezek felibe jön az Estrich előbb téglával, és száraz schuttal, azon felyül agyaggal verve, hogy se nedvesség, se méz a' fákhoz ne járuljon. – A' Parapet Mauerről 's másról annyiszor irtam, még úgy látszik nincsen distincta ideájok, hogy ha pedig nem léssen a' szerint készítve mint irtam, lehet hogy az össze meg romlik. Csak a' Szárny-épület körül jön Parapet Mauer, hogy a' kőfal magassága kívülről egyformának tessenek a' közép épület falával. Hogy a' közép épület fedele egy planumban jöjjen a' Szárny-épület fedelével, tehát annak a' fala három lábbal magasabb – a Szárny-épület fala ezekre a' falakra jön a' fedélszék és egész fedél, de a' szárny épületben a' fedél előtt mintegy másfél láb vastagságú 's négy láb magasságú Parapet-Mauer jön, ezen parapet-mauert nincsen mért kővel beborítani, mert a' réz csatornának, a' mellynek egyik oldala a' fedélfákhoz lessz szegezve, a' másik oldala ezen parapet mauer tetejét beborítja, és nincsen semmi oka a' kőműves mesternek, hogy tőle féljen; csak hogy a' fedélfákat annyival beljebb kell tartani, úgy hogy ez a' parapet mauer²⁵⁶ sehoh se érje a' fedélfát, melly által osztán három lábnyi magasságra sem kell épen neki jönni: legyen tehát a. b. c. d.²⁵⁷ a' szárny-épület fala, e.f.a. a' parapet mauer, úgy lessz f.e.g. a' rézcső, a' közép épület fala pedig hátrább marad, mint h.k. mutatja.²⁵⁸

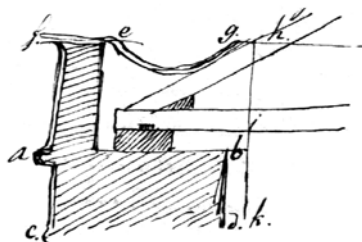
E' szerint a' viz-csatorna a' szárnyépületben a' parapet mauer háta megett megyen, és kívülről nem látszik, a' közép épületben pedig a' fedél előtt kívül. Mind ezekben kivált arra kell vigyáznunk, hogy a' réz cső²⁵⁹ a' vizet a' fedélfákra ne eressze, jól legyen csinálva, és eleinten a' házhéjját esős időben meg kell vizsgálni, hogy nem esik-e, vagy nem nedvesít-e meg az eső valami fák, mivel másként azokat kevés idő alatt rothadás követné. Azt csak nem gondolhatom, hogy mind a' kőműves mester, mind a' kőfaragó olyan szamarak legyenek, hogy annyi írásra mint már tettem a' grádicsok iránt, azt fel nem vehetnék, a' Rajzolat is elég világosan vagy a' grádicsok eránt, azt fel nem vehetnék, a' Rajzolat is elég világosan vagy a' grádicsok eránt. Már a' tavasszal és nyáron mi módon láthassak én a' modellt csináltatáshoz, azt nem tudhatom, mivel énnekem is egyébféle dolgaim lesznek, hanem írjon ő a' kőműves mester nekem eránta, hadd lássam miben akad fel, úgy megmagyarázhatom nékie. A' fából való felső Gesimseket azért se javasolhatom, hogy megrothadnak idővel, de az úgy is csak tűz lajtorja volna a' fedél alá, és hibás portéka ott is, a' hol szokásban vagy. A' Conductorhoz való raj-

256 maue[.] [Átírással javítva.]

257 [a. b. c. d.] [Betoldás a sor fölött.]

258 [A magyarázat szövegébe ábra illesztve.]

259 cső<k>

zolatot is küldöm. Úgy kellene igyekezni, hogy a' fedélfákhoz feltételével, ez is együtt mindjárt mehessen, és a' befedés után ehhez való felrakást is vihessék.

A' tornyokat nehéz volna már most lejjebb vinnem a' templomnál, hanem az öröknek lehet ott fűthető szobájok, a' hol a' fekete ablak látszik, sőt, ha ott nem tetszenek, a' nagy ablakokon feljül is egy egy kinéző ablakocskát a' frontonban nékiek hagyván, mind ebben nincsen semmi difficultas. Mert ha a' tornyok felépülnek, benne akárhol lehet azt megkészíteni. A' ki magamat barátságos szeretetébe ajánlom Tiszteletes Professor úrnak Szeben 17^a Marty 808. kész szolgája Péchy Mihály mk.

[E másolat után egy egyenes vonallal elválasztva Sárváry Jakab jegyzete:]

Jegyzés. Minthogy a' XL XLI. XLII eredeti levelek betűi megsárgultak: másolatásuk szükségesnek látszott. *Megjegyzendő az is*, hogy azon ifjú Kis Sámuel, kinek némely gyengéseit, 's a' deák-convictusból kivitt ügyetlenségét, a' tudós őrnagy a' XL. számú levél vége felé megróvjá, később académiái képiróvá formálta ki magát, 's lett a' debreczeni rajziskola első tanára, 's úgymondva alapítója, ki nem csak művészi alapos ismereteivel, hanem tiszta erkölcsi jellemével, szeretetreméltó erkölcsével, és munkásságával köz becsülést érdemelt ki.

Hogy maga a' tisztelt őrnagy másként itélt nem egészen két év múlva is Kis Sámuelről, 's tanulmányainak Bécsben leendő folytatásához – mellyet kétségkívül ő javasolt, 's elő is segített tekintélyével –, szép reményeket csatolt: mutatja a' XLI. számú levél, mellyben Kis Sámuel, gypszből öntött antique-képeknek beszerzésével, és így gyakorlott izlést igénylő vásárlásokkal kívánja megbízatni.

52. Varga Márton – Sárvári Pálnak
Nagyvárad, 1803. április 25.

XLIII. S. gyűjt.

Nagy Várad 25. Apr. 803.

Szerettem Sárvárim!

Pécsi V. Ispány Úr kezemhez szolgáltatta gyönyörű érthető Magyarassággal írott Moralis Filozófiát. Vajha kedves ajándékat, mellyet a' gyönyörű filozofusi rendeit a' principiumoknak helyes sistematika előadásáért megtartván az éles rostálgatásban nem tsak a' tiszta igazság szeretetét, hanem a' szabadságot is leginkább betsülök, megígért tsekély deák orátiommal valamennyire viszontagolhatnám! Most sem nyomtatodottki, mi légyen a' késedelemnek oka, nem tudom. Mintha Pesti jó Barátim meg némúltak volna, semmiről nem tudósítanak. Mihelest meg érkezik, első léssel Budaival, a' kinek szolgálók. Által meg által olvastam az erkölcsi Filozófiának főregulait, meg kell vallani az irigységnek is, hogy hazádnak, polgártársaidnak, a' tanuló ifúságnak hasznára ditséretessen dolgoztál. Könyvedből meg tanulhatják a' vak előítéletűek Kantról mit itéljenek, a' kinek hire, neve sokaknál utálatba jött, minek előtte ismérték, vagy olvasták volna. Igaz, hogy az ő Filozófiája nem álla ki egészen a' rásópót, de nem is hitette el ezt magával soha is Kant, azt a' jót mégis szerzette, hogy szorossabban igyekeznek

ennekutánna a' Metáfisikusok az igazságoknak megmutatására, és így sok ostobaságoktól idővel meg szabadul még a' Filosofia, ha nem minálunk, legalább máshut, a' hol a' szerzetes köntös nem fogja egyedül védni a tudományokat. Érted? punktum. – Én szeretem, 's értem is a tudományos szabadságot, melyet annál inkább valamely filosofusi munkában betsülök, mennél jobban a természeti vallást az erköltsiség fundámentomat fejtegeti, s a' kinyilatkoztatott vallásnak betsülésére, szeretetére elkészitti az olvasót. Adjon az Ég ura lelkem Pálom, hogy a' második része is munkádnak mennél előbb lássa a' nappfényt. Erre vann legnagyobb szükségünk nekünk Magyaroknak, azért kérlekis sokáig ne hallaszszad. Rövid ne igyekezz lenni. Nem ártt itt, ha, másut vétek is, a' szélesebb kiterjedés, a' mint Schele Ágoston tselekedett, Salzburgi Professor, és valaha Gellert. Mind ezt, mind amazt méltán követheted: mert valóban mindegyiké talpra esett munka. A' Nagy Várad Censorra kérlek ne várokozzál, a' jó Isten tudja mikor resolváttatik. Könnyebben tzelod eléred, ha Pestre felkülded. Szeretném, ha olvashatnám a' ki nyomtatás előtt, mint az első darabot volt szerentsém olvasni. Ha nem lesz, kérlek még egyszer, meghányd keménnyen, hogy valami hasznos ki ne maradjon. Felelj.

I. hozzád Szeret Varga Barátod mk.

P. S. Munkádból volt szerentsém meg tudni T. Szikszai Urnak a' Természeti és Keresztény vallásról írott derék munkáját. Ohajtottam ilyen hasznos könyvet régen hazámfiak kezébe. Tiszteld nevemmel ezen drága urat különösen, 's ha nem személyemért, leg alább Te éretted jó Barátodat egy exemplárral gazdagítsa meg. Nem kételkedem benne, hogy a' te szives Barátságod ezt is tellesitti, 's véghez viszi annak kedvéért, a ki Téged Ölel holtig igaza a' a fellebb írott.

**53. Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak
Bécs, 1804. november 25.**

XLIV. S. gyűjt.

Nagyérdemű Professor Úr,
Drága Barátom Uram!

Minap küldötte tsak kereskedő Nagy József Úr azonn levelét Prof. Úrnak kezemhez, a' melyet még a' nyáronn Augustusbann, midőnn a' pénzt vettem, kellett volna vennem, de a' melly a' bőltnban valahogy – a' mi külömben Nagy József Úrnál nints szokásban – elhányódott és mind mostanságig ott hevert. Szerentse volt akkor, hogy én már előre Ttes. Péchy Imre Úr által, a' pénz jöveteléről és a' Commissióról informáltattam, és így ezen Levélnek vétele nélkül is mindent tellesithettem. Külömben mostanságig nálam hevert volna a' pénz; 's nem tudtam volna kié és mire való. Tsak ugyan a' pénznek akkori fel küldését most is alázatossággal köszönöm: a' mi kevés még hátra volt (mivelhogy én Ttes. Péchy Imre Úr kívánsága szerént 12 kementzét küldöttem volt) ezt is Péchy Úr már fel küldötte. – A' Galvanismusról tett azonn Levelébenn némely tudakozódásokat Tiszt. Prof. Ur. Erre általában tsak azt felelhetem, hogy medicinai végre és tzelra tellyességgel nints miért, hogy költsön Prof. Ur reá. Itt a' galvanisatio egészen megszűnt, mivelhogy a' betegek, sőt egésségessek körül is, a' kik

alája vetették magokat²⁶⁰, inkább károsnak, mint nem, találtatott. Tsak a' kezdeténn látszik az operatio valami nagy hasznot igérni: de hosszassabb folytatása után reszketést okoz a' tagokbann, a' mellyeken tétetett. Ugy látszik mintha a' nerveum fluidumot decomponálná. Voigt jénai Prof. már van 4 esztendeje, hogy ezt állította, 's akkor kinevetetett; most mindnyájan úgy tapasztalják. Itt a siket néma házban, a' kiknek füleik általa először szinte egészen megnyittattak, most szegények annál siketebbek. A' miólta ez tapasztaltatott, már nem is igen kapni, hanem ha mondva készítettik. Physicalis experimentumnak, mint Electricitás modificatioja, mindenkor nevezetes és egy Physicum Cabinetben, a' többi Instrumentumok között egy Galvanische Batterie is érdemel helyet: de erre talán az legjobb, a' melly legoltsóbb, annyival is inkább, hogy az Experimentumok tsinalása is alkalmatlansággal jár, annyi Platteneknek mind annyiszori törülgetése, tisztogatása, 's az oxidatiótól való ki köszörülése miatt. Ha éppen valami Licitatióban történetből igen oltsón botlani találok vagy egyben, azt, ha meg vennék T. Prof. Ur számára, hogy a' többi között legyen meg ez is: de ex professo készítettetni nem tartom szükségesnek, annyival is inkább, hogy így – kivált, ha egy kisség tsinosabb – 80 Rftba is kerül egy. Külömbben szerentsémnek tartanám, ha szolgálhatnék drága Barátom Uramnak. Melly bizodalmtát ki is kérvén, magamat szivességébe alázatossan ajánlom és vagyok állandóul T. Prof. Urnak Bécsben 25^{dik} Nov. 804. alázatos szolgálja

Otsovszky Pál mkv.

[A hátoldalon Sárvári Pál kezével:]
A' Galvanism.

**54. Márton József – Sárvári Pálnak
Bécs, 1803. december 15.**

XLV. S. gyűjt.

Bétsben dec. 15dikén 1803.

Nagy Érdemű Kedves Drága Barátom Uram!

November 7-dikén indítottam innen Pestre Kis István Urhoz egy tsomó Lexicon Exemplárokat; melly tsomó IK. 45 számmal jegyes, 's foglal magában 140 nyomtató és 20 író papiroson lévő Exemplárokat. Ezek közül 39 nyomtató és 1 író papiroson Ext méltóztassék Kedves Drága Barátom Uram Csokonay Vitéz Mihály Kedves Barátomnak általadni. A' megmaradandó 101 nyomtató és 19 író papiroson Ex. közül méltóztassék Kedves Drága Barátom Uram az Érdemes Praenumeráns Urakat kielégíteni. Ezen Erd. Urak közé tartoznak még a' felküldötteken kívül azon lakó Hazafiai, kik a' múlt országgyűlése alkalmatosságával magamnál fizették le a' pénz felét. Neveiket idezárom a' Lajstromban előforduló szám szerént, úgy szinte, egy két Kedves Jóakaró Barátimét is, kiknek a' Lexicon Exemplárjaival kedveskedni akarok.

260 |magokat| [Betoldás a sor fölött.]

Arra kérem tiszta szivből Kedves Drága Barátom Uramat, hogy a' Lexicon utolsó árkusán található Jelentésre méltóztassa a' Praenumeráns Urakat figyelmetessé tenni. Ha sok Jóltévő Nagy Hazafiak a' kinyomtatásra summásan nem ígértek volna segedelmet, lehetetlen volna a' Lexicon darabjait praenumeratiora is egy egy forintért adni, olly sokba kerül, miolta a' nyomtatást elkezdtem már 7 forinttal nevedekett a' papiros báljának arra, a' nyomtatás bére három forinttal minden árkustól. A' második darabját a' 2dik résznek ki sem válthatom, ha a' praenumeratio hátra lévő része nem érkezik mostanába. Még Erdélyből Kolosvárról s Maros Vásárhelyről az első fele sem érkezett fel, noha le van téve, már effective. Méltóztassa tehát Kedves Barátom Uram a' Praenumerans Urakat arra kérni nevemben, hogy a' hátra lévő praenumeratio pénzt, most ezen darab vételekor tegyék le, ez által a' könyv hátra lévő darabjainak kijövetelét siettetik. Azon Nagy Méltóságokon, kik segedelmet ígértek, most még nem zörgethetek, míg a' 2dik Rész egészen ki nem jö.

A' Vármegyék Mappái, most már ismét mettszödnek. 16 reducalt Mappa van már készen, mellyeknek mettszéséhez a' héten fogott Berken, Junker és Benedikti, hires mettszők. Ezek mind egy masztabra vannak, és felette szépek. Nagyon sok időmet elvették ezek, mind eddig, úgy, hogy a' magam dolgait is igen sokszor félre kellett tennem.

Nagy Érdemü Görög Úr, szíves tisztelvének Kedves Drága Barátom Uramat, általam egy barátságára kéri, méltóztassék kérését telyesíteni. A' dolog ez.

Méltóztassék Kedves Drága Barátom Uram a' Debreczeni, Pater Piaristák és Localis Directorának, Nagy Érdemü Keszthelyi László Urnak, hetven számszerént 70 Rforintokat Nagy Érdemü Görög Úr nevében lefizetni, és arról Quietantiát kérni, hogy a' nevezett s titulált Professor Úr Nagy Érdemü Görög Úrtól Kedves Drága Barátom Uram által a' 70 forintokat felvette.

Én arról bizonyossá tettem Nagy Érdemü Görög Urat, hogy Kedves Drága Barátom Uram, ezt a' summát arra az esetre is letenné, ha olly levelezésben nem volnánk, a' melly által tudok módot mutatni ezen summanak felvételére. Előbb a' 70 forintot innen le nem küldhetnénk, hanem Nagy József Úr által; de reményelem, hogy addig vagy Kolosvárról érkezik még summásabb pénz is, vagy a' Debreczenben lévő praenumerans Urak, leteszik kérésem szerént a' hátralévő pénzt.

A' Quietantiát azonnal méltóztassék Kedves Barátom Uram elküldeni, mihelyt, a' pénzt felveszi Professor Nagy Érdemü Keszthelyi Úr. Úgy értettem pedig Nagy Érdemü Görög Úrtól, hogy kívánna, hogy bártsak minél előbb megeshetne, s én a' Kedves Barátom Uram barátságára, mellyel ditsekedhettem, ígértem is ezt.

A' Debreczeni jó igyekezetü mettsző Deák ifjak Atlássára jelentették magokat már nálam négyen. Talám 10 Exemp. rámegetek, hogy eladhatom.

Tiszteletes Budai Ésaia Kedves Drága Barátom Uramat és Professor Széplaky Urat szívesen tisztetem, s vagyok

Kedves Drága Barátom Uramnak

Bétsben Dec. 15-diken 1803.

tökélletes szívü barátja

Márton József.

Ezen levelem már készen vólt, hogy a' mai postán küldjem, s éppen most veszem Tekéntetes Halmágyi Úr által Kedves Barátom Uram betses levelét. Már most lehetetlen felelnem; hanem Tekéntetes Halmágyi Úrtól küldöm le a' feleletet. A Thermolampét itt fel se veszik; hanem éppen tegnap olvasék egy tudósítást valamelly e' felő' kiadatott könyvről, végire járok mindennek.

[A hátoldalon Sárvári Pál kezével:]

15. Dec. 1803. ²⁶¹

Lexicon Német-Magy
A–L betű.

I Vettem 140. nyomtató papír.

Ezt erog. így.

- a.) 39. adt. Csok. Úrnak
- b.) 2. ingyen Nánási és Szabó Gy. Urnak
- c.) 5. Különös praenum. kedv. Bar. Uramnak
Nro. 85. 349. 360. 663. 772.

85. Bernáth 'Sigm.

349. T. Ibrányi Fark.

360. (Jablontzai) accep.

363. Tek. Nyéki János

d.) Admin. 27. úgy, hogy a' potolást nem incassálhattam

Náll. *maradt Dr Komlósi*

és a' mit magamnak praen. e.) Kiadt. 62. Exempl. mind egészen bé fizetődött.

Író papiros. 20. Exempl.

Ezt így erog.

a.) Csokonai Urn. 1

b.) Commiss. a' Nrus.

szerent ——— 11.

c.) Ajándékba.

Tiszt. Benedek. 1.

Tiszt. Budai. 1.

Császár J. Úr. 1.

A' Biblioth – 1.

P. Keszthelyi 1.

Magamnak 1.

Restant. duo.

Lexiconok

261 [Tintafolt takarja a dátum utáni pár betűt.]

55. Varga Márton – Sárvári Pálnak
Nagyvárad, 1804. október 4.

XLVI. S. gyűjt.

Várad 4^{ik} 8ber 804.

Kedves Barátom!

Midőn mások torkig örvendeztek az Austriai új tituluson, ámbár terhes nyaválám fájdalomával kellett küszködnöm; öröm nélkül mégis nem hagyott az Isteni gondviselés. Hát a gyönyörű Ethikáddal múltattam magamat, s te szüleményedből új igazságokat próbáltam találgatni, s kritikus szemmel gyakorta által futván a bűnös föld globissát, magambann gyakorta fohász-kodva mondtam: be gyönyörű a testi világ, mellynek én buvara vagyok, de százezer szerte kellemetesebb volna még, ha a az erkölcsös világis így tündöklene, mellynek az én szerettem Palim illy gyönyörűen reguláit elő adja. Örök áldásban leszel Barátom a háladatos magyar maradéknál, s valaki megjobbúlni elszánt akarattal fogja munkádat olvasni, áldja a Nagy Teremtőt, hogy munkádat jobbúlása eszközéül rendelte. Valami 100 nyomtatványt hadj itt nálunk, azon lesz Barátod Prof. Valkovszki Urral, a ki nálunk azon kívül Ethikát ex officio tanítja, hogy kevés idő alatt elkeljen. Most Jeszlenszkynek Kritikus Tractátussát critizálom. Nagy fába vágta fejszóját, meglátom, le döntette é azt. Meglehetősen halladtam már a Magyar Fisikában, sok tudós Barátom meg győztek végre, hogy az oskolai sistemán felhadjak, ha kedvessé és egyszersmind hasznossá akarom tenni. Választottam tehát egy más formát, tudni illik a Levelezést, mint Ebbert, és Hube a németeknél tették. A szószaporitást azon leszek, hogy elkerüllyem, a világos vellős rövidség lesz sinor mértékem. Megküldök egynehányat nem sokára, mihelyest erőm valamennyire megjön. I. hozzád Szeret igaz Barátod Varga mk

Az Orodiás nevű deák Poemat, vagyis esztelen commentariussal tellyes mixturát nem kétlem, vagy most megkapod, vagy már nevével is eleget rajta. Itt látod a Poetai büszkeséget, a Nemes²⁶² erköltset pedig nyájos láron²⁶³ alatt lappangani. Olvasd meg jól, a sok Jenai mineralogusnak ostoba titulust vadászó telhetetlenségén fogsz szánakodni. Tisztelem kedves Budainkat²⁶⁴. Felelj. Elly boldogúl. Ha a Voigt Magazinumját hozatjátok, tudósits, mellyik darabja nálotok az utolsó, és hogy Kantnak ki jött é Physikalische Geografiajanak II. Dar.

[Címzés:]
Clarissimo Domino Paulo
Sárvári A. A. LL. et Philosophiae
D. Phys. et Matheseos
P. P. Ordin. Amico plurimum dilecto.
Debrecini

262 [.]emes [...] [Átírással javítva.]

263 nyájos láron [Bizonytalan olvasat.]

264 Budaink at [em.]

[A hátoldalon felül Sárvári Pál kezével:]
Profess. Ték. Varga Márton Úr levele a' Mor. Philos.

56. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak
Nagyszeben, 1803. április 13.

XLVII. S. gyűjt.

Szebenből Aprilis 13dikánn 1803^{dik} Esztben

Nagy Érdemű Tiszteletes Tudos Professor Úr!

Hogy elébb nem tellyesitettem azon kötelességemet a' mellyet most tsak hamarjába és sietve tellyesíteni kívánok, arról alázatosann engedelmet kérek: mert nem a' nemakarásból, hanem tsak ezen mostani alkalmatosságra való várakozásból esett.

Kivánsága szerént tselekeszem úgy vélem Tiszteletes Professor Uramnak ha levelemnek foglalátja²⁶⁵ ha mindjárt tsak rövidedenn is mostani állapotom lesz, mellyről is tudositásom ez.

Minekutánna meg érkeztem ide Szebenbe a Nagyságos Fő Strása Mester Úrhoz, mindjárt Ő Nagyságának emberséges s jó szívet hozzám tapasztaltam, és mindeneket akképpen méltoztatott reám nézve tellyesíteni, a mint Tiszteletes Professor Uramnak a levelébe írta. – Ugyan is mindjárt számomra egy szép kinézésű szobát rendelt, a honnan gyönyörűséggel nézhetem Szebennek Debretzen felől való vidékét és a városnak majd tsak nem felét. – Éppen ebéd előtt érkezvén ide Ő Nagysága annak idejébe a' maga asztalához méltoztatott, és azolta is mindenkor a Nagyságos Urral ebédelek; vatsorám pedig külön van, minthogy a Nagyságos Úr nem szokott vatsorát enni. –

Azonn napon mindjárt megpróbált a Nagyságos Úr a rajzolásból. A következő napokonn pedig holmi Architecturahoz való számvetésbe gyakorlott, és egy darabig semmi ollyas különös munkát reám nem bizott Ő Nagysága. Egyszer látom, hogy egy száz Deák (a ki ide jár a Nagyságos Úrhoz, hogy itt valamit tanulhasson, és a ki a rajzoláshoz keveset vagy semmit sem értett) az Enyedi Collegium Bibliothecáját akarja rajzolni, de nem boldogulhat vele s jelentem Ő Nagyságának, hogy majd elkészítem én. Örömet reá állott Ő Nagysága s én egynehány napok alatt azt a Nagyságos Urnak megelégedésére el készítettem. Azután már többet mert reám bizni, és Erdély Ország mappájának egy reszit adta ide hogy készíttsem el. Hozzá fogtam és nyoltz nap alatt azt el készítettem, a mit más két hét alatt vegezett el. – Egy szóval a munkám, a mint tapasztaltam, a Nagyságos Urnak meg elégedésével van, és többre betsülte az én munkámat mint egy más Ifjuét, a ki itt a rajz Oskolába a leg hiresebb rajzó volt, és a ki a télen által itt dolgozott fizetésért. Tsak hamar is azután, mint ollyat a kire már nints szüksége a Nagyságos Urnak magától el botsította. Először amikor ezenfejjebb említett Ifjunak munkáját meg láttam, meg ijedtem, hogy én majd nem leszek kedvességben azért hogy amaz a ki jobb, én értem el kell botsátani; de tsak kevés idő mulva meg vallotta örömemre a Nagyságos Úr hogy jobban tudok én rajzolni mint amaz. Így reménységen kívül²⁶⁶ Ő Nagysága előtt betsülettem nevedekett, s olly reménységgel van rollam a Nagysá-

265 foglalátja [Átírással javítva.]

266 [kívül] [Betoldás a sor fölött.]

gos Úr (a mint maga mondotta, de talán a mit meg írni nem is illik), hogy ha fél esztendő töltek a rajzolásba, itt Szebenbe az öreg Neuhauseren kívül jobb rajzoló nem lesz. – Baro Brukk Antal Urnak a ki most meg halt a szász tanuló ifjuság számára testalt képes házi kevé idő mulva ki fognak nyitni hogy ott magukat a rajzolás tanuló ifjak gyakorolhassák. – Erre nézve is már örvendek a Szebenbe való jövetelemenn. – Én még eddig a Rajz²⁶⁷ Oskolába nem jártam, minthogy mostanába mindég nagy siettséggel az Erdély Ország mappait kell rajzolnom a melly munka Septemberig leg alább meg tart, 's azomba a mint hallom itt a Rajz Professortol nem igen lehet tanulni, minthogy nints patientiaja a tanításhoz; hanem estvénként s²⁶⁸ reggelenként, a mikor lehet, magamnak rajzolatok. –

A mappázás előttem igen terhes volt kivált míg hozzá nem szoktam, és míg a Nagyságos Úr azt meg nem mondotta,²⁶⁹ hogy szabadságot ad arra hogy ebéd után sétálhassak, és estve felé 5. 6. óra tajba meg szünhessek a munkától: mert elsőbe mind szünés nélkül dolgoztam rajta reggeltől fogva setét estig. –²⁷⁰ Ó Nagysága azt bizta reám hogy irjam meg Tiszteletes Professor Uramnak hogy arra mostan elküldött tserépvetőre vigyázzanak és regulába tartsák, mert nem igen jó híreket hallunk rolla: igéri a Nagyságos Úr hogy másokkal is fog szollani hogy menjen a tserép vetés végett, a kiktől többet lehet várni. –

A Több Nagy Érdemű Tiszteletes s Tudós Professor Uraimékat is mint volt Érdemes Tanitoimat 's Fautorimat alázatosan tisztelem 's magamat Tiszteletes Tudós Professor Uraiméknak favorába ajánlom a ki vagyok Tiszteletes Professor Uramnak

alázatos szolgálja
Kiss Sámuel mk.

57. Cseh-Szombati József – Sárvári Pálnak Pest, 1804. szeptember 4.

XLVIII. S. gyűjt.

Clarissime Domine Professor!
Domine mihi Colendissime!

Betses tudósítását vettem nagy örömmel, és különös tisztelettel. Tapasztalom az öcsém Daniel Specimenjéből, mind előmenetelét; mind a Tanító szorgalmatosságokat; mellyeket köszönök főképpen, az Úr Kedves Professor Uram, körülötte megmutatott fáradságának, mellyért mindenkor ezután is kívánok háládatos lenni. Ha nem igen találhatni, középszerű szállástis, száz forinton alól: hogy ezután annyi fizetődjön esztendőre, az öcsémért, abban meg edjezek; bizván ezutánis az Urra Kedves Professor Uramra, a költség okos, és mértékletes ki szabását. Ha tisztánn jár az öcsém, azt szeretem, és tőle meg is kívánom: de a rendénn túl lévő, maga tsinoztatását, nékie semmi módonn meg nem kell engedni. A kevéjséget minden mesterséggel szükség benne meg fojtani: ugymint olyan nagy gonoszt, a melly minden egyéb ditséretes

267 rajz [Átírással javítva.]

268 [Bizonytalan olvasat.]

269 mondotta[...] [A szó utolsó négy betűje átírással javítva.]

270 [A levél e két gondolatjel közötti szakasza oldalvonallal megjelölve.]

qualitásai mellett is, a legbizonyosabb veszedelemre vezeti. Azt kell szüntelen a fejébe verni, hogy minden patrimoniuma, a jó erkölcs, tudomány, szorgalmatosság, okosság, az alázatosság, és a mások igaz megbetsüllése. Ezekenn a graditsokonn mentem fel – mind én, mind más ifjak. Arrol, hogy káromkodott; többé reményem nem fogok hallani; köszönöm pedig hogy ezenn hibáját tudtomra adta az Úr Professor Uram. Többet írnék felöle: hanemha tudnám, hogy Kedves Professor Uram, semmit azokból el nem hágy, a mellyek az ő előmenetelére, és valóságos bóldogságára megkivántatnak. Igen sajnálottam, hogy Pestenn nem lehetett szerentsém Tiszteletes Professor Budai Esaias Uramhoz. Többire mind, most nevezett Professor Urat, mind a többi Tiszteletes és Nagy Érdemű Collega Urait (akiknekis Daniel Öcsémet ajánlván) szivessen tisztelvén, tapasztalt kegyes indulatiban, megkülömböztetett tisztelettel, álhatatosan ajánlott maradok

Az Urnak Kedves Professor Uramnak
Pestenn 4^a 7^{br}. 1804.

engedelmes szolgálja
Csehszombathy József
mtk.

58. Vecsey Sámuel – Sárvári Pálnak Hajdúböszörmény, 1804. december 9.

XLIX. S. gyűjt.

Tisztelendő Nagy Jó Uram,
Kedves Professor Uram!

Kevés reménségem lévén ahhoz, hogy a' leg erősebb állatokkal is leg nehezebben eshető utazás idejére tétetett Debreczeni exameneken meg jelenhessek; és akkor Tiszt. Nagy Jó Professor Uramat szemben tisztelhessem; ezen betsülletes ifjak által, kik igen kedves ajándékát Tiszt. N. Jó Professor Uramnak, kezemhez hozták, tészem kötelességemet. – Igen örvendvén azon, hogy a' Felséges Isten reá segítette Tiszt. Professor Uramat betses munkájának, második Tomussa kiadására is: Kívánom, hogy ő Felsége maga drága kegyelmeit továbbra is bővölködtesse Tiszt. Professor Uram betses személyén, és a' közjóra törekedő jó igyekezeteiben nyujtsa maga hathatos segedelmét; a' közjónak előmozdítására, és minden Joknak örömeikre, 's tellyes contentumokra. Drága életét tartsa meg 's²⁷¹ erősítse Vállait, Hivatalbeli terheinek hordozására! Melly szives kívánsággal maradtam, az Ifjú Asszonyt is szivesen tisztelvén s üdvözelvén

Tisztelendő N. Jó Professor Uramat.
Hböszörmény 9e Decembris
1804.

igen lekötelezett szolgálja
Vecsey Sámuel
msk.

Mostan lábbadozó feleségem is atyafisagosan tiszteli 's tsokollya az Ifjú Asszonyt.

271 [Bizonytalan olvasat. Tintafolt.]

[Címzés:]
á Monsieur
Monsieur Paul de Sárvány Docteur
en Philosophie et Professeur de la
Physique et des Mathematiques dans la²⁷²
College des Reformes
a *Debreczin*

[A hátoldalon felül Sárvári Pál kezével:]
Vett. 10. Dec. 1804.
Fötiszt. Superint. Vecsey Sám. Úr köszöni az Ethikámat.

**59. Márton József – Sárvári Pálnak
Bécs, 1805. január 8.**

L. S. gyűjt.

Bétsben Jan 8dikán 1805ben

[Sárvári Pál rájegyzése:]
Márton Jós. Kedv. Bar.

Nagy Érdemü
Kedves Drága Barátom Uram!

Titt. Görög Úr igen szívesen vette betses Munkájának 2dik darabját is, a' mellyet már most, midőn azt által is olvasta, még buzgóbb és hálaadó indulattal tartozik köszönni, és kívánja, hogy mások, a' kiknek szerentséjek van ezt²⁷³ közelebből tselekedni el²⁷⁴ ne hagyják aludni Kedves Barátom Uramban azon buzgó Hazafiuságot melly ennek kiadására vezérlette. Ugyan azon alkalmatossággal küldöttek Titt. Görög Úrnak, az Oskolai Magyar Átlás kiadói egy szép Exemplumot bekötve ezen Munkából, mellyet kedvellett; és erre nézve kéri Kedves Barátom Uramat, hogy a' nála lévő Magyar Ország Átlásából Mindenik²⁷⁵ Érdemes Úrnak azon Mappák kimettzöi közül egy egy egész Átlást, melly eddig 35 Mappákból áll, általadni nevében méltóztassék, és így hármójoknak 3 Exemplumot. – A' melly két Vármegyék kijöttek, most²⁷⁶ azokat eddig is leküldöttük volna, de a küldés módja nehéz, minthogy a' Kereskedő Urak ollyast nem örömet visznek le. A' Mappák eladását a' mi illeti; tsak méltóztassék azokat egyenként is eladogatni; mert azoknak elterjesztésében tsak az a' tzél, hogy a' Hazafiak hasznokra legyenek; egynek az ára 20 kr. Egy dologra kéri Titt. Görög Úr Kedves Barátom Uramat, mivel az Új Esztendei Pompák etc. miatt, Nagy Bálint Urat, a' ki éppen ezen esztendő első napján indult el, elszalasztottuk. Által-

272 [Bizonytalan olvasat. Tintafolt.]
273 [ezt] [Betoldás a sor fölött.]
274 **ezt** [Átírással javítva.]
275 **mindenik** [Átírással javítva.]
276 [most] [Betoldás a sor fölött.]

la akart 70 forintot leküldeni ismét Fötiszt Director Keszthelyi Úrhoz, de mivel már a' dolog így esett: Kereskedő Nagy Bálint Urat kéri ezen idezárt levélkében, hogy ezt a' 70 forintot²⁷⁷ tegye le Kedves Barátom Uramnál, és Kedves Barátom Uramat pedig arra, hogy azt a' 70 forintot ugyan tsak a' nevezett Director Urnak általadni méltóztassék, vévén tőle egy kis Recepissét, mellyet Nagy Bálint Úr felhoz, és itt a' 70 forintot azonnal szíves köszönettel lefizeti Titt. Görög Úr Nagy Bálint Úrnak.

Mivel ezen levelet itten Titt. Görög Úrnál írom, nem felelhetek az utolsó betses levelére Kedves Barátom Uramnak;²⁷⁸ sőt talám a' két²⁷⁹ utolsó levelére vagyok válasszal ados, mellyek pedig pénzel együtt érkeztek kezemhez. Sz. Mihály napkor a' feleségem bajos környüállásai miatt éppen²⁸⁰ lehetetlen volt egyebet végezni a' hivatalbeli dolgaimmal; de azokat is tsak éjjel vehetem elő, a' honnan a' szemeim annyira elomlottak, hogy mintegy két hónapig semmit sem dolgozhattam még tsak nem is olvashattam. – Sőt gyertyánál most sem olvashatok. A' Lexiconból egy árkuat kinyomtatván kéntelem voltam ezt is félbeszakasztani, mert magam nem vihetem a' correcturát, hanem ha a' napok hosszabbodnak,²⁸¹ akkor ezt is folytattam.

Azt írja nekem Szigetről Prof. Hary Péter Úr, hogy a' 2dik felét a' Német Magyar Lexiconnak még eddig sem vette. Én az odavaló (úgy tetszik) 29 2dik Abtheilung és két egész Exemplumokat, egy ládába raktam a' Nagy Váradraló Ex—mokkal, és ezt le is írtam Kedves Barátom Uramnak; megírtam Tiszt. Hary Urnak is, hogy²⁸² hol kerestesse; és már most nem tudom miben van ezen Exemplumok dolga. Mostani vásárkor bizonyosan kerestetni fogja azokat Kedves Barátom Uramnál Prof. Hary Úr.

A' Feleségem a' ki 3 hónapos kis leánykájával együtt egészséges, tisztelné tudom Kedves Barátom Uramat, ha itt volna. Én szívesen tisztetem Kedves Hitvesét, és vagyok míg élek

tisztelő barátja
Márton József.

Általadtam mind a' Cancellarius Ő Excellentiájának a' könyvet, mind a' Kurír íróinak! etc.

**60. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak
Nagyszeben, 1805. február 19.**

LI. S. gyűjt.

Szebenből Febr. 19dikén 1805ben

Nagy Érdemü Tiszteletes Tudós Professor Úr!
Drága Nagy Jó Uram!

Igen nagyon örvendek rajta, hogy Tiszteletes Professor Uram az én Bétsbe való szándékomat helybe hagyta, es azt alázatosann köszönöm hogy ennek ki munkalodása eránt a Tekintetes

277 [a' 70 forintot] [Betoldás a sor fölött.]
278 Uramra [em.]
279 [..]t [Átírással javítva.]
280 [..]éppen [Átírással javítva.]
281 <ezek>
282 <...>

Fő Curator Urnak is irni meltoztatik. – A Nagyságos Fő Strása Mester Úr is, mindenképpen azt javasolja, hogy ha tsak lehet, fel menjek: irt is már ez eránt a dolog eránt, a Tekintetes Fő Curator Urhoz. – Egy levelébe méltóztatott Tiszteletes Professor Uram irni, hogy esztendőnként 200 forint subsidiumról gondoskodik. Ez is ugyan rajtam nagy segittség lenne, es ezért is a Debretzenieknek nagy háládatossággal fogok tartozni: de minthogy maga is jól tudhassa azt Tiszteletes Professor Uram, hogy a mostani időbe minden igen drága, kivált Bétsbe; azért is kérem alázatosan Tiszteletes Professor Uramat, hogy ha tsak lehetséges, vegye arra a Debretzenieket, hogy 300 forinttal, leg alább az első esztendőbe segittsenek. Mert az első esztendőbe ugy tartom, hogy semmit sem, vagy igen keveset kereshetek. – Már látom hogy abból semmi sem lesz, hogy én innen a tavasz elején elmenjek: mert még addig az ideig talám az én dolgom nem dülődik el. – Más akadajom pedig az, hogy még énnékem elsőbe a hazámból pénzt kell kérni, hogy úti költségem legyen²⁸³, és hogy ha addig itt elegendőt nem kereshetek, tehát az addig teendő adósságot ki fizethessem. – Most is, minthogy haza jövelemtől fogva (ki vévén a Rajz oskolába töltött időmet) szüntelen a Majornál dolgoztam, magamnak semmit sem kereshettem, és kéntelen voltam egynehány forintot a Majortól költsönözni. Ezután is, hogy lesz itt dolgom a bizonytalan: mert szük az idő, és mindenek kiméllik a pénzt. – A Major Urnál én a Templom rajzolatjából két darabot dolgoztam ki, tudniillik a Templom végének Facadejat, és annak keresztül való vágását²⁸⁴. – A két toronynak is félbe hagyott árnyekozását én készítettem el.

Az Architecturat a Major Úr Militia szerént akarta tanítani: de ahoz még hozzá nem kezdett, es már abból semmi sem is lesz. – A Rajzolásról való tanítását Tiszteletes Professor Uramnak örömmel olvastam a mi anyai nyelvünkön. A Rajzolatokat is (a mint azt a Majornál levő bajaim engedték) körül néztem, és azokat egyenként meg hánytam vettem. – Az igaz, hogy a munka nem tökéletes; de ki is kívánhatná azt, hogy a kezdők tökéletes munkát készithetnének? E szerint, én nem is akartam a benne levő hibákat meg irni; de minthogy maga Tiszteletes Professor Uram erre szabadságot adott, azért is meg irom a főbbeket, olly tzélből, hogy ha lehetne még rajta ez által nemelly hibákat meg jobbitani. – Sajnálom, hogy a rajzolatokat, minekelötte azok ki mettzödtek, nem láthattam: mert még akkor lehetett volna rajtok segíteni, és a hibás táblákat ki lehetett volna mustrálni, a mi már most igen bajos dolog; minthogy munkába is, költségbe is van. – Az Anatomiai rajzolásokat helybe nem hagyhatom; mert azokba igen sok hiba van. Ha időm lett volna, még most is készítettem volna egynehány táblákat; de azt tellyes lehetetlenség volt: hanem már most Lavatter szerént, fogok készíteni 6. táblát, a mellynek hármánn a tsontok előről oldalvást es hátul lesznek rajzolva, és a husok inak körül menetelek²⁸⁵ is meg fog rajta tettzeni. A másik hármánn pedig tsak a tsupa musculatura lesz minden árnyekozás nélkül: mert az²⁸⁶ árnyekozásról azt egészen elrontaná a mettző. – Én azonn igyekezem hogy ezeket minél hamarébb el készithessem, és ha egyéb alkalmatosság nem adódik, postan is el fogom küldeni. – Az Anatomia rajzolására igen nagy accuratio kívántatik, és talám ezt még a kezdőknek nem is kellene tanítani: külömben nem árt. – A Landschaftokról²⁸⁷ azután

283 |legyen|[Betoldás a sor fölött, korrektúrajellel.]

284 vágásat [em.]

285 menetele[.] [Átírással javítva.]

286 [.]z [Átírással javítva.]

287 *Landschaft* [em.]

gondoskodjunk, midőn már az anatomiai figurák meg lesznek. Én is talám addig jobban bele kapok a rajzolásába.

Kárman János, a ki Tiszteletes Professor Uramat alázatosan tiszteli, él velem együtt úgy a mint lehet, s tanulja a rajzolást, és most már a miniatur festésbe is belekezdett. – Sajnálom értette egyszerre két barátinak halálát, kivált a Petesét, és azon instálja Tiszteletes Professor Uramat, hogy ha lehet méltóztatson az ő haláláról bővebben irni. – A Rajzolatokat mind küldöm vissza az irással együtt.

Magamat továbbra is Tiszteletes Professor Uramnak betses favorába ajánlom, a ki vagyok Tiszteletes Professor Uramnak alázatos tisztelője s szolgálja
Kiss Sámuel mk.

61. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak Nagyszében, 1805. április 11.

LII. S. gyűjt.

Április 11diken 1805ben Szebenből.

Nagy érdemű Tiszteletes Tudós Professor Úr!
Drága Nagy Jó Uram!

Tsak most Április első napján tudtam azt meg hogy a levelemet a mellyet Martiusnak 1ső napján irtam, a Debretzeniek itt hagyták. – Azon levelemnek itt maradását azért sajnállottam igen nagyon, mert azon levelemben egy levelet zártam, a mellyet Papi Mihály sogor uramnak a Vásárhelyi Legatus által akartam el küldeni, es arra kértem benne, hogy nékem a Debretzeni vásárosoktól pénzt küldjön: – már most ezen szándékomba nem boldogúlhattam. – Nem tudom lesz é mostanába ollyan jó alkalmatosság a pénz küldésre mint akkor lett volna. –

Probát tettem az anatomiai figuráknak rajzolatjába, ha mindjárt az Neuhauser Úrnak ellenére esett is. A figurák Bucharion szerént vagynak rajzolva. Az idő igen szük volt, a melly alatt én ezt készítettem es most eppen ebbe az órába voltam velek készenni; azért is én ezt nem tsinálhattam fain vonásokkal, es azzal sem ditsekedhetem hogy hiba nélkül volna: mert ha valaki ezt hiba nélkül akarná rajzolni, úgy annak erre nem három napot kellene fordítani. – Hirtelenébe a tsontoknak es az inaknak neveiket magyarul és deákül fel raktam; de ezek sintsenek egészen jó rendbe szedve a sietség miatt. – Itt a mettzőnek nagyon vigyázónak kell lenni, kivált minthogy a figurák nagyon kitsibe vagynak rajzolva, es minden leg kissebb el tavozás nagy hibát ejt. A mettzőre bizom a vonásoknak is szépségét. – Hogy a mettző jobban láthassa a részeket, azért küldöm azon három figuráknak nagyba való le rajzolását is, a mellyeket én magamnak tsak a tanulás kedvéért rajzoltam. – Nem tudom ad é ki magyarázatot Tiszteletes Professor Uram az Anatómiáról, mert abba is tehetségem szerént segittségemet ajánlom, tsak hogy azt tudhassam, hogy hosszúnak é vagy rövidnek kell lenni. –

Azon kívánságát is kívántam be tellyesíteni Tiszteletes Professor Uramnak, melly szerént valmi festésemet akarja látni. Azért is küldök két képet miniaturba az egyik Mengsnek (annak a hires festőnek, a ki ezelőtt 25 esztendővel halt meg, és a ki az ő tudos írásai által a Pictor Philosophus nevet megérdemelte) képét. Ezt én a Neuhauser Ur

attyanak munkájáról copiroztam. A másik egy Brassoi Polgár Mesternek (a ki ez előtt mintegy 100 esztendővel elt) a képe. Ezt egy olajos festésről a mely a valóságos nagyságba volt festve, copiroztam. – Ebből ítélje meg Tiszteletes Professor Uram és mások is hogy mire mentem esztendő alatt. A képek csak hadd maradjanak Debretzenbe, reményilem hogy magam Augustusba értek megyek. – Ezen festéseimet Neuhauser Ur az ifju Bruckenthalnak is meg mutatta, a ki meg engedte nékem ezután a Bilder Galeriaba való copirozást. – Én nékem mig itt lések a leg főbb tzielom a lesz, hogy egynehány darabokat copirozhassak, es időmet azzal nem fogom vesztegetni, hogy itt masoknak portrekat tsekélly pénzért²⁸⁸ festgessek. Inkább örömessebb költsönözök pénzt a Major Urtól, es a festésnek tanulásába tovább megyek. – Majusnak a vége fele Neuhauser Urral Vásárhellyre megyek, es ott fogunk vagy két hetet tölteni. Juniusnak a végén megyünk Sibóra, es ott fogok a Professoromnak segíteni a Debretzenbe eső Augustusi vásárig, a mikor ósztán együtt Neuhauser Urral fogunk Debretzenbe menni. Akkor meg fogják mutatni a környül állásaim hogy vissza megyek é Sibóra, vagy csak azután egyenesen veszem az útamat Béts felé: mert nékem leg alább első Novemberre Bétsbe kell lenni. –

Szeretném tudni hogy végezett é már a Consistorium az én dolgomba valamit?

Moor Úr, minekutánna a Doktorok tilalma ellen egy kupa oláh országi veress bort meg ivott volna, ki múlt a világból.

Nállunk a tavasznak nints meg semmi kezdete, mind ez ideig szüntelen a tél tartott. Bezzeg itt ugyan sok fát fel kell tüzelnünk egész télen által.

Karman János barátom alázatosan tiszteli Tiszteletes Professor Uramat, s kéri alázatosan méltóztatson Tiszteletes Professor Uram ezen levelet Tiszteletes Eröss Uramnak el küldeni. Igen szép elő menetelt tett a rajzolásba, és Neuhauser igen örül neki. –

Én magamat Tiszteletes Professor Uramnak favorába s gratziájába ajánlom a ki vagyok

Tiszteles Professor Uramnak
alazatos szolgálja
Kiss Sámuel mk.

**62. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak
Nagykőrös, 1806. január 7.**

LIII. S. gyűjt.

N. Kőrösről Január 7dikén 1806ban

Nagy Érdemű Tiszteletes Tudós Professor Úr!
Drága Kedves Jóakaró Uram!

Ha bizonyos nem volnék a' Tiszteletes Professor Uram hozzám való jó szívűségémbem; ugy ily sok izbe levelemmel alkalmatlanokdni nem kívánnék: de minthogy tudom, hogy ezt nem csak meg engedi nekem Tiszteletes Professor Uram; hanem még maga is töllem meg kívánja, hogy

²⁸⁸ <vesz> festgessek

ezt a' mikor csak lehet tellyesittsem; azért is bátorkodom most is ezen egynehány soroknak olvasásával terhelni Tiszteletes Professor Uramat.

A múlt Decemberbe postánn küldöttem egy levelet, olly reménységbe lévén, hogy a' deákoknak Innepre való el botsáttatások előtt venni fogja Tiszteletes Professor Uram leveletem; de úgy tartom hogy abba a reménységembe meg tsalatkoztam, a minthogy Böltsi Uramtól, a ki most az Innepi alkalmatossággal itt keresztül utazott, es a' kinek eljövele előtt szerentséje volt Tiszteletes Professor Urammal szembe lenni, semmi izenetet is e felöl nem vettem. –

Ohajtva vártam kiváltképpen a Mengsz fordítását, mint a mellyel téli unalmas óráimat akartam gyönyörűségessé és hasznossá tenni. Már ugy tartom hogy a' jövő Húsvétig nem is adódik semmi bizonyos alkalmatosság a mellytől azt el küldeni lehetne.

A Bétsbe való menetelről kezd már reménységem éledezni. Itt már mindenütt szárnyallik a békesség híre, és mindenek azzal ketsegtetik magokat hogy már a' tökéletes békesség meg is vagyon keszítve. – Ha ez úgy van, úgy a jövő tavasszal téli szállásomról bátrann Bétsnek vehe-tem útamat, es eddig meg akadályoztatott szándekomba elő mehetek. A volt környül állásokhoz képest kevés reménységem lévén a háború félbe szakasztásához, mintegy 300 forintot ki adtam Vásárhellyen búza vetés interesre. Bezzeg már majd meg járom ha a terminus előtt el fogy a pénzem: akkor ósztán majd nehezenn esik a vagyon mellett szükségét látni.

Karmán János jó barátomnak levelét a mult hónapba vettem, a mellybe írja hogy ez, hozzám irt levelei közt harmadik és hogy kettőt Tiszteletes Professor Uramhoz útasított, mellyet ha Tiszteletes Professor Uram kezéhez venni méltóztatott,²⁸⁹ az alkalmatosság úgy hozván magával ne terheltessen azt hozzám küldeni. –

Itt még egyszernél többször festő eszközeimet kezembe nem fogtam, a midön próbára T. Medgyesi Pal Uram leány asszonykáját festettem le. Minthogy ezt nagyon szépen találtam festeni, már most a többeknek is kedvek jött képeiknek le festetésehez es már most töllök meg nem szabadúlhatok.

Tisztelem alázatosan és köszöntöm a Tiszteletes Ifjasszonyt kedvesseivel együtt, és magamat a Tiszteletes Professor Uram betses erántam való jó kedvébe s szivességébe ajánlom a ki vagyok

Tiszteletes Professor Uramnak
alázatos tisztelője s szolgálja
Kiss Sámuel mk.

**63. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak
Bécs, 1806. december 26.**

LIV. S. gyűjt.

Bétsből December 26dikán 1806ban

Nagy Érdemű Tiszteletes Tudós Professor Úr!
Bizodalmas Jó-akaró Uram!

Ezen fojó holnapnak az eleinn vettem Kármán János Barátomnak levelét a mellyből értetem, hogy rövid idő mulva lesz szerentsém Tiszteletes Professor Uramtól is tudósítást venni.

²⁸⁹ méltóztat[.]ott [Átírással javítva.]

Egynehány nappal azután csak ugyan kezemhez jutott a Tiszteletes Professor Uram levele. – Erántam való gondoskodását Tiszteletes Professor Uramnak alázatosan köszönöm. – A módot a mellyet az én pénzbeli szükségemmel való segéllésre méltóztatott mutatni Tiszteletes Professor Uram, meg próbáltam. Mindjárt első tekintettel képtelennek láttam elöttem, hogy egy Bétsi kereskedő, egy esmeretlennek az ilyen dologba jól tegyen. A dolog ki menetele vélekedésembe meg is erősített, a midőnn a nevezett kereskedő Urhoz oda mentem, és minekutánna kérdeztem hogy esmeri é Tiszteletes Professor Uramat, es van é annyi bizodalma hogy azt a mit Tiszteletes Professor Uram a nékem küldött levelébe irt, tejjesitené? Azt felelte: csak pénz ne legyen! Egyebet tehát nem tudtam tenni hanem az itt lévő jó barátimtól költsönöztem annyit a’ mennyire szükségem volt. – Vásárhelyről a sógoromnak éppen ma vettem levelét, a mellybe azt írja, hogy a pénznek el nem küldése egyért azért esett, hogy tanuljam meg mibe áll egy szegény legénynek takarékosnak lenni. – De e’ bizonynyal csak a maga mentsége. – Idegen helyen az emberrel így tréfálni, és mint a gyermekkel úgy bánni, nem igen jó izüenn esik. – Inkább hiszem hogy a pénzem el költötte, és akkor azért nem küldötte. Sajnálva es fájlalva kellett olvasnom azokat a szemrevaló hányásokat, a mit azért vettem reám, hogy én Kármánnyal szorult állapotjába jól tettem. Ugyan hogy segitenének az olyanok magok valamelly szorult emberenn, a kik azt sem jo szemmel nézik hogy ha más valakivel jól tesz? – Nékem van reménységem, hogy nagyon meg nem fogok szorúlni, es hogy napról napra lesz a mit költsek. – De még is már most bánom tselekedetemet: mint-hogy azt²⁹⁰ veszem észre, hogy azt mások balra magyarázzák. – – A mostani levelében sem írja a sógorom hogy mennyit küld. – Csak 100 forintról tesz emlékezetet. Úgy láttzik hogy nékem elég bajom lesz vele, mig a pénzt kezéből ki vehetem. Könnyen beszélt, minthogy távol vagyok es csak pennával hartzolok. –

A Tekintetes Fő Curator Úrnak küldöttem Kassára János Barátom által egy levelet, a mellybe azt irtam, hogy jó lenne előre gondoskodni a fel állítandó Rajz Oskoláról, es a rajzolatokat oltsonn be szerezni, ha hogy a bizonyos, hogy a rajz oskola nem a királyi költségenn állitodik fel. –

Irtam egyszersmind a’ tanulásom modjáról is. És végezetre zörgettem a segítségért is. – A Tiszteletes Professor Uram tanáttsa szerint kellene irnom a Venerabilis Superintendentenzianak is, de az a bajom hogy én valósággal nem tudom hogy kinek van én reám gondja, a Superintendentenziának é vagy a Hellybéli Consistoriumnak? – Debretzenbe létembe azt tapasztaltam, hogy az én dolgomat egészen a Locale Consistorium vitte, es a Superintendientiale Consistoriumtól mintegy egészen el titkolodott. – Én tehát azt gondoltam, hogy csak ez alatt a titulus alatt, Venerabile Consistorium, fogok irni egy levelet es azt Tiszteletes Professor Uram oda meltoztatik adni a hová illik. – – Az Architecturái rajzolatot kéntelenittem a delutánni setét idő, es az alkalmatlan hejj miatt, a mellyet ott kaptam, a jövő tavaszra halasztani. – Téli időbe délutánn semmire sem lehet menni az Architecturával, csak az időt veszti az ember. – Ezen nem ütközhetik meg a Venerabile Consistorium: mert még jut annak tanulására is idő. – Mindent öszve zavarni, és semmit sem végezni nem tanátsos. – Délutáni órákon most az Anatómiát tanítják. E nélkül a Historiái Classisba nem boldogúlhatok: minthogy az mindennek a fundamentoma, azért is inkább ennek tanulását választottam a tavaszig az Architectura helyett. –

A mi azonn 60 forintról való ujj praetensiót illeti: nagyon különös dolog elöttem hogy a’ mult esztendőbe nem vette el, és most újra kívánja. Mitsoda jusson? Tartozom é én vele?

290 [...]zt [Átírással javítva.]

Miért nem tettett akkor azt el venni? – Én többet sem az Asszonyról sem a Leányáról semmit tudni nem akarok. Még Debretzenbe létembe minden velek való bajomnak végét vetettem. Az esik még is nehezen a lelkenek, hogy a sógorom azt írja hogy Debretzenbe azt hallotta hogy én ötet levelezem, és vele titkonn barátságot tartok. – Hallott é valamit illyet Tiszteletes Professor Uram? Ha hogy azok magok hirdetik azt, számat kell tölle kérni: mert én tovább értek gyalázatot szenvedni nem akarok. –

Nagy Bálint Úrtól a quietantziákat el küldöm, s az egész dolognak a vegbe vitelere Tiszteletes Professor Uramat alázatosan kérem. –

A Tiszteletes Ifjasszonyt kedveseivel alázatosan tisztetem, s magamat Tiszteletes Professor Uramnak szives szeretetébe s jó indulatjába ajánlom, a ki vagyok

Tiszteletes Professor Uramnak
alázatos tisztelője s szolgálója²⁹¹
Kiss Sámuel mk.

64. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak Bécs, [1806. vagy 1807.]

LV. S. gyűjt.

Nagy Érdemű Tiszteletes Tüdös Professor Úr!
Drága Nagy Jó Uram!

Én arról már sok izben tökéletesen meg gyözödtem, hogy Tiszteletes Professor Uram az én javamat munkálodni kívánja: azért most is távol légyen hogy én vétkesnek tartsam Tiszteletes Professor Uramat; sőt inkább én kérek engedelmet, ha hogy a másik levelembe talán tüzegeben irtam, mint a mint illett volna. – De ennek csak a volt az oka, hogy én úgy kepzeltam magamat, mint a ki fel tett tzelomtól a levélnek akkori benemadása által el estem. –

Majd meg próbálom, irni fogok a Venerabile Locale Consistoriumnak minél hamarébb. – A mi az ón-pléheket illeti: mindjárt fel kerestem a fabrikáját, és meg tudakoztam az árrát. Az illyen (vastagságú) pléhnek mint a millyet ide zártam, mázsájának 65. rft az árra. Ebből egy quadratra²⁹² harmadfél font megy fel. – Kérdés már most mennyi kell az egész épületre? – Ha vastagabban tsinálódik, akkor három, még vastagabban, negyedfél font fog reá fel menni. – – E szerint már most tessék meg határozni hogy millyen vastagságú legyen a pléh és mennyi quadratláb.²⁹³ – Ezenkívül azt nem érthettem meg hogy ha az ón-pléh az épület gerintzibe alkalmaztatodik²⁹⁴ a pléh szélességének az a-tol fogva a c-ig kell 6-8.” nak lenni, vagy pedig az a-tol fogva a b-ig. – Egy szóval azt meg kellene egészen határozni, hogy 6. 7. v: 8.” legyen a pleheknek szélessége: mert azután azt nyirkélni igen nagy kár lenne. – Hogy az árra nem hág é fellebb, azt nem lehet tudni. Annyi bizonyos, hogy először az on táblák depositoryumába menvén, azt mondotta az ott vigyázó, hogy a katonák számára viszik mind az onokat, és azzal ijesztett, hogy nem 13. de 2. mázsa ónot is nehezen kaphatok (nekem

291 szolg [em.] [A levelek bekötése miatt nem olvasható.]

292 quadrat<...>ra

293 [és mennyi quadratláb] [Betoldás a sor fölött, korrektúrajellel.]

294 [A magyarázat szövegébe ábra illesztve.]

ugyan az ilyen ónra nem volt szükségem, mert ezek egy tenyérnyi vastagságuk) – Ha tehát szükség van reá méltóztasson Tiszteletes Professor Uram minél hamarébb írni mert még 6 napba²⁹⁵ bele telik míg a Fabrikába el készül, 's meg lehet hogy a hajónn sem lehet egyszeribe vitetni. – Pestig való le szállítása nem fog igen nagyon sokba kerülni. A mint hallom három mazsát 5. forintért szállítanak le a hajónn. – Jó lenne Nagy József Urnak is egynehány sort írni, hogy ha vásárig pénzt nem lehet küldeni, adjon annyit a mennyi azoknak vásárlására, 's vitetésére szükséges. – A Fortepiano vásárlását örömeest meg tselekeszem, tsak hogy megtudhassam²⁹⁶ hogy mennyire bátorkodjam terjeszkedni.²⁹⁷ Itt lehet rosszat is, jót is venni, és az árra ahozképpost különböző. – Sokszor meg esik hogy magános személyeknél 100. vagy 120. 150. forintért jó Fortepiano lehet kapni. Ha újonnan veszi pedig valaki, tehát a négyszegű fortepianoért is 200 forintot el kérnek. Hát a számos forma fortepianoért legalább 300st – 700 forintig. – Méltóztasson Tiszteletes Professor Uram ezekről minél hamarébb tudósítani. – Magamat továbbra is Tiszteletes Professor Uramnak erántam való igaz szívüsegeben ajánlom a ki vagyok

Tiszteletes Professor Uramnak
alázatos tisztelője
s szolgája Kiss Sámuel mk.

[A hátoldalon]

Bétsből

Nagy Érdemü Professor Tiszteletes
Tudós *Sárvári Pál* Uramnak
alázatos tisztelettel ajánlom.
Debretzenbe.

[Sárvári Pál rájegyzése:]
Rollbley a' Coll. fedeléhez

**65. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak
Bécs, 1807. szeptember 22.**

LVI. S. gyűjt.

Bétsből Sept.²⁹⁸ 22dikén 1807ben

Tiszteletes Tudós Professor Úr!
Drága Nagy Jó Uram!

Nagy Josef Urtól a küldött 52. forintokat vettem, és annak elküldését alázatosan köszönöm.
– A Helybeli Fő Tiszteletű Consistoriumnak irtam a szerént, a mint Tiszteletes Professor

295 [.]napba [Átírással javítva.]

296 [...]tudhassam [A kéziratlap sérült, a szó eleje nem látszik.]

297 [...]terjeszkedni [A kéziratlap sérült, a szó eleje nem látszik.]

298 [Bizonytalan olvasat.]

Uram méltóztatott útasítani. – Tudom hogy leg nagyobb nehézség a leszsz benne, hogy mennyit adjanak a rajzolatok vételére. Én arra tsak azt mondom, hogy ha 100 forintnál többet nem akarnak adni, tsak annyit veszünk amennyit azonn adnak. Ha 300at vagy többet küldenek is, azt is el lehet hasznos dolgokra költeni; venni való lesz, tsak lehessen minn venni. – Értettem a Tiszteletes Professor Uram leveléből hogy tsak az Architecturat sürgetik, ugy hogy a képek rajzolásával semmit sem gondolnak. – Erre tsak azt mondom, hogy az Architecturaj rajz nem is mesterség a szabad kézzel való rajzoláshoz képpost, az igen könnyü, ez igen nehéz, azt akárki megtanúlhattya, erre pedig mintegy születni kell. – Azonkívül a szabad kézzel való rajzolásnak ugy tartom sokkal több hasznát lehet²⁹⁹ venni, mint a lineák és czirkalmok által készült rajzolatoknak. –

Nem mindenütt kaphat az ember rajzolo deszkát, lineat, czirkalmot, nem mindég varakozhatik arra, hogy a papiros fel ragasztodjék sat. Mit tsinál ilyenkor az a ki szabad kézzel nem tud rajzolni? – Én az architecturaj rajzot eddig is gyakoroltam, es ezután is fogom gyakorlani: de a mellett a képek festését is el nem hagyom: mert még azután több kenyeret reménylek én, mint az architecturaj rajz után. – A képek rajzolásáról tsak ezek alatt a conditiok alatt mondanék le, ha elsőbe Bétsbe annyi költséget adnának a mennivel tisztességesen meg érném, másodsor, ha a felöl assecurálnának, hogy Debretzenbe annyi fizetést rendelnek, hogy a mellett a képek festésére nem szorúlok – A nyáronn az Antick Sálaba mentem által, és a télen estveli 6 órától fogva 8 óráig fogok ott dolgozni: – a többi időmet fordítom az architecturara. –

Molnár Mihály Uramtól küldöttem el az úgy nevezett anglus plajbaszokat és a Decimetert.

–

Én addig semmit sem fogok venni míg pénzt nem fog küldeni a V. Consistorium, mert magamnál heveröbe nem igen szokott lenni, 's mástol kérni pedig szégyenlek. –

Méltóztasson megengedni T. Professor Uram arrol hogy illy tsekély tzedulátskát irtam.

Magamat szíves szeretetébe ajánlván maradok

Tiszteletes Professor Uramnak
alázatos tisztelője s
szolgája Kiss Sámuel mk.

**66. Széchényi Ferenc – Sárvári Pálnak
Pest, 1807. december 7.**

LVII. S. gyűjt.

Pesten 7dik 9berben 1807. eszt.

Drága Nagy Jó Uram!

A' Rajzolás Mestersége II^{dik} darabját-is, mellyel a' Nemzeti Bibliothecat jeles hazafiu töreke-
dással meg ajándékozni tetszett, tsak nem régiben nagy köszönettel vettem, kívánám is
némelyképpen ezt viszontagolni, és az fellyebb említett Bibliothecanak Cathalogussat

299 hasznát [lehet] [Betoldás a sor fölött.]

Supplementumjaival edjűtt meg küldeni, tsak hogy tudhatnám, ha vallyon már nem tetszet-e ezt venni,? melly eránt midőn tudóséttását jó Uramnak kikérvém szives hajlandósággal vagyok

Drága Jó Uramnak
kész köteles szolgálja
Grof Széchény Ferencz

D. Paulo Sárvári

[Címzés:]
Pestino.
Perillustri, ac Generoso Domino Paulo
Sárvari Domino mihi
SingColendo.
Debrecini.

[Felette Sárvári Pál jegyzete:]
NagyMéltós. Gróf Széchény ŐExcell. vettem 14. Nov. 1807.
Válaszolt. 12 Dec 1807.

**67. Széchényi Ferenc – Sárvári Pálnak
Pest, 1807. december 19.**

LVIII. S. gyűjt.

Pest 19. Xb 807.

Bizodalmas jó Uram!

Barátságos Levelét az Urnak vévén azonnal Kultsár Urat a Pesti Magyar Ujságoknak kiadóját arra kértem, hogy az Cathalogusnak második Supplementumát az Urnak jelentése után annak adná, a' kit az Úr erre hatalmazna; midőn tehát ezt igaz örömmel az Urnak szolgáltyára elrendeltem volna, tapasztalt szivességében ajánlott maradok, Az Urnak készköteles

szolgálja
Grof Széchény Ferencz

[A hátoldalon]
Perillustri, ac Generoso Domino
Paulo *Sárvary* IComitatorum
Assessor, Domino SingColendo.
Döbröczáni

[Az előbbi felett Sárvári Pál rájegyzése:]
Vettem 25. Dec. 1807. Méltós. Gróf Széchényitől

[Felül a jobb sarokban Sárvári Pál rájegyzése:]
1807. Gróf Széchényi Fer. Ő Nagyságától.

**68. Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak
Nagykőrös, 1805. január 1.**

LIX. S. gyűjt.

Tisztelendő Professor Ur!
Telyes Bizodalommal való Drága Uram!

A' milyen kívánsággal vártam a' Filosofusi Ethicának a' Sajtó alóll való ki kerülését: szintolyan tisztelettel vettem abból egy nyomtatványt Tisztelendő Professor Ur ajándékozásából; és nem kisebb gyönyörűséggel olvastam által. Nagy szűke van az olyan nemű Könyveknek az országban, mind Deákul, mind annyival inkább magyarul: melyre nézve tisztelettel tartozik a' Haza Tisztelendő Professor Úr eránt, hogy ilyen világos és hasznos Könyvekkel neveli és világosítja a' Tanulóknak esméretét. Én magam is olyan czélből kezdtem olvasásához, hogy belőlle épülhessek, 's ezt benne el is értem: azért háládatoson köszönöm Tisztelendő Professor Urnak hasznos fáradságát. De azzal nem ditsekedhetem hogy meg elégitett volna Tisztelendő Professor Urnak munkája – quo plus sunt potae – azt óhajtom, hogy adja ki több munkáit is, nevezetesen ha ilyen Ius naturae, vagy Theoretica Philosophia jöhetne ki, különösen hogy a' Fachomhoz szittsak, Logica: nem olyan munkával szerentsésitné é Tisztelendő Professor Úr a' Hazát, a' melyel a' jeget törné? Midőn róllam való megemlékezését Tisztelendő Professor Uramnak szívesen köszönném, 's több ilyen munkák ki adására bizodalmason kérvém, jó indulatiba ajánlott vagyok Tisztelendő Professor Urnak
Nkőrös. 1805. d. 1. Jan.

tisztelő szolgálja
Fodor Gerzson mk.

**69. Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak
Nagykőrös, 1809. április 4.**

LX. S. gyűjt.

Nagy érdemű Tisztelendő Professor Ur!
Drága Jó Uram!

Miólta az encyclopaedicus Cursus hozzánk bé hozódott, mindég szándékoztam arról tudakozódni, a' mit már most nem halaszthatok, hogy t. i. mennyire kelyen szorossann ki ereszkedni ezenn institutumbann, v. ki terjeszkedni a' Tisztelendő Professor Ur Fachjára? még rövidében teszem a' kérdést: az adplicata Mathesibenn, *melyik részek mulbatatlanul megkivántatók*.³⁰⁰ mert az első esztendőre szabott pura Mathesist a' maga egész ki terjedésében se sokallom; a' Physicának is középszerű Compendiumát a' másodkra elégelem: de a' kérdésbenn lévő applicatát, a' több tudományokkal együtt, nem az hogy sokallom, de lehetetlennek tartom; nem szeretek pedig valamibe kezdeni, hogy azt ne végezzem. Ez azért alázatos kérésem, hadd nyerjek ezenn tárgyról ex ipso fonte tudósítást. A' tudósítás szeptemberig se késik.

300 [Idegen kéz által aláhúzva.]

Mindég óhajtottam, mint másszor is jelentettem, hogy bár ki nyomtatódna Tisztelendő Professor Ur Philosophusi munkái, és a mely részek belőlök ki jöttek, azok nekem kész segítségemre is fognak szolgálni, mivel minden kételkedés nélkül azokat fogom tanúlatni, melyeket praecisiojokért és világosságokért igen betsülök.³⁰¹ De még a practica rész a jövő Esztendőre való lesz: azomba ezenn fojóra a Theoretica rész szükséges. Tudom én azt, hogy a Debreczeni első esztendő Encyclopaedisták tavaj se tanúltak Anthropológiát, se talám a második esztendősök: de nekem végezniem kell az egész Philosophiát, hogy a kik tőlünk nem Debreczenbe mennek hanem Pesthre: a philosophia halgatására ne kényszerítődhetnének. Erre nézve alázatosonn kérem Tisztelendő Professor Urat, méltóztasson nekem novitius Philosophiae Professornak ebbenn a materiábann barátságos segítséggel lenni. Literatur-zeitungot sohasem olvashattam, miólta haza jöttem kívülről; Németországonn se tanúltam Philosophiát, de Philosophus új német munkákkal sem igen vagyok esmeretes. Kettőt esmerek tsak: Plattners neue Anthropologie für Aertzte und Weltweise – második Wesel: System der empirischen Anthropologie: többnek nevét se tudom. – e sints meg edgyik is: holott Szent György napra rá kerülne a sor, m. u. a Kiesewetter Logicája le járta. Ebbenn a tekintetbenn azért arra bátorkodom instálni Tisztelendő Professor Urat, méltóztasson nekem ilyen szorútságombann, akkor menendő és Levelem mellett oda útasittatandó alkalmatosság által egy Anthropologicus német vagy deák könyvet, áráért, ha nem kell, vagy ad usum brevissimum, vagy ha a se lehet, a maga kéz írását, vagy mind a kettőt küldeni. Szemtelen bátorság ugyan ez – de bizodalmam is humanitássa eránt Tisztelendő Professor Urnak határ nélkül való. Ezenn hosszas Levél olvastatása alkalmatlanságáról, de még inkább a kérés tárgyáról alázatosonn engedelmet kérvén, a Gyürkiana Oratio szives köszönése mellett, magamat tapasztalt betses indulatyába ajánlom a ki vagyok Tisztelendő Professor Urnak Nkőrös 1809. Apr. 4^{dikénn}

tisztelő szolgálja
Fodor Gerzson.

A Feleségemnek két testvér Ötseit Mólnár Mihályt és Pált is, kik most második esztendő Encyclopaedisták alázatosonn ajánlom Atyai favorába Tisztelendő Professor Urnak.

[A hátoldalon Sárvári Pál rájegyzése:]

Nagytiszt Fodor Gers. Úr levele Apr. 4. 1809. Philos. munkáimról.

³⁰¹ [A „Mindég”-gel... kezdődő bekezdéstől az „igen betsülök”-ig a levél bal oldalán függőleges vonallal megjelölve.]

**70. Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak
Nagykőrös, 1809. május 28.**

LXI. S. gyűjt.

Nagy érdemű Tisztelendő Professor Ur!
Drága Jó Uram!

Nagy háládatossággal 's tisztelettel köszönöm Tisztelendő Professor Urnak azonn emberségét, melyet velem közelebb a még folyó Hóldnapnak 12^{dik} napján hozzáam küldeni méltóztatott betses Levelével tapasztaltatni nem terhelte. A theoretica *Philosophiát annyival*³⁰² szivesebbenn óhajtom, hogy az elejét meg kóstoltam. Semmi scrupulussal nem hátráltatnám ki bótátódását, sem azzal hogy Deákul van, sem hogy még szeretné rá vetni újra kezét Tisztelendő Professor Ur; midönn látom hogy oly tiszta stylussal is van irva, a melyet tsak szenvedhet a Tudomány; és örömet praenumerálnék ígérettel annyira a mennyinek el kelését addig reménylhetném, míg én még tanitnék fel tévén az élet conditióját. Még a Philosophia eránt a Magyarok közt senki nem tette magát érdemesebbé Tisztelendő Professor Urnál, és így munkájával senki sem állhat tovább is elő bátrabban a Világ elibe; mi vagy nem tudunk, vagy sokféle objectumunk lévén eggyre úgy nem adhattuk magunkat, mint Philosophiae Professor korában rá adta magát Tisztelendő Professor Ur. Ezenn most fojó esztendei cursusbann már kéntelen vagyok el lenni nálla nélkül: de a jövőbenn a Practicát bizonyosonn fogom tanúlatni. Ezekkel sokszor tapasztalt grátiájába ajánlván Tisztelendő Professor Urnak Tutorságom alatt lévő Mólnár Mihály és Pál Ötseimet szokott tisztelettel maradtam Tisztelendő Professor Urnak NKőrösönn. 1809. Mai. 28^{dikán}

alázatos szolgálja
Fodor Gerzson mk.

[Címzés:]

Viro Clarissimo ac Doctissimo

Domino Paulo Sárvári,

Phil. Doctori, et in I. Collegio Reformatorum Debrecinensi Physicae
et Matheseos Professori

Publ. Ord. Domino mihi singulariter colendo.

Debrecini.

[A lap tetején Sárvári Pál rájegyzése:]

Nagy Tiszt. Fodor Ger. Úrtól 1809. adnám ki a Theor. philos.

[A lap alján Sárvári Pál rájegyzése:]

A Theor. Philosophiát adnám ki. a. 1809.

³⁰² [Eldönthetetlen, hogy a levélíró vagy Sárvári Pál húzta-e alá.]

71. Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak
Nagykőrös, 1815. december 30.

LXII. S. gyűjt.

Nagy Tiszteletű 's Érdemű Professor Ur!
Különösönn Drága Jó Uram!

Hozzám nagy ki ereszkedéssel, és így meg hitt Barátsággal irni méltóztatott betses Levelét Tisztelendő Professor Uramnak illendő tisztelettel vettem, 's igen szívesen köszönöm. Valósággal a' Debreczeni Tisztelendő Nagy-Érdemű Professoratus, és abbann Tisztelendő Professor Uram, az én elébbeni Tanítványimbann erántam érdemem felett való jó Indulattyyokat, meg bizonyították: mert ha kérni szabad lett volna is, hogy némelyek azok között a harmadik esztendő deákok között vevődnének be; de azt várni se lehetett, hogy mindnyájann egy számba mennyenek, még is a' mi Oskolánk betsületére ez is meg esett. Nem győzöm én ezt Tisztelendő Professor Uramnak is köszönni: de ha³⁰³ felyebb nem helyeztette volna az Érdem, mintsem hogy az én tsekély tehetségemtől telhető szolgálattal volna kéntelen valaha élni; meghálálni is mindenkor kedves kötelességemnek tartanám.

Az Oskolai Tanítás Mójának változtatása, ha az hova tovább tökéletesebb volna, nem tsak szenvedhető, hanem kívánatos is volna. Nekem semmi szőlóm nints belé, sőt Superintendentiánknak sem igen (noha a' Pápai Collégium annyit deferált, hogy a' múlt septemberi Conferentia alkalmosságával a' maga Tanítása módját Superintendentiánkkal közlötte, 's nekem Fő T. Superintendens Úr által is adta pro Opinione et Relatione ad futurum Consistorium) mindazáltal annyibann interessál, mint a' Tudományok elő menetelét szivemből óhajtó Hazafit, és 4. élő fiú Gyermeknek attyát, ki ha él ezeket a' Debreczeni és nem a' Pesthi Oskolábann akarná ki formáltatni. Azt pedig, hogy Tisztelendő Professor Uraknak a' mostani újj Rendelésem mindnyájoknak átyábann nints meg nyugvások szivemből is fájlalom. Annyi jót látok a' mostani Rendelésbenn Tisztelendő Professor Uramra nézve, hogy a' második encyclopaedicus Esztendő el lévén hagyva, a' Halgatóinak mindnyájának ujság lesz az adplicata Mathesis és Physica, következésképpenn nagyobb aviditással fogják arripialni, de hogy ezek a' felséges tudományok a' Historiával, Görög, Deák Literaturával³⁰⁴ egy Esztendőre vagynak szorítva, azt talám minden vakmerőség nélkül ki mondhatom, hogy hejbe nem lehet hagyni. Hajdann a' Cursus hosszas vólt, most nagyonn is rövid, alterum Extremum Pesthenn hol semmi tekintet nints az urfiakra, Publicusokra – Am lenne a' Theologiae Studiosusoknak is elegendő idejek, de a' több hasznos Tudományok idejét se kellen meg szorítani. Egy Ministerii Candidatus a' mi Superintendentiánkbnan Kontra nevű az Attya mellé Káplánnak azért nem consecrálattott, mivel a' 24. esztendőt el nem érte. Fel teszem már, hogy 16. Esztendő ifjú lehet subscribens, úgy lehetne a' cursus hosszabb. Osztán a' Világiak a' Theológiának azt a' cursusát, a' melyet a' jövő predikátorok elvégezni tartoznának, minek is ingrediálnák. Engedelmet kérek, ha ezekre való ereszkedésemmel a' határann az illendőségnek túl léptem. Betses Indulatiba ajánlott telyes tisztelettel vagyok Nagy Tiszteletű Professor Uramnak
Nkőrösönn. 1815. dec. 30^{dikánn}

alázatos szolgálja
Fodor Gerzson mk.

72. Kazinczy Ferenc – Sárvári Pálnak
Érsemjén, 1806. január 24.

LXIII. S. gyűjt.

Különös bizodalomú Drága Jó Uram,
Professor Úr!

Ez órában vala szerencsém venni az Úrnak Prof. Úrnak levelét a' kis ajándékkal, mellyet, noha Θεώω αεχητι énekel, szívesen köszönök. A' kis Poéta nincs repület nélkül: de kegyetlenül bán a' nyelvvel, 's húrjai mindég selyp hangot adnak. Soloecismusait pedig nem ejti *tudva és akarva*. De hagyjuk az Erdélyi kis Lantost! – Winckelmann³⁰⁵-nak *Geschichte der Kunst* nevezetű munkája meg van könyveim között, 's vele szívesen szolgállok: most éppen Debreczenben vagygon, az én becses barátomnál, Nagy Gábor Úrnál. Méltóztassék az Úr Prof. Úr azt onnan elkéretni, és mikor nem lesz többé szükség reá, oda ismét vissza küldeni. Én magam is írni fogok eránta Nagy Gábor Úrnak, hogy a' kérőnek adja által. Örvendek, ha valamely Ifjúnak fog lehetni hasznára. Winckelmann³⁰⁶ az volt a' Mesterségek dolgában, a' mi Montesquieu a' Politikában, 's ennek homloklapjára is reá illik a': *Prolem sine matre creatam*. Sulzernek *Theorie der Künste*³⁰⁷ und *schönen Wissenschaften*-jét négy kötetben Csokonainak ajándékoztam volt. Úgy tetszik, Temes Vármegyei fiscalis Szántó Úr beszéllé nálam tavaly Februárban, hogy a' Bthecába t. i. a' Collégiuméba, tétetett-bé. Kezdő nem lehet-el nála nélkül, kivált olly helytt, mint Debreczen, a' hol nincs senki, a' ki megmagyarázhassa, mi a' *Torso*, mi a' *Hell Dunkel* p. o.

Mengsnek classicus munkáját kiadám kölcsön, 's elveszett. Azzal tehát nem szolgálhatok. Nagyon jó volna, ha a' Bibliotheca illy nemű könyveket is kezdene gyűjteni. Csokonainak Anacreoni dalai előtt egy *Anakreon* áll, mellyet Erős Gábor metszett. Ez azt gyanítatja velem, hogy ott van *Sandrart*. Hogy *Montfaucon* van, noha csak megrövidítve, onnan tudom, mert most két esztendeje felhánytam benne³⁰⁸ valamit. Azt is sokat kellene forgatni az Ifjúnak; csak hogy szemeket sem a' Montfaucon, sem a' Sandrart rezeivel ne familiarisálják nagyon, mert azokon mind hibás formákat látnak.

Ajánlom magamat az Úrnak Prof. Úrnak baráti becses emlékezetébe, 's maradok egész tisztelettel az Úrnak Prof. Úrnak
Ér-Semlyén 24d. Jan.
1806.

alázatos szolgálja:
Kazinczy Fer.

303 |ha| [Betoldás a sor fölött.]

304 Literatuvával [Átírással javítva.]

305 Winkelmann [em.]

306 Winkelmann [em.]

307 **Schö**Künste [Átírással javítva.]

308 belöle [Átírással javítva.]

**73. Farkas János – Sárvári Pálnak
Komárom, 1806. október 8.**

LXIV. S. gyűjt.

Comárom die 8. oct. 806.

Tiszteletes Professor Ur
Kedves Barátom Uram!

Meg engedjen énnékem abban, kérem barátságosan, hogy ilyen Commissióval terhelem, minémü ezen ide zárt Levélnek Bagosra való ki küldése. Az adott nékem ennek cselekedésére, a' barátságos confidentián kívül alkalmatosságot, éppen, a' mi ezen adnectált Levélnek a' Contentuma. t. i. Tiszt. Magyar Mihály Urat én gyermekségétől fogva – erköltsi maga viseléséről és a' Tudományok körül való szorgalmatosságáról jól esmérvén, éppen a' mikor le jövőn – nállam is meg fordult, a' Lossonczi Ekklesiának recommendáltam, akár a' Professori – akár a' Prédikátori Cathedrara. Az én Levelemnek az a foganattya lón, hogy a' Professorságra hívják ezen Levélben ö Kegyelmet, mellyet ha tetszik, méltóztassék bátran felszakasztani 's megolvasni. Azomban, tegnap esett a' Debreczeni Supplicans Deákok által értésemre, hogy már Ö Kegyelme Bagosi Prédikátor: elküldöm mind az által hozzá ezen Invitatioiót; mivel hiszem, hogy ez által is nevededik az ö Kegyelme becsülete 's kedvessége a' Halgatói előtt. – A' Lossonczi Ekklesiának is meg irtam én – éppen mái napon e' dolgot. Mellé tettem azt is, hogy T. T. Debreczeni Professor Uraimékat, mint igen jó Barátimat, és a' közjónak bűzgő Elő-mozditóit, meg fogom, csak privato nomine kérdezni, „Kit itélnének – Académiákon lévő Tanítványaik közzül, alkalmatosnak a' Professori Catedrara? hogy annak eleibe lehessen küldeni az Invitatioiót, mellyet az vévén – 's talám el fogadván, annál jobb móddal készithesse magát a' jövőndő Hivatallyára. Meg irtam azt is, hogy a' Debreczenből vejendő választ azonnal fogom közleni a' Lossonczi Ekklesiával: azért is kérem Lelkem Barátom Uramat, hogy Postán – minél előbb méltóztasson ezen Levelemre küldendő válaszát utnak indítani és azt ahoz képest stilizálni, hogy vélek közölhessem. És így e' szerént, éppen szükséges lészen talám fel bontani a' Magyar Urhoz szólló Levelet,³⁰⁹ le lehet újra pecsételni; vagy új Coopertába csinálni.

Én, feleségemmel, (ki is vélem edjűtt igen nagyon tiszteli T. Barátom Uramat a' kedves Drága Asszonysággal edjűtt) és 5. élő gyermekeimmal, egészségben élünk. Hanem 22^a Septembris esteli 9. orára 3. fertálykor, és azután is még egynéhányszot, a' földindulás által felette megrémítettünk: azt gondoltuk, hogy reánk szakadnak minden épületek. Azomban kevés kárt okozott: kivéven hogy egynéhány kémények le dültének, és a' Házak falai is néhol meg repedeztenek. Az Úr Isten tartsa meg becses hasznos életét Tisztelt kedves Barátom Uramnak! szivesen óhajtom. Ezen Levelemet megadó Ifjú Kosár Ferencz – el maradott a' többi Tanuló társaitól, kik között ő volt a' legelső 's legeminensebb, olly véggel, hogy itt tanitson publice declinatioiót 's conjugatioiót; de meg bánván ezen dolgot; szándékát változtatta; én is ötet igen nagyon ajánlom kegyes gondviselésekbe, mint valósággal nagy reménységű Ifjat. Az Úr Istenn áldása légyen mindnyájokon T. T. Professor Uraimékon: kiket mindnyájukat szivesen tisztelvén, vagyok

T. T. Kedves Barátom Uramnak igaz tisztelő barátja Farkas János mk.³¹⁰

**74. Magyar Mihály – Sárvári Pálnak
Komárom, 1806. október 30.**

LXV. S. gyűjt.

Drága Kedves Tiszteletes Professor Ur!
Tellyes tisztelettel való Jó Uram!

Alázatosan köszönöm Tiszteletes Professor Uramnak azon részvételét, mellyet ma délutánn hozzám küldött betses levelében a' Lossonczi Professorságra való hívattatásomra nézve kinyilatkoztatni méltóztatott. Én a' Lossonczra való választ kötelességemnek tartottam minél előbb megírni, és postára tetetni, s ehez képpost most be küldöttem. Nem lévén a' Professori fizetes egészen meg írva, azt válaszoltam, hogy mig azt a' maga valóságában nem látom, addig magamat mostani állapotom változtatására nem határozhatom meg; és azt kértem hogy ha hátra maradáást a' további levelezéssel nem okoznék, közöltessen velem, arra az esetre pedig ha nem küldik, az invitatioiót megköszöntem, annyival is inkább hogy mostani állapotommal egészen meg vagyok elégedve. Ha én el nem megyek, a' mi igen nagyon hihető, azok közül a' kiket én esmerek, nem tudom kit lehet olyan bizodalommal ajánlani mint T. Zágonyi Gedeon Uramat, eddig a' Battyánál van Mányonn úgy gondolom. Ő Kegyelmiről tudom hogy nem ijed meg a maga árnyékától, azt is lehet várni egész bizonyossággal hogy kötelességiben el fog járni, a' mennyire tőle telik; hogy pedig telik, és inkább mint talám másoktól is (nem akarok ugyan egyik Academicusnak is kisebbségére szollani) azt magam tapasztaltam, hogy jöttömben Marburgban megfordultam. Magamat betses favorában ajánlván, vagyok tellyes tisztelettel

Kedves Tiszteletes Professor Uramnak
H. Bagosonn 30^a Octobris 1806

alázatos szolgálja
Magyar Mihály mk.

**75. Hari Péter – Sárvári Pálnak
Máramarossziget, 1806. november 24.**

LXVI. S. gyűjt.

Szigeth 24. 9br. 806.

Tisztelendő Professor Ur!
Nagy tiszteletre méltó Kedves jó Barátom Uram!

Igen nagyon meg illetődve voltam midőnn hallom vala hogy mind maga T. Ur mind Kedves Ifju Asszonya betegek voltak; de annál nagyobb örömöm van, hogy már jobbra fordulását a beteges állapotnak hallottam. Adjon Isten minden jót, 's különösönn állandó jo egészséget Kedves T. Prof. Uréknak!!

Irtam vala a' múlt 8berben hogy most 9berben ismét irni fogok, 's az itt hátra lévő pénzt is el küldöm; imé most tselekeszem: – össze hántam minden jegyzéseimet, és T. Prof. Urnak minden Leveleit, de nem jött hozzám több 20 exemplumnál az Ethica 2^{dik} részéből, mellyeknek

309 ; [Bizonytalan olvasat.]

310 mk. [Bizonytalan olvasat.]

árrát még tavalj meg adtam. Nem tudom nints é ebben is valami tévedés? Méltóztasson végi-
re járati – Az Ethica első részéből jött 8 nyomtatvány³¹¹ ennek
árra teszem — — — — — 6rft.

2. egész Lexiconnak vecturája teszen — — 40 xr.
19 fel Lexiconnak vecturája — — 3.10.
in Summa 9.50.

mellyet itt küldök egy 10 Rftos banko tzedulabban; a' mi fellyül van, méltóztasson e' Levelet
meg adó deakotskanak vissza adni.

A' Prof. Márton Úr Lexiconjairól való super³¹²-praenumerationak egy részét, pro 50. nyom-
tatvány tavaly által adtam volt; a' többi még pro 18. itt van. Ezzel nem tudom mit tsináljak,
mivel azt iratta ide hogy Máramarosba nem fogja küldeni a Magyar-Német részt, minthogy
fel nem ment a' Super-praenumeratio: én pedig nem tudtam hogy fel küldeni, már miolta
magam vinni akarván, az utbol vissza *kellett*³¹³ jönnöm. Most irok Bétsbe is, meg tudom a' dolgot,
'osztán a' téli vásárkor bé küldöm ezt is.

A' miolta Tiszt Nánási Úram (a' ki szivesenn tiszteli Tiszt, Prof. Urékat) olyan male
a' propo ki esék a Professorságból; azonn statio mind üressenn áll; nem tudunk alkalmas
embert találni; annál inkább mivel kitsiny a' fizetés, tsak 300 Rft. Magam egyedül tódom,
fódom a' dolgot, a' mint lehet. Azt gondoltuk ki tehát az el mult Juniusban volt esztendeje
hogy készítsünk magunk magunknak Professort: a' minthogy egy Szilágyi János nevü igen
jól készült, seniorunkat fel küldöttük; mind szegénységünk mind a' világ mostani állása
miatt tsak Pestre, az holl a' mult Augustusba Doctori grádust nyert; 's fellyebb ment továb-
bi experientia végett. Éppen ennek számára kellett pénzt küldeni fel; 's *ebben járnak*
Debretzenbe most küldött ifjaink. Le jövet lesz azonn ifjú designált Professorunk tiszteletek-
re T. Prof. Uréknak és igen szivesenn ajánlom betses uri³¹⁴ indulatjaikba. Ő én vellem edjött
azon fog lenni hogy a' Debretzeni Nemes Fő anya oskolába is minél több³¹⁵ jól készült
'emberséges ifjakat küldhessünk – Tiszt Professor Urakat mindnyájann alázatosonn
tisztelem: kérem méltóztasson mindnyájoknak megmondani – alázatosonn tisztetem
T. Professorné Ifjú Asszonyt is –

Ujságokat írnek; de egyéb ollyast nem tudok; hanem rám nézve elég ujság az hogy a' nőte-
lenséget el hagyni határoztam: jegybe vagyok: talám 7, 8, nap alatt³¹⁶ asszonyom is lesz
itthonn: egy igen kellemetes 's szeretetre méltó személyt jegyzettem el. Illendő hogy olly
Kedves jo Barátomat mint T. Prof. Ur, ez előtttem igen kedves dologrol tudossítsam – Betses
indulataiba 's drága barátságába ajánlott szives tisztelettel vagyok

Kedves Tiszt. Prof. Barátom Uram
alázatos szolgálja
Hari Péter.

311 [A 20 exemplumot említő sortól a nyomtatvány szóig a levél bal margóján függőleges vonal húzva,
a nyomtatvány szó után közvetlenül szintén függőleges vonal a sor magasságában.]

312 [super] [Betoldás a sor fölött.]

313 [Idegen kéztől származó aláhúzás.]

314 [uri] [Betoldás a sor fölött.]

315 jöb [Átírással javítva.]

316 [alatt] [Betoldás a sor fölött.]

**76. Teleki Sámuel – Sárvári Pálnak
Bécs, 1807. december 27.**

LXVII. S. gyűjt.

Tiszteletes Kedves Professor Uram!

A' Rajzolás Mesterségének II^{dik} darabját, a' T. Professor Uram 7^{dik} Oct. hozzám utasított Le-
vele mellett, ez előtt négy napokkal igen kedvesen vettem, és azért tartozó köszönetemet te-
szem. Ezen nemes Mesterségnek Hazánkban meg-ösmértetése és terjesztése, neveli T. Pro-
fessor Uramnak érdemeit; és nagyra becsülöm azt is, hogy ennek alkalmatosságával az én
köz-haszonra szerzett Könyv-Gyűjteményemről dicsérettel emlekeznek. Bár sokann használ-
nák!!! Kérem pedig T. Prof. Uramot: hogy ezen Munkájának első Darabjatis meg-küldeni
adandó jó alkalmatossággal ne sajnálja, ugy a következőketis, hogy egész legyen. Az ifiu
Mettzőnek állapotját, czéllat és Intézetit szeretném tudni, hogy ahoz képest töllem ki-
telhetőknben, elő-mozdítani jó igyekezeteit alkalmatosságot kereshessek. Azonban el-kötelezett
szives indulattal maradok:

Tiszt. Professor Uramnak
kész joakaró szolgálja
G. Teleki Samuel

Bécs 27. Dec: 1807.

**77. Teleki Sámuel – Sárvári Pálnak
Bécs, 1808. november 15.**

LXVIII. S. gyűjt.

Tiszteletes Kedves Professor Uram!

Köszönöm szivesen Tiszteletes Professor Uramnak hogy a' Rajzolás Mesterségének első
darabját is nem sajnálotta meg küldeni; a' második már meg-volt Tiszt. Prof. Uramnak
joakarattyából, és kérem, hogy ha azon hasznos Munkája continuáltatik, több részeit is
ne sajnállya Bibliothecam számára meg-küldeni. Árrakat örömet és köszönettel meg
fizetem.

Tiszt: Prof. Budai Uramnak irtam volt mult septemb 27^{dik} napján, nem tudom vette-é
Leveletem? Ne sajnállya Tiszt: Prof. Uram köszöntésem mellett meg-mondani: hogy ha
már mind öszve szerezhette a N. Sinai Uram Eccl. Historiáját, és ha bizonyos jó alkalma-
tosság adja-elő magát, jó rendbe szedve consignatio mellett és pecséttye alatt küldje fel
nekem; minthogy jövő nyárig le nem mehetek; az alatt pedig ki akarván nyomtatni
a Catalogusomnak hátra lévő Részeit, akarnám látni miből áll az a Munka? Azonban
szives indulattal el-köteleztetve maradok:

Tiszt. Professor Urnak
kész joakaro szolgálja
G. Teleki Samuel

Becs 15. Nov. 1808.

**78. Tertina Mihály – Sárvári Pálnak
Nagyvárad, 1807. június 5.**

LXIX. S. gyűjt.

Viro Spectatissimo, PAULO SÁRVÁRI Michael Tertina Amplissimam Salutem et Cultum!

Pro altera Philosophiae Tuae Moralis Parte mihi gratiose submissa, dum Claritati Tuae, Vir Optime! quas possum maximas, et humanissimas refero gratias, simul etiam adiungo indicatum eius pretium, summopere cupiens, ut pari aliquo gratitudinis obsequio pretiosam hancce Tuam gratiam aliquando remereri queam. Quemadmodum vero haec lectione sua erit mihi dulcissima plurium dierum esca litteraria: ita haud absimiliter promulsidis instar serviet Graphidis Hungaricae abs Te editae pars prior, oreximque in me adpromissae partis posterioris, cui Divam Lucinam propitiam precor, commovebit ardentissimam.

Bibliopegae Türii sors prospera futura vel ob Tuam gravissimi apud me momenti commendationem opera mea, et studio spero exoptato beabitur scoponem adipiscendis cunctis nostris Scholasticis, comitatensibus, aliisque huiatibus, et extraneis laboribus, ac ideo velis, remisque quo ocyus ad nos contendat.

Amici mei Skolka Epithalamium Tibi, Vir Eruditissime! offerre sustineo, cuius Exemplaria Poeseos, et Heraldices Cultoribus fors non ingrata erunt. Addo pro Teipso unum Exemplar ex duplici Horvathiano Opusculo de Quadratura Circuli, quod heri primum Buda percepi. Cum mathesim profitearis, operae pretium est ingeniosam non minus, quam laboriosam hancce Opellam discutere, et ruminare. Vale, et me Tui singularem, eumque perpetuum Veneratorem perenni dignare favore, et recordatione. Iterumque vale. Scribebam MVaradini valde raptim die 5ta Junii 1807.

[A hátoldalon]

Cl. TERTINA

Paulo Sárvári S. D. 5. Jun. 807.

**79. Schwartzner Márton – Sárvári Pálnak
Pest, 1808. január 7.**

LXX. S. gyűjt.

Tiszteletes és nagyhirű Professor Ur,
Régi kedves Barátom Uram!

Soha eszem ágába sem jöhetett volna, hogy a nagy érdemű Professor Úr szegény oetsémet Ocsovszky Palkot maga házához, még pedig olly tsekély fizetésért, fogassa. Ezt ha gyanakodhattam volna, bizonyára nem is igazítottam volna a gyermekem levelemmel Tiszteletes Professor Urhoz. Hogy adom már meg az adosságomat? Nyujtson a hoz alkalmatosságot, és bizonyos tégyen arról, hogy mint én, mint a szegény húgom és annak a fia, Tiszt. Professor Ur hozzánk való éppen érdemtelen jó akarattjáról soha el nem felejtjük. Azonban azt kívánom, hogy az ifju kényesen fel nem neveltessék, hogy mindenben engedelmeskedjen, és hogy ma-

gát, az alatt a' szin alatt, hogy ö nem Reformatus, semmiféle oskolabéli kötelességétül el ne vonya. Nevezetesen azt akarom, hogy a' Cathechistát úgy mint akarmelly reformatus ifju, ha szokásban van, könyv nélkül is, ki tanulja.

A' rajzolás mestersége II^{dik} Darabját köszönettel Karáts Urtól meg kaptam, és nagy gyönyörűséggel el olvastam. Európának Geographiája most csak nem minden esztendőben változik, meg változtatta bezzeg Tiszt. Professor Úr édes hazánknak rövid esmeretét³¹⁷ is; mert ennekutánna Debreczent nem Magyar Arkadiában fel keressük már, úgy mint a' mellyet magyar Athénássa tenni igyekeznek. A' Magyaroknak Istene adjon Professor Urnak ahoz időt, kedvet és tehetséget, ezt, magamat tapasztalt szivességébe ajánlván, szivesen ohajtom.

Tiszteletes és nagy érdemű Professor Urnak

alázatos tisztelő szolgálja

Pesten, Januarius

7^{dik} napján 1808.

Schwartzner Márton mk.

**80. Böszörményi Pál – Sárvári Pálnak
Várkony, 1808. április 11.**

LXXI. S. gyűjt.

Tiszteletes Professor Kedves Komám Uram!

Tunkel uram kihozta hozzám Szolnokból, mind a' magának, mind a' nekem szöllő levelet, a' fedélnek a Parapet Mauerhez lejendő alkalmaztatása eránt. Nem volt szükség ez eránt Capacitálni, mert jól érti az egész dolgot; sőt azt mondja, hogy jól fog kijöni így a' fedél, és egyformánn, ámbár úgy³¹⁸ is jól jött volna ki a' mint először ki volt a' planuma tsinálva, mely szerint volt az alku is. De az a' baj, hogy a Parapetról semmi emlékezet nem lévén akkor, mikor a' fedél Planuma, és az alku meg készült, a' fedélnek a' formáját aszerint tsinálta, a' mint az első planum volt. Hogy jobbann tudhassak felőle írni, magam is be mentem Szólnokba, és láttam, hogy az egész fedélnek a' fája nem csak ki van faragva, hanem az allja vagy fundamentoma, és az által gerendák s Mauerbankok egészen öszve vagynak állitva, és a' vésések is úgy megvagynak téve, hogy már azokonn kár nélkül változtatni nem lehet: mert más fél lábbal bellyebb kellvén a' Gerendáknak esni, a' már készenn sőt öszve állitva lévő Gerendákat, ki kell hányni belőle; minthogy abbann minden véséseknek másformánn kell lenni; és így ezenn külömbenn igen szép gerendák hasznavehetetlenné lesznek az épületbenn. Azt mondja Áts Mester Uram, hogy ha idejébe tudtára adódott volna ezenn planum, sem a' fábann sem a munkában nem lett volna leg kissebb nehézség is: de minekutánna már nagy részént öszve van állitva a' fedél, minthogy³¹⁹ idejébenn hozzá fogott, hogy a' Terminusra elkészithesse, nagy kára lesz benne, ha változtatni kell; úgyhogy négyszáz forinttal legalább is meg töljje, minthogy az alku után mindjárt minden szálfának az árra 1 fthal 12 xrral ment felyebb, a' mely valósággal úgy is van. Azért vagy az első planum mellett kell maradni; vagy ha úgy tetszik, hogy Parapét Mauerhez alkalmaztassa

317 hazánknak <<...>ását> [Bizonytalan olvasat.] [rövid esmeretét] [Betoldás a törlés alatt.]

318 [.]gy [Átírással javítva.]

319 idhogy [Az örszó után átírással javítva.]

a' fedelet, bonificatiót kér, a' mint felyebb is meg írák. Én magam is ugy nézem a' mi keveset tudok hozzá, hogy Parapét Mauerral jobbann jőne ki a' fedél, ámbár Áts Mester Uram azt mondja, hogy amúgy is jó lenne. Egyéb aránt azt mondja, hogy ha tsakugyan Parapet Mauerhez tetszik alkalmaztatni a Collegium fedelét maga ismét el megyen Debreczenbe, és ott fogja accurate kimérni a' falat: tsak hogy méltóztasson a Venerabile Consistorium mennél elébb tudósítani eránta, mert a' Legényeinek kik számosann vagynak majd nem tud elegendő munkát adni: pedig azok megkívánják a' magok bérit. Én hiszem hogy ő emberséges ember lévén, tsupánn tsak annyi bonificatiót fog kérni, a' mennyi néki a' valóságos kára: és ha le megyen maga fog bővebb capacitatiót adni az egész dolog eránt; tsak hogy mennél elébb tudósittassék, mert a' késedelebenn is kára forog.

Ttes FőCurator Ur Szolnokonn menvénn keresztül látta a' fedelet, és mibenn létéről tud informatiót adni: szerettem volna vele a' vectura eránt is beszélgetni, de az öszve találkozást elhibáztuk. A' Vecturaról addig is míg ad casum jőne, azt irhatom, hogy az Abonyi és Czeglédi emberek leszoktak járnai Debreczenbe dohányért, és ezek a' mint már tudósittattam hogy ingyen ne menjenek óltsóért le vinnék a' fedelet: de jobb szeretném én ezt ingyenn szállíttatni, ha lehetne; mely végre ugy gondolkozom, hogy a' közel levő Ecclésiákat kellene meg szállítanunk; meg is szállítom őket ha ugy fog tetszeni a' VConsistoriumnak.

Nespor Uram a' Gyermekeim Instructora be szándékozik a' jövő Majusra Debreczenbe, hogy tudományát nevelje, és így az én gyermekeim ujra instructor nélkül maradnak. Kérem Tiszteletes Komám Uramat, s általa a' Venerabilis Collegatust, méltóztassanak egy jó iffjat adni Gyermekeim tanítására; mint ennek ugy annak is fogok fizetni 250 Rftot, lakást és kosztot. Bártsak jó erköltsü, és gyenge gyermekeim tanítására alkalmas lenne! nem vallaná kárát nálam lakásának.

Egyéb aránt boldog innepléseket kívánvann, szives barátsággal maradok

Tiszteletes Komám Uramnak
igaz köteles szolgája Böszörményi Pál mk.

Várkony 11^a Apr 1808

[A hátoldalon:]

A' Mauerbank eránt azt iratja Áts Mester Uram, hogy az épületnek egyik vége valamivel keskenyebb a' másiknál, ámbár 8 czollra kellett volna tenni, mindazáltal egyik véginn 7 másikon 9 czollra kellett venni, hogy az egyenességet eltalálhassa.

Ha az épület fedele az első planum szerint marad, méltóztassanak megírni,³²⁰ hány czollnyira jő ki a' párkány.

A' fedél delineatióját mely Tunkel Uramnak általküldődött, idezárom.

**81. Varga Márton – Sárvári Pálnak
Nagyvárad, 1809. június 5.**

LXXII. S. gyűjt.

8. Junius 809. NVárad.

Kedves Barátom!

A' 33.³²¹ magyar Fizikám vevőjének számára küldök a' mint meg ígértem az Astronomiámból, és a Földgömbösségnek le írásából 33 exemplárokat. Ajáld nekik, s add kezekbe, reményem meg nem bányák az árrát, mert elhitetem, hogy 5 ftos román tsak ugyan tsak fel nem ér véle, a 2 ftot tehát nem fogják drágálni, annál is inkább bankóban. Ha nem kél el az I. kötetnek exemplárjai, biztos alkalmatossággal, mint a' minap magad is ígérted, vissza várom, még talám az idén NVáradon fogok temporizálni, mivel a' gonosz Napoleon nem akar hátrább menni, 's vonni magát Bétsnél. Györben pedig, ha ő Bétsi lakos, tudod nekem igen sokba kerülne mulatozni. De hát ha még itt is meg látogat egy mostohább fatum, melyet ma oroszoknak hivhatunk a' Mahometé helyett, mit tsinállyak? Várjunk minden jót, talám insurgenseink mozdítanak valamit a' ros nyavalán. Az egész vár teli kintsel, de NB. nekünk, nektek is nints részünk benne. Görög Úrral gyakorta öszve jövök a' kis Hertzegnél. Nagyon szeretne ismérni. Munkádat betsüli. Valóban egy különös szeretetre méltó nagy tudós Hazafi. Válaszodat elvárom. Isten hozzád. a' 34. exemplárt tartsd meg, számodra küldöm különös szivességgel.
Igaz Barátod

Varga mk.

[Címzés:]

Admodum Reverendo ac Clarissimo Domino
Paulo Sárváry Philos. Doctori Physicae et Matheseos
Publ. Ordinario Professori.
Dno Singulariter Colendissimo
Debrecini

[A pecsét fölött Sárvári Pál rájegyzése:]

Professor Tek. Varga Márton Úr levele

320 [...]megírni [Átírással javítva.]

321 33 [Bizonytalan olvasat. A később írtak ugyanakkor megerősítik.]

82. Cseh-Szombati Sámuel – Sárvári Pálnak
Pest, 1811. január 12.

LXXIII. S. gyűjt.

Nagy érdemű és fő-tisztelendő Professor Úr!
Különös Bizodalomú Drága Nagy Jó Urunk!

A' Dániel unoka Ötsénk szerentsétlen elesése erántt két rendbeli Tudósíttását fő-tisztelendő Professor Úrnak nagy meg-illetődéssel vettük, és a' beteg ötsénk körül tett valóba különös és atyai gondoskodását a' legnagyobb Tisztelettel köszönnük és Tehetségünk szerint meg is igyekezzük hálálni. Attól tartunk méltán, hogy ha Fitzamodás és Csont-Törés nem esett is az iffjú Lábánn, ne talám a' nagy ütés inflammationem periostei et suppurationem in Coxendice hozzon maga után, a' mely az Ötsénket örökre nyomorulttá tenné. Méltóztassék nagy érdemű Professor Úr ezenn Félelmünket Tek. Doktor Szent-Györgyi József Úrral közleni és e' Tiszt. Urat nevünkkel barátságosan tisztelvén, arra kérni, hogy a' betegnek szorgalmatos utána-való járása és gyógyítása által ne sajnálljon bennünket és a' beteget bátorságba helyeztetni. Az orvoslás módjához látatlanba egyenessen nem szólhatunk; de ha az iffjúnak még nagy Fájdalma volna: úgy az ér-vágás után, a lány meleg Feredőt és a' lány meleg fa olajjal való gyakori kenetet tartanánk leg-hasznossabb orvosságnak. – A' Curának végivel méltóztasson Főtisztelendő Professor Úr megírni: hogy mind a' Gyógyítás (ide értvén mind az Orvos Urak' Honorariumát betsülettel, mind a' szerek árát) mibe került; mind pedig azt, hogy a' beteg Ötsénk mennyi ideig alkalmatlankodott Nagy Érdemű Professor Úrnak igen érdemes Úri Házánál? A' szükséges költségek ki-pótolása végett, ne sajnálljon fő-tisztelendő Professor Úr, e' levelet mutatván, érdemlett tiszteletünk jelentése és bizodalmas kérésünk mellett, akár Assessor Tekintetes Péchy Imre (a' ki talám mostanába fel-jó Pestre) Úrtól, erga quietantiam, külön külön, mind a' Dániel, mind a' József számára, annyit, a' mennyi szükség fel-venni; és mi a' Titt. Urakat itten azonnal nagy köszönettel ki-elégíttjük. – A' Dániel, 18ra Dec. 1810 jött levelében, a' Dalmánnya el-szakadását praetextuálván, két száz For. kér, holott Főtisztelendő Professor Úr mindjárt az utána való nap költ³²² bets levele már az ő számára Tek. Simonfi Úr Bóltjában tett vásárlásokat 143. ftra és 15 xra teszi; és valósággal nem is tudgyuk, hogy hova és mire költötte legyen a' Dániel illy kevés idők alatt a' 380 ftokat? Mivel az édes atya ura által küldött pénzben is az Öttsét meg-csalta, az édes atya ura rendelése ellen magának tartván meg abból nyóltzvan ftokat. – A' Dánielnek a' Collegyiomban lejendő lakása függ már most a' meg-gyógyulásától is. De ha hamarjába az iffjú tökéletesen meg-gyógyul és a' Just ebben az esztendőben jól el-végezi: a' jövő ősszel a' Iuridica praxisra mehet. A' célunk az ő Taníttatásában csak az: hogy az iffjú, az idejéhez és jövendőbeli sorsához alkalmaztatott szükséges és hasznos Tudományokban magát tökéletesebbé tegye, nem pedig hogy a' Fejét csupa poétikai költeményekkel és haszontalan chimaerákkal töltse bé és el-bolondítsa. Példa volt ez utólsón b. e. Erdődy Lajos Úr. – Mind a' két ötsénket ajánljuk tovább is egész bizodalommal. – A' Dánielnek szólló és ide zárt levelünket ne sajnállja Fő-tisztelendő Professor Úr nékie által adni. –

Többire: magunkat tapasztalt betsés favoriba egész alázatossággal recommendáljuk és meg-külömböztetett tisztelettel maradok

322 köl[.] [Átírással javítva.]

Nagy érdemű és fő-tisztelendő Professor Úrnak
Pestenn. 12^{dik} Januar. 1811.

alázatos kész szolgálja
Cseh Szombati Sámuel. mtk.

P. S. A' Hir nélkül való vásárlást az iffjúnak, edgyiknek is, meg nem kell engedni.

[A hátoldalon és a következő levél tetején Sárvári Pál rájegyzése:]
12. Jan. 1811. – 20. febr. számolt 500 for ebb 100 for. nekem d. 22. febr. 1811.

83. Cseh-Szombati Sámuel – Sárvári Pálnak
Pest, 1811. február 11.

LXXIV. S. gyűjt.

Nagy érdemű és fő-tisztelendő Professor Úr!
Különös Bizodalomú Drága Nagy Jó Urunk!

Die 13ta Januar. a. c. hozzánk útasított betsés Levelét, a' Dániel' Epithalamiumából küldött Exemplárokkal edgyütt, érdemlett Tisztelettel vettük. A' külön lévő Exemplárokat, majd mind bé-köttetve, csak nem mindnyájokat magam már által adtam azoknak a' Nagy Méltóságoknak és Uraknak, a' Kiknek vóltak küldve. Mondhatom, hogy azok a' Titt. Nagy Méltóságok és Urak nagy kedvességgel vették ezenn Epithalamiumot; a' melly valósággal mind az iffjúnak, mind nagy érdemű és tiszteletű Professor-Tanított Urainak, betsületet téssen. Kár hogy több exemplár nem nyomtatódott! Kivánnénk még némelly érdemes Uraknak³²³, a' kik requiráltak, belőle szolgálni. Ha vagnak még heverő exemplárok, és a' mennyit lehet, méltóztassék fő-tisztelendő Professor Úr, a' mikor lehet, küldeni. – A' közelébb irtt Levelem, kétség kívül sem érte; és így az iffjak szükségei ki-pótolására e' Titt. Urak' közzül edgyiktől sem lehetett pénzt költsönn fel-venni. Sajnállottuk nagyonn: hogy az olta semmi jó alkalmatosság a' pénz le-küldésre Debretzenbe nem adódott. – Ez úttal Tek. Assessor Lónyay Menyhért Úr által, a' pénzt a' Levélbe zárván, küldünk fő-tiszteletű Professor Úr kezéhez *öt száz rhén. Forintokat, az az 500 f. Ebből a' pénzből méltóztasson nagy érdemű és tiszteletű Professor Úr, az Ötséink, főképp a' Dániel körül, betegségébenn tett atyai, sok Fáradozási és Tartásá³²⁵ tsekély meg-jutalmaztatása Fejébe, a' maga számára száz rhen. For. ~ 100. ftokat ki-venni; a' többi négy száz For. pedig az ötséink (mindenik számára két két száz For.) szükségeire maga kezéhez venni és e' pénzt, el-múlhatatlan szükségeikre (a' felesleg való költséget az idő szük-volta miatt el-kerülvén) fordítani. Nem tudgyuk: a' Dániel meg-gyógyult e' egészen immár és meddig fe-küdt fő-tiszteletű Professor Úr házánál betegenn? Mivel háládatlanok illy Jól-tévő eránt, mint Nagy érdemű Professor Úr, nem akarunk lenni. Azt is ki-kérjük bizodalmasson: hogy az orvos urak illendően ki-elégíttessenek. – A' Tudósítást minél előbb alázatossan elvárjuk. Azonba az*

323 |Uraknak| [Betoldás a sor fölött.]

324 |haza| [Betoldás a sor fölött.]

325 Fáradozási |és Tartásá| [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel.]

Ötséinket tovább is atyai gondviselésébe, magunkat pedig betses Úri Favoriba fő-tiszteletű
 Prófessor Úrnak ajánljuk és meg-különböztetett tisztelettel maradok
 Nagy érdemű és tiszteletű Prófessor Úrnak
 Pestenn. 22^{dik} Februar. 1811.

alázatos kész szolgája
 Cseh Szombati Sámuel
 mtk.

[A levélíró aláírásától balra debreceni térképábrázolás a Szent Anna templommal.]

[A kéziratlap alján, fejjel lefelé:]

1500;
 900.
 1500.
 600 1400.
 500. 900.
 1100 4700
 3600.
 1100.
 1100.

**84. Dessewffy József – Sárosvári Pálnak
 Szentmihály, 1811. április 26.**

LXXV. S. gyűjt.

Nagy Érdemű Tiszteletes Professor Úr!

Érzékenyen olvastam a' Tiszteletes Professor Urnak Levelét, s szivemből sajnálom a' szerentsétlen tűz miatt lett, nagy meg károsodását. – De felette sajnálom azt is, hogy kérését – bármi szeretnék is a' Tiszteletes Professor Urnak szolgálni – nem tellyesíthetem. –

Én tudnillik minden Sz. Mihályi Regale beneficiumokat, s azok között a' Malmokat is, még a' mult Februarius végén ki adtam árendába; és így már azoknak számát a' kötött Contractus ellenére, nem kevesíthetem: annyival inkább, mivel a' Helység inpopulatiojához képpes, itten több is fel illene; úgy hogy szükséges vólna azokat, inkább szaporítani, mint kevesíteni. –

Vége Tiszteletes Professor Úr, eránta való igaz tiszteletemnek, s kárán való szives megilletődésemnek jeléül ezen ide zárt 100 forintokból álló tsekélységet. – Sajnálom, hogy az én szerentsém is tsak olly tsekély és szűk, hogy a' Tiszteletes Professor Úr nagy szerentsétlenségéhez képpes, a' Tiszt Professor Úr eránt való szives hajlandóságomat kívánságom szerént, s méltóképpen ki nem nyilatkozathatom. – Magamat jó indulatiba ajánlva maradok
 Nagy Érdemű Tiszteletes Professor Urnak
 Sz. Mihályon Aprilis 26^{ikán} 1811ben

alázatos szolgája G D J mk

[Címzés:]

Az Urnak
 Tiszteletes Tudos Sárosvári
 Pál Úrnak, a' Debreczeni Ref. Collegium edjik
 nagy érdemű Professorának
 mélyly tisztelettel
 Debreczenben

[A külteten Sárosvári Pál rájegyzése:]

Vettem Nagy Mélt. Gróf Dessöffy József Úr Nagyságától 28. Apr. 1811. S. P. mk

**85. Márton István – Sárosvári Pálnak
 Pápa, 1813. február 7.**

LXXVI. S. gyűjt.

Bizodalmas Joakaró
 Kedves Tiszteletes Professor Uram!

Kétségtől nem is esmer rá Tiszt. Professor Uram első tekintettel betüimre. Nem tsudáalom. Mert olly számosak az esztendők, miolta azokat nem látta, hogy azoknak megismerését tsak feltenni is képtelenség. Mindazáltal ez ellent nem állvann is, bátorkodom Tiszteletes Professor Uramat edgy pár tsekély, de ránk nézve, igen fontos kéréseimnek tellyesítésére igen bizodalmasann megkérni, – tudvann, hogy a' barátság, mikor igaz, ollyaten Noumenon valami, a' mi az idők viszontagságának alája vettetve nintsen.

Kérem t. i. először is azt, ne terheltessen engem arról tudósítani; még pedig, ha lehet minél hamarébb, igaz é az, hogy már most a' Tudományok, értém a' felsőbbeket, Deákul proponáltatnak a' Debreczeni Collegiumbann? – Ez a' kifejezés *Deákul proponáltatnak* azt teszi é, hogy azok *mediante lingua latina* trádáltatnak, vagy azt, hogy magyarul tanítottatnak ugyan, de deákul censeáltatnak, p – és ez viszont a' privata Censurákbann van e így, vagy a' publicum Examenekbenn? – Nintsenek é némelly Tudományok kivéve, a' mellyek *mediante lingua Hungarica* praelegáltatnak. 's a' t. – Hogy ha a' Deák Nyelv e' szerént hát egészszenn a' régi Idők kaptájára visszaállított, mi vólt erre, az indító, vagy helyesebbenn szóllvann a' *kénszerítő* ok? Nem ok nélkül kértem ezt. Mert nekünk edgy valaki azt írta, hogy rövid időnn a' Felsőbb helyekről parantsolatunk érkezne, a' Deák Tanításoknak helyreállítások eránt, és hogy azt igen

tanácsos lenne *anticipálni*. – Ha ezen Materiát feltett kérdéseimmel nem egészen merítettem ki, és így T. Prof. Uram, olyan körülállást is tud, a' mi valósággal, intuitu publico, interessant, kérem, hogy azt is velem közölni ne terheltessen.

Második Kérdésemnek Tárnya, hitelesenn 's adaequate megtudni, mi most a' Debretzeni Tiszt. Professor Uraknak a' fizetése – mind kész pénzben, – mind naturalékbann, ide értvénn minden lehető Accidentiákat, minéműek a' Didactrum vagy Minervale, Postapénz, Papiros, Spanyolviasz 's a' t.

Minemü Interestzével legyenek ezen két kérdések öszvekötvé, kivált ez utóbbi, azt első tekintettel, fenekig által fogja látni T. Professor Uram, – kivált az olyan Professorokra nézve, a' kik egész életüket az oskola előmenetelére áldozván fel, most par salto mortale arról kell gondolkozniok, miképpenn juttatnak számos familiájokkal kóldus botra, – és olyan időbenn pedig, a' mikor már hanyatló életek miatt, semmi más hivatalt nem reménylhetnek, 's nem is alkalmazatosok már másra, mint a' mibenn megaggodtak.

'S ezen két Kérdések azok, a' mellyekre hajdani Baráttságunk lineájánn kérem Tiszt Professor Uramat. Azon esetre pedig, ha hogy valami politikai tekintetbenn vetetődhetne ezen Levelem: a barátság szentségére fogadom, hogy Tiszt. Professor Uramnak reménylendő Válaszát Soha semmi halandó nem fogja látni. De meg többet is mondok. Azt, hogy ám tessék T. Prof. uramnak, minden subscriptio nélkül³²⁶, – vagy akármi idegen kéz által engem tudósítani – az nekem mind edgy, 's a' szives barátsági köszönetre szintűgy le fogok köteleztetni. Mert az én tzelom csak az, hogy a' midönn ezen két Materiák publicae fognak ventiláltatni, egész bátorsággal állithassam azt, a' mit fogok állítani, és ne féllyek attól, hogy valaki ellenkező Relatióval visszaverhessen.

Többire, a' midönn esméretlen Szerelmeseit szivesenn tisztelném, – 's reménylendő Válaszát újra bizodalmasann kérném, állhatatosann maradok

Tiszteletes Professor Uramnak

Pápánn Febr. 7dikénn

1813. igen szives tisztelő barátja

Márton István Prof mk.

[Címzés:]

Celeberrimo ac Clarissimo Viro Domino

Dno *Paulo Sárvári* in Ill. Collegio Reformatorum Debreczinensi

Physices et Matheseos Professori

Solidissimo Domino colendissimo.

p.

Jaurinum

Budam

Debreczini

[Felül Sárvári Pál rájegyzése:]

17. Febr. 1813. Tiszt. Márton Ist. Úrtól.

[A pecsét alatt Sárvári Pál rájegyzése:]

Vettem 17. Febr. 1813. felelt 19 febr. –

86. Sárvári Pál – Márton Istvánnak
[Debrecen, 1813. február 17–19. között]

LXXVII. S. gyűjt.

Nagy Tiszteletű Professor Úr
Régi különös Jóakaró Uram!

Betses levelét Nagy Tiszteletű Professor Uramnak, melyhez régen nem volt szerentsém, különös örömmel és tisztelettel vettem ezen folyó Hónap 17^{dikénn}. A' benne lévő két kérdésekre ezeket írhatom.

1. A' Debreczeni Collegiumban sem a' tanítás rendire, sem annak módjára nézve mostanábann semmi változás nem esett. Minden felsőbb Tudományok magyarul tanítódnak de lege; de usu hol magyarul hol deákul, a' mint a' Tanítónak tetszik, nevezetesenn a' hol kell a' Deák Terminusok megmondódnak; hanem a' Censurák deákul mennek rendesenn, ne hogy a' Deák nyelvenn való beszédben Ifjaink más oskolabelieknél hátrább maradjanak. Van olyan tudomány, a' mellynek még a' Censurája is Magyarul esik. Ilyen a' *Statistica*, és az *Architectura*. Amazt még idvezült Collégánk Széplaki Pál Úr is magyarul censeálta. Egyedül a' Jus patrium az mely deákul tanítódott eleitől fogva, 's úgy censeálódott. És így mind eddig sem indító sem kényszerítő okunk nem volt arra hogy a' Deák nyelv a' régi mód szerént visszaállítódjon, nem is találjuk azt még magára a' Deák nyelvre nézve is sikeresnek. Ha jó a' Deák: elmondja kevés készülettel Deák nyelvenn azt a' mit magyarul jól megértett.

A' mi fizetésünket illeti:³²⁷ a' feljebb való esztendőkbenn 800 Bancó forint volt³²⁸ és némely Acc. bővítődött, de a' mellyeknek nagy része megint csak a Cassára megyen most.³²⁹ Most³³⁰ 600 vforint és váltó³³¹ 12 búza, 8 öl tűzi fa. Az Accidentiák 50³³²–60 forintonn fejül nem mennek.³³³ Ezekhez járul egy kötés papír és 4 rúd sp. viasz.³³⁴ Harom esztendő óta vesszük a' Bordeputatumért a' 60 ftot.³³⁵

Ez hogy nevem alatt publicumra menjen é vagy ne menjen vele keveset gondolok, csak³³⁶ hasznos és szükséges légyen³³⁷ a Publicumra nézve.

327 <azzal nem dicsekedhetünk: mert>

328 <fizetésünk, és 12 köből búza>

329 |és némely Acc[identia] bővítődött, de a' mellyeknek nagy része megint csak a Cassára megyen| [Betoldás baloldaltól.]

330 Most <a' régire vissza vivődött.>

331 váltó <..> [Betoldás a sor fölött.]

332 [Bizonytalan olvasat.]

333 |Papirosbeli Deputatumunk| [Betoldás a lap alján korrektúrajellel, majd törölve.]

334 mennek |Ezekhez járul egy kötés papír és 4 rúd sp[anyol] viasz|. [Betoldás a lap alján korrektúrajellel.]

<Ez az oka hogy annyi Professor elment tőlünk.>

335 |esztendő óta vesszük a' Bordeputatumért a' 60 ftot.| [A betoldás a bal margón.]

336 [...] [Átírással javítva.]

337 szükséges |légyen| [Betoldás a sor fölött.]

326 |nélkül| [Betoldás a sor fölött.]

87. Dessewffy József – Sárvári Pálnak
Alsóolvasó, 1813. május 11.

LXXVIII. S. gyűjt.

Tekintetes Professor Úr!

Azt írja nekem Rummy Úr, hogy Pethe Mathézissét a Tisza melléki előfizetők, Professor Urnál szedhetik bé. Közéjük tartozván, és mivel Pethe Úr igyekezete igen betses előttem; kérem a Tekintetes Professor Urat, hogy egy nyomtatványt, adott alkalmatossággal Sz Mihályra igazítani méltóztatson. A 10 Rft. lettem váltóban a közelebbi Ország Gyűlése alatt. Óhajtván várom, a magában legkönnyebb de többnyire bokros és savány előadása miatt legiszonyosabb Tudományt, új magyar ruhában látni. Dugonics erőltet. Nem szabad egészen idegennek lenni egy olyan tudományban, melynek nagyok a hasznai, és melynek gyakorlása által, tanulunk főképpen élesen és pontosan gondolkodni. Írt e már valaki Mathézist Pesztaocti Methodusa szerint? ezt óhajtanám én olvasni. Szeretem nagyon az Ideáknak oly sorban való kifejtéseket, a mint erednek, vagy eredtek. Azon sorban kellene talán tanítani és megtanulni minden igazságot, a millyenen és a mellyiken reá találtak.

Nem hagyhatom említés nélkül ezen alkalmatossággal, hogy Professor Úr Derhámját nagy gyönyörűséggel újra olvastam légyen minapában; ugyan természetes magyarsággal van írva, minden pipere és tzipra nélkül; valamint kell a nyers természeti dolgokról; mellyeknek számára nem szükség, magokon kívül keresni a hímezeteket. Kevés munkát tudok a Magyar nyelven, melly nekem mint Tárgyára, mint Formájára nézve, úgy tetszene. Bekár hogy annyi repülni kész elméknek bőségében, börtönbe tartják Litteratúránkat, vagy nem öntözgetik parlagjait azok a kiknek kötelességekben állana, és a kiktől kitelne.

Nints-e még meg Magyarul az Astroteológiája Derhámknak? ugyan hol lehetne, ha nem a magyar nyelven is³³⁸, legalább német, vagy frantzia fordításban kapni? Nehéz a régiebb jó könyvekre a könyárosoknál szert tenni, kimondhatatlan drágaságok miatt. A jó könyv ugyan soha se drága mikor van pénz, de most semmi sem ótsó, csak a baj, meg az a mit el kellene adni.

Ne felejtkezzen el rólam egészen Professor Úr, örvendeztessen feleletével, írja meg miben foglalatoskodik, mivel szedi rá az üdönek mostohaságát, és a környül állások súlyait *jucunda oblivio rerum*. Miért nints' most majd senkinek is olyan sorsa, *ut curarum fomenta relinquere possit, et quo coelestis sapientia duceret ire?* Köszöntse Professor Úr nevemben Debreczennek számos Tudósait, úgy élhessenek boldogan a mint érdemlenék, és a mint bizonyosan nem élnek. A Stoicismus szép dolog midőn a jó szerentse közt támad, de nem szükség hogy azt egy Financialis Minister erővel hozzábe gyámolul, az jó okos, érdemes, és szorgalmok jutalmát vesztette emberek közzé. Furtsa módja ez a Philosophusok szaporításának. Másképp segít Plutarkus szerint Solon, az hitelezőkön és az adósokon; de hadjuk el ezeket a tsűf Financiákat, a mellyek nem szolgáltak másra, hanem csak hogy egyszer 's mind tsűf szíveket fedezzenek fel; és azt bizonyítsák meg, hogy Bétsben szintűgy mint Magyar Országban, szükség, hogy Mathezist tanuljanak még a leg híresebb eszü emberek is; mivel nem lehetett őket meg győzni, hogy mitsoda kimondhatatlan számhibán épült egész Sistemájok. Az idő, a valóság mond sententziát; a makats, de rossz öszve vetéseknek helytelenségére.

Mondja meg nekem Professor Úr mért nem adatik ki vagy Debreczenben, vagy Sárospatakon, egy magyar Litteratúrabeli Újság? Mert a Hazai Tudósítások amphibiom forma szülemény. Sokat használhatna az illetén hónapos újság, de spectator formájúnak kéne talán lenni, Adison lelkével írottaknak, ha pedig kritikákra ereszkedne, nem a német hónapos irások kaptájára kellene egyáltalában veretettnie. Tűrhetetlen olykor ezeket olvasni, kimondhatatlan részre hajlások és faragtalanságok miatt; a mellyeken ha keresztül verte magát is az ember, még se tudja mindég utoljára, hogy mi a rostált könyvnek a veleje, és vagy különös érdeme, vagy gyökeres hibája. Meg rágnak a könyvet, de meg nem emésztik, és valamint a gyenge gyomrú rossz dajkák, se nem tápláltattak magok, se nem táplálhatnak. Igenigen kevés a jó recensio, úgy hogy jobb³³⁹ volna talán a vizsgált könyvnek tsupán tsak³⁴⁰ velejét, egy tömött, szoros, és rövid egybevonásban, előadni, és minden itélettül örizkedni, mintsem³⁴¹ az útból kitsapni, és gyakran udvartalan lator módra a személyt megtámadni. De meg kellene élesen határozni elébb, hogy mi az a veleje valamely könyvnek, mert ha meg akarom esmertetni valakivel Aristoteles Politikáját, és Homérus Íliását, úgy tetszik másképp kell egybe vonnom Aristotelest, és másképp Homérust. A kinek a Természet eredeti elmét ada, nehezebben készít talán jó egybe vonásokat, hogysé gondol és szül valamit, de az illetén egybe vonásokis szükségesegek, kivált a vékonyabb dongájú munkák megemertetésekre nézve; mivel azokban is találkozik új és jó, olykor; és mivel minden olvasó nem érkeztetik, a magától hajházott esmeretek nemében, minden még helyes is, annál inkább gyengébb érdemű könyvnek olvasására.

Botsásson meg nekem a Tekintetes Professor Úr, hogy bátorkodom az ilyenekkel meglapni idejét, de igaz marad mindenkor, hogy Litteratúránknak előmenetelére, és Debreczennek vagy Pataknak díszére fordúlna, havagy ott 'vagy amott, egy Magyar Litteratúrabeli újság kiadódna. Fogadja el barátsággal a Tekintetes Professor Úr hazafi szándékimat és érdemei eránt való különös tiszteletemnek kinyilatkoztatásait, mellyeknek szünet nélkül való igaz érzések mellett

maradok

A Tekintetes Professor Úrnak

A. Olyson 11^{dik} Majusban

1813.

alázatos szolgálója
G Dessewffy József

338 |is| [Betoldás a sor fölött.]

339 <leg>jobb

340 |tsupán tsak|[Betoldás a sor fölött.]

341 <mint>, |mintsem | [Betoldás a sor fölött.]

88. Kerekes Ferenc – Sárvári Pálnak
Bécs, 1815. március 7.

LXXIX. S. gyűjt.

7. Martii 1815. Leopoldstadt Herrngasse nro 200.

Kedves Tiszteletes Professor Úr!
Hajdani Jó Tanítóm!

Nem tudom arról kérjek é engedelmet, hogy Debretzentől lett eltávozásom óta most írom első levelemet Tiszteletes Professor Úrhoz, vagy talám inkább arról, hogy ezt is írni bátorkodom. Akármint legyen a' dolog, tsak arra kérem Kedves Tiszt. Professor Urat, hogy amaz tulajdonítsa a' tartózkodó szeméremnek, melly megtilt hogy nálamnál nagyobbaknak, ha tsak vagy különös engedelmem nints reá, vagy különös környül állás magával úgy nem hozza, leveleimmel ne alkalmatlankodjam; ezt pedig, hogy most írok, azon indulatnak, mellyel T. Professor Úr eránt, mint hajdani jó Tanítóm eránt viseltetem. Ugyan is képzelem, hogy Szoboszlai Úr, a' millyen Launuban most van, talám olyan levelet írhatott ma Tiszt. Professor Úrnak melly valami nyughatatlanságra adna alkalmatosságot. Én hát a' mennyiben rajtam áll, kötelességemnek tartom T. Professor Urat, s Szoboszlai Úrnak talám más Jóakaróit is kiket a dolog Interestalhat ezen levelem által megnyugtanni. Az ő egész dolga ebben van.

Tegnap estve a' T. Professor Úr levelét együtt kapta az Igaz Úréval, és a' kettő együtt olyan confusiot okozott benne, hogy ma ebédkor mikor vele összejöttem, egészen leveretve találtam. Kérdezővén, mi baja, mutatja leveleit, mellyek közzül az Igaz Úréból, s abból hogy a' T. Professor Úr levelében az Édes Attyáról semmi szó sem volt, s még némely más környül állásokból az Édes Attya halálát gyanította, a' T. Prof. Úr leveléből pedig az a' Tudósítás esett Neki nagyon nehezen, hogy a' maga ajánlása az Ekklesia Gyűlésébe még sem adódott bé, s neki rá nem válaszoltak. Ez a' kettő együtt ötet annyira megindította, hogy minden további halasztás nélkül egyenesen haza akart menni, sőt már alkalmatosságot keresett volt is. De hogy ezt tselekedni véghetetlen tzelellen való dolog, s hebehurgyaság volna, azt tsak hamar által látta, s erről még ebéd alatt le vertük – Ebéd után mindjárt Pennát kapott, és azt állította, hoch und theuer, hogy ő megírja, hogy ha még sem adta be T. Fő Bíró³⁴² Úr a' levelét, mellyben magát ajánlotta, azt T. Prof. Úr vissza kérni ne sajnállja – Mi lesz ő belőle, akarom mondani, mitsoda statusra adja magát, az énéam nem tartozik ugyan; mindazáltal mivel okait mellyeknél fogva már a' Papi Statusra magát elhatározta volt, jól tudtam, s hejben hagytam, azomban azt is tudtam, hogy midőn ezen elhatározást tette, akkor hideg vérrel és minden indulat nélkül volt, most ellenben láttam, hogy ugyan ezen határozást indulatból akarná megváltoztatni a' mit majd azután, [ha ugyan előbbeni határozása szíves és valódi volt, a' mit pedig én hiszek :) maga is megbánna: emberi kötelességemnek tartottam az indulatból származott hirtelenkedéstől megtartóztatni. A' papirossat előle elvettem, elhívtam magammal sétálni, distráhaltam, a' dolgot más oldalról mutattam neki mint ő képzelte, és valamennyire le tsendesítettem, úgy hogy az ajánlás revocálásáról már nem ír semmit azt igerte, vagy ha ír is igen moderate írja meg, hogy ha tetszik ajánlása válaszoljanak rá, mert [...].³⁴³ Akármit ír, mind erről, mind más dologról akármiről

342 <Prof >|Fő Bíró| [Betoldás a sor fölött.]

343 [Olvashatatlan.]

ollyat, a' mi T. Prof. Úrnak nyughatatlanságot okozhatna: ne induljon meg rajta T. Prof. Úr, és tesszen elhinni, hogy ő azt tsak hólnap is másképpen írná; én le fogom őtet egészen tsendesíteni, s rövid időn reményilem más pennával ír.

Hogy én most ezt a' levelet írom, azt ő nem tudja, s úgy ítélek, nints is rá szükség, hogy tudja. – Ez az a' miről rövideden kívántam tudósítani T. Professor Uramat. Ha talám úgy találná venni T. Professor Úr ezen levelemet mint a' más dolgába való szükségtelen avatkozást, engedjen meg gyengességemnek, s hiddje el hogy ha talám nem jól is, de jó tzelekből tselekedtem, a' mit tselekedtem. Engedjen meg kérem alázatosan arról is, hogy véghetetlen sok dolgaim közt s éppen letzke orámon, tsak hogy levelem a' mai postáról el ne maradjon, illy sietve írok. A' Tiszteletes Ifjú Asszonyt, s Tiszteletes Professor Uraimékat mindnyájokat alázatosan tisztelvén vagyok

Tiszteletes Professor Úrnak
alázatos szolgálója s haládatos
Tanitvannya
Kerekes Ferentz mk.

[A hátoldalon]

1815. Bétsből Kerekes Ferentz Úr levele Szoboszlai Pap István Ötsém eránt.

89. Dessewffy József – Sárvári Pálnak
Szentmihály, 1816. október 16.

LXXX. S. gyűjt.

Tekintetes Professor Úr!

Az Erdélyi Muzeomból tsak 4 füzetet kaptam meg eddig, hallom pedig hogy több jött ki már, kérem³⁴⁴ tehát a' hátra lévőeknek is meg küldtetését. Nem ír nekem semmit is Professor Úr Berzewitz Gergely munkájának³⁴⁵ fordításáról, sem Budai Ésaiai kéz irattjáról a' melyről a minapában emlékeztem. Ezen két tárgyat magammal együtt szíves emlékezetébe ajánlom; maradván megkülönböztetett tisztelettel A' Tekintetes Úrnak alázatos szolgálója G Dessewffy József Sz. Mihályon Oct. 2^{kán} 816.

U. I. Lesz talán valami a' Pesti magyar theátromból, most jövök Pestrül, magam is 1000 ft ígértem az első könek le tétele után. A Ludoviczea teve olly³⁴⁶ óva ígérővé. – Az Erdélyi Muzeom példájára, Trattner Úr igazgatása alatt egyholnapos Irás fog ki jönni Pesten Új Esztendőtil fogva, ezen cím alatt *Magyar gyűjtemény*. Ugyan segítsék elő a' Tekintetes Urak ezen diszes intézetet, imé párja a' meg hívó levélnek, ketség kívül a' Tekintetes Urakhoz is fog érkezni hasonló, Én uj esztendőtil fogva a' Bibliotheque Universellet hordatom, de nem a' rendetlen postákon, hanem könyváros által; Helmetzi Úr újra ki adá Berzsenyit, egy bévezető tudós beszéddel töldotta, a' mellyben a' Neologismust vitattja, de senki sem karhoztattja

344 kerém [em.]

345 |munkájának| [Betoldás a sor fölött.]

346 <olyan>

a' Neologismust, tsak a' nyelv geniussát fel ne forgassa, arrúl kéne írni és azt kéne szorosan meghatározni, hogy mi az a' nyelv géniusa? és különvéve miben áll a magyar nyelv géniussa?³⁴⁷ de erre nem elégséges a' napkeleti Litteraturában való járatosság, hanem egy Philosophusi fő kívántatna meg ezen munkára, egy olyan fő a' melyben az ész el nem fojtotta az érzést, sem pedig az érzés meg³⁴⁸ nem homályosította az ideák világosságát és tisztaságát. Eine Philosophisch Aesthetische Seele,³⁴⁹ merésztem egy kis próbát tenni, ha élek, végre hajtom, meg válik hogy szavát fogadtam é Horátnak?, a' ki azt javasolja, jól fontolná meg az író, quid valeant humeri, quid ferre recusent.

[A házoldalán idegen kézírással:]
N. G. Dessewffy

**90. Dessewffy József – Sárvári Pálnak
Kassa, 1817. január 20.**

LXXXI. S. gyűjt.

[Idegen kéztől származó rájegyzés:]
Prof. Sárváry Pál Úrhoz

Kassárúl, Január 20ikán 817.

Tekintetes Profeszszor Úr!

A' Sz. Mihályi tisztségem, még e' hónapba 346 Rftot váltó pénzbe fog letétni a' Tekintetes Urnál, Döbrentey úr számára, a' kinek írtam e' mai napon ezen rendelésemről. Kérem a' Tekintetes Urat írjon neki maga is, és igyekezzen, hogy ő ezen pénzt mentül előbb megkaphassa.

Haszse Budait várom, mohon fogom olvasni, de azért; nem tartok a' tsömörtül, mert jó a' gyomrom.

Ma kaptam Kazinczy Katilináriáit.

Ma küldök fel Pestre a' gyűjteménybe egy értekezést, „a' Magyar nyelv' és literatura köztételéről a' hazában”. Tsak meg ne herélnék, és németre fordítanak. Ugyan magyarosodjunk, mert másképp kéntelenített fogunk vagy németekké, vagy oroszokká válni.

Fogadja el a' Tekintetes Úr szíves tiszteletemet, a' melylyel szünet nélkül maradok

a' Tekintetes Úrnak
alázatos szolgálja
G Dessewffy Jósef.

[A hátoldalon ceruzával:]
Rajdel Ur által el küldöttem

347 [és különvéve miben áll a magyar nyelv géniussa?] [Betoldás a sor fölött és bal oldali margón.]

348 <el>

349 <Selle>

**91. Beregszászi Nagy Pál – Sárvári Pálnak
Beregardó, 1817. július 3.**

LXXXII. S. gyűjt.

B. Ardóban jul. 3. 1817.

Tiszteletes Professor Úr
drága Barátom Uram!

Junius 24^{én} irtt parányi levelét tennap előtt küldék által hozzám Músajból – azt gondoltam, hogy valamely Szerelmes levelet kaptam öreg legény létemre – melyet olvasván, megütököztem, megvallom, abba, hogy Barátom Uram – Magyar legény létére nem tsak nem leg jobban, de épen nem jól folyamodott – hozzám –, midőn a' helyes folyamodom helyett így: *folyamodok* írta. Mert, szint úgy nem helyes a Magyarban: folyamodok, folyamodsz, folyamod; okoskodok okoskods okoskod. Úgy³⁵⁰ mint nem volna a Deákban: ratiocino, ratiocinas; ratiocinat; blandio blandis blandit etc. Miért tette Károlyi Gáspár így: ne-paráználkodjál, nem pedig: ne-paráználkodj; ellenben: ne ölj, ne lopj, és nem: ne öljél, ne lopjál? *Azért*, mert azon időhöz képest³⁵¹ jól tudta a Magyar Conjugatiót, mely ellen ma közönséges a vétés. Tsak úgy van az! A Deákban ha hibázunk, szégyeneljük; a Magyarban fel sem vesszük. Igaz, hogy a Magyar Conjugatio sokkal nehezebb mint a Deák, és annak tulajdonságai nintsenek meg fejtve; és Grammatikáink, kivált e részben, még messze vannak a tökéletességtől. Forma ellen való vétés azis, midőn: tessék, méltóztassék etc helyett ezt: *tessen, méltóztasson*; írják vagy mondják az emberek.

De ezt már abba hagyom; mert ha jobban belé merülök, tartok tőle, hogy – buzgóságból, barátságosan – meg találom mosni a Barátom Uram fejét az említett hibáért, még pedig nem Debretzeni, hanem *Téglási* szappannal, ámbár meg érdemlené.

A malomkő vételben, hogy a dologra térjek, én lehetnék, az igaz, valami segittséggel. De ismét Kassára szándékozom menni, és a' jövő héten, ha tsak módját ejthetem, elis megyek; a honnan nem tudom mikor kerülök haza. A mult esztendőben Septemberben jöttem onnan meg; de most hamarabb akarok, mivel a Báró Perényi Familiának Archivumában – mely igen régi és nagy erdő – sok dolgom van; rám van pedig bizva, hogy azt jól feljárjam.

A Gróf Károlyi Ház nem hogy bort venne, de a magáét mind el adatta Musajban. Az enyém pedig a pintzében hever az ó, és senki sem keresi azt ezen szerfelett való kenyér drágaságban. Az ujj is meg van. Most az emberek³⁵² *ehetnének*, nem *ihatnának*.

Tiszt. Esperest Földvári Barátomat köszöntse nevemmel kérem; az egész Tiszt. Professori és Papi Kartis. Az ifjasszonyt tisztelem. Magamat tapasztalt jó hajlandóságába továbbra is ajánlván egész tisztelettel vagyok

Tiszteletes Professor Úrnak
drága Barátom Uramnak
tisztelő barátja
Beregszászi N. Pál
msk.

350 [Bizonytalan olvasat.]

351 [azon időhöz képest] [Betoldás a sor fölött.]

352 <...>

U. I. Ezen levelemet Debretzeni Vas-áros Raidl Úr fogja el vinni Akermann Urral együtt; kiket ma várok ide vissza Munkátsrol, a hova tegnap menének valami dolog végett.

[A hátoldalon:]
az Úrnak
Tiszteletes Professor
Sárvári Pál Barátom
Uramnak –
Debretzenbe.

**92. Döbrentei Gábor – Sárvári Pálnak
Kolozsvár, 1817. április 10.**

LXXXIII. S. gyűjt.

Nagy érdemű Tiszteletes Professzor Ur,

M Gróf Dessewffy József Úr azt irván nekem, hogy az Erdélyi Muzéumnak V^{dik} 's VI^{dik} füzetjét is a' Tisztel. Prof. Ur által legbiztosabban küldhetem, kérem a' Tiszt. Professzor Urat, méltóztassék ezen két füzetet említett MGróf Urnak a' legelső alkalmatossággal kezéhez küldeni. Ha pedig Gróf Dessewffy József Ur az én nevem alatt pénzt tétetett volna le, a' mint nekem Ó Nagysága írta, a' Tiszt. Prof. Urral, annak béküldésére is szívesen kérem. Most sokodalomkor sok Kolozsváriak lesznek ott kik a' pénzt elhozzák.

A' Tiszt. Prof. Urnak is küldök az V^{dik} 's VI^{dik} füzetből egy egy nyomtatványt. Fogadja tőlem tiszteletem jeléül.

Ezen Asszony, ki e' pakétát viszi, születésére Skótziai. Ide jött volt bé férjével, ki Ausztriai, 's anglus szolgálatban létekor vette-el. Itt volt szerencsétlenségeiket elfogják beszélni. Az emberiség kívánta, midőn elhagyatott állapotjokat itt megtudtam, hogy rajtok segítsek, 's azt egynehány Uraságnál véghez is vivém. Az Asszony, Prasbyteriana létére, bízik³⁵³ abban, hogy Debreczenben is, ha ajánlatni fog, jóltevőkre talál, 's azoknak adakozásaik által hosszú útját, férjével 's két gyermekével könnyebben folytathatja. Megkért engemet, hogy férjével együtt ajánljam valakinek oltalmába, 's e' végett, én a' Tiszt. Prof. Urat, igen nemes szívűnek híven, a' Prof. Urhoz utasítom. Én ugyan nem mint Reformatát ajánlom, mert így férjét, a' ki Katholikus nem ajánlhatnám, hanem mint megcsalatkozott 's az által nagy szükségbe ejtett embertársunkat. Midőn az emberiség kötelességeit megtettük azután itt arra is tartozunk ügyelni hogy Nemzetünk erkölcsi érzését, a' magok hazájokban míveltnek mondassák. De nem szükség többet e' felől, a' Tiszt. Prof. Urhoz egy szót is írnom, nekem ki az Erkölcsi Filozófiát a' Prof Urnak munkájából kezdettem tanulni, a' mellynek mostani új kiadását örvendem.

Dr. Szentgyörgyi Urat szívesen tisztelem. Vagyok tisztelettel
a' Tisztel. Prof. Urnak
Kolozsvár April 10d. 1817.

alázatos szolgálója:
Döbrentei Gábor mk.

353 **bízában** [Átírással javítva.]

A' mult Husvét másod napján hala meg itten Kormányiszéki Tanácsos Gróf Teleki József! Erdély nagyobb emberét nem veszthette. Fáj a' lelkem, ha e' halálra emlékezem.

[A hátoldalon ceruzával:]
Döbrentei Ur és Grof Dessöffi Jós. ÖNagy³⁵⁴ 1816/17

**93. Hari Péter – Sárvári Pálnak
Máramarossziget, 1819. január 8.**

LXXXIV. S. gyűjt.

Szigeth 8^a Jan 819.

Nagy Érdemű Tiszteletes és Tudos Professor Ur!
Drága Kedves Barátom Uram!

Minekutánna még a múlt nyáron Debretzenben létekor hozzám mutatott szives Barátságát háládatosonn köszönném; és a' bé állott ujj esztendőben Istentől minden jokat magára, T. Ifjú Asszonyára és minden Kedvesseire (kiket én is igen szeretek) tellyes és buzgo szível kívánnok következő kéréseimmel bátorokodom alkalmatlankodni:

1ször. Vég Mihály Úr a' Pathai Urfi Instructora (a' kinek a' praenumerationális pénzt T. Professor Ur előtt adtam által) azt ígerte hogy a' Kelemen Ur Ius Hungaricumát, mellyre ez a' praenumeratio ment a mostani Debretzeni vásárra le fogja küldeni. De hogy? es hová? nem írta. En hát arra kérem Tiszt. Prof. Urat hogy ha észre veheti, és vagy valakire rá bizva is meg tudatni próbálni méltóztatik, hogy le küldötte é e' mostani vásárra és hova; (vallyon nem az³⁵⁵ Erdödi László Úr házához é?) és ha leküldötte, méltóztasson valamelyik Szigeti kereskedőtől ide el küldetni. Nagy bajom van³⁵⁶ e' miatt, mert a' praenumeransoktól nem nyughatom.

2ször Kérem méltóztasson tudositani arról is hogy azon Fő-Tiszt. Superintendentián felolvas-tatott deputationalis munka, mellynek leiratását, az ide valo deputátiónak nevében kértem vala, le irodott é; és mivel tartozunk érte. Referálnunk kellene rolla; 's ránk bízták volt hogy le irassuk.

3ször. Kívánnám tudni azt is hogy miben vagyon azonn Miller Urto praenumeratióra publicáltatott Bethlen Gábort³⁵⁷ illető historiai munka; mellyre én is Tiszt. Prof. Urnál praenumeráltam. Kérem igen nagy szivességgel az érről való tudositását is Tiszt. Professor Kedves Barátom Uramnak. Itt igen későre hallunk valamiről valamit.

Melly szives kéréseim utánn betses úri Barátságába és szivességébe ajánlott állandó igaz

Tisztelettel vagyok
Tiszt. Professor Úr Kedves Barátom
Uram
Tisztelő alázatos szolgálója
Hari Péter mk.

354 [A kötés miatt a szó vége nem látszik.]

355 <Pata>

356 |van| [Betoldás a sor fölött.]

357 Bethlen Gábort <historiáját> [Úgy tűnik, a név utáni tárgyragot az áthúzás után írták oda.]

**94. Báthory Gábor – Sárvári Pálnak
Pest, 1818. október 31.**

LXXXV. S. gyűjt.

Nagytiszteletű Professor Úr,
Drága, kedves Jó Uram, Barátom!

István Fijam elvégezvén az alsóbb tudományokat, szerentséje van Nagytiszt. Professor Uramtól azt a felséges tudományt hallani, mely nem hypothesisekenn, mint más tudományok, hanem örökös igazságokonn épül. Valamint magam, ifjú koromban, szerettem ezt a ditsőséges tudományt, úgy igyekeztem az az eránt való szeretetet gyermekembe is beplántálni. Szerentsés lenne mind ő, mind én, ha a' millyen buzgónn ohajtom én, hogy ezt a' tudományt tudja, ő épen olyan szorgalommal tanulná azt. Az én buzgó kívánságom beteljesedésére nézve legjobbnak és szükségesebbnek itéltem, Nagytiszt. Professor Uramat barátságosan megkérni, hogy Fijamat a' Mathesis tanulására tempestíve és intempestíve serkengetni, ahol megakad – hol eshetik az meg egy ifjún inkább, mint itt? – eligazítani méltóztassék. Ha engem az én atyai szeretetem meg nem tsal, olly reménységgel vagyok, hogy ez a' gyermek egy lesz azok közzül, a' kik szorgalmatos tanulások és a' tudományokban való szerentsés előmenetelek által hatalmasan oltalmazzák Tanítóikat minden méltatlan rágalmazások ellen.

Nagytiszteletű Professor Uramnak hosszú életet, egészséget és minden szükséges áldásokat szivemből kívánván, tisztelettel maradtam.

Nagytiszteletű Professor Úr,
Drága kedves Jó Uramnak.
Pestenn. 31^{ik} 8^{br} 1818.

alázatos szolgálja 's szerető barátja
Báthori Gábor mk.

**95. Báthory Gábor – Sárvári Pálnak
Pest, 1819. április 12.**

LXXXVI. S. gyűjt.

Tisztelendő Professor Úr,
Drága, Jó és Nagy Uram!

Nagy örömmel olvastam Tisztelendő Professor Uramnak arol tudósító Levelét, hogy István Fijam az Optikai tudományokat, a' plana és sphaerica Trigonometriát elvégezte. Ha ezeket nem tsak elvégezte, hanem jól végezte el, reménységemet felyül haladta. Elevenenn jut eszembe, mely sok küszködésem, tusakodásom volt nekem ifjú koromban a' sphaerica Trigonometriával; hogy néha egy Theoremánn nem napot, hanem napokat töltöttem el: azomban boldognak mondtam magamat, ha hoszszú ideig tartott viaskodásom után az azt mondhattam Pythagorással: ἡύρηκα. De a' mi időnknek boldogtalansága a' volt, hogy a' Mathematicumokból ki ki tsak annyit tudott, a' mennyit magától tanult, nem levén senki, a' ki azokat vagy tanította,

vagy a' magoktól tanulókat felakadásokban eligazította volna. Most az Ifjak ezeket a' tudományokat nem tsak könnyen, hanem egész örömmel tanulhatják. Ma más a' baj; mert

Tévelyegnek sok Ifjak, kivált a' kik Predikátorságra igyekeznek, vagy magoktól úgy gondolkodván, vagy másoktól elszedítettén, hogy a' Predikatori hivatalnak a' Mathesisre semmi szüksége nints. Innét vagynak a' sok öszve nem illő, tővel, hegyel öszve hányt, vetett, sikertelen predikáziók, mivel az emberek a' dolgok öszve köttetését, azoknak egymásból való folyását a' Mathesisből meg nem tanulták. En legalább épen harmintz esztendei predikátorságom ideje alatt úgy tapasztaltam, hogy jobbra azt az időt nem fordíthattam volna, a' mellyet a' Mathematicumok tanulásában eltöltöttem. Ez az oka, hogy a' mi Superintendentiánkban a' Candidatusok épen azzal a' rigorról censealtatnak a' Mathematicumokból, a' mellyel examináltak más tudományokból.

De majd, feltételem ellen, azt tselekszem, a' mi a' peldabeszédben van: γλαύκ εις Αθήνας. Mert miért panaszkodom én sok tévelygő Ifjaknak a' Mathesistől való idegenkedésekről, holott ezt inkább tapasztalja Tisztelendő Professor Uram, mint én; de inkább nem fájlalja, mint én.

A' fjjamat, sőt fjjaimat ajánlom tovább is Tisztelendő Professor Uramnak mindenkor tapasztalt jószívűségébe, a' ki minden szükséges áldásoknak szíves kívánásával és szokott tisztelettel maradtam.

Tisztelendő Professor Úr,
Drága, Jó és Nagy Uramnak.
Pestenn. 12^k April.
1819.

alázatos szolgálja
Báthori Gábor mk.
Superintendens.

**96. Báthory Gábor – Sárvári Pálnak
Pest, 1822. október 3.**

LXXXVII. S. gyűjt.

Nagytiszteletű Professor és Superintendentialis Assessor Ur,
Drága, Jó és Nagy Uram!

Ezen levelemet megadó Ifjú Bártzai Sámuel, minek utána Classisait Ketskeméten elvégezte, most megy subscribálni Debretzenbe. Ennek az édes Attya, a' mi Megyénkben Póts-Megyeri Predikátor, az édes Anyja pedig nekem közel való atyámfija. Az Attyának, mint a' ki a' Pataki Collegiumban tanult, nem lévén Debretzenben senki esmerősse megkért engem, hogy azoknak az Uraknak, a' kiknek legszükségesebbnek itélem, gyermekét ajánlanám. Ugy tartottam, hogy az Ifjat senkinek nagyobb bizodalommal nem ajánlhatnám, mint Nagytiszteletű Professor és Assessor Uramnak. Cselekszem hát azt azzal a' kérésemmel, hogy addig is, míg majd a' jövő esztendőben hasznos letzkéit hallgathatná, szemmel tartani, tanáttsal értetni, és eddig volt jó erköltsének megtartására inteni méltóztassék. Nagyonn lefogok köteleztetni, ha ez az Ifjú Atyámfija érezni fogja, hogy az én kérésem Nagytiszteletű Professor és Assessor Uramnál őreá nézve nem lett sikertelen.

Hosszú életet, állandó egészséget és minden szükséges áldásokat szívemből kívánván, tisztelettel maradtam.

Nagytiszteletű Professor és Superintendentialis Assessor

Drága, Jó és Nagy Uramnak.

Pestenn 3^k Octobr.

1822.

alázatos szolgálja
Báthori Gábor mk.
Superintendens.

**97. Csanádi István – Sárvári Pálnak
Álmosd, 1819. január 9.**

LXXXVIII. S. gyűjt.

Különös Bizodalmu Drága Nagy Jó T. Professor Ur.

A Canonokat köszönettel vettem, de meg nem irta az árát T. Professor Ur, ingyenn pedig nem kívánom.

Az Ecclesiasticumok nagyonn tüzessen folynak, talám a Fő Curátor Urat le is teszik, ha le nem tették, már a mint látom, a M. G. Administrator is *quatalis* bele avatkozott, ez még ujjság előttem. Ha valami különös ujjsága lesz T. Professor Urnak a tudósítást kedvesenn veszem.

Egyeb aránt a be allott ujj esztendőbenn sok szerentset kívánok,³⁵⁸ állandóul maradván

T. Professor Urnak

Álmosd 9^a January³⁵⁹

1819.

igaz köteles szolg
Csanádi István mk.

[Címzés:]

Admodum Reverendo, Charissimo,

ac Doctissimo Domino Paulo

Sárvári, In Collegio Ref Debretzinensi Physicis et Mathaeseos

Professoris titt Domino mihi

singulariter colendissimo.

Debretzin.

**98. Kovács Mihály – Sárvári Pálnak
Pest, 1819. június 3.**

LXXXIX. S. gyűjt.

Pesten. 3. Junii 1819.

Kedves Barátom!

Megengedj, hogy a' minapi barátságos levedre nem feleltem. Az oka ez: mert az Ipam Irsay Pál Úr meghalván, oda kellett mennem temetésre.

Aról írtál, hogy nézzem körül a' fiadat, ha alkalmas leszsz é Doctornak? – A' mint öt körül néztem, physica constitutiója alkalmas; csak ezek legyenek meg benne: határ nélkül való szorgalmatosság; türelem egy szóval mindenhez; a' tudományok szeretete; az auxilians tudományoknak előre bocsáttatások; a' becsület szeretete, és keresete; a' publicismus, hogy t. i. kívánjon hazájának szolgálni. Legelőször pedig: Timor Dei est sapientiae initium továbbá eloquentia sine moribus male discitur. Ha tehát ezeket feltéven, nem azért akar Doctor lenni, hogy fényeskedjék, és gazdag ember legyen; jól van a' dolog; és ha érzi a' capacitást magában; orvos legyen. De azt megtudja, hogy nagy tökébe kell itt vágni a' fejszét!

A' könyveimről nem igen kedvező hírt írsz, hogy még egy sem költ el belőle. Csudálkozom rajta, hogy philosophicus könyv csak ány becsben lehet a' tudományok fészkeben. Ugyde azt írod, hogy drága. Már egyszer írtam, 's most ismét írom; hogy szállítsd le az árát, két forint harmincz krajczarra ~ 2 f 30 xra. Így már csak elkelhet, túrónak is, vagy maculátának.

Többire, küldj ajándékba egy Exemplárt Doctor Sz. Györgyi Úrnak; és izend meg neki is, hogy commendálja másoknak is ezt a' könyvet, ne heverjen hijában a' porban. Ez az Úr küldött nekem a' munkájából, édig is elfelejtettem neki kedveskedni a' magam munkájából.

Ezzel élj szerencsésen, engem szeress, mint az előtt, a' ki vagyok

Neked
szerető tisztelő barátod
D. Kovács Mihály mk.

[A hátoldalon]

de Pest

á Monsieur

Monsieur Paul de Sárvari Professeur

de Physique et Mathématique au College

de Reformées de etc.

á Debreczen

[A hátoldalon felül:]

Dr. Tek Kovács Mihály Urtól 1819

358 ki[...]nok [Átírással javítva.]

359 Janauray [Átírással javítva.]

**99. Péchy Imre – Sárvári Pálnak
Pest, 1819. szeptember 4.**

XC. S. gyűjt.

Tiszteletes Professor Uram!

A' mult Vásárkor Burján nevezetű Budai Bibliopola vitt le olly véggel, hogy nékem adjon által 25 Exemplárt az Kerekes Uram munkájából, de engem ott nem találván, nem tudom, ki vette által: kerestesse fel Professor Uram a' Hugom Gulátsiné Asszonyom³⁶⁰ házánál, vagy ha ott nem volna Almosdon, a' hová irtam éránta. Ezekből az Exemplárokból 21^{gyet} kiknek assignált legyen az ide zárt Levelek mutatták, a' mely 4 meg marad ha meg veszik adassa el Professor Uram egynek egynek az ára 3 forint 45 xr.

Vettem a' Tiszteletes Uram Levelét az Csernakianum Legatum dolgában. Egyéb éránt szives indulatiba ajánlott maradok

Tiszteletes Uramnak
Pest 4^a September 1819

igaz köteles szolgája
Péchy Imre

[Címzés:]
a Monsieur
Monsieur Paul Sárváry
Professeur
a Debreczin

[A hátoldalon felül:]
A' Kerekes Úr Chemiai Betrachtung.

**100. Benedek Mihály – Sárvári Pálnak
Debrecen, 1820. március 18.**

XCI. S. gyűjt.

Tiszteletes Rector Professor Uram!

Császári Királyi Felsőes Urunk Kegyelmes Parantsolatja szerint, szoros kötelességünk ké tevődvénn az oskoláinkat illető Semestralis Informatio; minthogy ez, a Tanítókról tejendő Tudósítást is magábann foglalja: ne terheltessenek Tiszteletes Professor Uraimék, a szerint a Tabella szerint, melyet már Tiszteletes Professor Urammal közlöttem, a kegyelmesenn parantsoltt Jegyzéseket feltenni, és hozzám küldeni. Nem lesz késő, ha azokat a Jegyzéseket,

³⁶⁰ Gulátsiné asszonyom [Átírással javítva.]

Tanítvánnyaik Laistromával edjűtt, az Examenek utánn vehettem is. – Az Úr Isten tartsa meg Tiszteletes Rector Professor Uramat állandó egességbenn! Vagyok állandóul, Tiszteletes Rector Professor Uramnak, Debreczenben Martzius 18^k 1820.

igaz és hív szolgája: Superintendens
Benedek Mihály mk.

[A hátoldalon]
á Monsieur
Monsieur Paul Sárvari, Docteur en Philosophie, Professeur etc. et Recteur du College de la Confession Helvetique, qui se trouve. á Debresin.

[A hátoldalon a lap tetején Sárvári Pál rájegyzése:]
de dat. 18. Mart 820

**101. Sárvári Pál – Tomka Istvánnak
Debrecen, 1820. január 19.**

XCII. S. gyűjt.

Spectabilis Domine mihi peculiari cultu prosequende!

Docendo Iuri patrio, TE Vir Doctissime, per biennium, aut forte longius, et quidem sine mercede vacaviss, tantum apud me valet, ut nullum aliud encomium plus valere possit. Hinc est, quod Filium meum Jacobum apud Vos commorantem, pro aliqua Praxi Iuridica imprimis TIBI commendatum esse cupiam. An scholis, vel civilibus tantum negotiis sit consecrandus?, nec satis adhuc scio, nec si sciam, est in meo positum arbitrio; id certe ut Homo ex optimis sit, ex patriae utilis, omni ratione, non tantum cupio, sed etiam curo. TU si eum talem esse cognoveris, qui proprius admitti ad TE possit: fac, quaeso eum fortunatum. Ad grati animi officia non tantum eum, sed et me ita devinces, ut perpetuo perseverem esse TIBI devinctissimus Debr. 19. Jan. 1820. Paulus Sárváry mp. Profess.

[A hátoldalon]
Á Monsieur
Monsieur Etienne de Tomka, Avocat tres renommé. á Eperjes.

de d. 19. Nov. 1820. Fragm[entum] mear[um] literarum.

102. Márton József – Sárvári Pálnak
[Bécs, 1820.]

1820³⁶¹

XCI. S. gyűjt.

Kedves Tiszteletes Barátom Uram!

Baranyi Úr még talám egy hét múlva sem méhet, ehez képest kéntelen vagyok Postán írni.

1^a) Jan 3dikán jött le a' Fels. Resolutió a' F. Magyar és Erdélyi Cancellariákra, hogy az³⁶² országba hirdettesse ki a' Prot. Theol. Facultásnak Bétsben leendő felállítását. e Igen szép az Előadás: „Megérdemlették az én Birodalmamban levő Protest. Jobbágyaim mind a' hívségben való állhatatosságok által, mind pedig a' tanításban megkülömböztetett jó módjok által, hogy felölök gondoskodjam etc. etc. Nem tudom, ha a' Fels. Consilium által ezen Stylussal fog e' ez kihirdettetni. Egyébaránt ez a' Publicandum tsak azt adja elő, hogy³⁶³

a) a' Cursus 5 esztendőre határozottatik.

b) a' feljövő Ifjaknak a' Gymnasiumokban az úgy nevezett Encyclopaedicus Cursust el kellett vezetni³⁶⁴, úgy, a' Philosophiának részeit is. Kell tudniok Deákul, Németül; a' Sidó és Görög Nyelv elementumiba beavattatva legyenek. Jó Moralis Characterekről Testimoniumok legyen.

2^a) Tegnap jött le a' 2dik K. Resolutio, melly a' Professorok fizetését³⁶⁵ meghatározza ú. m.

a) A Director 600 f. Conv. penzel. Ez F. T. Wächter Superintendens

b) Hat Professornak per. 1500 f. Conv. p. kettőnek, 1800 f. két másiknak, a' két elsőnek két két ezer forint. Kvártélypenz 150 f. Conv. M. Pensionsföhigkeit. Feleségeknék 's gyermekeiknek.

c) A' Választando Professorok Tüdós Férjfiak és jó Moralis Characterűek legyenek. És ha ilyenek az országban tellyességgel³⁶⁶ nem találatnának, tsak akkor kell külső Országba folyamodni.

d) A' Moralistás Pastorálist egy professor tanítsa. (Ez eránt repraesentált volt a' Consistorium, mert külön volt választva)³⁶⁷ először.

e) A' Tanítás ha lehet Febr. elkezdődjek az ide való Prot. Predikátorok által, kik Interimáliter a' Tanítást felvállalták a' jövő öszig.

f) A Theol³⁶⁸ Tanuló Ifjak, szinte úgy tartoznak Publicum Exament adni, mint itt az Universitásnál a' bevett rend kívánja, Classificatiot etc. etc.

g) A'³⁶⁹ Pr. Theol. Fac. Számára szálák fogadtassanak usque Febr. 1821, a' mikorra, az Épületnek el kell készülni. (T. i. Egy derék épületet választottak a' Philosophica és ezen Theolog. Facultás számára, melly az Univ. szomszedsagaba van, a' bástyára

néz a' Hauptmauth³⁷⁰ mellett. Mert eddig a' Philos. Facultás Auditoriumi a' Gymn. Épületében voltak.

h) Már³⁷¹ tsak egy van hátra, a' mi eránt várjuk a' Fels. Resolutiót. u. m. Azt Repraesentáltak a' Consistoriumok, hogy jobb volna ha a' Görög Exeg. és a' Sidó Exeg. két külön Prof. tanítnák: mert az első Resol. e' volt, hogy két Exeg[esis] Prof. legyen egy Ref. és egy Luth. 's mindenik tanítsa az Ó és Új Test. Exegesist is. Ez ellen Repraesentáltak tehát. Nem tudni, mi jö le. Azután mindjárt Candidálatnak a' Professorok 's Ö Felsege eleibe proponálatnak pro Confirmatione.

Arra az esetre, ha az első Resolutio szerént két Exegeseos Prof. lesz: az én Kedves Testvérem fog részünkről proponálatni. Már meg is kérdeztetett, ha elválalja é, 's a' feleletéből, úgy látszik, hogy elvállalja. – De jobban szeretne Morált tanítani. – Azt írhatom T. B. Uramnak, hogy nagyon utána járnak oda *Fenn*, hogy mitsoda Characterü Férjfiak azok, a' kiket a' Consist. vorschlagol. – Tiszt. Szoboszlai Uram már fel adatott, mint a' ki elfogadta conditionate, az előre való megkínálást. – De; Fatum! – nem tudom kitől; nem jó opinio jött felöle, a' mit véghetetlenül sajnálok, nem tsak azért, hogy én voltam egyik, a' ki ezt leginkább sürgettem, és conscientiose pedig³⁷²; hanem azért is, mert azt hiszem, hogy itt a' maga helyén lett volna, 's jó Tanítót vártam belöle. – Nehéz nekünk, ide alkalmas Embert kapni. – Azért sajnálok kiváltképpen, hogy a' Mor. Characterében találnak hibát T. Sz. Urnak: a' mit nem hiszek 's a' mennyire lehetett, oltalmaztam is én, 's magyaráztam mit tesz az, a' mit pedig tudom, hogy Debreczenből írtak. Szeretném, ha mégis elüthetnének; 's reményem is.

3) A' Fő Cur. Úr és a' Sup. között lévő visszavonásra nézve, tsak annyit írhatok, hogy itt Felsőbb Helyen a' Superint. pártján vannak. Cons. Péchy Úr ma ment el innen: Grof Rhedey Úr pedig tegnap előtt jött fel, 's itt lakik a' télen.

4) A' T. B. U. Recensióját olvastam, 's megjegyeztem belöle a' Tanításokat, 's jó hasznát veszem. Éppen a' 8-dik Kiadás lévén Munkában. Ezt oda le lévén sürgettem, hogy adják ki: A' volt a' Felelet: hogy a' 6-dik kiadásra lévén ez írva, midön már a' 7-dik kiadás is ab Anno 1817 kinn van, nem tartják jónak, hogy kijöjjön, 's meg akarták kérni T. B. Uramat, hogy az új kiadást vizsgálná meg. Erre én azt jegyeztem meg, hogy most a' télen a' 8dikát szándekoztam kiadni, 's így nem írtak tehát azt tartom.

Reményem, hogy Baranyi Úrtól, küldhetek már Krug Philos. Első Tómusát.

Excellenter Recenseálták a' Kerekes Úr munkáját: a' Chronik des Österr. Literatur-ban. Olvasta é T. B. U. Leíratom, ha nem olvasta. Megérdemli. – Az új³⁷³ Lexiconomat is igen jól recenseálták.

Szíves tisztelettel vagyok

Kedves Tiszt. Barátom Uramnak
hív barátja
Márton József mk.

[A szöveg alatt idegen kézírással:]
(:1820?)

361 [Az évszám utólag, idegen kézírással ráírva.]

362 hogy <...> az

363 hogy <az ide felj>

364 [Bizonytalan olvasat.]

365 Professorok <kö> fizetését

366 te[.]yességgel [Átírással javítva.]

367 <)>

368 [f]) [Kiegészítve, a levélpapír hiányos.]

369 g) <A' Míg>

370 Hauptmaok [em.]

371 [h]) [Kiegészítve, a levélpapír hiányos.]

372 ped[ig] [Kiegészítve, a levélpapír szakadt.]

373 u[j] [Kiegészítve, a levélpapír szakadt.]

**103. Karap Péter – Sárvári Pálnak
Hajdúböszörmény, 1821. július 5.**

XCIV. S. gyűjt.

Tiszteletes Professor Úr, különös tiszteletre méltó Nagy Jó Uram!

A' tudva lévő tsekély munkát, a' tisztán leendő leírás alkalmatosságával, a' szerént fogom alkalmaztatni; a' mint az arra tett Reflexiók, és azok szerent elő adatott rend, és mód kívánnyák; a' mennyiben a' sok rendi meg engedi; mivel ezeknek a' rendjét (kivéven a' 12^{dikét} mely kettzer kerül elő) nehéz volna meg változtatni, azért mivel edgyikre vagy másakra, több izekben lévén provocatió, a' rend meg bontása által, könnyen meg történhetne, hogy szoross vigyazás mellett is, a' provocatiót el-hibázhatnám: a' mennyiben mindazáltal a' környül-állások meg engedik; magamat, a' tett Reflexiókhoz fogom alkalmaztatni, a' hijjánosságokat pedig a' praescribált mód szerént ki pótolni, 's annál fogva a' hibákat helyre hozni, és ha mit még a' munkához adnék, azt is különösen fel-jegyezni, és osztán a' tisztán le-írandó munkát, Tiszteletes Professor Uramnak rövid időn által adni, hogy az adandó opinióval edgyütt, a' Tekéntetes Nemes Tanátsnak be-mutathassa.

A' Praefatiót, ezzel az alázatos kérelemmel rekesztem ide, hogy a' mennyiben ez hijjánosnak találatna, és a' munka foglalattját nem exhauriálná; méltóztasson Tiszteletes Professor Uram ki pótolni, és tettése szerént modificálván, nékem ki küldeni, hogy a' maga helyére be írassam. Egyébaránt megkülömböztetett tisztelettel maradtam
Tiszteletes Nagy Jó Professor Uramnak
Böszörmény die 5^a Julii
1821.

alázatos szolgája
Karap Péter msk.

**104. Gáti István – Sárvári Pálnak
Szatmárnémeti, 1821. október 17.**

XCIV. S. gyűjt.

Tiszteletes Professor Úr,
Kedves Barátom Uram!

Én ezen Steganographiát, mint a Tachygraphianak, Pasigraphianak és Universales Lingvának talp követ ki készítvén, ennek első Könyvét, a Tachygraphiara nevezve Pesten létembe kiis nyomtattattam tavaj³⁷⁴. De a Tabellának meczzése ide való Rector Vajai Imre által, csak most készülvén el, közre nem bocsáthattam. Most hát küldök ezekből T. Barátom Uramhoz 6. nyomtatványt, olyan kérelemmel, hogy ezek közül egyet a Rhetorikába mást a Poétikába, a több 4-t pedig valamely jó igyekezetű es iro olyan szegény Deák³⁷⁵ legényeknek, kik a mathesisi aproságoknak es subtilitásoknak fel vételekre, elég éles elmével birnak, es a hasznos dolgoknak

374 |tavaj| [Betoldás a sor fölött.]

375 |Deák| [Betoldás a sor fölött.]

meg tanulasoktól, azért hogy ujjságok, nem idegenek, azt az igeretet téven hozzá, hogy a' ki nékem ezen caracterekkel Karátsonra a többek felett leg tökéletesebben ír egy rendszerent való hosszúságu levelet, nálam 10 ~ Tíz forintja lesz. Ezt meg tanulva a Pasigraphianak felével készen lesz. Igyekezzük boldogítani a világot, es használjunk néki annyit a' mennyit lehet. Az új találmányt ne kezzeljük lehetetlennek, az előre kezzelhető es az irigyektől elő hordatniis szokott nehézségeket, ne neveljük hanem inkább igyekezzük elhárítani. Meg köszöni a háládatos maradék, mint köszöni meg a Typographiat a tudos világ. Ha ezen irasnak nemébe olly promptitudót szerezhethet valamely ifju mint a mostani Irásba: semmit se kételkedjen hogy szóról szóra le ne írhasa a Professiót. Nagy haszon ez! meg érdemel egy két napi munkásságot, kivált mikor tsupa játékból mehet ki.

Az egész munka három Könyvekbe a Felseges Palatinusnál van most. Ki azt még tavaj vele létembe elfogadta, de csak a mult Holnap végén küldhettem fel. Ez kijöven az ezen Tachygraphiara nézve magokat meg különböztetett Ifjaknakis küldök egy egy nyomtatványt, a kik egy holnap alatt a Pasigraphiat es Philosophica v. Universalis Lingvat is könnyen megtanulhatják, ha kedvek leendő, úgy mint a kik már akkor felébe aztis tudják. Midőn hát ennek elő mozditását, a köz jonak munkálkodásaira nevezve regen tapasztalt s esmeretes jó szívűségébe ajánlanám vagyok Szatmáron

1821. Octob 17^{diken}

Kedves Barátom Uramnak
igaz tisztelő barátja
Gáti István mk
Szatmári Predikátor.

P. S. A tabella homajos ugyan mert nem regularis mester ember készítette, hibais van nehöl benne, de könnyű lesz annak a hibát es homályt a hiba nélkül való betüknek analogiajaból ki tinalni, a ki az egészet figyelmetesen meg nézi.

[A hátoldalon minden bizonynal Sárvári Pál kézírásával:]

Tiszt. Gáti István Úr levele a Steganographiája erant.

**105. Dessewffy József – Sárvári Pálnak
Kassa, 1822. április 20.**

XCVI. S. gyűjt.

Kassa, Ápr. 20^{ikán} 1822.

Tekintetes drága Professor Úr!

Az ide zárt levelet kérem minél előbb penes recognitionem, most a' vásár alatt, biztos alkalmatossággal Erdélybe küldetni, valamint azokat az irásokat, szintűgy penes recognitionem, mellyeket Sándor számára, T. Prof. Urnak már régen elküldöttem, ha még eddig el nem lennének küldve – a' rekognitziókat, minél előbb biztos alkalmatossággal el fogom várni. Csokonairól kérek minél előbb Tudósításokat; de nem ollyakat, a' minőket már Dombiban is lehet olvasni.

Mínthogy Könyáros³⁷⁶ Csáthyné késő küldte Secretáriusommal az Anakharsiszokat – még egészen el nem költék; de mind a' 10. el fog fogyni, – a' pénzt hát addig nem küldheti ő, de majd később egyszerre.

Maradok megkülönb. Tisztelettel Tekintetes Professzor Úrnak

alázatos szolgálója
G. Dessewffy József.

[A szöveg alatt:]

Van már igen jó magyar görög deák nevelő³⁷⁷ holott, Németh Józsefnek hívják, Patakon³⁷⁸ senior volt.

[A levélpapír szél]jegyzetén:]

Én magam holnap után megyek Sz. Mihályra, azután visszajövök, és e' hónap vége felé vagy Május elein feleségemmel és gyermekeimmel állandóbb mulatás végett megyünk Sz. Mihályra.

[A hátoldalon minden biztonnal Sárvári Pál rájegyzése:]

Kássáról 1822 Mélt. Gróf. Dessewffy József Úrtól

106. Sárvári Pál: Óda Ferenczyhez
[Debrecen, 1823. március 11. körül]

XCVII. S. gyűjt.

Sárváry Pál.³⁷⁹ *Oda Ferenczyhez.*

Nemes FERENCZY³⁸⁰ két³⁸¹ jeles³⁸² ösztöni
Lelkednek, a' szép mívék eránt, 's Magyar
Vérünk eránt, egymást ölelvén³⁸³
Százszorosonn³⁸⁴ nevedet meg óvják

Az elfelejtés néma setétitől;
És a' ditsősség bomlani nem tudó
Szárnyára³⁸⁵ vévén³⁸⁶ a' magos ég
Csillagi³⁸⁷ közt helyed általadják

376 Könyáros<né>

377 nevelőm <...> holott

378 Patakon <volt> sénior

379 [A tinta alapján úgy tűnik, Sárvári Pál neve később került rá a papírra.]

380 FERENCZY <ink>

381 ké[.] [Átírással javítva.]

382 <nemes> |jeles| [Betoldás a sor fölött.]

383 <, >

384 <százszoron>

385 Szárny<okr >; Szárny |ára| [Betoldás a sor fölött.]

386 <vevén> [A szöveg első változatában.] <bízánn> [A szöveg második változatában. Betoldás a sor fölött.]
|vévén| [Betoldás a sor alatt, korrekciójárájellel.]

387 Csillaga [Átírással javítva.]

Te meszsze földönn Róma remekjeit
Gonddal³⁸⁸ tanúlod, 's Cánova nyomdokit
Merész³⁸⁹ szerénységgel³⁹⁰ követvén,
A' buta köbe is életet hívsz³⁹¹.

Te a' Hazának hajdani diszeit,
Tudósit³⁹² és Nagy Bajnokit, Oszloplit,
Mester kezeddél régi Sírjok
Zárja alól kiragadni készülsz.

Már nyert is újjult életet, új nevet
VITEZ Hazánknak hajdani³⁹³ Dallosa³⁹⁴.
Ki óh be hijjábann követte
A' Mnemosyne kegyes Leányit!

Mert élte harmintzkét tele végivel
Hogy³⁹⁵ elrepült nints húsz nyara,
és kevés
Van a' ki tudná városábann
Tsontjai és pora hol pihennek!

De már babérral megkoszorúzva áll³⁹⁶
Ott,³⁹⁷ hol tanúla Pindusi Énekjét³⁹⁸
A'³⁹⁹ hó fejérségű Carári
Köbe simann kifaragva ott áll

'S⁴⁰⁰ Örökre ott leszz a' maradéknak is,
Hatalmas ösztön: hogy maradó nevet,
Keressen, a' jót, szépet,⁴⁰¹ illőt⁴⁰²
'S A' mi nagy és nemes, azt követvén.

388 |d | [Betoldás a sor fölött.]

389 M<é>rész

390 sze[.]nységgel

391 <égi tűzt adsz>|életet hívsz| [Betoldás a sor fölött.]

392 <Fiját> |Tudósit| [Betoldás a sor előtt.]

393 <ki> <...> <egy Parlagi > [Az áthúzás miatt olvashatatlan szó átjavítva, majd áthúzva: <ki nem egy Parlagi>.]

394 Dalosunk [Átírással javítva.]

395 <végórája>, [A törölt szó alá írt szavak is törölve: <már lefolyt>]

396 [...] [Átírással javítva.]

397 <hol>

398 <legelső lantra kapott keze> |tanúla Pindusi Énekjét| [Betoldás a törölt sor fölött.]

399 <Ott>

400 |S| [Betoldás a törölt sor fölött.]

401 <...>

402 <azt tsak azt, mi 'szép, s' jó> [Bizonytalan olvasat.]

Kónél keményebb volna előttem az,
Ki szíved, és Szép mesteri mívedet
Betsűlni nem tudná, 's az égnek⁴⁰³
Rád sok ezer javait⁴⁰⁴ ne kérné.

Nemes és Tanúlt Úr
Kedves Hazánkfija

A' Csokonai mejjképe, a' te⁴⁰⁵ kezvednek⁴⁰⁶ remek míve, és nemes érzésű szívednek nálunk örökre⁴⁰⁷ megmaradó oszlopa, leveleddel együtt⁴⁰⁸ a' múlt Hónap végével hozzánk⁴⁰⁹ érkezett⁴¹⁰. Addig⁴¹¹ az,⁴¹² mióta Pestre lejött,⁴¹³ Fő Curátorunk⁴¹⁴ Vice-Palatinus Méltóságos P. Ujf. Péchy Imre Ur Ö Nagyság⁴¹⁵ gondviselése alatt tartódott⁴¹⁶ Pestenn,⁴¹⁷ annak mind Oszlop alját, mind a' Mejj Képet béborító üveges Piramisiat, Ő Nagysága elkészíttette. Mai napon állítódott a' be Oskolánk Könyvesházába kitesző⁴¹⁸ helyre. Milyen örömmel fogadta⁴¹⁹ Nemes⁴²⁰ Debreczen Városa azon⁴²¹ ajándékokat megmutatta azzal, hogy azt Pestről maga gondoskodott elhozni, és hogy annak fő Birája T. B. P. Úr legelőbb is házához vitetvén a' Nemesebb Polgárok toluáltak annak látására. A' Professorok és Tanuló Ifjak⁴²² melly szeretettel fogadták azt; imé ezen hozzád küldött, és Hazánkban⁴²³ több példákban kiosztott verseink bizonyítsak. – Sőt imé én is vén kezembe verselő pennát fogtam,⁴²⁴ és lassodott vérrel⁴²⁵ irt Verseimet imé küldöm, hogy annyival inkább meggyőzzelek köz szeretetünk⁴²⁶ és tiszteletünk felől, mellyel⁴²⁷ maradtunk Néked Kedves Hazámfia Debr. Mart.

403 égtől [Átírással javítva.]

404 javakat [Átírással javítva.]

405 <betses>

406 kezved[...] [Átírással javítva.]

407 örökösén [Átírással javítva.] <oszlopa>

408 [leveleddel együtt] [Betoldás a sor fölött, korrektúrajellel.]

409 [hozzánk] [Betoldás a sor fölött.]

410 <meg>érkezett, <meghozzánk a leveleddel együtt>

411 Addig <azok>

412 <Pesten> <Kegyes>

413 [mióta Pestre lejött<ek>] [Betoldás a sor fölött.]

414 <és>

415 [Ő Nagysága] [Betoldás a sor fölött.]

416 <volt>

417 <a' ki> <a' hol>

418 <szembetűnő>

419 <mind>

420 [Nemes] [Betoldás a sor fölött.]

421 azon<n>

422 <:>

423 <el>

424 <csak azt>

425 <hideg kézzel>

426 szeretünk [Átírással javítva.]

427 <köz> [Bizonytalan olvasat.]

11^{dikénn} 1823. Szerető 's igaz tisztelőid a' Helv. V. K. D. Coll. Professori 's azoknak nevébenn a' leg öregebb S. P. mk⁴²⁸

**107. Ferenczy István – Széll Sámuelnek
Róma, 1823. július 24.**

XCVIII. S. gyűjt.

Sign Rome 24^{die429} Jul 1823.

Szeretetre méltó Úr.

Már hajnallik, és még két sor irni valóm vagyom hátra a melly legyen az Urnál az én mélyly tiszteletemnek záloga, és minden por támasztás nélkül azon fáradozasinak hálája, melly szerint kivant engem egy egész Nemzet előtt, meg esmértenni, és egy olly remek munkájával ennékem azt adni, a' mellyet én akarva nem adhatnék. Jó Szerencse, hogy az Úrba egy Virtussal tellyes Túdós Urat esmérek es munkája nem annyira egy privat emberen való ditse-lárma, mint egy nemzeti fogásokon való Örvendezés, és méltán az Urat, minden hiv Magyar a' *Nemzet Barattyanak* el esmérni köteles: en is azokkal, kivanom élyen szerencsésen tartsa meg erantam vonszó indulattját

Az Úrnak
köteles Szolgája 's Baráttya
Ferenczy István a' Művész
mpria

[Címzés:]

Rómából

Az Úrnak
Túdós *Széll Sámuel* Úrnak
Theológus Deák a' Ref Collégiumban
Debreczenben

[Felül minden bizonnyal Sárvári Pál rájegyzése:]
Ferenczi István Rómából 1823 Szél Sámuelhez

428 [Néked Kedves Hazámfia Debr. Mart. 11^{dikénn} 1823. Szerető 's <Hazádf> igaz tisztelőid a' Helv. V. D. Coll. Professori 's azoknak nevébenn a' leg öregebb S. P. mk [Betoldás a baloldali margón.]

429 [Bizonytalan olvasat.]

108. Teleki József – Sárvári Pálnak
Pest, 1824. június 20.

XCIX. S. gyűjt.

Pest 20. Junii 1824.

Tiszteletes Professor Úr!

Erős Sándor a' kis Ötsémnek eddig elő Nevelője, egy igen nehéz nyavalyája miatt ezen hivatalra alkalmatlanná válván, egy más ezen tzelra alkalmas ifiúra volna szükségünk, és e' végben bátorkodom a' T. Professor Urhoz folyamodni. Fedhetetlen erkölts, jozon élet modja, szelid magaviselet, nyájas bánás modja, a' nevezetesebb tudományokban, a' Deák, Magyar és Német nyelvekben való jártasság, jozon ítélet, a' tanításban való gyakoroltság mulhatatlanul megkivántatnak, ha ehez járulnak még több kedveltető tulajdonságok, annál jobb. A' kis Ötsém kevés idő mulva a' Rhetoricát elvégezvén és a' Poësisbe lépvén által, de egyébbaránt is már 13 esztendő lévén, nevelőjének már minden oskoláját elvégzett és az emberi korhoz közelítő ifiúnak kellene lenni. Betsületes tartás asztalunknál, a' megkivántató szolgálat személye körül, szállás a' tanítványával, tisztességes fizetes, és a' nevelés bevégzésével a' szolgálatjához alkalmaztatott, de előre meghatározandó pensio volna jutalma, de egyébbaránt ohajtásainknak megfelelően, örökös háládatosságunkra is számot tarthatna, jövendő boldogságát elő mozditani minden módon igyekezni fogunk. Barátságosan kérem T. Professor Urat, hogy ezen dologba javallataval segítségül lenni ne sajnáljon. Én a' Terminus végével Debretzenen keresztül Erdélybe szándékozom, és ezen holnap utolsó vagy a' jövő 1st napján Debretzenbe érkezvén, a' T. Professor Urral személyesen bővebben fogok értekezni. Addig is magamat szivességébe ajánlván, maradok

A' Tiszteletes Professor Urnak
kész köteles szolgálja
G. Teleki József
mk.

[Címzés:]
Tiszteletes Tudos Sárváry Pál
Urnak, a' Helv. Vállást kevetők
Debretzeni Kolegyomában a'
Mathesis és Physica rendes Professorának,
egész tisztelettel
Debretzenbe

[Alatta pecsét:]
27. JUNII

[A lap tetején:]
Vettem. –⁴³⁰ Gróf Teleki József, Ő Nagyságától 1824.

109. Dessewffy József – Sárvári Pálnak
Szentmihály, 1824. május 13.

C. S. gyűjt.

Tekintetes Professor Úr!

Kedves fiának felelnék, de azt írta Dulháznak, hogy nem sokára Pestre megy, így hát nem tudom, hol kapná Levelem – ha ír neki Tekintetes Professor úr, jelencse néki szíves köszönetemet a' Halotti Beszédekért. – Ercsei Professzor Úrnak pedig⁴³¹ tessék megmondani nevemben, hogy a legnagyobb hálával fogadtam a Filozofia⁴³² tőle készítettett Hisztóriáját.

A' mi a T. Prof. Úr kedves fiának kérését illeti, ha hogy lesz Diaeta, néki helyet keresek, azról bizonyosan meg nem felejtkezem, szívesen fogok néki szolgálni, sőt, ha lehetséges lesz magam elviszem magammal, és annak idejében, jó eleve írni fogok neki; most pedig ezen levél' vivőjét Tiszt. Fábry Úr' Monoki Plébánost ajánlom Tekintetes Prof. Úrnak – a' Debreczeni nevezetességeket látni akarván, a' többek közt Csokonai Kép-szobrát is.

Dulházy és Ellinger várva várják, hogy a' T. Debreczeni Prof. Urak a' Felföldi Minervát munkáikkal díszítsék –

Ajálom magamat a Tekintetes Prof. Úr kedvezéseibe, maradván megkülönböztetett tisztelettel

Tekintetes Prof. Úrnak
Sz. Mihályon Május 13^{ikán}
1825

alázatos szolgálja
Gr Dessewffy József

[Címzés:]
À Monsieur
Monsieur *Paul de Sárváry*,
Professeur de Physique et des
Mathematiques.
À Debrecin.

[A hátoldalon felül:]
Gróf Dessőffy Jós. Ő Nagys.

[A hátoldalon a pecsét mellett Sárvári Pál rájegyzése:]
Vettem. 17. Maii 1825.

431 |pedig| [Betoldás a sor fölött.]

432 Filozófia<á>

**110. Dömény Sándor – Sárvári Pálnak
Pest, 1825. június 27.**

CI. S. gyűjt.

Pesten Junius 27^{kén} 1825.

Nagy Tiszteletű Professor Úr!

Gyermekségemtől fogva mindég érezvén hajlandóságomat a Mu'sikához, minek utána oskolai pályámat meg futottam, későbbi esztendeimben sem nyomhatám el ezen kedves érzésemet, úgyannyira, hogy Pestre kerülvén, szinte 26 esztendő koromban tsak ugyan reá adtam magamat, a' Mu'sika, nevezetesen a' Fortepiano tanulására; oly szerentsés lévén Tanító Mesterem választásába, hogy benne nem tsak pusztá Mu'sika mesterre, hanem Oskoláit, még a' Theologiát is elvégezett, és a' Tudományokban meglehetősen jártas férfiúra találtam; kinek is a' Harmonia Tudományában való jártassága, eddig való kedvemet még inkább ingerlette. 1818^{ban} pedig Boldog emlékezetű N. M. Báró Podmaniczky József Úr Ő Excellentiájánál secretariusi hivatalba lépvén, ezen Nagy Férfiúnak, a' Mu'sikában is, széles kiterjedésében véve, nem középszerű jártassága, tanátsa, útasításai naponként több több reménységet nyújtottak, hogy harmoniát szomjúhozó szívemet, annyira mennyire későbbi esztendeimben talán meg enyhíthetem. Így apródonként mind Theoretica, mind a Practica Mu'sikában egy egy kevés esméretet szerevén, 's ezenközben ifjúságomnak leg beteseb esztendeire vissza tekintgetvén, sajnálva szemlélgettem édes Hazánkban a Szép Mesterségek között azon hézagot, melly a' Mu'sikai Theoretica és Practika munkák nem léte miatt Cultoránkat nem kevésel ejti hátra. – El határozám ezért magamban hogy említett Mesterem segítségével ki Ekkleziánknál több esztendők olta szolgál mint orgonista, egy valamennyire tökéletes útmutatást dolgozzak a' Klavir játszásra. Megkértem e végre a' tisztelt urat Malovetzky János hajdani Mesteremet hogy az eddig ki jött Német auctorokból sze-degetné össze mind azt a' mi tsak szükséges. Kezdőre nézve és basisúl szolgál a' muzsika esméretében. Őszve is sze-degetette mind azt, amit mulhatatlannak vélt egy ilyen Munkába, melly átaljában Mu'sikáról különösen pedig a Fortepiano játszásáról akar tanítani; úgy annyira, hogy ezen munkája mintegy 36 árkusra telt. Ezt én által vettem oly tzállal, hogy magam belátása szerént ki válogatom mindazt a' mit már tapasztalásomból tanultam ki, hogy szükséges is, hasznos is szép is a Mu'sika tanulására, és mivel az eredeti munka német nyelven vólt írva, a' szerkesztetést, 's el rendelést, stylust, úgy intéztem, hogy a' munkában, kivévén némely mesterszavak kitételén leg kevesebb mázza se tessék meg a fordításnak, a' mint hogy tsak ugyan nem is fordítás. Ezen munka melly különösen a' Fortepiano játszására való Theoretica és practica törvényeket, valójában tisztán, érthetően adja elő, és több gyakorló példákkal bővölködik, szándékozok pronumeratio mellett az említett Malovetzky János Úr mint eredeti szerző neve alatt kiadni, és f. e. július hónapban a' praenumeratiót kihirdettetni. De mint hogy, minden esméretlen munka eleinte vezér, és pártfogó nélkül szükölködik, ezen munka pedig egyenesen oly czállal, és móddal vagyon készítve, hogy a tanuló Ifjúság magától is gyakorolhassa magát minden tanító nélkül, és a' leg főbb esméreket meg szerezhesse; *bizván Nagy Tiszteletű Professor Úrnak harmoniát kedvellő, és a muzsikát tudtomra is szívesen előmozdítani kívánó, nemes Lelkében, bátorkodok előre az eránt alázatosan megkérni, hogy ezen Munkát a' Tanuló Ifjúság között annak idejében köz hírré tenni,*

és őket annak meg szerzésére, 's előrefizetésre fel buzditani méltóztassék; nem felejtkezvén el semmi tekintetben, eránta kimutatandó háládatos tisztelemről.

Ki is további betses kedvezésibe ajánlott, mindenkor kész tisztelettel maradok.

Nagy Tiszteletű Professor Urnak
alázatos szolgálja
Dömény Sándor mk.

**111. Kováts Mihály – Sárvári Pálnak
Pest, 1828. április 5.**

CII. S. gyűjt.

Pesten 5. Apr. 1828

Kedves Barátom!

Ímé itt küldök neked 100 darab Hirdetést, oszd el ezeket a' ti Világotokon, és szerezz nekem sok Előfizetőket.

Még *nálatok a Bibliothékában maradt eladatlan 39. Hufeland, és 20 Lexiconom.* Ezekről semmit sem tudok. Kérlek tudósíts ezekről is.

A' hosszú életű Debreczeni Reformatusoknak a' számok, mai napig elmaradtak, a' mit ígértél, hogy a' Senior által a' Matriculából ki fogsz íratni. Imé ismét küldök egy Formulárét, a' mely szerént kell csinálni. Kérlek vitesd ezen kívánságomat is tökéletességre.

Többire tisztelem Kedves Hitvesedet T. Barátné Asszonyomat, és fiaidat, 's maradok

Néked
tisztá szívű barátod
D Kováts mk.

U. I. Én már 4. Esztendőtől fogva a' Magyar Botanikában dolgozom, t. i. Most még csak a' mi Botanikus Kertünkben lévő füveknek a' neveiken dolgoztam mindég. Ezek már készen lesznek Juniusra. Azután a' Linnéből még elmaradott Genusokat fogom csinálni. A' determinatióra való Terminologiát már dolgoztam; de mivel ében Te is dolgoztál, és ígérted önként, hogy azokat velem közöld; Kérlek küld el azokat.

Diaeticát tudom, hogy tanítanak nálatok. Ugyan kérlek, miért nem veszitek fel a' Hufelandot; hiszem énél jobb nintsen. Ha böldegítani akarjuk a' Hazánkat, félre kell tenni az oldaslag való, és mellesleges tekinteteket. A' Botanikára épen olyan Lexicon csinállok, mint a' milyen a' Mineralogicum Lexiconom, csak hogy ez a' Botanicum Lexicon Magyar Nyelven leszen egészen, de amannak a' kaptájára. Már 1200 Genus van készen, species pedig, a' menynyi a' Kertünkben van.

Hát veszi é hasznát a' Mineralogicum Lexiconnak Kerekes Professor; – pedig neki egyet ajándékoztam.

**112. György József – Sárvári Pálnak
Szatmárnémeti, 1831. szeptember 7.**

CIII. S. gyűjt.

Sz. Németi 1831. Sept. 7.

Nagy Tiszteletű Professor Úr,

Bátorítottva azon édes Tapasztalat által, hogy Nagy Tiszt. Prof. Úr a' szónak tellyes Értelmébe vett Atya, méltóztatik megengedni nékem, hogy Pestenn második esztendőre Medicát halgató fiam sorsának, ha a' Végzetek úgy hozzák magokkal, jövődő Elhatározásábann, hathatós Segedelmet nyílt szívű alázatossággal kikérve ezeket vagyok bátor biztos kebelébe önteni.

Ez az ifjú, ki szerentsés esmértetni Nagy Tiszt. Prof. Úr által, gyenge gyermekébe oltá nagy vonzódással lévén a' Matematikai Tudományok eránt, még mikor azokat itt Lyceumunkba halgatná benne első Eminens Calculussal megtiszteltette, kijelenté hogy azok mellett szeretne maradni. De tapasztalván hogy e' Subtilitásoknak melly subtilis hártárt mért legyen ki, kivált Protestáns feleinknek Hazánk, igyekszem figyelmét tollök elvonni, 's a' derék Kövy halgatására vivém. Azonba bár e' nagy embert is 15 esztendő's léttére cum Eminentia halgatta legyen is ki, álhatatos marada feltételébe, 's iszonyoda a' lármás Törvények útjától. Én neki Medicát beszélek be, ezt is mint Tudományt tavaly első Esztendejébe meghalgtván, midön haza jönne ismét kinyilatkoztatá hogy abban nem lakozik az Igazság, mellyet ő óhajt, 's kére hogy engedném meg neki a' Geometraságot. De megfogtván vele melly keskeny Köre az az annyira szomjúzott Igazságnak, melly tsak tsupa Mechanismusból menjen az ki, és úgy is mi kevés kinézéssel jövődőre⁴³³, a' nagy Urak Catholicusok lévén, a' Vármegyékenn is pedig minden Schematismusokba tsak utólsókat tévén a' Geometrák rá vevém Cursusa folytatására, 's hála Istennek, most a' félelmes Környülállások miatt haza nem jöhetvén Calculusait cum eminentia küldé meg Julius végével, 's nyugottnak hívém ötet a' probabilitások órszágáb[an]⁴³⁴ is bár. Hanem Prof. Kézy Úr halálát meghalván az ifjú, egyszerre kitör benne az Igazság szomj, 's kér esdékel, hogy neki, *ha ugyan megtartja a' Superintendentzia a' jó rendjét, 's küld ki erre a' fachra subjectumot*, szerezném meg e' cathedrát. Bármennyit hánytam vetettem legyen fejemet, lehetetlennek látám más módot keresnem, mint Nagy Tiszt. Professor Úr által, mint az Igazságok veteránnsa⁴³⁵ által. Ez okból bátorkodok ezen ide mellékeltt Attestátum erejénél⁴³⁶ fogva esedezni Nagy Tiszt. Prof. Úrnak, méltóztasson egy Tudósításával megkeresni a' legelső Postánn Mélt. Gróf Teleky főCurátor Urat, böltsessége szerént condolealván Pataknak, hol Collegája olly mal apropos kidültt, 's azon abstracta Ideák körül forgani szerető Individuumok szükibe fiamat neki úgy recommendálni, hogy valamiképp én a Credóba fel ne jöjjek, mert ezt kikerülni kívánó Indulatból teszem épen ezen Közbenjárói Keresetemet. Különben, együt hallgatván testvérjének az ifjú Gróffal a Just fiam, a' Gróf ötet jól isméri, járatos is Pestenn hozzá.

433 jövőnöle [Átírással javítva.]

434 órszágáb[an] [Kiegészítve, kötés miatt olvashatatlan.]

435 vete[.]ánnsa [Átírással javítva.]

436 [...]jénél [Átírással javítva.]

Tellyes Hit táplálván Kérésem sikereztetése felől, a kedves Jakab tsokolásával vagyok, kérévén viszonttudósíttatásom,

Nagy Tiszteletű Professor Úrnak
alázatos tisztelő szolgálja
György József mk.

[A lap balszélén:]

Nálunk a' 42re hágott Cholerásoknak kikiáltattak száma, most már egygy sürvebb halál által foró nyavalyásokkal nevededik.⁴³⁷

**113. Mihályik Dániel – Sárvári Pálnak
Késmárk, 1833. szeptember 19.**

CIV. S. gyűjt.

Spectabilis, clarissime, Domine Collega, Amice veterane, aestimatissime, oculis dignissime, colendissime!

Pridem ad me, ut scripsisti, non⁴³⁸ dedisti litteras, quia, quod scripsisses, non habuisti. Da Collega venerande, veniam, si TE noluisse, dixero. Fuit TIBI materia, de carissimo TUO, et ut fatear, veluti meo, Filio, scribendi: bonus ne et incorruptus, amabilis, comis, praestans ad TE redierit? Erit ille Sárváry, patre insigni natus, et, ut ei placeat, in tendet. Desiderio ejus ducor, et dum meum⁴³⁹ esseretur cadauer, semper ducar.

Ludovicum Kálmán, quia VESTER est, cur commendes, non est causa. TIBI ut placeam, nihil intermittam, quod vires permittent. Fac, ubi TE salutaverit, patrem certiozem, me fautorem, ut nihil a me desiderari patiar. Sive de victu ei prospiciendum, quem menstrue decem et quinque Florenis curabo, si cupis, apud TUI filii nutricem, sive de Litteris operam navantium Alumnis puta ejus quaerendum, cogitabit, alterutrum mihi profecto cordi erit. Ut aliud, de his scribam, necessum non esse, TU IPSE judicabis.

Qui in latebris, bonis, immo et illis, qui improbi malesanorum judicio putantur nocere, et dente cruento, ut Horatiano, rodere volunt utar, TUO quidem judicio, et meo, spernendi sunt. At sincere TIBI – fateor me nec quid legisse, nec audivisse. Si quid est, inde et contemne stultos. Ergo nunc, postquam illustre VESTRUM Collegium, cujus ego alumnus fuit, tanta celebritate per patriam universam decantatur, malesanus Anonymus, VOBIS honores adimet? Sincere, TE amicissime rogo et obtestor, fac me certiozem, quem malum hominem suspicamini: si noster esset, vindicarem VOBIS illatum injuriam: Sui, Academicorum formula utaris: *Pereat!* Kesmarkini firma locati estis basi, et TUUM nobile nomen, TUA Fama, omnium ore celebrantur: TU vive felix et sperne osiores.

Király, stipatus bono testimoniis redit: suscipe eum amice.

Kuszka, mirum, nomen militiae, jussu Capitanei, Centurionem dicam, avunculi Ab – hortis, dare debuit, nunc vigiliarum Magistrum agit primus, mox sago ornandus nobiliori. Ut

437 ne[...]kedik [Átírással javítva.]

438 scripsisti, [non] [Betoldás a sor fölött.]

439 dum [meum] [Betoldás a sor fölött.]

dicitur, Pestini in hybernis, omnibus palmam jam ademit munere aequali, mox togam accepturus.

Theopistum Fonet, fortassis noverca reworabit. Si, ne sis adversus, mittam alium, quem filius novit, cujusque comilito fuit, Fabryum, adolescentem bonum et diligentem.

Uxor mea filium vexit Pestinum, atque lutosum hucdum calcat iter. Iam ibi tres habeo, quorum maximus natu juris depositurus examen, alter medicinae dat operam, ultimus Domino Andreas Thaisz erit a Litteris. Vale!!! et fave, ut hucdum TUO Sincerrimo amico, et probo, ingenioque cultori Danieli Mihályik mpria. Kesmarkini 19. Septembris 1833. Caelestibus aquis jam firme suffocamur: fruges in campis haerent.

Ut⁴⁴⁰ TIBI carissime Collega, quae feruntur, et referuntur, scribam, necesse non est, partim quia, quae patiar concurrunt, nosti, partim, quia, quae ad nos pertinet, TE non spectant: tantum hoc adjicio: Vale cum TUIS, quibus oscula defero, felicissime sanus!!!

Curis litterarum et domesticis gravatus, non possum a TE divelli; quia TE aestimo, et adhuc senex ego, TIBI sui, manu dextra nunc Vale!!!

Die 20. Septembris Stephanus Király pro Testimonio scholastico me adii accipiendo, quem, cum interrogassem, nihil ne sciat de fumoso scripto Debrecini per insanos conficto! audivi dicentem, Kálmánium narraße, malum aliquem VESTRUM auditorum, VOS carmine infernali celebrasse. Quare, ut TE rogavi, fac, et inde, dicque, pereat! Celebri, tantis meritis decantato viro, TIBI nihil debebit. Agite quaeso, et Catilinam illum, at inermem, detergere intendite; non, ut VOBIS poenam det; quia philosophi estis; verum, ut furorem ejus coerceatis. Bolond volt, a' ki irta, én azt mondom.

Kálmánium venturum ad nos cogitavit, ut Király dicit, adest, sed me salutare hucdum dignatus non est, neque Comilitonibus adsertus. Videbo, quae ejus consilia, et studia. Canebo, ne mores ejus detrimentum cupiant. TU vale!!!

**114. Antal János – Sárvári Pálnak
Marosvásárhely, 1836. február 2.**

CV. S. gyűjt.

Tisztelendő Tudós Professor Ur
Kedves Barátom Uram!

Két igen betses leveleit szeretettel vettem. Az elsőre hogy maga idejében nem válaszoltam oka ez: a' kérdésbenn lévő kutrol minden tudakozódásom után telyességgel semmit meg nem tudhattam a' Városon, Székünk érdemes Ingenieurje, kinek felvigyázása alatt szokott minden eféle építtetni, távol lévén haza kellett várnom, hogy ha onnan vehettem volna valami utasítást, 's ennek haza érkezése azon időre esett, mikor Kedves Öreg Püspökünk nagy elgyengüléséről elébb, azután elhunytáról is jöttek a' Tudósítások. Ekkor a' kötelesség temetésére szollított 's több napokig Enyedenn tartoztatott.

Egyébaránt az említett Földmérő és Architectus sem tud semmit a' kutrol, mert a' Város piattzán és a' Szentgyörgy utzában a' mely két szökő kutak vagynak, azoknak vizeik mind magossabb helyekről tsatornákon lévén deriválva, semmi különös mesterség szökések-

ben nintsen. Pumpos kutok melyek privatusoknál imitt amott vagynak, hasonlolog a' legközönségesebb 's esméretes mechanismus szerint készültek.

Gyanítani lehet, hogy Bodor Péter nevü nem tanult hanem naturalis Mechanikus a' piatzon lévő Szökő kut készítése alkalmával aval ketsegetté volt a' várost, hogy musikalís orát készít, melyet a' víz fog nyomni, de a' miből sok költség tétel utánis semmi sem lett, és abból lett valami hir. Ez a' szerentsetlen ember a' mult esztendőben másod izben találtatván Bankó tzedula készítésben most a' legkeményebb fogházban senyved itt Vásárhelyt. Találos és jeles⁴⁴¹ elméjü ember, de miveletlenül maradt 's annál fogva sok próbái nem sikerültek.

A' közelébb küldött nyomtatvány más uton Báro Radák István Urhoz meglévén érkeze és velem közölve, éppen beszéltem volt Grof Rhédei Ádám Úr Ó Excellentiájával, hogy külömbenís levelet kelletvén Kedves Barátom Uramnak irnom, kéni fogom, hogy Számunkra küldjön – igen jól esett tehát az ide küldés – a' tisztelt Gróf is kedvesen vette 's minden egyenes, gondolkozásnak örömmel olvasták 's olvastuk a' Szükséges Felvilágosítást. Vajha eszébe vennék Jerusálem lakossai azokat melyek az ő megmaradására valok!!! Eljöhet az idő mikor *post factum sapiemus*. A' Collegiumi Casinokrol mindenkor azt mondtam a' mit a' Debretzeni T. Professoratus böltsen és fontoson leírt. Minden Deák szobája Olvaso Szoba.

A' Collegium Perének állását ki fogom tudakozni 's ha mit kitsiny hatóságom tehet, örömet szentelem azon Tudományok virágzo Szent Helye javára 's fogom is tudósítani rolla Kedves Barátom Uramat.

Rendkívüli érdemü nagy Méltoságu Curatorokat Mecaenassokat,⁴⁴² kit egy időben Cancellarius néhai Grof Teleki Sámuel Ó Excellentiájánál személyesen volt szerentsém tisztelni, bátorkodom igen alázatosan tisztelni. Nyujtsa Isten betses életét és sokáig ditsekedhessék a' Haza, a' Nemzet a' Reformatus Status ezzel a' bölt Nestorával szivemből kívánom.

Szeretetebe ajánlott a' legtisztább indulattal vagyok
Tiszteletes Kedves Barátom
MVásárhelyen Febr.
2^{án} 1836.

barátja tisztelője szolgálja
Antal János mk.

**115. Szalay alapítvány igazgatósága – Sárvári Pálnak
Alsódabas, 1839. december 27.**

CVI. S. gyűjt.

Nagy tiszteletü Professor Úr!

Közelebb *multt Augustus 30^{ikán} írtt hivatalos Levelét N. T. Professor Urnak, mi után az Póson is megjárta*, 30 pengő * xr postai díjít érette lefizetvén, a' Jótéteményesek Tanulásbeli Rend sorozatjokkal együt vettük. * Mellyből, mint szintén már az előtt a' Hirlapokból megértettük hogy N. T. Professor Úr 44 évekig ditséretessen vitt Professori Hivatalát letette. Melly iránt valamint egy részről örülünk azonn, hogy a' Fő tiszteletü Egyházkerületi Gyülés

440 [A kéziratlap bal felső szélén más kézzel: NB. 20f. egy Hon. 10.]

441 <eszü>

442 Me[.]aenassokat [Átírással javítva.]

N. T. Professor Úr sok érdemeit méltányolva 400 pengő forint évenkénti Nyug pénzt rendelni méltóztatott.

Fogadja el N. T. *Professor Úr a Szalay Alapítvány Igazgatóságától is, a Szalay Jótéteményesek iránt viseltetett kegyességéért; azokra tett hűségese felügyeléséért; és a' Levelezésben meg bizonyított fáradhatatlan pontosságáért szíves köszönetét.*

Egyszersmind ugyan azon Igazgatóság a' N. T. Professor Urat bátor megkérni az iránt: hogy mivel a' t. cz. Gazdasági Kormányshék tsak az Alapítvány dolgában teendő Levelezést kívánnyá folytatni: *méltoztassa N. T. Professor Úr a' Jótéteményesekre való felvigyázást, és ezeknek dolgáiban levelezést, mint eddig ugy ezután is folytatni.* Minek felvállalását N. T. Professor Urto annál nagyobb bizodalommal reményjük, mivel a' terhes Hivatal letévén, nyugalmazott állapotban még több időt 's gondot fordíthat Jótéteményeseinkre, mint eddig. De kérjük ezen felügyelői Hivatala folytatására különösen azon szempontból is, hogy valamint a Főtiszteltű Egyházkerületi Gyűlés 44 Évek alatt ditséretessen vitt Professori Hivatalát 400 pengő forintnyi Nyug pénzzel megjutalmaztatni kegyeskedett: ugy az Igazgatóságnak is elhatározott akarata és kívánsága, hogy e' tárgyban eddigi fáradozásait tekintve, az alapító által rendelt 60 vcz ft. szintén a' N. T. Professor Urnak fizetessék.

Méltoztassa azért a' N. T. Professor Úr a' helybéli Igazgatóságot értesíteni a' felől, ha a' Jótéteményesekre teendő felvigyázást továbbra is elvállalni sziveskedik e vagy nem? – hogy az utóbbi esetben – mit az Igazgatóság sajnálna – czélszerű rendelést tehessen.

October hónap 19^{dikén} az Igazgatóság hasonlóan vette a' Jótéteményesek köszönő Leveliket alkalmatosság által, de az irrt pénztárnoki nyugtatvány hijával; ezt is azért méltóztassa megküldeni.

Többire Jótéteményeseink ajánlása mellett teljes tisztelettel vagyunk Alsó Dabason December hónap 27^{dik} napján 1839.

Nagy tiszteletű Professor Úrnak
alázatos szolgálói a' Szalay Alapítvány Igazgatóságának
Tagjai közönségesen
Szappanos Sándor mk.
mint az Ekklézsia rendes Lelki Pásztorja és Jegyzője által.

[Az első oldalon lapalji jegyzet Sárvári Páltól:]

A' dabasi levélnek Pósonig való kitérése, másik Posonba levő társaságából⁴⁴³ is minden esetre, hibáson el⁴⁴⁴

[Címzés:]

Alsó Dabásról Nagy tiszteletű és tudományú *Sárváry Pál Úrnak*, a' Tüdos Társaság Levelező Tagjának, több tekintes Megye Nagy érdemü Tábla bírójának teljes tisztelettel *Czeglédén Szolnokon által Hivatalból Debretzenben*

[A címzést megszakítja egy sorszám:]

8.

443 levő társaságából [Bizonytalan olvasat.]

444 <...>

[A címzés fölött:]

Vettem Jan. 6^{dikán} 840.

[A lap tetején:]

A. Dabásról. Jan. 6^{dikán} 1840.

116. Szoboszlai Pap István – Sárvári Pálnak Alsódabas, 1842. január 12.

CVII. S. gyűjt.

Nagytiszteletű Kedves
Uram Bátyám!

Gyűlésünk' ideje (szombat) közelget. Tekintetes Karap Sándor Urat megkértem, hogy most még egyszer segítsen rajtunk, a' tollvitelt föl vállalván. De semmikép rá nem lehet bírni.

Azok közül, kik leginkább szóban forognak, nem lehet compromissio nélkül senkit helyettesíteni.

Nem lehet tehát más módot találnom a' segedelemre, mint ha Nagytiszteletű Kedves Uram Bátyám kegyes lenne magát a' tollvitelre fölajánlani.

Ha ugyan életkorát tekintem: nagy vakmerőség nélkül ezt kérnem nem lehetne. De erejét 's dolgozásbeli bámulandó könnyűségét tekintve, nem tartom véteknek, ezt kérni. Abban pedig semmit nem kételkedem, hogy kérelmemet rosz néven nem veszi, sőt, ha csak egészségi állapota nem gátolandja, kérelmemre ohajtott választ adni méltóztatik.

Miért ismét esedezve, atyafiságos szeretetébe sőt, – mit mondhatnom, nagy gyönyörűség, – atyai kegyeibe ajánlott, örök tisztelettel maradok

Nagytiszteletű Kedves Uram Bátyámnak

Debr. Januar 11^{kén} 842.

aláz. aty. szolgálója
Szoboszlai Pap István

[Címzés:]

Nagytiszteletű és tudományú
Sárvári Pál Úrnak stb. megkülönböztetett
tisztelettel
Úri⁴⁴⁵ házánál.

[A hátoldalán felül:]

12. Jan. 1842.

A' főtiszt, E. Kerület gyűlésében tollvívésre kérő atyafiságos levél.

445 [A levélpapírból hiányzik, bizonytalan olvasat.]

117. Dessewffy József – Sárvári Pálnak
Kassa, 1842. április 8.

CVIII. S. gyűjt.

Kassán Aprilis 8.^{kán} 842.

Nagy tiszteletű Professzor Úr,
Drága Szíves Jóakaróm!

Csak tennap vevém Kegyed e' f. év Martzius 14^{kén} hozzám irt nagyon becses levelét, mellyben méltó fájdalomomban szíves részvétét nyilatkoztatja.

Valóban nagy csapás érte házomat, talán még nagyobb hazámat és a' fejedelmet, de a' Multat, Jelent, és Jövendőt, öröktől fogva, soha egymástól el nem választó Mindenható úgy akarta! és a' sok szép üdvös gyümölcsöt magában rejtő virágozni kezdett bimbót hatalmas lehelletével, mint valami pelyhecskét elfújta. Ám de nem lehet attól számot kérni, ki minnyájunktól veszen. Ki tudja mi keserves vagy tartós fájdalmak fenyegetik a' sokáig élendőt? A' Helének Istenek kegyenceinek mondák a' korán elhúntakat, mint t. i. sok bajtól és számtalan bútól menekendőket. A' kimúlt azomban nem kurta, hanem elég hosszas, elég tellyes életet élt rövid üdő alatt. Dicsően esett el a' béke viharjai közt mint hajdan 26. Elődei egyszerre Mohácsnak posványos csatáterein, és azóta 19^{en} a' hét esztendő porosz háboruban, és ismét nem kevés számú rokonai a' vérengző francia háborúkban. Mintegy érzé rövidebségét életének azért ujitgatá minden év kezdetével rendeletét kevés ingó javairól.

Kora kimúltának sejtelve nem figyelteté eléggé szerető szülei tanácsára, hogy tudnillik a' nehéz, kínos, hosszas nemzeti szülemlés körül szerencsésen bábáskodóknak, különösen kel- lene kimélni magokat 's a' nappal meg éjjel folytatott buzgalmas szorgalmakat mérséklenni. Az örök végzet több hatalmat adott a' buzgalomnak, mint a' jó de gyarló emberi tanácsnak. Azomban nemo suas sive iniurias, sive calamitates, pro maximis reputare debet. Nem szerencsésebbekkel, hanem szerencsétlenebbekkel kell magunkat mindég összehasonlítani, pedig sok keresés nélkül is eleget találunk. – Könnyü Krisztus' vagy a' Stoa' tanítványának lenni mikor a' szerencse mosolyog. Arra kell tekinteni – mit az Úr meghagyott, nem a' mit elvett, mert amaz is, emez is, az övé; és még többet vehetett volna el, mert Mindent Ő adott. – Sok baj és bú közt nem kevés örömtellyest is értem én hosszú életemben, szintűgy hálával kell hát elfogadni a' keservest, mert nem teremteténk merő vígságra e' mulandó életben. Még nem is ehetünk jó izűn az étvágy kellemetlen ingere nélkül, és ugy tartozik e' nekünk piczi, gyarló, tűnő lénykének, nekünk⁴⁴⁶ a' mindenség parányi ke[....]kének,⁴⁴⁷ tartós boldogsággal az Örökkévaló? Én tehát érzem ugyan mélyen méltó fájdalomamat, de véteknek tartanám az elcsüggedést.

Bármint tépje szivem' a' balsors' rosz kénye.

Nem halt ki lelkemből a' Jobbnak reménye.

Vitae summa brevis, de a' keresztény ember reménye hosszú. Én bár mi nagy Rosz érjen még ezután is, nem bajlódhatom már sokáig e' mulandóságban. Az egész hazának, sőt a' fejedelemnek is nem külömben a' külföld részvéte jeles fiam halála felett halmozza ugyan fájdalomam könnyeit, de éppen e' vegyület' sokasága könnyebben folytatja azokat. Ajálom magamat min-

446 [nekünk] [Betoldás a sor fölött, korrektúrajellel.]

447 [Olvashatatlan.]

den magaméimmal együtt ezután is Kegyelmed tapasztalt szíves emlékezetébe 's barátságába, a' vén de igaz barát Gr. Dessewffy József.⁴⁴⁸

[Az első lap baloldali margóján:]

U: I: Éppen most veszek levelet, mellyben kérdeztem: párviadalban hult é el fiam? Igen is viadalban, de hét napig tartóban az ideglázzal. Még a' halál sem mentheti meg a' jeles Irókat⁴⁴⁹ a' rágalmarktól.

[A borítékon címzés:]

Nagy Tiszteletű Nemes Nemzetes
és Vitézlő Tudós *Sárváry Pál*
nyugalmazott érdemes Professzor Úrnak 's a' t.
Debreczenbe

[A levél mellé fűzött lapon Sárvári Pál jegyzete:]

A' néhai gróf Dessewffy József CVIII számú levelének borítéka – melly főkép a' gyászos pecsét feliratáért: *Patience, Esperance, Constance*” tartatott meg.

[A borítékon a pecsét mellett:]

Gróf Dessewffy 1842

118. Sárvári Pál Vergilius-fordítása
[Debrecen], 1844.

CIX. S. gyűjt.

Debreczen. Mart. 24ⁿ 1844.

Rövid próba az alakhű fordításra, Virgil Georg. IV.
Qualis populea maerens Philomela sub umbra
Amisso queritur foetus, quos durus arator
Inplumes forte nido decerpsit: [at]⁴⁵⁰ illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, et moestis late loca questibus implet.

***

Mint mikor a' topoly árnya között a' fülmile⁴⁵¹ gyászol
Fészkéért, melyből⁴⁵² még pelyhes kisdedit a' vad

448 barátságába, [a' vén de igaz barát Gr. Desewffy József] [Az elköszönés sorai a baloldali margón, korrektúrajellel.]

449 [Bizonytalan olvasat.]

450 [Olvashatatlan.]

451 [fülmile (Kazinczy 2018, 358.; Sárvári 1844, 540.)]

452 [mellyből (Kazinczy 2018, 358.; Sárvári uo.)]

Földmivelő⁴⁵³ kiszedé, végig csattogja magányos
Éjjeleit gallyán, epedezve újítja siralmait⁴⁵⁴
Szüntelenül,⁴⁵⁵ 's a' tájt meszszeré eltölti keserveivel.
Kazinczy Ferencz

***

Mint mikor a' nyárfák árnyékos lombja alatt bús
Fülmile⁴⁵⁶ elvesztett fíjait panaszojja, kiket vad
Földmivelő⁴⁵⁷ lelt meg, 's fészkekből pelyhesen elvitt,
*Sír az egész éjjel,*⁴⁵⁸ 's egy ágon ülve⁴⁵⁹ keserves
Versét folytonosan ismételi, és az egész tájt
Gyászos jajjaival szomorún⁴⁶⁰ nagy meszsze betölti⁴⁶¹.
*Sárváry Pál*⁴⁶²

[A hátoldalon egy pénzügyi számítás:]⁴⁶³
[.] 53 [.] 14
34 f. 13.
3 9

[A kéziratlap jobb felső szélén:]
VIRGIL. *Qualis popul.*

**119. Szoboszlai Pap István – Sárvári Pálnak
Debrecen, 1845. március 17.**

CX. S. gyűjt.

Nagytiszteletű Kedves Bátyám Uram!

Bünt követne el a' – hálára kötelezett – fiu, ha atyjával nem tudatná, a' mi vele 's rajta érdekes történik.

Hogy illy bűnbe ne essem, kötelességemnek lenni érzem, rögtön tudomására juttatni Kedves Uram Bátyámnak, hogy Fő-Kancellár Ő Excellentiájának ma érkezett kegyes levelében

453 [földmivelő (Kazinczy 2018, 358.; Sárvári uo.)]

454 [siralmát (Kazinczy 2018, 358.)]

455 [szüntelenül (Sárvári i. m.)]

456 [Fülemile (uo.)]

457 [Földmivelő (uo.)]

458 Aki sír <az > éjjeleket [Átirással javítva.] Aki [Bizonytalan olvasat.] [Átsírt éjjeleket (uo.)]

459 [ülve (uo.)]

460 [Szomorun (uo.)]

461 [betölti (uo.)]

462 [Versét folytonosan ismételi újra meg újra, / És gyász jajjaival nagy meszsze betölti azon tájt. (uo.)]

463 [Bizonytalan olvasat.]

tudomra adatik, miképen Ő Felsege engem f. hó 12^{kén}, Királyi Tanácsossá kinevezni kegyelemesen méltóztatott.

Hogyan juthattam 's jutottam legyen én e' – megfoghatatlan – kegyelemhez: eszemmel föl nem érhetem, mint szintén érzetimet 's gondolatimat is összeszedni képes nem vagyok.

Az egyet azonban tudom, hogy utolsó lehelletemig leszek, mint vagyok
Kedves Uram Bátyámnak
Debr. Mart. 17. 1845.

hálatalyes öccse
's alázatos szolgálja
Szoboszlai Pap István mk.

[Címzés:]
Nagytiszteletű Sárvári Pál Úrnak,
atyafiságos tisztelettel.
Úri házánál.

[A hátoldalon, jobb oldalt, felül:]
1., Sz. P. Istv.
Mart. 17. 1845.

[Alatta idegen más kézzel:]
CX⁴⁶⁴/S. gyűjt.

**120. Kovács József – Sárvári Pálnak
Nagyenyed, 1802. július 29.**

CXI. S. gyűjt.

Tisztelendő Professor Ur,
Különös Jó Uram!

Erkölti Principiumokról kiadott 's hozzám küldött, előttem igen betses munkáját a Tisztelendő Urnak örömmel vettem, és azt, hogy a Kolégyom közönséges Bibliothékájába bé tétetődjék, a Bibliothékárius által is adtam. Több jó könyveknek is világ eleibe valo botsáttására ahoz kívántató egésséget kívánok a Tisztelendő Urnak.

El hiszem ugyan, hogy a Debretzeni nagy égés, melyet nagy megilletődéssel hallottam, érezhető az ottan virágzó Kolégyomra nézve is. A szerentsétlenségben nagy szerentsének tartom, hogy a közönséges Bibliothéka megmaradt, a mint hallom.

Jó indulataiba ajánlott szives indulattal és tisztelettel vagyok

Tisztelendő Professor Úr

Enyeden Julius 29^{dikén}

1802-ben

alázatos szolgálja
Kovács József mk.

464 CX<I>

[Címzés:]
á Monsieur
Monsieur Paul Sárvári,
Professor en Physique et
Mathématique. *Debrecine*

[A címzés alatt Sárvári Pál jegyzete:]
N. Eny. 1802. a' Mor. Philos.

[A kéziratlap jobb felső szélén ceruzával:]
Prof Tiszt Kováts Jós Úr levele a' *Moral. Philo.* 1802.

**121. Gombos Dániel – Sárvári Pálnak
Székelyhíd, 1820. január 5.**

CXII.

Nagytiszteletű Professor Úr,
Drága Kedves Jó Uram!

Érdemes Úri-ember, a' napokbann, megszólított engemet az eránt: esmérem é Tiszt. Beregszászi Nagy Pál uramat? tudom é, hol lakik? 's mitsoda Hivatalbann, vagy állapotbann van? Az elsőre azt válaszoltam: hogy, jól esmérem; mert, Bétsbenn laktombann, eleget-is beszéllgettem véle: a' hol, akkor, mint a' Tiszamejjeiki Főtiszt. Superintendentia' részéről bizonyos charitativumnak szedésére, a' Német-Országi Protestánsokhoz rendelt követ, egy darabig múltott; különbenn is pedig jól tudom, hogy S. Pataki Theologiae Professor volt, a' napkeleti nyelvekbenn igen-járatos ember, magyar grammatikát-is írt németül, és valami philologica commentatiót-is a' magyar nyelvről, deákul; láttam deák verseit-is, mellyeket Erlangábann írt volt; 's a' t. A' második, és harmadik kérdésre semmit se tudtam felelni. Ugyanazért, a' lévén azon érdemes Úri-embernek a' kívánsága, hogy, valami módon járnék végire azoknak a' dolgoknak: bátorkodom a' Nagytiszteletű Professor Urat alázatos bizodalommal kérni, méltóztassék nekem, ettől az expressustól küldendő egy két sor betses írása által tudtomra adni, ha hogy valamit méltóztatik a' fennt-tisztelt Tudós Úrnak hol-lakásáról 's állapotjáról tudni; vagy, legalább engemet, azoknak megtudhatása eránt, valamerre útasítani. Várvánn tehát egész bizodalommal a' Nagytiszteletű Professor Úrnak betses válasszát, megkülönböztetett tisztelettel vagyok
Nagytiszteletű Professor Úrnak
Székelyhíd. 5^a Jan. 820.

alázatos szolgálja
Gombos Dániel mk.

[Egy mellé csatolt papíron:]
Tiszteletes Collega Uram

Megengedjen, most éppen a' letzkéimre készülvén, hozta hozzám ezt a levelet *Székelyhídról valamely Leány*. Másra lévén attentus, most veszem észre, hogy nem is nekem szoll, hanem Tiszt. Collega Uramnak. Küldöm által. *Szerentsémre nints benne semmi nem tudatható, vagy privatum.*

T. C. Uramnak
alázatos szolgálja
V. I.

[A lap alján S. P. jegyzete:]
Die⁴⁶⁵ 7. Jan. 1820. Más papírosonn feleltem: hogy a' ki a levelet hozta küldödjön hozzám.
S. P. mk.

[A következő különálló lapon erre válaszolhatott a levél továbbküldője:]
Vásárról mondta az a' *Leány*, hogy jöttek, úgy adták kezébe az Apjának. *le tettem az Asztalomra, éppen akkor látom rajta a' Sárvári nevet.* Az vissza nem megyen; tölle bár irni nem lehet, talám nem is oly siető.

[Címzés:]
Nagytiszteletű és Nagytudományú *Sárvári Pál* Úrnak, Philosophia' doctorának,
és a' Debreczeni Reformatum Collegiumbann
Mathesist 's Physicát tanító Nagyrédemű Professornak, egész tisztelettel
Debreczenbenn

Csokaj, Léta, Vértes 's a' két Pályi küldje sijjetve; H. Pályi, választ kérvén reá: mellyet ismét útasítson hozzám. Székelyhíd, 5^a Jan. 820. Dr. Gombos mk.

[Sárvári Pál kezével:]
Válasz 16. Jan. 820.

**122. Fodor István – Sárvári Pálnak
Pálfa, 1821. január 19.**

CXIII.

Kedves Tisztelendő Professor Uram!

Az én Fiamnak Fodor Istvánnak a' múlt 1820^{dik} Esztendőben Novemberben Pápáról Debretzenbe lett jövele, és a' 3 Esztendő Deákok közzé lett bé vétele, igen jó alkalmatosságot szolgáltatott nekem annak ki nyilatkoztatására, hogy kinek a' Fia ő. t. i. annak a' Fodor Istvánnak a' kinek 1796^{ba} Bétsbe, a' Bérbe volt szerentséje együtt lenni, és múltani,⁴⁶⁶ a' Tisztelendő Professor és Tisztelendő Prédikátor Földvári Urral, a' kit is hasonlóképpen mint Tisztelendő-

465 <Igen jól van minden> Die [Bizonytalan olvasat.]

466 <a' ki>

ségedet igen igen nagyon tiszttelek. Annak a' Fia, a' kivel a' Schen Brunba üveg Hintóba 6^{tan} ki kalapírozunk és ott mindeneket meg vizgáltunk; a' kinek Gyöngyös és Portréos óráját sokszor kérte T. Prof. Uram de magam is szeretvén nem tseréltem, hanem már régen odébb adtam rajta, mert gyakran változván az egészsége nem győztem curaltatni. Annak a' Fia végezetre a' ki a' Királyi Üvegházba egy olyan zöld fa levelet adott volt a T. Prof. Úr kezébe a' mellynek a' szélein körös körül fejr virágok voltak. *Praeteritor memoria suavis.*

Mínthogy tehát több esmerősseim Debretzenbe nintsenek. Kérem alázatosan Nevezetes Tisztelendő Professor Uramat, hogy a⁴⁶⁷ meg nevezett ifjúra míg cursusát nem végzi Attya helyett Atyai szemekkel tekinteni méltoztasson. Mínthogy Postán pénzt küldeni nem bátorságos, azomban a' Fiam azt akarja, hogy mennél hamarébb a' Collegiumba mehessen lakni, de Longa nélkül nem lehet. Kérem ne sajnáljon Tisztelendő Professor Uram adni néki költsön 50 vagy 60 Rftot hogy a' mint mondják bé öltözhessen, mert azt irta nékem hogy a' ki a' Varason lakik, azért a' Rector Professor Urnak 24 Rftot kell fizetni. Tsudálatos ez az én szemeim előtt, mert hiszen nem akarattya szerént lakik ő a' Varoson, hanem kéntelenségből. Leg közelebb énhozzám Dorogra Debretzeni Deák jár Innepi Legatioba, sőt Mesterek is, azért ha tudtomra esik mennyi költséget vett fel a' Fiam, vagy valamelyik Innepi Deáktól, vagy pedig a' Nyári Supplicans Deáktól egész betsülettel és köszönettel meg küldöm. Ezenkívül kérem alázatosan hogy a' Fiamnak annyival is inkább hogy Németül is tud, mentől hamarább lehet alkalmas *cibistákat* adatni ne terheltessen, mert különben olyan távol lévén hozzám meg nem élhet. Melly alázatos kéréseimnek bé tellyesítését a' midőn bizodalmason reményleném maradok Pálfán d. 19na Januarii anno 1821.

Tisztelendő Professor Urnak
alázatos Tiszt. szolg. Fodor István P. P.

**123. Pap István – Sárvári Pálnak
Kunszentmiklós, 1823. december 28.**

CXIV.

Kedves Tisztelendő Professor Uram

A Debreceni Kalendáriumot. ki. munkálja én nem Tudom. – de gondolnám hogy Tisz. Professor Uram esméri annak irojját azért kérem szeretettel. ne sajnálja azon kalendárium érdemes. irojjának. meg mondani ezen⁴⁶⁸ hozzájja nyujtott kérésünket.

Én, és véllem együt minden jobb-gondolkozásu olvasoja azon Kalendáriumnak ezt ki ványuk. hogy mivel a Debreceni Kalendáriumból. ki hagyattak a babonákkal. telyes hasztalan jövedölések. a mejért is, az azokban gyönyörködő köz rendtől meg vettetetik. nem vétetetik., ha történetből valamelyik meg vérszi is. menten el. tserélli másik ért ojan ért a mejbe a Napok mellett. időkről valo jövedölés is van. ez hát nem az. közönséges nép, hanem a Tudossabb okossabb gondolkozásu Nép kalendárioma fog⁴⁶⁹ lenni.

467 [a] [Betoldás a sor fölött.]

468 <kérésünket>

469 <lész> [fog] [Betoldás a sor elején.]

A tudossabbak pedig nem gyönyörködnek holmi Mesékbe. Dallokbe, rejtet szokba. ha nem az okossabbak eszéhez illendő Dolgokba – ojan materják tétessenek, tehát. mindeg a Debreceni Kalendárium után fojtatosson benne Eztendöröl Esztendöre. a Kalendáriumnak régi es ujjabb történeteik. – és az időknék. az régi es ujjabb időbéli leg nevezetesebb történetei. vagy a Természet Cronikájja – az Érák és Epokhák kezdetik. fojásik. történetjeik., de amit leg jobban ohajtanákk es ki vánnakk. a régi Krakkoi. Lötsei. Györi Kalendariom szerént ne maradjanak ki a Kalendáriumból (*mivel minden okos Ember szereti az Eget Vizgalni*) a planéták. öszvemenesek. ellenbe állasok. (*a három négy hátszegü fény ki maradhat*) es azon idő pontjok. mejben. bélepnek az Egi jelekben. es amidőn leg nagyobb es leg kisebb képet mutatnak, Venus Merkur pedig mikor⁴⁷⁰ ál. nyugoton es keleten leg meszibb a naptól. es velle mikor mennek öszve. hany napik nem lát hatok. mikor kezdenek ismet. láthatová lenni nyugoton vagy keleten. es mikor szereznek makulat a Napba –

A Hodrol pedig mikor es mejik Planetával. mén öszve es ujságtól. fogva tölteig minden⁴⁷¹ nap mikor nyugszik el. töltetől fogva⁴⁷² meg ujulásai ara van szükseg mikor. kél. fell. ere a Tabellara igen nagy szüksege. van minden utazo Embernek. mert azt mondja akor indullok el. ha a Hod fel. jön de az a kérdés mikor jön hat fel. estve. Hod töltetől⁴⁷³ fogva⁴⁷⁴ egész el fogyasik mikor kél fel⁴⁷⁵. Ujság fel. támadásától. fogva pedig Hold töltik az a kerdes. mikor nyugszik el. Hogy pedig a közönséges rendnek is tettzeni⁴⁷⁶. jo volna bele irnya az ugy nevezet Paraszt. Calendariumból. az leg nevezetesebb es a többinel. az igazsághoz leg közelebb járo. időnek. előre valo megjövedölésire szolgállo jegyzéseket. a mejjek tizszer is bé tejesednek. akkor midőnn egyszer meg tsalnak.⁴⁷⁷ – vagyok minden kori jott. kivanoja Tisz. Professor Uramnak Kun Szen Mikloson Josa Istvan házánal tartozkodo Pap Istvan
1823 – Decem 28

**124. Pap István – Sárvári Pálnak
[Kunszentmiklós, 1824.]**

CXV.

Kedves Tisztelendő Nagy Erdemü Professor Uram.

Sokszor kívannek tudatlansagaimban meg vilagositast nyerni kigyelmedtől ha az nem tartoztatna. ho-gy – alkalmatlanságot okozok velle – de. ha az ijen aprolék okok tartoztatnak ugy örökke a Tudatlansag setétségiben maradok. nema gyereknek anya se érti szavat.

470 mi<dön>

471 min den [em.]

472 <Keletig>

473 toltetől [em.]

474 <Ujagig a Hod>

475 [mikor kél fel] [Betoldás a sor alatt.]

476 tettzene [Átírással javítva.]

477 [Hogy pedig a közönséges rendnek is tettzeni . jo volna bele irnya az ugy nevezet Paraszt. Calendariumból. az leg nevezetesebb es a többinel. az igazsághoz leg közelebb járo. időnek. előre valo megjövedölésire szolgállo jegyzéseket. a mejjek tizszer is bé tejesednek. akkor midőnn egyszer meg tsalnak. Az idézett rész az elején es a végén ceruzával, idegen kéz által kijelölve. A záró írásjel fölött: 11.]

A mult decemberben irtam már egy Levelet T. Professor Uramhoz. de Legatus Urat el. szalajtván ithon maradt mostan aztat is el. küldöm. A következő Pünkösdi Legátus Urto. ha ezen kérdéseimre feleletett. küldene. T. Professor Uram de nagy haladatos örömmel venném

^{1szór} Mivel a planetak járásának bizonyos. elő kerülő idejek van. úgy a Nap fogyatkozásoknak is bizonyos elő kerülő idejeknek kel lenni. *kerdes* menyi időre kerül tehát elő valami hogy Nap fogyás mint az 1804^{be} febru 11^{dik} a minü volt. hány Esztendő mulva lesz az ismet. azon formában a mi lathatarunk felet. nekünk úgy lathato. vagy kivannam tudni mi itten az Astronomiai titok. mért nem lehet. bizonyos meg ha tározott ideje az elől kerülésinek -

^{2dik} *kerdes*. Ki volt az az igen Tudos Szorgalmatos Astronomus a ki anyira vitte nevelte az ő Astronomiai Tudományt hogy meg merete határozni a Nap. Hod fogyások idejét es a Kalendariorombba tenni Vilag elebe eresztetni. Ki volt ez az Astronomus hol. es mitsoda nyelven. hanyadik Esztendőben jött ki az leg első ijen Kalendarioromb esü. ki által -

^{3dik} *kerdes* Vajon a Mágnes Tő az Equator. ala érvén velle mitsoda. Változas esik benne. meg fordul e ottan osztan a Deli Polus felé végével. a vagy az Equatoron túl vittetven is megtartja vegevel. a mi Polusunk fele valo állását.

^{4dik} Magyar ország klimajarol irott munkámban igen vegire akarok járnai a Magyar országon történni szokot legnagyobb hidegnek melegnek graditsaira Remur Termometere szerint: az 1798-1799 közt megesett. Telnel. hidegebb Magyar országban. 100 Esztendők alatt is egyszer alig esik úgy hogy az 1695. 1709. 1740. 1760. 1772.⁴⁷⁸ 1789.^{dik} fordullo Telek is. ezt meg nem előzték az hideg natsagara nezve. tehat. ezt mint leg nagyobb magyarországi hideget szeretnem ki keresni magyar ország nemej hejeiben hany kradusra szállott azon Telen a kenyese Remur merőjeben a fagy pont alatt. az Csillag Visgallo Tornokban tett. Ta-pasztalásokat. jól. tudom hogy a leg nagyobb Magyar országi hideget 19. 20. leniara a meleget 28. 29. re teszik. de nagy a különbség az magos hejeken tet tapasztalások. es az idelent valok között a nagy Varosok es a Faluk között is - pelda az 1812^{ben} december 28^{dik} viradora. történt hideg. holott akkor a Betsi-Csillag Visgalloba 15½ leniara a Budaiba 16½ re szállott. ala a kenyese a fagy pont alatt - Remur merobe. nallam pedig Falu hejen. Szekes Feher *Varmegyeye Al. Csuton* 24. leniara. Miskolcon Benykő Doctor uré 25re a Szepessegen 26ra Muszkaoba Petersburgba 36ra szalt ala. de ez még mitsoda kis hideg volt az 1799diki Tel. hidegihez képest 1813^{dikra} fordullo Telen az Ellő Fak. el. nem hasadoztak. a To vizekbe a sik tiszta jeg tsak 2. suk vastag volt. es a Fütött Szobak ablakai tsak. 14szer fagytak be. de az 1799re fordullo Telben 63szor. fagytak be egy huzomban. a Fütöt Szobák ablakai tetetől fogva talpig es oj vastagon. hogy delben se olvattak le és sokszor az miatt. oj setett volt az ablak. nappal. se latott olvasni az Ember. az To vizekbe. 4. 5. sukos. Vastag tsupa sima sik jegek voltak az Ellő Fak. mind el. hasadoztak a Szöllő Tökek gyümöls Fak. ki veszték miatta. 1798 Decemberben mar az mézön hagyot. jo féle⁴⁷⁹ egy itze éget Bor. egy etzaka meg fagyot nem ihattuk meg 1799. Febru 11. Viradora oj hideg volt a Szamra kellett tenni kezeimet mivel. a be szivott hideg levegő el. akarta fogaimat hasogatni. a mej Barom és Ember ezen hidegben utazott meg a szemeit is meg vette a hideg. amej azutan meg 4. 5 Esztendőkig is mindeg könyvedzet. Szeretnem tudni hogy ekkor Magyar ország több hejein hany leniara szalhatot ala a kenyese kerem Tiszt. Professor Uramat. jobb modja leven benne. tudakolodzon efelül, a Deakok talan meg tudnak mondani hol. hallottak ojan jegyzéseket. mejet akkoriban Termóméterrel. tettek egy deák: Harsanyi Janos. most Báro Valyi Miklos Úr Ispanya. vagy Tisztartója Zsolcan. beszellelte hogy ő akkor Maramarosba Szige-

478 |1772 | [Betoldás a sor fölött.]

479 félle [Átírással javítva.]

ten tanult. es az Ablakok úgy be fagytak hogy a setettseg miatt a szobaban irni olvasni nem lehetven Tisztel. Professor Uroknak Szilagyi Janos Urnak panaszt teven. ez azt felete. nem tsuda Fiaim mert az en Termometerem 30 lenia hideget mutatt. Szeretnem ha azon Professor Ur jegyzesei között ki kerestetné valahogy Tisztelendő Professor Uram az akori tel. hidegje graditsat vagy más⁴⁸⁰ felöl is ha Tudositast kapnank ezen Tel hidege felöl. minek ellött a regiseg jobban jobban el. nem. felejteti ezen Telről valo jegyzéseket. akkor a Budai Tsillag Visgalloba 20. a Betsibe 19½ lenia hideg volt. de ide lent. a falukba 36 is lehetett.⁴⁸¹

A Marti 3^{dik} Viradora valo Zivatar egész Europaba közös volt. az en Barometromom azon hejről a hol 1821. Febru. 8^{dikan} allott benne a kenyese ezen zivatar előtt 3mad negyed nappal. már 24 Parisi leniakkal alabb volt szalva. és így meg jelentette a Zivatar jo előre 1806tol. fogva tartok Barometromot es Termometromot -

Az 1821. ben Febru 8^{dikan} oj magosra fel. ment a Barometrumban a kenyese hogy ojan magosra hágasat. Se Benkő Samuel: Miskolci Medicine Doctor ij címü könyveiben Ephemerides Meteorologici Medice Annorum 1780-⁴⁸² 1820ig nem lehet fel. talani Se az en jegyzeseimben 1806tol. fogva 1824ig Se Kmet Daniéleben Se Hell. Mixáébean nem lehet fel. talani minden eddig valo magosságát 5 leniaval. fejül hallatta. es ezen leniat. meltan a Barometrum Scalajan első es leg magosabb lenianak lehet. bé venni. az en Barometromiomon ez a fel hagas akkor 30 col. es hat leniam állott a Budai Tsillag Visgalloban 28 col 4. lenia 7. punctum. a Betsi Csillag Visgalloba 29 col. 3 lenian de. azokon a Barometromokon a colok nem jól. vannak fel. jegyezve mert akarki probalja meg hogy itt a mi tajekunkon. Nevezetesen Kun Sz Mikloson (a 47 grad 1' minuta alat fekszik) akor meg mérven a kenyese magosságát a cseszejeben fekvő kenyese szine tetejin felül 30 col. es 6. lenian allott. 16. esztendők alatt veghez vitt. Tapasztalásaimat a mejet a Barometrommal tettem közleni fogom Tiszt. Professor Úrral. úgy a Termometrommal veghez vitteket is. -

Debrecen

Tisztelendő Tudos
Sárvári Pál Fizice Professor
Urnak ajánlom
[Pap István]

125. Pap István – Sárvári Pálnak Kunszentmiklós, 1825. október 30.

CXVI.

Kedves *Tisztelendő Professor*
Uram

Ezen fojo Esztendőnek October Holnapjá⁴⁸³ elein, szüntelen tiszta idők lévén. az Csillagokkal ragyogo Ég, felette szép latott szerzet. minden Embernek ugyan de kivált az Csillagokat

480 |más | [Betoldás a sor fölött.]

481 <maszszor ha nem>

482 [.] [Átírással javítva.]

483 Holnapjá [Átírással javítva.]

Visgálni Szerető Embereknek. leirhatatlan Kedves gyönyörűséget Szerzett, ugyan is, az Égnek napkeleti részen, Hajnal előtt, egy maihoz közel. mind a 7. régi Planétákat. egyszerre lehetett látni. *Márs*, a kettős jelbe tartozkodott. *Saturnus*. *Jupiter*. *Vénus* és a *Hold* - mind egy rakáson az oroszleány Égi jeleiben. állottak. és az orosz Leány. első második natságu, sok. fényes tündöklő Csillagaival együtt. egy Csoporton. enyi nagy Csillagokat. közel. egy máshoz szemlelni, felette szép volt. egy kevésse lejobb az Szüz jelben. a Spica első natságu Csillagával.⁴⁸⁴ együtt *Mercurius* ragyogot a reggeli. hajnalban. oj ragyogással. a mej majd tsak nem Jupiterével. vetekedett, egy kevesse lejobb pedig, Keleten, a Mérték jelben Nap ragyogot, és így mind a 7. Planéták közel egymáshoz voltak. éfél. előtt pedig az üstökös Csillag ragyogot. September 29^{dik} hajnalba *Vénus Saturnus* es az orosz leány első natsagu Csillaga együvé jöttek, october 4^{dik} *Vénus* ugy neki vagot utjában Jupiternek. azt egészen el. takarta, octoper 13^{dik} pedig *Saturnussal* ment *Jupiter* öszve, az ő jövések menesek az oroszleány jelbe, egész zürzavar volt. Jupiter Keletről nyugotnak halladni láztott, *Vénus* és *Saturnus* pedig szörnyü sebessen nyugotrol Keletnek halladtak –

Az üstökös Csillag Augustus elein és derekán már láccot. az Auriga vagy Erictonius Egi jelben, mint egy⁴⁸⁵ piciny homajos folt. minden fark nélkül, a Cassiopeában és a Rák jelben látzo ködös Csillagzatoknál is kisebbnek lácott. azutan a Bika fejénél. a Hiadések mellett jött el Eszak keletről dél nyugotnak. September elein már kézdet egy kis farka nyöni onnét egyenest le a Cethalnak tartott. és annak a szügyén lévő 2. harmadik natságu Csillagok közt keresztül vágott. onnet a déli Sasnak vágott és october 20^{dika} után a Borutt időktől és az tellő Hold Világ fényétől többé nem láthattam, nekem ez úgy tettzet hogy sokkal. közléb járt hozzánk mint az 1811^{diki} az Augustusba a Kis oroszleányba már látható volt onét utját a nagy Medve farkában legutol fekvő Csillag melet, és az Hercules derekán keresztül menvén, az Aquilla nevü fényes nagy Csillaggal. öszvement. es en pusztá szemmel. ugy láttam hogy ez főjebb járt az első Második. Harmadik natságu csillagoknál – 1812 januári 16.ig *láttam*.

A régiek igen hittek azt, hogy az Üstökös Csillagok fellelte nagy változásokat tehetnek a mi Földünk Atmosferájába a maiak pedig tagadják hogy az Egi testeknek. valami nagy bé fojások volna a töbi Égi testekben - vagy egynek sints hát bé fojása a másikba vagy ha meg engedjük, hogy egynek, kettőnek van bé fojása a mi Földünkbe. ugy a töbieknek egymásba való bé fojásokat is meg kel. Engedni. már pedig a Nap és Hold felete nagy befojását⁴⁸⁶ a mi Földünkbe, senki se tagadhatja. e Szerént a többi Planétákét se lehet tagadni, tsak hogy kisebb mértékbe. A Napnak oj nagy be fojása van a mi Földünkbe hogy ő általa van minden. Ásványoknak Plántáknak Fákknak.⁴⁸⁷ élő Álatoknak életük és elevenségük és az ő nagy bé fojásával. meg is forgatja ezen nagy Föld Gojobist. mind az Minden napi. mind az Esztendei karikáján. a Holdnak is oj nagy a bé fojása. hogy azon sok Billio. mása Vizet az oceánt Sok Suknyi magossan fel. tudja maga alá Szivni (a Tenger Fluxus et Refluxusat) a Víz pedig 1000szer is nehezebb lévén a Levegő Égnel. még is bir⁴⁸⁸ velle a Hold magához szivo Ereje. hát az 1000szer könnyebb és fojőbb levegő Égbe hogy ne tehetne változásokat az levegő égben uszkálló gözöket hol. öszve csomoztathatja hol. széjel. terjesztheti hát midőn a Planéták közül sok jön néha egy más felibe. ○—○—○—○—○—○—○ azoknak egymásra szito egyesitet erejek igen

484 Csillagá<...>val

485 <bi>

486 <f>

487 <Elt>

488 bi[.] [Átírással javítva.]

nagy Változásokat Szülhetnek a mi Földünk Atmosferájába. Ha hát a Hold ez a kitsiny es csendes Planéta ij változásokat tehet a mi földünkre nézve. hát a Millioszor is nagyobb es felette zürzavaros nagy Egi testek az üstökös Csillagok⁴⁸⁹ hogy ne tehetnének változásokat a mi földünkbe és annak göz környékében a mint azok sokszor távolabb vagy közlebb jönnek a mi földünkhöz és a mint azok nagyob vagy kisebb göz környeikkel, farkaikkal Seprik egész a Földünk színéig annak Atmosferáját. és azt tartom. hogy azok neha sok nedvesseget. adhatnak a mi Földünk Atmosferájának neha pedig abbol. Sokat el. szophatnak nevezetessen az én tapasztalásom szerént aztat nedves es özön vizes Esztendők követik a mint aztat. az 1680^{ban} 1742. 1744. 1748. 1756. 1759. 1769. 1783 1798 1807. 1811. 1819. fel jart üstökösök példájával bé lehet bizonyítani. az én jegyzésem szerént. az 1826ra fordullo Tél rettenetes Havas hideg zürzavaros tél lesz és koránn⁴⁹⁰ 1825^{ben} Andvent előtt meg lepi már a Földet az iszonyu nagy Havak és ezt 3 nedves és felette Arvizes Esztendők követik.

Az Debreceni Kalendárium az, a mej le mondott minden haszontalan jövendő mondásokrol. de anyival inkább meg kívannánk azt, hogy a Kalendáriumoktól méltán meg kívánható nevezetesebb Egi tüneményeket kijelölje mint az györi régi Kalendáriomban megvolt. annyiival inkább mivel. a Debreceni Kalendárium is meg írja hátul a Planéták és Aspectusok jeleit, minden haszon nélkül rollok pedig azután a Kalendáriomban sehol nem emlekezik⁴⁹¹ midőn octoberben azonn Szép Egi tünemények törtentek minden Kalendáriumokat megnéztem – a többek közt a Debrecenit is a Nemzeti nagy Kalendáriumot is. Se hol. semi jelt. előre azokba nem kapván nem alhattam meg hogy ki ne fakadjak a motskolodásra – azon Szerzői eránt hogy azok azt vagy nem tudják ki dolgozni vagy pedig restek az azok körül levő faradozásba hány Ezer Ember van az országba. meg a Tanulatlanok közül is a mej kívánná. a Planétákat meg esmerni. de nem akad reájok. de ha mindenüt fel volna a jel rakva a Napok után hogy a⁴⁹² Hod minden nap mejik Planétához jár közel így könnyen reaösmerhetnének. Mitsoda szép volna azokat is meg jelölni hogy Mercurius.⁴⁹³ és Vénus az ő karikájokon. Nap kelet és nyugot után mikor léznek a Naptól. leg meszibb, és mikor láthatok mikor nem, és a fővebb Planétáknak egy mással. ellenbe állásokat es öszve menéseket is. ki jelölni a Fiastiknek. egy kis rövid. Tablajat fel. tenni hogy Esztendők által. mikor kél. mikor nyugszik. mikor jön Dél. tájba. a mint már en aztat a Miskolci 1819^{ben} ki jött kalendárium utánn a Hod Tabellájával együtt és a Planéták öszve menesek idejével együt oda tettem –

De Szeretnék egy Tudos Ember, és egy nagy Biblio Théka mellet. lakni tsak fél Esztendeig is igen sok a Tudakolozni kérdezni valam 3-4. Száznál. több kérdezni valam volna. *ijenek* példának okáért – 1^{ször} ki volt. Az a derék *Astronomus* a ki a Nap Hod fogyatkozások előre való meg határozását ugy ki dolgozta, hogy a Kalendáriumokban is előre bele merte irni. mikor és hol ki által jött ki az a legelső kalendárium a mejben a Nap Hod fogyatkozásai is már előre bele voltak írva 2^{dik} Egy Valamej nagy Nap fogyatkozás mint az 1804. Febru 11^{dik} a minü volt. hány Esztendők mulva kerül ismet. elől. ojan natságba a mi. látásunk határában – 3^{dik} Ha valamej Egi jelben minden planéták öszveérkeztek. hány Esztendő mulva kerülnek azok ismet együvé. 4^{dik} Valyon az Mágneses Tü az Equator alatt Altal. vitetvén. mittsinál meg fordul e ott hegyivel. a Déli polus felé avagy meg marad⁴⁹⁴ a mi polusunk felé. 5^{szor} Midőn el.

489 [az üstökös Csillagok] [Betoldás a lap alján, korrektúrajellel.]

490 <17>

491 <mil>

492 [a] [Betoldás a sor fölött.]

493 <az>

494 <Esz>

jön az az Esztendő Hogy a Magnes tö Pontba Eszakra mutat. Hány Esztendő mulva kerül ez ismét így elő, 6.szer. a mi Földünk Atmosphérájának Temperatúrája hány lenia lehet, Remur Termométeren – 7szer hány⁴⁹⁵ ölnyi magosra kellene fel. menni a Levegő Égben a hol mar fényes Nappal is úgy meg láthatnám a 7^{dik} natságu Csillagokat is – mint Nappal. – 8^{szer} hány ölnyi magosra kellene fel. menni hogy a Barometrom Csiviből a kényeső egészen az Csészéjében bé másszon. 9.szer.⁴⁹⁶ Ha a Csöjiben a kényeső nagyon le szál. – hány mér földekre terjedhet ki körülöttünk ez a le szalasa a kényesőnek -- a többi ijen kérdéseimet majd más-szor közlöm Tisztelendő Professor Urral. hanem most még ez a kérésem is volna. hogy nékem mindenféle Tudományokra tartozó 1700 Arkusnál több gyűjteményem van 26. darabokban azok közül egy darabb az Esztendők Historjája le írása is a mejet most irok a Vizözöntől fogva a mai idöig 1700tol. fogva pedig az Termométerrel Barométerrel tett jegyzésekkel. is fel. van ékesítve. Külső országokra nézve Magyar országra tartozó Termometerrel. Barometerrel tett jegyzés. pedig tsak. 1780tol. fogva jön bele.⁴⁹⁷ De Magyar országra nézve bővebben is szeretnék még jegyzéseket kapni. mejre nézve. ki kérem Tisztelendő Profeszszor Urto. méltotasson ha lehet ebbe valami segítséggel. leni. Tiszteletes Professor Hatvani Istvan Urnak nem marattak e. fel. a Kollégiomnal valami jegyzési a Termométerrel. ha maradtak. ne sajnálja véllem közleni. tudtomra Magyar orszagon leg régibb jegyzések. a mejet Termométerrel tettek. Szarvason Tiszteletes Tetschedik Sámuel. Uré ez reg es sok Esztendökre terjed melto volna le iratni a Kollégiom számára. Második Szigeten Tiszteletes Professor Szilágyi János ure. ennek egy Harsányi János nevű Tanitványa beszélte - nekem hogy az 1798-99 közt lévő rettenetes kemény Télben egy Napon úgy bé zuzosodott a Kollegium vagy iskola Ablakai Szigeten hogy a setetseg miat. délben is még, se irnyi se olvasni nem lehetett, ezt a de-ákok meg panaszták. Tiszt. Professor Szilágyi Uramnak. Ez azt felelte nem tsuda fiaim mert az én Farenheit Termométerem meg így soha se mutatott az 0. Nulla alatt alat 30 lénián áll egyez 27 ½ Reumurával (– jo volna ezen Professor Ur jegyzéseit is meg szerezni. és azokat véllem is méltotatna Tisztelendő Professor Úr közleni –) a 1799re fordullo Télen én nállam 1798. decem 8 bé fagyot a Fütött szobám Ablaka 1799. febru 21.ig soha se olvatt ki még délben se. a Fák el. hasadoztak. a leg erősebb Eget Bor öszve fagyot. és még a Fogam is meg hasadozot a hidegtől. Febru 11diken hajnalba – mindöszve 120 Napokon fagyot a Föld és Víz a kik Ekkor Vásárra voltunk. Ember és baromnak. mind meg fagyot a szemünk még azután 4. 5 Esztendeig is mindeg könyvetzettek szemek. Ezen Telen 4 suknyi vastag sik jegek. voltak. a Tö vizekben. hollott a Fran[...]⁴⁹⁸ a le fagyos Teliben 1812 13. közt tsak. két suknyi volt és azon fütött szobán Ablaka tsak. 17. Nap fagyott be. az 1799^{diki} Telen a Remur Termométere Posonba Bétsbe. 19. léniát mutatott Budai Csillag Visgallo Toronyba 16½ leniát. Erdéjbe Magyar igenbe 23mat. Prágába 24 Cremiferiába 25 Crakkoba 24. Vilnaba⁴⁹⁹ 21⁵⁰⁰ Ratisbonaba 21. Mediolanumba 8. Vicentzebe. 7½. Véronába. 8 ½. Tergestbe 12. Ungvaron 1[.]⁵⁰¹ Manheimbe 20. Augspurgba es Vittenbergaba 25. Petersburgba [...]⁵⁰² Cluscovba 33. Abo Varosba 37. Torneaba 42. Magyar nemej hejein

495 hágy [Átírással javítva.]

496 <9szer>

497 <a>

498 Fran[...] [Olvashatatlan.]

499 <29>

500 28 [Átírással javítva.]

501 1[.] [Olvashatatlan.]

502 [...] [Olvashatatlan.]

36. Hell. az ö 1764diki Ephemeri ben levő Termometer. Scáláján ezen hidegeket. jegyzetnek fel. 1755^{ben} a Bétsi observatoriumban 36. lenia meleget mutatott a Remur. Termométere. 1762^{ben} Majus 8^{dik} 5 lenia fagyás (ez *Májusba ballatlan hideg mert falu hejeken a kisebb hidegekke 5. 6. léniával a nagyobb* hidegekben pedig 8. 9. léniával is nagyobb szok a Hideg lenni. a mint én ezt. 20 Esztendöktől fogva próbálom. a Budai Csillag Visgallo Toronyba fel. vivén a Termométerem. ott együtt jártak. az ott⁵⁰³ levő Termométerrel. és így mind a kettő meg egyezet. de ide lent tartván falu hejen 1812^{ben} *Decembris* 28^{dik} az Enyim 24. 25. lenia hideget mutatott a Budai Toronyba pedig tsak 16½ felt. a melegre nezve is - így van a dolog midönn ott. 28. 29. lenia a meleg ide lent. 5 suk magosra a föld szinin fejül árnyékon 40. 50. leniara is fel. hág - nem tsak az én Termométerem ha nem másoké. is *a mint eröl sok bizonyos példakat öszve szedtem*) az 1740^{ben} levő hosszu és hideg Télben a Bétsi observatoriumban 1739 novemb 28^{dik} már 21. lenia volt a fagyás. 1740^{ben} januari 12^{diken} ⁵⁰⁴ 19.° lenia. 1755^{ben} Febru 25^{diken} 24.° lenia Bétsbe, Lipsiában pedig Febru 8. dik. 22½ lenia hideg a meleg pedig nyára Lipsiába 35 lenia. a többi Ephemeridesiben pedig így ir - 1784 januari 5^{dik} 14½ lenia hideg 1782 Febru 17^{dik} – 13° lenia. 1785. Febru 28^{dik} 15½ lenia hideg, tudni illik. Febru 28^{dik} regel. 14. delbe. 12½ estve 15½ lenia hideg, Marti 1. ső 14½ leni (ugyan akkor Lipsiaba 23¼ lenia Valdheimbe. 28. Komáromba 15 lenia hideg volt.) Bétsbe 1775 januari 29^{diken} 18½ lenia 1788^{ban} December utolján 17 lenia. volt. 1795 januari 25^{dik} 17 lenia. 1803^{ban} Februariusba 15. Szabad Szallason Zabira Tudos Görög Ural. 19. lenia. 1805^{ben} 505 Bétsben 11. 1813 Bétsbe 15½ Buda 16½. 1823^{ben} *Bétsbe 13 Budán.* 14. 1820⁵⁰⁶ban Betsbe. 16. Buda 13 lenia. Mar 20 esztendeje hogy tartok Barometromot es Termometromot. azolta⁵⁰⁷ 1807. es 1811^{ben} Tapasztaltam velle leg nagyobb meleget. egy tágos kertnek a közepén van egy Fenyő Szál darabb le ásva annak Eszaki oldalaba van. 5 suk magos hejen az Föld szinitől bé vésve a Termometerem a szabad äer szüntelen körül járhatja de a Napfény soha se éri ezzel. Sok Tapasztalásokat tettem minden dolgokra nézve. az 1807^{dik} Esztendő melege így ment 1806. 1807. mar Telen is mind a ket télen oj meleg volt. egész Telen zöldelletek az mezök jártak a Legyek Méhek Denevérek. Halot Szültek a Pokok. Karatsonykor is verebb Tojasokat szedtek és az en Termometerem 1806^{ba} December Holnap derekan és Végen 16. lenia meleget mutatott. egy ingben meztel. labb mentem Karatsonykor is a mezöre ez a meleg osztan Tavasszal is szüntelen nyött úgy Az Arnyekon is Aprili 12^{diken} 1807^{ben} már 20. lenian járt a kényeső Majus 1. ső Napjan 25 lenian. Juni 16. 17. 18 Napjain 30 lenian Juli. 23^{dikan} 32 lenian Juli 24^{diken} reggel. 9. ora akkor mar 26. lenian volt a kényeső delbeli 12 óra akkor 31. lenian del. utani 2 óraákor 34. lenian. Augusti 4^{dikenn} 36. lenián 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. Napjain meg sokkal. melegebb volt de en tovább nem merhettem a meleg natsagát mert a mezöre Aratni ki mentem ha nem éppen történetből Erdej országban. Dévan ugyan egy másik. Fizikus szinten úgy méregetven a meleg nagyobodat, mint en így adja elől az tovaibbi melegseg növesit. Augustusba nállam úgy mond 36. lenian járt a keneső Augusti elein Augusti 8^{dikan} 37. lenia Augusti 10^{dik} 41. lenia 11. 12^{dikén} 44. lenia Augusti 13. 14. Napjain egészen 58 leniára fel. maszot a kényeső lasd Hazai Tudositasok 1807 *pag. 144.* ugyan az en Termometerem 1811^{ben} Juni 10^{diken} az árnyekon. 37. leniat. Juli

503 <od>

504 <19.>

505 <1. lenia.>

506 <...>

507 <azolta>

17. es 22^{dikénn} 35. 39. leniat mutatott a megrekett nap fenyen pedig 60. 70. leniara is fel. hág. – 1785^{ben} Augusti 5. Komaromba az arnyekon is.. 36. lenia meleget mutatott lasd Szatsvai Ujsagit 1785. – 1812^{ben} Juli 6^{dik} Liszkán az Arnyekon is 36. lenia lásd *Detsi Ujsagát* 1803^{ban} Augusti 1. töl 7.^{dik} napjaik Szabad Szálason a Tudós Görög Zabira Úr. Termometere mindeg a 37. lenian járt. Miskolcon Benkö Doctor Ur Termometere. 1794^{ben} 39. lenia járt 1790^{venben} Juniusba es Augustusba 42. 46. lenian 1788^{ban} Juni 27. 29. es Juliusba is az arnyekonn is már reggelenkent. 23. 24. lenia meleget del. utan pedig 43. 45. sött neha 57. leniara is fel. hagit lasd az ö Ephemeridesit. 1802^{ben} Augusti 11. 12^{dikén} Picardiaba 35 lenia meleg jart Lionba pedig Augusti 4^{dik} 51 lenia meleg lasd Detsi Samuel Ujsagát. Astrakanba is sokszor fel. hág 56 leniara a mint *Sulce* Termeszet könyve es Hubner Geogr. Lexicon írja. Mikor a Fizikara tartozo proba tételeket tettem sokszor Tapasztaltam hogy az középszerű meleg nyarainkon is sok.szor el. ol.vat mind az Viaszk mind a Fekete Szurok. ara pedig hogy a Viaszk el. ol.vadjon⁵⁰⁸ a fagyú gyertya 40 lenia melegbe a gyenge fehér. lep sejt 45be az olvasztot kemeny Viasz 55^{be} a Fekete Szurok 69. leniaba olvadnak el. De az 1746^{diki} meleg nyarunkba az Csupa napfenytól az Erdön a magos Csonka tetejü Cser es Bik Fak magokba is fel. gyultak es az Erdön szejel. ugy füstölögtek. mint a Falukba a kémények. ennek az nyarnak az 1787^{diki} volt tsak parja a midön az melegtöl meg fuladott sok Aratokat szekerekkel. hortak haza es meztel. labb lehetetlen volt az porba utazni. meg az Etszakakis oj melegek voltak. a dajkank minden Estve megöntözte hideg vízzel a Pitvar Földjet es meztelen Hassal rea feküdtünk meg se alhattuk meg akartunk fuladni. Sok volna ide valo de már a Barometre terek. 20 Esztendöktöl fogva a Cseszejeben levö kenyesö teteitöl fogva merven a Parisi. Colokat fel. fele midön leg fentebb allott a kenyesö benne. 30 col es 1. lenianal fojebb soha nem hagit. de 1821^{be} Febru 8^{dik} 30. col 7. leniara fel. hagit ez felette nagy ritkasag volt. vagyok Barátságat ohajtva Erdemlet tisztuloje Tiszt. Professor Urnak Kun Szen Miklos 1825 *october* 30.

Pap Istvan

[A baloldali margón:]

A mult szazad leghevesebb nyarai 1706. 1707. 1718. 1722 1726. 1736. 1739. 1746. 1759 1761. 1766 1774. 1779 1781 1788 1794 1797.

126. Sárváry Jakab feljegyzése Pap Istvánról [Debrecen, 1869.]

CXVI. után.

Pap István

Al-Csúthon született, hol édes atya reform. lelkész volt. Ez a maga sorsávali tulságos elégedetlenségében, fiát az olvasáson és íráson kívül egyébre taníttatni nem engedte, sőt ha olvasni látta is, szóbeli és tetteges bántalmakkal illette, úgy hogy a' fiú kénytelen volt a' másoktól kapott könyveket a' padláson, vagy más félreeső helyeken olvasgatni. 1806^{ig} Al-csúthon lakott Pap István, hol részint föld- részint szőlőmiveléssel foglalkozott. 1806^{ban} a' nővére fér-

508 <mar pedig>

jéhez Józsa Istvánhoz vonult Kis-Kún Szentmiklóstra, hol mint naturalista ismertetett, egyébránt élmeztetése végett a' sógoránál béresi szolgálatot tett. „Igen jámbor becsületes embernek ismerte mindenki; ha ideje engedte, mindig olvasott és jegyezgetett, azonkívül minden hónapban egyszer felment a' budai csillagdába, hol a' csillagász, tolmács által beszélt vele.” Meghalt 1831. évben az epemirigy időszakában.

Meteorologiai jegyzetei's egyéb irományai a' K. Kúnszentmiklósi varósházánál tartatnak.

Orvos-tudor Técsy József kedves öcsém útján így értesítettem a' Pap István élete felől b. Baky István és Kelemen Gergely urak, egykori kedves tanuló társaim előadásai után.
SJ

127. Péchy Mihály – Péchy Imrének [h. n., 1803 és 1808 között]

CXVII.

[A levél fölé jegyezve:]

Cs. k. őrnagy Péchy Mihály levele Péchy Imre főgondnokhoz

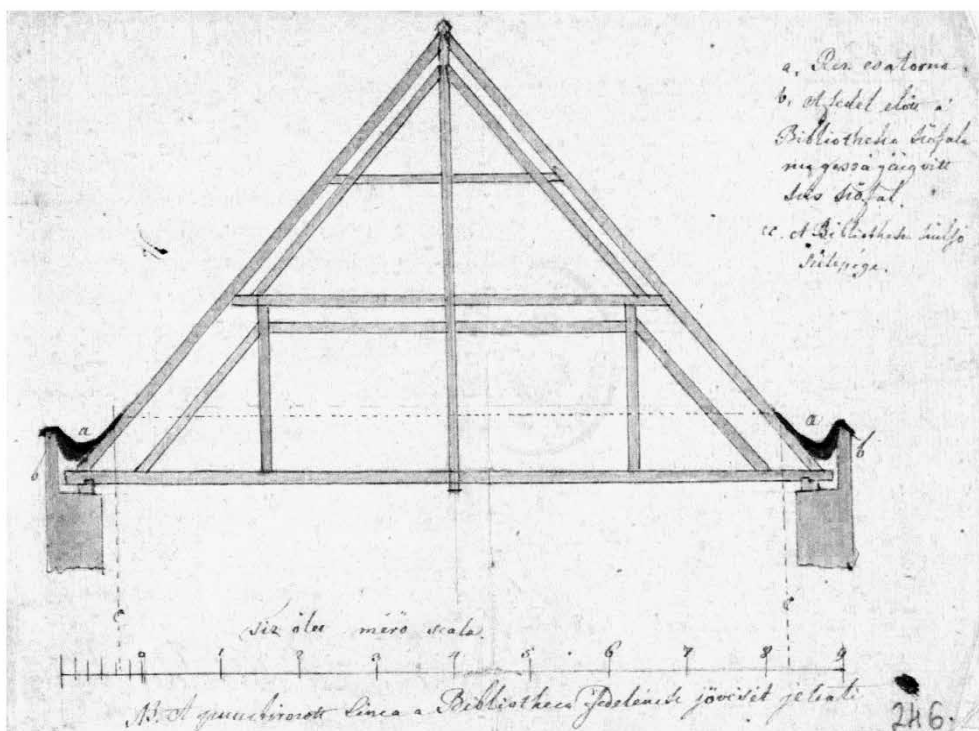
Kedves Bátyám Uram!

Hozzám 1^a January bocsátott Levelét 12^{dik} vevén, a Collegium fedelére nézve még e következőket írni jonak ítéltém. A fedelet lapossan mint a Rézfedélhez volt rajzolva a Pallakó fedélhez tellyességgel nem lehet hagyni másképpen a bé szivárgó hó vagy eső víztől a felsőbb botok meg romolhatnának, a fedél fa meg rothatna a kötéseiben, és csak két három esztendők mulva is nagy kölcséggel kellenék el bontani. Az igaz lapossan lehetne Réz helyett Rollbleyot, melyet talám Bécsben a Vilachi Bányából kapni lehetne, és ha jo lapossan lenne a fedél csinálva hogy rajta járhatnának a tűztől is félteni nem lehetne de alája jól ki száratt ¼ zollos deszkákat kellenék tétetni hogy azok ki ne görbünyenek. Minden nehézségeket el kerülni még is azt ítélem hogy a félyebb írt pallakó fedél leg alkalmatossabb leszen, nehézsége csak fél annyi mint a' cserép fedélnek, a vizet magába bé nem issza, a' mostani üdökhöz képest nem is olyan drága; hanem a fedél-széket szükséges leszen az ide zárt Rajzolatához szabni: a' mely szerént hogy az egész fedél mind a négy oldalán csak egy egy Planumra vitetődhessek meg kivántatik mivel a' magossága hasonló a fél szélességehez; hogy a szárny épületeken, négy lábbal tartassék alább a fedél, mint a' Bibliotheka fedele, a' mint ezt a Rajzolat is mutatja. A' mi a fedélfákat illeti, ugy tartom hogy a lapos fedélhez szerzett fákat többire⁵⁰⁹ reá lehet fordítani, csak szarufák szükségesek hogy ujjak vétetődjenek melyet bizonyosan Máramarosból a Tiszán a Tavasszal meg lehetne szerzeni. ehez képest kellenék mintegy nyoltzvan⁵¹⁰ darab 7 öl hosszású és 6 zoll vastagsú szarufa. 66 darab hat öl hossz és 6 zoll vast. a Bibliothekjéhez 4 darab 8 öl 3 láb hosszú és 7 zoll vastagsú. A Réz csatornának igen jól kell csinálodni és elég esésenek kell lenni hogy semmi képpen a víz, bé ne szivároghasson a kötesek közzé. A csatornához ha Rezet nem lehet kapni, kérdezősködni kell Rollbley szerzéséről, melyet bizonyosan Bécsbe lehetne venni.

509 [Bizonytalan olvasat.]

510 **kilentzven** [Átírással javítva.]

[A következő oldalon tervrajz látható:]

[A hátoldalon, bal oldalt, felül:]
CXVIIhez

[A hátoldalon, jobb oldalt, lent:]
Ezt minél előbb lehet: bizonyos kéztől vissza várom.

128. Péchy Mihály – Péchy Imrének
[h. n., 1803 és 1808 között]

[Sárváry Jakab archiválási másolata:]

CXVII. Másolata.

Kedves Bátyám uram!

Hozzám 1.^a Januárj bocsátott Levelét 10^{kén} vevén, a Collegium fedelére nézve még a' következőket írni jónak itéltem. A' fedelet lapossan, mint a' réz fedélhez volt rajzolva, a' pálakó fedélhez teljességgel nem lehet hagyni, másképen a' beszivárgó hó, vagy eső víztől a' felsőbb bótívek megromolhatnának, a' fedélfá megrothadna a' kötéseiben, és csak két, három eszten-

dők múlva is nagy költséggel kellenék elbontani. Az igaz, lapossan lehetne réz helyett Rollbleyal, melyet talán Bécsben a vilachi bányákból kapni lehetne, és ha jó lapossan lenne a' fedél csinálva, úgy rajta járhatnának, a' tűztől is félteni nem lehetne, de alája jól kiszáradt # czollos deszkákat kellenék tétetni, hogy azok ki ne görbüljenek. Minden nehézségeket kikerülni még is azt itélem, hogy a' feljebbirt pálakó fedél legalkalmatossabb lészen; nehézsége csak félannyi, mint a' cserép fedélnek, a' vizet magába nem issza, a' mostani időkhöz képest nem is olyan drága, hanem a' fedélszéket szükséges lészen az ide zárt Rajzolathoz szabni, a' melly szerént hogy az egész fedél mind a' négy oldalán csak egy Planumra vétéődhessék, megkívántatik, mivel a' magossága hasonló a' fél szélességehez, hogy a' szárnyépületeken négy lábbal tartassék alább a' fedél, mint a' Bibliotheca fedele, a' mint ezt a' Rajzolat is mutatja. A' mi a fedélfákat illeti: úgy tartom hogy a' lapos fedélhez szerzett fákat többnyire reá lehet fordítani, csak szarufák szükségesek, hogy újak vétéődjenek, melyet bizonyosan Máramarosból a' Tiszán a' tavasszal meg lehetne szerzeni. Ehez képest kellenék mintegy nyolczvan darab 7. öl hosszúságú és 6 czoll vastagságú szarufa, 66. darab hat öl hosszú és 6. zoll vastag a' Bibliotheca felibe, 4. darab 8. öl 3 láb hosszú és 7. czoll vastagságú. A' réz csatornának igen jól kell csinálódni, és elégségesnek kell lenni, hogy semmiképen a' víz be ne szívároghasson a' kötések közzé. A' csatornákhöz ha rezet nem lehet kapni, kérdezősködni kell Rollbley szerzéséről, melyet bizonyosan Bécsben⁵¹¹ lehetne venni. –

[A másolaton Sárváry Jakab magyarázata:]

Jegyzés: Péchy Mihály őrnagy úrnak, Péchy Imre főgondnok úrhoz intézett levelének csak első két lapja van meg, a' Rajzolattal együtt, melly az eredeti levél mellé kötött. A' Rajzolat hátán olvasható e szavak: „Ezt, minél előbb lehet, bizonyos kéztől visszavárom” prof. Sárváry Pál írása. Ugyanis ő hozzá került a' levél, a' rajzolattal együtt, mint a' ki mind a' főiskola, mind a' Nagytemplom építése körül, kezdetétől végéig, minden jutalom nélkül sokat fáradozott, miként az ezen gyűjteményben XL. XLI. XLII. LXII. szám alatt találató levelek, 's úgy a' főiskola, mint a' debreczeni egyház levéltárában lévő számos adatok bizonyítják.

129. Péchy Imre – Sárvári Pálnak
Pest, 1825. március 10.

CXVIII.

Bizodalmas Nagy Jó Uram
's Tiszteletes Professor Uram!

Közlötte velem a' Tiszteletes Professor Uram Fia, azon objectumokat a' mellyek eránt utasítást kíván Tiszteletes Professor Uram.

A' Czövekné Asszonyom kérése dolgába nem fog ártani Prokátor Bizony Károly Uramat megkérdeni minémü segittséget lehetne adni a' Tüz által meg károsított Eözvegynek. – Én jobbnak látnám az Capitalis Interestét segittségül mint költsön adni, mert ennek vissza vété-

⁵¹¹ [Bécsben bizonyosan] [Az átírást sorszámozással helyettesítette, a Bécsben fölé 2.-t, a bizonyosan fölé 1.-t írt.]

lével alkalmasint baj lenne. Ezzel a Fundatioval sok a bajunk, Proportionalis Per is foly az Testátor birtoka felett 's ez a Per penes Appellatam a Collegium költségére fog expedíálni 's felküldetni, a' másik Per foly Eperjesen, az harmadik a' Repositio 's mi lesz mindezeknek vége nem tudhatni.

Neszmélyről senki sem vólt nallam 's erről az új Accessioról még semmit sem hallottam, ha hozzám hozzák le fogom a' Pénzt vinni.

Nagyon salynállom hogy most is el kell maradnom az Examentől, hanem csak ugyan 26. vagy 27. praes. meg fogok érkezni, 's az Consistorialis Gyűlésben jelen leszek, a' Nagy Auditoriumban az első Examen mitsoda solennitással tartassék bizom magokra Tiszteletes Uramékra, szollyanak Feő Tisztelendő Urammal, 's Domokos Lőrincz Eötsém Urammal eránta; de ha solemniter kellene inaugurálni az Halgatoknak számosann kellene lenni, lesznek é pedig vagy sem nem tudom? – *Egyébb eránt a' jó Examenek által leg illendőbbben fog inauguráltatni.* Továbbá szives indulatiba ajánlott

Tiszteletes Professor Urnak
Pest 10^a Mart. 1825

igaz köteles szolgálja
Péchy Imre

[A hátoldalon:]

á Monsieur
Monsieur Paul Sárvári
Professeur etc.
á Debretzen

[A hátoldalon Sárvári Pál rájegyzései:]

[A lap tetején:]
de d. 10. Mart. 825.
1. Czövekné dolg
2. Nesmely
3. Examenek helye és ideje
[A címzés fölött:]
Vettem 14. Mart. 825.

**130. Sárvári Pál – Kiss Sámulnek
Debrecen, 1809. augusztus 15.**

CXIX.

Kedves Jó Úr!

A' Sz. Ekklézsia Consistóriuma tegnap előtt az utolsó subsidiumra 200 ~ kétszáz rhftot méltóztatott az Urnak resolválni. Bajosann vittem véghez a' resolutiót: mert a' Cassáink üressék. Már ezzel úgy gazdálkodik az Úr a' mint tsak lehet.

A'Tekintetes Fő Curator Úr a' legjobb Fautora az Urnak. Az Úr már Pestenn van a' Méltós. Gr. Teleki Jósefné Aszszony házánál közel a' Fejér Hajóhoz. Mihelyt levelem veszi az Úr: menjen Pestre, és megmondja mit kell tselekedni. Sőt eszköz is leszsz mindezekbenn. Ott a' maga Testimóniumit szükséges leszsz producálni. Az Architecturái Rajzolatokat kívánják mindenek felett. A' kis *Vöchs* nem roszz: de igen kitsiny. Én az Architecturát kidőlgóztam: de a' Rajzolatokat az Urral szeretnem hozzá elkészítettni. Az Úr hazajövetelét pedig öszre elvárjuk. Pestről az Úr minekutánna ott a' Tek. Fő Curator Úr tanácsát megérti írjon a' Debreczeni Tek. N. Tanácsnak ilyen Formánn:

Tek. Nemes Tanács
Kegyes Jó Uraim!

Még ifjúságombann hajlandóságot érezvén magambann a' Rajzolás és Festés mesterségéhez: egyéb tisztességes Tudományok mellett, mellyeket a' Debreczeni Nemes Collegiumban 5-6. esztendő alatt tanúltam; magamat a' rajzolásbann és festésbenn is gyakorlottam. Azután Méltóságos Ingenieur Oberster Péchy Mihály Úr Ő Nagysága alatt Szebenbenn ugyan azt meg bővebbenn tselekedtem: közelebb pedig 3. esztendő alatt Bétsbenn az Akademiábann ugyan azt folytattam, 's annyira vittem, hogy mind a' Rajzolásbann mind a' Festésbenn másokat is taníthatok, a' mint a' Pesti 's – Universitás előtt magamat megvizsgáltatván a' felől Tanúbizonyyságot vettem.

Még boldog és ditsösséges emlékezetű II^{dik} Jósef Császár méltóztatott vólt a' Királyi Városokbann parantsolni, hogy a' tanuló Ifjúság kivált a' Mester emberek taníttatására Rajzólómesterek tartódjanak.

Azért én, a' ki született Magyar Nyelvemnél fogva a' Nemes Városbann⁵¹² alkalmasabb Tanító lehetek azoknál a' kiknek a' Magyar Nyelv nem született nyelvek, de egészenn is arra készítettem magamat, hogy édes Hazábann azon szép mesterségeket terjeszsem: magamat és szolgálomat a' Tek. Nemes Tanácsnak alázatosann ajánlom, a' ki vagyok etc.

Ez nem arra való, hogy formula legyen, melytől eltávozni ne lehessen: hanem tsak azt akartam megírni, milyen formánn kell magát jelenteni. A' jelentéssel késni nem kell. Minden órának hasznát k. venni. Az Architecturái rajz és a' Perspectiva a' fő dolog. Az Úr Debreczenbenn minden új épületet rajzolni fog; persze hogy nem ingyen, és ha valami Baucommissio organizálódik, mely már taliter qualiter elkezdődött: az Úr abból ki nem marad. Fő fő Architectusnak az Urat nézzük. – Az én Architecturám elég bőv. Militziának legtöbb hasznát vettem. Nekem az Úr jókor írjon: vette é levelemet és a' pénzt?

Reménylem az Úr mind felírta mikor mi subsidiumot vett. Arról mind külön külön majd recepisset ad szinte, mert eddig tsak az én Recepissém vagynak a' Perceptoratusnál.

Minden jók kívánásával vagyok

Az Urnak
Debr. 15. Aug. 1809. k. köt. sz. S. P. mk.

[A lap alján Sárváry Jakab rájegyzése:]
Professor Sárváry Pál, Kiss Sámuel későbbi rajztanárhoz.

512 <...>

**131. Sárvári Pál – Sárváry Jakabnak
Debrecen, 1846. december 7.**

CXX. S. gyűjt.

[A lap tetején Sárváry Jakab rájegyzése:]
Boldogult édesatyám hozzám írt legutolsó levele.

Debr. Dec. 7ⁿ 846.

Kedves Fiam!

Úgy halljuk: nem vagy tökéletes jó egészségben. Ha úgy van: vagy te jöjj be hozzánk egy néhány napi Curára; vagy Ferenczet küldöm ki Tegze Öcsémrel hozzátok egy kis orvosi consultatióra.

Ha pedig óhajításunk szerint jobban vagy: megvigasztalódunk. Így azt tartom: a' jövő gyűlésről el nem maradsz. Ezen esetre két dologra bízlak. Egyik az: T. bíró Tek. Nagy József Úrnak add meg ide mellékelt nyílt levelemet pecséted alávévén azt.

Másik az: prof. T. Könyves Urat látogasd meg: hogy tudjam meg gyógyúlt-e; és Kardszag-ról megkerestetett-e?

Még ezekhez is járulandó az: hogy mivel az *idősb* Szilágyi Lajos táblabíró Úr engemet Nov. 25^{dikén} megkért levelével: adnék neki bizonyítást a' felől, hogy Ő iskoláit nálunk végezte, én postán a' Senior által készített Jegyzői Kivonattal mentettem fel azon gyalázat alól, a' mellyel a' Mélt. Kir. Biztos Ő Nagys. előtt terhelhetett, hogy kicsapatván nem is végezhetne volna iskolai rendes tudományait, a' philosophicumokat. Tudd meg: vette e válaszom, és milyen megelégedéssel? Én meg nem álhatám nem kísérni levelemet azon megjegyzéssel: hogy kétségbe esett perinek kell annak lenni: a' ki a' Bihar Vármegyei 845/6^{dik} zavaros dolgok megítélésére azt hozta fel: ez vagy amaz egyén 1790^{tol} – 805^{ig} miképp végezte iskolai futását? Ugyan a' Kir. Bizt. Úr mi módon terhelhetik ilyen haszontalanságokkal? – A' ki ilyeket előhoz *in publica commoda peccat!* Isten veled!

Szerető Atyád S. P. mk.

**132. Tóth Ferenc verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1792. [január 25. és február 14. között]**

CXX. 1/2.

En LVX paVLLe tVI praesens est noMINIs; at sIt non raro hIC praesens VersIbVs opto
DIes.

Deterior Tibi sors sit, nunquam tempora Cernas
Dulcia, sit praesens mors Tua non Tua Lux
Mors Tua non Tua Lux sit praesens, Irrita Cernas
Gaudia, non anni sint Tibi _ Innumeri

Lanificae Tua Via perrumpant stamina Parcae
Fortia, nec fiat sors Tibi prosperior
Sollicitudinibus moestris tum tempora Curis
Exigi, neve Anni sint Tibi Nestorei:
Tantum.

Nomine et officio quum *Contrascriba* voceris
Haec etiam *Contra*, Carmina scripta, lege
Utque Tua est revoluta dies felicibus adstrit,
Sic etiam brumae tempora versa meant
Tuquoque *Conversae* sectando tempora brumae
A fine incipiens Carmina retro Lege
Sicque mei versus Canerorum more relecti
Non mala profundunt, sed bona multa TIBI.

FT

[A külfeten Sárvári Pál kezével:]
a. 1792.^{ben}

Midőnn *Contrascriba* voltam: ezeket írta *Pál napi* alkalmatosságra, *Tóth Ferencz* Uram akkori *Contubernálisom*; későbbben Debr. Senior, Pápai Profess. Theol. és Superintendens.

**133. Szoboszlai Pap István verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1809. [január 25. és február 14. között]**

CXXI.

Carmina ad diem onomasticum Clarissimi Domini *Pauli Sárvári*, Fratris dilectissimi, et optime de me meriti composita, et in signum venerationis oblata.

Ecce dies Pauli multorum juvenumque senumque
Exoritur vera, sollicitata prece.
Vade liber! verbisque meis gratissima dicas
Quae mea mens toto, pectore vota gerit
Nomine dic nostro, „vivas clarissime Frater!
Cum nostra intersit vita, salus que TUA.
Cum tot sustineas, et tanta negotia tractes.
Quis si TU desis, tam grave portet onus?
Vive iterum! discat per tempora longa juvenus
Ex TE, quo possit spatia quaeque modo
Mensurare. – sciat per TE quid terra, quid aether
Quid mare sint? et quae singula contineant?
Vos que agite Hungariae cives! quis commoda curae
Sunt juvenum, PAULO Laurea sarta date!

Dicite Io laeti! nostrae pia numina servent
Pannoniae et Daciae, TE, sociamque thori.
Tantum.

[A külfeten Sárvári Pál kezével:]
1809^{benn} Pál napi versei Kedves Ötsem Szoboszlai Pap *István*nak.

[A külfeten vörös krétával:]
1809 Szoboszlai Istv. Vers

**134. Tatai Sándor verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1810. január 25.**

CXXII.

Mostani állapotomnak
Rám felesedett baja
Félre tett gyenge lantomnak
A' Halgatást javolja:

El pengeti mind a' mellett
Hurjaimonn, egy mélyen
Belém oltatott Tisztelet
Ezt: SÁRVÁRI PÁL ÉLJEN

T. S.

[A kéziratlap alján Sárvári Pál kezével:]
Tatai Sándor Contrascriba d. 25. Jan. 1810.

[A külfeten vörös krétával:]
Contrascriba Tatai Sándor Ur versei 1810 eszt

**135. Tóth Mihály verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1808. január 25.**

CXXIII.

Carmina Onomastica
Honoribus
Clarissimi ac Eruditissimi Domini
PAULI Sárvári

Philosophiae Doctoris, ac in Collegio
Ref. Debrecinensi Matheseos & Physices

Professoris Ordinarii meritissimi
die 25^a Januarii 1808 dicata.

per Michaëlem Tóth.

[A lap alján más kézzel:]
Ezen versezet szerzője farkasdi lelkész lett.

Maecenas — — —
— — praesidium — — — meum!
Si cultoribus o me adnumeras TVI
Sublimi feriam sidera vertice.
Horatius.

**136. Tóth Mihály verse Sárvári Pálnak
[Debrecen, 1808. január 25.]**

CXXIII.

LVMen DebreCII, VIr Venerabilis!
VIVas sospes opto nestore Longior
Astraea et SVperIs aetherea Inserat
TE sero, pIa qVo IVstItIa e Vehet.

Donarem violas, et lilia; quidquid in hortis
Nascitur & florum; redolentia suavibus herbis
Prata peragrarem, mox India quos dat odores
Ipse ego congererem, iamque illis spargere terram
Inciperem, TVA nunc solennia festa celebrans.
Haecque dies multo Regum natalibus esset
Clarior, ornarem roseis TVA tempora sertis,
Donarem lauros TIBI, doctae praemia frontis.
Nil intentatum pietas mea lingueret, ut TE
Atque TVAs laudes digno mactaret honore.
Sed non haec mihi vis est; talia bruma recusat
Munera, prata rigent iam canis tecta pruinis.
Hortorum violis orbis gratia vivax
Interiit, mihi nil praeter pia vota relictum est,
Pectore quae puro veniunt: — Valeas precor omni
TU sine labe diu, grata cum coniuge, caris
Pignoribusque TVIS. Placidis circumvolet alis
Fortuna, obliquo nemo TVA commoda limet
Lumine, laetitiae non intermisceat ullos
Eris amara TVAE luctus, et tristia fata.
Vive diu patriae, cui Te prodesse videmus.

O/⁵¹³ Nec desiste TVIs caeptis, fac divite lingua
 Luxuriet gens Hungara, iamquoque docta
 Ingenii studiique TVI documenta dedisti
 Iam teritur manibus nostris, TVA cura, liberque,
 Exemplar vitae qui nobis utile tradit.
 Dum pretium Hungaricis permansurum estque libellis:
 TE leget Hunnia gens, vehet & TE fama superstes.
 Intruis atque doces rerum cognoscere caussas.
 Quis cursus solis? quid Lunae proferat orbem
 Obscurum aut premat, astraque cur nonnulla vagentur
 Fixaque cur maneant quaedam? quid sitque cometa
 Vibranti *metuendus crine*? quid aëra iustis
 Limitibus teneat? quid nubes, fulmina, ventos
 Efficiat, nobis referas. — Nunc rebus omissis
 Expers curarum genio indulgere memento.
 Aeternum TIBI iam promittit Gloria nomen
 Et laudes multo maiores quam mea posset
 Dicere Musa, meae vires quas ferre recusant.

**137. Cseh-Szombati Dániel verse Sárvári Pálnak
 [Debrecen], 1807. [január 25. és február 14. között]**

CXXIII.

In Laudes
 Celeberrimi Domini Professoris
 PAULI SÁRVÁRI
 Diem suum
 Onomasticum celebrantis
 Anno
 HorrIDa beLLa tonant; MortaLIa
 peCtora Late
 Heros perterret, Vertere regna parans.
 1807.

Est regio gelidae septem subiecta trioni
 Parva situ; nullis tamen hospita terra colonis:
 Temperie coeli semper rigidissima, semper
 Fertilitatis inops, et acuti vomeris expers.
 Terribiles illinc extollit in aëra petras,
 Cingitur hinc tumulis; illinc orbata decore

Silva gemit; nitet hinc glacialibus arcta catenis
 Limpha. loci facies horret conferta pruinis.
 In medio domus est visu deformis: in ista
 Segnis Hyems stertit membris langvore solutis.
 Cuncta gelu canaque aeternum grandine tecta
 Atque aevi glaciem cohibent: non Phoebus ab alto
 Duratas poterit flammis mollire pruinas:
 Rupibus in celsis volitant nigrantia circum
 Nubila: permixti glomerantur grandine nimbi,
 Hic nullae volucres animalia nulla, Ferox his
 Ipsa locis dominatur Hyems, sedesque tuetur.

Has matutino Sapientia tempore terras
 Accedens Brumae recubanti talia fatur:
 Est VIR Debrecia fama praeclarus in urbe
 Musarum Praesul magno de nomine cuius
 Dicitur hicce dies. Longum quid inutilis aerum
 Conteris? heu pudeat! quid desidis otia vitae
 Ducis ineos; tandem squallenti membra grabato
 Tolle, VIRumque citus grandi sermone saluta.

Dixerat: invitus licet, attamen illico paret
 Ipse Senex monitis et prisca sede relicta
 Progreditur. capitis concrescunt Frigore crines,
 Barba riget glacie nivibus riget horrida vestis;
 Caesariemque tegit grando, Frontemque pruinae
 Denique perveniens primum sic incipit ore:

Immortale decus patriae sublimique ludi
 Debrecii columen! Iuvenum⁵¹⁴ spes unica turbae
 Florentis! salve salve Celeberrime Doctor!
 Fama meas pridem clarissima nominis oras
 Implet Hyperboreas: laudis splendore sub Arcto
 Undique candescis. TE saeva Siberia novit
 TE virtute TUA gelidae plaga Frigida Zonae
 Novit, in Oceano positi novere Britanni.
 TE matutino quae subiacet India Phoebo
 Novit Hyperborei TE praedicat accola Rheni.
 Sed mihi quis Superum tantas in carmine vires
 Fundet ut ore tuas valeam percurrere Laudes.

Blandior os tenerum TIBI vix infantia solvit
 Incepit graciles vix balbutire tenella
 Lingva sonos: cum jam Genitoris Pulpita scandens
 Dispensos libros non intellectaque volvis
 Scripta sagax; et si quae Fors occurrat Imago
 Laetior ad laetum fugis ostentare, Parentem;
 Non TIBI vana placent, non parva crepundia parvo:

513 |O/| [Betoldás a sor mellett, más kézzel.]

514 columen! |Iuvenum| [Betoldás a lap jobb oldalán, korrektúrajellel.]

Sed iuvat in molli deformes pingere passim
Pulvere litterulas, iuvat attractare Figuras.
Post ubi Florentes sese magis ac magis anni
Explicuere: scholas petis, ingenioque Feraci
Percipis et retines non tantum dicta Tuorum
Doctorum, multo meliora sed ipse potenti
Profers iudicio; ac TE iam consulit omnis
Turba, et discipulus monstras miranda Magistro.

Mox ubi creverunt sensus, cum sensibus artes,
Non Medicina TIBI, scitu pulcherrima quamvis
Actu Foeda tamen; Logicae non iurgia, curae;
Nec verbosarum discors concordia legum:
Rhetoras, Astronomos, Physicosque, Mathematicosque
Et Sophiae placido cultu revereris alumnus.
Quos si quis novit nil ignorare videtur.
Rhetor sermonis monstrat TIBI regula quae sit,
Ostendit cultae dulcis Facundia linguae
Unde Fluat. celsi rutilantia sidera coeli
Edocet Astronomus. pertractat Quanta Mathesis.
At, rerum caussae quae sint? quis limes honesti?
Regula quaeve boni? vigili sophus omnia, cura
Commemorat. – Tantis minime requiescis onustus
Artibus: externas cupidus petis ocys oras;
Ut tibi succedat perfecta scientia rerum.
Heic alias post inde alias transcendis in artes
Singula degustans; solers heic nosse laboras
Historici quidquid, quidquid scripsere Sophistae
Quave Mathematici tradant ratione Mathesin.
Non secus ac primo subeunt cum vere Cohortes
Mellifluae variis distinctos Floribus Hortos:
Omnia Fragrantis populantur munera veris;
Nunc violas, nunc dulce thymum, nunc lactea circum
Lilia funduntur, nunc aurea crure rubentis
Fila croci carpunt; dum serus vesper onustas
In solitas sedes, et cerea tecta repellat.
Indefessus opes sic TU quoque pectore carpis
Palladias. nullam consumis inaniter horam.
Nunc scribis, nunc scripta legis, nunc lecta reponis
Multa ferens; expers nunquam sudoris et algi.
Scilicet haud unquam leviter pretiosa parantur,
Nec nisi difficili surgunt ingentia nisu!
Non aerumnarum pigeat TE PAULE TUArum
Sudasti haud Frustra, suos haec incommoda Fructus
Obruit et longe cedunt dispendia lucro.
Hic licet ignotis pernix adnaviget Indis
Et revehat gemmas lento quas gemmifer amne

Provolvit Ganges, Arabumve reportet odores.
Alter Hyperboreis timide rimatus in undis
Quaerat Chrysolitos Cyanos viridesque Smaragdos.
Mercibus Italicis millena pericula Ponti
Hic temere subeat, subeat vada coeca charybdis;
Alter in ima soli descendat viscera fortis
Ac Erebo propior, quam Flammi vomantibus astris
Effodiat massam, quam rursus condere curet:
Non tamen has aequabit opes, haec gaza Sabaeas
Exsuperat species, ebur, aurum, serica, gemmas.

Optatus tandem cum multa fuisses adeptus
Tellurem patriam repetis. TUA tecta Frequenter
Omnis conditio, sexus simul omnis et aetas
Erudienda TUAE committere pignora curae
Illico TU pares precibus Scandisque Cathedram.
Principio rectae das Fundamenta Mathesis
Et numeros monstras quorum simul impiger usum
Recludis: tandem valeat quid Fractio? quidve
Radix prima, secunda potentia, tertia, monstras?
Qua ratione dein solvi Problemata possint
Sedulus ostendis, non intellecta paratus
Terque quaterque loqui. Perceptis omnibus istis
Utiliora docens rapis ad sublimia mentes
Atque remotorum quae sit mensura locorum
Angulus et qualis mensuret culmina narras.
Subsequiore die quis sit mortalibus aër
Utilis et nocuus? ventorum pendeat unde?
Causa Iuventuti docto depromis ab ore
Unde vices anni nec non et Frigora nimbi
Unde pruina, nives crepitansque per atria grando?
Unde graves tonitrus et hiulci fulminis irae?
Evolvis clausum Neptunus ut ambiat orbem?
Quo de Fonte ruant medias dirimentia terras
Aequora? vicinis quaenam discrimina regnis?
Insula quo quaevis fluitet circumsona Ponto?
Denique cum terras vesper caligine noctis
Obruit et rutilas spargentia sidera Flammas
Illuxere poli quae qua statione quiescat
Stella, doces; qua Sidoniis fidissima nautis
Ursa micet? qua Vergiliae, cum Castore Pollux.
Unde suum lumen sumat Latonia? quaeve
Volvantur circa Titanem sidera passim.

Talia dicentem pronis te fida iuventus
Sensibus attendit: ceu cum regnator Olympi
Iupiter auratum solium conscendit, et ira
Commotus Fulmen contorquet, et intonat: omnes

Extemplo Divi concurrunt: ipse potenti
E solio loquitur, mandataque regia profert:
Quo mare, quo terras semper moderamine regnant
Et quibus afficiant ingentia crimina poenis.
Hi vero cuncti surrectis auribus adstant,
Nil ausi proferre palam, nil dicere contra.
Si quid et eveniat, quod votis obstet eorum
Inter se tantum submissa voce susurrant.

Par morum doctrina TIBI est. quis Plato, quis unquam?
Sic potuit Cicero vitiis avertere mentes?
TU non insanis Ferula, non verberare torvo,
Altius at residens illinc gravitate tremenda
Tranquillus delicta premis: cessante Flagello,
Obiurgata Tuis paret lascivia frenis.

Nec Tuus assiduo Fons unquam deficit haustu
Purior et maior sed in omnia pectora manat.
Hungaricos veluti foecundat flumine campos
Ister, ut Euphrates Chaldaeos irrigat agros.
Gurgite nec solum collectus laberis uno,
At velut innumero prorumpens ore Timavus,
Multiplices aperis rivos: scatet ille Latinis
Artibus. hic Graiis. variis sermonibus alter.

Sed minus est, turbae quod sedulus incutis artes,
Plus, quod virtutes. procul est malesuada libido.
Vidi ego iam iuvenem, quem perditus ante ferebat
Transversum luxus, postquam Tua limina dextris
Contigit auspiciis: mores posuisse sinistros.
Quare me nunquam Tua tam Facundia praestans
Quam perfecta movet virtus; et desino lingvam
Mirari nimium, quoties considero vitam.
Eximium quamvis adeo sanctissima vincit
Eloqium probitas, et cedunt moribus artes.
Ast bona pars vitiis animi, decus oris opimi
Inquinat, et quantum doctrinae luce refulget,
Tantum criminibus sordet polluta nefandis
Prima TIBI semper magnorum est cura Deorum
Quos summa pietate colis, revereris honore.
TE nunquam trepidae ruber abripit impetus irae,
Sed semper facies hilaris TIBI; mixta lepori
Semper inest gravitas ac mitis ruga severae
Frontis et in laeto non dura modestia vultu,
Inter discipulos et caros inter amicos
Iucundi sine Felle sales, et melle faceto
Conditi. nec rus sapiunt TUA dicta sed Urbem.
Haud tamen idcirco TIBI disciplina Tuorum
Laxior, horrescit rigidus domus intima Fraenos,

Ac Famuli Dominum, nati novere parentem,
Quos TU temperie tali moderaris ut illos
Non premat asperitas, non indulgentia solvat;
Hinc animis vigor, et probitas, hinc pectora sacris
Culta Deo studiis. et ne morer omnia Patris.
Sed tantum socios maior de stirpe virili
Ante venit quantum reliquis intermicat astris
Sirius, aut versans plastrum glaciale Bootes.
Flectere per Casus iam scit transferre Latinum
Iam audet, et intentas Fando suspendere mentes
Novit; praedulces rumpunt TIBI gaudia Fletus
Non secus ad patrium carmen gentile Caystrum
Cum tener edidicit defecti pullus oloris;
Tentat et ipse modos, nec iam genitore Canoro
Deteriora crepat: tum protinus agmine denso
Mirantium septus volucrum, candentibus⁵¹⁵ alis
Tollitur; impulsae resonant modulamine nubes.

Quid iam plura sequar? quo TE iam carmine laudem?
Magna fuere quidem clarorum gesta virorum
Inclytaquae totum decantat Fama per orbem
Attamen haecce Tuis cedunt virtutibus acta,
Nec TE praeclarum titulis ingentibus ornant.
Luna sed ut radios Fraternali ab sidere sumit:
Sic praelustre Tuo capiunt de nomine nomen.
TU multos virtute viros, quos nostra tulerunt
Saecula praecellis; Tuus inter caetera splendor
Eminet, et nullum sinit elucescere nomen.
Cuncta Tuis proprium perdunt collata nitorem:
Sicut ab Eois cum Sol iubar exerit undis
Obscurata suam non servant sidera lucem:
PAULE! quis unquam TE moderatior exstitit? aut quis
Calliditate prior? quis munificentior alter?
Quis TE muneribus? quis mansuetudine vincit?
Integer es vitae: sed maiestate verendus,
Alloquio facilis, constans in rebus agendis;
Tardus ad offensas, veniam concedere velox.

Non igitur mirum si tot tantisque micantem
Ornamentis, TE solum – modo personet orbis.
His ego permotus virtutibus Optime Doctor!
Ausus sum tantos reverenter adire penates,
Hospes TE Domino modo laeter grandior almo.

Salve! ergo cunctis clarum decus addite seclis,
Optime Doctorum, salve praedocte bonorum!
Pergat in aeternos Tua Fama vigere per annos

515 pendentibus [Átírással javítva.]

Quam nox atra suis involvat nulla tenebris.
Vive precor quantum non ipse Gerenius heros
Quantum non Phoebi volucris rediviva, nec hausto
Pulvere mensa suam Virgo Cumaea senectam.
Vel potius gravior quoties accesserit aetas
Vernantem primo reddat TIBI flore iuventam,
Diva ministratrix aeterni nectaris Hebe.
Viventi vero faveant VIR Maxime! votis
Numina cuncta Tuis; et TE bona multa docentem
Concomitetur amor, pariter Comitetur iniquam
Invidiam fugiente, favor, fugiente procellam
TE Fortuna beet. TIBI numina quaeque ministrent.
Spicula TE fugiant diri lethalia morbi.
Tempora laeta Tuae vitae nox nulla tenebris
Obscuret, nullus convolvat pectora maeror.
Quaeque dies oriens vultus quos monstrat eosdem
Monstret ad occiduas donec pervenerit undas. –
Ac velut appulsae ventorum flamine nubes
Profundunt coelo⁵¹⁶ largos imbres: velut ampli
Provolvunt saltus Autumni frigore primo
Tegmina tacta: velut triticum profundit arista
Cum Notus aestivo consurgens tempore, rura
Nubilus aggreditur, calamosque trahit stipulasque volutat:
Sic TIBI naturae, profundat Copia, munus.

Ergo Virorum Doctissime tot tantisque beatus
Cum fueris rebus, iuveni, quem cura Deorum
Cura simul Fratrum mansuetis subdidit alis
Perge favere rogo, procul et genitore remoto
Mitior illi sis genitor; sapientibus hunc TU
Consiliis semper *regnas*, fraenisque gubernes
Ut cum Debreciae tandem valedixerit urbi,
Artibus exhaustis quas ebullire perennis
Fons Tuus ipse valet: TE venditet undique fidum
Prae reliquiis iuvenum Fautoribus esse Patronum
Et quocumque feret fatum: meritas tibi grates
Solvat, TE laudet, TIBI fausta precetur ubique.
Denique nil superest, nisi TE vivente marito
Tangat et innumeros annos carissima Coniux
Tangant magnanimi, TUA gaudia sola, nepotes.
Nec TE prae nostro capiat VIR Maxime mundo
Elysiumve nemus, vel coeli tertius orbis
Qua rarus visu Cyllenes errat alumnus:
Sed sis perpetuus studiorum Praeses, et istis

Musarum in tenebris animarum publica lampas.
Dum servant elementa Fidem dum sidera currunt:
Haec studia, hic omnes vitae TIBI cursus in annos,
Haec clara humanum merita in genus; inde per orbem
Victurum, mundi dum stabit machina, nomen.
Sic ait, et solitis iterum citus advolat oris.

pepigat Daniel Cseh Szombati

**138. Cseh-Szombati Dániel verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1808. február 14.**

CXXXV.

In Honorem
Clarissimi ac Doctissimi Domini
PAULI SÁRVÁRI
Professoris Math. et Phys. Sollertissimi
postquam Tractatum
de
Sectionibus Conicis
Felicissime finivisset.
die 14ª Februarii
1808.

[Sárvári Pál kezével:]

Daniel Cseh-Szombati studiosus finitis anni secundi⁵¹⁷ lectionibus meis de Sectionibus
Conicis, habitis, in hoc versus vena Sua poetica erupit. 1808.

Ut, cum purpureum decus
Veris florigeri, praedominantibus
Brumae frigoribus levi
Propulsis Zephyro; prata catenulis
Dispensata rigentibus
Ornavit variis deliciis; uti
Inquam prodigus aureae
Guttae ros, rutilus candidior dies
Quum necdum radiis bene
Affulsit, teneros *irorat* irrigat⁵¹⁸ hortuli
Flores, et viridantia
Gemmatit itidem prata coloribus

⁵¹⁶ Profundunt |coelo| [Betoldás a lap jobb oldalán, korrektúrajellel.]

⁵¹⁷ finitis |anni secundi| [Betoldás a sor fölött.]

⁵¹⁸ *irorat* |irrigat| [Sárvári Pál betoldása a sor fölött.]

Vestit: non⁵¹⁹ secus, o Gravis
 SÁRVÁRI! variis cognitionibus
 Divinaeque scientiae
 Sublimi ingenio, non minus
 Inclyte
 Quam quos pristina secula
 Produxere Viros, numina temporis
 Emiranda sui, simul
 Scandisti cathedram dulci sona
 tonans
 Lingvam, profluis, immemor
 Prorumpens modici marginis, aures
 Oris doctiloqui vado,
 Arentesque animas artibus irrigas,
 Obscurataque, pectora
 Illustras rutila luce Matheseos

* *

Haec lux impenetraverat
 Cor nostrum, libuit quum Tibi
 proxime
 De Coni tribus inclytis
 Segmentis, gravida tradere voce,
 quem
 Tractatum facili quod es
 Emensus studio, Discipuli Tui
 Nos Nos pectore fervido
 Laetantes Superis gaudia tollimus
 O VIR! tollimus et Tibi
 Gratamur: veluti Lappo nigrantibus
 Oppressus tenebris diu,
 Si stella irradians lumine quaequam
 Nocti discutiat truces
 Terrarum nebulas; gaudet, et igneo
 Gestit fundere corpori
 Grates innumeras instimulante spe.

+ + +

Gaude Tu puriter quoque
 Applaususque Tuis ingemina genis.
 Gaudet Dni etiam agminis
 Tandem fulminei spicula praelii
 Et millena pericula

Postquam transgreditur. Gaudet
 et aequoris
 Saevi turbinis immemor
 Nimbosasve hyemes, flamina, vortices,
 Et discrimina millia
 Perpressus pelagi, dira minantibus
 Eluctatur ubi vadis
 Rector non trepidus fluctivagae
 ratis
 Quum rimatur in intimis
 Petrae visceribus fossor, ut aureum
 Pondus lumine quodpiam
 Observat vigili, gaudet et asperas
 Se vicisse molestias
 Laetatur lapidum saeva minantium

+ + +

Eheu! Vir MERITISSIME!
 Quod de Discipulis dispuleras onus!
 Qua caligine tetrica
 Purgasti tenebris obruta pectora
 Doctrinae usque reconditae!
 Ellipsis⁵²⁰ simulac post et Hyperbolae
 Nodos difficiles ut et
 Solvisti facili cuncta negotio,
 Proh! non impatiens vice
 Ignaris triplici, non Analogiam
 Ostentare quater piger!

+ + +

Ter faustus juvenis faustus
 et amplius,
 Quem fors propitior Scholae
 Adduxit loculo quod bene solveras
 Laudati Studii gyros
 Nexu difficiles, quodve per intima
 Rerum progrediens, bona
 Lingvae perpetuo flumine traxeras
 Consectaria, donec haec
 Ad finem fuerat ducta scientia.

+ + +

519 Non [Átírással javítva.]

520 Ellipsis [Sárvári Pál átírással módosította a betűket.]

Ergo DOCTOR AMABILIS!
 Vive in perpetuum et nescius
 impii
 Morbi, nescius efferi
 Casus, perseveres, viribus optimis
 Suffultus. Tibi prospere
 Cedant omnia. Te tot cumulet bonis
 Fors, quot vere virentia
 Lactantur nitidis graminibus
 loca. —
 Instar palmitis ubere
 Proventu gravidi, et tegmine
 diditam
 Cingentis viridi domum;
 Te Conjux hilaret. Tempora
 taliter
 Traducens videas Tuae
 Longata sobolis stirpe progeniem

Nunc vero valeas favens
 Illi, qui speciem carminis hanc rudem
 Commendare modo Tibi
 Audet: quique rogat Numen
 Olympii,
 Ut coeptis⁵²¹ faveat Tuis,
 Successuque bono ducat
 in *Opticis*.

discipulus obsequentissimus
 Daniel Cs. Szombati.

[A kéziratlap alján Sárvári Pál kezével:]
 Hic idem Daniel CsehSzombati serius /a. 1810./ Epithalamii in nuptias augustas auctor.

⁵²¹ caeptis [Sárvári Pál lehúzással és a sor fölött betoldással módosította a betűt.]

139. Gatsári István verse Sárvári Pálnak
 [Debrecen, 1807 és 1816 között]

CXXXVI.

CARMEN

Dignis Honoribus
 Clarissimo, ac Generoso Domino
 Domino
 PAULO SÁRVÁRI.
 Professori Solertissimo
 ac
 Eruditissimo
 Fautori Benignissimo
 Patri Optimo
 Excusatorium partim;
 partim Petitorium
 dedicat deprecaturus
 et porrigit supplex

Cliens Stephanus Gatsári mpr.

— — — — „mollissima corda
 „Humano generi dare se Natura Fatetur
 „Quae lachrymas dedit. Haec nostri pars optima sensus.
 „Plorare ille jubet Caussam dicentis egeni
 „Squaloremque rei, pupillum — — —
 — — — „Cujus manantia Fletu
 Ora puellares Faciunt incerta Capilli.”
 Dec. Jun. Juvenalis Satyra XV. Libri V. vers. 131.

„Αγαθοὶ ἀριδακρνεσ ἀνδρες

Idem.

„Est opus exiguum, vestrisque optatibus impar
 Quale tamen cunque est, ut tucare rogo.”
 Ovid. de Ponto Eleg. IV.

Nescio saepe meos qui percutit inscius artus
 Horror, et in lachrymis natas suffunditur ultro
 Gutta caduca genas – Nimirum in amabile Fatum
 Infelicem me genuit. mihi gaudia nigra,
 Non Fortuna comes; curae comitantur amarae.

Est his in lachrymis aliquid Pater Optime! quas ut
 Fautricibus Capias, et serves auribus oro.

Tu solitus, (novi) miseros audire tuendo!
Tu solatia das jucunda, Futura timenti!
Consilii Dubius Compos dimittitur a te!
Me quoque Magna TUI haec Virtus allexit egenum,
Et pietate replearis, genubus procumbere cogit.
Spe TUA me Virtus lactat jam Cognita pridem.

O' Pater! infandum Cogor renovare dolorem,
Qui pia nunc etiam graviter praecordia vellit.
Vos ne aeterno quae regitis simul omnia nutu
Fata Deum incusem? quae raptim surripuistis
Me lactente Patrem, ne sit spes ulla superstes
Me miserum quondam dubiis in sortibus altris!
In vos inquam? – vos immutabilis oris,
Sancta estis! vobis et nos debebimus olim!
Vosne petam patrii Cineres? qui muta sepulcra
Incolitis dudum. – vos, vos concedite nato,
Qui vexare audet tranquilla habitacula mortis
Stultus, et ignarus Facti!! – suprema voluntas
Quod mandat, Fieri que jubet, parere necesse est –
Occubuisti igitur Pater o' Charissime! sic, ut
Nondum noscaris nato, qui suxit amara
Ubera, nescio quid praepotentia Fati!
I licet ad Manes! – ibi te visurus in umbra
Filius ignotis olim amplexabitur ulnis!!
Me vero miserum natum, Fortassis amice
Propitiusque aliqui speciabunt omnibus orbem! –

***

**

*

Haec ego Fata videns maturior, Optime Custos
Palladii! vobis me consecrare volebam.
Limina vestra tremens adii! – Tibi sancta *Minerva!*
Auspicio laeto totum, penitusque dicavi.
Inde tuus miles, blanda dulcedine vitae
Perfruitus. laete ridebant omnia laeto,
Oblito veteris maeroris, dum puer essem.
Praecipue tuus o' qui dulcem *Helicon* dedisti
Phoebel! locus cepit. Quis enim tua Limina sancta
Ingrediens grato non perfundatur amore?
Tu Facis, ut Vestri Fontis tibi pocula nostra
Offerrem Pater o' Clarissime! quae tibi lecta
Non dubito, Capias, perceptaque mente repones.
Delapsus *Parnasso*, *Hermeti*, aliisque minister
Factus eram fidus – nec erat Fiducia Fidis
Numinibus spoliata meis – duxere benigna

Numina Vestra pedem, vestrisque Fruebar in ulnis.

Interea, nam sic Fortuna volubilis errat,
Lubrica, quae planum promitteris, saepius altas
Ducit in ambages, transversos deniquae Cursus.
Me quoque deduxit. – Nimis atra memoria fortis
Mutatae! Cujus celatis ignibus uror.
Tetra dies vitae nigro signanda lapillo!
Perpetuam (nunc jam bene sentio) digna lituram.
Namque – ebrius referor – non Conveniens memoratu
Casus! qui studium prorsus mihi suffocat omne,
Suffocat, et vestras merito deduxerat iras! –

Senserat id nocuum Caput; illas senserat iras
Cor Culpans merito. – Quid enim? Num *Palladii* Arces
Praeter honestatem poterunt spectare malignum?
Ah! minime! Colit has *Virtus Sanctissima* sedes,
Hic *Honor*, hic *Decus*, hic *Astraea Sacerrima* regnant!

Excusatio

Sed vero intendas aures, Clarissime Doctor!
Non *Culposa* fuit mea Culpa, at *Culpabilis* error
Nec *multipla* fuit. Simplex duntaxat, et una.

Si *Culpabilis* est, et non *Culposa*; profecto
Debita poena etiam debet sic mitior esse.
Namque homo sum: sic sum natura factus ab ipsa
Pertener, infirmus, delapsus pronus ad omnem.
At vero *Ratio* lapsus moderare nequivit?
Saepius et moderat. Video meliora, proboque
Deteriora sequor. praesentibus utimur omnes,
Ipsa Futura tamen caecatus saepe videre
Non poteris; saepe et quod non speratur in anno,
Accidit in puncto, mihi vina nociva fuere
Tot laquei puero: juvenis semel ut fruor illis
Deduxere via. Sic est grave, quodvis onustum.
Insuetis, Cujus Franguntur pondere Cursus.

Simpla Fuit Culpa haec licet illa volumina morum
Sexcentis vicibus volvantur non modo signa
Ebrietatis erunt ibi nullibi, sed potius me
Hercule nullius, quo quisque notabilis esset.
At dicis: poteris clam perpetrare: profecto
Ocyus in lucem prodibunt abdita quaeque.
Me vero blandis solatur mens mea verbis
Nec clam, nec palam quidquam fecisse maligni
Purus ego sceleris, vita quoque justus in omni
Tranquillam teneo mentem, comitemque fidelem.
Excipias unum hoc. Sanctis ego legibus illis
Fidus eram addictus. Mihi non hoc blandior uno,
Nec vobis, nec enim (scio) vos admittitis illam

Blanditiem, nec ego soleo parasitus inanis
Esse, et id audebo, quod sentio, dicere semper.
Testes estis vos, prisci quos semper adoro.
Doctores! quorum nunquam labetur imago
Pectore, quod studiis vos imbueratis honestis.

Agnosco Culpam, quam Commisisse pigebit
Me, dum in tristata mente obversabitur illa,
Quamque sequebundis studeo substernere Factis,
Proque rubis duris Cor pulchrum ducet amomum.
Agnosco vere Culpam hanc, et agnitus ille
Dimidia, ut dicunt est emendatio Culpae,
Vos peto Patres! quos laesi, permittite, quaeso
Non extirpetis sterilis semel arboris illas
Radices, quae olim tulerant, et ferre studebunt.
Scilicet immensa est Clementia Vestra Favens que
In vestros studium. Seminaria *Palladis* almae
Vos regitis! vobis sunt Curae *Palladis* horti!! –

***
**
*

Nota mihi dudum miserum Clementia Vestra
Impulit, ut Cogitem TUA limina pauper adire
Alme Pater! Cuius Fautrix me saepe voluntas
Certum ex incerto Fecit, relevavit egenum.
Ut tibi sollicitam praeprimis reddere sortem,
Pauperiemque velim. Te morte Parentibus orbus
Pro Patre repperio. TUA pauper Tecta subibo.
Auxilio Careo. Nimirum robore Fulchri
Tecta Cadente ruunt! Infortunata Parentum
Progenies! tu lucem adipisceris editus infans
Nacta tenebrarum turbas! – tu dulcia gustas
Ubera moerorem sugens tu lac bibis ore,
Assimilas heparis. Puer! incunabula maeste!
Sunt tua prima dolor, nigro sub sidere nate!
Heu tibi parve puer! nato risere Parentes!
Heu risere tibi! dulcis mentiris amarum,
Risus iis risum! – Non permittentia Fata!
Ut pro Conceptu grates tibi lingva soluta
Reddat et extensis manibus te brachia tangant!
Inde oculi plorant vitam: solatia Cuncta
Huc redeunt; miseris Fautores Numina mittent.

Vos Patroni illi, VOS Clari Nominis estis,
Atque Perillustris! quorum petit indigus alas.
Et TU praeprimis, Cuius Fueram gregis unus,
TU mea tuteris! Quis enim tutabitur orbum,
Orbum Cognatis, orbum patre, matre Carentem,

Si TU reppuleris? – pecco – Clementia nonne
Nota mihi est dudum TUA saepius? allicit et nunc?
Rura paterna mihi non sunt, patrimonia nulla,
Unde mihi quae sunt depromam, plura necessa?
Vivitur ex proprio penu. Sic patria fortem
Non levat, ad Vestrum suplex eo pauper amorem.

Discipulos Fautrix dederat mihi Vestra Voluntas
Tres numero? pro quo Vobis bona Cuncta Deorum,
Imprecor, at plures Fuerant aut morte peremtus,
Aut vero ingrati me deseruere rejectis
Palladii Domibus, quo viso prorsus ut exspes
Anno praeterito cento moerore fruebar
Saepius execrans Culpam, quae est unica caussa,
Sic rebar, Fateor, VOS quo minus auxiliari
Velletis; sed erat fore digna negatio VESTRA.
Nunc vero suplex genibus projectus adoro
VOS unum poscens, oblii casus amavi
Indigis, et veterum morum meminisse velitis,
Sique quid est studii, et mores Cogitate Futuros.
Contingat tandem misero Fortuna, levata
Sorte Pater! tandem dandis ex numine Vestro
Discipulis, et quod suplex peto valde *Poëtis*,
Quos amo praecipue respondeo forsitan illis,
Nec me, neve illos unquam docuisse pigebit,
Sic animum sumam geminum mihi. Namque docendo
Discimus, et geminos passus nanciscitur ille,
Qui docet, et discit, juncto simul artis amore.

Sed spero Patres! Facilis, ne dicta videndo
Pro *Junone Jovem* captem. defessa querelis
Desine penna meis. olim mihi deseret *Oetan*
Hesperus, et vestra protectus denique parma
Iucundam requiem bene delinitus habebo.
Non jactatus aquis. *Ithacam* palpabit *Ulysses*
Semper, at optatam poterit Contingere metam.

***
**
*

Non tulit has lachrymas tristes Patris umbra, sed imis
Manibus egrediens, Consolatura gementem
Fletibus assiduis natum, sic ora resolvit.

***
**
*

Di! qui supremos incolitis locos
Vos imperatis omnibus infimis!
Haec unice vestro moventur

Imperio, placitoque nutu.
 Vos vero, qui dum vivitis omnibus
 Determinatis cedite Numinum.
     Haec sceptrā gubernant Futura,
     Haec hominum Facinus, malumque.
 Immensus orbis plura Theatra dat
 Et actiones, quas homines agunt,
     Hic ludit *Iros*, ille *Chroesos*
     Actibus innumeris volutus.
 Et quisque lectis nititur actibus
 Tenere portum propositum suum
     Si Forte aberrat, non meretur
     Odia, sed potius dolorem.
 Fili! tibi *Irum* ludere contigit,
 Et lude perstans. – quid? – lachrymaris? – heu!
     Fulchro cares fili! benigno,
     Non potes ipse tuum tueri.
 Ergone semper quos memoras Viros,
 Quos tu Benignos assiduus vocas!
     SÁRVÁRIUS non te juvaret?
     ERCSEI, VARGA tui Tutores?
 Hi sunt profecto, quin potius tui
 Patres Benigni pro patre me. cito
     Concede Festinans eorum
     Limina, suscipient, videbis.
 Sed quaeso, serva in pectore patria
 Praecepta, sermonis semper honoribus
     Illos cole, et virtute monstra
     Te meruisse bonam Tutelam. –
Hactenus, et tacuit. – postquam alta habitacula mortis
 Celarent oculis sua membra umbrosa repente?
 Interea sanctus totum me invaserat horror,
 Et tremui timidus, miratus Numina sancta,
 Quae dubio mihi tunc inopina oracula mittunt,
 Osque tremens subito dabat oscula fida sepulcro,
 Umbrifero Patri bona cuncta precatus ab alto
 Ne autem sacrilegus Fierem TUA limina statim
 Alme Pater! Cessi, Fortunas exitus hujus
 Exspectans, credensque Deorum oracula vera.
 Utque satisfaceret patricis natibus, omni
 Monstrabo nisu, benefacta merere *Gatsári*.

Tantum.

**140. Báthory Gábor verse Sárvári Pálnak
 Debrecen, 1817. január 26.**

CXXVII.

1817

Ad diem onomasticum
 Reverendi ac Clarissimi Domini
 Pauli Sárvári
 in Collegio Reform: Debrecinensi
 Matheseos ac Phýsicae Professoris
 die 26ª Januarij Anni 1817
 celebrandum.
 Obtulit
 Gabriel Báthori mpr.

A te dei, che dalla prima Aurora,
 Sol di gloria nutristi, i pensier tuoi,
 Ed impegnasti il piè tenero ancora
 Sul difficil cammin.

Pietro Metastasio nella Strada di gloria

Forte pedes, renuis, manibus tetigisse, Ligatos;
 Quos TIBI, propitius, nectere coepit, honor?
 Siste precor, – nec enim, quod Vatum forte timeres,
 Longior in metris, atque molestus, ero.
 Nam licet ut scapum, scriptis conscribere, tentem,
 Huc redeunt, unus, quod TIBI versus habet:

Ut vivas multos vitae feliciter, annos
 Facidat, et vitae, nulla querela TUAE:

**141. Bányai József verse Sárvári Pálnak
 [Debrecen], 1810. január 25.**

CXXVIII.

Carmen onomasticum honoribus Celeberrimi ac Doctissimi Viri Domini Pauli Sárvári
 Professoris, dicatum. die 25 Januar. 1810.

--- Si quantum cuperem possem quoque. --- Hor. E. L. II, I.

Grata dies, niveo rediit numeranda lapillo

Quam TIBI Paule TUO signarunt nomine fasti.
Musae laetantur nostrae, Debrecinaque Pallas
Pro TE proque TUIS, gestit pia solvere vota.
Me quoque mane novo rosea circumdata nube
Urania admonuit coelo delapsa sereno,

Sume lyram, plectroque simul celebrare memento
Iam Cari Capitis laudes. – Si Bruma recuset
Purpureas violas, Boreae quas frigus adussit
Dignius Illum tu decorabis floribus illis
Quos non aestatis calor, & non frigora laedunt.
Quosque sacris nutrit circum se Pegasus undis.
Carmina des saltem, tenui munuscula cultu
Carmina amat Noster Paulus, quia carmine digna
Semper agit, nec enim magis ulli est notior ille
Quam mihi, saepe polum, mecum rimatur et astra
Dixit et in superas subito se sustulit auras.
Obstupui, quamvisque TUI non immemor umquam
Nominis et Virtutis eram, tamen addidit ingens
Diva mihi calcar, cui me parere necesse est.
Ergo age consuetos paulisper mitte labores
Linque severa, TUIS nec desint libera Festis
Otia, sit requies animo sublimia semper
Curanti. – Laxum melius tractaveris arcum
Intensum citius rumpes, sic mensquoque curis
Nonnumquam relevata solet velocior esse.
Non etenim ignoro, quam multa negotia solus
Sustineas, quidvis solers perferre patique
Dum modo sit felix Duce Te studiosa Juventus.
Nam quis Te melior, vel vivida corda fovere
Vel contra ignavis stimulos et subdere calcar.
Tu caussas rerum, simul, ac elementa revelas
Tu Solis Lunaeque vias, numeroque carentes
Metiris stellas; Iuvenes TU moribus ornas.
Nec levis hic labor est, tenuis nec gloria, nam si
Difficile est steriles sensim siccare paludes
Incultamque diu proscindere vomere terram,
Atque ex desertis ornata rosaria Tesquis
Frugiferumque solum producere, vepribus atque
Spinis, quis fuerant longos obsessa per annos
Evulsis, tamen illud opus tantosque labores
Improba vis cui nil non est superabile vincit.
Ast animo spinas, silicemque evellere corde
Hoc opus hic labor est; quod non nisi cura Docentis
Perficit assidui, vitiis qui pectora purgat
Agricolae ritu, fructus latura salubres

Vive precor Felix, nec TE livoris iniqui
Obvia virtuti rabies, deturbet ad aequo
Proposito. Meritis non semper praemia desunt.
TE fugiant curae, et longos provecus in annos
Ignores morbos, solidoque in Corpore vires
Integrae maneant, quotiesque accesserit aetas
Grandior, illa TIBI vernantem flore Juventam
Reddat perpetus; Vivas cum conjugue cara
Incorrupta fides TIBI quam conjunxit amorque
Sincerus, Natique TUI, quos spiritus idem
Qui TE, nutrit et in patriae spem surgere cogit
Vivant, atque ubi jam Corpus firmaverit aetas
Et pater illustris meritis, et pectus honestis
Sensibus imbutum ad generosas excitet artes

Haec TIBI vota pia profudit mente Tuarum
Cultor Virtutum. – par est ut Vinitor uvas
Carpat, et ut Domino messem bene cultus agellus
Reddat, TU que TUI fructum ne sperne laboris.

Jos. Bányaí mp.

[Sötétebb tintával:]
25 Jan. 810.

[Vörös krétával, halványan:]
Jos. Bányaí versei 1810. eszt.

**142. Lakatos József verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1816 körül**

CXXVIII.

Carmina Onomastica

Doctissimi ac Celeberrimi Viri
Domini Pauli Sárvári
In Illustri Collegio Reform: Debrecinensi
Matheseos et Physices
Professoris Meritissimi; et hoc tempore
Inspectoris Classium Indefessi
Honoribus debitis, singulari Pietate dicata, per

Josephum Lakatos
Theologiae Studiosum.

[A kéziratlap alján más kézzel:]
(1816. körül íratott)

O qui fontibus integris
Gaudes, apricos necte Flores
Necte meo Paulo Coronam
Pimplea dulcis, nil sine Te mei
Possunt honores.

Horat.

Quid Tibi cultum satis exhibebit,
Pasta Phoebaeo minime liquore
Quid canet tanto, mea, quo placebit
Musa Poëtae?

Laurea Phoebi viridi decoro
Displicent nexae Philyra Coronae
Displicet simplex, tenuique Myrtus
Parta labore.

Quid? Lyrae quondam sonus excitatos
Moverat Divos, posuitque Cantu
Moenia Amphion, domuitque suavi
Carmine Tigres

Arte Materna Cytharaque Clarus
Fluminum lapsus stiterat sonoro
Carmine et tristes Erebi Cavernas
Moverat Orpheus.

Grata Testudo, Chelys! O laborum
Dulce lenimen! celebrare quondam
Docta virtutes, age nunc decorum
Incipe Carmen.

Non quidem virtus, Tibi visque tanta est,
Nec potes Vati fidibus Canoro
Thracico, Cantus similes referre
Carmine digno.

Quod tamen nervis recines jocosis
Carmen, in Pauli Decus atque honorem,
Cantus, et mentis Pietas, Amorque
Crede placebit.

**

*

Grata Lux, ergo. Columenque nostri
Grande Lycei, generosa stirpis
Sárvárianæ soboles, et alma
Salve Propago!

Saepius Titan referat serenos
Nominis soles, studiis benigni
Di, Tuam servent, Patriae, salutem
Teque secudent.

Te Dolor tristis, vigilesque Curae,
Damnaque, et morbi fugiant feroces
Laetus excedas, superesque longos
Nestoris annos

Alma Te circum volitet secundo
Faustitas cursu, Tibi Fama verax
Nomen aeternum pariat futurae
Posteritati.

Finis est cuncti requies laboris:
Serus in Coelum redeas, diuque
Laetus intersis Duce Te beato
Romule! Pindo.

Koszorúmba a' Virágok
Hellyett ezen kivanságok
Vagynak Pálnak bé fonva
A' hosszú Élet, 's Boldogság,
Egészség, mellyekkel vigság
Legyen egybe kaptsolva

Lakatos József mk.

**143. Lengyel Imre verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1816. január 25.**

CXXX.

Admodum Reverendo, Clarissimo, ac Eruditissimo Viro, Domino
Domino *Paulo Sárvári* ICollegii Reformatorem Debrecinensis longe meritissimo, Professo-
ri⁵²² pia mente dedicat

cliens devotissimus Emericus Lengyel mpr.

---

522 meritissimo, [Professori] [Betoldás a sor fölött, korrektúrajellel.]

Hac Te nos fragili donabimus – cicuta.
Virg. Bucol. Ecl. V.
Dum juga montis aper, fluvios dum piscis
amabit:
Semper honos, nomenque Tuum, laudesque manebunt

***

**

*

Nunc mihi non tristes Elegi, non apta querenti
Carmina luctisona sunt modulanda fide.
Sed geniale melos; sed laeto tacta furore,
Incedensque hilari *Musa* faceta pede.
Tu que mihi, sacros vivis qui *Heliconis* adamnes,
Tu mihi praecipue *Paule!* canendus eris.
Atque utinam dignos possem Te condere versus,
Et plectro meritis aequivalere Tuis!
Sed mea vox inter cicnos heu! anseris instar
Stridet, et incultos dat fera lingua modos.

***

Omnia nunc gaudent, nunc undique blanda voluptas
Nascitur; ipse etiam gestit *Apollo* Tibi
*Debrece*⁵²³ exsultat, – facies serena volucrum –
Laeti pastores carmina laeta canunt.
Audi! quam lepidis resonet clamoribus aether!
Qui feriunt nitidi sidera celsa poli.
Adspice! Virginei nutare cacumina *Pindi*,
Gaudentis tantam concelebrare diem!
Audi! *Musarum*, quam Te pia vota salutent,
Quam strepitu dulci candida *Pimpla* sonet!
Scilicet *Aonidum* Princepsque, Paterque, Caputque
Te docuit doctos *Cynthius* ipse modos.
Addidit ornatae *Clio* modulamina lingvae,
*Calliope*que suum barbiton ipsa dedit.
Fronte sedet pietasque, Fidesque, et Gratia concurs.
Hinc clara ingenii das documenta Tui.
Sacra *Themis* moresque probi comitantur euntem,
Omnia docta refert, quae Tua penna refert.
Ergo Tuas semper laudes sonat unda *Tibisci*,
Et mea de vestro nomine *Musa* canet.
Te celebrat *Vir Docte nimis!* Tua nomina laudat,
In freta dum tumidas voveret *Ister* aquas.
Qui jam jam mediis canum caput extulit undis,
Inque Tuum volvit talia vota caput:
Svave decus *Patriae!* *Musarum* Gloria!!

Clarum
Parnassi lumen! Vir ter amate bonis!!
Marmoreis insculpta notis *Tua Nomina*
vivent,
Nec tua **Letheas** Gloria tinget aquas.
Transige felicem securam per otia vitam!
Naturaeque Tibi munera larga fluant!!

Tecum *Nestoreos* Vivat lectissima in annos
Conjux, egregiae norma pudicitiae!
Vivant constantis Fidei munimenta, et amoris
Non falsi, Vivant *pignora* cara Tui!!
Sis Felix! iterum Felix, semperque beatus!
Atque⁵²⁴ feras meritis praemia digna Tuis!! –

Debrecini die 25. Januar. 1815.⁵²⁵

***

Accipe! – sincero haec scripsit Tibi pectore *Lengyel*,
Sitque rogat gratum, hoc vile Clientis opus!

144. Jáka Gábor – Sárvári Pálnak
[h. n.], 1826. augusztus 17.

CXXXI.

Nagy Tiszteletű Professor Úr!

Nem álhatom meg, hogy háládatos örömmel meg ne jelentsem, hogy a harang zúgását meg lehetőségen hallom.

Nagy Tiszteletű Úrnak
alázatos tisztelő szolgája
Jáka Gábor mk.

[Alatta Sárvári Pál rájegyzése:]

Vivat! Ezen czédulát, mint nagy kintset vissza várom. S. P. mk.

[A hátoldalon Sárvári Pál rájegyzése:]

d. 17. Aug. 826.

Első Electr. Scint. electr. traductio. – A' Harang zúgása, Éneklés hallása követte.
2^{dik} electr. 18. Aug. bal fülével az Emberi szót jól kezdte érteni.

⁵²³ *Debrece* [Átírással javítva.]

⁵²⁴ *Me*que [Átírással javítva.]

⁵²⁵ 1810 [Átírással javítva. Bizonytalan olvasat.]

**145. Sárvári Pál – Hints Lőrincnek
Debrecen, 1807. október 17.**

CXXXII.

Dilecte Hints!

A' vásár végefelé Édes Attya Urának levele, egy désa vagy Bodonka túróval, s a' mint Édes Attya Ura írja, tíz kupa színmézzel hozzám megérkezett; de tsizma és más egyéb semmi sem. A' túrót imé küldöm ezen követ által: a' mézet pedig köszönettel megtartom. Még egygyiket sem néztem meg; úgy is az első reám nem tartozott: de nálam mindenkor zár alatt lévén hűjja nem eshetett.

A' szegény feleségem gyermek ágybann fekszik 11. nap óta. Eleinte a' kis Imre fiam egészségesnek látszott: de már négy nap óta kevés vagy semmi reménységem sints hozzá. Illyen beteg Ház nép Attya lévén, még tsak a' szüretre is nehezenn mehetek. Azért a' Puszli hátulja vásárlása mostanról is elmarad: mert nem tudom hirtelenn kire bizzam; azombann most sem íródott meg: millyen színű és matériájú legyen a' Puszli hátulja. Fekete gyóltot vagy Bagaziát gondolnék: de bizonyosonn szeretném tudni.

A' dolmány árrát, azaz a' 16 rhftokat egészenn kiküldöm; tsak hogy a' jó gazdálkodást ajánlom. Ha magát hűsége és szorgalmatossága által kedveltetni fogja: ezután is annyival több discretiót várhat Ő⁵²⁶ Nagyságotól, mennél kevesebbé tzifrázza magát, és tsak a' leg-szükségesebb dolgokra költ szegény legény módjára.

Az eddig való ujjabb költségek ezek.

1., 4. Sept. 3. levelét tétettem Postára 24 xr.⁵²⁷

2., Egy pár Tsizmát küldöttem 4 rhf.

3. Költsön adtam ——— 5.

Summa 9 rhft 24.

Imé az Édes Attya Ura levelét is kiküldöttem. Válaszoljon reá minél elébb, és az én nevemmel is tisztelje Édes Attya Urát, mert én nem válaszolhattam a' Vásárkor.

Friss egészséget, és hivatalához erőt és jó kedvet kívánvann maradtam Kigyelmednek

Debr. 17. oct. 1804.

készköteless. szolgálja
Sárvári Pál. mk

**146. Sárvári Pál – Hints Lőrincnek
Debrecen, 1810. március 9.**

CXXXIII.

Kedves Úr

Különös szeretetre méltó Jó Uram!

Minden leveleibenn mind inkább inkább gyönyörködöm az Úrnak, tapasztalvann abból⁵²⁸ előmeneteleit, és erántam való igaz háládatosságát, a' mivel ritkán van szerentséjek a' Taní-

⁵²⁶ a [Átírással javítva.]

⁵²⁷ x[...] [A kéziratlap sérült, a rövidítés első betűje látszik.]

⁵²⁸ <a>bból [Csak az ékezet áthúzva.]

tóknak ditsekedni. Az Isten tegye továbbra is előmenetelessé az Úrnak minden tisztességes igyekezeteit.

A' Téli vásárról elmaradt levelét vévén az Úrnak, N. Rájdliné Asszonyomnál letett pénze eránt az Urnak, Béhmné Ifjú Asszonymál zörgettem: mert már akkor a' szegény Nagy Asszonyt eltemettük. A' tisztelt Ifjú Asszony az Úr pénzét a' mint külön egy 'satskóbann volt általküldötte hozzám, és én míg alkalmatosság lesz az elküldésére ugyan abbann szoros bekötés alatt tartom. A' szép erszényről az Ifjú Asszony semmit sem tud.

Gróf Kemény Sámuel Ő Nagysága eladó pályinkájával az Inspectort megkínáltam, annak méltó ditséretét, a' szerént a' mint az Úr írta előbeszélvén, de már erre az esztendőre elégséges provisiója van a' N. Varósnak, úgy hogy már 12. garassával sem veszi be, holott a' minap 14. garassával is vette a' pályinkát; sőt azt mondja az Inspector, hogy talán némely 'Sidók 10 garassával is szállitanának akármennyi szilvapályinkát a' Városnak; de már helyet sem tudnak többnek adni, míg nem ürül, arra az esetre is van már Contractusok. E' szerént én igen sajnálom, hogy az ő Nagysága szolgálatjára ezúttal ugyan szerentsés lépést nem tehettem.

A' Ius elveszett részét leíratom. Feleségemmel és, az Urat esmerő gyermekeimmel egygyütt, az Urat szívesenn tisztelvén maradtam az Úrnak
Debr. 9. Mart. 1810.

igaz szolgálja
Sárvári Pál mk.

[Címzés:]

Debreczenből

Az Úrnak

Nemes és Nemzetes Hints

Lőrincz Prokátor Úrnak telyes tisztelettel.

Kolosváronn.

[A hátoldalon idegen ceruzás kézírással:]

Vette d. 22^a Apr 1810.

**147. Sárvári Pál – Benkó Eleknek
Debrecen, 1811. január 14.**

CXXXIII.

Kedves Udvarbíró Úr,

Különösönn Jó Uram!

Az Erdélybe való Verseket az Úrra batorokodom bízni. Méltóztassék azokat Kolosvárra elvinni ígérete szerént, és ott Prokátor Hints Lőrincz Urat Méltóságos Gróf Kemény Sámuel Úr Ő Nagysága házánál megkeresni, a' ki az Urat minden további teréhtől megmenti. Az Exemplárok száma 15.

1. A' mely Holl. papiros a' Gubern. Ő Exc.

2. Méltós. Báro Hadadi Wesselényi⁵²⁹ Farkas Úr Ő Nagyságának
3. Mélt. Grof. Teleki Lajos Úr Ő Exc.
4. Méltos. Gróf Kemény Sám. Úr Ő Nagys.
5. Méltos. Gróf Teleki József Urnak a' József Fijának.
6. Annak a' Gróf Bethlennek, a' kivel Akadémiákon volt Tiszt. Antal János Uram
7. A' Colleg. Bibliothékájának Kolosv.
8. Prof. Tiszt. Szilágyi Ferentz Urnak
9. Senior Tiszt. Intze Uramnak.
10. Az Enyedi Ref. Coll. Bibliothékájának
11. A' Maros Vásárhelyi Ref. Coll. Biblioth.
12. Tiszteletes Antal János Uramnak.
13. Méltós. Aranyka György Urnak.
14. MarosVás. a' Filozof. Professorának.
15. Magának Hints Uramnak.

NB. 16^{dak} Adja Hints Uram annak a' kit reá legmélt. tart. a' ki tudnillik megtudja ítélni a' már feljegyzettekenn kívül.⁵³⁰

Hints Urat azonn kérem: méltóztassék ezeket a Verseket legalább körül vágva, és a' sarkoknál egy kevéssé öszvevarva, vagy talán Török papirosokba tsínosonn békóttve ajánlani, és Gudmann Urnak érettek megfizetek. Ajánlja pedig ezeket a Verseket az én nevemmel, és az Írója nevével. Én adhortatora voltam, és hogy kijöjjön ha mind későtske is, mind tselekedettel mind pénzbeli segedelmekkel rajta voltam. Többire Hints Úrtól relatiót várok mint fognak azok vevődni. Az Úr Udvarbíró Uram szivességébe ajánlott maradtam
Az Urnak Udvarbíró Uramnak Debr. 14. Jan 1811

alázatos szolg
Sárvári Pál. mk.

[Címzés:]

Nemes Nemzetes Benkő
Elek Urnak,
Méltós. L. Báro Hadadi
Wesselényi⁵³¹ Farkas
Úr Ő Nagysága Udvarbírájának.
Debreczenben
a Szállásánn

[A külfözetten más kézzel:]

T. Hints Miklós úr, gróf Teleki Sámuel ő mlga. jogigazgatója küldötte meg MarosVásárhelyről.

148. Ferenczy Elek – Sárvári Jakabnak Debrecen, 1870. október 10.

Kedves Urambátyám!

A' megtalált levelet 2. darabra tépve, ide mellékeltem,⁵³² méltóztassék azt belátása szerént használni – nekem nincs szükségem reá!

Nagyrabecsült szives jó indulatjába 's szeretetébe magamat ajánlván, maradtam

Őszinte tisztelője és
szerető öccse
Ferenczy Elek

Debretzen Octob. 10^{k533}
1870.

149. Hints Miklós – Ferenczy Eleknek Marosvásárhely, 1870. január 28.

Mvásárhely 870 Jan 28.

Édes Elek!

Az ősszel irt atyafiságos soraidra részint hosszas távollétem, részint temérdek dolgaim miatt mind eddig halogatám válaszomat, de már erőssen feltevém tovább nem halasztani – és így röviden pár sorral szerencsétetem egyszersmind az új évet is! –

Takarékpénztárunk jól viselte magát – 10 óra 7 ¼ %t ad a részvényekre és így per 3 ft martius 1 30 ftod áll rendelkezésedre a szelvények leküldése után – szükségesnek tartottuk volt 300 részvény kiadását a közgyűlésig beállítani, különösen azért mert messziről való zsidók tudakozódtak utánna s hazafiasabbnak tartok azokat itten bocsátani ki – akkor pedig még az itteni publicum tartozkodott vásárolni, most pedig már kaposakká váltak – febr 15^{ig} a részvényeseknek van feltartva a 10ft bánatpénz lefizetése mellett – s martius végéig pedig a 40% be kell fizetni a 3 óra eső 5³⁴ % kamattal – Ha szándékszol venni írj nekem vagy Daninak, mert én hihetőleg febr elején nem leszek itthon.–

A néhai áldott emlékü Sárvári Úr leveleiből – ki atyámnak Debreczenbe pártfogója volt s engemet is 1843ⁿ kedves emlékezéssel szegény édes atyámra – meglepő jó indulattal fogadott – 3 darabot küldök a többi közül – ezek a néhai nagy tiszteletű Ur családi s tudományos életére is vonatkoznak úgy szegény édes atyámra is ki 1804ben a Hodosi Miklos nevelője volt s már 6 év múlva Kolosvártt ügyvéd. – Gondolom a poraiban is áldott jó atya tisztelt fia előtt beccsel fognak birni, – kinek kérlek bár csak névről esmerve tiszteletem mellett add által.

Reám igen kedvesen hat mikor gyermek előhaladott korában is jó szülői iránt kegyelettel viseltetik – s bár már én is elhaladtam az 50 évet – de mindég kegyelettel s hálával emlékszem szegény edes atyámra, kit 10 éves koromba vesztettem el, – s tisztelettel azok iránt, kik édes atyám-

532 mellékel[...] [Átírással javítva.]

533 10^k [Bizonytalan olvasat.]

534 [Bizonytalan olvasat.]

529 Vesselényi [em.]

530 Uramnak. [NB. 16^{dak} Adja Hints Uram annak a' kit reá legmélt. tart. a' ki tudnillik megtudja ítélni a' már feljegyzettekenn kívül.] [Betoldás a sor alatt.]

531 Vesselényi [em.]

hoz az életben nem csak szívesek hanem atyai jószággal viseltettek⁵³⁵ – úgy annak tisztelt gyermeke iránt kinek emlékéből az idő nem törle ki a jó atya iránti kegyeletes megemlékezést. –

Edes anyádék jól vannak – Károlina Agnes, Károlina napjára Görgényből lejöttek –

Örvendeném ha lábfejassal nem szenvednél – kedves nőd egészséges e? tiszteljük és csokoljuk –

Nem tudom irtam e néked hogy második lányom Berta férjhez ment volt, már ez előtt szinte két évvel, s egy kedves kis 10 havos⁵³⁶ unokám van a kis Tibáld Miklos – atyja Maros Széki Törvényszéki Ülnök – Miklos fiam pedig az állam visgát is letéve Déván Törvényszéki tolnok 350 ft fizetéssel –

Végül ujjabban is a folyamatban lévő új évben minden áldást kívánva s feleségedet az anyémmel együtt csokolva vagyok Édes Elek

szerető bátyád barátod
Hinc Miklos.

[A hátoldal jobb oldalán, felül vélhetően Sárváry Jakab rájegyzése:]

Vett. 1/2. 870.

9/2. 870. – 10 db szelvényt edes anyámnak küldtem kivétel – és megtartás végett.

M. Vásárhelyi takpénztár osztalek részvény 3. ft.

150. Sárváry Jakab: A gyűjtemény tartalma

A gyűjtemény tartalma:

I. *Buday Ésaías Sárváry Pálhoz*. 1785. Január 19^{kén}. 1., Panaszolja, hogy az iskolában „deprecálni” kénytelenített, s azon jótéteménytől is megfosztatott, hogy egyik tanteremben tanúlgathatott. 2., Megírja a „nobilissimum societatis membrum” üldöztetését. (érti Márton Istvánt, később a pápai főiskola tanárát, s úgy mondva alapítóját) 3. Czirkalmot küld. Következik Márton Istv. több levele.

II. *Márton István* levele Sárváry Pálhoz. 1785. Apr. 13. 1., Köszöni, ha több mint tréfa, hogy az ő levelét „elegantiae causa” megtartotta. 2., Hír szerint, újra innepi legatiókra járhatnak a s. pataki és debreczeni deákok. 3., Buday É. azért említette közéleti levelében sokszor a *circinust*, hogy vegye észre, mikép hibát ejtett a *circinnus* kérésében, mert az *n* et kettőztette. 4. A Bécsben 1777^{ben} kijött következő című munkát: *Ratio Educationis, totiusque rei literariae per Regnum Hungariae* ne csak többször átolvassa, hanem meg is tanulja. „Mihi non crede, sed nec aliis. (ezt veti utána) verum lucidae persuasioni ac rationi.

III. *Márton István* Sárváry Pálhoz. 1785. April. 29. a., dicséri őt a német nyelvbeni előmenetelért, klavir-tanulásáért, és buzdítja hogy hárfázni is tanuljon. b., Leírja az iskolabani üldöztetéseit, hogy osztályában 10^{el} tétetett alább, Püspökibe akarták rectornak erőszakolni,

535 [„A néhai áldott emlékü Sárváry Úr leveleiből...” kezdődő bekezdéstől a „...hanem atyai jószággal viseltettek” mondatig a baloldali margon dupla függőleges vonallal megjelölve.]

536 [Bizonytalan olvasat.]

primariussá nem tették, végre növendékeinek tanításától is, mivel azokba rossz elveket csepegtet. „*Nempe solo (quod recte feci) unicuique persuadere, ut certitudinem semper vestiget, nec cuiquam mortalium, nisi mediantibus firmis rationibus aures animumque in mancipium destringat,* etc. Panaszolja, miként Budaynak is nyilván megmondott, hogy őtet mint „turbulentus” embert hagyja el. c., Serkenti barátját a sűrűbb levélírássra. „Nostrum est, n. m. omni modo officii humanitatis certare nec unquam vinci.”

IV. *Márton István* Sárváry Pálhoz – Debreczenből Késmárkra, – miként előbb is, – 1785. October 13^{ról} a., Tudósítja, hogy a tanári kar által az ő magán tanítványa Kengyel Lajos részére kiadott, s Mártont vádaló iskolai bizonyítvány az egyházkerület által megsemmisített, ő maga pedig, az iskolai jótéteményekbe visszaállított. b., kéri hogy a testvéröccsének Márton Józsefnek szerezzen alumniumot Késmárkon (szerzett is S. P. alumniumot, sőt az első rövid német grammaticát is ő írta a későbbi híres szótárírónak) c., Érdekes a pesti kir. egyetemen tett tapasztalásáról tudósítása.

V. *Márton István* S. P.hoz. 1785. november 17^{kéről}. Novitius rhetor testvérét Márton Józsefet felküldi Késmárkra a debreczeni vízkereszti vásárkor.

VI. *Márton István* S. P.hoz. 1786. Martius 15^{kéről} a., néhány napot töltött H. Böszörményben, jó barátjánál, ottani iskolaigazgató Diószegi Sámuelnél. (a későbbi debreczeni tudós papnál.) b., Cs. k. leirat által meghagyatott a debreczeni tanácsnak, és Curatoratusnak, írják meg egy hónap alatt, mit vélnének tanácsosabbnak, eladni-e örök áron a Collegiumot, vagy árendába adni? s. a. t. (?)

VII. *Márton István* (nánási iskolaigazgató) S. P.hoz a., Küldjön ki Langius Colloquiuit minél számosabb példányban. b., Irjon olly német mondatot, mellyben minden német betű előforduljon. c. Tudósítsa őt minden foglalkozásáról, valamint arról is, hogy Domokos Lajos úr valósággal visszatéte-e hivatalába? – 1787. Mart. 31.

VIII. *Buday Ésaías* Sárváry Pálhoz – Lőcséről Késmárkra. 1786. Jun. 12^{ről}. 1. Tudósítja két magántanítványaival, u. m. Osváth Lászlóval és Ujhelyi Istvánnal együtt Lőcsére lett megérkezése felől. 2., Megírja a prof. Varjas János halálát, bevallván egy úttal, mikép a zsidó nyelvre fordítani kellett idejét hasznosabb tanulmányoknak szentelhetette volna.

IX. *Schwartner Márton* pesti kir. egyetemi tanár Sárváry Pálhoz 1790. November 5^{kéről}. A Debreczenbeni mulatására való kedves visszaemlékezés mellett, Diplomaticájának eladása, s illetőleg némely példányok elajándékozása felől rendelkezik. – a kir. egyetem állapotját is érinti.

X. *Saátor Jánosnak*, a gróf Telekyek tudós nevelőjének, (később Csanád megyei főpénztárnoknak, helyettes alispánynak) a főiskolából külföldre utazó Sárváry Pál részére 1792^{ben} irrt rövid útastása. Teljes a gyakorlati életből vett bölcs tanácsokkal! – Saátor János Sárvárynak legkedvesebb magántanítója, s holtá napjáig szíves és hű barátja volt.

XI. *Sárváry Pál* debreczeni lelkész Benedek Mihályt 1792. Nov. 18ⁿ tudósítja Göttingába lett érkezéséről, lelkéi választásáról, és Buday Ésaíással egy szálláson lakásáról, (néhai superintendens Benedek Mihály úr hátramaradott irományai között találtatott ezen levél, alsó szabólcsi esperes nt. Benedek Lajos úr ajándéka.)

XII. *Sárváry Pál*, debreczeni főgondnok Domokos Lajost 1793. Jul. 25^{kén} tudósítja göttingai foglalkozásairól. – Hasonlóul nt. Benedek Lajos úr ajándéka. –

XIII. *Sárváry Pál* Domokos Lajoshoz. 1793. Sept. 8. A philosophiának a Mathesis és Physica melletti tanításától, melyre felszólított, nem idegen. s. a t – Hasonlóul nt. Benedek Lajos úr ajándéka. –

XIV. *Révkomáromi reform. egyháztanács* meghívja Buday Ésaia⁵³⁷ és Sárváry Pált a' nagynevű Péczeli József halálával megürült papi hivatalra. 793. Febr. 9.

XV. *Ebert wittenbergi tanár* válaszol Sárváry Pálnak, a' Weidler új kiadására tett észrevételek iránt. 1795.

XVI. *Domokos Lajos* válasza Sárváry Pálhoz 1794. Julius 15^{kéről}. Tanácsokat ad a hasznos utazásra, 's a' tudósok meglátogatására nézve.

XVII. *Domokos Lajos* 1795. Mart. 21^{kén} tudósítja Sárváry Pált 100. aranyának az ő utazásai folytatására a' debr. Consistorium által lett útalványoztatásáról; tanácsokat adván egyszersmind a' hová és mikénti utazásra, math. és physicum instrumentumokróli gondoskodásra nézve. – Doctoráltassa magát a' philosophiában, – német leányt ne hozzon „mert ide haza elég magyar leány van, a' ki várja a' jó szerencsét.”

XVIII. *Domokos Lajos* 1799. Febr. 22^{kén} közli prof. Sárváry Pállal, Schubertnek a' Runkelrűbenről irt munkája 2. kötetét, szükségesnek találván, hogy azon répa magvai iránt Saxoniába vagy Berlinbe kell irni.

XIX. *Domokos Lajos* Sárváry Pálhoz 1800. Mart. 15^{éről}. Dicséri a' Karacs Ferencz Antiqua Italiáját, 's ugyanazt a' Pannonia és Dacia kiadására is serkentetni kívánja. s. a. t.

XX. *Domokos Lajos* czédulája prof. Sárváry Pálhoz, kitől a' Fenelon Telemaque-ját kéri útra.

XXI. *Domokos Lajos* bírálata a' Sárváry Pál Moralis Philosophiájára. – Epitaphiuma D. L.-nak ide csatoltatik.

XXII. *Benedek Mihály* bírálata ugyanazon könyvre.

XXIII. *Batsch* jénai tanár 1795. October 4^{kén} megküldi Sárváry Pálnak, a' jénai természetvizsgáló társaság oklevéletét, 's felkéri, hogy Földi, Zsoldos, Ocsovszky tagtársakkal egyetértőleg mozdítsák elé a' társaság ügyét, érdekes termények küldésével.

XXIV. *D' Kovács Mihály* levele S. P.hoz. 1797. Dec. 22. kiadott orvosi munkája érdekében.

XXV. *Ocsovszky Pál* (főcancellár gróf Teleki Sámuel titkára) levele Sárváry Pálhoz. 796. Maj. 6.⁵³⁸ a' Götting Probier Cabinetjét leírja.

XXVI. *Karacs Ferencz* Bécsből 1797. Febr. 3ⁿ tudósítja Sárváry Pált, hogy a' prof. Meczburg algebrai leczkéit járja, 's több metszőkkel azok közzül Berkeny, Bikkfalvi és Czetter nevűekkel megismerkedett, az utólsónak életírását is adja. Pénzbeli szorultsága van, 's épen azért a' debreczeni Kis Átlás metszését felvállalta volna. Sat

XXVII. *Karacs Ferencz* Pestről 1798. Mart. 20^{ról} prof. S. P.hoz némelly mappákat küld le, panaszkodván a' metsző mesterség körüli küzdelmeiről.

XXVIII. *Karacs Ferencz* prof. Sárváry Pálhoz 1799. Majus 8^{kán} Pestről irtt levelében köszöni a' leküldött 1000. példány mappának 166 f. 40. xrban beszoigáltatott árrát, miből bővebben meggyőződik, hogy igyekezete pártoltatik Debreczenben. – Karacs Ferencz arczképe ide csatoltatott. Rajz. Sárváry Lőrincz VIII. oszt. tanuló, Ferencznek fia, Pálnak unokája.

XXIX. *Vay József* kir. tanácsos és tiszamelléki főgondnok, 1797. Maj. 31^{ről} ajánl egy ifjat Sárváry Pálnak, egyszersmind meghívja őt, hogy a' Julius 5^{kén} S. Patakon folytatandó literaria deputatióban jelennék meg tavalyi examenkori társával (Buday E) együtt „kedvesen veendvén u. m. ha a' jó rend felállításában velük együtt munkálkodhatnék.”

XXX. *Ocsovszky Pál* 1798. Febr. 23ⁿ Bécsből tudósítja Sárváry Pált, a' maga állapotja, és erdélyi utazása felől. – érdekes tudományos megjegyzésekkel.

XXXI. *Schwartner Márton* prof. 1798. Apr. 14. felkéri prof. Sárváry Pált, az általa leküldött statistica érdekében – egyszersmind 12 f. vétele felől nyugtázza őt.

XXXII. *Ráczkevi István* losonczy tanár levele Sárváry Pálhoz, – kinek Göttingábani doctoráltatása alkalmával első opponense volt. Dicséri a' losonczy közönséget, 's örömét jelen-ti prof. Rozgonyinak S. Patakra lett költözése felett.

XXXIII. *Márton József* prof. 1799. Januar 7ⁿ Bécsből Sárváry Pálhoz irtt levelében, két ritka könyvet ajánl föl a' debreczeni főiskolai könyvtár részére 53. ftért, – hogy magán segíthessen.

XXXIV. *Dr. Sándorffy József* Bécsből 1799. Majus 6^{kán} egykori tanuló-társához Sárváry Pálhoz intézett levelében panaszkodik prof. Lengyel József úrral bizonyos adósság miatt keletkezett kedvetlenségéről, – ajánlja továbbá Debreczenben tanuló testvéröccsét Jánost, – ki később Sopron megye tisztii főorvosává lett.

XXXV. *Dr. Sándorffy József* Bécsből 1799. Majus 14^{kéről}. Nem tud határozottan válaszolni, el-fogadja-e vagy sem a' debreczeni physicatust?, mert Bécsben akar maradni, mint nyugtalan féreg, kit a' „Nil mortalibus arduum” ösztönzi.

XXXVI. *Buday Ferencz* szováthi lelkésznek Sárváry Pálhoz 1800. Jun. 5^{kén} intézett levele, mellyben ennek philosophiai dolgozatai iránt nyilatkozik.

XXXVII. *Dr. Földi János* 1800. Aug. 30^{ról} Sárváry Pálhoz beküldi saját Természet-históriájá-nak sajtó alól kikerült tíz ivét. – megismerés és bírálat végett.

XXXVIII. *Karacs Ferencz* levele Sárváry Pálhoz, az Italia antiqua érdekében. 1800. Mart. 2.

XXXIX. *Dr. Kovács Mihály* 1802. Mart. 2^{kán} Sárváry Pálhoz 50. példány Struvét küld le eladás végett, egyszersmind írja, hogy az ő kérésére predikátor Báthory Gábor úr (utóbb super-intendens) vállalta fel a' Moralis Philosophia utólsó Correcturáját. – Dr. Sándorffy ujságát ajánlja.

XL. *Péchy Mihály őrnagy* (utóbb tábornok) Sárváry Pálhoz 1803. Aug. 17ⁿ Szebenben kelt levelében ír a, a' nagytemplom és főiskola építése ügyében. b., a' szebeni cserépetőknek adott pénzt Debreczen városától megkapta c. a' mellette dolgozó Kis Sámuelről, ki utóbb Debreczenben rajztanár lett, nyilatkozik.

XLI. *Péchy Mihály* Sárváry Pálhoz 1805. Jun. 12. 1., Kedvesen vette a' Rajzolás mesterségének I. darabját. 2., Ohajtását fejezi ki a' városi gyermekeknek és mesterlegényeknek innep napokon a' technológiára leendő taníttatása iránt: (Vasárnapi iskola!) 3., Tervet ad, miként lehetne az ifjakat az építés mesterségébe mintegy játszva bevezetni? 4., Tanácsot ad a' Rajzolás mestersé-ge kezdetének mikénti folytatása iránt. 5., Nagytemplomra nézve – „megfoghatatlan előtte olyan nagy helyen, mint a' templom előtt való piac, és a' régi templom helye, egy olyan templomnak jó situatiót is hogy ne lehetett volna találni?”

XLII. *Péchy Mihály* Sárváry Pállal, a' nagytemplom és főiskola építtetése iránti észrevételét közli – Szebenből 1808. Mart. 17ⁿ.

XLIII. *Varga Márton* nagyváradi kir. academiiai tanár, megköszöni Sárváry Pálnak, a' részére megküldött Moralis Philosophiát. 1803. Apr. 25ⁿ.

XLIV. *Ocsovszky Pál* Bécsből 1804. november 25^{kén} ír Sárváry Pálnak, a' debreczeni főiskola részére megszerzendő galvanica battéria tárgyában.

XLV. *Márton József* prof. Bécsből 1803. Dec. 15^{ről} ír Sárváry Pálhoz, a' német-magyar szótár, és a' magyarország vármegyéi mappáinak eladása tárgyában. – egyszersmind Görög Demeter-nek (egykori hírlapírónak, azután herczeg Esterházy Pál, utóbb a' cs. k. herczegek nevelőjének, cs. k. kamarásnak és tanácsosnak) köszöntését, 's rövid kérését jelenti. – Érdekesen jellemzi e' levél az akkori irodalmi küzdelmeket, 's az akkori írók sorsát. –

537 meghívja |Buday Ésaiaét és| [Betoldás a sor fölött.]

538 796. Maj. 6. |a' Götting Probier Cabinetjét leírja.| [Betoldás a sor alatt, korrektúrajellel.]

XLVI. *Varga Márton* tanár 1804. oct. 4^{kén} megköszöni Sárváry Pálnak a' néki megküldött Ethicát, 's kér abból vagy 100 példányt Nváradra küldetni eladás végett.

XLVII. *Kis Sámuel* (későbbi rajztanár) Szebenből 1803. Apr. 13ⁿ tudósítja Sárváry Pált, miként fogadtatott legyen őrnagy Péchy Mihály úrtól? 2., őrnagy Péchy úr nevében ajánlja a' Szebenből Debreczenbe küldött cserépvetőknék jó regulában tartatását s. a t

XLVIII. *Cseh-Szombathi József* orvos. dr. Sárváry Pál további gondjai alá ajánlja az unokaöccsét Cs. Szombathi Dánielt. 1804. Sept. 4.⁵³⁹ – Ezen híres tudós orvos alapította Debreczenben a' Chemiai cathedrát.

XLIX. *Vecsey Sámuel* superintendens megköszöni a' neki megküldött Moralis Philosophiát. – 1804. December 9^{kén}.

L. *Márton József* prof. Bécsből 1805. Januarius 8ⁿ tudósítja Sárváry Pált Görög Demeternek a' „Moralis Philosophia” II. darabja felőli nyilatkozatáról, 's az ugyanattól a' debreczeni metsző ifjak részére útalványozott Magyar Átlást, egy egy példányban átadatni kéri.

LI. *Kis Sámuel* Szebenből 1805. Febr. 19ⁿ Sárváry Pálhoz írtt levelében, köszöni az ő Bécsbeni tanulására fizetendő 200 f. segítség felőli gondoskodást. 2., Észrevételeket teszen „a' Rajzolás mesterségének kezdete” mellett kijött ábrákra. 3., Jelenti tiszteletét *Kármán Jánosnak*, ki szintén Szebenben tanulja a' rajzolást, és most már a' miniature-festésbe is belé kezdett. s. a. t.

LII. *Kis Sámuel* 1805. Apr. 14ⁿ tudósítja Sárváry Pált a' maga szebeni foglalkozásairól, némelly képeket is küld, melly festéseit meglátván az ifjú Baro Bruckenthal, megengedte neki a' képtárabani másolást. (Egyik kép, nevezetesen a' *brassói polgármesteré*, a' magyar nemzeti muzeumnak ajándékozottat⁵⁴⁰ a' Sárváry örökösök által.)

LIII. *Kis Sámuel* 1806. Jan. 7^{kén} Nagykörösről tudósítja Sárváry Pált, hogy a' tavasszal Bécsbe készül menni, időközben pedig arczképeket festeget.

LIV. *Kis Sámuel* Bécsből 1806. Dec. 26^{kán} Sárváry Pálhoz írtt levelében köszöni ennek ő rólla való gondoskodását, 's kéri tanácsát, miként nyerjen segítséget az egyházkerülettől, vagy a' debreczeni egyháztól? Foglalkozásait is jelenti.

LV. *Kis Sámuel* (1806. v. 1807.) Bécsből köszöni Sárváry Pálnak a' rólla való szíves gondoskodást, bocsánatot kérvén, ha talán közelebb tüzesebben irt, mint kellett volna.⁵⁴¹ Collegium fedeléhez tervezett Rollbleyról s. a. t.

LVI. *Kis Sámuel* 1807. Sept. 22^{kén} ír Sárváry Pálhoz a' saját maga, 's a' Debreczenben fölállítandó rajziskola ügyében.

LVII. *Gróf Széchenyi Ferencz* 1807. Dec. 7ⁿ megköszöni Sárváry Pálnak, a' Rajzolás mestersége kezdete II. darabjának a' nemzeti könyvtár részére megküldetését; 's viszont igéri a' Bibliotheca Catalogusának megküldését.

LVIII. *Gróf Széchenyi Ferencz* – 1807. Dec. 19^{kén} tudósítja Sárváry Pált, hogy Kulcsár István hirlapíró utasította a' Bibliotheca Catalogussa II^{dik} Supplementumának megküldésére.

LIX. *Fodor Gerzson*, nagykörösi tanár, utóbb ugyan oda való pap és egyházkerületi főjegyző – 1805. Jan. – köszöni Sárváry Pálnak, az általa ajándékba küldött Ethicát, – és serkenti őt több philosophiai dolgozatainak is kiadására.

LX. *Fodor Gerzson* 1809. Apr. 4^{kérel} Sárváry Páltól utasítást, illetőleg könyveket kér, mellyek szerint ő a' philosophiát, mellyet Németországban létében nem tanult, taníthassa.

LXI. *Fodor Gerzson* igen lekötelező válasza Sárváry Pálhoz 1809. Majus 28^{károl}.

LXII. *Fodor Gerzson* Sárváry Pálhoz 1815. December 30^{kán} írtt válaszában őszinte véleményét nyilvánítja, a' debreczeni főiskolába, az encyclopaedicus cursus eltörlése mellett behozott új tanítási rendszer felől.

LXIII. *Kazinczy Ferencz* Sárváry Pálhoz 1806. Jan. 24. Winckelmann Geschichte der Kunst nevű munkájával szívesen szolgál; a' Mengs classicus művét is bírta, de az elveszett. s. a. t.

LXIV. *Farkas János*, rév-komáromi lelkész, és esperes Sárváry Pálhoz. – (kinek a' Rhetoricában köztanítója volt, mint szinte ugyanakkor magántanítója volt *Saátor János*. Ezeknek érdemét így fejezi ki Sárváry egy jegyzékében: *Hi duo sunt, qui me et solide docuerunt, et valde amarunt*”) azon kérést intézi, küldené ki Bagosra ottani lelkész Magyar Mihályhoz, a' losonczy egyháznak oda való tanárságra meghívó levelét; ha pedig ez nem vállalkoznék, ajánlana a' debr. tanári kar valakit academiákon kinlévő tanítványai közül. 806. oct. 8.

LXV. *Magyar Mihály* – bagosi lelkész, utóbb debreczeni főiskolai tanár, végre mező-túri lelkész – Sárváry Pálhoz 1806. October 30^{kán} irt levelében kijelenti, mikép a' losonczy tanárságot nem fogadja el, hanem arra *Zágonyi Gedeont* ajánlja.

LXVI. *Hari Péter*, máram. szigethi tanár tudósítja 1806. nov. 24ⁿ Sárváry Pált, hogy prof. Nánásy úr változásával Szilágyi János hivatott helyébe; továbbá hogy ő a' nőtlenség elhagyására határozván magát, egy szeretetre méltó leányt jegyzett el magának. s. a. t.

LXVII. *Gróf Teleki Sámuel*, erdélyi udv. főcancellár, köszönetet mond a' „Rajzolás mestersége kezdete” II. Darabjának megküldetéséért, de az I. Darabot is óhajtja bírní. Kívánja tudni az ifjú metszőnek czélját és állapotját, hogy ahoz képest jó igyekezetét előmozdíthassa tehetsége szerint. 1807. Dec. 27.

LXVIII. *Gróf Teleki Sámuel* 1808. Nov. 15ⁿ Sárváry Pálnak megköszöni a' Rajzolás mesterségének kezdete I. darabjának pótlólag lett megküldetését 2., Prof. Buday Ésaiaét megtudakoztatni kéri a' Sinay Miklós historiájára nézve.

LXIX. *Tertina Mihály* nagyváradi tanár – 1807. Jun. 5. – Sárváry Pálnak philosophiai munkájáért és a' Rajz. Mesterségéért, a' maga versezetével, és a' Horváth Circuli quadraturájával kedveskedik.

LXX. *Schwartner Márton* prof. 1808. Jan. 7. Ajánlja unokaöccsét Ocsovszky Pált (ki később a' téglási Bekk kisasszonyok házi tanítója lón) kiről megkívánja, hogy bár evangelicus, csak úgy megtanulja a' heidelbergi Catechismust, mint akármellyik reform. gyermek. 2., Nagy gyönyörűséggel olvasta a' Rajzolás mestersége kezdetének II. Darabját; mert az által megváltottatott édes hazánk geographiája „Nem Arcadiában keressük már Debreczent, mellyet szerző magyar Athenaevé igyekezik tenni”

LXXI. *Böszörményi Pál* – várkonyi birtokos, később debreczeni főbíró – 1808. Aprilis 11^{kérel} tudósítja Sárváry Pált, a' debreczeni Collegiumnak szolnoki ács Tunkelnél készülő tetejéről etc. etc.

LXXII. *Varga Márton* nvárad kir. academiai tanár több példányt küld a' maga Fizikájából, és Astronomiájából eladás végett, Sárváry Pálhoz, kit arról tudósít, hogy a' N. Váradon mulató cs. k. főherceg Ferencz Károly nevelője Görög Demeter szeretné őt, kinek munkáját becsüli, személyesen megismerni. 1809. junius 8.

LXXIII. *Cseh-Szombathi Sámuel* dr. 1811. Jan. 12. kéri Sárváry Pált; hogy a' beteg öccsének Dánielnek gyógyíttatása körül mindent elkövessen; megírván egyszersmind, hogy neki és testvérbátyjának mi fő czéljuk van a' Dániel taníttatásában?

539 1804. Sept. 4. [– Ezen híres tudós orvos alapította Debreczenben a' Chemiai cathedrát.] [Betoldás a sor végén és a sor alatt.]

540 ajándékozottat [a' Sárváry örökösök által.] [Betoldás a sor végén és a sor alatt.]

541 volna. [Collegium fedeléhez tervezett Rollbleyról s. a. t.] [Betoldás a sorban és a sor alatt.]

LXXIV. *CsehSzombathi Sámuel* dr.⁵⁴² Sárvány Pálhoz 1811. Febr. 11^{ről}: vették az „Epithalamium in Nuptias Augustas anni 811.” több példányát. s. a. t.

LXXV. *Gróf Dessewffy József* Sárvány Pálnak tűz általi kárvallásáni sajnálkozását nyilvánítja, ’s ennek jeleül 100 forintot is küld.

LXXVI. *Márton István* prof. 1813. Febr. 7. Sárvány Páltól tudósítást kér arról, mely nyelven tanítják most Debreczenben a’ tudományokat? ’s mi a’ tanárok fizetése?

LXXVII. *Sárvány Pál* Márton Istvánhoz küldött válaszanak töredéke.

LXXVIII. *Gróf Dessewffy Józsefnek* Sárvány Pálhoz 1813. Majus 11^{kén} intézett levele, – mellyben csípős észrevételek foglaltatnak a’ devalvatio körüli financialis munkálatok ellen.

LXXIX. *Kerekes Ferencz* (utóbb debreczeni tanár) Bécsből Mart. 7^{kén} tudósítja Sárvány Pált, mikép az unokaöccse Szoboszlai Pap István megütődött azon, hogy a’ debreczeni papságot elfogadó nyilatkozata nem adatott még bé az egyháztanácshoz. Érdekes tudósítás!⁵⁴³ (Sárvány Pál t. i. nem adta be mindjárt a’ Szoboszlai vállalkozását, hanem visszairt hozzá, hogy lépését még egyszer komolyan fontolja meg, mellyre érkezett válasz után adatott be az egyháztanácshoz a meghívást elfogadó levél.)

LXXX. *Gróf Dessewffy József* Sárvány Pálhoz ír 1816. oct. 16. több tudományos tárgyra, és a’ tervezett pesti magyar színház ügyére vonatkozólag, mellyre 1000 forintot ajánlott az első kö letétele után.

LXXXI. *Gróf Dessewffy József* Sárvány Pálhoz 1817. Január. 20^{kán} – Döbrentei Gábornak küldendő 346. vforintra, – Buday Haszejára, Kazinczy Catilinariaira, ’s a’ magyarosodás szükségére nézve. „Máskép kényteleníttetni fognak vagy németekké, vagy oroszokká válni.”

LXXXII. *Beregszászi Nagy Pálnak*, egykori S. Pataki tanárnak, Sárvány Pálhoz 1817. Julius 3ⁿ irt tréfás levele, mellyben ezt megróvja a’ hibás hajtogatásért, – azután magán tárgyra tér által.

LXXXIII. *Döbrentei Gábor*, az erdélyi muzeum kiadója, utóbb magyar acad. titkár, Kolósvárról 1817. Apr. 10^{kén} Sárvány Pálnak 1., Az erdélyi Muzeum V. VI. kötetével kedveskedik, 2., Egy skót születésű presbyteriana szerencsétlen asszonyt ajánl. 3., Dr SzentGyörgyi Józsefet tiszteli. 4., Gróf Teleki József halálát jelenti.

LXXXIV. *Hari Péter* prof. – Sárvány Pálhoz 1819. Jan. 8^{kán}.

LXXXV. *Báthory Gábor* superintendens, 1818. October 31^{ről} Sárvány Pálnak ajánlja a’ maga fiját Istvánt „kinek szerencséje van ő tőle hallani azon felséges tudományt, melly nem hypothesiseken, mint más tudományok, hanem örökös igazságokon épül.” sat.

LXXXVI. *Báthory Gábor* superintendensnek 1819. Aprilis 12^{kén} küldött válasza Sárvány Pálhoz, ki őt arról tudósította, hogy a’ fija István az optikai tudományokat, plana et sphaerica trigonometriát elvégezte.

LXXXVII. *Báthory Gábor* super. 1822. Oct. 3^{kán} Sárvány Pálnak ajánlja, rokonát Bárczay Sámuel.⁵⁴⁴

LXXXVIII. *Csanád István* táblabíró és álmosdi közbirtokos, Sárvány Pálnak megköszöni az egyházi canonok megküldését, érintvén a’ papok és világiak között folyó tüzes harcot is. 1819. Jan. 9.

LXXXIX. *Dr Kovács Mihálynak* 1819. Jun. 3ⁿ irt válasza Sárvány Pálhoz, ki őt megkérdezte, alkalmatosnak vélné-e a’ fiját az orvosi pályára? s. a. t.

XC. *Péchy Imre* alnádor és egyházkerületi főgondnok, 1819. Sept. 4ⁿ Sárvány Pálhoz 25. példányt küld le a’ Kerekes Ferencz munkájából. b., Irja hogy vette az egykor Debreczenben tanult daventriai tanár Csernák László hagyománya felőli tudósítást.

XCI. *Benedek Mihály* superintendens⁵⁴⁵ 1820. Martius 18^{kán} igazgató tanár Sárvány Pálnak ír a’ felülről elrendelt iskolai félévi jelentések tárgyában.

XCII. *Sárvány Pál* 1820. Jan. 19. eperjesi hires ügyvéd Tomka István oldala mellé ajánlja a’ fiját Jakobot. (fenmaradt másolat)

XCIII. *Márton József* prof. tudósítja Sárvány Pált, 1. mikép ő Felsője protestans theologiai intézetet állíttat Bécsben, mellynek egyik tanszékére az ő bátyja Márton István fog felterjesztetni, a’ másakra Szoboszlai Pap István neveztetett volna ki, de rosszat irtak rólla Debreczenből.⁵⁴⁶ 2., Grammatikája recenzióját köszöni. etc.

XCIV. *Karap Péter*, hajdú kerületi tisztii főügyész, 1821. Jul. 5ⁿ tudósítja Sárvány Pált, hogy a’ Kalendáriomokról irtt munkáját, az ő észrevételei szerint fogja módosítani s. a. t.

XCV. *Gáti István* szathmári lelkész, 1821. Oct. 17^{kén} Sárvány Pálhoz néhány példányt küld az általa világ elébe bocsátott *Steganographiából*, mellyekből négy példány jó igyekezetű szegény deák ifjakkal adandó, olly izenet mellett, hogy a’ ki azon írásjegyekkel legtökéletesebb levelet ír ő hozzá Karácsonra, annak tíz forintot adand. s. a. t. Érinti szerző a’ *Tachygraphia*, *Pasigraphia*, és *philosophica* vagy *universalis lingua* kiadása iránti törekvését is.

XCVI. *Gróf Dessewffy József* 1822. Apr. 20^{kán} Sárvány Páltól mi előbbi tudósítást kér Csokonai Vitéz Mihályról. – „de nem ollyakat, minőket már Dombiban is lehet olvasni. Utóirat: Van már igen jó magyar görög deák nevelőm, holott Németh Józsefnek hívják. Patakon senior volt.”

XCVII. *Sárvány Pál*, 1823. Mart. 11. Ferenczy Istvánnak a’ főiskolai tanárkar nevében köszönetet fejez ki a’ Csokonai Vitéz Mihály márvány szobrának s. a. t. (eredeti töredék)

XCVIII. *Ferenczy István* 1823. Julius 24ⁿ hittan-hallgató Szeél Sámuelnek. – most HM. vásárhelyi lelkésznek – megköszöni az általa készített verszetet, melly nem annyira magános ember magasztalása, mint egy „nemzeti fogásokon való örvendezés,” – (Mint Sárvány Pál által megörzött kézirat, e’ gyűjteményhez csatoltatott)

XCIX. *Gróf Teleki József*, tábla-báró, utóbb m. academiái elnök, és erdélyországi kormányzó, – Sárvány Pált 1824. Jun. 20^{kán} arra kéri, hogy 13. éves kis öccsének Lászlónak, nehéz nyavalyába esett nevelője Erős Sándor helyébe állítandó nevelő megválasztásában legyen segítségül.

C. *Gróf Dessewffy József* 1825. Majus 13^{kán} válaszol Sárvány Pálnak, hogyha országgyűlés lessz, szívesen helyet szerez a’ fijának, vagy magával felviszi azt. 2. A’ levél megadóját, a’ Debreczenben széllyelnézni kívánó monoki plebános *Fábry Ignácot*, (ki jelenleg kassai megyés püspök) ajánlja. 3., Dulházy Mihály és Ellinger nevében kéri a’ debreczeni tanár urakat, hogy irjanak a’ Felső Magyarországi Minervába.

CI. *Dömény Sándor*, a’ báró Podmaniczky József titkára, 1825. Jun. 27ⁿ arra kéri föl Sárvány Pált, hogy Maloveczky Jánossal egyetértőleg kiadandó zenészeteki munkája megvételére buzdítsa a’ tanuló ifjúságot.

CII. *Dr Kovács Mihály*, 828. Apr. hóban ír Sárvány Pálnak, a’ Hufeland kézikönyvűl felvétele, ’s az épen műben lévő magyar Botanicája érdekében.

CIII. *György József* esperes, és szathmárnémethi lelkész, 1831. Sept. 7. arra kéri Sárvány Pált, hogy az ő Pesten tanuló fiját a’ Kézy Mózes halálával megüresült S. pataki tanszékre ajánlaná gróf Teleki Józsefnek.

542 [Bizonytalan olvasat.]

543 [Érdekes tudósítás!] [A főszövegre való utalás nélkül margóra jegyezve.]

544 Sámuel. <Arczképe a LXXXV. előtt> [Bizonytalan olvasat.]

545 *Benedek Mihály* |superintendens| [Betoldás a sor fölött.]

546 Debreczenből <(híhetőség a’ clericalis párt, melly itthon is pasquillázta)> [Bizonytalan olvasat.]

CIV. *Mihalik Dániel* késmárki tanárnak Sárváry Pálhoz 1833. September 19^{kén} intézett levele, melyben ennek fijáról, a' 15. éves korában megholt Józsefről különös szívességgel emlékezik, – egyszersmind buzgó védőül lép fel a' debreczeni tanári kar mellett, mint maga is ezen főiskola egykori növendéke. – Három fia tanul Pesten s. a. t.⁵⁴⁷

CV. *Antal János* – maros-vásárhelyi tanár, utóbb erdélyi ref. püspök és kir. tanácsos, 1836. Febr. 2ⁿ válaszol Sárváry Pálnak két rendbeli levelére, tudósítván őt a' m.vásárhelyi szökő kútról, továbbá a' Csokonai V. Mihály szobrára gyűjtött pénz iránti kérdésben, a' debreczeni tanári kar által készített fölvilágosításra, kimondván a' maga véleményét; végre a' debreczeni főiskola ügyének állása iránti tudakozódást igérvén. (Prof. Antal János Sárváryval egyidőben tanult Göttingában)⁵⁴⁸

CVI. *A' Szalay alapítvány igazgatósága*, a tanári hivatalról leköszönt Sárváry Pált, az ő jótéteményeikre való további fölviigázatra felkéri.

CVII. *Szoboszlai Pap István* 1842. Jan. 12^{kén} felkéri az akkor már 77. éves Sárváry Pált, az egyházkerületi közgyűlésbeni tollvitelre.

CVIII. *Gróf Dessewffy József* igen érdekes válasza Sárváry Pálnak azon levelére, melyben az ifjú gróf Aurél elhunyt feletti fájdalomát kijelentette. 1842. A' levél borítéka is oda csatoltatott. A' fekete pecséten: Patience, Esperance, Constance olvastatnak.⁵⁴⁹

CIX. *Sárváry Pál* 1844. Martius 24. – és így 79. éves korában – kísérletet tett Virgilius Georgicon a' öt versének lefordításával, melyeket Kazinczy Ferencz szintén lefordított.

CX. *Szoboszlai Pap István* 1845. Martius 17ⁿ rokonilag tudósítja Sárváry Pált, a maga kir. tanácsossá lett kinevezetése felől.

CXI. *Kovács József* nagyenyedi tanár levele Sárváry Pálhoz, 1802. Julius 29^{kéről}. Megköszöni a' Collegium könyvtára részére küldött Moralibus Philosophiát. A' debreczeni nagy tűz miatti sajnálkozását jelenti.

CXII. *D' Gombos Dániel*, Bihar megyei tiszti orvos, 1820. Januarius 5^{kén} Sárváry Páltól tudakozódik, Sáros-Pataki volt tanár Beregszászi Nagy Pál hol lakása és mi állapotban léte felől.

CXIII. *Fodor István* a' régi ismeretség jogán ajánlja a' maga fiát Sárváry Pálnak. 1821.

CXIV. *Pap István*, – csillagvizsgálati, meteorologiai s. at. tárgyakkal foglalkozó Kis-Kún Szentmiklósi lakos levele Sárváry Pálhoz. 1823. December 26^{ról}.

CXV. Ugyanannak levele ugyanahoz. 1823. December 28^{káról}.

CXVI. Ugyanannak levele Sárváry Pálhoz 1825. October 30^{káról}.

CXVII. *Órnagy, utóbb tábornok, Péchy Mihály* úrnak, Péchy Imre főgondnok úrhoz, az új Collegiumi – épület fedele iránt irt levelének töredéke (kelet nélkül) mely az építés körül fáradozott prof. Sárváry Pál irományai között maradt fen, a' tető rajzával együtt. *A' levél mellett fekszik másolata.*

CXVIII. Mélt. *Péchy Imre* főgondnok úr levele Sárváry Pál tanárhoz, főiskolai több ügyekben. 1825. Mart. 10.

CXIX. *Sárváry Pálnak* a' Debreczenbe kijelölt rajztanár Kis Sámuelhez a' debreczeni Consistorium által rendelt 200 f. subsidiumról,⁵⁵⁰ 1809. Aug. 15^{kén} irt levele. Bizonyítéka ez

547 növendéke. |– Három fia tanul Pesten s. a. t. | [Betoldás a sorban halványabb tintával.]

548 igérvén. |(Prof. Antal János Sárváryval egyidőben tanult Göttingában)| [Betoldás a sor alatt.]

549 |1842| <#> [Átírással módosított jel.] |A' levél borítéka is oda csatoltatott. A' fekete pecséten: Patience, Esperance, Constance olvastatnak.| [Betoldás a lap alján, korrektúrajellel.]

550 Sámuelhez |a' debreczeni Consistorium által rendelt 200 f. subsidiumról| [Betoldás a lap bal oldalán, korrektúrajellel.]

is mind a' rajziskola felállításábani buzgalmának, mind annak, hogy kidolgozta a Civilis Architecturát, mely kéziratban maradt.

CXX. *Sárváry Pálnak* Derecskén lakó fiához Jakabhoz, 1846. Dec. 7^{kén} irt utolsó levele. Kevés napok múlva csendesesen hűnyt el, hamvaiban is tisztelt jó atyám! Szerette, becsülte ő is 1825^{di} posonyi kedves laktársamat, barátomat ügyvéd Nagy Józsefet, ki 1848^{ban} orsz. képviselő, aztán kir. tábla bírója, urbéri ügyekben kormánybiztos lett. Államfogságából kiszabadulván, az ügyvédség mellett a' közügyektől folyvást érdekeltetik.

VERSEK

CXX ½. *Tóth Ferencz*, szobalaktárs, – később főiskolai senior, pápai theol. prof., dunántúli superintendens, – Sárváry Pál, akkori Contrascríbához. 1792.

CXXI. *Szoboszlai Pap István* Sárváry Pálhoz. 1809.

CXXII. *Tatay Sándor* Contrascríba, – utóbb debreczeni⁵⁵¹ tanár és pap – ugyan ahhoz. 1810.

CXXIII. *Tóth Mihály*, (később farkasdi pap) ugyanahoz 1808.

CXXIII. *CsehSzombati Dániel*, ugyanahoz 1807. Ezen jeles tehetségű és készületű, magyar tánczáról is hires ifjú, a' II. k. évi Rhetorok tanítása után, felment törvényes gyakorlatra Pestre, és ott, mint királyi táblai jegyző, kora ifjúságában meghalt. Ki halt meg benne? e' mű is mutatja.⁵⁵²

551 debrecze[.] [Átírással javítva.]

552 mutatja. |CXXIII. után. [Betoldás a sor fölött, korrektúrajellel.] Külön kiírásra méltónak ítéltém a' verset azon néhány sorát, melyekben néhai Sárváry Pálnak tanítása 's az ifjúsággal bánása módja, vallásos érzelmeivel, 's mivel, derült külsőjével együtt jellemeztetik.

Az 5^k 6^k lapon előszámláltatván a' tantárgyak, melyekkel a' „non intellecta paratus terque quaterque loqui” tanár foglalkozik: ez áll utánna:

Talia dicentem pronis te fida iuventus
Sensibus attendit: ceu cum regnator Olympi
Jupiter, auratum solium
Commotus, fulmen contorquet, et intonat: omnes
Extemplo Divi concurrunt: ipse potens
E solio loquitur, mandataque regia profert,
Quo mare, quo terras semper moderamine *régant*
Et quibus adficiant ingentia crimina poenis.
Hi vero cuncti surrectis auribus adstant,
Nil ausi proferre palam, nil dicere contra
Si quid et eveniat, quod votis obstet eorum,
Inter se tantum submissa voce susurrant.
Par morum doctrina tibi est. Quis Plato, quis
Sic potuit Cicero vitiis avertere mentes?
Tu non insanis ferula, non verberare torvo,
Altius at residens, illine gravitate tremenda
Tranquillus delicta premis: *cessante flagello*,
Obiurgata tuis paret lascivia frenis.
Nec tuus assiduo fons unquam deficit haustu:
Purior et maior sed in omnia pectora manat.
Hungaricos veluti faecundat flumine campos
Ister, ut Euphrates chaldaeos irrigat agros.
Gurgite nec solum collectus laberis uno,
At velut innumero prorumpens ore Timavus,
Multiplices aperis rivos: scaturit ille Latinis

CXXIII. után. Külön kiírásra méltónak ítéltém a' versezet azon néhány sorát, mellyekben néhai Sárváry Pálnak tanítása 's az ifjúsággal bánása módja, vallásos érzelmeivel, 's mivel, derült külsőjével együtt jellemeztetik.

Az 5^k 6^k lapon előszámláltatván a' tantárgyak, mellyekkel a' „*non intellecta paratus terque quaterque loqui*” tanár foglalkozik: ez áll utánna:

Talia dicentem pronis te fida iuventus
Sensibus attendit: ceu cum regnator Olympi
Jupiter, auratum solium⁵⁵³ conscendit, et ira
Commotus, fulmen contorquet, et intonat: omnes
Extemplo Divi concurrunt: ipse potenti
E solio loquitur, mandataque regia profert,
Quo mare, quo terras semper moderamine *rēgant*
Et quibus adficiant ingentia crimina poenis.
Hi vero cuncti surrectis auribus adstant,
Nil ausi proferre palam, nil dicere contra
Si quid et eveniat, quod votis obstet eorum,
Inter se tantum submissa voce susurrant.

Par morum doctrina tibi est. Quis Plato, quis
Sic potuit Cicero vitiis avertere mentes?
Tu non insanis ferula, non verbere torvo,
Altius at residens, illine gravitate tremenda
Tranquillus delicta premis: *cessante flagello,*
Obiurgata tuis paret lascivia frenis.
Nec tuus assiduo fons unquam deficit haustu:
Purior et maior sed in omnia pectora manat.
Hungaricos veluti faecundat flumine campos
Ister, ut Euphrates chaldaeos irrigat agros.
Gurgite nec solum collectus laberis uno,
At velut innumero prorumpens ore Timavus,
Multiplices aperis rivos: scattet ille Latinis
Artibus, hic Gratiis, variis sermonibus alter.
Sed minus est, turbae quod sedulus incutis artes,
Plus quod virtutes procul est malesuada libido.
Vidi ego iuvenem, quem perditus ante ferebat
Transversum luxus, postquam tua limina dextris
Contigit auspiciis, mores posuisse sinistros.
Quare me nunquam tua tam facundia praestans,
Quam perfecta movet virtus, et desino linguam
Mirari nimium, quoties considerare vitam.
Eximium quamvis adeo sanctissima vincit
Eloquium probitas, et cedunt moribus artes.
Ast bona pars vitiis animi decus oris opimi
Inquinat, et quantum doctrinae luce refulget,
Tantum criminibus sordet polluta nefandis.
Prima tibi semper magnorum est cura Deorum,
Quos summa pietate colis, revereris honore.
Te nunquam trepidae ruber abripit impetus irae,
Sed semper facies hilaris tibi; mixta lepori
Semper inest gravitas ac mitis ruga severae
Frontis, et in laeto non dura modestia vultu,
Inter discipulos et caros inter amicos
Iucundi sine felle sales, et melle faceto
Conditi. *Nec rus sapiunt tua dicta, sed urbem.* etc. etc.

A' tanárt, kiről így ítélt az ifjui romlatlan kebel, kinek azon szerencse jutott, hogy a' közpálya kezdetén, két jeles és tudós kartársa, u. m. Kocsi Sebestyén István, és Budai Ésaías, majd egész éven által rendszeren hallgatták philosophiai előadásait, később az egyházkerületi, illetőleg főiskolai kormányzat felett, az egyházi és világi rendek között támadt hosszas viták alatt, egy személyes érdekekből működő párt sokképen gyanúsította, és keserítette, magát az ő egyik fő jellemvonását, a' mivel emberséget oda magyarázván, hogy a' világi rend pártfogása mellett a' superintendenséget kívánja egykor elérni.

CXXV: *CsehSzombati Dániel* ugyanahoz, midőn a' kúpszeletekről tartott leczkéit béfejezte. 1808.

Artibus, hic Gratiis, variis sermonibus alter.
Sed minus est, turbae quod sedulus incutis artes,
Plus quod virtutes procul est malesuada libido.
Vidi ego iuvenem, quem perditus ante ferebat
Transversum luxus, postquam tua limina dextris
Contigit auspiciis, mores posuisse sinistros.
Quare me nunquam tua tam facundia praestans,
Quam perfecta movet virtus, et desino linguam
Mirari nimium, quoties considerare vitam.

Eximium quamvis adeo sanctissima vincit
Eloquium probitas, et cedunt moribus artes.
Ast bona pars vitiis animi decus oris opimi
Inquinat, et quantum doctrinae luce refulget,
Tantum criminibus sordet polluta nefandis.
Prima tibi semper magnorum est cura Deorum,
Quos summa pietate colis, revereris honore.
Te nunquam trepidae ruber abripit impetus irae,
Sed semper facies hilaris tibi; mixta lepori
Semper inest gravitas ac mitis ruga severae
Frontis, et in laeto non dura modestia vultu,
Inter discipulos et caros inter amicos
Iucundi sine felle sales, et melle faceto

Conditi. *Nec rus sapiunt tua dicta, sed urbem.* etc. etc. [A vers betoldás a következő két kéziratlapon, korrektúrajellel.]

A' tanárt, kiről így ítélt az ifjui romlatlan kebel, kinek azon szerencse jutott, hogy a' közpálya kezdetén, két jeles és tudós kartársa, u. m. Kocsi Sebestyén István, és Budai Ésaías, majd egész éven által rendszeren hallgatták philosophiai előadásait, később az egyházkerületi, illetőleg főiskolai kormányzat felett, az egyházi és világi rendek között támadt hosszas viták alatt, egy személyes érdekekből működő párt sokképen gyanúsította, és keserítette, magát az ő egyik fő jellemvonását, a' mivel emberséget oda magyarázván, hogy a' világi rend pártfogása mellett a' superintendenséget kívánja egykor elérni. [Az értékelés betoldás Sárváry Jakab jegyzeteinek utolsó lapján, sötétebb tintával.]

553 auratum |solium| [Betoldás a sor fölött, korrektúrajellel.]

CXXVI. *Gatsári István* (Collegiumi seniorsága, és külföldön is tanulása után, jeles pap Füzes-Gyarmaton, saját születése helyén) Sárvány Pálhoz irt versei, melyekben más tanáraitól is emlékezik.

CXXVII. *Ifjabb Báthory Gábor* hittanhallgató, – később Nagykőrösi predikátor, dunamelléki helyettes superintendens, jelenleg cs. kir. nyugalmazott miniszteri tanácsos, – a' Sárvány Pál neve napjára. 1817^{ben}.

CXXVIII. *Bányai József* Sárvány Pálhoz. 1810.

CXXIX. *Lakatos József* (költészeti osztály köztanítója, utóbb túrkevei, majd debreczeni lelkész) – ugyanahoz. 1816 v. 1817.

CXXX. *Lengyel Imre*, a' József fia, – később hites mérnök, Sz. K. Debreczen város számvevője – ugyanazon tanárhoz. 1816.

151. Sárvány Ferenc: Pótló jegyzetek a tartalomhoz

Pótló jegyzetek a Tartalomhoz.

I-hez. Buday Ézsaiás (akkor debreczeni főiskolai tanuló, később ugyanott tanár, végre tiszántúli püspök) volt tanuló társához Sárvány Pálhoz, ki akkor, mint nevelő, Kézsmárkon lakott Gencsy Ferenczcel és Gencsy Sámuellel, kik között az első katonává s később tábornokká lett. Mind ketten halálukig fentartották hajdani nevelőjük iránti szives barátságukat. –

XII-hez. Domokos Lajos Bihar megye követe volt 1790-ben. Tagja volt a Budai Zsinatnak is. Nagyeszü és tudományu ember, s erős tényező volt a mult század végén, mind a felekezeti, mind az országos dolgokban. Fija ő Domokos Márton debreczeni főbíró; apja Domokos Jakab Bihar megyei első alispánnak, Lőrincz Békés, utóbb Bihar megyei főjegyzőnek – Imre debreczeni tanácsnoknak – és Lukácsnak. –

Jakabnak a fija László, ki a Catholica hitre áttért, s királyi udvarnok lett, mag nélkül elhalt. Leánya Bárány Dóra Józsefhez ment férjhez.

Lőrincznek és Imrének nem maradtak gyermekeik. –

Lukácsnak maradtak gyermekei.

Legnevezetesebb volt a testvérek között Lőrincz, erős megyei és egyházkerületi vitatkozó, Gróf Rhédey Lajosnak is erős opponense. Gutaütésben halt meg a Nagyváradi közgyűlésben épen mikor követnek választatott 1825-ben. –

László diszes kiadása és kötésű könyveknek nagy barátja volt; úgy emlékszem, adott is azokból a debr. Főiskola könyvtárának. –

XIV-hez. Péczely József komáromi lelkész fia volt. Tanár Péczely József.

XVIII, XIX, XX, XXI-hez. Jellemzik Domokos Lajos szellemi munkásságát, mely annyiféle tárgyra kiterjedett. –

A Karacs Italia antiquája egy a legszebb földabroszok között. Mai nap sincs felülmúlva. Általában Karacs mappáiban a betűk szépsége különösen feltűnő.

XXII-hez. Benedek Mihály debreczeni lelkész és tiszántúli superintendens. Igen tanult ember, különösen a nyelvekben igen jártas. Nagy részt vett a debreczeni magyar Grammatica összeállításában. Czigányul is tudott. –

Csak azon körülmény is, hogy a Sárvány Pál morális philosophiájának bíráltságával oly szellemek, mint Domokos és Benedek, tüzetesen foglalkoztak, mutatja, milyen érdekes munka volt az a maga idejében! Lásd ugyan e tárgyra vonatkozólag Buday Ferencz XXXVI. szám

alatti levelét, úgy Kovács Mihály XXXIX. szám alatti levelét. Továbbá a XLIX és L, LIX és LX. LXI. LXIX. LXXII. szám alattiakat. –

XXIII. A Jénai tudós Társaság kitüntető figyelmét tanúsítja.

XXIV. XXXIX Doctor Kovács Mihállyal S. P. valamelyik académián németországban ismerkedett meg. Pesten lakott Kovács, s nem annyira a gyakorlati téren működött, mint nevezetes orvosi könyvek magyarra fordításában foglalatoskodott. – Így adtak ki általa Hufeland, Struve, és Grén egyes munkáik. A régi magyar szavakat szorgalmasan kutatta. –

XXVI, XXVIII, XXVII mint szintén XXXVIII a Karacs Ferencz életére vonatkoznak. Derék mappa-metsző volt; de minden ügyessége és szorgalma mellett is szegénységben élt.

– A XXVI-ban említett rézmetszők között legnevezetesebb Czetter, ki mindég oda tette „Sculpsit Samuel Czetter. *Hungarus*” Fő arczképek vannak tőle, például a Gróf Rhédey Lajosé, Gróf Károlyi Antalé, Gróf Teleky Sámuelé. –

Karacs arczképe tudtomra sehol sem jelent meg. –

XXIX. Ugyanezen Vay József volt az 1790-ki s későbbi országgyűlések híres vezér férfia. Az 1825-ki országgyűlésen már nem volt jelen. –

XXX. Lásd az íróra nézve a XXVI alatti levélre tett jegyzetet. – XLIV.

XXXI. Lásd a IV. számú levélre tett jegyzetet.

XXXIV. XXXV Doctor Sándorffy egy volt a korabeli hiresebb orvosok között, kiről Csokonai Vitéz Mihály is emlékezik. Később Nagyváradon lakott s megyei fő orvos volt. – Nagy barátja és tetleges előmozdítója a magyar színészetnek. –

XXXIV. Ez a Buday Ferencz írta a Polgári Lexicont. Testvére Buday Ézsaiásnak. –

XXXVIII. Ez az a Doctor Földi, kivel Csokonai jó viszonyban állott, kiről írja „*Kazinczy! Földi! kik belőlem már már poétát tettetek*” – Ezt siratja Ódájában is „Meggönyezetlen kell hamuhodni hát ákászd alján Földi tenéked is.” –

Mind a mellett, hogy Kazinczy kicsinylőleg szól róla: derék, mivel, tudós ember volt. Fenmaradt versei között legismertebb az, melyet ákászához irt:

„Ti gyermekek! majd ha ladjátok rózsá-szinü virágait májusban nyilni, ne bántsátok! Hadd fedjék Földi hamvait.” –

A levélben érdeklét munkája ma is hasznavehető. –

XL XLI XLII Péchy Mihály igen tudós katona volt; unoka testvére Péchy Imrének. Ő oltalmazta darab ideig igen csekély erővel sikertelen Győr várát a francziák ellen. –

XLIII XLIV Varga Márton a maga idejében jeles természettani könyvet adott ki. – Lásd LXXII.

XLV. Ez a Kis Sámuel volt az első rajztanár a főiskola rajziskolájában. Jeles rajzoló, kinek most is igen szép pastel-munkái láthatók ama rajziskolában; antik görög szobrok után készültek. –

Lásd ugyan ennek leveleit az LI-LVI számok alatt. –

XLVIII. Lásd Csehszombati Dánielre vonatkozólag a' LXXIII, LXXIV, CXXIV. és CXXV alattiakat.

LXXVII. LXXVIII. Meg is küldte Gróf Széchényi Ferencz a nemzeti könyvtár Catalogusait, melyeket a Sárvány Pál örökösei a főiskola könyvtárának ajándékoztak számos könyveivel együtt. –

LIX. LX. LXI. LXII. Ez a Fodor Gerzson volt darab ideig fogva a Martinovics ügyben, miképen azt Kazinczy Ferencz is említi naplójában. –

LXIII. Kazinczynak ez a levele bizonyosan a Rajzolás mesterségének készülésére vonatkozik. LXVI. Ez a Hari Péter később Máramaros vármegyének számvevője lett: (LXXXIV).

LXX. Nevezetes ezen levélben Schwartnernek elismerő nyilatkozata Sárvári Pál Rajzolás mestersége felől, melyről hízegőleg azt mondja, hogy: „megváltoztatta édes hazánknak rövid esméretét, mert ennek utánna nem magyar Arcadiában keressük fel már Debreczent, ugymint a melyet szerző magyar Athenássá tenni igyekeznek.”

Hasonló figyelemre méltatták ezen munkát Grof Széchényi Ferencz (LVII) Grof Teleky Sámuel az erdélyi tudós Főcancellár, (LXVII és LXVIII.) Péchy Mihály tábornok, (XLI) Tertina nagyváradi tanár (LXIX).

Valóban ezen munka magyarországon századát megelőzte, s az óta sem tudok itten utódját. Összehasonlítva a Dávid eredeti franczia munkájával, sem a szövegre, sem a metszetekre nézve magát meg nem szégyedheti. Ez a munka a magyar irodalomban eddig még érdeme szerint nem méltányoltatott. Ezzel csak a Buday Ézsaiás által egykorúlag kiadott Atlás vetékedik, melyet szintén debreczeni tanulók, Erős Gábor, Pethes Dávid és Pap Jozsef metszettek; miként amaz Beregszászy Péter (L). Itt az említettek értetnek „a debreczeni metsző ifjak” alatt. (LI.) Kis Sámuel észrevételei az ábrákra. –

LXX. Az említett Bekk kisasszonyoknak, – kik kamarás és királyi tanácsos Bekk Pál leányai voltak, – legifjabbika lett későbbben Gróf Dégenfeld Imre, egyházkerületi gondnoknak, s a Tisza Kálmán ipának neje. –

LXXII. LXXIV. CsehSzombati Dániel igen jeles latin költő volt; mit a jelen levélben említett Epithalamium is bizonyít. Lásd a CXXIV. számot. –

LXXV. Gróf Dezseffy József jó indulatjának és nemeslelkűségének kitűnő bizonyítványa, ki maga sem lévén rangjához képest gazdag ember, mégis segíteni igyekezett tetteleg a kárvallott Sárváry Pálon.

Épen így tett Kazinczy Ferenczel is. Benső viszonyaikat tanusítják a LXXVIII, LXXX, LXXXI, XCVI, C, CVIII alatti levelek is. –

LXXXII. Ez a Beregszászi Nagy Pál igen jártas volt a keleti nyelvekben, Magyar Gramaticát is irt németül, s kiadta németországon. – Sok évig házi barátja volt a szerencsétlen Báró Perényi Sigmondnak. –

LXXXIII. Az itt említett Gr. Teleky József a néhai Tisza Lajosné édes, és a Tisza Kálmán nagy atyja volt; nem pedig az académiái elnök Gr. Teleky József.

LXXXVIII. A papok és világiak közt folyt harc, mely ezen levélben említettük, mind két részről sok keserűséggel folyván, Sárváry Pálnak, – ki sem egyik sem másik féllel ügyét elrontani nem akarta, hivatalos állásánál fogva sok kellemetlenséget okozott, melyeket azonban nagy türelemmel viselt. Ha régi sebeket megújítani akarnánk: kézzel fogható, kétségfeletti adatokkal állhatnánk elő, melyek bizonyíthatnák, hogy életének későbbi éveit mily alávaló intrigákkal igyekeztek megkeseríteni ellenségei, s érdemeit elhomályosítani. Ha valaki csak ezen leveleket forgatja végig, melyek hozzá az akkoriban legtündöklőbb nevű, nagyérdemű férjfiaktól intéztettek: sejteni fogja: ki volt Sárváry Pál a maga idejében és virágában? Mily lelki erővel és szellemi tehetségekkel kellett megáldva lenni annak, ki egy szegény pap árvájából ily szellemi fokra birt emelkedni? Látni kellett a hálának azon kifejezését, melyet az országban széteszlott számos tanítványai minden érülködéskor iránta tanusítottak, hogy meggyőződjkék az ember a felől, miképen tanári kötelességének negyvennégy éven által miként felelt meg.

A fenn említett harcot az idő kiegyenlítette s a dolgot kellő eredményre vezette: de a harcból származott felhőktől Sárváry Pál emlékét, úgy a mennyire megérdemelné, s a mennyire az igazság hozná magával, meg nem tisztította, pedig ő is elmondhatta Horatiussal:

„Mea me virtute involvo.”

XC. Péchy Imre később Septemvir lett, s nagy későn Szent István kis keresztjét kapta, melyet már az előtt sok évvel megérdemelt volna. –

Egyik hőse a papok és világiak között folyt s a LXXXVIII szám alatti levélben felemlített tüzes harcznak. –

Ez a kitűnő ember sincs eddigelő kellőleg méltányolva. Az emberi természettől el nem válható némely kisebb gyengeségek mellett, nagy tulajdonokkal birt. Hazáját, felekezetét, a szellemi előhaladást élete végéig szerette, azoknak javára buzgón munkálódni meg nem szünt. Nagy szerencsétlensége volt, hogy oly nagy tehetségekkel bíró emberrel hozta össze a sors összekötetésbe, minő Gróf Rhédey Lajos volt, ki a vagyonnak, elmének, ügyességnek annyi fegyverével rendelkezett s az eszközökben nem mindenkor válogatott. Ezen ellenségeskedés tette annyira keserűvé a felekezet kebelében dult harczot, melyet végre is a fejedelem bölcsessége csilapított le. A történelem talán későbbi időben valódi világitásban fogja előtűntetni a harczot, s igazságosan fogja megbírálni a harczosokat, úgy a mint érdemlik. Egy bátor és részrehajlatlan ember már most is megírhatná; annyi adat van készen ezen korra nézve. –

XCIII. Az ezen levélben felemlített Szoboszlai Pap Istvánról elég legyen itt annyit felemlíteni, miszerént egy volt azon férjfiak közzül, kiket a természet sokoldalú nagy tehetségekkel áldott meg. Nagy emlékező tehetség mellett hasonló erejű ítélőtehetség; élénk képzelődés mellett komoly megfontolás; társalgási és diplomatiái ügyesség; egyforma tehetség a szónoklatra és írásbeli kidolgozásra; elmesség és egyszersmind világos, alapos ismeret a tudományok majd minden ágában; régi és újabb nyelvekbeni jártasság. Mind ezek oly magas szellemi polczra emelték mások felett, hogy méltán el lehetett mondani rolla:

„Velut inter ignes luna minores”

Egykor eljövendő részrehajlatlan életírója imosant alakot fog elő állíthatni a szegény reformatus papról, ki egyedül lelki tehetségei által szerzett magának oly szellemi állást, minőt elődei magoknak kivívni nem tudtak. De ezenfelül azt is kimutatandja, mily valódi protestáns, mily barátja volt a mivelődésnek, az iskoláknak; s a rólla adandó képnek ez nem fog érdekelenebb oldala lenni.

Befejezván 1855-ben az általa szokott ügyességgel vezetett egyházkerületi gyűlést, nyomban ágyba esett és meghalt, életét egyháza közügyeinek igazgatásában végezvén be. –

Irányában az elismerés, míg élt, gyakran hízegéssé, halála után pedig a bírálát több tekintetben méltánytalansággá fajult.

Sárváry Ferencz

JEGYZETEK

BEVEZETÉS

SÁRVÁRI PÁL

Sárvári Pál (1765–1846), a Debreceni Református Kollégium professzora, a 19. század országos hírű, jelentős nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező tudós- és tanáregyénisége volt.

Papi és nemesi családból származott. Bár Sárvári Pál ez utóbbit nem emlegette, de fia, Ferenc levelein rendre feltűnik címerük. Előbb a sárospataki, majd 1777-től a debreceni kollégiumban tanult. Különösen szoros baráti kapcsolatot ápolt két iskolatársával, Budai Ézsaiással és Márton Istvánnal.¹ 1779-ben az érmihályfalvi Gencsy Zsigmond két fiának nevelőjeként Késmárkra ment, ahol megtanult németül, tanult franciát és zenét. Itt ismerkedett meg Schwartner Mártonnal, a későbbi híres pesti egyetemi tanárral.² 1792-ben Göttingenbe ment egyetemi tanulmányokat folytatni. Fő támogatói Benedek Mihály, akkor egyházközségi főjegyző és Domokos Lajos főgondnok voltak. 1793-ban a konzisztórium meghívta a debreceni kollégiumba a matematika és a fizika mellett a filozófia tanítására is.³ 1795 novemberében Göttingenben doktorátust szerzett. Értekezése (*Commentatio de summis cognitionis humanae principiis*) 1795-ben meg is jelent. A szigorlaton vitatkozásra kijelölt társa a leveleskönyvben is szereplő Ráczkevi József volt.⁴ Hazafelé tartó útján Jénában megismerkedett a természetkutató társaság alapítójával, August Johann Georg Karl Batsch-csal, Wittenbergben Johann Jacob Ebert matematikussal, csillagászzal és költővel. 1795 végétől évtizedeken át a matematika és a természettan (mérten, fizika, statisztika, fizikai földrajz, meteorológia) rendes tanára volt a debreceni kollégiumban, közben a bölcsészeti tanszéken helyettes oktató volt, s viselte a rektori tisztséget is. A *Moralis philosophia*⁵ című erkölcsbölcselete, a magyarországi Kant-recepció egyik úttörő műve, oktatói tevékenységének eredménye. Eredetileg egy, „az egész Filozofiára anyai nyelvünkön írott compendiumot” szerett volna összeállítani, végül „minden Tanító nélkül-is könnyen érthető”⁶ könyvet írt előadási alapján. Az 1804-ben megjelent *Filozofusi ethika* című munkájában az erkölcsi kötelességekről elmélkedik és azok gyakorlására ad tanácsokat.⁷ *A rajzolás mesterségének kezdete*⁸ című tankönyve, amit ugyan egy német nyelvű munka alapján írt, a magyar iskolai rajztanításban

1 Törös László, *Sárvári Pál*, Nagykőrös, Arany János Társaság, 1938., 17.

2 *Uo.*, 16-17.

3 *Uo.*, 50.

4 *Uo.*, 54.

5 *Moralis philosophia*, melyekben az erkölcsi cselekedeteknek a józan okosság szerint való főregulája vagy principiuma kikeresődik és annak az Isten léteivel, a lélek halhatatlanságával, és a vallással való szoros egybekötötése előadódik, Pest, 1802.

6 *Uo.*, III-IV.

7 *Filozofusi ethika*, az az: erkölcsi tiszteinkről, vagy kötelességeinkről és gyakorlások módjáról a józan okosság szerint való tudomány, mely az erkölcsökről való filozófia II-ik része, N.-Várad, 1804.

8 *A rajzolás mesterségének kezdete*, A rajzolásban gyönyörködő tanulóifjak és gyermekek kedvéért írta Sárvári Pál, a Debreceni Református Kollégium rendes Mathezist és Fizikát tanító professzor, Rajzolta Lumnitzner György János, metszette Beregszászi Péter, a nevezett Kollégiumban tanuló ifjak I. Darab X. részre metszett Táblákkal, Debrecen, 1807.; *A rajzolás mesterségének kezdete II. darab*. Rézremetszett táblákkal, az árnyékolás módjairól, a szépség ízléséről, az emberi szépség legfelsőbb gráduzinak példáiról, azoknak vizsgálásáról és követéséről. A rajzolásban gyönyörködő tanulóifjak és gyermekek kedvéért írta Sárvári Pál, a filozófia doktora és a Debreceni ref. Kollégium rendes Mathezist és Fizikát tanító professzor, Rajzolta és metszette Beregszászi Péter, a nevezett Kollégiumban tanuló deákifjú Debreczenben, Debrecen, 1807.

hiánypótlónak számított: „a rajzolás mesterségének Oskoláinkban való tanítása és tanulása mind ez eddig újság.”⁹ A Magyar Tudós Társaság 1832-ben levelező tagjai sorába választotta. Emellett szintén levelező tagja volt a Jénában működő természetvizsgáló és ásványász társaságnak (Mineralogische Societät). Jelentős személyisége volt a debreceni (tiszántúli) református egyházi életnek is: 1810-ben pappá szentelték. 1814-ben tanácsbírói tisztségre emelte őt a debreceni egyházmegye, valamint tiszteletbeli tagjává választotta a losonci consistorium.

Sárvári Pálnak nagy szerepe volt a természettudományi képzés, a magyar nyelvű filozófiai műveltség és a hazai művelődés és oktatás színvonalának javításában. 1797-ben Domokos Lajos akarására kettéválasztották a filozófiaoktatást gyakorlati és elméleti részre. Az előbbi természettudományokat, matézist jelentett, amit Sárvári oktatott.¹⁰ A természettudományi műveltség előtérbe kerülését segítette elő az 1804-es ún. álmosdi tanterv is, amelynek kidolgozásában ő is részt vett.¹¹ Bölcséleti munkáival hozzájárult a magyar filozófiai szaknyelv megteremtéséhez.¹² Filozófiai munkásságáról többek között Horváth Mihály is megemlékezett kortörténeti összefoglalásában. „Az Apáczai Csery János óta nyelvünkön alig mívelt *philosophiát* ezen korban már néhány jeles férfit képviselte irodalmunkban. Sárvári Pál, debreceni tanár, és Endrődy János kegyesrendi pap a század elején *philosophiai erkölcsstudomány* ajándékozák meg tudományos irodalmunkat...”¹³ Szintén vezető szerepet játszott az intézményes rajzoktatás megteremtésében és európai színvonalra emelésében.¹⁴ A *Rajzolás mesterségének kezdete* című könyvében antik művek grafikai ábrázolásainak felhasználásával igyekezett a szépérzékét fejleszteni, főleg a kézművesekét és a mesterembereket, akik a mindennapi használati eszközöket készítették. Munkásságának hatása és eredményessége jól látható a rézmetsző diákok munkáin, akiket számontartott a korabeli könyvművészeti szakma. Debrecen a 19. század első felében nem vitt jelentős szerepet a magyar képzőművészeti életben, iparművészeti vonatkozásban azonban ízlésformáló hatása túlnőtt a város határain. Sárvári a neoklasszicizmus eszméinek egyik fontos hazai terjesztője volt. Széles körű tiszteletére utal, hogy Bihar, Bereg és Szabolcs vármegye is táblabírái sorába választotta.

Itt kell szót ejteni a Sárvári/Sárvári névalakról. Törös László, Sárvári Pál életrajzírója a kutatásai során úgy látta, hogy a család tagjai „nevüket nagyon változatosan írják: a régiiek inkább i-vel, az újabbak – Pál fiai – inkább y-nal”.¹⁵ Sárvári Pál esetében részben e megfigyelés alapján, részben pedig azért, mert a megjelent munkáin i-vel szerepeltette a nevét, a Sárvári alakváltozatot fogadjuk el. Jakab és Ferenc esetében meghagytuk az y-nal végződő névalakot, ahogyan ők használták.

A hagyaték több részben került a Városi (majd Déri) Múzeum történeti és irodalmi gyűjteményébe.

A Sárvári tudományos munkásságához és életéhez kapcsolódó dokumentumok első csoportja 1912-ben került be a múzeumba. A hagyatéki tételeket dr. Sárvári Gyula debreceni tisztii főorvos örökösei, bessenyei Széll Farkas királyi ítélőtáblai tanácselnök közbenjárására adták át Zoltai Lajosnak, a Városi Múzeum múzeumőrének azzal a céllal, hogy írja meg Sárvári Pál életrajzát. Zoltai azonban egyéb helytörténeti-régészeti munkái miatt az iratok feldolgozására nem ért rá és elhelyezte azokat a múzeum gyűjteményében: „most tehát azokat a múzeumunk gondviselésére bízom.”¹⁶

A következő hagyatéki anyag 1923-ban került a múzeumba. A Múzeumi Bizottság 1923. november 22-i ülésén jelentették be „*dr. Tóth Aurél nyug. kúriai bíró nagynénjének, özv. Kovács B. Gyuláné szül. Sárvári Róza úrnő végrendeletileg kifejezett azon akaratát, mely szerint a városi múzeum és közművelődési könyvtár eddig páratlanul álló adományban részesült. A nemes lelkű nagy asszony már életében méltóvá tette magát értékes adományaival arra, hogy őt »múzeum alapítónak« nevezhessük és most a híres Sárvári család három nemzedéke által gyűjtött műtárgyait, könyveit, kéziratait hagyományozta a múzeum és közművelődési könyvtár számára. A múzeum örökölt 13 drb. olaj-, víz- és pasztell festményt, egy szobrot, 3 kézi rajzot, 173 metszetet, 281 fényképet, 211 külföldi képes lapot, egy antik szekrényt, tükröt, egy modern barokk könyvszekrényt 236 kötetből álló nagyértékű könyvtárral és a Sárváryak által írott 563 drb. missilis levelet. A közművelődési könyvtár 750 drb. többnyire régibb kiadású könyvet kapott.*”¹⁷

Az 1924-ben beleltározott múzeumi tételek részben a Közművelődési Könyvtár Sárvári-hagyatékából kerültek be. A jelentések szerint: „*csereképpen a közművelődési könyvtártól a Sárvári hagyatékából 54 darab könyvet vettünk át, főképpen hazai és külföldi műkiállítások katalógusait, múzeumi vezetőket, bedekereket, képes albumokat; a városi levéltárból néhány múzeumi jelentést és szakértekezést.*” Emellett vásároltak Sárvári Pál azon ingóságaiából is, melyek árverésre kerültek: „*árverésén megszereztük a Heyek-féle Monographien zur Weltgeschichte c. sorozatnak kilenc, a Knackfuss-féle Künstler Monographien-nek tizenkét kötetét s három régi térképgyűjteményt. Megvettük továbbá: P. Goessler: Der Urmensch in Mitteleuropa, Haberland-Wisky: Néprajz, Prinz Gy.: Európa városai, Lambrecht K. Az őslények világa, Szamota Régi utazások, dr. Balogh A. Művelődés Magyarország földjén... c. könyveket; a Világlexikont s egy túlnyomólag debreceni vonatkozású régi halotti s más egyházi beszédeket tartalmazó kötetet.*”¹⁸

Kötetünk szempontjából a leglényegesebb gyarapodásra 1927-ben került sor. „*A helyi művelődés-történelem szempontjából pedig különösen becses dr. Tóth Emil árvaszéki elnök ajándéka: anyai részről való szép nagyapjának, Sárvári Pál híres professzor levélgyűjteménye, amely az*

⁹ *Uo.*,

¹⁰ BARCSA József szerk. *A Debreceni Református Kollégium története*, Bp., A Magyarországi Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1988, 132.

¹¹ *Uo.*, 151.

¹² *Uo.*, 163.

¹³ HORVÁTH Mihály, *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig*, 1. kötet, Pest, 1868, 55.

¹⁴ *Uo.*, 171.

¹⁵ TÖRÖS, *i. m.*, 5.

¹⁶ A Történeti gyűjtemény leltárkönyve: I.1912.273.

¹⁷ ZOLTAI Lajos, *Jelentés Debreczen sz. kir. város múzeumának 1923. évi működéséről és állapotáról = Jelentés Debreczen sz. kir. város múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1922 és 1923 évi működéséről és állapotáról*, Debrecen, 1924, 10.

¹⁸ ZOLTAI Lajos, *Jelentés Debreczen sz. kir. város múzeumának 1924. évi működéséről és állapotáról = Jelentés Debreczen sz. kir. város múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1924. évi működéséről és állapotáról*, Debrecen, 1925, 11.

1785–1846. évek közé eső időből származó 130 db. eredeti missilis levelet tartalmaz, Sárváry Jakab ügyvéd által írott magyarázó bevezetéssel.¹⁹

Szórványosan később is kerültek be Sárvári Pálhoz kapcsolódó dokumentumok, levelek. 1929-ben 7 db aprónyomtatvány, 4 db oklevél, 11 kézirat, 1939-ben pedig könyvek Kiss Lajos budapesti könyvkereskedőtől.

A LEVELESKÖNYV

Kéziratok, korabeli dokumentumok, tárgyak és levelek őrzik tehát egy 19. századi, európai látókörű debreceni professzor munkásságának, gondolkodásának, érdeklődésének és kapcsolatrendszerének nyomait, amelyek lehetővé teszik, hogy majd kísérletet tegyünk életvilágának rekonstruálására. Ennek első lépése Sárvári Pál levelezésgyűjteményének a kiadása.

A leveleskönyvet 1927-ben leltározták be a Városi Múzeumba, a leltárkönyvben I. 19/1927. leltári számot kapta. Jelenleg a Déri Múzeum Irodalmi tárában található K. X. 2006. 2. szám alatt. A kötetnek Sárváry Jakab a *Szöveg* alfejezet legelején közölt címet adta (Sárváry Pál levelezése 1785–1846), és egy címoldalt is készített. Az egybekötött levélgyűjtemény különböző méretű és minőségű lapokra írott levelekből áll, melyeket a kötet összeállítója utólag, más színű tintával, római számokkal látott el. Erre azért volt szükség, hogy az általa írt jegyzetek összeköthetők legyenek az egyes levelekkel. A leveleskönyv 624 oldalból áll, melynek jobb oldalait (317 oldal) ceruzával, vélhetően a 2006-os leltározás során oldalszámmal látták el. Ezt követi négy teljesen üres oldal. A leveleskönyvet 2016-ban restaurálták, ennek során az egyes levelek közé a gerincnél savmentes papírt fűztek be, amelynek következtében néhány sorvégi betű csak nagyon nehezen vagy nem olvasható. A leveleskönyv kemény kötéstáblája 23,5 x 27 cm méretű. A kéziratok többségét a levélírók saját kezű, elküldött levelei képezik, van néhány Sárvári által írt levél, válaszlevél-fogalmazvány, Ferenczy Istvánhoz írt ódája és egy Vergilius-fordítása. Találhatunk pár Sárvárit érintő, de nem neki szóló vagy általa írt levelet. Helyet kaptak a kötetben Sárvári Pálhoz írt panegirikusok is. A leveleket Sárváry Jakab részben édesapja hagyatékában rendezetlenül találta meg, kisebb részben másoktól gyűjtötte össze, s néhány levelet archiválás céljából lemásolt.

Jelen kiadásban ezt a Sárváry Jakab által összeállított, megjegyzetelt és talán általa bekötetett leveleskönyvet közöljük. Sárvárynak a kötethez fűzött előszavából tudjuk, hogy az összegyűjtött anyag csak egy kis töredéke a professzor levelezésének. „Nagyobb bővségben voltak a levelek az én emlékezetemre: de azok jelentékeny részét vagy megrongálta az idő, és kétszeri tűzvész megemésztette, vagy a feltört szobákból, garáza orosz katonák vitték el 1849. évi Augustus havában, midőn a boldogultnak kéziratban lévő több filozofiai és építészeti kész munkái is elvesztek. Nem találtak azolta a külföldön utazott, Angliában is több évig lakott jeles és szeretve tisztelt egyetlen testvérbátyjának Sárváry Jánosnak, Szabolcs megye 1800ban elhalt mérnökének többnemű írásbeli küldeményei; gyermekkori két legkedvesebb tanítójának, u. m. L. Farkas Jánosnak és Saátor Jánosnak számos levelei közzül is csak egy egy lap maradt fen e' gyűjtemény X. és LXIV. sz. alatt, más ismert hazafiak írását sem tudom már felmutatni.”²⁰ Egy ilyen kötet kiadásának mindenképpen egyik célja, hogy az egykori világ, a múlt, a levelek által láthatóvá

váljon, ugyanakkor töredékessége óvatosságra kell hogy intse a történészeket, akik majd Sárvári Pál élete bemutatására vállalkoznak. Vélhetően arra a belátásra kell jutniuk, amire Borbély Szilárd is jutott a posztumusz megjelent, Csokonai-tanulmányokat tartalmazó kötetében, amelyben több helyen is azt állítja, hogy a múlt fikció nélkül nem beszélhető el.²¹ Különösen igaz lesz ez a Sárvári Pál leveleskönyvére alapozó történetmesélések esetében, mert alig találunk benne általa írt leveleket és a hozzá írtak is meglehetősen hiányosak és esetlegesek. Nem lehetetlen, hogy amiket most, e leveleskötet ismerete révén lényegesnek és fontosnak látunk, a teljes levelezésben nem, vagy csak kevésbé számítanának annak. A töredékességnek és esetlegességnek azért van jelentősége, mert alapvetően határozta meg, hogy filológusként milyen kijelentéseket és megállapításokat tehetünk a levelekhez fűzött magyarázatokban. A leveleskönyv kiadásra előkészített első változatához fűzött megjegyzéseinket csak részben tudtuk felhasználni a mostani kötet jegyzeteiben, mert a múlt rekonstrukciója utáni vágy bizonytalan történetek elbeszélésébe sodort bennünket. Olvastuk a leveleket, amelyekben események, történetek és emberek szerepelnek, s gyakran megesett, hogy sehol sem találtunk forrásokat, feldolgozásokat; semmit, ami a leírtak értelmezésében segített volna. Amikor aztán mégiscsak fölbukkant egy adat, abba belekapaszkodtunk, s próbáltuk ugródeszkeként használni a múltba. Az elmúlt idő apró mozaikokból történő összeállíthatóságának a tapasztalata vagy inkább reménye perfekcionistaává tett bennünket. Bár már a munka legelején megállapodtunk benne, hogy bele kell nyugodni, ha minden törekvésünk ellenére sem találunk az értelmezést segítő adatokat, mégis képtelenek voltunk ehhez tartani magunkat. Nehéz volt elfogadni vagy magunkra alkalmazni a francia történész, Marc Bloch megállapításának igazságát, hogy a korabeli világokról és emberekről mindig a kortársak tudnak a legtöbbet, mert a későbbi korok számára már nem állnak rendelkezésre többek között azok a személyes levelek, naplók, hírek és pletykák, melyeket ők még ismerhettek.²² Így hát belenyugodtunk abba, hogy néha azt kell írni: „azonosítatlan személy”, „nem sikerült semmit kideríteni róla”; hozzá kellett szoknunk a „talán”, a „véltetően”, a „feltételezhetően” gyakori használatához. Persze a kutatási láznak volt azért néha váratlan hozadéka, pl. kiderült, hogy Péczely József professzor nemcsak a Csokonai-síremlék föllállítása, hanem a szabad bormérés mellett is kiállt egy röpiratban.

A forrás közlése azért is fontos, mert a kötet összeállítása óta eltelt több mint százötven év, a közgyűjteménybe kerülése óta pedig majd száz év. Ez alatt az idő alatt alig-alig olvasták, kutatták, használták. Borzsák István 1955-ben még úgy tudta, hogy megsemmisültek Sárvári levelei és feljegyzései,²³ s joggal, hiszen addig alig publikáltak néhányat. Gróf Dessewffy József 1842-ben Sárvári Pálnak írt levelét Sárváry Jakab közölte a *Hazánk s a Külföld* melléklapja *Heti Posta* 1867. június 9-i számában.²⁴ Törös László 1938-ban Sárvári Pálról írt életrajzában felhasználta a levélgyűjteményt, idézett belőle és többször is utalt rá, de pontos hivatkozások nélkül. Julow Viktor egy Kazinczy-levelet tett közzé 1967-ben,²⁵ 1969-ben pedig Borzsák István közölt teljes leveleket vagy levéltöredékeket.²⁶ Negyed századdal később, 1995-ben Sz. Kürti Katalin a Kiss Sámuelről írt könyvében tett közzé levélrészlete-

21 BORBÉLY Szilárd, „Nyugszol a nyárfáknak lengő hívesében”, *Tanulmányok Csokonairól*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, Déri Múzeum, 2023.

22 Marc BLOCH, *A Life in History*, Cambridge, University Press, 1991, 68.

23 BORZSÁK István, *Arany János és Johannes Auratus*, Filológiai Közönlöny 1955/1, 545.

24 *Heti Posta*, 1867. június 9., 92.

25 JULOW Viktor, *Kazinczy Ferenc ismeretlen levele*, *Studia Litteraria* 1967/5, 109–112.

26 BORZSÁK István, *Sárvári Pál levelezéséből*, ItK, 1969/2–3.

19 ZOLTAI Lajos, *Múzeumi jelentés, V. A múzeum gyarapodása = Jelentés Debrecen sz. kir. város múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1927. évi működéséről és állapotáról*, Debrecen, 1928, 20.

20 Jelen kötet 13–14. oldal.

ket,²⁷ ami újdonságnak tűnt, noha a festő életrajzát Balogh István is megírta, aki szintén közölte leveleit és a róla szóló korabeli, Sárvári Pál levelezésében található leírásokat.²⁸ Nem tudjuk az okát, miért nem történt meg eddig a leveleskönyv közlése, pedig téma- és adatgazdagsága sokféle történeti kutatás számára fontos lehet.

A levelezés bővelkedik történetileg értékes adatokban, s nem csupán Sárvári baráti-szakmai összeköttetéseit vagy munkásságának irodalmi és tudományos visszhangját illetően. Levélről levélre haladva egy kapcsolattörténeti háló szálai futnak-gombolyodnak előttünk, s a papírra pergő személyes emlékek közel engednek Sárvári magánviszonyaihoz, barátságaihoz, az utalások sokaságán keresztül pedig ráláthatunk az alkonyát élő rendi Magyarország művelődési, társadalmi, politikai, gazdasági sajátosságaira. Egy Sárvári Pálhoz mint a göttingeni egyetemre készülő diákhoz írt levélben a korabeli nyugat-európai egyetemekre induló diákok utazási szokásaiba, tanulmányaiba és a diákéletbe pillanthatunk be. A Sárvárihoz, mint tanárhoz érkezett panaszos hangú levelek a költők és a képzőművészek abban a korban is nehéz sorsára vetnek fényt, a művészetek iránti igény hiányára Debrecenben és vidéken, az orvos-értelmiségiek pályaindítását övező nehézségekre vagy a jogi tanulmányokat folytatók gyakorlati felkészülésének módjára. Néhány, a ferenci abszolutizmus idején, az értelmiségieket éberrel figyelő rendszerben is elküldött és célba érő, Kantról érkező levél a hazai bölcsélet európai horizontját villantja fel. Sárvári műveiből is jól látható, hogy ismerte és használta a korabeli munkákat, a tudóstársak és a lelkes vidéki műkedvelők pennájának köszönhetően pedig a tudományos ismeretek terjedésének mértékét és mélységét is megismerhetjük. Külön levél foglalkozik a bécsi protestáns teológiai fakultás alapításának körülményeivel, ami joggal kelthette fel a hazai protestáns értelmiség és a tanárság körében annak gyanúját, hogy iskoláik szabadságának a korlátozása a cél. Péchy Mihály és Sárvári levélváltásai a Kollégium és a Nagytemplom építéséhez szolgálnak aprólékos adalékokat, ami a tervezés és építkezés nehézségeire vet fényt. Találunk utalásokat a francia háború okozta viszontagságokra, a megélhetés akkori gondjaira, a rossz termésre, s végig futhat szemünk a napóleoni hadjárat lehetséges kimenetelét latolgató sorokon, amelyek által a szemtanúkkal együtt éljük át a korabeli emberek félelmeit és gyöttrő bizonytalanságát. Sárvári levélhagyatéka mindezek mellett betekintést enged a ferenci pénzleértékelés utáni mindennapokba, megmutatja a birtokosok és rendes fizetésű tanárértelmiségiek jövedelem- és vagyonszerzés feletti megrendülését, a devalváció hatását a kollégiumi professzorok megélhetésére, s távozásuknak a kollégiumi oktatásra gyakorolt következményeit. Szinte felsorolni is lehetetlen a témákat, amelyekkel Sárvárit megkeresték: a művészetektől kezdve a vallásügyi, oktatási és a bölcséleti kérdéseken át az építészeti és meteorológiai problémákig. Úgy tűnik, Sárváriról a polihisztor képzetű volt a korabeli világban, ami ugyan a levelezőtársak ismeretében a korban nem volt ritka, ugyanakkor mégis jelzi a megbecsültsége mértékét és széles körű voltát.

E leveleskönyv gazdag forrásanyag lehet köztörténet, egyháztörténet, építészet-, irodalom- és várostörténet számára, s kínálja magát a mikrotörténeti szempontú vizsgálódásokra is. Olyan kordokumentum tehát, amely egyes tartalmú forrásként a sokirányú hasznosítás lehetőségét ígéri s mivel pótolhatatlan, a tartalommentés érdekében indokolt volt először a digitalizálása, most pedig filológiai-történeti szempontokat érvényesítő papíralapú és elektronikus kiadása.

27 Sz. KÜRTI Katalin, *Kiss Sámuel (1781-1819), A debreceni „Rajzoskola” első professzora*, Debrecen, 1995.

28 BALOGH István, *Adalékok Debrecen képzőművészetéhez a XIX. század elején* = Művészettörténeti Értesítő 1955/4, 55–65.

SÁRVÁRY JAKAB, A KÖTET ÖSSZEÁLLÍTÓJA ÉS TESTVÉRE, FERENC

Sárváry Jakab a kötet összeállítása előtt tudatos gyűjtőmunkát végzett: az utolsóként besorolt levelekből kiderül, hogy kapcsolatba lépett apja levelezőpartnerével, akiktől remélhető volt, hogy kiegészíthetik a meglévő anyagot. Sárváry Jakabnak a múlt megőrzése iránti érzelme és felelősségvállalása nem előzmény nélküli. Ő gyűjtötte ugyanis össze Magyarország első néprajzi gyűjteményét az 1830–1840-es évek fordulóján, majd a mindössze ötven tárgyat 1841-ben a debreceni kollégiumnak ajándékozta. „*Vessző-, gyékény-, szalmafonatokat, kender- és gyapjúszöveteket, varrásokat, szűcs és szíjjártó munkákat, fakészítményeket hordott össze, pásztoroktól, halászoktól, földművesektől. Egyszerűbb háztartási eszközök mellett ruhadarabok, lakóházba való tárgyak és szerszámok akadtak a kezébe. Nem hiányzott néhány kuriózum sem, mint pl. a gödény állából készült dohányzacskó. Tudatos gyűjtésre utal, hogy az ekét, parasztház tetejét, nyoszolyát „mintákkal”, vagyis modellekkel örökítette meg. A kollektív lajstromát 1914-ben ismertető Zoltai Lajos megjegyezte, hogy a »tárgyak néprajzi értéke felől még Sárváry lelkében is csak homályos sejtések éltek; de ez elég volt neki, hogy ne sajnálja a fáradságot a derecskai uradalom területén élt jobbágnép ősi foglalkozását, életmódját illusztráló primitív eszközök, házi ipari cikkek összegyűjtésétől s a jövő idők számára való megmentésétől«. Az anyag nem érte meg a jövőt, Zoltai is csak a fűszeközökből, vesszőfonatokból látott pár hírmondót».²⁹ Kazinczy Ferenc levelezésének 1845-ös, Kilián-féle kiadása előszavából tudjuk, hogy Sárvárynál voltak Csokonai Vitéz Mihály ifj. Szilágyi Sámuelhez és Ercsei Dánielhez írt levelei is.³⁰*

Sárváry Jakab 1799. május 21-én született Debrecenben. Tanulmányai során hamar kiderült az ókori klasszikus irodalom iránti fokozott érdeklődése. Tanárai, Budai Ézsaiás, Ercsei Dániel és Péczely József hamar felismerték a fiú tehetségét. 1820-ban kezdte meg jogi tanulmányait, s 1823-ban tette le a jogi esküt. Az 1825–27. évi országgyűlés idején Pozsonyban lakott, s Esterházy Miklós herceg országgyűlési tudósítója volt. 1827-ben Pesten nyitotta meg ügyvédi irodáját, de már a következő évben a herceg Esterházy család derecskai uradalmának ügyésze lett, s Zemplén, Bihar, Szatmár vármegyék táblabírájává választották. 1841-ben a magyar akadémia büntetőjogi pályázatán a halálbüntetésről írt műve jutalomban részesült.³¹ Szabadidejében ókori klasszikusok fordításával foglalkozott. Phaedrus-fordítása megjelent,³² Lucanos *Pharsaliájának* fordítását azonban nem fejezhette be. Meghalt 1873. január 13-án.

Sárváry Jakab kiadásra szánta a kötetet, legalábbis erre következtethetünk a levelek elé írt bevezetője címéből: *Az olvasóhoz!* A leveleskötet összeállítása során több cél is vezette. Egyrészt meg akarta mutatni, milyen széles körű elismerés övezte édesapját: „*azon méltánylatot tüntetik fel, mellyben az ő szerény munkássága, az ébredő honi irodalom több kitűnő pártfogója és képviselője által részeltetett*”.³³ Ezen túl azonban tisztában volt a levelek történeti jelentőségével, forrásértékével is, azzal, hogy általuk megismerhetők az ország társadalmi és művelődési állapotai a 18. század második és a 19. század első felében, nem utolsósorban pedig a jobbító szándékú irodalmi-művészi értelmiség sorsa: „*valamint általában a hazai régibb állapotokra,*

29 Fejős Zoltán, *A néprajzi gyűjtemények tudományos perspektívái*, Tabula 2000/1.

30 Kazinczy Ferenc levelei Szentgyörgyi Józsefhez, ifj. Szilágyi Sámuelhez, Csokonaihoz és Ercseihez, Pest, Kilián György egyetemi könyvtár tulajdona, 1857, X.

31 *A büntetésről és különösen a halálbüntetésről*, Pest, 1844.

32 *Phaedrus, Augustus szabadosa aesopi meséinek öt könyve*, Bp., 1876.

33 Jelen kötet 15. oldal.

ügy közelebből ama rögs pályára is világot vetnek, mellyen e század elején az írók és művészek annyi feláldozással fáradoztak”.³⁴

Röviden szólnunk kell Sárvány Ferencről is, aki bátyja jegyzetei után újabb megjegyzéseket fűzött a levelekhez. Sárvány Ferenc 1808. október 17-én született Debrecenben, ahol tanulmányait is végezte. 1831-ben ügyvédi vizsgát tett. 1834-től négy évig jogtanár volt a Losonci Református Líceumban. Az oktatás mellett az 1836. évi úrbéri törvények magyarázatán dolgozott. Ezt követően Pesten ügyvédkedett. Az 1839–1840. évi országgyűlésen Mailáth Antal kancellár tudósítója volt. Az országgyűlés működéséről Antal öccsével több kötetre menő naplót írt s ennek kéziratát a debreceni kollégium könyvtárának ajándékozta. 1850-től a Debreceni Cs. Kir. Megyetörvényszék bírása, 1855-től a Nagyvárad kerületi Főtörvényszék tanácsosa volt. 1871 szeptemberétől a Debreceni Királyi Törvényszék első elnöke. Sajnos nem tudjuk, miért tartotta szükségesnek, hogy újabb megjegyzéseket fűzzön egy-egy levélhez. Vélhetően a múlt megismerhetősége érdekében gondolhatta, hogy azokat a töredékes adatokat is érdemes leírni, amelyeket ő ismer, vagy talán bizonyítani akarta, hogy apja hagyatékának megőrzését és gondozását maga is fontosnak érzi. Mindez azt is jelentheti, hogy kettőjükön kívül mások nem ismerték a kötetet. Sárvány Ferenc ugyanakkor korántsem volt olyan alapos, mint testvére, nagyon gyakran téves levélszámokat tüntetett fel megjegyzései előtt.

SZÖVEGKÖZLÉSI ELVEK

A szövegközléshez kapcsolódó szövegkritikai jegyzeteket a lábjegyzetek tartalmazzák.

A szövegkritikai közlés a Csokonai Vitéz Mihály levelezése nyomtatott kiadása elveit követi,³⁵ adaptálva a jelen anyagra, s alkalmazkodva a HUN–REN Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport levelezéskiadásai ugyancsak azon alapuló szövegközlési elvekhez. Ennek megfelelően a betűhív közlés elvét követjük a lehető legteljesebb mértékben. Ennek legfőbb oka, hogy „a sokszor rendkívül gyarló írás- és nyelvéllapotot mutató levelek – minden olvasási nehézség ellenére is – fontos művelődéstörténeti, nyelvészeti információkat hordozhatnak és hordoznak a kutatók és az érdeklődő közönség számára”.³⁶ Csak akkor élünk az emendálás lehetőségével, amikor értelemzavaró volt a megfogalmazás és a központozás. Az emendált szöveghelyekre minden esetben lábjegyzet hívja fel a figyelmet.

A kéziratokban olvasható egykorú rövidítéseket kétféleképpen kezeltük az átírás során. A kötőszavakat és ligatúrákat jelzés nélkül feloldottuk a szövegek könnyebb olvashatósága érdekében, az egyedi és a szokásos rövidítéseket (pl. s. k., m. p. stb.) viszont meghagytuk eredeti alakjukban. Az egyedi vagy egyszer használt rövidítéseket a tárgyi jegyzetekben, az egynél többször előfordulókat és a szokásosakat a *Szómagyarázatok és rövidítések* című fejezetben oldottuk fel. A szövegkritikai jelek számának csökkentésével a kutatócsoport levelezéskiadásaihoz hasonlóan az volt a célunk, hogy a főszöveg folyamatos olvashatóságát biztosítsuk. Az alkalmazott jelek feloldása a következő:

³⁴ Uo.

³⁵ Csokonai Vitéz Mihály összes művei, *Levelezés*, sajtó alá rend., jegyz. DEBRECZENI Attila, Bp., Akadémiai, 1999, 396–399.

³⁶ Uo., 396.

[ ] szövegkritikai jegyzetekben a sajtó alá rendező kiegészítései, megjegyzései. A szövegben a más kéztől származó rájegyzések.

| | szövegkritikai jegyzetekben betoldott szöveg, amelynek helyét is jelöljük. A főszövegbe beemeljük a betoldott pluszszövegrészt, a betoldásra utaló szövegkritikai jel nélkül. Csak a kapcsolódó lábjegyzetben szerepelnek a szövegkritikai jelek, köztük megismételve a betoldott rész, majd utána önálló mondatban, [ ] között jelezve, hogy a főszöveghez képest az eredetiben hol szerepel a lapon a betoldás.

< > szövegkritikai jegyzetekben a kéziratban áthúzott szöveg. Tehát ez esetben a főszövegből kimarad az áthúzott rész, és ezt csak a lábjegyzetben, a < > jelek közé beírva szerepeltetjük.

<...> szövegkritikai jegyzetekben a kéziratban áthúzott, olvashatatlan szöveg. Ez a jelzés szintén csak a lábjegyzetek között szerepel, a főszövegben semmi nem utal a hiányra.

[em.] emendálva. Csak értelemzavaró helyzetben alkalmaztuk.

Dőlt betű utal a főszövegben eredetileg aláhúzott szövegelemekre. Egyes kéziratlapokon vannak nem korabeli ceruzás aláhúzások. Minden bizonnyal egyes kutatók jelöltek be számukra érdekes, fontos szöveghelyeket. A dátumok esetében az aláhúzott dátumképző toldalékokat felső indexként írtuk át.

Félkövér szedés utal a főszövegben eredetileg kétszeres aláhúzással kiemelt szövegelemre.

Ha nem olvasható ki a szöveg, csak következtethetünk, akkor a szövegkritikai jegyzetben a következő szerepel: [Bizonytalan olvasat.] Ez esetünkben gyakran a kötésből adódik, ugyanis a bekötés helyeit sérülés nélkül nem lehetett volna kibontani és megvizsgálni, s kérdéses, hogy olvasható maradt volna-e a szöveg.

Az átírás esetében két módon jártunk el. Ha nem olvasható, hogy mit írt át a levélíró, akkor pl. w[.]rklichen [Átírással javítva.] Ha olvasható, akkor pl. a főszövegben auswärtigen olvasható, a lábjegyzetben pedig félkövérral az átírt szövegrészt: ausgärtigen [Átírással javítva.]

A központozást nem javítottuk, kivéve, ha többértelműség, értelemzavaró helyzet áll elő javítás nélkül vagy a központozás hiányában.

A kötet a Sárvárihoz írt levelek szövegeit betűhűen közli, e gyakorlattól csak néhány, ma már nem használatos betűforma esetében térünk el (f = s, o = ő, ú = ű). Nem javítottuk a magánhangzók ékezethiányát sem, a szöveghűség érdekében érdemesnek tartottuk úgy hagyni, ahogy van, kivéve az értelemzavaró eseteket.

A keltezésnél, ha tudtuk, a hiányzó adatokat [ ] között közöljük.

A korabeli zárójelet /: :/ a ma használatosra írtuk át: ( ).

A főszövegben az arab számmal sorszámozott és mai helyesírással beillesztett címek a sajtó alá rendezőktől valók, s az azonosításra szolgálnak. A levelek közlésekor feltüntettük az eredetileg szereplő római számokat, amelyek főszövegek és a Sárvány Jakab és Sárvány Ferenc által írt jegyzetek összekötését, megfeleltetését szolgálták.

A LEVELEKHEZ FÜZÖTT MAGYARÁZATOK

Főszöveggént a leveleskönyvben található levelek és egyéb szövegek, ezek javításai és a rajtuk vagy a külzeten olvasható rájegyzések szerepelnek. Ha tudjuk, kiről van szó, megnevezzük a rájegyző személyét is. Ha csak feltételezésről van szó, jelezzük.

Nehéz eldönteni, mit kell magyarázni és mit nem. Mivel a kiadás elsősorban a szakmai közönségnek készül, ezért a legszükségesebb magyarázatok írása mellett döntöttünk. A jegyzetek készítése során azonban azzal kellett szembesülnünk, hogy sok 18. és 19. századi eseményről, történésekről, intézményről és személyről szinte alig lehet valamit tudni. Hiába említi monográfiák és tanulmányok sokasága ezeket, ha az adatok forrása gyakran bizonytalan s a hivatkozások egymásra történnek. A levelek írásának idejében köztisztületnek örvendő, általánosan ismert személyekről sokszor szinte semmi nyom nem maradt ránk.

A levélírók és a versszerzők életrajzát nem a levelekhez fűzött magyarázatokban, hanem külön fejezetben (*Életrajzok*) közöljük, hogy elkerüljük a felesleges ismétlődéseket. Ha nem levélíróként szerepelnek, akkor is csak az azonosításhoz szükséges rövid magyarázatot adunk. Az életrajzok részletességéről részben a közismertség foka alapján döntöttünk. Részben viszont az életrajzi adatok hiánya, pontosabban megléte szabta meg, miről írunk. Így, bár néha az életrajzi adatok esetlegesek, a levelek kontextusában nem vagy kevésbé relevánsak, mégis számos esetben első olvasásra látszólag lényegtelen adatokat közlünk, mert csak ennyit találtunk az adott személyről. A beazonosíthatóság érdekében mégis célszerűnek láttuk ezeket az olvasóval megosztani. Amennyiben nem sikerült azonosítani a személyt, jelezzük. Ugyanígy jártunk el az események, történések, utalások és intézmények magyarázata esetében is.

A levelekhez állandóan kapcsolódó jegyzetapparátust a *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* jelenti. Ez előtt a levelek és kéziratok azonosításra szolgáló adatait közöljük. Az eredeti elrendezés sorrendjén nem változtattunk, ugyanakkor újraszámoztuk a leveleket, arab számokkal jelölve a sorrendet, ami tehát nem egyezik meg a Sárváry Jakab által kiosztott sorszámokkal. Ennek oka, hogy a néha egymással ugyan összefüggő, de különálló leveleket nem választotta szét, valamint számozás nélküli leveleket is beillesztett a kötetbe, amelyeknek utólag kellett sorszámot adni. Tehát az egységesség elve és a követhetőség szempontja alapján döntöttünk az arab sorszámok jelölés elsődlegessége mellett. A Sárváry Jakab és Sárváry Ferenc által írt jegyzetek esetében a jegyzeteik bekezdései elején álló, eredeti római számú sorszámozás megőrzése mellett döntöttünk, mert a forrás részének tartjuk, s ezért, ahol kellett, magyarázó jegyzetekkel is elláttuk azokat. Megjegyzéseinek kapcsolódását főszövegekhez a jegyzeteik elején álló, néha raggal ellátott római számok biztosítják.

A *Kézirat*, a *Megjelenés* és a *Keletkezés* alfejezetek megléte attól függ, hogy tudunk-e érdemben mondani valamit ezekkel kapcsolatban. A levelek döntő többsége elküldött levél, a levélíró saját kezű kézírata. Így a *Kézirat* rovat csak akkor szerepel, ha ettől eltérő kézíratról van szó: archiválási másolat, autográf műkézirat vagy autográf levélfogalmazvány. Az archiválási másolat arra utal, hogy Sárváry Jakab azért másolta le, mert nagyon rossz állapotúnak, a megsemmisülésnek kitétnak látta a leveleket. Az autográf műkézirat megnevezést abban az esetben használjuk, amikor nem levélről, hanem versekről van szó. Az autográf levélfogalmazvány esetében pedig Sárváry Pál által írt levéltervezetről van szó. A *Megjelenés* címsort csak akkor használtuk, ha publikálták a levelet. Ekkor a nyomtatásban megjelent levelek, kéziratok megjelenési helyét, bibliográfiai adatait közöljük. Jelezzük azt is, ha csak részletet vagy töredéket közöltek belőle, kivéve Törös László könyvét, mert abban hiányoznak az idézett levelek pontos hivatkozási adatai, ill. olyan levelekre is utal, amelyek ma már nem lelhetők fel. A többi levelet kiadatlanak tekintjük, ami azt jelenti, hogy nincs tudomásunk róla, de nem lehetetlen, hogy valahol mégis közölték. A 108. számú levelet például, amit Dessewffy József gróf írt Sárváry Pálnak, 1867-ben közölte Sárváry Jakab, de csak egy szerencsés véletlen révén akadunk rá. A *Keletkezés* rovat is hiányzik a legtöbbször. Ennek oka,

hogy többnyire ismeretlenek az életrajzi és szövegkontextusok, s ha nem tudunk többet arról, ami a levélben szerepel, annak megismétlése fölösleges lett volna. A legtöbb esetben nem ismerjük, mikor kerültek kapcsolatba a levelezőtársak, miről leveleztek még, mi kötötte össze őket. Van persze néhány kivétel. A Sárvári Pálról szóló írásokban, mindenekelőtt Törös László életrajzában néhány esetben megtalálhatjuk, mikor is kezdődött Sárvári és a levélíró kapcsolata, de ennek alakulása, folyamata, esetleges módosulása a levélváltások hiányában nem követhető. Így a közlés egységességének megőrzése érdekében úgy döntöttünk, hogy a keletkezésről csak abban az esetben írunk, ha érdemi információt tudunk közölni. A *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* részben azokhoz a kifejezésekhez, személyekhez, intézményekhez, történeti adatokhoz és történésekhez kapcsolódó észrevételek kaptak helyet, amelyekről úgy gondoltuk, magyarázatra szorulnak s megkönnyítik a levelek megértését. Törekedtünk arra, hogy a tárgyi magyarázatokat mindig a levélbeli utalások kontextusára reflektálva írjuk meg, azonban ezeket nem mindig sikerült felfejtenünk. Az idegen nyelvű levelek esetében e rovat legelején közöljük a fordításokat, valamennyi tartozékukkal együtt. Ha idegen nyelvű levélről van szó, akkor a magyarázó jegyzet további részében előbb az eredeti szövegrészt idézzük, majd / jellel elválasztva a fordítást közöljük, és ezt követik a magyarázatok.

Külön kell szólnunk a Sárvári Pálhoz írt tisztelgő versekről. E Sárvárihoz írt, kisebb részben magyar, olasz, többnyire latin nyelvű dicsőítő költemények igen nagyszámú irodalmi-intertextuális kapcsolódással rendelkeznek, s egyes ókori vagy reneszánsz szerzők műveit idézik meg. Általában sorok szintjén, néhol azonban nagyobb műrészeket erejéig is megfigyelhető bennük a forrásszövegekkel való azonosság. Mivel a dicsőítés magánlevelek formájában történik, nyilvános felhasználásukról nincs szó (vagy csak elvétve), a többségük diákoktól származik, mintegy a megszólított előtti tanulmányi előhaladásról számadást adva, inkább afféle művészi nyelvi (retorikai) „vizsgaelőadásokként” értelmezzük őket. Egyértelmű a versek formulás jellege, bevett szövegelemek használata. Borzsák István megállapítását, mely szerint a latin nyelv használata Sárvári és barátai körében az egymás előtti tetszelgés eszköze,³⁷ igazolva látjuk a dicsőítő verseket írók esetében is. Ezért eltekintünk a fordításuktól, magyarázatuktól és az intertextuális kapcsolatok feltárásától. Erősen kérdéses lenne ugyanis egy ilyen vizsgálat értéke és tudományos hozadéka. Nyelvi ellenőrzésüket elvégeztük.

A *Szómagyarázatok és rövidítések* fejezetben kaptak helyet azok a rövidítések, melyeket a korábban említettek szerint nem oldottunk fel, valamint azok a szavak, kifejezések, amelyek többször előfordulnak és amelyeknek a jelentése mára elhomályosult.

A jegyzetekben rövidítéssel szereplő szerző- és műhivatkozásokat az *Irodalomjegyzék* című fejezetben oldjuk fel.

Ezeket követi a *Névmutató*, a *Levélírók szerinti mutató betűrendben*, majd a *Melléletek*, amely részben néhány levél fotóját közöljük.

A kötet sajtó alá rendezése során nagyon sok közeli és távoli kollégától kaptunk segítséget. Mindenekelőtt Debreczeni Attilának a HUN–REN Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport vezetőjének kell köszönetet mondanunk, aki a kezdetektől segítette a munkánkat. Bármikor fordulhattunk hozzá kérdéseinkkel. Köszönjük Fazakas Gergely Tamásnak, a Csokonai Könyvtár Források sorozatának másik szerkesztőjének, hogy befogadta kötetünket. Köszönjük Kovács Teofilnak szakmai lektori munkáját. Nagyon sok kolléga ne-

37 BORZSÁK 1969, 368.

vét kellene felsorolnunk az irodalomtörténet-írás, a helytörténet-írás, a művészettörténet, orvostörténet és egyéb tudománytörténet-írás területéről, akik akár egy, de számunkra megoldhatatlan probléma megoldásánál segítettek, s akiknek köszönettel tartozunk. Félve attól, hogy valakinek a nevét kifelejtenénk, így mint egy egymással szolidáris tudományos-szellemi közösség tagjaként mondunk köszönetet valamennyiüknek. Köszönjük Posta Anna latin fordításait és a szövegátírásban nyújtott segítségét, a német nyelvű szövegek esetében Kornya Istvánt és Váradai Katalint illeti köszönet. Sokat köszönhetünk az olvasószerkesztőknek, Szabó Anna Violának, aki nemcsak gondozta a szöveget, hanem számos kérdéssel, megjegyzéssel segített jobbá tenni. Ugyancsak köszönjük Szekeres Krisztina korrektori munkáját. Köszönöm közvetlen kollégáim Aranyi Fruzsina, Debreczeni-Veisz Bettina, Bélteki-Dolhai Réka és Pótor Barnabás segítségét a névmutató elkészítésében. Köszönjük Szendiné Orvos Erzsébetnek, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára igazgatójának a támogatását. S végül, de nem utolsó sorban köszönjük a Déri Múzeum munkatársainak a pályázat lebonyolításában nyújtott segítségét.

JEGYZETEK AZ EGYES SZÖVEGEKHEZ

1. Sárváry Jakab: Az olvasóhoz! Debrecen, 1869. szeptember 30.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Sárváry Jakab – Sárváry Jakab (1799–1873) ügyvéd, szakíró, műfordító. Részletesen írtunk róla a jegyzetek előtti bevezető részben.

rendes tanára – 1795 novemberétől lett a matematikai és természettani tanszéken rendes, a bölcsészeten pedig helyettes oktató.

táblabírája – 1814-ben lett a debreceni egyházmegye tanácsbírója.

a' magyar académiá – 1832. március 9-én választotta a Magyar Tudós Társaság levelező tagjának.

társaságok levelező [tagja] – Az egyik a Johann Georg Lenz, a jénai egyetem ásványtanta-nára által 1797-ben alakított jénai Ásványtani Társaság (Mineralogische Societät). Sárvárit 1799-ben választották meg tagnak, 1801-ben is szerepelt a neve a 73 magyar tag között. (TOLDY 1847, 4.; MAGYARY-KOSSA 1940, 350.; CSÍKY 1981, 344.; GURKA 2015, 55.)

losonczi consistoriumnak pedig tiszteletbeli tagja – Nem tudtuk kideríteni, mikor lett tiszteletbeli tag.

Fésős András – (1801–1855) református lelkész. A debreceni református kollégium neveltje, tanító, majd iskolaigazgató. Göttingeni tanulmányait követően lelkészi hivatalt vállalt. Az 1843–1844. évi országgyűlésen Pozsonyban az egyházkerület hitszónoka. 1842-ben a debreceni egyházmegye megválasztotta esperesnek és a kerület főjegyzőjének.

emlékbeszédet – TOLDY Ferenc, *Gyászbeszéd Sárvári Pál felett*, Magyar Akadémiai Értesítő 1847/1, 1–5

philosophiai koszorúzott pályairatában – A Magyar Tudós Társaság által 1831-ben kiírt *Tudományos művelődésünk története időszakonként mit terjeszt élénkbe a' philosophia állapotja iránt? és tekintvén a' philosophiát, miben 's mi okra nézve vagyunk hátrább némely nemzeteknél?* című pályázatra beküldött pályaműről van szó. „A' nagy jutalmat (100 ar.) Almási Balogh Pál academiái lev. tag' irata, nyerte el; Hetényi Jánosé pedig mint másod rangú, nyomtatatni rendeltetett ivéért négy darab arany díjjal.” (*Tudománytár 3. kötet*, 1834, 248.)

dr. Almási Balogh Pál – Almási Balogh Pál a *Felelete ezen kérdésre: Tudományos művelődésünk története időszakonként mit terjeszt élénkbe a' philosophia állapotja iránt; és tekintvén a' philosophiát, miben 's mi okra nézve vagyunk hátrább némely nemzeteknél?* (Budán, Magyar Tudós Társaság, 1835) című munkájában a következőket írta Sárváriról: „Ide tartozik debreczeni professor Sárvári Pál is, ki magának nagy érdemet szerze az által, hogy az erkölcsi philosophiát már a' múlt század' végén magyarul tanítá. Már külföldön laktában egy jeles philosophiai értekezésével jelelé ki magát prof. Sárvári. Fent említett erkölcsi philosophiáját két darabban adá ki, mellyeknek elsőjében az erkölcsi philosophia' elveiről, másodikban az erkölcsi kötelességekről értekezik. Ezen szép tudománnyal és bő olvasottsággal, 's a' mi a' munka' egyik érdeme, tiszta és érthető előadással írt nagybecsű munkában, a' derék szerző mérséklett elvet állít fel, Feder' útmutatása szerint, mellynél fogva a' jó cselekedetre indíthat mind a' külső haszon,

mind a' lélek' belső öröme 's megelégedése, mind különösen 's főképen a' kötelesség." (*Tudománytár* 3. kötet, 1835, 128–129.)

püspök Horváth Mihály – HORVÁTH Mihály, *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig*, 1. kötet, Pest, 1868, 55.: „Az Apáczai Csery János óta nyelvünkön alig mívelt philosophiát ezen korban már néhány jeles férfiú képviselte irodalmunkban. Sárvári Pál, debreczeni tanár, és Endrődy János kegyesrendi pap a század elején philosophiai erkölcstudományjal ajándékozzák meg tudományos irodalmunkat...”

kik is betűrendben – A felsorolt személyekről az Életrajzok című fejezetben lehet olvasni. Közülük alább csak azokról a személyekről szólunk, akiktől nem maradt fenn levél, ezért az életrajzi fejezetbe nem kerültek be.

Sárváry Jánosnak – Sárvári Pál egyik életrajzában sem tesznek említést János nevű testvéréről. Csak egy szöveget találtunk, amelyben írtak illenek a bevezető rövid leírásához, viszont rokoni viszonyra nincs benne utalás: „Mivel a berceli zenebona egyik eseménye a Körtvélyes-szeg legázoltatása volt, a tanúkihallgatások során nyomatékosan kutatták: mekkora is lehetett a Bessenyei György és István által legázoltatott földek területe. Sajátos módon a megye már augusztus 3-án Bercelre küldte Sárváry János geometrát” (FÜR 2000, 265.)

író Aranyka György – Aranka György (1737–1817) erdélyi hivatalnok, író, költő, műfordító, irodalom- és tudományszervező. Marosvásárhelyen és Nagyenyeden tanult, és már a húszas éveiben bekerült a hivatali élet vérkeringésébe. Volt írnok, iktató, később az Erdélyi Királyi Tábla ülnöke, majd marosvásárhelyi törvényszéki bíró. Költőként viszonylag későn, negyvenéves kora után került a nyilvánosság elé. Verseit kezdetben a *Magyar Hirmondó*, a *Magyar Museum* és az *Orpheus* közölte. Az 1790-es évektől jelentek meg német és francia műfordításai, s ezzel egyidejűleg bekapcsolódott Erdély kulturális életének szervezésébe is. Kezdeményezője, alapítója és titkára lett az *Erdélyi Nyelvművelő Társaságnak*.

Hatvani István fia – Hatvani István (1766–1816) író, műfordító, Bihar vármegye helyettes levéltárnoka, később nagyváradi iskolaigazgató. Áttért katolikus hitre. Németből több színművet fordított.

plebanus Kassai József – Kassai József (1767–1842) nyelvtudós, szótáríró, római katolikus pap. A napi nyelvhasználat sajátosságait, főként a népnyelv táji vonásait érzékeltető módszeres gyűjtéseivel nagyban hozzájárult a magyar nyelv szókészletének eredetére vonatkozó kutatásokhoz. Munkásságáért 1832-ben beválasztották a Magyar Tudós Társaság levelező tagjai közé. Főműve: *Származtató, 's gyökerésző magyar-diak Szó-Könyv, a' melj a' magyar szókat gyökeröknél fogva nyelv-tanítólag, s' ítéletesenn adja-elé I–IV.*, Pest, 1833–1838.

esperes Katona Mihály – Katona Mihály (1764–1822) református lelkész, nemzetközi elismertségű földrajztudós. 1824-ben jelent meg a *Közönséges természeti földleírás* című műve.

Kis Bálint, a' nemrég elhúnyt hasonnevű képrő, és nemz. képtár-ör édes attya – Kis Bálint (1772–1853) a szentesi egyház lelkésze, történetkutató, tankönyvíró, iskolai felügyelő. Történeti vizsgálódásait jórészt az ősmagyarságra, kisebb részben pedig más pusztai népekre vonatkozóan folytatta. Kutatásainak eredményét *Magyar régiségek* (I–III. Pest, 1839) című könyvében foglalta össze. A mű megjelenésének évében tudományos munkájának elismerésül elnyerte a Magyar Tudós Társaság levelező tagja címet.

superintendens Kis János – Kis János (1770–1846) író, költő, műfordító, 1812-től haláláig evangélikus püspök, a Magyar Tudós Társaság tagja.

Kövári Pál – Kövári Pál (1766–1826) káplán Tatán 1794–1795 között (Szentgyörgyi József mellett), majd lelkész 1795–1826 között, 1810-től egyházmegyei perceptor, 1815-től jegyző, 1822-től esperes. Talán 1782-től tanult Debrecenben.

Méhes Sámuel – Méhes Sámuel (1785–1852) tanár, nyomda- és laptulajdonos, író, szerkesztő, bölcséleti doktor, a kolozsvári református főiskola matematika és fizika tanára, 1836-tól a Magyar Tudós Társaság levelező tagja. Kiadta Méhes György *Arithmetikáját* (1814, 1819, 1833) és rokona, Deáki Filep Sámuel fordításában Barthélemy *Az ifjú Anacharsis utazása Görögországban* című művét. 1832-től 1848-ig szerkesztette és saját nyomdájában kiadta az *Erdélyi Híradó* című politikai lapot és 34-től melléklapját, az ismeretterjesztő Vasárnapi Újságot, 1832-től 1844-ig pedig a *Nemzeti Társalkodó* című történeti és irodalmi hetilapot.

Miller Ferdinánd Jakab – Miller Jakab Ferdinánd (1749–1823) jogakadémiai tanár, könyvtáros. 1803-ban a Nemzeti Múzeum könyv- és éremgyűjteményének őrévé, 1808-ban az intézmény igazgatójává nevezték ki.

Óry Dániel – Óry-Fábián Dániel okleveles mérnök, budai királyi (országos) hajózási felügyelő. 1807-ben kapott oklevelet. Szabályozási tervet készített a Rábára és a Maros egy szakaszára is. Az 1815-ben létrehozott Hajózási Igazgatóság első vezetője. (DÓKA 1985, 19–43.)

Kis-Szántói Pethe Ferencz – Pethe Ferenc (1762–1832) újságíró, gazdasági szakíró, az első magyar gazdasági szaklap szerkesztője. 1780-tól a Debreceni Református Kollégium tanulója, majd külföldi egyetemeket látogatott. 1796 és 1797 között Bécsben az 1794-től kiadott első magyar nyelvű gazdasági lap, a *Vizsgálódó Magyar Gazda* szerkesztője, kiadója. 1797-től 1801-ig a keszthelyi Georgikon egyik szervezője, tanára, vezetője. 1801 és 1814 között az Esterházy család szolgálatában állt, és gazdálkodott. Ebben az időszakban jelent meg a *Pallérozott mezői gazdaság* című háromkötetes és a *Mathesis* című kétkötetes műve. 1814-től Bécsben, 1816-tól Pesten jelentette meg lapját, a *Nemzeti Gazdát*. 1827-ben Kolozsváron megindította az első erdélyi politikai lapot, a *Hazai Híradót*, amit 1828-tól *Erdélyi Híradó* címmel adott ki.

Sennoicz Mátvás – Sennovitz Mátvás (1763–1823) az eperjesi evangélikus leányiskola igazgatója, 1794-től az általa alapított magán nőnevelő vezetője és tanára. Német nyelvű munkáinak többsége a neveléssel, illetőleg az eperjesi intézettel foglalkozik. Tagja volt a jénai ásványtani és a wetterauai természetkutató társaságnak. (FEHÉR 1999.; SZELÉNYI 1929.)

Schedius Lajos – Schedius Lajos (Johann Ludwig von Schedius) (1768–1847) német-magyar filológus, az esztétika professzora, lapszerkesztő, térképszerkesztő, dramaturg, pedagógiai szakíró, a Magyar Tudós Társaság tagja, a Kisfaludy Társaság alelnöke. A pesti tudományegyetemen a nyelvtan és az esztétika rendes tanára (1792–1847), a görög nyelv előadó tanára (1793–1806), helyttestanára (1806-tól), a bölcsészettudományi kar dékánja (1796–1797 és 1809–1810) és az egyetem rektora (1834–1835). Az első magyar színtársulat dramaturgja (1790). Az *Urania* (Kármán Józseffel, 1794), a *Literarischer Anzeiger für Ungarn* (1797–1799) és a *Zeitschrift von und für Ungarn* (1802–1804) című folyóiratok szerkesztője. A jénai *Allgemeine Literatur-Zeitung Intelligenz-Blatt* című folyóirat mellékletében elsőként írta meg a magyar irodalom német nyelvű történetét.

Thezárovich János – Thezárovich/ Thezárovics János (1772–1838) 1799-től a székelyhídi római katolikus hitközség plébánosaként szolgált. 1806-tól volt belényesi plébános, majd alesperes és táblabíró.

boldogült szüléim silhouettjén kívül – Minden bizonnyal arról a Thezárovich János által készített árnyképről van szó, melyet a Déri Múzeum Képzőművészeti gyűjteményében a II.1923.147. ltsz.-on tartanak nyilván, s amit korábban Sárvári Pálról és nejéről készült ábrázolásként határoztak meg.

silhouettjén – (fr.) sziluett, árnykép

Quodlibet-képet bírok – Képkeretbe foglalt, összefüggés nélkül összeválogatott és egymás mellé helyezett metszetekből álló alkotás.

A' nevelés formálja az embert – A korszak divatos szerzője, August von Kotzebue vígjátéka.

Hibázó András megbírált Occupatiója – Nem tudtuk feloldani az utalást.

a' füsttől valamennyire megkímélt Pálfordulásával – Szójáték, ami talán január 25-re, a Pálfordulás napjára Sárvári Pál által írt szövegre utalhat. E napon a keresztényüldözött Saul megtérésére emlékeznek.

D^e Szentgyörgyi Józsefnek – (1765–1832) orvosdoktor, 1799-től Debrecenben városi főorvos.

bécsi Magyar Hiradó – A Görög Demeter és Kerekes Ferenc által 1792–1803 között szerkesztett *Magyar Hirmondó* című lapról van szó, melynek szerkesztőivel jó kapcsolatot ápolt Sárvári Pál.

nejének Dömsödy 'Sófiának – Sárvári Pál felesége, akit Kiss Sámuel megfestett. (KÜRTI 1995, 25.)

Jankáról – Talán Jankafalváról van szó.

Hat geschrieben Johan Thezárovich. – (ném.) "Thezárovich János írta".

míg sötét eszméket terjesztő testvérbátyja – Thezárovich Gábor (1761–1844) kanonok. A sötét eszmék alatt vélhetően azt érti, hogy vitairataiban és elmékedéseiben meg akarta győzni a protestánsokat, hogy az egyetlen igaz hit a katolikus (*Katolizáló lutherános*, Nagyvárad, 1817.; *a magában tűnekedő protestáns*, Nagyvárad, 1818.).

2. Budai Ézsaiás – Sárvári Pálnak Debrecen, 1785. január 19.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Legdrágább barátját üdvözli Budai Ézsaiás.

Nagy örömmel fogadtam a leveledet, bizonyosan még nagyobb boldogsággal tettem volna ezt, ha itt, e helyen derűsebb körülmények közt talált volna. De leveled a késmárki boldogságból kilépve az inség és a nyomorúság szentélyébe érkezett, ahol mihelyt szemtanúja volt az engem övező gondoknak, bánatosan készült visszatérni a városába, és meg is tette volna, hacsak nem vetne gátat neki megoldhatatlan bajokkal gúzsba kötve egy feltörhetetlen zár ereje. Vagyis még így is alig lehetett visszatartani, hogy bilincseit lerázzván minél inkább átadja magát a szabadságnak, valahányszor csak a kínjaim számára is kibíratatlan látványa előhívta vad kitérésű ösztönét. Végül a könyörgések kerekedtek felül a levélen, amelyet az erő nem tudott legyűrni. És már a vadság valamennyire enyhült és csillapodott a düh, miután a könyörgések néhány ígérettel is kiegészültek, amelyek reményt adtak arra nézve, hogy ezeket az igen zavaró felhőket a napsütés sokkal élvezetesebb gyönyörűségei fogják felváltani. Ezekből kifolyólag most szeretnél részletesebben értesülni a nyomorúságomról. De, amikor arra törekszem, hogy erről röviden beszéljek, hasonló feladatra vállalkozok, mint akik egy egyszerű körzövel akarják egy kis táblácskára felrajzolni a föld összes régióját, tartományait, városait, szigeteket. Természetesen ebben a helyzetben elkerülhetetlen, hogy írás közben kifogyjak a tintából, a papírból, a tollból, az időből. Mégis ahogy a hatalmas világ képét gyakran csak egy kis levél-

kére helyezik rá, így a nyomorúságaim hatalmas terhe most egy gyöngye ágon fog függeni. Ezeknek a nyomorúságoknak a magvait az irigység vetette el, és már akkora természé nőtték ki magukat, hogy bármilyen szilárd kitartást döbbenetes és bámulatos módon vernek le. Az írni-velőim sokaságától elárasztva félbehagyom a megkezdett munkát, ugyanis attól tartok, hogy ezek mértéktelen bősége nem enged teret azoknak a dolgoknak, amelyekre inkább kíváncsi vagy. Csak azt jegyzem meg, hogy a minap kénytelen voltam szégyenteljesen bocsánatot kérni, majd azután, hogy teljes legyen a nyomorúságom, megfosztottak az előadóteremtől is, a történetírás terhét a nyakamban hagyva. Íme az újabb villámcsapások. Rátérek a neves kollégium munkahelyzetére, amely miatt sohasem panaszkodhatunk eleget, és amelyben megmutatkozik, hogy a balszerencse hogy le tudja rontani az állapotokat. Idáig egyedül a boldogság visszanyerésének reménye nyújtott vigaszt a meghasonlott lelkeknek, de mára ez is teljesen elszállt. Sőt, itt a gyűlölet magas trónra emelve uralkodik. Hosszas kitérők, de igyekezni fogok, hogy csak a dolgok főbb csomópontjait vázoljam fel. Ez a gyűlölet nemrég odáig kiterjesztette az erejét, hogy e társaság legjelesebb tagját teszi tönkre, akit az Atyák jóindulata és kegye csak nagy nehezen tud visszahelyezni a tanulók sorába. Oly nagy a harag az égiek keblében! Úgy érzem, hogy hallgatás ül az ajkakon és nagy teher nehezedik a szívemre.

Azt mondom, hogy szükséged van egy körzöre. Talán a városotok területét szeretnéd körülrajzolni. Hidd el, hogy a madár számára a szárnyak, amelyekkel körben szeldesi az égboltunkat, nem annyira nélkülözhetetlenek, mint amennyire fontos számomra a körző. Zsoldos élvezi az ösztöndíját, de a fennmaradó tartozás rendezését halogatja. Én minden egyes nap éles ösztökeként hasítok az oldalába. Már berekesztem tollam árját, elég tintát ivott a papír. Isten áldjon, maradj meg az irántam való szeretetben, sőt inkább gyarapítsd! Nem hanyagolom el a kötelezettségeimet. Isten veled újra!

A fiatalurak közül üdvözöl Szebeni Dániel, Nagy György.

Kelt Debrecenben 1785. január 19-én.

[A külföldi:]

Budai Ézsaiás

Sárvári Pálnak, a legkiválóbb ifjúnak, a legdrágább barátomnak.

Késmárkon

deprecálni – (lat.) esdekelni, bocsánatért esedezni

e felicitate Kesmarkina/a késmárki boldogságból – Az 1779-ben árván maradt Sárvári testvére támogatásával folytatta kollégiumi tanulmányait. 1782-ben az iskola felső osztályába lépett. A harmadik évfolyam befejezése után Késmárkra ment nevelőnek. A húszéves Sárvári a Gencsy családnál szerzett bizalmi állást: praepceptor lett Ferenc és Sámuel mellett. Nevelői, magántanítói munkája tulajdonképpen a felügyelettel volt egyenértékű: Késmárkra ő kísérte el, s ott ő vezette, látta el tanácsokkal a két fiatal nemes. (Kovács 2009, 187–199.; Törös 1938, 16.)

me circumdederunt, aerumnis/az engem övező gondoknak – Bár a bajait nem részletezi, de bizonyára Márton István ügyéről és a világiak és egyháziak közti harcáról van szó, pontosabban e küzdelemben az ő helyzetéről. Talán bajai fő oka abban keresendő, hogy Sinainak tanítványa, Mártonnak pedig barátja volt. 1784 decemberében Sinai Miklós Mártont „rossz erkölcsű” és „felforgató embernek” nevezte panaszbeadványában. (Borzsák 1955a, 15–16.)

Longae ambages, sed summa sequar fastigia rerum./Hosszas kitérők, de igyekezni fogok, hogy csak a dolgok főbb csomópontjait vázoljam fel. – Budai Ézsaiás Vergilius *Aeneis* című eposzából (Liber I., 341–342., VERGILIUS 1882, 14.) idéz.

Odiū hoc eo vires suas nuper extendebat, ut nobilissimum societatis huius membrum excideret, et excisum vix Favor, propitiāque in discipulos Patrum benignitas restitueret./Ez a gyűlölet nemrég odáig kiterjesztette az erejét, hogy e társaság legjelesebb tagját teszi tönkre, akit az Atyák jóindulata és kegye csak nagy nehezen tud visszahelyezni a tanulók sorába. – Minden bizonnyal Márton István esetére utal, akit a rendkívüli törvényszék, amelyben Sinai is ott ült, 1784 decemberében kizárt a kollégiumból, legalábbis addig, amíg a szuperintendencia döntést nem hozott Márton fellebbezéséről. (BALOGH 1904, 225–228.; CSÜRÖS 1912a, 20–29.) Mártont, tíz nappal később, minden bizonnyal Rhédey Ferenc és Domokos Lajos közbenjárására, visszafogadták. (BORZSÁK 1955a, 15.)

Tantae animis caelestibus irae!/Oly nagy a harag az égiek keblében! – Budai Ézsaiás ismételt az *Aeneis*-ből merít. Az eredeti szöveghely: VERGILIUS 1882, 1.

At iam Harpocraten labiis insidere, et onus grande cordi admoveri sentio/Úgy érzem, hogy hallgatás ül az ajkakon és nagy teher nehezedik a szívre – A hallgatás, a titoktartás istene az antik mitológiában Harpokratész volt. (GYÖRKÖSY 1997, 248.)

Zsoldosius suo stipendio fruitur/Zsoldos élvezi az ösztöndíját – Vélhetően Zsoldos János (1767–1832) egykori debreceni kollégista, akit jénai és bécsi egyetemi tanulmányok után Veszprém vármegye főorvosává neveztek ki. Számos egészségügyi könyv szerzője.

Dan. Szebeni, Georg. Nagy – Szebeni Dániel és Nagy György kollégiumi diákok. (Utóbbi talán az a Nagy György, aki Varga Zsigmond teológus, vallástörténész, nyelvész anyai nagyapja.)

3. Márton István – Sárvári Pálnak Debrecen, 1785. január 13.

Megjelenés

Részben közölve: BORZSÁK 1969, 368.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Sokszor üdvözli barátját Márton István.

Január elején olvastam el a leveledet, amelyben szellemesen ugratni akarsz, amikor azt monddod, hogy az irományomat az ízléssége miatt magadnál kívánod tartani. Noha szerény tehetségem ellenére is köteles vagyok jó teljesítményt nyújtani, mégis úgy vélem, hogy ez a megjegyzésed csak valamiféle tréfa lehet. Hogyha mégis őszintén így gondold, akkor hálás szívvel fogadom a véleményedet, és nem szegülök ellene az akaratodnak, őrizd csak meg híven a leveletem.

Semmi sincs, amiről részletesebben írhatnék neked, csak az az egy dolog, amiről nemcsak hamis, hanem megbízható hírek is szólnak, mint amilyen a pozsonyi Novellator, hogy két kollégium polgárai a szokásos éves ünnepségek idején elmehetnek a patrónusaikhoz, amíg,

most figyelj, az alap megteremtésének mikéntjét, hogy honnan szerezzék be az ifjúság állami támogatását, részletesebben kigondolják.

Budai játszik veled a leveleiben, amikor újra és újra elismétli a 'circinus' szót, hogy így javasolja neked a 'circinus', és nem pedig a 'circinnus' írásmódot.

Ez éppen az ellenkezője annak, amire én tanítalak. Hogy semmiképpen ne használj a görög írásmódot, amely egy betűhöz csak egy hangot kapcsol, inkább írd le mindent úgy, ahogy kiejtjük.

Hanem ez figyelmet érdemel. Két hete olvasok egy könyvet, amelynek a címe: *Magyarország és a társországok átfogó oktatási-nevelési rendszere, Bécs, 1777*. Ezt hétköznapi nyelven Őfelsége Tervének nevezik. Én a piaristáktól kaptam. Ebben a könyvben megtanítanak arra, hogy miben áll az a híres Normaiskola, amelyről mindenki beszél, de senki nem tudja, mit is jelent. Ha tudni akarod, hogy mi a szép, a művelt, a csodálatra méltó, a hasznos, a megismerhető, ebből a könyvből meg fogod érteni. Hibát követsz el, ha a környéketeken valahonnan be nem szerzed és el nem olvasod. Ha harmadjára, negyedjére olvasva *sem válna a tetszésedre*, tessék, vedd csak a szememre kíméletlenül. Hálát adok az Isteneknek, hogy tudok erről a könyvről és hogy olvasom, egyszersmind sajnálom, hogy ez a jószerelem nem jutott még korábban osztályrészemül. Több ezer embert látok, és pedig – tudd meg! – művelteket, míg ők csak fecsegnek és a sötétségben hiábavaló élet-halál harcot vívnak kísérteteikkel, én derűt látok és csodálatosan jól érzem magam. Ismét arra biztatlak, sőt, ha hatalmamban állna, megparancsolnám, hogy ne csak olvasd ezt a könyvet, hanem alaposan tanulj is meg a benne lévő ismereteket. Ne nekem és ne másoknak higgy, csakis a tiszta meggyőződésnek és bizonyosságnak. Nem akarnék igazmondó Próféta lenni, mégis kissé kételkedem, hogy vajon a legközelebbi leveletem Budán vagy Pesten fogom-e átadni neked, vagy sem. Majd meglátjuk az események végkifejletét.

Isten segítse a munkásságodat! Kívánok neked és a nemes fiataluraidnak el nem múló egészséget, melegebb időjárást és több napsütést. Isten áldjon!

Írtam a Debreceni Kollégiumban 1785. január 13-án.

Nem tudom, hogy vajon elfoglaltságom engedi-e, hogy elküldjem a körzödet. Hiába követeled mások közvetítésével a pénzedet, ha jelen lennél a behajtásnál (mondja Budai), akkor sem jutnál idejében hozzá.

[Más kézírással:]

Márton István levele.

elegantiae causa – (lat.) ízléssége miatt

Legi Tuas Literas in principio Geminorum, in quibus ingeniose pergis me decipere, cum ais te literas meas elegantiae causa apud TE servaturum./Január elején olvastam el a leveledet, amelyben szellemesen ugratni akarsz, amikor azt monddod, hogy az irományomat az ízléssége miatt magadnál kívánod tartani. – Borzsák István a kötet első darabjainál a stilisztikai szempontok érvényesülésére mutat rá, a fiatal szerzők leveleit a latin nyelv – olykor a másik előtt tetszelegve folytatott – gyakorlásaként értékeli. (BORZSÁK 1969, 368.)

Novellator Posoniensis/pozsonyi Novellator – Talán a pozsonyi kiadású magyar nyelvű újság, a *Magyar Hírmondó* szerkesztője, írója, Szacsavay Sándor eddig beazonosítatlan tudósítására utal.

circinus – (lat.) körző

Ratio Educationis/ Magyarország és a társországok átfogó oktatási-nevelési rendszere – Mária Terézia 1777. évi tanügyi rendelete: Ratio Educationis totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas.

4. Márton István – Sárvári Pálnak Debrecen, 1785. április 29.

Megjelenés

A levél másolatáról (Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, R 304.) a „De communi nostro statu ...” kezdetű mondatból magyar fordítást közölt Csűrös Ferenc. (Csűrös 1912a, 31–32.)

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Sokszor üdvözli barátját Márton István.

Április 27-én megkaptam a leveledet, amely telve van az irántam való odaadással, s amelyben hangot adsz kételyednek, hogy vajon a februárban postára adott leveled megérkezett-e hozzám vagy sem. Természetesen kézhez kaptam. Számomra rendkívül örömteli és jóleső dolog, hogy most igazán részletesen beszámolsz arról, milyen sikereket értetek el a német nyelv terén. Mivel még a zongorára is figyelmet szentelsz, tudd meg, hogy nem rosszallom annyira a teljesítményedet, hogy ne tekintsem azt kivételes értékűnek, sőt, azt tanácsolom neked, hogy most, amikor még kedvező lehetőség kínálkozik rá, munkálkodj azon, hogy legalább egy kicsit hárfán is megtanulj játszani, ha a zongora billentyűit már ismered, ez sem fog gondot okozni. Közben, amennyit csak tudod, olvasd Horváthot, ezt úgy tedd, hogy az olvasás hatására ne alakuljon ki benned ellenérzés a többi elfoglaltsággal szemben. Közdolgainkról nincs semmi, amit részletesen megírhatnék, minden a megszokott mederben folyik. Ellenben a személyes ügyeimről igen sok mondanivalóm van. Eleinte nem akartam erről írni neked, azután mégis meggondoltam magam, most summázva mindent a tudomásodra hozok, mintha fültanúja lettél volna a történéseknek. Csak nagyvonalakban, de az igazságnak megfelelően fogsz értesülni mindenről. Tavaly októberben kijelölt Praecoként az imaformula (*a'mint Serény Tanítóinknak*) szavai közül kihagytam a 'Serény' jelzőt, de ez akkor nem sértett senkit. Majdnem két hónap múlva Tóth József Contrascriba, mikor a kisebb előadóteremben a metafizikusainak magánórákat tartott, kizárt onnan minket, akik szintén ott tanultunk, majd ugyanott egy vitát folytattam le vele, amelynek során nyíltan, egyszerűsmind tisztelettudóan, szilárd érvekre alapozva bizonyítottam be neki, hogy mi a fiatalokkal több joggal élvezhetjük az előadó nyújtotta kényelmet, mint ők maguk. Aztán elkeseredésben összekapcsolta ezzel a tettel azt, amiről az imént írtam, hogy így ezt a szerencsésen kínálkozó esetet felhasználva elégtételt vegyen sértett önérzetéért. Ebből nagyobb perpatvar kerekedett, mint azt valaha gondoltad volna, de még az is lehetetlenség, hogy legalább tollal utolérjem az események sorát. Sok mindent hallani fogsz a mi Nagy Sándorunktól. Ezután tíz fokozattal leminősítettek. Majd a Professzorok azon törték magukat, hogy engem erőszakkal áthelyezzenek a biharpüspöki rektori pozícióba, mégis sikerült rendkívüli kitartással meghúsanom ezt a tervet. Nem választottak meg Primariusnak sem. Végül, hogy kiteljesed-

jen a nyomorúságom és az ellenem irányuló bosszújuk, megtagadták tőlem, hogy az ifjú urakat tanítsam, akik már két hónapja könyörögnek kérényeikben a Professzoroknak, hogy ismét taníthassam őket, sőt még a Főkurátor is közbenjárt az ügyben, de eredmény nélkül, így a fiatalurak reményeik szertefoszlásával egyesével kezdenek elszállingózni innen. És hogy minél inkább úgy tűnhessen, mintha ezt okkal tették volna, azt mondták, hogy rossz tanokra okítottam az ifjakat! Hallod ezt? Miféle rossz tanokra? Természetesen szokásom volt, (amit helyesen is tettem) rábeszélni mindenkit arra, hogy mindig kutassák az igazságot, és hogy fülüket és lelküket bármely halandó számára csakis hiteles érvelés hatására nyissák meg. Ennek az alaptételnek az ismeretében ki ne tudná, hogy a kollégiumunkban mi minden nem kerül napvilágra, amelyeket az előljárók nem akarnak? Sőt, Budainak nyíltan megmondták, hogy kerüljön engem, a bujtogató embert. És így a legnagyobb ellenszenvben, minden felsőbbiséggel ellentétben tengődök itt, mégis szorgalmasan munkálkodok, ők pedig lesben állva várnak arra, hogy a törvények reneteg erdejében a sok bántástól meggyötörve, a háborgó indulatok hatására egyszer csak magamból kikeljek és valahogyan hibázzak, hogy ezáltal a végső megaláztatásban, a száműzetésben is részem legyen. De ez bizony még nem fog bekövetkezni. Ugyanis én már régen felvérteztem magam azzal a megingathatatlan elhatározással, hogy senkivel sem érintkezek azok közül, akik tudósnak nevezik magukat, ez alól csak a tanítványaim és a könyveim képeznek kivételt. Nem hagyok fel a bizakodással, amíg csak az újjaim képesek a toll irányítására, a szemeim pedig az olvasásra. Amint látom, leveleidben nem nagyon kérsz segítséget a barátaitól. Ezt rosszul teszed. Rázd fel őket a tétlenkedésből, ne hidd ridegségnek restségüket. A mi feladatunk az emberi kötelességtudás minden lehetséges eszközével mások ellen küzdelmet folytatni és a csatából győztesen kikerülni. Ezt a levelet, ha heves lelkületed tetszik neked és a javamat akarod, egymás után kétszer, háromszor (mert ez szükséges) olvasd át, majd add át az emésztő tűz oltalmának, nehogy a bajunk mások fülébe eljusson. Van úgy is miért szenvednünk, csak bírjuk ki, és legyen elegendő epénk a megpróbáltatások elviseléséhez. Egyelőre legyen elég ennyi. Isten áldjon meg téged, a törekvéseidet és a fiataluraid igyekezetét, veletek együtt imádkozok, hogy minden fáradozásotok üdvös legyen. Isten veled! Ezt a levelet Debrecenben 1785. április 29-én írtam, jobban mondván a kegyetlen februárban és a füstös decemberben is íródott már e levél.

n. b. Jól jegyezd meg! Ne csodálkozz a hanyag írásképen! Hiszen a mutatóujjam betegeskedik.

Interim Horvathium quantum licet, legito/Közben, amennyit csak tudod, olvasd Horváthot – Talán Horváth Keresztély János (1732–1799) jezsuita szerzetes, a bölcsélet, a természettan és a mechanika nagyszombati és budai egyetemi tanárára utal. A göttingeni tudós társaság levelező tagja, Kant filozófiájának egyik első magyarországi bírálója (*Declaratio infirmitatis fundamentorum operis Kantiani: Kritik der reinen Vernunft. In supplementum metaphysicae suae elaborata*, Buda, 1797). Trócsányi Dezső adatai szerint Horváth Keresztély János *Institutiones metaphysicae, quas in usum discipulorum conscripsit* (6. javított kiadás, Nagyszombat, 1776) című munkája egyike volt azoknak a köteteknek, melyeket Márton diákként magának megvásárolt, s utóbb a könyvtárnak adományozott. (TRÓCSÁNYI 1931, 14.)

Praeco/igehirdető – (lat.) Imádságok, könyörgések elmondására kijelölt diák.

a'mint Serény Tanítóinknak – A kollégiumi diákság által elmondott könyörgés részlete. Márton – a perében ellene felhozott vád szerint – szándékos módon kihagyta belőle a serény jelzőt, amikor ő volt a főnhangon imádkozó. (Csűrös 1912a, 22–23.; Csűrös 1912b, 179.)

Josephus Toth – Tóth József a Márton István ellen folyó kollégiumi per idején contrascriba, a fegyelmi ügyek ellenőre volt. Márton perének alapjául részben kettejük összekülönbözése szolgált. Eszerint, amikor Tóth a kollégium kisebbik előadótermében meg akarta tartani rendes óráját, a nemesi származású tanítványaival már ott tartózkodó Márton nem volt hajlandó távozni, s ezzel akadályozta az iskola köztanítóját feladata teljesítésében. Diáktisztviselőként Tóth tagja volt az iskolai törvényszéknek, s így részt vett annak, a Márton ügyében határozatot alkotó 1784. decemberi ülésén. (Csűrös 1912a, 20.; ТóTH 1931, 19–21.)

Alex. Nagy – Nagy Sándorról nem sikerül adatokat kiderítenünk.

Mox violenter Professores exturbare me laborabant Püspökium in Rectorem/Majd a Profesz-szorok azon törték magukat, hogy engem erőszakkal átbelyezzenek a biharpüspöki rektori pozícióba – A kollégium vezetése Biharpüspökibe iskolamesternek (rector) küldte volna Mártont, de ő nem fogadta el a lehetőséget, hanem maradt a kollégiumban. (Csűrös 1912a, 36, 38.)

Primarius – (lat.) Felsőbb évfolyamba járó diák, akit kiváló eredményei alapján a tanulói közösség tisztviselőjévé, képviselőjévé választanak (pere miatt Márton elesett ettől a tisztségtől).

Supremus Curator – (lat.) főgondnok. A református egyház- és intézményigazgatás világi főtisztviselője. Márton kollégiumi perének idején a tisztséget Teleki Sámuel gróf (1739–1822) töltötte be.

Imo Budaio palam dictum est, ut me, tanquam turbulentem hominem deserat./Sőt, Budainak nyíltan megmondták, hogy kerüljön engem, a bujtogató embert. – Mártont turbulentus, azaz izgató, bujtogató, zavarkeltő embernek minősítették, ezért barátait is intették a vele való érintkezéstől. Az itt csak Budaiként megnevezett személy Csűrös Ferenc szerint Budai Ferenc (1760–1802), Ézsaiás bátyja. (Csűrös 1912a, 32.) Borzsák István szerint azonban Budai Ézsaiás. (BORZSÁK 1955a, 16.)

5. Márton István – Sárvári Pálnak Debrecen, 1785. október 13.

Megjelenés

Részben közölve: BORZSÁK 1969, 368.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Sokszor üdvözli barátját Márton István.

Debrecenből, 1785. október 13-án.

Derűs arccal olvasd mindezt! Ugyanis rászoktattalak téged a szomorú dolgokra. Végre a sors belefáradt a velem való viaskodásba, miután Isten úgy rendelte, hogy megkönyörül rajtam és az ügyeimben, hogy megnyirbálja az engem ért igazságtalanságok hosszú sorát, hogy megád az olyannyira vágyott szabadulással. Összefoglalom neked a lényegét. Mivel nem bizonyultam olyan embernek, akit bármiféle méltánytalansággal úgy meg tudnának törni, hogy a kollégiumot elhagyja (a méltánytalanságok közt szerepel, hogy a házam eladásra került a bíborba öltözött emberek munkálkodásának hála), végül sorozatos aláadásokat eszeltek ki, mert semmiképpen sem tűntem olyannak, akit lehetséges jogosan támadni. Egyszóval az történt, hogy Kengyel Lajos és Pogány Lajos a Pesti Egyetemre készülnek, és az a szóbeszéd

terjedt, hogy én is velük szándékozok tartani. Az előbbi fiatalúr bizonyítványt kér, azt meg is kapja. De annak a záradékában az igen neves Sinai Miklós olyannyira tollat rántott ellenem, hogy – figyelj! – szenvedélyesebben nem is rágalmazhatott volna meg, épphogy csak nem csinált belőlem Kimérát, ez pedig a legsúlyosabb szégyenként szállt a nemes fiatalemberre. No, hát ennek az ügynek csak a körvonalait fogom felvázolni, tehát nem az egészét, mert egy mártírológiai traktátussal érne föl, ha mindent elbeszelnék... Kengyel Lajos tanulmányi eredményeit és erkölceit tekintve egyaránt kitűnő fiatalember, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az itt tartózkodásának utolsó időszakában nem kis mértékben hibázott, amikor ezen közösségünkben egy bizonyos sötétben járó embernek eladta magát, rábízta önnön magának tanítását és terelgetését arra, ... aki egyedi esetként maradt meg az emlékezetünkben, aki a Praeceptorokkal és a Patrónusokkal szemben kegyetlen, ... lázadó ... és aki a köztanítás szabályainak szétzúzása által ma sem hagy fel a közösség vezetésének való ellenszegüléssel. Ezért, hogy az ellenkezést megkezdje, olyan dolgokat kért tőlünk, amelyeket nem tudunk teljesíteni a szabályzat, a kormányzat, a hierarchia megsértése nélkül, példátlan módon igényt tartott a kisebb Auditoriumra tanulóinak elkülönítése érdekében... Halhatatlan Istenek! Micsoda ítélet! Minő bizonyítékfeltárás az egyetem felé! Ugyanakkor milyen nagy befolyással bír! De ha mindennek a kritizálásával folytatnám, soha nem érnék a végére. Miután július elején ezt a bizonyítványt kézhez kaptuk, elképzelheted, mily elkeseredés lett úrrá rajtunk, mert a szokásos gyorsasággal terjedt a szóbeszéd szájról szájra, a legnagyobb mértékben nekem kellett együttérzést tanúsítani, mert az a nemes ifjú miattam szégyenült meg így. Ennél fogva meghagytam neki, a nemes Kengyel Lajosnak, hogy azt a bizonyítványt nyomban terjessze elő és mutassa be a méltóságos Gróf tudtával rövidesen, három nap múlva Piskolton megrendezésre kerülő, igen látogatott szuperintendensi zsinaton (de ahová a mi Professzorainkat nem hívták meg, ugyanis éppen róluk volt szó). Kengyel az utasításom szerint cselekedett, és az igen neves Hunyadi Józseffel utazott egy kocsin. Jól jegyezd meg! A vádirat azon pontjaihoz, és szinte minden egyes szavához, amelyek elkeserítettek, én jegyzeteket készítettem Minellius-módra, még inkább kritikai jelleggel, egyszersmind tréfásan, szatirikusan próbáltam visszaadni a finomságokat. Ezt elolvasták a zsinaton és mindenki lelke tűzre lobbant tőle a védelmemre... Ezekből kifolyólag történt, hogy a szuperintendensi tanácskozásokon a végzés első pontja az lett, hogy kapjam vissza az összes kiváltságot, amelytől megfosztottak, a második, hogy azt a bizonyítványt semmisítsék meg és egy újat, tisztességeset és az egyetemhez méltót késlekedés nélkül állítsanak ki, a harmadik pedig, hogy a kiválasztott Teológusok a templomban prédikáljanak. A professzorok a második döntést könnyebben jóváhagyták, de az elsőt és a harmadikat kitartóan elleneztek. Szerencsésen alakult, hogy az én ügyemet egy oly szent és fontos döntéssel kapcsolták össze.

Végre valahára július közepén megérkezett Teleki Sámuel, méltóságos Gróf, királyi biztos, aki számára világgóssá tette a Szuperintendencia, hogy láthatólag mely szükségszerűségek azok, amelyeket ő maga végzésként rendelt el, de a Professzorok nem hajlandók teljesíteni. A fenséges Gróf tekintélyével gyorsabban kiállt végzései mellett, mint ahogy ki lehet mondani, és makacsul kitarva a hierarchia helyreállításának szükségessége mellett, elrendelte a határozatok azonnali végrehajtását. Tehát rólam az a döntés született, hogy augusztus 20-ától számítva (ugyanis akkor olvasta fel a szuperintendensi küldöttség a kollégiumban a Primariusok és a Professzorok jelenlétében a határozatot) három hónapig maradjak lefokozás alatt, és azután helyezzenek vissza a korábbi tisztségembe. Remélem, hogy ez november 20-án be fog következni, miután a Sedes előtt, a helyi Curator jelenlétében a neves Professzoroktól bocsánatot kértem. Amikor az ügy a legtökéletesebben el lesz rendezve, írni

fogok neked a levélhordó közvetítésével. Én ugyan nem szeretném gögösen önmagamot dicsérni egy összehasonlítás keretében, mert mindenféle összevetés kellemetlen, de biztosan állítom, ha Luther nem lett volna kiközösítve, semmiképpen sem vitte volna végbe a reformációt, így, ha a bizonyítványban nem zengett volna rólam oly borzasztó szózat, még most is sötétségben és szenvedésben élnék. A méltóságos Grófnak az ügyemről hozott ítéletét nem kell hosszasan ecsetelnem neked. Ha azt mondta, nem hisz nekem a Professzor áskálódásával szemben, csakugyan nem tudom, hogyan hibázott volna nagyobb, ha a meggyőződésével ellentétes jellemzést adott volna elő, vagy ha meggyőződése birtokában hallgatott volna. Igen szigorú férfú, igen szigorú ítélet! Erről személyesen az igen neves Hunyadi Ferenc, a mi híres Chrysostomusunk beszélt nekem.

Gondold meg, hogy most a halk morgolódás és a sárga irigység mennyire emészt sokak szívét, ámde hiába. Ki szegülne ellene a Grófnak, akinek az akaratán áll és bukik minden. Politikailag már mindnyájan behízeltük vagyunk, és az idegen kormányzatokért szívesen kiállunk. Mit törődjünk az egyéb dolgokkal?

Tehát így még a jövő évre maradni fogok a kollégiumban Szalai István fiatalúrral együtt, te is időzz Késmárkon Szent György napjáig, akkor várunk vissza a szolgálatra készen állva. Már más dolgokra térek át.

Elhatároztam, hogy József fivéremet, aki most novícius Rhetor, a jövő évre, ahogy nevezik, a Partikulához küldöm. Igazából egyáltalán nincs ínyemre ez a terv, és nem is szántam volna rá magam, ha nem éreztem volna minden irányból a legnagyobb szükségét. Így hát most a támogatásokról bizonyos információkhoz jutva döntöttem úgy, hogy ténylegesen el fogom őt küldeni hozzátok majd januárban, a vásári időszakban, 4 vagy 5 florinnal a zsebében, hogy addig is, amíg a te közbenjárásoddal, barátom, sikerül elnyernie az ingyenes ellátást, a saját pénzéből éldegéljen. Egyébként ami a szállását illeti, annak megoldásáról is magam fogok gondoskodni, ha csak tapasztalatod révén nem mutatsz nekem utat e téren is. Mindazonáltal, ha 6 florinba kerül a szállás (az étkezést nem beleértve), ahogy hallottam, akkor jól áll a dolog. Mi több, a kezdettől fogva annyira irtózok a gondolattól, hogy a fivéremet a Partikulához küldjem, hogy inkább kész vagyok kifizetni egy teljes évet, mint hogy elküldjem őt oda, ahol sem a tanulmányi, sem az erkölcsi előmenetelre nem viselnek gondot.

A legalázatosabban kérlek, barátom, hogy gyorsan oszlasd el a kétségeimet gyakorlati jellegű meglátásaiddal, ugyanis az én véleményem tisztán elméleti alapozottságú, és pedig a hivatalos levélhordó közvetítésével üzenj, ne spórolj azzal a 4 krajcárral, se a szavakkal, hidd el, serénységedet hasonló szívességgel fogom viszonzni. De erre még december előtt sort kell keríteni.

Mérlegelj és gondolj át mindent alaposan, és ne foglalkozz a csekély nehézségekkel, amelyektől mindenütt szenvedünk, tudod, hogy minket sem a származásunk, sem a sorsunk nem tett afféle kényelmes emberré. Remélem, hogy az a 15 hónap alatt, amit a fivérem ott fog tölteni, ugyanis György napra, az aláírásra fog visszatérni ide, jól el fogja sajátítani a német nyelvet, természetesen az életkorához viszonyítva, hiszen egészen a hazaindulásáig folyamatosan előre fog haladni a tanulásban, hogy képes legyen közepes szinten kifejezni magát németül.

Ismételten kérlek, hogy tájékoztass erről a dologról, és törekedj arra, hogy ne álljak el a tervemtől, hogy ne legyen hiába az igyekezeted.

Erre is válaszolj nekem: Van-e tudomásod valamely törekvésről a királyságon belül a latin nyelv, úgy értem, a népnyelv ügyében? Amikor majd visszatérsz, el fogom mondani neked, hogy miért fontos tudnom erről. És tényleg őszintén válaszolj!

Tegnap nevezték ki nálunk az új Szuperintendenst, az igen neves Szathmári Istvánt a folyó év július 20-án elhunyt, kegyes emlékezetű Szilágyi Sámuel helyére.

Azonfelül nagyon kérlek, hogy amennyiben véletlenül sikerül le vadásznod Langius Colloquiáját a tokaji vásárok jeles alkalmával, minél hamarabb továbbítsd nekem. Azonnal küldeni fogom az árát. Tudom ugyanis, hogy Nálatok mindig van egy-két felesleges florin. Azt kérem, hogy ha nem sikerül megvenned, akkor a saját könyvedet küldd el nekem bizalmas jelűl. Irodalmi újdonság gyanánt. Az igen nemes férfiú, Wallaszky, aki hozzátok közel lakik, megírta a magyar irodalom történetét. Olvasásra méltó, kellemes könyv. Sokba kerül. Ebben az évben jött ki a nyomdából. A német nyelvű világtörténet Offerhaus munkája. Igen tudós mű. Pozsonyban jelent meg.

A múltkori szabadságom idején a pesti egyetemen töltöttem egy hetet, sokféle órát hallgattam. Minden a legjobban megy, semmi megrovásra méltó nem történik. Semmire nem köteleznek. Stb. A Professzorok igen közvetlenek, ezért a tanulók szenvedélyesen kedvelik őket. Horváthtal igen jó barátságba kerültünk, buzgón kérlelt, hogy látogassam meg. Stb. Stb. Isten legyen veled!

[A külföldi:]

Az igen nemes ifjú úrnak, Sárvári Pálnak, a legelőkelőbb Gencsy fiatalurak felügyelőjének ajánlom.

Késmárkon

[Sárvári Pál sötétebb tintával írt megjegyzése a külföldi:]

Márton Istvántól 1785.

Ludovicus Kengyel – Kengyel Lajos, református kollégiumi diák, Márton István nemesi származású tanítványa. A tanulmányi eredményét és erkölcsét tekintve nemcsak Márton szemében kitűnő, hanem a tanárok ítélete szerint is érdemes tanuló, Kengyel megrovást kapott bizonyítványába, mert látogatta Márton magánóráit. Az egyházkerület 1785. júniusi piskolti gyűlésén a kollégiumi tanárokkal szemben fogadott el határozatot. Meghagyták egyfelől, hogy Kengyel részére új bizonyítványt kell kiállítani, másfelől pedig Márton számára biztosítani kell egyes diákjogainak élvezetét. (Csűrös 1912a, 35–36.)

Pogány Lajos – azonosítatlan kollégiumi diák

et tantum non Chimaeram ex me fabricavit/épphogy csak nem csinált belőlem Kimérát. –

A kiméra a görög mitológia oroslán, kígyó és kecske főbb testi vonásait hordozó különös-félelmetes lény. Utalás arra, hogy Sinai „rossz erkölcsű”, „felforgató embernek”, vagyis félelmetesnek nevezte panasziratában Mártont.

L. K. – Kengyel Lajos

cum Clarissimo Jo. Hunyadi eadem rheda vectus est/az igen neves Hunyadi Józseffel (?) utazott egy kocsin – Nem sikerült azonosítani.

admodum Minellii/Minellius-módra – Johannes Minellius (1625–1683) holland klasszika-filológus, antik szerzők munkáinak aprólékos jegyzetekkel dolgozó kiadójaként ismert. Munkamódszere megbecsültségét jelzi, hogy az újkorban klasszikus művek kiadásainak címlapjára rendre felkerült az „ad modum Minellii” (Minellius-módra, Minellius módszere szerint) fordulat.

Comes Sam. Teleki/Teleki Sámuel főispán – széki gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár (1739–1822) a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár alapítója.

in sede/a Sedes előtt – Az iskolai törvényszék, ahol a tanulók vétségei felett a senior, a contrascriba a primarius diákokkal közösen tartott ülésen ítélték. (BALOGH 1904, 183., 207–213.)

praesente Locali Curatore/a helyi Curator jelenlétében – Domokos Lajosról (1728–1803) van szó, aki Debrecen város főbírája, a kollégium és a debreceni egyház gondnoka volt.

Hoc mihi in persona narravit Cl. Fr. H. noster ille Chrysostomus./Erről személyesen az igen neves Hunyadi Ferenc, a mi híres Chrysostomusunk beszélt nekem. – Talán Hunyadi (Szabó) Ferenc (1743–1795) későbbi református püspök, Domokos bizalmas híve. (BORZSÁK 1955a, 17.) Hunyadi a debreceni kollégiumban folytatott hittani tanulmányok után Bázelen járt egyetemre. A tiszántúli egyházkerület élére jó két évtizedes, előbb segéd-, aztán rendes lelkész-ként, végül püspöki jegyzőként végzett munka után, 1791-ben választották meg. Püspökként ő vezette az egyházkerületnek az 1791. év őszén tartott budai zsinaton részt vevő küldöttségét. Márton István 'a mi híres Chrysostomusunk' fordulata – Aranyszájú Szent János ókori keleti egyházatyára utalva – jeles hitszónokként jellemezte.

H. St. Sz. – Azonosítása bizonytalan. Legvalószínűbbnek az látszik, hogy Márton itt Szalai Istvánról, kollégiumi diáktársáról és jóbarátjáról ír, aki Utrechtben járt külföldi egyetemre. Az 1784. december 4-i iskolaszéki meghallgatásán Márton szóba hozta, hogy korábban Szalait is beidéztek a sedes elé. (CSÜRÖS 1912a, 23.)

Fratrem meum Josephum/József fivéremet – Márton József (1771–1840) a bécsi magyar tudós közösség meghatározó tagja, nevelő, lapszerkesztő, térképkiadó, nyelvtanár, nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

florenorum/florin – ezüstalapú forint érme

alumnium – (lat.) nevelőintézet. Tanulók részére kedvezményes ellátást biztosító intézmény.

Cl. St. Szathmari – Szathmári Paksi István (1719–1791) református püspök, a debreceni kollégium tanára. A marosvásárhelyi és a sárospataki kollégiumok növendéke volt, aztán német egyetemeken folytatta tanulmányait. 1785-től a tiszántúli egyházkerület püspöke.

Sam. Szilágyi – Piskárkosi Szilágyi Sámuel (1719–1785) debreceni kollégiumi tanár, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. Péczely József mellett ő is lefordította magyarrá Voltaire *Henriade* című epikus költeményét.

Langii Colloquia/Langius beszélgetései – Johann Joachim Lange (1670–1744) német teológus *Colloquia latina* főcímet viselő, párbeszédre építő latin nyelvtankönyve, amelyet az újkorban Európa-szerte ismertek és használtak. Külföldön és Magyarországon egyaránt számos kiadása jelent meg. Mintául szolgált Márton nyelvtani munkájához (*Langii colloquia. Imitationibus hungaricis, lexico latino-hungarico brevique grammatica adornata*. Győr, 1792.) is.

Vir Clarissimus Wallaszky circa vos habitas, scripsit Historiam Literariam Hungariae./Az igen nemes férfit, Wallaszky, aki hozzátok közel lakik, megírta a magyar irodalom történetét. – Wallaszky Pál (1742–1824) evangélikus lelkész. A rendszerezés igényével készült egyik első magyar irodalomtörténeti munka szerzője (*Conspectus Reipublicae Litterariae in Hungaria, ab initiis Regni ad nostra usque tempora delineatus*, Pozsony–Lipce, 1785).

Historia Universalis – Leonard Offerhaus (1699–1779) a groningeni egyetem történelemprofesszorának fő műve: *Compendium historiae Universalis, quo res sacrae ac profanae in orbe et ecclesia gestae brevissime exhibentur* című egyetemes történeti munka (első kiadás: Groningen, 1751).

In Praeteritis vacationibus Pestini in Universitate per unam hebdomadem exstiti, Lectiones varias audivi./A múltkori szabadságom idején a pesti egyetemen töltöttem egy hetet, sokféle órát hallgattam. – Márton 1786 januárjában Domokos Lajos hathatós segítségével és a tanári kar megkerülésével primariussá lehetett. A vizsga után, az eskütételt megelőzően azonban a senior említést tett arról, hogy újabb fegyelmi ügye van függőben, mert Pesten becsmérelte a debreceni rendszert, általában a kollégiumi viszonyokat, és kárhoztatta tanárait. A vádat azonban nem találták bizonyíthatónak. (CSÜRÖS 1912b, 190.)

6. Márton István – Sárvári Pálnak Debrecen, 1785. november 17.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Márton István sokszor üdvözli barátját a kegyes iskolákból.

Ez a harmadik levelem, amelyet most hozzád írok, az első a vásár alkalmából, a másodikat e hónap 14. napján írtam. Mivel ez a harmadik levél nem gyors szárnyakon száll, hanem egy gyöngye szellő repíti, így kétséges, hogy megérkezik-e hozzád, mindenesetre ezt az egy dolgot leírom.

Miután Lőrincz(i) Úr a jelenlétemben említést tett a tanulók részére biztosított ellátásokról, amelynek keretében némelyeket ingyen fogadnak, vagy ha ezt a kiváltságot rögtön nem is lehet elnyerni, időközben hónapról hónapra egy-egy rajnai forintot fordítanak a diákokra, a legszilárdabban eltökéltem magamban, hogy József fivéremet, aki most novícius Rhetor, el fogom küldeni hozzátok január hónapban, a közelgő vásári időszakban. Íme, a következő érvekkel számolok: Itt sem ingyen nevelkedik, akkor amíg a pénzügyi terheket én viselem, ugyan mit számít vagy árt nekem, még ha pénzért is tartom Őt Késmárkon.

Számos megfontolás vezet arra, hogy ezen közelgő vásári időszakban akarjam őt elküldeni hozzátok, az egyik, hogy itt is sokba kerül nekem az ellátása, a másik, hogy hosszabb ideig Késmárkon maradván ne csak megízlelje a nyelvet, hanem azt egészében elsajátítsa, és végső soron még egy, hogy a te szavadban bízva erősen remélem, hogy segítesz kieszközölni annak a kiváltságnak az elbírálójánál, hogy a fivérem minél gyorsabban elnyerje az ingyenes ellátást. Viszonozni fogom ezt neked, ha majd visszatérsz hozzánk.

Legdrágább barátom, nagy szeretettel kérlek és biztatlak téged, hogy nyomban értesíts engem ezekről a dolgokról a levélhordó közvetítésével, méghozzá úgy, hogy az egészet a részleteivel együtt tárd elém, hogy mely nehezítő tényezők akadályozzák ezt az ügyet, hogy mennyi pénzre van szükség, hogy mennyibe kerül és hol van a szállás, mennyibe kerül a mosás, a tanítónak szánt köszöntőajándék stb. De természetesen az ő személyes költségeivel is gondolnod kell, noha ebben a helyzetben én nem törődtem a szükségkel vagy hogy csekélységekkel adós maradok. Ugyanis sem a természetünk, sem a származásunk, sem az őseink, sem a sorsunk nem tett minket olyan kényelmessé, hogy ha valami azonnal nem felel meg az ízlésünknek, azt terhesnek ítéljük. Isten legyen veled, és a legszívélyesebb üdvözetemet küldöm neked és a te fiatalaidnak.

Még egyszer Isten legyen veled! Kelt Debrecenben, 1785. november 17. napján.

[Más kézzel a levél végén alul:]

Ezt a levelet Keresztúri közvetítésével küldöm.

[A külföldi:]

Sárvári Pálnak, az igen nemes ifjú úrnak ajánlom, aki az ágostai (evangélikus) hitvallásnak szentelt késmárki gimnáziumban a legelőkelőbb Gencsy fiatalurak felügyelője.

Késmárkon

Dominus Lőrinczius/Lőrincz(i) Úr – azonosítatlan személy

Alumnii Vestri fecisset, quo Gratis aliqui recipiuntur/a tanulók részére biztosított ellátásokról, amelynek keretében némelyeket ingyen fogadnak – Alumnusok számára az adományok lehetővé tették az ingyenes tanulást. 1783-ban az alumnusokat tartó alaptőke 17966 Ft volt. Sárvári Pál a Váradai Sámuel-féle alapítvány alumnusaként tanulhatott. (BALOGH 1904, 130–135.)

quod Fratrem meum Josephum nunc Novitium Rhetorem ad Vos missurus sim, mense Januario/József fivéremet, aki most novícius Rhetor, el fogom küldeni hozzátok január hónapban – Márton József 1779 és 1793 között tanult a debreceni kollégiumban.

Minervalia – (lat.) a tanítónak szánt köszöntőajándék

Nobilissimo Iuveni Domino Paulo Sárvári Nobilissimorum Herulorum Gentsy Praefecto in Gymnasio Augustana Confessione addictorum Kesmarkensium recommendo./Sárvári Pálnak, az igen nemes ifjú úrnak ajánlom, aki az ágostai hitvallásnak szentelt késmárki gimnáziumban a legelőkelőbb Gencsy fiatalurak felügyelője. – A húszéves Sárvári a Gencsy családnál szerzett bizalmi állást: praeceptor lett Ferenc és Sámuel mellett. Magántanítóként ő kísérte el Késmárkra s látta el tanácsokkal a két fiatait. (KOVÁCS 2009, 187–199.; TÖRÖS 1938, 16.)

7. Márton István – Sárvári Pálnak Debrecen, 1786. március 15.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Kelt 1786. március 15-én, Debrecenben.

Legdrágább Pálom!

Ne lepődj meg, hogy később válaszolok, mint ahogy vártad volna, ugyanis a leveledet éppen e hónap 3. napján nyitottam fel, de akkor már elszántam magam egy utazásra a barátomhoz, Diószegi Sámuel, böszörményi Rektorhoz, amelyre azért vállalkoztam, hogy minél hamarabb megízleljem a szabad környezet jótékony hatását. Ott a tervezettnél tovább, de mégis örömmel időztem, csak tegnap tértem vissza, és lám micsoda zúgolódástól megriadva hever a város! Három nappal ezelőtt került nyilvánosságra vagy inkább ért el ide a császári királyi rendelet, amely szerint döntésnek kell születnie a következőről: a Magistratus és a Curatoratus egy hónapon belül adjon választ Ófelségének, hogy a Református Kollégiumot örök- vagy bérdíjért tartják-e tanácsosabbnak áruba bocsátani. De nem szabad megengedni, hogy a papok ezt a témát a szószékre vigyék, vagy hogy az éhínség a nép körében szóbeszéd tárgyává váljon, nehogy óvatlanul az ártó szándékból valamit magukba szívjanak, ugyanis

Ófelsége a református vallás ügyeinek előremozdításán fáradozik. A fogalmazvány hivatalos, de a szóbeszéd nem. Most azt kiáltozzák (*Jeremiás siralmai 4:18*), hogy beteltek a mi napjaink! (így kezdte az igen neves Superintendens a tekintélyes, méltóságos Curatornak szánt leveleit). Te tudni fogsz az elkövetkezendő időszak történéseiről. Számodra ismert, hogy a legszentebb Felség az összes teológus- és papjelölt képzését ugyanabban a Pesten és Pozsonyban felállítandó iskolában tervezi lebonyolítani. Jól jegyezd meg! Eltérő előadásokon, de egyazon épületben, mindenféle más a királyság törvényei szerint vagy elfogadott, vagy megtűrt vallású jelölttel együtt. De a mi tudósaink nem akarnak tudomást venni erről, és rút mendemondákat terjesztenek az üldözésről. Egyébként Segesvári fiatalúr lelkesedése a zongora iránt kifűjt. Hálásan köszöni az őszinteségedet és a szolgálatkézségedet.

Nagyon köszönöm a német nyelvű meghívásodat, és várom a folyóirat valamelyik számát, amelyik neked tetszett, az árát postafordultával küldeni fogom.

A minap, a távozásom előtt megbíztam Csiszár Józsefet, hogy levélben keressen fel téged. Meg is tette. Ettől kezdve minden egyes napot tanácskozással töltöttünk, e levélsorozatban pedig veled közösen tárgyaljuk meg az elgondolásainkat, és a te szabatos állásfoglalásodra mindenkor igényt tartunk. Jól figyelj! – Csiszár József semmilyen érveléssel nem tudja kieszközölni a szüleitől a késmárki utazáshoz szükséges fedezetet. Úri vagyonnal sem bír. Mégis végtelen vágy hevíti, hogy a szóban forgó útra a házikója eladásából és egyéb dolgokból a tíz aranyat többé-kevésbé előteremtse. Most ennek kapcsán a legnagyobb alázattal kérjük a véleményed, hogy azzal a tíz arannyal a zsebében ellátogasson-e hozzátok annak reményében, hogy azon időszak alatt, amíg az összegyűjtött pénzből édegel, találni fog egy zseni korú ifjút, akár helyit, akár idegent, aki az ellátásáról gondoskodik, még ha az csupán, ahogy mondják, féltékenységből áll is. A levélhordó közreműködésével igen gyorsan eszközöld ki, hogy erről neki és ne nekem írj, mivel én távol leszek, ő pedig a válaszodat ugyanúgy vissza fogja küldeni nekem.

Mivel gyakran mintegy rád róttuk a levélírás terhét, arra kérünk, hogy légy tekintettel a szükségünkre, mert idővel, ahogy mondják, kéz kezet fog mosni.

A nemeseket adó alá vetik!

A Magistratusok és a Superintendensek számára fővesztés terhe mellett kizárólag magán-személyként engedélyezett a levélváltás.

Isten áldása legyen rajtad és a munkásságodon! Ezért imádkozik Márton István, aki teljes-séggel a te híved.

Curatoratus – (lat.) kollégiumi gondnokság, az intézmény gazdasági vezetéséért felelős testület

sed jam constitutus in via, quam suscepi ad Amicum meum Sam. Dioszegium Rectorem Böszörményiensem/de akkor már elszántam magam egy utazásra a barátomhoz, Diószegi Sámuel, böszörményi Rektorhoz – Diószegi Sámuel (1761–1813) református lelkész. 1784 és 1787 között rektor volt a kollégium hajdúböszörményi fiókiskolájában. Később egyetemi tanulmányokat folytatott Göttingenben, majd Hajdúnánáson, azután Böszörményben, végül Debrecenben kapott lelkészi hivatalt. Legismertebb műve a Fazekas Mihállyal közösen írt *Magyar Fűvészkönyv* című munkája (1807). Mint egyházi szerzőnek, főként prédikációi jelentek meg. Márton 1786 márciusában követte barátját, Diószegi Sámuel a Hajdúvidékre: iskolamesterré lett Hajdúnánáson, a kollégium ottani fiókiskolájában. (Csűrös 1912b, 191.)

Magistratus et Curatoratus, intra unum mensem respondeant, Suae Maiestati, an Collegium Reformatum, perpetuo pretio, aut, arendā tenuis, vendi consultius judicent./a Magistratus

és a *Curatoratus* egy hónapon belül adjon választ *Őfelségének, hogy a Református Kollégiumot örök- vagy bérdíjért tartják-e tanácsosabbnak áruba bocsátani.* – Több, a protestánsok számára hátrányos döntés (például vegyes iskolák felállítása, a királyi direktorok felügyeleti jogkörének a protestáns iskolákra való kiterjesztése) után 1786 elején a Helytartótanács rendelkezett a Debreceni Református Kollégium épületének értékesítéséről. A végrehajtást a gondnok és a tanárkar közös fellépéssel igyekeztek kivédeni. (BARCZA 1988, 148.)

Completi sunt dies nostri/beteltek a mi napjaink – Az ószövetségi irodalmi párhuzamot nem látjuk egyértelműen felismerhetőnek. Valószínűbbnek tartjuk ugyan, hogy Márton *Jeremiás siralmi*-ra („*Vadásztak lépéseinkre úgy, hogy nem járbhattunk a mi utcáinkon; elközelgetett a mi végünk, beteltek a mi napjaink, bizony eljött a mi végünk!*”, *Siralmak könyve*, 4:18.) utal, de azt sem zárjuk ki, hogy *Jeremiás könyvének* részletére (4:18): „*A te magad viselete és a te cselekedeteid szereztek ezeket néked; ez a gonoszságod bizony keserű, bizony egész a szívvedig hatott!*” cíelő. Mindkét szövegrészletet Károli Gáspár bibliafordítása alapján idézzük.

Hinc Heruli Segesvari voluntas de Clavichordio exspiravit./Egyébként Segesvári fiatalúr lelkesedése a zongora iránt kifűjt. – Segesvári István (1762–1826) debreceni orvos, William Derham *Physico-theology, Or, A Demonstration of the Being and Attributes of God from His Works of Creation* (1713) című művének magyarra fordítója. A *Physico-Theologia, az az, az Isten' lételek és tulajdonságának a' teremtés munkáiból való megmutattatása* (Bécs, 1793) címmel megjelent kötet ajánlásába magyar nyelvű irodalomtörténeti áttekintést írt. 1780 ősze és 1782 tavasza között maga is élt Késmárkon, a német nyelv gyakorlása miatt. (TÓTH 1983, 189–197.)

Nuper in initio discessus mei, iniunxeram Jos. Csiszar ut TE literis suis requirat./A minap, a távozásom előtt megbíztam Csiszár Józsefet, hogy levélben keressen fel téged. – Csiszár Józsefről a Márton levelében foglaltakon kívül egyelőre nincs több adatunk.

Nobiles Contributioni subjiuntur!/A nemeseket adó alá vetik! – 1786-ban II. József kísérletet tett a nemesség megadóztatására. 1786. február 10-i, a kataszteri felmérésről szóló pántensével elrendelte a magyarországi földállomány és jövedelmezősége nyilvántartásba vételét, hogy azután erre alapozva bevezethesse az általános adóztatást.

Rescriptio, sub poena capitibus, non est licita, nisi unius personae nomine, nec Magistratibus nec Superintendentibus./A Magistratusok és a Superintendensek számára fővesztés terbe mellett kizárólag magánszemélyként engedélyezett a levélváltás. – Az 1784. augusztus 30-án kiadott helytartótanácsi rendeletről van szó, amely a megyék és képviselőik levelezését is eltiltotta, pontosabban, hogy a vármegyék politikai ügyekben levelezzenek.

8. Márton István – Sárvári Pálnak Hajdúnánás, 1787. március 31.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

1787. március 31-én Nánásról

Legdrágább Pálom!

A legutóbb küldött leveled reményt, mi több, bizodalmat ad nekem arra nézve, hogy azt a két dolgot illetően egészében rendezve lesz a tartozás, amint ezt teljesíted: „majd egyszer viszonzni fogom a szorgalmas és becsületes munkát, ha tudom.”

Most még inkább a terhedre leszek az alábbi kéréseim előadásával:

1. Ugyanebből az alkalomból küldj nekem két *dialogusgyűjteményt* (*Colloquiumot*) a *konjugista, kettőt pedig az elemi sextarius iskolák részére.*

Kérdezed, hogy miért sűrgetem. Mert már vitathatatlanul arra a megállapításra jutottunk, hogy a német szövegeknek híján vagyunk, mindazonáltal a tanítókat előre fel kell készíteni. De íme a harmadik és a legnyomasztóbb indok: éppen a mai napon a mi neves papjaink közvetítésével értesültem magának az egyházmegyének a rendelkezéséről, miszerint a nagyságos Esperes és egy hivatali segédje május 1-jén el fog látogatni valamennyi iskolába annak felülvizsgálata céljából, hogy mindenütt hozzáfogtak-e már a körözvénybe foglalt utasításnak megfelelően a német nyelv tanulmányozásához. Tehát addigra szeretnék jó szolgálatokat tenni magamnak és az iskolánknak, annál is inkább, hiszen az egyházi előljárók is figyelmeztettek és kértek minket, hogy arra a napra készüljünk fel. Nézd, mennyi érv szorongat! Kedves barátom! Ha idejében megkapod e levelemet, és ha van rá lehetőséged, *buzgón kérlek, hogy küldj annyi dialogusgyűjteményt, amennyit csak tudsz*, ugyanis a mieink olyan mohósággal tanulják a német nyelvet, hogy egy hétre számolva két gyűjtemény nem elegendő egy osztálynak. Láss csodát, azokat a gyűjteményeket, amelyeket tőled kaptam, már tegnap teljes egészében át tanulmányozták, így a diákok tudáséhségével is számolni kell. *A konjugisták számára kiegészítetnél egy sorozatot több-kevesebb beszéddel. Hanem a sextariusok számára egy összeállításban elegendő lesz négy, legfeljebb öt beszéd, de még azok is rövidek legyenek.*

2. Készíts egy frappáns mondatot, de csak egy sornyt, amelyben minden egyes német betű szerepel, gondoskodni fogok róla, hogy mindenki folyamatosan azon gyakoroljon. Kinevetsz? Szórakoztató és nem teljesen haszontalan elfoglaltság. Én magam készítettem egy mondatot, de a hosszúsága miatt nem tetszik. Te bővelkedsz a szavakban. Jól jegyezd meg, az 'sch'-nak nem szabad hiányoznia. Az én mondatom így néz ki: es ist nicht glaublich dass ein herzhafter Mensch das Schimpfwort befürchte. Ez a mondat túl hosszú, a jelentése sem kedvemre való, és emellett hiányoznak innen a [...] betűk és a szavak túl rövidek. Egyébként a 'q' és a 'z' betűk hiányozhatnak.

3. Írd meg nekem, hogy mit csináltál azóta, mégpedig teljes egészében, és hogy mit csinálsz most.

4. Vajon a tekintélyes Domokos Urat igazsággal és valósággal visszahelyezték-e?

5. Ott maradt a gyertyatartó a koppantókkal egyetemben, küldd vissza!

6. Bármit is küldenél nekem, foglald bele a leveledbe!

Élj igen boldogul! Ezért imádkozok.

A Te Márton Istvánod saját kézzel írta.

Hac eadem occasione mittas mihi duo Colloquia pro Conjugistis duo pro Sextariis Scholis Elementariis./Ugyanebből az alkalomból küldj nekem két dialogusgyűjteményt (Colloquiumot) a konjugista, kettőt pedig az elemi sextarius iskolák részére. – A konjugista diákok adták a gimnáziumi tanszak első évfolyamát. A debreceni kollégiumnak hat alsó tagozatos osztálya volt, közülük a sextarius a legalsó, vagyis a tanulmányaikat megkezdő diákoké.

Recte hodie audivi a Claris Pastoribus nostris Clarum Seniore et unum Assessorem Tractus ipsa 1^a die Maji obire velle omnes scholas, inspecturos utrum in omnibus Locis Linguae Germanicae recte pro Circulari mandato manus jam admota sit./Éppen a mai napon a mi neves papjaink közvetítésével értesültem magának az egyházmegyének a rendelkezéséről, miszerint

a nagyságos Esperes és egy hivatali segédje május 1-jén el fog látogatni valamennyi iskolába annak felülvizsgálata céljából, hogy mindenütt hozzáfogtak-e már a körözvénybe foglalt utasításnak megfelelően a német nyelv tanulmányozásához. – A debreceni református kollégiumban 1769-ben kezdődött meg a német nyelv tanítása. 1773-ban arra kötelezték a várost, hogy a német tanítójának 200 forintos fizetést biztosítson. (BALOGH 1904, 98.; BARCZA 1988, 134.) Az 1784. május 11-i nyelvredelet a közigazgatás minden szintjén, valamint az oktatás terén is kötelezővé tette a német nyelv ismeretét „II. József nyelvredelete nyomán fokozódott a német nyelv tanításának szükségessége. A Szepességéről hazatérve Sárvárit megbízták az alig pár évvel fiatalabb I–III. éves bölcsészetet hallgatók tanításával »praeses« címmel.” (KOVÁCS 2008, 61.) „Az 1784. évben napvilágot látott nyelvi rendeletek (...) nem érintik a középiskoláknak sem tananyagát, sem pedig addigi, a Ratio Educationis előírásainak megfelelően folyó német-oktatását, s lényegében egyetlen egy pontban foglalhatók össze: a rendelet megjelenése után három évvel, tehát az 1787–88. tanévtől kezdődően a latin nyelv tanításánál a német nyelvet kell használni.” (PALLÓS 1944, 45.) Márton nánási rektorságáról alig van adatunk. (TÓTH 1931, 22–23.)

4. An Dominus Spectabilis Domokos cum veritate et de facto restitutus sit./ 4. Vajon a tekintélyes Domokos Urat igazsággal és valósággal visszahelyezték-e? – Domokos Lajost az 1770–1780-as években több alkalommal is megválasztották Debrecen főbírájának. Utolsó hivatali időszakának a Helytartótanács vetett véget, 1786-ban megfosztotta tisztségétől. (MOLNÁR 1939, 68.)

9. Budai Ézsaiás – Sárvári Pálnak Lőcse, 1786. június 12.

Megjelenés

Részben közölve: BORZSÁK 1969, 368.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Lőcséről

Legdrágább barátom!

Végre a sors, egy ideig a kitarásomat és bátorságomat megpróbálva, eleget tett a kívánalmaimnak. Ugyanis e hónap 8. napján az én ifjú uraim, Osváth László és Újhelyi István megérkeztek. Mindazonáltal a magam jóllétére fordítom a legnagyobb gondot, és ezután is így fogok tenni.

A nagyságos Varjas János úr, akit, mint tudod, sokan nem kedveltek, Pünkösöd első napján kilehelte a lelkét. Mihelyt ez a hír a fülembé jutott, noha addig, amíg héber tanulmányaimmal az ő jóindulatát ki nem érdemeltem, tőle sok sérelmet elszenvedtem, mégis úgy megrendültem, hogy alig tudtam magamhoz térni. Most is, hogy Julius Caesar Scaliger szavaival éljek: „Minden pillanatban megdöbbenek és ijedten állok, amikor azt látom, hogy a legnagyobb istenségek meghalhatnak.” Úgy látom, a kollégium helyzete teljesen megváltozott, az egykori fegyelem meglazul, a héber Múzsák gyászolnak, elgyengülnek, és hamarosan összeroskadnak. Amikor visszatérek, valószínűleg a többi Professzorra is ugyanez a sors vár, és a modern kor változásait ők maguk már aligha láthatják vagy inkább szenvedhetik majd el.

Most már azt kérdezed: Mit érek a héber tudásommal? – és jogosan.

Annyi nehézséget kellett elviselnem e férfi miatt minden haszon nélkül. Vajon nem lett volna-e jobb más tudományokra fordítani azt az időt, ha ez ugyan lehetséges lett volna? De téged szerencsésé tette a Jupitertől és így a villámcsapástól is távol eső helyzeted. Ormós József úr is, ahogy én gondolom, azzal a tehetséggel, amellyel most bír, inkább adta volna magát más tudományokra, mint Schröder héber grammatikájára. De ezt a szerencsétlenséget, a minket sújtó bajt viseljük türelemmel! Már Isten veled, és légy baráti szeretettel irántam, aki odaadó híved vagyok!

Kelt 1786. június 12-én.

Utóirat: Ha megtudod, hogy hazulról Sinai Sándor Úrnak mit küldtek, és hogy a küldeményt hol helyezték letétbe, hamarosan átmegy és gondoskodik a csomag ideszállításáról.

Őszinte barátod, Budai Ézsaiás saját kezével írta.

[A külfeten:]

Nyíljanak fel (a borítékok, a levelek) az igen híres ifjú, Sárvári Pál úr, az én legkedvesebb barátom számára!

Késmárkon

Die enim praesentis 8va, mei heruli, utpote Ladislaus Osváth, et Stephanus Újhelyi advenerunt./ Ugyanis e hónap 8. napján az én ifjú uraim, Osváth László és Újhelyi István megérkeztek. – Osváth László és Újhelyi István nevelője, magántanára volt Budai Ézsaiás.

Clarissimus Dominus Joannes Varjas animam, ut scis, multis invisam, die prima Festorum Pentecostium efflavuit./ A nagyságos Varjas János úr, akit, mint tudod, sokan nem kedveltek, Pünkösöd első napján kilehelte a lelkét. – Varjas János (1721–1786) debreceni református kollégiumi tanár. Előbb katekizmust, azután keleti nyelveket tanított. Az e magánhangzóra épülő beszéd és írás lelkes művelője, sajátosan virtuóz nyelvezetű alkotások szerzője volt. Budai a héber tanulmányok kapcsán emlékezik elhunyt tanárára, Varjasra, akitől Julius Caesar Scaliger (1484–1558) itáliai humanista és tudós Erasmushoz írt sírverséből idézve búcsúzik. (Vita Des. Erasmi Roterodami ex ipsius manu fideliter repraesentata, Leiden, 1607, 57.)

Dominus Josephus Ormós – Ormós József azonosítatlan személy.

Hebraicae Schröderi Grammaticae – Nikolaus Wilhelm Schröder (1721–1798) kelet-kutató, könyvtáros *Institutiones ad fundamenta linguae Hebraeae in usum studiosae iuventutis* című (1772), a század végéig több kiadást megért munkájáról van szó.

*Dom^{ino} Alexandro Sinay si quae res ex patria sint missae, ubinam sint depositae cognoscas, brevi transibit, et huc transvehendas curabit./ Ha megtudod, hogy hazulról Sinai Sándor Úrnak mit küldtek, és hogy a küldeményt hol helyezték letétbe, hamarosan átmegy és gondoskodik a csomag ideszállításáról. – Sinai Sándor (1766–1831) Sinai Miklós fia, aki a szokásoknak megfelelően Késmárkra mehetett nyelvet tanulni. 1804-ben általa került Kazinczyhoz Sylvester János *Grammatica Hungarolatina*-jának az apja birtokában lévő, abban az időben egyetlen ismert példányának másolata. (BARTÓK 2007, 587–594.) Az 1800-as években ügyvédként találkozunk a nevével.*

10. Schwartner Márton – Sárvári Pálnak
Pest, 1790. november 5.

Megjelenés

Részben közölve: BORZSÁK 1969, 369.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Kelt Pesten, 1790. november 5-én.

A művészetekben és tudományokban igen jártas uram, mindenekelőtt igen tisztelt barátom.

Nagyon sokszor eszembe jut az az alkalom, amelyet nemrég oly kellemesen eltöltöttem közöttetek, amely bárcsak hosszabb lehetett volna. Pesten semmi sincs, ami engem örömmel töltene el, kivéve az irodalommal való foglalkozás és a kiválóan felszerelt könyvtár. Ha a szüreti időszakot kívánságod szerint baráti körben töltötted, akkor minden rendben, én épen és egészségesen visszatértem a pestiekhez. De, amikor elváltunk, elfelejtettelek megkérni, hogy a példányok eladását, amelyeket az igen neves Sinai Professzorra bíztam, ha van rá lehetőség, a teid körében segítsd elő. Ha ezt megteszed nekem, hálás leszek érte, szeretnék a lehető leggyorsabban megszabadulni egy nagy mennyiségű példánytól, amelyek kinyomtatásáról a saját költségemen gondoskodtam. A legműveltebb férfiak keresnek fel téged, Tóth, Budai, Takáts, az igen neves Sinai Professzor az emlékezés és barátság okán mindnyájuknak adni fog egy-egy példányt.

Az egyetemünk helyzete változatlan, sőt, jelen van az összes Professzor is, akiknek a vizsztatérésében többen kételkedtek, nem véletlenül. Egy bizonyos Piaristát neveztek ki a könyvtár élére, Praius helyére, aki hozzátok távozik. A filozófiát tanuló hallgatók, akiket most kaptam, nagyon csekély számban vannak. Sokakat vonz az a főiskola, amelyet nemrég nyitottak újra Egerben, közöttünk többen az élelemhiány miatt maradnak ki. Jól fog esni, ha viszonzásul te sem hanyagolsz el tájékoztatni engem arról, hogy mi történik köreitekben. – Fejezd ki nagyrabecsülésemet a Főtisztelendő Úr, Benedek, az igen neves Professzor Urak, Sinai, Milecz, Ormos, Szilágyi, és ahányan csak vannak, az összes barátom felé! Isten veled, légy barátsággal továbbra is a társaságotra oly annyira vágyakozó iránt!

Schwartner Márton saját kézzel írta.

bibliothecam instructissimam/kiválóan felszerelt könyvtárat – A pesti egyetemi könyvtár az 1780-as években a gyors növekedés időszakát élte. Köszönhető egyfelől az élére kinevezett Pray György (1723–1801), s részint Kovachich Márton György (1744–1821) személyes erőfeszítéseinek, másfelől pedig a kedvező politikai döntéseknek. 1780-ban – elsőként Magyarországon – rendelet biztosította az intézmény számára a kötelezpéldányok beszerzésének jogát, majd az évtized folyamán megkapta a felosztott szerzetesrendek könyvtári anyagát, amellyel kötet- és kéziratállománya 1790-re ugrásszerűen megnőtt.

Introductionis in Artem Diplomaticam – Schwartner *Introductio in Artem Diplomaticam praecipue Hungaricam* (Pest, 1790) című munkája.

Aderunt TIBI humanissimi Viri Toth, Budai, Takats/A legműveltebb férfiak keresnek fel téged, Tóth, Budai, Takáts – Schwartner alighanem Tóth Ferencre (1768–1844), a majdani dunántúli református püspökre utal. Tóth Ferenc a debreceni kollégium neveltje. Göttingeni tanulmányokat követően 1801-ben teológiatanári kinevezést kapott Pápán, ahol később kezdeményezte jogi tanszék és nyomda alapítását is. Lelkészként vitte a dunántúli egyházkerület főjegyzői, 1827-től a püspöki hivatalát. Több egyháztörténeti munkája, számos prédikációja és hittudományi műve jelent meg. Budai minden bizonnyal Budai Ézsaiás. A Takátsként megnevezett személy talán Péteri Takáts József (1767–1821) író, az 1790-es évek magyar irodalmi életének tevékeny részese. Baráti kapcsolatot ápolt Verseygy Ferencsel és Kisfaludy Sándorral, Kazinczy bírálója. Bécsben dolgozott a *Magyar Hírmondó* munkatársaként, a *Magyar Minerva* sorozat szerkesztőjeként, s ott jelentek meg *Költeményes munkái* (1796), valamint *Erkölcsei oktatások* (1799) című kötete.

Praius – Pray György (1723–1801) jezsuita szerzetes, történétíró, könyvtárvezető. Alapos forráskritikára épülő magyar világi és egyházi vonatkozású történeti értekezések és összefoglaló művek szerzője. Előbb Budán az Egyetemi Könyvtár első őrje, majd igazgatója, vezetésével költözött át a Könyvtár Pestre.

multos ludus literarius qui nuper Agriae denuo apertus est abstrahit/sokakat vonz az a főiskola, amelyet nemrég nyitottak újra Egerben – Eszterházy Károly (1725–1799) egri püspöknek a II. József halálát követő, a bécsi kormányzat számára politikai kihívásokkal teli, nehéz időszakban – a Helytartótanács rosszállása mellett – sikerült keresztülvinnie, hogy az egri Líceumba többéves szünet után visszakérüljön a bölcsészet és a jog oktatása, és ismét elinduljon a főiskolai papnevelés. (ALPÁRY–KASSUBA–UDVARDY–BOZSIK [1909], 346.)

Admodum Reverendum Dominum Benedek/Főtisztelendő Úr, Benedek – Benedek Mihály (1748–1821) a Tiszántúli Református Egyházkerület későbbi püspöke, a levél keletkezése idején lelkész.

Sinai – Sinai Miklós (1730–1808) a Debreceni Református Kollégium professzora, református lelkész, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. Külföldi egyetemi tanulmányokat követően 1760-tól a Debreceni Kollégium történelem és klasszika filológia tanszékén tanított, s közben kiterjedt forrásgyűjtést végzett a protestáns egyháztörténet terén. Klasszikus műveltségű, több nyelvet beszélő tanárként vezető részese volt az egyházkormányzás körül folyt küzdelemnek. A világi urakkal szemben elszántan képviselte és védelmezte az egyházi vezetéshez ragaszkodók álláspontját. 1791-ben püspökké választották, tisztségét azonban a világi párt ellenlépései miatt csak rövid ideig viselhette. Egy évtizedig elhúzódozó, hosszú pereskedés után kollégiumi professzori állását is elveszítette, 1803-ban nyugdíjazták.

Milecz – Milesz József (1730–1792) orvos, a Debreceni Református Kollégiumban Hatvani István utóda. Anton Störck (1731–1803) protomedicus tábori és falusi borbélyok számára írt könyvét ültette át magyarra: Anton von STÖRCK, *Orvos Könyve*, ford. MILESZ József, Bécs, 1778.

Ormos – Ormos (Ormos) András (1750–1805) a kollégium teológiai tanára 1786 és 1792 között, később lelkész Hajdúszoboszlón. 1792-ben Milesz József és Szilágyi Gábor professzorokkal elkészítették az új *Ordo Studiorumot*.

Szilágyi – Piskárkosi Szilágyi Gábor (1759–1807) református lelkész, hittudós, Szilágyi Sámuel református püspök fia. 1792-ben Milesz József és Ormos András professzorokkal együtt részt vett az új *Ordo Studiorum* megírásában.

11. Saátor János – Sárvári Pálnak [h. n., 1792.]

Megjelenés

BORZSÁK 1969, 369–370.

Keletkezés

A levél dátumát Sárváry Jakab levélhez fűzött jegyzete alapján szerepeltetjük.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

serviták piatzán a' Hajónál – A szerviták 13. századi alapítású, az ágostoni szabályzatot követő szerzetesrend. A szervita barátok az Oszmán Birodalommal szembeni sikeres visszafoglaló háború után telepedhettek meg Pesten, ahol felépítették kolostorukat és templomukat (a mai Belvárosi Szent Anna-plébániatemplom). Pest egykor első számú fogadója a szervita rendházegyüttes közelében épült Fehér Hajó volt.

Dr. Szombatinál – Cseh-Szombati József (1748–1815) orvos, 1784-től országos főorvos.

Ketskeméti Házzal – E pesti ház Kecskemét városáról mint tulajdonosáról kapta nevét. A Belvárosban, a Kecskeméti és a Bástya utcák sarkán állt.

Landkutscherek – (ném.) fuvarosok

dieser Waagen geht nach Wien? – (ném.) Ez a kocsis Bécsbe megy?

tractérnál – (lat.) vendéglősnél

arany sasnál – Az Arany Sas Pesten a Hatvani kapuhoz közel (egy ma már a városközpont részét képező területen) fekvő fogadó.

Hatvan uttzai kapu – A még fal mögé rejtőző újkori Pest három nagy kapujának egyike a Hatvani volt (a másik kettő a Kecskeméti és a Váci). A kelet felől érkezők rajta keresztül juthattak be a városba, egészen az 1808-as lebontásáig.

Agens Urat – A református egyháznak a Helytartótanáccsal kapcsolatot tartó, a reformátusok érdekeit képviselő ügyvivője. Ebben az időben (1787–1811 között) Szemere Ferenc töltötte be e megbízatást.

a' hidrol – Sárvári idejében hajóhíd kötötte össze Pestet és Budát. A két város közötti átjárást biztosító építményt az év háromnegyed részében, általában március eleje és december közepe között használták, majd a tél beálltával, a Duna befagyása előtt elbontották.

Passust – (lat.) útlevelet

visálatni – (lat.) láttamoztatni

Diligencon – (fr.) postakocsin

Leopoldstadtban – A Duna és a Duna-csatorna között fekvő Leopoldstadt Bécs II. kerülete. Valaha jelentékeny izraelita közösség élt itt, azonban I. Lipót intézkedései és a helyi keresztények ellenséges viselkedése megtörte, majd felmorzsolta őket. Kiűzésük után, mintegy köszönetet nyilvánítva az uralkodó felé, a lakosok a városrészt Leopoldstadt („Leopold városa”) névre keresztelték át.

in der Grossen Anker Gasse – (ném.) 'a Nagy Horgony közben'. Köz Bécs Leopoldstadt városrészében. Nevét a Zum Grossen Anker (A Nagy Horgonyhoz) feliratú háztábláról kapta.

manipulatióba – (lat.) egyezségbe, megállapodásba

rozsolisos – (lat.) a nap harmata (ros solis). Égetett szesz alapú, leggyakrabban gyümölcsök és fűszerek felhasználásával készített likőr.

Astronomica turrus – A prágai Óváros városházájának tornya a középkor óta működő híres csillagászati órával, az Orlojjal.

inviatiót – (lat.) útmutatást

A' hid, vár és Királyi palota Zsidó város – A Károly-híd, a város legrégebbi, IV. Károly német-római császár által építtetett hídja. A vár és a környező területek (Hradczin) Sárvári utazása előtt, 1784-ben az új Prága egyik városnegyedévé lettek. A 10. század folyamán Prágába betelepülő zsidóság vetette meg a városmag egyik, utóbb történelmivé lett részének alapjait.

Itt meg-kell nézni a Bibliothekát, a' Sallont, a' Portzellan Cabinetot Grün gevelb, Bilder Galerie etc. – A drezdai Zwingerben a kora újkor folyamán uralkodói magángyűjtemények létesültek. Közülük a Választófejedelmi Könyvtár (Kurfürstliche Bibliothek) 1788-ban Bibliotheca Electoralis Publica néven közkönyvtárrá vált. A Matematikai és Fizikai Szalont, a tudományos eszközök gyűjteményét, Erős Ágost szász választófejedelem és lengyel király (1670–1733) alapította. A Porcelángyűjtemény a meissenai darabok mellett kelet-ázsiai alkotásokban is gazdag. Létrehozása szintén Erős Ágost nevéhez fűződik. A szász választófejedelmek egykori székhelyén, a Residenzschloß egyik szárnyában kapott helyet a „Grüne Gewölbe” nevű kincstár. A Képtárat Erős Ágost és fia, III. Ágost alapozták meg műgyűjtéseikkel. A galériában számos 15–18. századi itáliai, németalföldi, francia és spanyol mester alkotásait őrzik.

A' Vicebibliothekarius Dassdorf – Karl Wilhelm Daßdorf (1750–1812) költő, publicista 1786-ban lett a szász választófejedelmi könyvtár másodkönyvtárosa, húsz évvel később pedig kinevezték az intézmény főkönyvtárosává.

Electoralis kert és ház – A mai Drezda részét képező egykori faluban, Pillnitzben fekvő kastélyegyüttes (Schloß Pillnitz) volt a szász választófejedelmek székhelye. Az épületek és a környező kertek többsége Erős Ágost uralkodásával kezdődően létesült.

Schaffnertöl – (ném.) kalauztól

Plattnert – Ernst Platner (1744–1818) német antropológus, orvos és filozófus, a lipcsei egyetem professzora.

Rathsbibliothekát – A Városi Tanács Könyvtára, a Bibliotheca Senatus Lipsiensis, amely a 17. század utolsó harmadában indult növekedésnek, a német könyvtárak közül az egyik legszebb, a 18. század közepén barokk stílusban átalakított épülettel büszkélkedett.

Bibliopoliumot – (gör.) könyvkereskedést

Oeser nevü magyar – Adam Friedrich Oeser (1717–1799) pozsonyi származású német festő, szobrász és könyvillusztrátor, Goethe rajztanára, a Lipcsei Rajzakadémia első igazgatója.

Hálába – Halléba

Csernák – Csernák László (1740–1816) magyar matematikus, pályája Hollandiában teljesedett ki.

Bilnicza – Bilnicza Pál (1772–1834) lelkész a pozsonyi lutheránus hitközségnél, majd 1829-től haláláig szuperintendens a dunáninnyi területben. Líceumi tanárként elméleti gazdaságtannal foglalkozott.

Brieftrager – (ném.) levélfutár

Budai Uram – Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történétíró.

Compactort – (lat.) könyvkötőt

commendáлом – (lat.) ajánlom

Louis doros – (fr.) Lajos-aranyas. Eredetileg Franciaországban, XIII. Lajos óta vert arany-pénz, a név, illetve a pénztípus azután megjelent a Habsburg-Monarchiában és a Német-Római Birodalomban is.

Aufszatzot – (ném.) talpas kínáló tál. Itt: valamiféle tálaló bútor.

egy fertály esztendőre – (népies, régies) egy negyedévre

fölöstököm – (ném.) reggelim (Frühstück)

gute garasos – (ném.) jó garasos. A (porosz) birodalmi tallér váltópénze, a tallér 1/24-ed része.

Generaliter – (lat.) általában

Egy Pünkösztre el-kell Göttingából Casselbe menni, és ott a' Cabinetokat, és a' Weisssteinnál való vízi mesterséget meg-nem nézni vétek. – Az 1790-es években régiségekből, mives fegyverekből és páncélokból álló gyűjteményeket helyeztek el a Kassel közelében fekvő Wilhelmshöhe-kastélypark középkori mintára épült nyári rezidenciájában (Löwenburg). A Kassel melletti egykori Kloster Weissenstein káptalani épület, majd apácázárda volt. Helyén épült fel a 18. század végén a Wilhelmshöhe-kastély. A kasseli kastélypark egyik nevezetessége a 18. században kialakított, a kor igazi csodájának számító mesterséges vízesés, egy lépcsőkből (teraszok sorozatából) álló kövezett vízi út, amely tóba torkollik. A lépcsőzetes építményen végighaladó víztömeg táplálja a tóban létesített, a vizet látványosan magasra lövellő szökőkutat.

manchester – (ang.) pamutbársony. Az újkorban elterjedt, angol eredetű szövETFéle.

nánkin – Nanking kínai nagyvárosról elnevezett, vörösbarnás, vékonyszálú pamutféle.

strimfli – (ném.) harisnya

stifli – (ném.) bőrből készített, gombbal vagy fűzővel rögzíthető rövid harisnyaféle (lábszárvédő) vagy csizma

Rokkra – (ném.) kabátra

laibli – (ném.) posztókabát vagy -mellény

theologusossan jár – A levélíró vélhetően a hosszú, sötét színű (fekete) ruházatra céloz.

12. Sárvári Pál – Benedek Mihálynak Göttingen, 1792. november 18.

Megjelenés

Részben közölve: BORZSÁK 1969, 370–371.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Rh. forintig – rhénes forint, rajnai forint, „német forint” elnevezésekkel ismert ezüstpénz, a Habsburg Monarchia általános fizetőeszköze.

Diligencra – (fr.) postakocsira, delizsánszra

Extrapostokra – (lat.) gyorspostákra

Semestreben – (lat., fr.) tanulmányi félévben

Federnél – Johann Georg Heinrich Feder (1740–1821) német filozófus, a bölcelet professzora a göttingeni egyetemen.

Ius Naturae – (lat.) természetjog

Philosophia Moralis – (lat.) erkölcsbölcelet

Lichtenbergnél – Georg Christoph Lichtenberg (1742–1799) matematikus, fizikus. A kísérleti fizika úttörője német földön, munkásságáért professzori címet kapott. A német nyelvű aforizmairodalom első jelentős alkotójaként is ismerik.

Physica experimentalis – (lat.) kísérleti fizika (természettan)

Blumenbachnál – Johann Friedrich Blumenbach (1752–1840) német orvos, fiziológus, az anatómia (leginkább az összehasonlító embertan) művelője. A *Physiologia et historia naturalis* című munkáját leírta Sárvári Pál, jelzete R80.

Historia Naturalis – (lat.) természetrajz. Az ember-, az állat-, a növény- és az ásványtant összefogó tudományág, illetve az újkori gimnáziumi és egyetemi képzés egyik alaptantárgya.

Minerologia – (lat.) ásványtan

Kaestnernél – Abraham Gotthelf Kästner (1719–1800) német matematikus, epigrammaköltő, tudománytörténeti művek szerzője. A 18. század végén a paralelák kérdéskörének legkiválóbb szakembere volt, aki magánkönyvtárában sok erről szóló könyvet gyűjtött össze. Bolyai Farkas 1796–1799 között, Gauss pedig 1795–1798 között volt a göttingeni egyetemen a hallgatója.

Publice – (lat.) nyilvánosan (tartott előadás)

Astronomia – (lat.) csillagászat

Mathesis adplicatát – (lat.) „Az »applicata mathesishez« a földisme, vízműtan, polgári építést és más efféle tartozott.” (OLÁHNÉ 1976, 279.)

Butterweg – Friedrich Ludewig Bouterweck (1766–1828) német filozófus és író, 1789-től a göttingeni egyetem tanára. Különösen az esztétika, a retorika érdekelte. Vitalista filozófiája nagy hatással volt Arthur Schopenhauerre, aki a tanítványa volt.

Post Secrétaire – (fr.) postatitkár. Állami alkalmazott, a postai szolgáltatások szervezéséért felelős egyik tisztviselő.

Commoditásra – (lat.) kényelemre

Budai – Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történetíró. 1792 májusától 1794 augusztusáig tanult Göttingenben.

discoursussal – (lat.) társalgással

favoriba – (lat.) kegyességébe, pártfogásába

13. Sárvári Pál – Domokos Lajosnak Göttingen, 1793. július 25.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

instruáltatni – (lat.) eligazíttatni, megsegíttetni

Fachnak – (ném.) tantárgynak

mediocriter – (lat.) közepesen

praejudiciumból – (lat.) előítéletből

Klügel – Georg Simon Klügel (1739–1812) matematikus, a Helmstedti és a Hallei Egyetem professzora. Egyetemi tanulmányait Göttingenben végezte. Doktori címet a párhuzamos posztulátum bizonyítási kísérleteit vizsgálva szerzett. Professzori pályája a Helmstedti Egyetemen indult, ahol matematikát tanított, majd 1788-tól Hallében folytatódott, ahol az egyetem matematika- és fizikaprofesszoraként dolgozott.

Grén – Friedrich Albrecht Carl Gren (1760–1798) vegyész, fizikus. Pályája elején gyógyszerárakban dolgozott, majd helmstedti tanulmányai után 1788-ban kémia- és fizikaprofesszori katedrát kapott a Hallei Egyetemen. Az első tekintélyes fizikai szaklap, a *Journal der Physik* alapítója, és korának egyik keresett kémiatankönyve, a *Systematisches Handbuch der gesamten Chemie* (1787–1794) szerzője. A *Dissertatio inauguralis physico-medica sistens observationes et experimenta circa Genesin aeris fixi et phlogisticati* című 1786-ban megjelent könyve megvolt Sárvári Pál könyvtárában. Jelzete a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában Q1531.proha

Forster – Johann Reinhold Forster (1729–1798) lelkész, természettudós, felfedező. Munkáival hozzájárult a néprajztudomány fejlődéséhez, s kérdéseket vetett fel az európai államok gyarmati terjeszkedésével és gazdasági térhódításával kapcsolatban.

Jacobi – Friedrich Heinrich Jacobi (1743–1819) német filozófus, jogász, író. A hit és a ki nyilatkoztatás elsőbbsége mellett érvelt. A *Sturm és Drang* mozgalom bírálójaként, Goethe közeli barátjaként is ismert.

A mi Öreg Hofrath Kaestnerünknek – Abraham Gotthelf Kästner (1719–1800), német matematikus és epigrammaköltő. Tudománytörténeti művek szerzője. A 18. század végén a paralelák kérdéskörének legkiválóbb szakembere volt, aki magánkönyvtárában sok erről szóló könyvet gyűjtött össze.

Hofrath – (ném.) udvari tanácsos

provocálnak – (lat.) hivatkoznak

difficultást – (lat.) nehézséget

commendállya – (lat.) ajánlja, dicséri, méltatja

parallela – (gör., lat.) párhuzam

applausussal – (lat.) tapssal, tetszésnyilvánítással

Cook – James Cook (1728–1779) brit tengerésztiszt, akinek számos felfedezés köszönhető.

philosophál – (gör.) elmélkedik, eszmélkedik

Compendiuma – (lat.) kivonata

filumul – (gör., lat.) vezérfonalul

Purát – (lat.) mathesis pura, elméleti matematika (tisza mennyiségtan). A matematika több területéről alapismereteket nyújtó tárgy.

privatissime – (lat.) teljesen egyedül (magánúton)

Sublimior Mathesis – (lat.) felsőbb mennyiségtan. Vizsgálatai összetett számítási, függvény- és vektorműveletekre irányulnak.

Mechanica practica – (lat.) gyakorlati erő(mű)tan

Architect. Civ. – (lat.) Architectura Civilis. Polgári építészeti (építéstudományi) ismeretek

militaris Encyclopaediaival – (lat.) katonai építészeti (építéstudományi) ismeretekkel

Collegiumra – (lat.) előadás-sorozatára

Experimentumokban való privatissimum exercitiumra – Kísérletek magán gyakorlaton való végzése.

Physiologia – (gör., lat.) élettan

Hofmannál – Georg Franz Hoffmann (1760–1826) az orvostudomány és a botanika göttingeni tanára, az egyetemi növénykert igazgatója.

Botanicát – (lat.) növénytant

Hauptfunktiojait – (ném.) főfeladatait, alapvető rendeltetéseit

resolvalhassam – (lat.) meghatározhassam, elnevezhessem

Technologiat – (gör., lat.) az újkorban gyakori magyar fordítással kézműtan. Használati eszközökkel (gépekkel) és azok készítésével, (kézmű)ipari gyártási eljárásokkal foglalkozó közismereti tárgy.

concurráltak – (lat.) egybeestek

Physicumok – (gör., lat.) természetrajzi, élettani tantárgyak

Mathematicumok – (lat.) a matematika résztárgyai

Apparatust – (lat.) felszerelést

ki instálni – (lat.) kikérni

14. Sárvári Pál – Domokos Lajosnak Göttingen, 1793. szeptember 8.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

praesentis – (lat.) folyó hónap

Superintendentia – (lat.) protestáns egyházkerület

Consistorium – (lat.) egyháztanács

Publicumnak – (lat.) közösségnek. Az adott összefüggésben jelölhet több közösséget (az egyházkerületet irányító testületet, a kollégiumot és a városi polgárságot) is.

adfectált modestiából – (lat.) színlelt szerénységből

Praxis forma – (gör., lat.) eljárás mód

severior – (lat.) komolyabb

recusáalom – (lat.) elhárítom, visszautasítom

eruditiót – (lat.) műveltséget

terminussáról – (lat.) határidőjéről

Curator – (lat.) gondnok

15. Révkomáromi Református Egyház kurátora és elöljárói – Sárvári Pálnak Komárom, 1793. január 9.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Péczeli Jozsef kedves Predikátorunkat – Péczeli József (1750–1792) író, költő, műfordító, a *Mindenes Gyűjtemény* szerkesztője. Debreceni tanulmányai után több évet töltött külföldi egyetemeken, majd 1783-tól haláláig Komáromban viselt lelkészi hivatalt. Több nyelven beszélt és írt, de főként a magyar nyelv ápolására és megismertetésére fordította figyelmét.

Virtusiba – (lat.) erényeibe (kiválóság)

Successor – (lat.) utód, örökös

Budai Esaiás – Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történétíró. 1792 májusától 1794 augusztusáig Göttingenben tanult.

homo proponit, Deus disponit – (lat.) Ember tervez, Isten végez.

Gergely Napja – A keresztény naptárban az első tavaszi ünnepnap. Már Sárvári korában is századok óta kapcsolódott a naphoz a gergelyjárás népszokása: a szegény sorsú diákok e napon vallásos énekeket, erkölcsös életre hívó imádságokat, verseket előadva házról házra jártak s adományokat gyűjtöttek egyrészt iskolai tanulmányaikra, másrészt tanítóik javára.

projectálni – (lat.) javasolni

Honorariumnak Specificatioját – (lat.) járandóságok részletező felsorolását

öll – hossz mérték. Az eredeti magyar öll 1,9019 m, a bécsi öll 1,89648 m hosszúságnak felel meg.

Mérő – szemestermények mérésére szolgáló űrmérték. A Mária Terézia által, rendeleti úton alapmértékké nyilvánított pozsonyi mérő 62,4984 literrel azonos.

Kéttzeres Búza – Kétszeresnek nevezett, búzából és rozsból álló gabonakeverék, vetőgabonaként főleg a Magyar Királyság északi és keleti vidékein terjedt el.

Fixumokon – (lat.) állandó jövedelmeken

Stolarékból – (lat.) A szentségek kiszolgáltatásáért (például keresztelésért, esketésért, halottbúcsúztatásért) járó papi illetmény.

Sátoros Innepeken – A reformátusok a három legfontosabb ünnepe: karácsony, húsvét és pünkösd.

Pázmándy Pál – Pázmándy Pál (?–?) táblabíró, helyettes gondnok.

Tractualis Curator – (lat.) református egyházmegyei gondnok. Az egyházközségek gazdasági működését felügyelte.

Madari István – azonosítatlan személy

Localis Fő Curator – (lat.) helybeli főgondnok. Valamely református egyházközség gazdasági ügyvitelét közvetlenül ellenőrző tisztviselő.

Kemenczki István – azonosítatlan személy

V: Curator – (lat.) vicecurator, helyettes gondnok

Keszszey Mibály – azonosítatlan személy

Presbiter – (lat.) hitközségi tanács világi tagja

Extrad. per Josephum Sebestyén Consistorialem Notarium m. pria – (lat.) Kiadva Sebestyén József egyháztanácsi jegyző saját keze által. Sebestyén Józsefről a levélben szereplőnél több adatot nem tudtunk feltárni.

16. Johann Jacob Ebert – Sárvári Pálnak [Wittenberg, 1795.]

Keletkezés

Sárvári Pál rájegyzése alapján datáltuk.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

P. P.

Megtiszteltetés számomra, Nagyméltóságú Uram, hogy a tegnapi, Weidlerről velem kegyesen megosztott megjegyzéseierért legőszintébb köszönetemet küldhetem. Csak azt sajnálom, hogy azokat a különböző látogatások és egyéb elfoglaltságok miatt csak futólag tudtam áttekinteni. Teljesen igaza van abban, hogy a tankönyv egyes mondataival kapcsolatban fontos megjegyzéseket lehetne tenni; azonban Weidler nem lenne többé Weidler, ha ezeket a részeket mind átírnánk, a terjedelmes megjegyzésekkel pedig túlságosan vaskossá válna a könyv.

A tegnapi említett, a kúpmetszetekről szóló mű címe, amelynek szerzője nem jutott azonnal az eszembe, a következő:

Des Herrn de la Chapelle Abhandlung von den Kegelschnitten - fordította J. L. Böckmann. Karlsruhe 1771.

Szerencsés utat kívánok Önnek és maradok megkülönböztetett nagyrabecsüléssel

Nagyméltóságod legalázatosabb szolgálója

J. J. Ebert

[A külföldi Sárvári Pál kezével:]

Ebert wittenbergi Professzor nekem küldött levele amikor a távoli Wittenbergben tartózkodtam

1795-ben.

P. P. – A korabeli levelekben legtöbbször a praemissis praemittendis rövidítése, amelynek segítségével a megszólítást szokták elhagyni.

Johann Friedrich Weidler (1691–1755) wittenbergi csillagász, matematikus és jogtudós. *Institutiones Matheseos selectis observationibus illustratae* című könyvét Sárvári előtt fél évszázaddal már tankönyvként használták a debreceni kollégiumban. Első kiadója Johann Jacob Ebert volt.

Des H. de la Chapelle Abhandlung von den Kegelschnitten – übersetzt von J. L. Böckmann. Karlsruhe 1771. – Jean-Baptiste de la Chapelle (1710–1792) francia matematikus–feltaláló egyik mértani értekezése a *Traité des Sections Coniques et autres Courbes anciennes* (Paris, 1750). Németre fordította és kiadta Johann Lorenz Böckmann (1741–1802) német fizikus, matematikus: *Des Herrn de la Chapelle Königl. Französ. Censors, der Akademie zu Lion, zu Rouen und der Königl. Societät zu London Mitglieds Abhandlung von den Kegelschnitten von den andern krummen Linien der Alten und der Cycloide nebst ihren Anwendungen auf verschiedene Künste* (Karlsruhe, 1771).

17. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak Debrecen, 1794. július 15.

Megjelenés

Részben közölve: BORZSÁK 1969, 371.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levélre írt francia nyelvű szöveg fordítása:

Debrecenből az Úrnak, a Tudós/Diák Sárvári Pál Úrnak Bécsen, Nürnbergben keresztül Göttingenbe.

véve július 30-án.

Válaszoltam 1794. október 8-án.

Primo – (lat.) először

Consistoriumban proponáltam – (lat.) az egyháztanácsban javasoltam

in genere – (lat.) általában, általánosságban véve

Experimentalis Physicáról – (lat.) kísérleti fizikáról

experiri – (lat.) tapasztalni

perfectiojéért – (lat.) tökéletességéért

studirozását – (lat.) tanulmányozását

recommendo – (lat.) ajánlom

praxisba venni cum successu et sine sumptuum periculo – (lat.) sikerrel és költség kockázata nélkül alkalmazni a gyakorlatban

Mathesis practica – (lat.) gyakorlati mennyiségtan

Theoretica – (gör.-lat.) elméleti

Kants Critick der reinen Vernunft – Kant *A tiszta ész kritikája* című műve először 1781-ben, majd 1787-ben jelent meg. Bár a művet csak a 19. század végén fordították magyarra

a német filozófus tanait, a kritikai filozófia rendszerét övező magyarországi viták egykorúak az európaiakkal. Domokos nem volt egyedül abban, hogy homályosnak tartotta Kantot. Márton István is a kanti filozófiát népszerűsítő Krugot tanította, nem pedig Kantot. Aminek az egyik oka „egyszerű és világos előadása (...), akinek művei tankönyvekül is alkalmasak voltak” (TRÓCSÁNYI 1931, 213.) Hasonlóképp vélekedett Pukánszky Béla: „Könnyebben olvasható író volt, mint Kant és így jobban megfelelt szakszerű terminológiában járatlan közönségünknek”. (PUKÁNSZKY 1932, 6.)

universalitásokból – (lat.) általánosságokból

abstráctiókból – (lat.) elvonatkoztatásokból

Hartzi Bányáknak – A Szászország és Turingia területén húzódó Harz-hegységnek az Ottó-kor, a 10. század közepe óta rendszeres művelés alatt álló, főként kő- és kálisót adó bányái.

per Halam – (lat.) Hallén keresztül

praelectioval – (lat.) előadással, felolvasással

köbli – köből, szemestermények mérésére szolgáló űrmérték. Egy köből átlagosan 64 literrel volt egyenlő.

T. Ur – Szilágyi Gábor kollégiumi professzor a szolgálónőjével tartott fenn viszonyt.

Consistoriumba referalom – (lat.) egyháztanácsban előadom, ismertetem

Moguntia – (lat.) Mainz

Trentofurtum – (lat.) Trier

étudiant – Az étudiant a 18–19. század fordulója környékén akár tudóst és diákot, sőt barátot is jelenthetett. Attól is függhet, milyen nexusban voltak egymással a levelezéskor. Ezért mi a tudós/diák megoldást választottuk.

18. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak Debrecen, 1795. március 21.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levélre írt francia nyelvű szöveg fordítása:

Debrecenből az Úrnak, a Tudós/Diák Sárvári Pál Úrnak, jelenleg, Budán, Bécsen, Nürnbergben keresztül Göttingenbe.

assignatio – (lat.) utalvány

Canalisokat – (lat.) csatornákat

Mechanicára Physicára – (lat.) géptanra, fizikára

Hollandiának állapotja meg változott – A levél írásakor, 1795 márciusában a Francia Köztársaság csapatai már megszállták Hollandiát. Májusban francia minta szerint átszervezték, s Batáviai Köztársaság néven létezett 1806-ig.

Amica Potentia – (lat.) baráti hatalom (állam)

Professiojára – (lat.) hivatására, tudományára

Künstlereket – (ném.) művészeket

lument – (lat.) felvilágosítást, tudást

Physicum és Mathematicum Instrumentumokról – (lat.) fizikai és matematikai szemléltető, kísérleti eszközökről

De jó volna magát Göttingában doctoráltatni a Philosophiában, minthogy Budai Esaias Ur is doctoráltatta. – Budai 1792-ben utazott Göttingenbe, ahol bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1794. július 26-án kelt doktori oklevele. A disszertációjával (*De causis culturae tardius ad aquilonares, quam ad australes Europae partes, propagatae*) a Doctor Philosophiae címet nyerte el. 1794 szeptemberében tért vissza.

étudiant – Lásd az előző levél jegyzetét.

19. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak Debrecen, 1799. február 22.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Küldöm Schubartnak két Tomusát, meg találtam benne a' Runckel-Rüben – Johann Christian (von) Schubart (1734–1787) német gazdász és agrárreformer, gazdasági szakíró. Az említett két kötet minden bizonnyal ökonómiai írásainak gyűjteményes kiadásai: *Hofrats J.C. Schubart Ökonomisch-kameralistische Schriften, nebst einem Unterricht zur Abschaffung der Brache und Einführung der Stallfütterung*. I. (Lipcse, 1784); *Geheimen Raths Schubart von Kleefeld, ökonomisch-kameralistische Schriften mit fortgesetzten Beweisen, dass sich Hutung, Trift und Brache zu Ende neige*. VI. (Lipcse, 1786). Az említett növény leírása az I. részben a 67–75. oldalakon található.

Runckel-Rüben – (ném.) Runkelrüben, gyökérzöldség. Számos néven, többek között burgundi répaként is ismert a 18. századi Európában. Schubart *Beta altissima* latin néven említi, s ez a cukorrépára (*Beta vulgaris subspecies vulgaris varietas altissima*) utal.

conferállya – (lat.) hasonlítsa össze

Annak a mellyből cavet is főzhetni – A nemesített katángkóró, vagyis a cikória, melynek pörkölt és finomra őrölt gyökerét a 18. század közepétől kávépótlóként használták.

Gelbe Rübennek, Mören, Daucus Carotanak – (ném., lat.) Bár a német növénynevek – tájegységek szerint változóan – több gyökérzöldséget is jelölhetnek, itt a latin fajnévvel együtt egységesen a sárgarépára utalnak.

Saxoniába – (lat.) Szászországba

plántálni – (lat.) ültetni

Berlinben ki jött Tractatus – A Tractatus szó talán nem egy bizonyos kiadványra, hanem csak az értekező jellegre utal. Magáról a növényről a tárgyévben is több írás látott napvilágot német nyelven. Lehetséges, hogy Domokos Lajos Karl August Nöldechen *Ueber die Anbau der Sogenannten Runkelrüben* (Berlin–Stettin, 1799) című művére céloz, ám mivel hiányoznak a pontos könyvészeti adatok, a kötetet azonosítatlannak tekintjük.

constituállya – (lat.) eszközölje

de d. 22. Febr. 1799. – (lat.) 1799. február 22-éről

Karats Antiqua Italiájáról – A *Tabula Italiae Antiquae Geographica ad exemplar D'Anvoillianum in usus Collegii Ref. Debrecinensis* (1800) című történetföldrajzi térképről van szó. Karacs neves térképészek műveit vette mintául, és az iskolai használatot szem előtt tartva metszette. A réztábláról készült, 1:1 900 000 arányú, kézi színezésű nyomatokat a kollégium 1800-tól értékesítette. A térképek az ókori Itália domborzati viszonyait, közigazgatási beosztásait, településeit és útjait is ábrázolják.

Telemaquról – François Fénelon (1651–1715) *Les aventures de Télémaque* (*Télemakhosz kalandjai*) című (politikai) tanítóregénye nagy népszerűségnek örvendett a korban, Sárvári nyugat-európai tanulmányai idején már több magyar kiadást is megért. Domokos Lajos 1782-ben

látott hozzá magyarra fordítani, mert többen kérték, írjon valamit magyarul, s rendkívül jó regénynek gondolta. A munka végül csak 1802-ben zárult le, de a kézirat akkor kiadatlan maradt. Megjelentetésére jóval később, 1980-ban került sor. (MOLNÁR 1939, 66–67.; BARCZA 1988, 115.; TÓTFALUSI 1998, 269–270.)

20. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak Debrecen, 1800. március 15.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Karacs Antiqua Italiája – A *Tabula Italiae Antiquae Geographica ad exemplar D’Anvillianum in usus Collegii Ref. Debrecinensis* (1800) című munkájáról lásd az előző levél jegyzetét.

Exemplar – (lat.) példány

superfluumból – (lat.) többletből, feleslegből

interesnél – (lat.) kamatnál

Examenben – (lat.) A szó itt vélhetően nem iskolai vizsgára, hanem kormányzati szinten elrendelt ellenőrzésre (vizsgálatra) utal. Hasonlóképpen más magyarországi tanintézményekhez, a 18. század végétől a Kollégiumot is érintették az állam adminisztratív, az iskolák igazgatási önállóságát korlátozni igyekvő intézkedései. Ferenc királyt a magyar jakobinus mozgalomról szerzett tapasztalatai a tanárokkal és a diákokkal szemben egyaránt bizalmatlanná tették, az iskolákat általánosságban felforgatásra, lázításra alkalmas helyeknek látta. Hogy elejét vehesse a jövőbeni szervezkedéseknek, szigorú felügyelet alá helyezte az egyházi belügynek tekintett oktatást, felekezeti különbségtétel nélkül rendszeres jelentésre kötelezte az intézményeket, a bennük folyó munkáról pedig rendőri megfigyelők szerteágazó hálózatán és működésük rendszeres vizsgálatán keresztül is folyamatosan tájékozódott.

Heinenek, annak a hires Astronomusnak a kit Lalande meglátogatott – Egyelőre nem sikerült kiderítenünk, ki lehetett a Heine nevű csillagász.

Joseph Jérôme de Lalande (1732–1807) francia csillagász, termékeny szakíró és szerkesztő.

Scheschian Országába – Királyság Christoph Martin Wieland (1733–1813) *Der goldene Spiegel oder die Könige von Scheschian, eine wahre Geschichte* (Lipcse, 1772) című regényében.

assecuráloom – (lat.) biztosítom, bizton állítom

Tifán Király – Uralkodó Christoph Martin Wieland (1733–1813) *Der goldene Spiegel oder die Könige von Scheschian, eine wahre Geschichte* (Lipcse, 1772) című regényében.

21. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak [Debrecen, 1800 körül]

Keletkezés

A levélben nincs semmi utalás, ami alapján a keletkezés időpontja behatárolható lenne. Sárváry Jakab azonban láthatóan tartotta magát a kronológiához. Az ő besorolása alapján datáljuk 1800 körülire.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Les Aventures de Telemaque par Fenelon. – Lásd a 19. levél Fénelon művéhez írt jegyzetét.

distractiona – (lat.) kikapcsolódásra, szórákozásra

Tale tuum carmen nobis, divine poeta/Quale sopor fessis in gramine, quale per aestum/Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo. (VERGILIUS 1872, 91–92.) Magyar fordítása: *Énnekem énekszód olyan élvezet, isteni költő, /Mint gyepen álom a lankádnak, vagy eloltani szomját /Nyáron a felbuzgó forrás édes folyamából.* (VERGILIUS 1967, 17.)

22. Domokos Lajos – Sárvári Pálnak [Debrecen, 1803. vagy 1804.]

Keletkezés

Sárvári Pál munkája 1804-ben jelent meg. A levélből úgy tűnik, hogy Domokos Lajos a kéziratról ír, hiszen javaslatokkal élt. Így tehát 1803 vagy 1804 között született a levél.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Az Ethicára – SÁRVÁRI Pál, *Philosophusi ethika, az az: erkölcsi tiszteinkről, vagy kötelességeinkről és gyakorlások módjáról a józan okosság szerént való tudomány, mely az erkölcsökről való philosophia II-ik része*, Nagy-váradonn, 1804.

deleatur – (lat.) törlendő

Logomachia – (gör.) olyan éles vita, melynek tárgyai egymástól alig különböző ítéletek

Ibidem – (lat.) ugyanott

Exemplo illustretur – (lat.) példával illusztrálni, megvilágítani

ponerem – (lat.) tenném

Non est Hungaricum – (lat.) nem magyaros

ambigueme – (lat.) kétértelmű

praepono – (lat.) előnyben részesít

praedispositiot – (lat.) hajlamot, hajlandóságot, fogékonyságot

respectusból – (lat.) szempontból

fundamentoma – (lat.) alapja

ingressus – (lat.) bevezetés, eljárás

Autochiria non potest reddi per önnön gyilkosság, nam haec suicidium est, illa vero et suicidium et mutilationem sui complectitur. – (gör., lat.) Az autokíria nem fordítható önnön gyilkossággal, mert ez suicidium, amaz azonban magában foglalja az öngyilkosságot és az öncsonkítást.

forte – (lat.) talán, esetleg

regulat – (lat.) szabályt

posset forte addi – (lat.) hozzáadható talán

Ibid. quae sequuntur usque ad finem Si omittenda putarem. – (lat.) 'Azt gondolnám, hogy ugyanazon a szöveghelyen azokat a részeket, amelyek a bekezdés végéig következnek, ki kell hagyni.'

mert talám nem úgy van hogy: Naturzucht, hanem Physischer dinge Ordnung vagy Reihe – 'Nem Természet, hanem testi dolgok sorában vagy rendiben.'

deprimállya – (lat.) elnyomja

contradictio – (lat.) ellentmondás

apparens – (lat.) látszólagos

Moralitasban – (lat.) erkölcsben, erkölcsösségben

Iterum – (lat.) ismét

publice – (lat.) nyilvánosan
öffentlich – (lat.) nyilvános
honesto ambitio – (lat.) nemes törekvés
obtrectatio – (lat.) irigység, féltékenység
gemein familiaris allzugemein – (ném.) közönséges, (lat.) ismerős, (ném.) túlságosan közönséges
observatio – (lat.) észrevétel, megjegyzés
reciproce – (lat.) kölcsönösen
Ad finem addendum putarem: – (lat.) Azt gondolnám, hogy a végéhez hozzá kell fűzni:
Caputot – (lat.) fejezetet
post finem Si addi forte posseri – (lat.) ha esetleg a bekezdés vége után hozzá lehetne fűzni
Catechizálásnál – (gör., lat.) párbeszéd, a tanulságokra rávezető hitoktatásnál

23. Budai Ézsaiás: Domokos Lajos sírverse 1803.

Kézirat

Korabeli nyomtatás

Megjelenés

Budai Ézsaiás Domokos Lajosról írt sírversét többször is közölték nyomtatásban: *Magyar Kurir* 1803/48., 740–742.; *Zeitschrift von und für Ungern: zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur* 4. Pest, 1803, 330–331. A magyar fordításával együtt újraközölve: *Protestans Egyházi s Iskolai Lap* 1859/14., 382. Az itt megjelent fordítást közöljük mi is.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A vers fordítása:

Domokos Lajos, —
(Oh! valakik csak művelt emberek vagytok
Keljeteek föl e tiszteleltre méltó név előtt,)
Kit, Magyarország javára Debrecen szült;
Ifjú korában, a haza földén Maróthy,
Németországban Wolf,
A Batavok között Wesseling képezett,
S az érdemeknek roppant száma
Minden egyeneslelkü méltánylók előtt
Az egész országban tiszteletessé tett, —
Fekszik itt.
Kialudt e halhatatlanságra méltó
elme MDCCCIIH. Dec. Kal. XIV.
életkorának hetvenhatodik évében.
Használta őt a haza,
Törvényszéken mint megvesztegethetlen bírót,
Közügy védelmezésében mint fáradatlan konzult,

Ekklezsiában s iskolákban mint legügyértőbb gondnokot,
S mint a tudományosság és eszélyesség oly példányát,
Ki szerencsés körülmények között ovatosan félénk
Szerencsétlenség között rettenthetlen volt.
Sok jókra nézve siralmas az ő halála,
Senkinek sem siralmasb, mint a debrecenieknek.
Vajha! az ily nagy férjfiban elveszett
Kátói műveit egyszerűséget,
Varrói különféle képzettséget,
Krasszusi ékesszólást és legyőzhetlen szilárdságot,
s Nestori bölcs tanácsot,
Soha se kelljen visszasohajtanunk!
De ő az atyjával, a nagy
Domokos Mártonnal,
Kihez erényekben egyenlő volt,
Egyenlő sírba tétetve nyugszik.
Kit míg Kenessey Katalin
Keservesen bús özvegy,
Gyermekek, unokák
Vő és meny,
S az egész nemes Domokos család
Virágzó sarjadéka, siratnak:
Minden könnyezőket
Ez igen édes emlékezet emel föl,
Hogy az,
A kinek halálát gyászolják,
A hazának élt.

Epitaphium Ludovici Domokos. – (lat.) Domokos Lajos sírverse.

24. Benedek Mihály – Sárvári Pálnak [Debrecen, 1803. vagy 1804.]

Keletkezés

Nem lehet tudni, hogy a levélíró ismerte-e a kéziratot is, vagy már csak a kinyomtatott munkát. Így vagy a megjelenés előtti év, vagy a kiadás éve lehet a keletkezés idejeként.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

crisis – (lat.) bírálat

a mor. Ph – SÁRVÁRI Pál, *Philosophusi ethika, az az: erkölcsi tiszteinkről, vagy kötelességeinkről és gyakorlások módjáról a józan okosság szerint való tudomány, mely az erkölcsökről való philosophia II-ik része*, Nagy-váradonn, 1804.

Revelatio – (lat.) (az isteni) kinyilatkoztatás, megnyilatkozás (itt: a Szentírás)

Csak circulusra megyen ki a dolog – Újra és újra visszatér, mégis megválaszolatlan marad a kérdés.

in hoc rerum statu – (lat.) a dolgok mostani helyzetében

in hoc rerum et hominum statu – (lat.) a dolgok és az emberek mostani helyzetében

vaga libido – (lat.) testi szerelmet hajszólo élet, kóbor nemi vágy

in hoc rerum statu – a dolgok ilyen állapotában

formale principium – (lat.) formális princípiuma

Reichs Thalerkre – (ném.) birodalmi tallérokra

Regulus példájában – A kifejezés az első pun háborúban elesett Marcus Atilius Regulus római consulnak Sárvári *Moralis philosophiá*-jában is előadott történetére utal.

Empirisches Gut – (ném.) empirikus jó, haszon

a. o. – annak okáért

formalistak – (lat.) A formalista idealizmus, más néven a transzcendentális idealizmus Immanuel Kant ismeretelméletére használt kifejezés.

materiás principium – (lat.) anyagi elv

subtilis speculatio – (lat.) könnyed töprengés

Az emberben van facultas appetendi superior, van inferior is. – (lat.) Az emberben megvan a képesség magasabbra vágni, van alsóbbrendű is.

superior az inferiori zwingolja – (ném.) a felsőbb legyőzi az alsóbbrendűt

zwingolja – (ném.) kényszeríteni (zwingen)

φιλαντία – (gör.) önszeretet

συμπάθεια – (gör.) együttérzés

Codrus – Kodros, attikai király, aki a hagyomány szerint a dórok elleni győzelem érdekében feláldozta önmagát.

A Braunschweigi Hertzeg, aligha nem reménylette, hogy élete megmarad – Alighanem a valmy-i csatában a porosz sereget irányító Károly Vilmosról van szó. A herceg, aki rövid küzdelem után végül visszavonulást rendelt el csapatainak, annak biztos tudatában vállalta az ütközetet a franciákkal, hogy halála esetén is része lesz a hadi dicsőségben.

a tapasztaláson túl lévő speculatiókból igyekeznek a Formale Principiumot deducálni – Tapasztalaton túli feltételezésekből igyekeznek a formális elvre következtetni.

Imperativus rationis Categoricus, quoad empirica lebet – (lat.) A kategorikus imperatívusz észszerű, amíg tapasztalati lehet.

Helv. Confessioval – utalás a Második Helvét Hitvallás a szabad akaratra vonatkozó tételére:

„3. Az ember önként cselekszi a rosszat. Ami tehát a rosszat, vagyis a bűnt illeti, ezt az ember nem Istentől vagy az ördögtől kényszerítve, hanem önként cselekszi, teljesen szabad akarattól. Ha pedig – amint gyakran lehet látni – Isten meggátolja az embert leggonoszabb cselekedetei és tervei véghezvitelében, ezzel még nem törli el az ember szabadságát a rosszra; hanem Isten, a maga hatalmával, elejét veszi annak, amit az ember amúgy szabadon elhatározott. Mint ahogy József testvérei is szabadon határozzák el, hogy megölik őt, de nem teheték meg, mert Isten tanácsvezése másképpen határozott.

4. Az ember magától nem képes a jóra. Ami viszont a jót és az erényeket illeti, az ember értelme önmagától nem ítél helyesen az isteni dolgokról. Az evangéliumi és apostoli Szentírás ugyanis újjászületést kíván mindannyiunktól, ha üdvözülni akarunk. Ezért az Ádám-tól való első születés semmit nem használ nekünk az üdvösségre nézve. Pál azt mondja, hogy az érzéki ember nem foghatja fel Isten Lelkének a dolgait stb. (1Kor 2,14). Ugyanő másutt tagadja, hogy önmagunktól alkalmasak volnánk valami jót gondolni (2Kor 3,5). Tudott dolog pedig, hogy az akaratot az elme vagy az értelem irányítja, de miután a vezér vak, világos, hogy med-

dig jut el az akarat is. Ennélfogva amíg újjá nem születik az ember, addig nincs semmi szabad akarata a jóra, és nincs semmi ereje a jó véghezvitelére. Az Úr így szól az evangéliumban: Bizony, bizony, mondom nektek, hogy mindaz, aki bűnt cselekszik, szolgálja a bűnnek (Jn 8,34). Pál apostol pedig ezt mondja: A test gondolata ellenségeskedés Isten ellen, minthogy az Isten törvényének nem engedelmeskedik, sőt, nem is teheti (Róm 8,7).” (Második Helvét Hitvallás, <https://regi.reformatus.hu/egyhazunk/mutat/6218/>)

fictio – (lat.) képzelés

Attributumokat – (lat.) ismertetőjegyeket, külső tulajdonságokat

Essentiatól – (lat.) lényegtől

νοουμενον – (gör.) A noumenon kanti műszó. Eleinte az érzékfeletti észleléssel megismerhető dolgokat jelölte vele, később a megismerésen túli létezőkre vonatkoztatta.

Imputabilis az Actio – (lat.) felelőtlen a cselekedet

Eudaimonistává – (lat.) boldogságkeresővé. Olyan felfogás, ami a legfőbb jónak a boldogságot tekinti.

Crypto-Pantheista – (gör.-lat.) rejtetten panteista.

postulálja – (lat.) felteszi, feltételezi

ab effectu ad causam – (lat.) a következménytől az ok felé

Scholionjának – (gör.) szöveghelyhez kapcsolódó magyarázatnak, jegyzetnek

Postulatumonn – (lat.) követelményen; a kanti bölcselet egyik kulcsszava

Morale Principiumából – (lat.) erkölcsi alapelvéből

Practische Vernunftja – Utalás Kant *Kritik der praktischen Vernunft (A gyakorlati ész kritikája)* című művére.

Reine – Utalás Kant *Kritik der reinen Vernunft (A tiszta ész kritikája)* című művére.

turpitude – (lat.) hitványság, alantasság

empirisch malumért – (ném., lat.) tapasztalati rosszért

detorsio – (lat.) ellentét

25. August Johann Georg Karl Batsch – Sárvári Pálnak Jéna, 1795. október 4.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Ezennel megkapja tiszteletreméltó barátom, az itteni Természetkutató Társaság oklevelét, amelyért elnézést kell kérnem. Az én kívánságom volt, és nem az Öné, hogy csatlakozzon ehhez az egyesülethez, és hogy ismeretei és szülőföldje lehetőségei szerint gazdagítsa az intézetet, és ezzel felvételt nyerjen. Úgy gondoltam, hogy ez eszközöket adna Önnek, és gondolkodásmódja megszűlné azt a szándékot, hogy hozzájáruljon egy olyan vállalkozás fejlődéséhez, amely már megmutatta, miként tud fejlődni sok jó szándék mellett, és amelyik csupán ezek lététől függ.

Ha módjában állna Önnek számunkra érdekes természetes képződményeket vagy híreket küldeni, akkor, úgy hiszem, Ön a társasághoz kötődő honfitársaival, Földy, Zsoldos és Otsavszkij urakkal közös megegyezésben gondoskodna az előrehaladásról.

Az éves tudósításokat is általuk kapja meg.

Őszinte tisztelettel ajánlom magam az Ön kedves emlékezetébe, és a legjobb egészséget kívánom Önnek,

Jéna, 1795. október 4.

az Ön Batscha

der biesigen naturforschenden Gesellschaft/a helyi természetvizsgáló társaság – A társaságot 1793 nyarán alapították. Történetének első évtizedében August Johann Georg Karl Batsch (1761–1802) vezetése alatt magánintézményként működött. 1802-től fogva a weimari kormányzat közvetlen befolyást gyakorolt rá, vagyis politikai felügyelet alatt állt. Elnöki tisztelet 1804-től haláláig Goethe töltötte be.

Földy – Földi János (1755–1801) író, költő, nyelvész, 1791-től a Hajdúkerület főorvosa. 1793-ban megjelent *Rövid Kritika és Rajzolat a Magyar Fűvészettudományról* című munkájáért a jénai természetvizsgáló társaság tagjai sorába fogadta.

Zsoldos – Zsoldos János (1767–1832) 1796-tól kezdve Veszprém vármegye főorvosa. 1792-től a jénai egyetemen orvostudományt hallgatott. A jénai természetvizsgáló társaság egyik alapító tagja. 1798-ban a jénai Mineralógiai Társaság is a levelező tagjai sorába választotta.

Otsavsky – Ocsovszky Pál nevelő, könyvtáros. A jénai társasággal való kapcsolatáról nem ismertek adatok.

26. Kováts Mihály – Sárvári Pálnak Pest, 1797. december 22.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Köszönöm azt a barátságokat, hogy a könyvem eladásába járadoztok – A mű azonosítása kérdéses. *Anti-organon, az az Organarosta* című, 1830-ban kiadott munkájának végén Kováts Mihály felsorolja addigi műveit, melyek között nincs 1797-ben megjelent. Három 1798-as kiadásút említ: Christoph Wilhelm Hufeland munkájának fordítását, *Az emberi Élet meghosszabbításának mestersége* címmel, valamint a *Szükségben való és segedelem tábla a vízbe fult, megfagyott és holtan születni látszott kisdedekre nézve* és a *Szükségben való és segedelem tábla a veszett kutya harapásról, a mérgekről, a falatnak gégében való megakadásáról, gőz miatt való megfulásról sat. egy veszett kutya részre metszett képvével* című köteteket.

dispositiotok – (lat.) rendelkezések

Weingandt – Weingand János Mihály (1743–1802) bajorországi származású pesti könyvkereskedő.

Buchhalterétől – (ném.) könyvelőjétől

Exemplárok – (lat.) példányok

superabundansnak – (lat.) feleslegben valónak

Contóra – (lat.) számlára

Hochmeister nevű könyvárosnak – Martin Hochmeister (1767–1837) nagyszombati könyvkiadó, nyomdász, műpártoló. Az *Erdélyi Magyar Hírvivő* (később *Erdélyi Híradó*) alapítója, magyar, német és latin nyelvű tudományos munkák kiadója. Pártfogolta és pénzügyileg segítette a szombati német színházat.

Királyi Tábla – Az Erdélyi Királyi Tábla az Erdélyi Nagyfejedelemség határain belül a jogszolgáltatás legfőbb szerve, vegyes, részben elsőfokú, részben fellebbviteli bíróság volt. 1754-ben Mária Terézia Medgyesről áthelyezte Marosvásárhelyre, majd 1786-ban II. József rendeletével Nagyszebenbe került, ahonnan az uralkodó halálát követően, 1790-ben visszahelyezték Marosvásárhelyre. Az intézmény Sárvári korában a városi régi piactéren, két egyemeletes épületben tartotta székhelyét.

Gubernium – (lat.) kormányzóság. Az Erdélyi Királyi Gubernium a Habsburg Monarchia államigazgatási szervezetéhez tartozó, az Erdélyi Nagyfejedelemség területén illetékes végrehajtó, illetve tartományi szintű igazgatási-irányító szerv volt. 1791-től Kolozsváron működött.

Tapetzirernél – (ném.) kárpitosnál

collateralis – (lat.) félreeső

Professor Buday – Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történetíró.

Tiszteletes Földváry – Földváry József (1766–1830) református lelkész, egyházi író.

27. Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak Bécs, 1796. május 6.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

probier Kabinétjáról – (ném.) kísérleti szekrényéről. Johann Friedrich August Göttling (1755–1809) német vegyész, a jénai egyetem tanára vegyelemzésekhez összeállított és forgalmazott, hordozható készlete. Használati útmutatót is írt hozzá: *Vollständiges chemisches Probier-Cabinet zum Handgebrauche für Scheidekünstler, Aerzte, Mineralogen, Metallurgen, Technologen, Fabrikanten, Oekonomen und Naturliebhaber*. 1. Jena, 1790.

Savanyúságok – savak

Tinctúrák – (lat.) növényi anyagok alkoholos kivonata

Olvasztványok/Solutio – (lat.) oldatok

le ütő eszközök/Reagentiak – (lat.) Vegyi összetétel meghatározásához, bizonyos alkotóelemek kimutatásához használatos állapot- vagy nyomjelző szerek.

Compendiuma – (lat.) összefoglalása

Cabinetben – (ném.) szekrényben

experimentumban – (lat.) kísérletben

Verschlagjával – (ném.) ládájával

patikárius – (rég.) gyógyszerész

resolváljon – (lat.) meghatározzon

Systémábann – (gör.-lat.) kémiai rendszertanban

ügy nevezett physicalisch-chemisches kabinetjét Göttlingnek, a' mellyhez könyvet is irtt: Versuch einer physischen Chemie für Jugendlehrer bey dem Unterrichte. Jena b. Mauke 1792. – A mű teljes címe: *Versuch einer physischen Chemie für Jugendlehrer bey dem Unterrichte: wie auch Gebrauchsanleitung der Sammlung chemischer Präparate zu unterhaltenden und nützlichen Versuchen für Liebhaber der physischen Scheidekunst*, Jena, bey Joh. Mich. Mauke. 1792.

populáriter – (lat.) közérthetően

demonstratioja – (lat.) bemutatása, szemléltetése

Lampenofbauje – (ném.) Állványra helyezett fémedény és melegítő lámpa alkotta kisméretű asztali forralóberendezés, vegyelemzések végzésére használták. (PIERER 1843, 171.)

metallumot olvasztani vagy reduálni – Magas hőmérsékleten zajló folyamat, ami során – általában szén segítségével – elvonják a fémoxidokban (ércekben) található oxigént, hogy ezáltal színtemet nyerjenek.

retortáskákat – (lat.) lepárlóedényeket

Kolbeneket – (ném.) keskeny nyakú párlóedényeket, lombikokat

expeditiójában – (lat.) elküldésében

28. Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak Bécs, 1796. május 6.

Kézirat

Sárváry Jakab által készített archiválási másolat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a 27. sorszámú levél jegyzeteit.

29. Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak Bécs, 1797. február 3.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Sculpsit Samuel Czetter. Hungarus – (lat.) Metszette Czetter Sámuel. Magyar. Czetter Sámuel rézmetsző kézjegyében szerepelt a származására utaló 'Magyar' jelző.

Pántzél Úr Ujságával – Pántzél Dániel (1759–1827) lapszerkesztő és -kiadó. Bécsi magyar nyelvű lapok: a *Magyar Mercurius* (1793–1798), majd a *Magyar Kurir* (1799–1815 között Decsy Sámuel szerkesztőtársaként, 1816–1827 között tulajdonos szerkesztőként) kiadója.

instaljam – (lat.) kérjem, kérelmezzem

Curatoratustól – (lat.) gondokságtól

mappával – (lat.) térképpel

Az én leg első levelemnek, melyet a Pántzél Úr Ujságával, és egy mappával, utasítottam volt T. Professor Uramhoz; nem az akart lenni a' tzéllya, hogy azt instaljam T. Professor Uraiméktól, és a' Tttes Curatoratustól, hogy azon mappákat, az árrát le tévén, méltóztassanak bé venni a' Collegium számára; hanem tsak az, hogy a' Classisokban való véle élést meg engedni; söt javasolni méltóztassanak. – A földrajz és a történelem oktatása jó ideig nélkülözte a magyar nyelvű térképeket. Személyes tervek, így például a Karacs által említett „kis-Atlás” mellett, a helyzet orvoslásának irányába mutatott már az is, hogy a kollégium vezetése 1797-ben rendeletbe foglalta: térképekkel minden egyes diáknak rendelkeznie kell. Budai Ézsaiásé és a debreceni kollégium rézmetszésben kitűnő diákjaié az érdem, hogy végül a századfordulóra megszűnt a kézi használatú taneszközök hiánya: megjelentek az *Oskolai Új Átlás az alsó classisok számára* (1800) és az *Oskolai Ó-Átlás* (1801), 12-12 rézmetszett táblával. Ezekhez társult aztán az *Oskolai Magyar Új Átlás* (1804), amely kidolgozottságával ismertté tette magát Debrecenen kívül is. (FEHÉR 2000, 72–81.; BORSA 2004, 281–290.)

Görög Úrnál – Görög Demeter (1760–1833) Debrecenben, Ungváron, Nagyváradon és Bécsben tanult. Előbb Kollonits és Esterházy örökösök, azután Habsburg főhercegek mellett

kapott nevelői feladatokat. Kerekes Sámuel társaként kiadta a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, majd *Magyar Hirmondó* című lapot.

Itt Bétsben a' leg hiresebb mappa mettző Junker – Christian Junker/Junker Keresztély (1757–1841) pozsonyi származású, de művésszé Bécsben érő rézmetsző. Térképek készítése mellett könyveket is illusztrált. Ő metszett címlapot és jelmagyarázatot a Görög Demeter, Kerekes Sámuel, majd Márton József szerkesztette *Magyar Átlás az az Magyar, Horvát, és Tót országok' Vármegyéji, s Szabad Kerületei' és a' határ-örző Katonáság' Vidékinek közönséges és különös Tábláji* (Bécs, 1802–1811) című általános Magyarország-atlaszhoz, amiben Karacs Ferenc metszetei is megtalálhatók.

Regálnyi – nagy ívméretű, kemény papír

Metzburg – Johann Georg Ignaz Freiherr von Metzburg (1735–1798) egykori jezsuita, a bécsi egyetem matematikaprofesszora.

Proportiookról – (lat.) arányokról

Bikfalvi Urral a' bettű mettzővel – Bikfalvi Falka Sámuel (1766–1826) Erdélyben, majd Bécsben tanult, akadémiai végzettséget is szerző betűmetsző és nyomdász. Tanulóévei után szinte azonnal magasra ívelt a pályája: 1798-ban rábízták a budai királyi egyetemi nyomda egyik részlege, a betűk metszését és öntését végző műhely irányítását. Falka európai összehasonlításban is jelentős alkotó, a betűkészítés igazi szakértője. (Kocsis 2008.)

Berkeny Úr mappa mettzővel – Berkeny János Sámuel (1765–1822) rézmetsző és rajzoló. Junkerhez és Falkához hasonlóan Bécsben tanult és ott telepedett le. Mint kortársai, ő is jeles művésszé lépett elő, térképei mellett különösen városképei tették ismertté.

Tzetter Úr Portre mettzővel – Czetter (Tzetter) Sámuel (1765–1829 után) rézmetsző. A bécsi akadémián folytatott tanulmányokat. Előbb a császári székvárosban, majd Oroszországban élt. Számos portrét, könyvillusztrációt, térképet és különféle háborús életképet alkotott. Bécsi éve alatt Karacsot is tanította.

primas ö excellentiája – Batthyány József gróf (1727–1799) esztergomi érsekről 1798-ban Anton Flor rajza nyomán készített metszetet.

ad vivum – (lat.) életszerűen, élettelen

egy Lesenköl nevű, metző legényeket tartó Urhoz – azonosítatlan személy

Rajzoló Akademiában – A Bécsi Képzőművészeti Akadémia 1772-ben, az addigi önálló intézmények egyesítése után, öt művészeti osztállyal szerveződött meg. Eleinte a képzőművészeteknek, így a festészetnek és a szobrászatnak önálló osztálya volt, az intézmény pedig történetének első két évtizedében komoly uralkodói és kormányzati támogatást élvezett. (MELLER 1906)

Veress Josef Uram – azonosítatlan személy

Nagy Gábor – Nagy Gábor (1770–1861) debreceni ügyvéd. Csokonaival baráti kapcsolatot ápolt. A Kazinczy család jogi képviselője.

Herepei Úr – Személye kérdéses. Lehet, hogy a Hunyad megyébe való Herepei lelkészcsalád valamelyik tagja. Közülük a legidősebb, Ádám (1756–1814) református lelkész és tanár, a Kemény családnál látott el nevelői teendőket. Öccsei: János (1763–1812) kolozsvári teológiaprofesszor, László (1766–1801) pedig Szászvároson, majd Kolozsváron teljesített papi szolgálatot. Ádám és János külföldi egyetemek hallgatói voltak, előbbi nevelőként is járt Nyugat-Európában.

Simonfi Urnak – Valószínűleg Simonffy Sámuel kereskedő (1754–1821), aki 1811–1821 között Debrecen főbírája volt.

Ats György – azonosítatlan személy

tzitáltatni – (lat.) megidézteni

Göntzi hordó – űrmérték; 151,07 liter

Csebrit – A cseber döntően Debrecen és Nagyvárad környékén elterjedt űrmérték volt. A nagyceber 85, a kicsceber 42,5 literrel egyenlő.

Gróf Teleki Sámuel Úr ő excellentiája képét metzette volna – Czetter Sámuel 1796-ban készített metszetet Teleki Sámuelről.

leg nevezetesebb munkája volt a Grof. Karolyiné képe – Josepha Comitissa Karolyi című 1794-ben készült munka.

Pesti Professor Vali Úr – Vályi András (1764–1801) statisztikus, 1791-től a magyar nyelv és irodalom professzora a pesti egyetemen. *Magyar Országának Leírása* című művéhez (3 kötet, Buda, 1796–1799) Czetter Sámuel metszette József nádor (1. kötet), Batthyány József primás (2. kötet) és Széchényi Ferenc gróf (3. kötet) arcmását.

30. Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak Pest, 1798. március 20.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Gelletet – Talán a német glätten (simít, fényesít, csiszol) igével hozható összefüggésbe, ami fényesítéssel, simítással történő lemez-előkészítő eljárásra utal.

Kovátsiba – Hegyközkovácsi (Románia, Bihar). Szilágyi Gábor professzor apjának, Szilágyi Sámuel püspöknek Hegyközkovácsiban voltak földjei, melyeket a fia megörökölt.

Tiszt Szilagy Gábor Uramnak – Szilágyi Gábor, Piskárkosi (1759?–1807) a debreceni kollégium teológiaprofesszora 1790-től haláláig. Szilágyi Sámuel (1719–1785) református püspök fia. Csokonai 1794-es kollégiumi pörének egyik legfontosabb szereplője.

Böszörményi Pál Urnak – Böszörményi Pál (1757–1825) Debrecen főbírája és országgyűlési követe.

Kis István Úr – pápai Kiss István (1774–1805) könyvkötő és -kereskedő. Előbb Óbudán, azután Pesten működött. 1804-ben könyvkereskedést nyitott Debrecenben, melynek vezetését veje, Csáthy György vette át.

Hirmondóba – Az első *Magyar Hirmondó*, mint az első magyar nyelvű hírlap, Pozsonyban jelent meg 1780 januárja és 1788 októbere között. Megszűnése után három évvel, 1792 januárjában indult útjára a nevét átörökítő utóda, a második *Magyar Hirmondó*. Ez a bécsi kiadású lap 1803 májusáig működött.

Nánásy Benjámin (?–?) törvényszéki szószóló, jogtudós Pesten. Református szülőktől származik, de később áttért katolikus hitre. A magyar jogi nyelv és a magánjogi irodalom szempontjából is meghatározók a végrendeleti és a törvényes öröklésről írt könyvei (*Testamentom a' Magyar Országí Törvények szerént*, Pest, 1798.; *A' magyar polgárnak törvény szerint való rendes örökösse*, Pest, 1799).

31. Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak Pest, 1799. május 8.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Institoris Gábor (?–1808) pesti könyvkötő és könyvkereskedő. 1792-ben ő alapította Pesten az első magyar kölcsönkönyvtárat, amely azonban egyúttal könyvkereskedés is volt, mivel

engedélye birtokában Institoris nemcsak kölcsönözte, hanem üzletszerűen forgalmazta, értékesítette is a könyveket. A történeti irodalomban ezért az első pesti magyar könyvtárnak is nevezik őt. (GÁRDONYI 1930.)

Merkuriusnak a nap tanyerjén való által menetele – A Merkúr a Nap előtt elhaladva foltként takarja azt el.

Prixner Úrnal – Gottfried Prixner (1746–1819) lengyel származású rézmetsző.

Tit Dugonits Úr – Dugonics András (1740–1818) piarista szerzetes, tanár, író. Előbb Erdélyben, azután Nyitrán tanított, majd katedrát kapott a nagyszombati egyetemen. Tanári állását megtartotta akkor is, amikor az egyetem Budára, végül pedig Pestre költözött át. 1788-ban rektorra nevezték ki. Ugyanabban az évben jelent meg legismertebb irodalmi alkotása: *Etelka, egy igen ritka Magyar Kis-Aszszony Világos-Váratt, Árpád és Zoltán Fejedelmink' ideikben* (1788).

Professor Rausch Úr – Rausch Ferenc (1743–1816) matematikatanár. Pozsonyi tanulmányok után előbb a bécsi Theresianum tanára, 1777-től Budán, majd Pesten az egyetem matematikaprofesszora, 1792-ben az intézmény rektora. Gyakorlati célokhoz alkalmazott mértani, számtani, építés- és vízmérnöki tankönyvek szerzője.

mostan ki jöt algebráját – Rausch Ferenc és Ambschel Antal (1751–1821) egyetemi tanárok közösen írt *Elementa algebrae* (Pest, 1799) című munkája.

méltoztassek meg irni, hogy a P. Melae, C. Taciti, C. Plinii Germania Antiquajat, vagy pedig a masikat t: i: a Ptolemaeuset kellekik ki metzzenem; mert ez a kettő van Koelerben – Karacs Johann David Köhler (1684–1755) német történész atlaszára utal (*Descriptio Orbis Antiqui in XLIV Tabulis exhibitá*, Nürnberg, 1720 körül). Az ókori világot ábrázoló térképsorozattal már a debreceni kollégiumban megismerkedett, arról másodéves tógátusként 1789-ben tollrajzmásolatot is készített. (ECSEDI 1912, 17–18.) Az atlasz színes tábláinak egyike Johann Christoph Weigel (1654–1725) német rézmetsző *Germaniae Antiquae P. Melae, C. Taciti, C. Plinii* című térképe. A másik, Karacs által hivatkozott színezett metszet a szintén Weigeltől származó *Germania Ptolemaei* című térkép.

öt Patsirta utzaban – A mai Józsefváros területe az 1700-as évek elejétől kezdett fejlődni. 1768-ban már négy térről és huszonöt utcáról tesznek említést, köztük az Ötpacsirta utcáról. A benépesedése az 1800-as években indult meg, amikor néhány főúri villa épült (a Batthyányaké, Orczyaké).

Steckmacherisse háznál – Nem sikerült azonosítanunk.

32. Vay József – Sárvári Pálnak Tiszacsege, 1797. május 31.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Praeceptor – (lat.) (házi)tanító

absolute – (lat.) feltétlenül

Protectioja – (lat.) pártfogása, oltalma

voxok – (lat.) szavazatok

Coadjutor – (lat.) protestánsoknál egyházmegyei segédgondnok

Vicarius Superintendens – (lat.) protestáns egyházkerületek helyettes főfelügyelője (püspökhelyettes)

Revisioja – (lat.) felülvizsgálata

Litteraria Deputatio – (lat.) A Tanügyi Kiküldöttség, a Sárospataki Református Kollégium működésének, a kollégiumban folyó oktatás rendjének átalakítása ügyében három éven át, 1796-ig üléselő testület. Tevékenységének eredménye az az iskolai munkát részletesen szabályozni kívánó tervezet, ami Magyarországon elsőként írta elő a magyar nyelv általános használatát a középfokú oktatásban, és mások mellett javaslattal él a kötelező tananyagra, a heti órarendre vonatkozóan is.

**33. Vay József – Sárosvári Pálnak
Tiszacsege, 1797. május 31.**

Kézirat

Sárosvári Jakab által készített archiválási másolat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a 32. sorszámu levél jegyzeteit.

**34. Ocsovszky Pál – Sárosvári Pálnak
Bécs, 1798. február 23.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

nexusnak – (lat.) kapcsolatnak, összeköttetésnek

Áll é még a' mi kedves Bátschunkkal való nexus? – August Johann Georg Karl Batsch (1761–1802) német természettudós, orvos, a jénai egyetem tanára. Egyes növénycsoportok és a gombák elismert kutatója, számos faj felfedezője.

Közfachunknak – (ném.) közismereti tárgyunknak, alaptantárgyunknak

egy szüntelen betegeskedő jó Grófnéhoz, és egy igen szeretett fiúcskához lévén kötve – Ocsovszky Pál ekkor Teleki Ferenc gróf (1790–1853) nevelője.

physicalis tudományokbann – (lat.) természettudományokban

datumokkal – (lat.) ismeretekkel, adatokkal

pium desiderium – (lat.) jámbor óhajlás

Insectumok – (lat.) rovarok

Entomologiai – (gör., lat.) rovarozás

speciesekenn – (lat.) fajokon

Naturalis testeket – (lat.) természeti képződményeket

Iffjú Gróff Teleki Domokos Úr Ó Nagysága – Teleki Domokos gróf (1773–1798) az erdélyi Gubernium titkára, majd a marosvásárhelyi királyi tábla ülnöke, költő, útirajzíró, a jénai Ásványtani Társaság első elnöke. A könyvtáralapító Teleki Sámuel felnőttkort ért gyermekei közül a legidősebb, a Magyarországról szóló első útleírások szerzője (*Egynehány hazai utazások leírása Tót és Horváth Országoknak rövid esmértetésével egygyütt*, Béts, 1796).

**35. Ocsovszky Pál – Sárosvári Pálnak
Bécs, 1798. február 23.**

Kézirat

Sárosvári Jakab által készített archiválási másolat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a 34. sorszámu levél jegyzeteit.

**36. Schwartner Márton – Sárosvári Pálnak
Pest, 1798. április 14.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Legdrágább barátom, professzor úr!

Ön kapott a könyvkötőntől, Institoris úrtól egy csomagot, amely 21 példányt tartalmaz a statisztikámból. Ebből 1 az Öné, 10 az előfizetőké, 10-et pedig kérem, adja el, most az előfizetési időszak végével egy példány Ft 2, xr. 30. Az augusztusi debreceni vásár után küldje vissza a 10 darabot, ha Ön vagy a HH debreceniek nem tartották volna olvasásra érdemesnek. Oettvös úr tizenkét guldent fizetett nekem az Ön kérésére. Kérem, adja át szívélyes üdvözlőmet kedves feleségének és a HH előfizetőknek is.

Maradok szeretettel és tisztelettel az Ön leghűségesebb barátja és szolgája, M. Schwartner.

[A külföldi:]

Sárosvári professzornak a híres debreceni kollégiumba.

A csomaghoz mellékelve

Signirt No. 5

[A levél hátoldalán Sárosvári kezével:]

1798. április 14-én

Professz. Schwartner

Exemplare meiner Statistik/statisztikámból – Schwartner Márton *Statistik des Königreichs Ungern* (Pest, 1798) című munkája. A mű még két magyarországi kiadást (Buda, 1809–1811., majd 1815.) és egy Frankfurtban megjelent francia fordítást (1813–1815) is megért.

Herr Institoris – Mossóti Institoris Gábor könyvkötő, aki az 1792-es év végén Pesten, a Kecskeméti utcában nyitott kölcsönkönyvtárat, ami a város első, teljes egészében magyar nyelvű állományú olvasókabinete volt.

Herr Oettvös – azonosíthatatlan személy

37. Ráczkevi István – Sárvári Pálnak
Losonc, 1798. május 15.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Prof. Rozgonyi Ur – Rozgonyi József (1756–1823) tanár, több Kanttal vitázó mű szerzője. Sárospataki diákévek után Utrechtben, Oxfordban és Göttingenben folytatta tanulmányait, majd 1791-től 1798-ig a losonci református líceumban tanított. *Dubia de Initiis Transcendentalis Idealismi Kantiani ad Viros Clarissimos Jacob et Reinhold* (Pest, 1792) című könyvét a magyar bölcselettörténet a Kant életműve, filozófiai rendszere körül születő magyarországi vitairodalom első, a vitát voltaképpen elindító alkotásának, magát Rozgonyit pedig a korabeli Kant-ellenes gondolkodás vezető magyarországi képviselőjének tekinti. (PERECZ 2007, 66–68.)

certo – (lat.) bizonyosan, bizonynal

per se confundált – (lat.) összezavart

peregrinum – (lat.) A főtárgyak körén kívüli, járulékos, azaz melléktantárgyakat jelöli.

Contentumom – (lat.) meglepedésem

Cons. Darvas – Darvas Ferenc (1740–1810) helytartótanácsos, országgyűlési követ.

Cons. Szilasi – Szilasi József (1755–1837) koronaőr, 1810-től református egyházkerületi főgondnok.

secundálják – (lat.) segítik, támogatják, előmozdítják

influál – (lat.) befolyással, behatással van valamire

Synodus – (gör.-lat.) püspöki gyűlés

ex officio – (lat.) hivatalból

Prof Kövi Urnak – Kövy Sándor (1763–1829) a sárospataki református kollégium jogtanára, jogi tankönyvek és jogtörténeti munkák szerzője.

me invito – (lat.) akaratom ellenére

recommendált – (lat.) ajánlott

T.T. Földvári és Budai Urakat. – Földváry József (1766–1830) református lelkész, egyházi író. Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történetíró.

T. Professorné Asszonyt, a' kis Sofival edjütt – Felesége, Dömsödy Zsófia módos debreceni cívis gyermeke. A házasságba hozott fölbirtoka 100 hold körül lehetett. Törös László szerint Sárvári e birtok által gyökeresedett meg Debrecenben. (Törös 1938, 164.; RÁCZ 1993, 39.) Zsófia lánya talán már csecsemőkorában meghalt. (Törös 1938, 175.)

38. Márton József – Sárvári Pálnak
Lócse, 1799. január 7.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Buday Uramnak – Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történetíró.

Bibliothekarius – Budai Ézsaiás a teológia elvégzése után egy évig köztanítóként költészetet, majd metafizikát és geometriát tanított és ellátta a könyvtárosi feladatot is. (RAB 2011, 322.)

interessentiából – (lat.) haszonvágyból

Pro Centen – (lat.) százalékon

Hofmann – Minden bizonnyal Georg Franz Hoffmann (1760–1826) göttingeni botanikaprofesszor valamelyik művéről van szó. Hoffmann 1792-ben lett a göttingeni egyetem professzora és a botanikuskert igazgatója.

Hedwig – Johann Hedwig (1730–1799) brassói születésű szász orvosnak, a lipcsei egyetem botanikaprofesszorának valamelyik könyvére utalhat.

39. Sándorffi József – Sárvári Pálnak
Bécs, 1799. május 6.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

tacite – (lat.) hallgatólagosan

köldülni láttassam a Debreczeni Doktorságot – 1799-ben márciusában meghalt Weszprémi István (1723–1799) Debrecen orvosa, májustól Csapó József (1734–1799) lett a város főorvosa.

nulli, nisi petenti – (lat.) egynek sem, csak a folyamodónak

Kommiszsiójinak – (lat.) megbízásainak

az az érdemes ifjú orvos Dr Kováts Ur hívatott meg – Kováts Mihály (1764–1851) orvos. 1794-ben avatták orvossá a pesti egyetemen. Számos orvosi könyvet írt és fordított le. Fontos célkitűzése volt az orvostan, a gyógyszerészet, a természetrajzi tudományok és a vegytan magyar szaknyelvének a megteremtése.

NB. Le jövőn T. Lukáts Úr én kétszer meg kerestem hogy az Instrumentumokat ki válthassuk: de már akkor baza is vitette volt minden mautholtatás nélkül, – azólta nem láttam. – E levélrész a Sárvári, illetve a debreceni kollégium részére vásárolt vagy vásárlandó dolgok vámügymintézésére utal.

Titt Lengyel Ur – Lengyel József (1770–1821) tanár, lelkész. A Debreceni Református Kollégiumban, majd külföldi egyetemeken tanult. 1798–1802 között a debreceni kollégium bölcseleti tanára, később lelkész és egyházmegyei jegyző. Prédikációi és református énekei jelentek meg. 1794–1795-ben diáktisztviselőként részese volt a Csokonai ellen indított eljárásoknak. A Sárvárihoz verset író Lengyel Imre apja.

Cons. Rhedey Ő Méltóságának – Rhédey Ferenc (1738?–1800) királyi tanácsos, 1777 óta a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnoka. (DANKÓ 2001, 21–24.)

az ő leg közelebb itt megfordult Fija mellett – gróf Rhédey Lajos (1761–1831) császári és királyi kamarás, főispáni helytartó és országgyűlési követ, irodalompartoló mecénás, író. 1808-ban Bihar vármegye adminisztrátorává nevezték ki. 1816-ban az ellenzék a restaurációs törvény megsértése és egyéb visszaélések miatt feljelentette, s a hosszan elhúzódó vizsgálat után 1825-ben elhagyta Bihar megyét. Legjelentősebb adománya a Rhédey-kert, melyet a Váradról Pestre távozó főispán adományozott a városnak. A kert addig is a váradi polgárok szórakozását szolgálta, gyakorta rendeztek zenés mulatságokat ott. A kert egyik részében áll az a Rhédey-kápolna, melyben a gróf és felesége, Kohányi Kácsándy Terézia nyugszanak.

Az én jutalmamat, a mit nekem fizetett nem köszönöm, azzal tartozott, – az ilyenben mutatassa meg nekem szolgálattyyát, és ha Barátom Uram az én ártatlan vádoltatásomat ott a hol én meg sértődtem, felfedezni nem kész: kész vagyok keservesenn mind a Cons. Urnak, mind más sokaknak írni. – Gróf Rhédey kérésére írta *A bakter* című költeményét, amelyért igen magas, mintegy 10 000 forint jutalmat kapott. Sokáig ezt az összeget tartották a legmagasabb honoráriumnak, amely költőnek valaha is egyetlen verséért jutott.

Ha adóssa voltam T. Lengyel Urnak, minthogy voltam is: ha letartóztatta a mimet lebetett: még a meg egygyezbet a törvénnel s az igazsággal, azért nem haragszom, jól tette elég régen szenved ő is szegény az én vigyázatlanságom miatt – Nem tudtuk kideríteni, milyen tartozásról és lefoglalásról van szó.

praescribáltam – (lat.) gyógyszer írtam fel

skeleton – (gör., lat.) csontváz

Prokator Nagy Gabor Uram – Nagy Gábor (1770–1861) királyi főtvornévszéki ügyvéd, táblabíró, régiséggyűjtő. Csokonai barátja, Kazinczyval is jó viszonyt ápolt, a család jogi képviselője. Kutatta és gyűjtötte a régi magyar irodalom emlékeit.

Tiszt Szilágyi Úrtól – Piskárkosi Szilágyi Gábor (1759–1807) kollégiumi professzor, teológus. Debreceni tanulmányai után külföldi egyetemeken tanult, hazatérve kollégiumi tanár lett. Csokonai iskolai perének főszereplője.

Recepisséjét – (lat.) átvételi elismervényét, nyugtáját

Mihálydi Predikator T. Kalmár Uramnál – azonosítatlan személy

M. G. Teleki Sám Ó Excellentiája – Teleki Sámuel gróf (1739–1822) II. József alatt a nagyvárad kerület biztosa, később magyar alkancellár, majd erdélyi kancellár.

promotziót adasson mások praeiudiciumára neki – mások ítélete, véleménye alapján léptesse elő

degradáltatásokat – (lat.) leminősítéseket

Kedves Ötémet – Sándorffy János, aki később Sopron vármegye első rendes főorvosa lett. 1863-ban jelent meg *Sopronmegye leírása* című munkája.

Tek. Kaszonyi Uramat – Egyelőre azonosíthatatlan. Talán nemes Kaszonyi József debreceni asztalos.

40. Sándorffi József – Sárvári Pálnak Bécs, 1799. május 14.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ördög Ur – azonosíthatatlan személy

bey der Flucht in egypten. im 1ten Stock. – Sándorffi Bécs I. kerületében fekvő egykori 698. számú épület, a Zur Flucht nach Ägypten első emeletén működtette praxisát. (GRACZA 2013, 58.)

in der Leop. Stadt. bey dem weißen Kreutz – (ném.) Lipótvárosban, a Zum weissen Kreuz fogadóban.

Sz. István környékinn – Bizonyosan a Szent István székesegyház (Stephansdom) környékéről van szó.

praktizáló – (lat.) hivatását gyakorló, szakmájában működő

Regierung – (ném.) kormányzat

lineánn – (lat.) szakmai vonalon

Betsi Fő Medica Facultás – A Bécsi Egyetem Orvostudományi Kara a 18. század közepén lezajlott szervezeti-működési változás után évtizedekig az európai orvosi felsőoktatás meghatározó intézményei közé tartozott, mintául szolgált a magyarországi intézmények számára is.

Nil mortalibus arduum est. – (lat.) Halandó számára semmi sem nehéz. Sándorffi József pontatlanul idéz Horatius Ódájából (Carminum Liber I., III., 37.) Az eredeti szöveghely: nil mortalibus ardui est. (HORATIUS 1882, 7.) Magyarul Csengery János fordításában: „Semmi sem nehéz a föld fiának”. (HORATIUS 1922, 8.)

Fundatornak – (lat.) alapítónak

Én ugyan seb orvos is, Bába is, Patikárius is vagyok szükségből, külömbenn nem is grádualtak volna, ha azokat is avagy tsak valamennyire nem tudnám – Sándorffi 1792-ben utazott Bécsbe orvosi tanulmányokat végezni, s hosszú ideig ott is telepedett le. Talán tudása – ahogyan a levél későbbi részéből kiderül – hasznosságát akarta kiemelni. Egyébként a 18. században a sebészorvos (borbély, kirurgus) nem számított orvosnak és céhes keretek között művelte szakmáját. 1770-ben alakult meg az orvosi kar a nagyszombati egyetemen, amelynek keretében sebészeti tanszék is működött. A gyógyszerészek képzésével kapcsolatban is az általános gyakorlat hosszú időn át szintén a céhes keretek közötti oktatás volt. A fordulatot ebben az esetben is a nagyszombati egyetem orvosi kara jelentette.

grádualtak – Szakmai képesítést/címet/fokozatot adtak. Vagyis nem kaphatott volna diplomát.

400 forint fixum – állandó fizetés

Consiliariusi hivatalbann – Valószínűleg a Helytartótanács Egészségügyi Bizottsága, amelynek feladata volt, hogy az egymástól gyakran lényegesen eltérő régiókban egységes igazgatási formát, jogrendszert működtessen.

Hydraulikusnak – (lat.) vízi szerkezeteket tervező (vízépítő) mérnöknek

curalgatásoknak – (lat.) gyógyításoknak

praetendálhatnám – (lat.) elvárhatnám, kívánhatnám

Tisztelem az iffjaszszonyt – Felesége Dömsödy Zsófia módos debreceni cívis gyermeke. A házasságba hozott fölbirtoka 100 hold körül lehetett. Törös László szerint Sárvári e birtok által gyökeresedett meg Debrecenben. (TÖRÖS 1938, 164.; RÁCZ 1993, 39.)

Tek Kaszonyi Urat – Egyelőre azonosíthatatlan. Talán nemes Kaszonyi József debreceni asztalos.

T. Budai – Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történetíró.

Földvári Barátom – Földváry József (1766–1830) református lelkész, egyházi író.

41. Budai Ferenc – Sárvári Pálnak Hajdúszovát, 1800. június 5.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Sógor Uram – azonosíthatatlan személy

Practica Részt – SÁRVÁRI Pál *Filozofusi ethika, az az: erkölcsi tiszteinkről, vagy kötelességeinkről és gyakorlások módjáról a józan okosság szerént való tudomány, mely az erkölcsökről való filozófia II-ik része*, Nagy-váradonn, Gottláb Antal, 1804.

Theoretica Részre – SÁRVÁRI Pál, *Moralis philosophia, mellyben az erkölcsi tselekedeteknek a józan okosság szerént való főregulája vagy princípiuma kikeresődik, és annak az isten létével, a lélek halhatatlanságával, és a vallással való szoros egybe-kötetése előadódik*, Pestenn, Trattner, 1802.

Tiszt. Ötsém Uramnál – Budai Ézsaiásnál.

instálom – (nép., rég.) alázatosan kérem, nagyon kérem

**42. Földi János – Sárvári Pálnak
Hajdúhadház, 1800. augusztus 13.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Weber Simon Pétertől – Nagyszebeni születésű, Pozsonyban és Komáromban működő nyomdász és könyvkiadó.

Historia Naturalisomnak – Földi János (1755–1801) *Természeti História a' Linne Systemája szerént* című műve majd 1801-ben jelenik meg Pozsonyban.

lássá meg, esmerje meg, ítélje meg ab uno disce omnes – (lat.) lássa meg, esmerje meg, ítélje meg egyből mindannyit. Földi János Vergilius eposzából merít (Liber II., 65–66.). Az eredeti szöveg: ab uno/Disce omnis. A szöveg helyi azonosításához használt kiadás: VERGILIUS 1881, 3.

Arkusait – (lat.) ív, egyívnyi papír

Formata – (lat.) nyomdai szakkifejezés. Alakzat (formátum, türet): az oldalak hosszúsági és szélességi mérete.

Erraták – (lat.) nyomdahibák

**43. Sárvári Pál – Földi Jánosnak
Debrecen, 1800. augusztus 19.**

Kézirat

Autográf levélfogalmazvány az előbbi levélhez fűzve.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

mustráját – (lat.) szemléljét, vizsgálatát, áttekintését

praecis – (lat.) pontos

Contr. – (lat.) ellentéte

suborda – (lat.) alárendelt, függő viszonyban áll

ambiguitás – (lat.) kétértelműség

*Chiroptera*kat – (gör.) denevéreket

A Formata már betsülletes – A formátum már rendben van.

**44. Karacs Ferenc – Sárvári Pálnak
Pest, 1800. március 2.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Itália Antiqua mappáját – A *Tabula Italiae Antiquae Geographica ad exemplar D'Anvillianum in usus Collegii Ref. Debrecinensis* (1800) című történetföldrajzi térkép. Karacs neves térképészek műveit vette hozzá mintául, és az iskolai használatot szem előtt tartva metszette. A réztábláról készült, 1:1 900 000 arányú, kézi színezésű nyomtatott térképet a kollégium 1800-tól értékesítette. A térképek az ókori Itália domborzati viszonyait, közigazgatási beosztásait, településeit és útjait is ábrázolják.

Correcturara – (lat.) javításra

leniaknak – (lat.) vonalaknak

gradusoknak – földrajzi fokoknak

kalkulusból – (lat.) számításból, számvetésből

Prixner Úr – Gottfried Prixner (1746–1819) lengyel származású rézmetsző.

kontz – A 16. század közepétől általános európai papírmérték. Nyomdai (nyomó-) papír esetében egy konc 25 ívvel egyenlő.

8 arkus – ív, egyívnyi papír

In Summa – (lat.) mindösszesen

vecturát – (lat.) szállítást

vinyetet – (fr.) díszítő képet

T. Virág Úr versei eleibe nyomtatott Minervát – A *Virág Benedek' Poétai Munkái* (Magyar Minerva III., Pest, 1799.) 7. oldalát díszítő metszet. Virág Benedek (1752 körül–1830) pálos szerzetes, költő és történetíró, ókori klasszikusok fordítója.

A D'Anville Atlássa – Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville (1697–1782) francia térképész *Orbis Romani, pars occidentalis* című, 1763-ra keltezett térképe a Római Birodalom nyugati feléről.

Koczka Úr – Koczka István, kiskunfélegyházi születésű, harci jeleneteiről ismert rajzoló, aki 1783 és 1786 között a Bécsi Képzőművészeti Akadémián tanult. Önálló metszethez (*Gróf Gyulay Sámuel regementje*) és Czetter Sámuelnek a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* lapjaiban közölt nyomatokhoz is készített rajzokat (*Gróf Erdődi Regementje*, *Gróf Gréven Regementje*).

farmatringot futoé – A farmatring a ló farokszíja, a szíjazat farok alatti darabja. Testi büntetéshez is használták, különösen a lovasságnál. Az elítéltek sorfalak között kellett futnia, miközben kétfelől záporoztak rá a szíjcsapások.

v. pedig 3. v. 4. száz forint esztendei segedelmek vagyon mint volt Falka Urnak – Bikfalvi Falka Sámuel (1766–1826) betűmetsző, rajzoló, rézmetsző. Akadémiai tanulmányaihoz és pályaindításához kormányzati támogatást kapott. 1796-ban jelent meg az általa metszett betűkkel nyomott első könyv, Teleki Sámuel marosvásárhelyi könyvtárának katalógusa. 1798-tól az Egyetemi Nyomda betűmetsző műhelyét vezette.

BauDirector Budán Consiliarius Hepe Úr egy M. Ország posta mappájával meg kinált – Hepe Ágoston Szaniszló (1750 körül–1809) építésügyi igazgató, kamarai mérnök. Vezetése alá tartozott az 1788-ban alapított, Budára helyezett Országos Építészeti Igazgatóság (Landes Ober-Baudirection), ami a 18. század vége felé megsokasodó közlekedési beruházások (út- és hidépítések, vízszabályozások), továbbá a köz- és magánépítkezések szervezői és szakfelügyeleti teendőit látta el. (KISS 2011, 49–51.)

Lipszki Urral – Lipszky János (1766–1826) huszártiszt, térképész. Legismertebb munkája a 19. század első évtizedében készült Magyarország-térkép (*Mappa Generalis Regni Hungariae partiumque adnexarum Croatiae, Slavoniae et Confiniorum Militarium Magni item Principatus Transylvaniae geometricis partium dimensionibus, recentissimisque astronomicis observationibus superstructa*, 1806), amelynek metszését Karacs Ferenc végezte Gottfried Prixner rajzai alapján.

Contrabaltunk – (lat.) megegyeztünk, megállapodást kötöttünk

Fuksz Úr – azonosíthatatlan személy

kényeső – higany

Lampás Electricához – áramkísérletekre használt készülék

Legatus – (lat.) küldött, megbízott

Lege – (lat.) Olvasd!

A bizonytalan vagy kettseges szok imé itten következnek ekképpen – Karacs Johann David Köhler (1684–1755) német történész *Descriptio Orbis Antiqui in XLIV Tabulis exhibita* című Nürnbergben 1720 körül kiadott atlaszát, valamint részben Jean-Baptiste Bourguignon

d'Anville francia térképész *Orbis Romani, pars occidentalis* című, a Római Birodalom nyugati felét ábrázoló, 1763-ra keltezett térképét használta. Köhler ókori világot ábrázoló térképsorozatával egyébként már a Debreceni Református Kollégiumban megismerkedett, arról másodéves togatusként, 1789-ben tollrajzmásolatot is készített. Karacs a forrásait igen bizonytalanul használta-hivatkozta. A maga által kétségesnek érzett olvasatokat beleírta a Sárvarinak címzett levélbe. Közülük több esetében is úgy ítéltük meg, hogy nemcsak saját szöveg-feloldásai kétségesek, hanem kézírásának olvasata és így annak átírása is rendkívül problémás. A földrajzi helyekre vonatkozó megjegyzéseit egybevetettük a Köhler-kötettel, egyes pontokon azonban szintén csak feltevésekig jutottunk.

Ficoia. Koelerbe Ficaria. Corsica alsó részen. A mai (modern kori) Korkzikán fekvő két település, Ficaja és Figari is ismertek Ficaria néven. A Karacs által adott földrajzi meghatározás alapján valószínűbb, hogy a szóban forgó település a dél-korkzikai Figari.

Hnis Apennum Italia végen – Karacs saját olvasata és kézírásának olvasata egyaránt nagyon bizonytalan. A kérdéses hely talán Hipponium, a mai Bivona település. (BUTLER 1851, VIII.)

Sabat talam fl. Bruttii alat – A Sabat (Sabatus, Sabato, Sabbato) nevű folyó az Appennini-félsziget déli részén. A félsziget alsó végén fekvő Bruttii (Brutti, Bruttium) az ókorban a legdélibb itáliai tartomány, ma Calabria.

Ocnurus. Koel. Ocinarus. ugyan ott lejjebb. – Ocinarus néven említik a történeti irodalomban az ókori dél-itáliai Bruttium nyugati vidékét átszelő egyik folyót. Kapcsolják a Sabat (Sabatus, Sabato, Sabbato) folyóhoz is.

Cherades fl. et Electris. inkább gondolom Insulae mint Koelbe az in Sin Tarentinum – Az in Sin Tarentinum a mai Tarantói-öböl Dél-Olaszországban. A Cherades mai nevén Cheradiszigetek a Tarantói-öböl északnyugati részén.

Galesus talám fl. Messapia alatt. – A Galesus (Galaesus, Galasus, Galaisos, ma Galeso) dél-itáliai kis folyó, közel Tarentum (ma Taranto) városához. A Tarantói-öbölbe torkollik. Messapia névvel illették a görögök a Tarentumtól déli irányban futó félszigetet (a mai Salentói-félsziget Olaszország délkeleti részén).

Taras ugyan ott talam a Tarentum régi neve. – Tarentum (Taranto) eredeti, görög nevén Taras. A Galesus folyócska torkolatától nyugatra elterülő város egykor a spártaiak dél-itáliai gyarmata volt.

Teanum Apulum talam egy szó Daunia felett. Teanum Apulum (ma Civita di Chiruti romvárosa) ókori város Apuliában (olaszul Puglia) az Appennini-félsziget délkeleti részén, melynek északi, az Adriai-tengerbe benyúló szeglete Daunia.

Q. Versudiene. alább Apulia alat – Karacs kézírásának olvasata nagyon bizonytalan. A Q. Versudiene olvasat alapján a földrajzi hely egvelőre azonosíthatatlan.

Sidicinum. talám fl. Samnium alatt. – Teanum Sidicinum (ma Teano), az ókori Campania egy jelentékeny városa.

Palenus e? v. Patenus Mons Fraentani erant. Dél- és Közép-Itália határát hagyományosan az Apulia északnyugati végén az Adriai-tengerbe futó Frento (ma Fortore) folyó jelezte. Ennek környékén húzódott a frentanus (frentani) törzs szállásterülete. A Mons Fraentani az Appenninek itt haladó vonulata, másként a Campobassói-Appenninek. A Palenus, Patenus név feltehetően a Jupiternek szentelt Mons Palenusra utal. (BUTLER 1851, VIII.)

Culiliae e? v. Cutiliae Sabini felett – Cutiliae ókori település a szabinok földjén (Sabinum), Közép-Itáliában.

Votinus e? D'Anville szerent. v. Velinus fl. Koelerbe igy van Sabini felet. – Velinus (ma Velino), az Appenninekéből eredő sabinumi (közép-itáliai) folyó.

Varla e? v. Varia, mint Koelerbe van Roma felett, Tibur utan – Varia (ma Vicovaro), helység Rómától északkeletre. Tibur (ma Tivoli) latiumi város Rómától északkeletre, kedvelt pihenőhely, sokan építettek itt villát.

Tifernum Tiber e v. Tuber, a Tiberis mellet. – Tifernum Tiberinum (ma Città di Castello), város a Tiberis forrásvidékén (a mai Perugiától északra).

Umbro e v. Ombro, Tuscia alatt – Az Umbro (a mai Ombrone) a közép-itáliai Tuscia (Etruria) vidékén, az Appenninek lejtőiről eredő folyó, a Tirrén-tengerbe ömlik.

Vatrenus e? v. Vatrenus fl. mint Koelerbe van Gall. Togata utan – Vatrenus (ma Santerno), folyó Észak-Itáliában, a mai Bolognáól délkeletre. Gallia Togata („tógás Gallia”) más néven Gallia Cisalpina („Alpokon inneni Gallia”) római provincia Észak-Itáliában.

Siusmontium e? v. Suismontium? Koeler szerent Apuani felett – Suismontium, hegy az északnyugat-itáliai Liguriában. A ligur Apuani törzs egykori szállásterülete a mai észak-toszkánai Apuani-Alpok hegyvonulata.

Urbs. Statielli felett Liguriában fl. e? v. miért van be írva – Statielli, egykori liguriai törzs, a Pó folyótól délre. Szállásterületén feküdt az ókori Aquae Statiellae (ma Acqui Terme) település. A Karacs által kérdésesnek jelölt helyet nem tudtuk azonosítani.

Sevinus fl. e? v. Lacus. Cenomani felett. – Sebinus (a mai Lago d'Iseo), tó az egykori Gallia Cisalpina római tartományban (ma Lombardia régióba esik, Bresciától északnyugatra fekszik).

Anonium D'Anvillebe is, Koelerbe is. De az Orbis Romani, pars occidban, D'Anvillebe Anaunes – „Stoni felett – – –” Az *Orbis Romani, pars occidentalis* Jean Baptiste Bourguignon d'Anville francia térképész 1763-as térképe a Római Birodalom nyugati feléről. Anonium feltehetően Anaunium (Anaunia, Nanno), a mai Ville d'Anaunia, Stoni a mai Stenico. Ma mindkettő Trentino-Alto Adige régióbeli helység.

Ariolica e? v. Ariolica a' Benanus Lacus alatt – Ariolica (Ardelica, Arilica) a római korban Gallia Transpadana provincia egyik városa volt, a Lacus Benacus (a mai Garda-tó) délkeleti előterében.

Bedriacum és Vulturia azért maradt ki Gallia Cisalpina közt, mert egy Signumhoz vagynak írva Koelerbe a Vulturia signuma lejjebb esik, ha csak a szerent nem írom bé. – Bedriacum (ma Calvatone) felső-itáliai település. Vulturia alighanem az egykor etruszk Vulturina (Vulturina), később Valdorie (Valdoria), ma Gussola. Ma mindkét település Lombardia régióba, azon belül is Cremona megyébe tartozik.

Az esmeretes T. Virág Benedek Urnak az én itelletem, de más mindenek itellete szerént is Szép Poétai munkai a Magyar Minerva harmadik kotetje neve alatt már ki jött bé kötve – *Virág Benedek' Poétai Munkáji*, Magyar Minerva III., Pesten, Trattner, 1799. A kötet Karacs Ferenc rézmetszésével jelent meg.

45. Kováts Mihály – Sárvári Pálnak
Pest, 1802. március 16.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Hufelándaimról – Christoph Wilhelm Hufeland (1762–1836) német orvos *Die Kunst das menschliche Leben zu verlängern* című művének magyar fordítása: *Az emberi élet meghosszabbí-*

tásának mestersége. Német nyelvből Hufeland Kristóf Vilmos után magyarra fordítottatott, a nehezebb helyeken megvilágosítottatott, alkalmatosság szerént a magyar hazára szabattott (1799). A mű Kováts Mihály-féle fordítása több kiadásban is napvilágot látott.

Varadi Gersonnal zavartalak össze – Alighanem a Sárospataki Református Kollégium neveltje, a századvégen miskolci lelkészi hivatal viselő Váradi Gerzson, aki diákként, 1778-ban labrys, azaz kettős bárd formájú latin képverset alkotott Pap Gábor halálára (*Magyar Kurir*, 1798. június 29.). 1797-ben Vásárosnaményban lelkész.

MStumodat – SÁRVÁRI Pál, *Moralis philosophia, mellyben az erköltsi tselekedeteknek a józan okosság szerént való főregulája vagy principiuma kikeresődik, és annak az isten létével, a lélek halhatatlanságával, és a vallással való szoros egybe-köttetése előadódik*, Pestenn, Trattner, 1802.

Bátori Gábor Uramnál – Báthory Gábor (1755–1842) a türelmi rendelet után újjáalakuló pesti református egyház első lelképásztor, 1814-től a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke.

iudiciumot – (lat.) ítéletet

Struvéből – Kováts fordításában jelent meg Christian August Struve (1767–1807) orvosgyógyyszerész *Die Kunst, das schwache Leben zu erhalten und in unheilbaren Krankheiten zu fristen* (1799) című munkája magyarul: *A'gyenge élet meg-hosszabbításának és a' gyógyíthatatlan nyavalyák húzásának a' mestersége* (Pest, 1802).

praenumeratiom – (lat.) előfizetésem

praenumerans – (lat.) előfizető

Eggenbergerrel – Eggenberger József (1768–1850) pesti könyvkiadó és könyvtáros.

aequivalens – (lat.) egyenlő értékű, megfelelő

relatióban – (lat.) helyzetben

Budai Professor Úrnak – Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történetíró.

compactióban – (lat.) kötésben

Baro Vay Miklós Oberster Úrnak – Vay Miklós báró (1756–1824) a sárospataki kollégium után a bécsi hadmérnöki akadémián tanult. 1786–1788 között nyugat-európai tanulmányutat tett. Angliai útja után ipari és mezőgazdasági vállalkozásokba kezdett. Gőzgépet, fonógépet és modernebb ekét használt. A legsikeresebb vállalkozása a salétromtársaság volt. A török háborúban tüzérkapitány volt. 1790-től országgyűlési követ, 1802-től a Berettyó, a Körösök, majd a Tisza folyószabályozási királyi biztosa. Zsolcán volt birtokainak központja.

Széplaki – Széplaki Pál (1765 körül–1810) ügyvéd, debreceni jogtanár. Losonci, sárospataki, göttingeni tanulmányai után Pesten ügyvédnek esküdött. A debreceni kollégium első jogtanára. Állásának elfoglalása idején magyar polgári jogot, statisztikát, büntetőjogot és ezek történetét, később politikát adott elő. A tehetséges diáknak, ha gondolkozását a magáéval rokonnak érezte (pl. Márton Istvánnak, a későbbi híres pápai tanárnak) védelmére kelt még az iskolai törvények ellenére és a tanárok tekintélyének rovására is.

Lengyel – Lengyel József (1770–1821) a Debreceni Református Kollégiumban, majd külföldi egyetemeken tanult. 1798–1802 között a debreceni kollégium bölcseleti tanára, később lelkész és egyházmegyei jegyző. Prédikációi és református énekei jelentek meg. 1794–1795-ben diáktisztviselőként részese volt a Csokonai ellen indított eljárásoknak. A Sárvárihoz verset író Lengyel Imre apja.

Tiszteletes Földvárít – Földváry József (1766–1830), református lelkész, egyházi író.

illyen Aristoteles embertül – Arisztotelész természetfilozófiájában kémiai kérdésekkel is foglalkozott, így tehát – s ez adja meg a jelző magyarázatát – tudománytörténeti kapcsolat van közte és Kováts Mihály között.

Esculapius – (lat.) Az orvoslás istene az antik mitológiában.

fakod – (ném.) tudományszakod, szakmád

Sandorfi újságát – A Sándorffi József által alapított első magyar nyelvű, bécsi szerkesztésű, Kassán nyomtatott, orvosszakmai híreket (is) közlő folyóirat, az *Orvosi és Gazdasági Tudósítások*, amelynek csak három száma ismert 1803-ból. (GRACZA 2013.; KISS 2017.)

Naményi Predikator Baksai János Uramnak – Talán a Bereg vármegye monográfiája harmadik kötetében említett Baksay János van szó, aki 1804-ben itt lelkészkedett. (Lehoczky 1881, 637.)

Deretskei Kantor Nagy Mihály Uramnak – azonosítatlan személy

Contomra – (lat.) számlámra

data occasione – (lat.) alkalomadtán, adandó alkalommal; itt vélhetően a nem postai, bizalmas kézbesítés lehetőségére utal.

46. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak Nagyszeben, 1803. augusztus 17.

Megjelenés

Részben közölve: KÜRTI 1995, 60–61.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Reflexióit – (lat.) észrevételt, megjegyzést

Ven. Consistoriumnak – (lat.) tiszteletreméltó egyháztanács

Diameterét – (gör.) átmérő. Jelölheti a négyszögletes alaprajzú épület belsejének legnagyobb vízszintes távolságát, átlóját vagy a templom belső terének szélességét, oldalirányú távolságot.

Planumban – (lat., ném.) tervben, tervezetben

Porticusok – (lat.) bejáró előtti előterek, oszlopos, nyitott előcsarnokok

punctiroztatott – megpontosított, megjelölt

Liséneknek – (ném.) kis mértékben kiugró, nemritkán tagozás nélküli falsáv, az épület szerkezeti erősítésére szolgál

immobiliter – (lat.) változ(tat)hatatlanul, megmásít(hat)atlanul

cathebra – (lat.) szószék

focus – (lat.) gyűjtőpont

reflex hang – visszhang

Nicolai Oglainak itt le fizetett adosság – azonosítatlan személy

Vaxmann úr – azonosítatlan személy

quietantiát – (lat.) nyugtát

Kis Sámuel – Kiss Sámuel (1781–1819) festőművész, rajztanár, metsző.

quietál – (lat.) nyugtával lát el

securitásom – (lat.) lelki nyugalmam

fundamentomait – (lat.) alapjait

Bátyámnak – Pécsújfalui Péchy Imre (1753–1841) alispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium főgondnoka.

**47. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak
Nagyszeben, 1805. június 12.**

Megjelenés

Közölve: KÜRTI 1995, 61–63.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Rajzolás Mestersége kezdetének első darabját - SÁRVÁRI Pál, *A rajzolás mesterségének kezdetek I.*, Debrecen, 1804. A 10 rézbe metszett táblát rajzolta Lumnitzer György János, rézbe metszette Beregszászi Péter.

fundatora – (rég.) alapítója

Technológiára – A technológia a korban gyakori magyar fordítással kézműtan, használati eszközökkel (gépekkel) és azok készítésével, (kézmű)ipari gyártási eljárásokkal foglalkozó közismereti tárgy.

architectura – (gör.) építészet

praxisi megtanulás – gyakorlat elsajátítása

proponálni – (lat.) javasolni, indítványozni

Tzol – (ném.) col, hüvelyk, 1 col átlagosan 2,6 cm

quantitas – (lat.) mennyiség

mörtel – (ném.) malter, vakolat, habarcs

libellát – (lat.) vízmértéket

lineát – (lat.) vonalzót

czirkalmat – (rég.) körzőt

arcus – (lat.) boltív

3 zollos chordájú arcus – a chorda ívhúr, a körív két tetszőleges pontja között húzott egyenes.

Aufrise – (Aufriss) (ném.) előlnézet, előlnézeti rajz

real zoll – valós hüvelyk

qualificált – (lat.) alkalmas, rátermett

Lisman Uram – Litsman József (1776–1835) építőmester. 1806–1807-ben részt vett a Református Nagytemplom építésében.

manuducálnák – (lat.) vezetnék, irányítanák

recreatio – (lat.) erőgyűjtés, pihenés

contignatio – (lat.) emelet; gerendázat

scála – (lat.) fokbeosztás

Werksatz – (ném.) fedéltalp. Szerkezeti rajz, ami alapján a fedélszék (tetőszerkezet) faelemeit egybeillesztik, a szerkezetet összeállítják.

Durchschnitt – (ném.) keresztmetszet

fundus – (lat.) alap

proportiojokat – (lat.) arányaikat

commissio – (lat.) megbízás

Ha Kis Uram a'nyáron Bécsbe felmegyen – Kiss Sámuel 1806-tól látogatta a bécsi Képzőművészeti Akadémiát, Hubert Maurer (1738–1818) német festő, grafikus és művészprofesszor növendéke volt. Hesz János Mihály (1768–1833 után) festő és rézmetsző műtermében is gyakran megfordult.

mult Honapban támadott haborus hírek – Anglia mindent elkövetett a szárazföldi hatalmak Franciaország elleni hangolására. 1804. december 3-án Svédországgal, 1805. április 11-én Oroszával lépett szövetségre. Közben Franciaország is háborús előkészületeket tett.

**48. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak
Nagyszeben, 1808. március 17.**

Megjelenés

Részben közölve: KÜRTI 1995, 63–65.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Giebelénél – (ném.) oromzatnál, oromfalnál

Auditorium – (lat.) előadóterem

Stockaturáztatásához – (ol.) famennyezethez (födém) rögzített nádszövetet vakolattal von be

Stockátorfúk – vakolt nádszövetet tartó famennyezet

Verzahnte Balken – (ném.) famennyezet (födém) tartógerendái

Boltzenekkel – (ném.) csapszegekkel

vas srofos szegekkel – csavarral

Estrich – (ném.) tapasztás a födém gerendázatán

Schutt – (ném.) törmelék

Parapet Mauerről – (ném.) mellvéd(fal)ról

distincta ideájok – határozott, eltérő elképzelésük

Planumban – (lat., ném.) terv

grádics – (rég.) lépcső

Gesimseket – (ném.) párkányokat

conductorhoz – (lat.) villámhárítóhoz

difficultás – (lat.) nehézség

**49. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak
Nagyszeben, 1803. augusztus 17.**

Kézirat

Sárváry Jakab (?) által készített archiválási másolat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a 46. sorszámú levél jegyzeteit.

**50. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak
Nagyszeben, 1805. június 12.**

Kézirat

Sárváry Jakab által (?) készített archiválási másolat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a 47. sorszámú levél jegyzeteit.

51. Péchy Mihály – Sárvári Pálnak
Nagyszeben, 1808. március 17.

Kézirat

Sárváry Jakab által (?) készített archiválási másolat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a 48. sorszámú levél jegyzeteit.

52. Varga Márton – Sárvári Pálnak
Nagyvárad, 1803. április 25.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Pécsi V. Ispány – Pécsújfalui Péchy Imre (1753–1841) alispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium főgondnoka.

Moralis Filozófiádat – SÁRVÁRI Pál, *Moralis philosophia, mellyben az erköltsi tselekedeteknek a józan okosság szerint való főregulája vagy principiuma kikeresődik, és annak az isten létével, a lélek halhatatlanságával, és a vallással való szoros egybe-köttetése előadódik*, Pestenn, Trattner, 1802.

szematika előadáséért – (gör., lat.) rendszerezett, elrendezett előadáséért

megígért tsekély deák orátiommal – nem sikerült azonosítani

orátio – (lat.) szónoklat, beszéd

ráspó – (rég.) ráspoly, palócosan ráspó

szerzetes köntös nem fogja egyedül védeni a tudományokat – Talán utalás a jezsuita Horváth Keresztély János *A tiszta ész kritikája nézetei helytelenségének kinyilvánításáról (Declaratio infirmitatis fundamentorum operis Kantiani Critik der reinen Vernunft*, Budae: typis regiae universitatis Pestiensis, 1797.) című munkájára, melyben „minden tekintélyével egyszer és mindenkorra kijelenti a kanti eszmék nem helytálló voltát”. (MESTER 2016, 84.)

Schele Ágoston – Augustin Schelle (1742–1805) a salzburgi Bencésrendi Egyetem rektora 1792 és 1802 között. Keleti nyelvekről, filozófiáról, természetjogról és történelemről tartott előadásokat. A levélben hivatkozott mű minden bizonnyal: *Abriß der Universalhistorie zum Gebrauch der akademischen Vorlesungen* von P. Augustin SCHELLE, Benediktiner von Tegernsee, Prof. der prakt. Philosophie, Universalhistorie, und or. Spr. auf der erzbischöfl. Universität zu Salzburg, Salzburg, Hof- und akademische Waisenhausbuchhandlung, 1782.

Gellert – Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769) német költő, író, filozófus, pedagógus. A levélben *Moralische Vorlesungen* (Bern, 1776) című munkájáról lehet szó.

A' Nagy Váradi Censorra – Szerdahelyi Antal nagyváradi cenzor, akadémiai tanár, jogtudós. **resolváltatik** – (lat.) dönt, határoz

T. Szikszai Urnak – Szikszay György (1738–1803) református pap teológiai író, nyelvész. 1783-ig Makón, 1786-tól Debrecenben lelkész. 1795-től a debreceni egyházmegye esperese. A *Debreceni Magyar Grammatika* egyik és a legnépszerűbb református imakönyv szerkesztője. Említett munkája: *A természeti és keresztyén vallás*, Pest, 1799.

53. Ocsovszky Pál – Sárvári Pálnak
Bécs, 1804. november 25.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

kereskedő Nagy József – A jelentős debreceni kereskedők között tartják számon Nagy Józsefet és Bálintot, akik egyenesen Bécsből szállították a finom kelméket, selymeket, géz- és damasztkötésű szöveteket, tüllöket.

Péchy Imre Úr – Pécsújfalui Péchy Imre (1753–1841) alispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium főgondnoka.

12 kementzét – fűtőkemencét

Galvanismusról – Olyan gyógyászati eljárás, melynek során gyenge elektromos rezgések keltésével összehúzóásra-elernyedésre készítetik az izmokat.

operatio – (rég.) beavatkozás, művelet

nerveum fluidumot decomponál – (lat., rég.) káros, bontó hatással van az agy- és a gerincvelő-folyadékra

decomponál – (rég.) lazít, összetevőkre bont

Voigt jénai Prof – Johann Heinrich Voigt (1751–1823) 1789-től a jénai egyetem matematika, asztronómia, 1802-től a fizika rendes professzora. Hivatkozott könyve 1793-ban jelent meg Jénában: *Versuch einer neuen Theorie des Feuers, der Verbrennung, der künstlichen Luftarten, des Athmens, der Gährung, der Electricität, der Meteroren, des Lichts und des Magnetismus*. Aus Analogien hergeleitet und durch Versuche bestätigt von Johann Heinrich Voigt.

physicalis experimentumnak – (lat.) fizikai kísérletnek

physicum cabinet – (lat., fr.) fizikai szertár

Galvanische Batterie – galvántelep. Olyan áramtermelő telep, melyet önmagukban is áramtermelésre képes elektromos vezetőkből álló egységek (galvánelemek) összekapcsolásával hoznak létre. Alessandro Volta (1745–1827) olasz fizikus 1800-ban készítette el az első mesterséges áramforrást.

Plattenekek – (ném.) lemez; itt: a galvántelep alkatrésze

oxidatio – (fr.) oxidáció

licitatio – (lat.) árverés

ex professo – (lat.) hivatalból, hivatalnál fogva

54. Márton József – Sárvári Pálnak
Bécs, 1803. december 15.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kis István Urhoz – Pápai Kiss István (1774–1805) könyvkötő és könyvkereskedő, előbb Óbudán, majd Pesten. 1804-ben könyvkereskedést nyitott Debrecenben, melynek vezetését veje, Csáthy György vette át.

Lexicon – *Új német-magyar és magyar-német lexicon, vagyis szókönyv 1. rész*, Kassa, 1799, 2. rész Pozsony, 1800.

praenumeráns – (lat., rég.) előfizető

A' második darabját a' 2dik résznek – *Az Új német-magyar és magyar-német lexicon, vagyis szókönyv* újabb, 1803-1804. évi kiadásaira utal.

effective – (lat.) ténylegesen, világosan

A' Vármegyék Mappái – Magyar Atlas az az Magyar-Horvát és Tótország vármegyei, szabad kerületei és a határőrző katonaság vidékének közönséges és különös táblái, Bécs, 1802–11. A kiadást Görög Demeter és Kerekes Ferenc kezdte, 1803-tól folytatta és 1811-ben befejezte Márton József.

Berken – Berkeny János (Sámuel) (1765 körül –1822) rézmetsző Bécsben. A Veszprém vármegyei Vámosról származik.

Junker – Junker Keresztély (1757–1841) rézmetsző. Bécsben tanult, majd pozsonyi térkép- és betűmetsző, 1789–1820 között Bécsben működött.

Benedikti – Hieronymus Benedicti (1756 körül –1809) metsző.

Keszthelyi László Urnak – Keszthelyi László (1732–1803) szerzetes, tanár, iskolaigazgató, író. 1752-ben lépett be a piarista rendbe. 1759-ben szentelték pappá. Tanári pályájának állomásai Nagykároly, Vác, Nyitra, Kőszeg, Selmebánya, Kolozsvár, Debrecen. Szónoklatokat, latin nyelvű ódákat, fabulákat írt. Keszthelyi 1803. december 3-án meghalt, így Márton kérését nem lehetett teljesíteni.

Görög Úr nevében – Görög Demeter (1760–1833) irodalomszervező, lapszerkesztő, a bécsi magyar kultúra jelentős alakja, mecénás, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteletbeli tagja (1831), udvari tanácsos. Tanulmányai után több főúri családnál, majd 1802-től a királyi udvarban volt nevelő. 1789-től 1791-ig Kerekes Sámuellel együtt adta ki a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című lapot (1792–1803 között *Magyar Hírmondó* címmel), az 1795-ben Bécsben megjelent debreceni *Magyar grammatika* szerkesztője.

Quietantiát – (lat.) nyugtát

titulált – (rég.) rangjához méltóan, állásának megfelelően szólított

Nagy József Úr által – Nagy József debreceni kereskedő. Lásd az 53. levél vonatkozó jegyzetét.

Budai Ésaías – Budai Ézsaiás (1766–1841) debreceni professzor, református püspök, történész.

Széplaky Urat – Széplaki Pál (1765 körül –1810) ügyvéd, debreceni jogtanár. Losonci, sárospataki, göttingeni tanulmányai után Pesten ügyvédnek esküdött. A debreceni kollégium első jogtanára. Állásának elfoglalása idején magyar polgári jogot, statisztikát, büntetőjogot és ezek történetét, később politikát adott elő. A tehetséges diáknak, ha gondolkozását a magáéval rokonnak érezte (pl. Márton Istvánnak, a későbbi híres pápai tanárnak) védelmére kelt még az iskolai törvények ellenére és a tanárok tekintélyének rovására is.

Tekéntes Halmágyi Úr – Halmágyi László (?–1810) Szolnok vármegyei táblabíró. Felesége Domokos Mária, akinek a testvére Domokos Jakab (1756–1821) Bihar vármegyei főadószedő és alispán.

Thermolampét – Philippe Lebon (1767–1804) francia mérnök-feltaláló 1799-ben befejezett gázfelhasználású lámpája, amely új fejezetet nyitott a városi közvilágítás történetében.

erog. – (lat.) kifizet, kiad

Csok. Úrnak – Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) részt vett az előfizetők gyűjtésében: *Márton József szótárának dokumentumai I. Előfizetési felhívás, 1803 január közepe–február közepe; II. Jelentés, 1804. január 7.* (CSOKONAI 2003, 2002a, 258–262.)

Nánási és Szabó Gy. Úr – Talán arról Szabó Györgyről van szó, aki 1748 körül költözött Debrecenbe Tiszakesziből, és szerepel az 1797. évi összeírásban is, címeres pecsétje 1815-ből ismert. Nem tudjuk, ki lehetett a Nánási nevű úr.

Bernáth Sigm. – azonosítatlan személy

T. Ibrányi Fark. – Talán arról az Ibrányi Farkasról van szó, aki Szabolcs vármegyei alispán (1790–1795), országgyűlési követ (1796), a tiszántúli kerületi tábla ülnöke (1807), a tiszántúli kerületi tábla bírja (1808) és Debrecenben királyi biztos (1811).

Jablontzai accep. – Esetleg arról a Jabloncai Pethes Jánosról van szó, aki 1790 és 1809 között a Hajdúkerület főkapitánya volt.

Nyéki János – azonosítatlan személy

Richter Mihály Úr – Vélhetően Richter Mihály földmérőről van szó, akinek életéről semmit sem tudunk, csak néhány munkájáról: 1794-ben Hajdúvid felmérése, 1798-ban Bács, 1805-ben Zemplén egyházmegyei térképe.

Dr Komlósi – Talán Komlóssy István (1755 körül –1804 körül) ügyvédről van szó.

Tiszt. Benedek – Benedek Mihály (1748–1821) református lelkész, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke 1806-tól haláláig.

Császár J. Úr. – Császár József (?–19. sz. eleje) 1791-től debreceni diák, 1802–1803 között a *Magyar Hírmondó* szerkesztője, 1804-ben a debreceni kollégium tanára.

administrál – (lat.) intéz, leír egy ügygel, feladattal kapcsolatos adatokat, igazgatás, ügyintézés, ügykezelés

incassál – (fr.) pénzt beszed

Restant. duo – (lat., rég.) a maradék kettő

55. Varga Márton – Sárvári Pálnak Nagyvárad, 1804. október 4.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Midőn mások torkig örvendeztek az Austriai új tituluson – Az Ausztria császára címet 1804-ben, Ausztria örökös Osztrák Császársággá alakításakor vette föl Habsburg–Lotaringi-ai II. Ferenc, az utolsó német-római császár, aki I. Ferenc néven lett Ausztria első császára.

Ethikáddal – SÁRVÁRI PÁL, *Moralis philosophia, mellyben az erköltsi tselekedeteknek a józan okosság szerént való főregulája vagy principiuma kikeresődik, és annak az isten létével, a lélek halhatatlanságával, és a vallással való szoros egybe-köttetése előadódik*, Pestenn, Trattner, 1802.

reguláit – (lat.) szabályait

azon lesz Barátod Prof. Valkovszki Urral – Valkovszky János 1808-ig Nagyváradon tanított, majd Pozsonyban lett bölcsészeti tanár. Dayka Gábor egykori tanítványa.

Jeszzenszkynek Kritikus Tractátussát – Jeszenszky László kalocsai egyházmegyei tisztviselő, előbb kalocsai szentszéki, utóbb érseki ügyész elektromosságtani értekezése (*Tractatus criticus de electricitate, et aliquibus physicae capitibus*) 1804-ben jelent meg Kalocsán. Nem tudjuk, hogy írt-e a könyvről kritikát.

critizál – (lat.) (meg/el)bírál

mint Ebbert, és Hube a' németeknél tették – Johann Jacob Ebert (1738–1805) német filozófus, matematikus és író. Kedvelt formája volt a levél, ahogyan *Eberts Naturlehre* (1776–78) című munkája is mutatja. Ebert levélben írt 10–12 éves gyerekeknek. Arra törekedett, hogy érdekességekkel felkeltse az érdeklődésüket a természettudományok iránt. (BRÜGGEMANN – EWERS 1982, 1010–1014.) Franz Xaver Huber (1755–1814) osztrák író, újságíró, librettista, akinek kedvelt műfaja volt a levélforma. A levélíró minden bizonnyal a következő munkájára gondol: *Briefe aus Rom über die Aufklärung in Oesterreich. Aus dem Italiänischen von Zakkaria*,

päpstlichem Geheimschreiber, an seine geistlichen Freunde, Herausgegeben von einem Protestanten, Frankfurt und Leipzig, 1785.

I. hozzá – Isten hozzá

Orodiás – 1804-ben *Orodiás* címmel jelent meg Nagyváradon Nagy László (1771–1827) vármegyei szolgabíró latin nyelvű versciklusa, melyben főként Arad előljáróit dicsőíti.

commentariussal – (lat.) magyarázatokkal

mixtura – (rég.) elegy, keverék, itt: zavaros, alacsony színvonalú alkotás

Jénai mineralogusnak – A jénai egyetemhez kötődő, Európa egyik legjelentősebb ásványgyűjteményét létrehozó tudós társaság (Mineralogische Societät), amely sok hozzá nem értőt is tagjai sorába választott. Talán ez utóbbira utal a levélíró.

Budaink – Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történétíró.

Voigt Magazinumját – Johann Heinrich Voigt (1751–1823) jénai matematikaprofesszor *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte* című természettudományi szakfolyóiratáról van szó, amely 1797 és 1806 között jelent meg azzal a céllal, hogy a lehető legteljesebben mutassa be az új természettudományos eredményeket.

Physikalische Geografianak II. Darabja – A mű második kötete a levél írása idején már olvasható volt: *Immanuel Kant's physische Geographie*, Auf Verlangen des Verfassers, aus seiner Handschrift herausgegeben und zum theil bearbeitet von D. Friedrich Theodor RINK, Zweyter Band, Königsberg, 1802.

56. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak Nagyszében, 1803. április 13.

Megjelenés

KÜRTI 1995, 58–60.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Fő Strása Mester Úrhoz – (Péchy Mihály) őrnagyúrhoz

Erdély Ország mappájának egy reszit – A *Vármegyék Mappái – Magyar Atlas az az Magyar-Horvát és Tótország vármegyéi, szabad kerületei és a határőrző katonaság vidékének közönséges és különös táblái* (Bécs, 1802–11). Kezdte Görög Demeter és Kerekes Ferenc, 1803-tól folytatta és 1811-ben befejezte Márton József.

Neuhauseren kívül – Neuhauser Ferenc (1763–1836) festő, litográfus, restaurátor. 1782–1783-ban a bécsi rézmetsző akadémia rajziskolájába járt. 1783-tól a nagyszébeni Brukenthal Képtár őre. Portrékat, életképeket, oltárképeket festett, valamint restaurált is. Grafikai, litográfiai ismertek. A nagyszébeni Litográfiai Intézet egyik jelentős alkotója. Barabás Miklós ifjúkori mestereként is ismert. A *Malerische Reise durch Siebenbürgen* című zsánerképsorozat szerzője.

Baro Brukk Antal – Samuel von Brukenthal báró (1721–1803) Erdély kormányzója. Bécsben szenvedélyes műgyűjtővé vált. Gyűjteményében festmények, metszetek, könyvek, érmék és ásványok kaptak helyet. Örökös híján úgy rendelkezett, hogy gyűjteményét a palotájában tegyék hozzáférhetővé a nyilvánosság számára.

testalt – (rég.) örökiül hagyott

patientiaja – (lat.) türelme

57. Cseh-Szombati József – Sárvári Pálnak Pest, 1804. szeptember 4.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A megszólítás fordítása:

Tekintetes Professzor Uram!

Nekem legdrágább Uram!

öcsém Daniel – Cseh-Szombati Dániel (1789–1815) a királyi tábla jegyzője. 1810-ben Debrecenben ötödéves togatus diák. Verseit főleg kézírásos verseskönyvből ismerjük: *A magyar naczionális táncz*. Kevéssel halála előtt írta: *Cseh-Szombati Dániel, midőn a bátyjától bizonyos halálát megértette, leszaggatván magáról a gyógyító szereket, halála előtt harmad nappal egy barátjához írja ezeket. Utolsó szavai Bonaparténak a sír fenekéről, 7-a Maii 1821.*; *A genius beszéde a koporsó fenekéről a halál kötelei közt fetregő Bonapartéhoz.* (BALASSA 1985, 324.) 1810-ben Sárvári Pál támogatásával Debrecenben állította össze a kisnyomtatványként megjelent nász-dalát: *Epithalamium in nuptias augustas anni.*

Specimenjéből – (lat.) bizonyítványából

qualitásai – (lat.) jó tulajdonságai, képességei

patrimoniuma – (lat.) vagyona

nem lehetett szerentsém Tiszteletes Professor Budai Esaiás Uramhoz – Budai Ézsaiás (1766–1841) debreceni professzor, református püspök, történész.

58. Vecsey Sámuel – Sárvári Pálnak Hajdúböszörmény, 1804. december 9.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

exameneken – (lat.) vizsgákon. A censeo a matematikai jellegű mérést, vizsgálást, becslést, értékelést, míg az examino megvizsgálást, kikérdezést, általában a klasszikus vizsgát jelenti.

második Tomussa – SÁRVÁRI Pál, *Filozofusi ethika, az az: erkölcsi tiszteinkről, vagy kötelességeinkről és gyakorlások módjáról a józan okosság szerint való tudomány, mely az erkölcsökről való filozófia II-ik része*, Nagy-Váradonn, 1804.

contentumokra – (lat.) kielégítésükre

59. Márton József – Sárvári Pálnak Bécs, 1805. január 8.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Munkájának 2dik darabját – SÁRVÁRI Pál, *Filozofusi ethika, az az: erkölcsi tiszteinkről, vagy kötelességeinkről és gyakorlások módjáról a józan okosság szerint való tudomány, mely az erkölcsökről való filozófia II-ik része*, Nagy-Váradonn, 1804.

az Oskolai Magyar Atlás – *Oskolai magyar új átlás. Kidolgozta és a' mennyire lehetett, a' Nemzet nyelvéhez alkalmaztatta Prof. T. T. Budai Esaiás Ur, Metszették és nyomtatták, a' Debreczeni Ref. Collégium Nagy Érdemű Elöljáróinak, és T. T. Prédikátorok Endrédi József és Szoboszlai Sámuel*

el Uraknak segítségével Debreczeni Togátus Deákok: Erős Gábor, Pap József, és Pethes Dávid. A 12 140×125 mm-es lapból álló kötet a következő térképeket tartalmazza: 1. A Föld Golyóbisa, 2. Európa, 3. Asia, 4. Afrika, 5. Északi Amerika, 6. Déli Amerika, 7. Spanyol Ország, 8. Frantzia Ország, 9. Olasz Ország, 10. Német Ország, 11. Lengyel Ország, 12. Magyar Ország.

Titt. Görög Úr Kedves Barátom Uramat – Görög Demeter (1760–1833) irodalomszervező, lapszerkesztő, a bécsi magyar kultúra jelentős alakja, mecénás, a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja (1831), udvari tanácsos. Tanulmányai után több főúri családnál, majd 1802-től a királyi udvarban volt nevelő. 1789-től 1791-ig Kerekes Sámuellel együtt adta ki a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című lapot (1792–1803 között *Magyar Hírmondó* címen), az 1795-ben Bécsben megjelent debreceni *Magyar grammatika* szerkesztője.

Nagy Bálint Urat – Nagy Bálint debreceni kereskedő. Lásd az 53. levél vonatkozó jegyzetét.

Fötiszt Director Keszthelyi Úrhoz – Keszthelyi László (1732–1803) szerzetes, tanár, iskolaigazgató, író. 1752-ben lépett a piarista rendbe. 1759-ben szentelték pappá. Tanári pályájának állomásai Nagykároly, Vác, Nyitra, Kőszeg, Selmecbánya, Kolozsvár, Debrecen. Szónoklatokat, latin nyelvű ódákat, fabulákat írt. Keszthelyi 1803. december 3-án meghalt, így Márton kérését nem lehetett teljesíteni.

Recepisét – (lat.) átvételi elismervényt, nyugtát

A' Lexikonból – *Ungarisches Lesebuch, sammt einem dazu gehörigen Wörterbuch*, Pozsony, 1805. „Ez évben kiadta Ujfalusi Farkas Jánosnak 1771-ben megjelent »Ungarische Grammatik, oder ausführliche Unterweisung, wodurch man die ungarische Sprache in ihrer Vollkommenheit zu lesen, schreiben und reden in Kürze begreifen kann« című németek számára írt magyar nyelvtanát a következő címmel: *Farkas's Ungarische Sprachlehre für Deutsche*, verbessert und vermehrt. Egy olvasókönyvet is készített e nyelvtanhoz: *Ungarisches Lesebuch sammt einem dazu gehörigen Wörterbuch* címmel”. (SIMAI 1902, 8.)

correcturát – (lat.) javítást

Prof. Hary Péter Úr – Hari Péter (1762–1828) pedagógus, iskolaigazgató, református egyházi író. 1784-től Máramaroszigeten tanító, 1787-től igazgató-tanár. 1788-tól tehetős erdélyi családok gyermekeinek nevelőjeként több külföldi egyetemen is megfordult. 1792 augusztusában újra elfoglalta igazgató-tanári állását. Az iskolát saját nevelési elgondolása jegyében átszervezte. Nevelési eszméit *A szigetbi h. vallástételt tartók fő-iskolájának tanításbéli systemája (A tanuló s tanító ifjúság könnyebbítésére s vezéreltetésére kiadta*, Kolozsvár, 1802) című munkájában fejtette ki. Az iskola tanrendjének megreformálása mellett nevéhez fűződik az iskola épületének újjáépítése is.

Abtheilung – (ném.) rész

Ex-mokkal – (lat.) exemplumokkal

Cancellarius Ó Excellenzájának – széki gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár (1739–1822), a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár alapítója.

Kurír íróinak – A *Magyar Kurír* szerkesztőiről lehet szó. 1793-tól haláláig (1816) Decsy Sámuel a szerkesztője, szerkesztőtársa, majd utódja Pánczél Dániel volt. A *Magyar Kurír* a *Magyar Hírmondó* után (1780–1788; 1792–1803) a második magyar nyelvű újság volt, és egyben az első Bécsben megjelent magyar nyelvű lap, amely 1786 és 1834 között jelent meg.

60. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak Nagyszeben, 1805. február 19.

Megjelenés

KÜRTI 1995, 61–63.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Tekintetes Fő Curator – Péchy Imre (1753–1841) alispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium főgondnoka.

Fő Strása Mester Úr – Péchy Mihály őrnagyúr

subsidiümről – (lat.) (pénz)segélyről

300 forintal – „1805. szeptember 2-án foglalkozott az ügygel a ref. egyház Consistoriuma és így foglalt állást: »Kis Sámuel Ó kegyelme, a ki a Rajz Mesterségére készíti magát, jelenti, hogy Bétsbe kellene neki már menni az Académiákba: arra pedig költség kell. (...) ha magát kötelezi ide, esztendőnként resolváltatik 200 rtf«. 1806. június 23-án iratkozott be a Bécsi Képzőművészeti Akadémiára. Szűkös körülmények között élt a császárvárosban a 200 ft. segélyből, amelynek felemelését kérte, de nem adta meg a Consistorium.” (KÜRTI 1995, 15.)

major – (ném.) Péchy Mihály őrnagy

facade – (ang.) homlokzat

militia szerént – katonai létesítmények példáin, a katonai építészet gyakorlatán keresztül **ki lehetett volna mustrálni** – ki lehetett volna válogatni, selejtezni

Lavatter szerént – Johann Kaspar Lavater (1741–1801) svájci költő és fiziognómus. A levelíró feltehetően *Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe* (4 kötet, Lipcse–Winterthur, 1775–1778) című munkájára utal. Könyvében az emberi arc, leginkább a profil körvonalai és az ember jelleme közötti feltételezett összefüggést emelte ki. Lavater tanai elképesztő népszerűsége tettek szert. Graeme Tytler a 19. századi Európában egyenesen „lavateri fiziognómiai klímáról” beszél. (TÓTH 2020, 7–8.)

musculatura – (lat.) izomzat

accuratio – (lat.) gondosság, körültekintés

Landschaftokról – (ném. Landschaft) tájképekről

Kárman János – Kármán János (1786–1823 körül) losonci születésű metsző, festő, talán rokona Kármán Józsefnek. 1805-ben Nagyszebenbe küldte a Református Kollégium. 1816-ban beiratkozott a bécsi akadémiára. 1819-ben ismét Debrecenben volt, ekkor festette a Szentgyörgyi család arcképeit.

Petesét – Pethes Dávid (?–1805) rézmetsző. 1799-ben subscribált. Tagja volt az Erős testvérek által létrehozott rézmetsző diákok társaságának, 1805-ben szerettek volna bekerülni a Weinmüller nyomdász özvegye vezette komáromi nyomdába, de tervük nem sikerült. Több metszetet készített az *Oskolai magyar új Atlasz* című kötetbe. 1805-ben kilépett a társaságból és biztos megélhetést keresett.

61. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak Nagyszében, 1805. április 11.

Megjelenés

Részben közölve: KÜRTI 1995, 63–65.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Papi Mibálly – azonosítatlan személy

Neuhauser Úrnak – Neuhauser Ferenc (1763–1836) festő, litográfus, restaurátor. 1782–1783-ban bécsi a rézmetsző akadémia rajziskolájába járt. 1783-tól a nagyszébeni Brukenthal Képtár őre. Portrékat, életképeket, oltárképeket festett, valamint restaurált is. Grafikai, litográfiai ismertek. A nagyszébeni Litográfiai Intézet egyik jelentős alkotója. Barabás Miklós ifjúkori mestereként is ismert. *Malerische Reise durch Siebenbürgen* zsánerképsorozatának szerzője.

Buchardon – Edmé Bouchardon (1698–1762) francia szobrász és rajzoló. A kortársak a század egyik legnagyobb művészenek tartották racionalizmusa, intellektusa és szenvedélye „nagysága” miatt.

faín – (ném.) finom, aprólékos

Mengsnek – Anton Raphael Mengs (1728–1779) német festő. A nemes egyszerűséget és csendes nagyságot a művészi ábrázolás alapelvevé avató festészet legismertebb képviselője.

Pictor Philosophus – Sárvári Pál *A rajzolás mesterségének kezdete* (II. darab X. Rézre metszett Táblákkal, Rajzolta és metszette Beregszászi Péter, Debreczenbenn, Csáthy György, 1807) című munkája második kötetében is használja a „Philosophusi Festő” kifejezést Mengsre és Winckelmannra. E szövegrészből kiderül, hogy a minősítés alapja nem pusztán művészetelméleti képzettségük, hanem az a képességük, hogy a természet fölötti valóságban is felismerik a szépet: „De valamint a’ legfőbb tökéletességet, úgy a’ legfőbb vagy legtellyesebb Szépséget is egyedül tsak a’ legfőbb Valóságban találjuk fel, mint ezt ama *Philosophus Festő* nevet érdemlett MENG SZ, s a Tűdős WINKELMANN előadták. A’ teremtett dolgok szépsége tehát tsak az alsóbb grádit sokonn áll, és azokat csak öszve hasonlítás képpenn mondhatjuk szépnek vagy rútnak”. (SÁRVÁRI 1807, 16.) A szakirodalomban a „pictor philosophus” jelző Mengs történeti képei kapcsán fordul elő. Winckelmann számára a régieket utánzó nagy, modern művész képze a pictor doctus barokk eszményéhez közel álló Mengs alakjában öltött testet. (RADNÓTI 2005, 183.)

egy Brassoi Polgár Mesternek – Hurser Lukács polgármesterről készült festményről van szó, ami ma a Magyar Nemzeti Galériában található: „Hurser Lukács brassói polgármester arcképe, 1805 (Másolat) pergamen-gouache, 180x134 mm J.n. Hátirata: Brassai Polgármester. Festette 1805. Kis Sámuel, Néh. kedves tanítványom, későbbben első Rajzprofessor Debreczenben. Az eredeti kép Szebenben találtatik. — Sárváry Pál m.k.” (KÜRTI 1995, 50.)

Bilder Galleriaba – (ném.) képtár. Brukenthal Sámuel magángyűjteményének helyet adó épület.

Juniusnak a végén megyünk Sibóra – Zsibón (Romániában, Szilágy megye) a Wesselényi-kastélyban Neuhauser dekorációs festő munkát végzett.

Szeretném tudni hogy végezett é már a Consistorium az én dolgomba valamit? – Csak 1805. szeptember 2-án foglalkozott Kiss Sámuel támogatási kérelmével a református egyház consistoriuma: „Kis Sámuel Ó kegyelme, a ki a Rajz Mesterségére készíti magát, jelenti, hogy Bétsbe kellene neki már menni az Académiákba: arra pedig költség kell (...) ha magát kötelezi ide, esztendőnként resolváltatik 200 rtf.” E határozatot Kiss közepes örömmel fogadta,

hiszen nagyobb összegű támogatásra számított. Így majd csak 1806 júniusában tudott beiratkozni a Bécsi Képzőművészeti Akadémiára. (KÜRTI 1995, 15–16.)

Moor Úr – azonosítatlan személy

Karman János – Kármán János (1786–1823 körül). Lásd a 60. levél vonatkozó jegyzetét.

Eröss Uramnak – Nem lehet tudni, hogy a rézmetszéssel foglalkozó Eröss testvérek közül Gáborról, aki Debreczenben élt, vagy Jánosról van-e szó, aki 1803-tól kabai lelkész volt. Eröss János (1777–1808) református lelkész, rajzoló, rézmetsző, Eröss Gábor (1779–1815) református teológus, rézmetsző.

gratziájába – lat.) kegyébe, jóindulatába

62. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak Nagykőrös, 1806. január 7.

Megjelenés

KÜRTI 1995, 66–67.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Böltsi Uramtól – azonosítatlan személy

Mengsz fordítását – Anton Raphael Mengs (1728–1779) német festő és műelméleti szerző. Kiss Sámuel vélhetően Mengs *Gedanken über die Schönheit und über den Geschmack in der Malerei* (Zürich, 1765) című munkájára céloz. A fordítást illetően azonban tanácstalanok vagyunk.

A Bétsbe való menetelről kezd már reménységem éledezni – Kiss 1804 óta azon munkálkodott, hogy megszervezze bécsi tanulmányútját. Sárvári támogatta tervét. 1806. június 23-án iratkozott be a Bécsi Képzőművészeti Akadémiára.

Itt már mindenütt szárnyallik a békesség híre – Az 1805. december 2-án lezajlott austerlitz-i ütközetben elszenvedett osztrák-orosz vereség után a hadviselő felek december 6-án fegyverszünetet kötöttek, majd december 26-án Pozsonyban aláírták a békét.

terminus előtt – (lat.) határidő előtt

Kármán János – Kármán János (1786–1823 körül). Lásd a 60. levél vonatkozó jegyzetét.

a midőn próbára T. Medgyesi Pál – Medgyesi Pál (1752–1826) tanár, lelkész. A debreceni kollégiumban tanult, majd a költészeti osztály és a metafizika tanításával, könyvtárossággal és szeniorsággal bízták meg. Ezt követően svájci és német akadémiákon tanult. Hazatérve, 1781-ben a nagykőrösi iskolához hívták meg rektorprofesszornak. 1792-ben választotta lelkészévé a nagykőrösi gyülekezet, 1818-tól a kecskeméti egyházmegye esperese.

leány asszonykáját – Megfestette „Medgyesi Pál leánykájának és másoknak arcképét, majd birtokának ügyei kötötték le Nagykőrösön”. (KÜRTI 1995, 15.) Medgyesi 1782 januárjában vette feleségül Gonda István kecskeméti református lelkész lányát, Gonda Katalint (1765–1831). Kilenc gyermekük született: Gyermekük: Pál (1784/1785–1831), József (1789–?), Lajos (1794 körül –), Ferenc (1795–1846), Mária (1783–1853), Katalin (1791–1871), Zsuzsánna (1816-ban házasodott), Judit (1797–1887), Terézia (1832-ben házasodott).

63. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak
Bécs, 1806. december 26.

Megjelenés

Részben közölve: KÜRTI 1995, 68-69.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kármán János – Kármán János (1786–1823 körül). Lásd a 60. levél vonatkozó jegyzetét.

Vásárbellyről a sogoromnak – azonosítatlan személy

Tekintetes Fő Curator Úrnak küldöttem Kassára – Bárczay Sámuel (?–1814) 1801 és 1814 között főkurátor. Kazinczy Ferenc sárospataki iskolatársa, Bárczay Ferenc (1766–1836) testvére.

Venerabilis Superintendentzianak – (lat.) tiszteletre méltó egyházkerületnek

Locale Consistorium – helyi (városi/községi) egyháztanács

Superintendentiale Consistorium – (lat.) egyházkerületi tanács

Historiai Classisba – Historiai Classis az 1772-ben alapított Bécsi Képzőművészeti Akadémia (1812-ig k. k. vereinigte Akademie der bildenden Künste) egyik képzési osztálya.

praetensio – (lat.) követelés, jogigény

Én többet sem az Asszonyról sem a Leányáról semmit tudni nem akarok. Még Debretzenbe létembe minden velek való bajomnak végét vettem. – Nem tudjuk, mi történt.

Nagy Bálint – debreceni kereskedő. Lásd az 53. levél vonatkozó jegyzetét.

64. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak
Bécs, [1806 v. 1807.]

Megjelenés

Részben közölve: KÜRTI 1995, 67–68.

Kelkezés

Sárváry Jakab jegyzete alapján.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Venerabile Locale Consistoriumnak – (lat.) tiszteletre méltó helyi egyháztanács

fabrikáját – (lat., rég.) A fabrika jelölhet egyszerűen kézművesműhelyt, de a század első évtizedeiben fordítják már gyárként is.

quadratra – (rég.) négyzetméterre

font – súlymérték. A történelmi Magyarországon kor és országrész szerint erősen változó nagyságot (0,38 kg és 0,61 kg között) jelölt.

quadrat láb – (rég.) négyzetláb, területmérték, 0,0929 m²

nyirkél – nyirkál, metsz, vág. Ritka, Szeged és Csallóköz környékén ismert.

depositorium – (ném.) raktár, lerakat

mázsa – súlymérték. A korban alapmértéknek számító bécsi mázsa 56 kg-mal egyenlő.

Nagy József Urnak kereskedő – Nagy József debreceni kereskedő. Lásd az 53. levél vonatkozó jegyzetét.

fortepiano – (ol.) a zongora régi típusának elnevezése

négyesegű fortepianoért – négyszögű, asztal alakú zongora (Tafelklavier, piano carré, Square Piano)

számos forma fortepianoért – Az álló zongorák úgynevezett piramis-, zsiráf- vagy szekrényzongorák voltak. Elnevezésüket a burkolatuk formája után kapták. Ha a zongora húrozatát kissé jobbra döntötték, úgy, hogy a basszus leghosszabb húrját a hangszer közepe táján feszítsék ki, akkor formájában egy piramist mutatott. Ha a húrozat merőlegesen állt, és a vázat az akasztószögecsék tartógerendájának formájára készítették, úgy a zsiráf hajlott, hosszú nyakára emlékeztető formát kapták. Ha a húrozatot téglatest alakú burkolattal látták el, az a szekrényzongora.

Rollbley – (ném.) öntekercs

65. Kiss Sámuel – Sárvári Pálnak
Bécs, 1807. szeptember 22.

Megjelenés

KÜRTI 1995, 70-71.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Nagy József Urtól – Nagy József debreceni kereskedő. Lásd az 53. levél vonatkozó jegyzetét.

Architekturai rajz – építészeti tervrajz

lineák – (rég.) vonalzó

czirkalmok – (lat.) körzők

assecurálnának – (lat.) biztosítanának

Antick Sálaba – A bécsi szépművészeti akadémia ókori műgyűjteménye (Antikensaal).

Molnár Mihály Uramtól – azonosítatlan személy

anglus plajbász – grafitceruza

decimetert – hosszúságmérőt

66. Széchenyi Ferenc – Sárvári Pálnak
Pest, 1807. december 7.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Rajzolás Mestersége Ildik – *A rajzolás mesterségének kezdete, A rajzolásban gyönyörködő tanulóifjak és gyermekek kedvéért* írta SÁRVÁRI Pál, Debrecen, 1807, II. darab. 10 rézre metszett táblákkal. Rajzolta és metszette Beregszászi Péter.

Nemzeti Bibliothecat – A Magyar Nemzeti Múzeum egyik, alapítólevele szerinti megnevezése „Nemzeti Könyvtár”. E névvel nyert kifejezést az az általános kortársi vélekedés, hogy az adományozó Széchenyi Ferenc a magyar nemzeti könyvtárat hívta életre. Gróf Széchenyi Ferenc 1802-ben a nemzetnek egy felállítandó nemzeti könyvtár alapjául szánva egyedülálló hungarika-gyűjteménye mellett a nagycenki könyvtár több mint 18 ezer tételből álló kézirat-, könyv-, térkép-, metszet- és éremtárát is odaajándékozta. 1803. augusztus 20-án nyitották meg a nyilvánosság előtt.

Bibliothecanak Cathalogussat Supplementumjaival edjütt – *Catalogus bibliothecae hungaricae Francisci com. Széchényi. Tomus I. Scriptores hungaricos et rerum hungaricarum typis editos complexus*, 2 ptes. (8-r. XVI, 695 l. és 1 lev.; 612 l. és 1 lev.) Sopronii, 1799, Typis Siessianis.; *Index alter libros bibliothecae hungaricae Francisci com. Széchényi duobus tomis comprehesos. in scientiarum ordines distributos exhibens*, (8-r. 494 l.) Pesthini, 1800, Typis Trattnerianis.; *Supplementum I.*, (8-r. XXXII, 646 és 1 l.) Posonii, 1803, Typis Belnayanis. *Index alter libros bibliothecae hungaricae Széchényiano-regnicolaris supplemento I. comprehesos, in scientiarum ordines distributos exhiben*, (8-r. 211 és 5 l.) Posonii, 1803, Typis Belnayanis.; *Index alter libros bibliothecae hung. Széchényiano-regnicolaris supplemento II. comprehesos in scientiarum ordines distributos exhibens*, (8-r. 232 l. és 3 lev.) Posonii, 1803, Typis Belnayanis.; *Supplementum II.*, (8-r. XVI. és 615 l.) Sopronii, 1807, Typis Siessianis.

Supplementumjaival – (lat.) kiegészítés, pótkötet

67. Széchényi Ferenc – Sárvári Pálnak Pest, 1807. december 19.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kultsár Urat – Kultsár István (1760–1828) író, szerkesztő, kiadó és színingazgató.

Pesti Magyar Ujságok – Kultsár István által 1806-ban alapított hírlap, a *Hazai Tudósítások* az első folyamatosan megjelenő pesti folyóirat. 1808-tól *Hazai és Külföldi Tudósítások* néven jelent meg.

Catalogusnak második Supplementumát – *Index alter libros bibliothecae hung. Széchényiano-regnicolaris supplemento II. comprehesos in scientiarum ordines distributos exhibens*, (8-r. 232 l. és 3 lev.) Posonii, 1803, Typis Belnayanis.; *Supplementum II.* (8-r. XVI. és 615 l.) Sopronii, 1807, Typis Siessianis.

68. Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak Nagykőrös, 1805. január 1.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Filosofusi Ethicának – SÁRVÁRI Pál, *Filosofusi ethika, az az: erkölcsi tiszteinkről, vagy kötelességeinkről és gyakorlások módjáról a józan okosság szerint való tudomány, mely az erkölcsökről való filozófia II-ik része*, Nagy-Váradonn, 1804.

quo plus sunt potae – (lat.) minél többet isznak. A fordulat forrása Ovidius az első naptári félv római ünnepeiről szóló költői elbeszélése. (OVIDIUS 1986, 216.) Jelentését a Fodor Gerzson által idézett rész kiegészítésével nyeri el: quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae (minél többet isznak, annál jobban szomjaznak a vízre). A töredék így átvitt értelemben arra utal, hogy az ember semmivel sem elégszik meg igazán, minél többel rendelkezünk, annál többre vágyunk.

ius naturae – (lat.) természetjog. Az európai jogelméleti hagyomány szerint egyes nem intézményes, azaz nem társadalmi, hanem természeti rendből (az embernek az igazságosság iránti alapvető igényéből) eredő jogok (jogelvek), valamint az ezeket művelő jogtudomány.

theoretica philosophia – Az elméleti filozófia körébe a logika és a metafizika, a tisztán tudományos ismeretek kérdései tartoztak. Mivel Fodor nem fejt ki, mire is gondol pontosan, ezért talán érdemes a kor nagyhatású írója Sulzer felosztására utalni: elméleti filozófia, gya-

korlati filozófia és az ízlés elmélete. (Johann Georg SULZER, *Allgemeine Theorie der Schönen Künste*, 1. kötet, Leipzig, M. G. Weidemann, 1771.)

69. Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak Nagykőrös, 1809. április 4.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

encyclopaedicus cursus – A gimnáziumi végzettséggel rendelkezők számára tartott kétéves, általános bölcsészeti és hittani (közismereti) képzés, ami a főiskolai szintű képzés alapjául is szolgált. E kurzust 1801-ben megszüntették, s majd csak a *Ratio Institutionis* állította vissza, amely 1807-ben jelent meg. (BARCZA 1988, 155.)

institutumbann – (lat.) tanítás, tanítási alapelv

az adplicata Mathesisbenn, melyik részek mulhatatlanul megkivántatók: mert az első esztendőre szabott pura Mathesist – Az alkalmazott matematikához: SÁRVÁRI Pál, „Mathesis applicata...” Dictatum. 1828. TtREK R 88.; Mind a kettőhöz: „A Ratiok által a népiskolák számára előírt legbővebb tananyag a négy alpművelet, a hármasszabály, a társaságsszabály, továbbá ezek alkalmazása volt, illetve rendkívüli tárgyként még szerepelt a mértan. A grammatikai iskola számtan tananyaga a négy alpművelet, a törtszámok, arányszabály, az arányok, a haladványok és ezeknek az alkalmazása volt. A „humán” tárgyak osztályai számára az 1777-es Ratio Educationis a grammatikai osztályokban tanult anyag átismétlését, majd ezt követően pedig a tiszta mennyiségtan tanítását írta elő. A II. Ratio Educationis mindkét évet a már tanult anyag ismétlésére, alkalmazására kívánta fordítani. A filozófiai osztályokban a »pura és applicata mathesist« tanították. A »pura mathesist« keretében a hatványozás, a gyökvonás, algebrai kifejezések és a velük végzett műveletek, első- és másodfokú algebrai egyenletek, egyenletrendszer, számtani és mértani sorozat, logaritmus, tizedes törtek és számításbeli alkalmazásaik, geometriai szerkesztési feladatok, különböző síkgeometriai tételek; egybevágó és hasonló síkidomok, területátalakítások, trigonometriai ismeretek, testmértan és végül a kúpszeletek tárgyalására került sor. (A differenciál- és integrálszámítást leszámítva szinte a jelenlegi középiskolai tananyag.) Az „applicata mathesisthez” a „földisme, vízműtan, polgári építészet és más efféle tartozott.” (OLÁHNÉ 1976, 279.)

Compendiumát – (lat.) rövid összefoglalását

ex ipso fonte – (lat.) közvetlenül a forrásból

anthropologiát – emberismeret, lélektudomány. A „18. század során az ember meghatározása, az ember fogalma központi problémává vált...” (LACZHÁZI 2018, 23.)

novitius philosophiae professor – (lat.) kezdő, próbaidős bölcséleti tanár

materiábann – tananyagban

Literaturzeitungot – Minden bizonnyal a *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung*-ra, a kor meghatározó német nyelvű kritikai folyóiratára utal.

Platners neue Anthropologie für Aertzte und Weltweise – Ernst Platner (1744–1818) *Neue Anthropologie für Aertzte und Weltweise. Mit besonderer Rücksicht auf Physiologie, Pathologie, Moralphilosophie und Aesthetik* (1. k. Lipcse, 1790.) című munkájáról van szó. A dualizáló kar-teziánus emberképpel szemben munkájában megjelenik a pszichoszomatikusan felfogott „egész ember”. (NEMES 2013, 32.)

Wesel: System der empirischen Anthropologie – Johann Karl Wezel (1747–1819) német költő, pedagógus *System der empirischen Anthropologie* (Lipcse, 1804) című művéről van szó, ami az empirikus megközelítést helyezi előtérbe.

Kiesewetter Logicája – Johann Gottfried Karl Christian Kiesewetter (1766–1819) több munkája is szóba jöhet. *A Grundriß einer reinen allgemeinen Logik nach Kant, Grundsätzen: Zum Gebrauch für Vorlesungen I.* 1791 óta több kiadásban is megjelent, a *Logik zur Gebrauch für Schulen* szintén. Kiesewetter jelentősége a szakirodalom szerint nem saját tanítás kidolgozásában, hanem Kant filozófiájának sikeres terjesztésében és magyarázatában rejlik.

instálni – (rég.) alázasosan, nagyon kérni

ad usum brevissimum – (lat.) legrövidebb használatra

Gyürkiana Oratio – Sárvári Pál Gyürky István temetésén elmondott beszéde: *Halotti beszéd a jó példa becses voltáról a virtusra, melyet néhai Gyürky István... koporsója felett... mondott szent Mihály havának 27. napján 1807* (Vác, 1808.). Gyürky István 1790 és 1796 között Nógrád vármegye első alispánja, 1806-ban királyi biztos, majd Torontál vármegye főispánja volt.

Feleségemnek két testvér Ötseit – Fodor Gerzson Nagykőrös egyik régi és számottevő vagyonnal rendelkező paraszti családja egyik lányát, Molnár Máriát vette feleségül 1794 nyarán, aki 1797-ben 22 évesen meghalt. 1799-ben másodszor is megnősült, elhalt feleségének húgát, Sárát vette nőül. Első házasságából egy, a másodikból hat élő gyermeke született. Molnár Pál 1834–1838 között bácsfeketehegyi lelkész, 1838-ban a baranyai Nagyharsányba távozott, 1861-ig a felsőbaranyai egyházmegye esperesi tisztét is betöltötte. 1874-ig itt lelkészkedett, s feltehetően halt meg még ugyanebben az esztendőben. Mihályról semmi adatot nem találtunk.

70. Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak Nagykőrös, 1809. május 28.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

scrupulus – (lat.) kétely, aggály

praenumerálnék – (lat.) előfizetnék

conditio – (lat.) állapot, feltétel, itt: tartósan biztos élethelyzet

objectum – (lat.) tárgy, itt: tantárgy

philosophiae professor – (lat.) bölcséleti tanár

Practicát – Sárvári Pál *Filozofusi ethika, az az: erkölcsi tiszteinkről, vagy kötelességeinkről és gyakorlások módjáról a józan okosság szerint való tudomány, mely az erkölcsökről való filozófia II-ik része* (Nagy-váradonn, 1804) című munkájára utalhat, amelyben az előszó szerint „kötelességeink egygyenként való előadása, gyakorlások módjával egygyütt következett”. (SÁRVÁRI 1804, I.)

tutor – (rég.) gyám, oktató

71. Fodor Gerzson – Sárvári Pálnak Nagykőrös, 1815. december 30.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

professoratus – tanári kar

Oskolai Tanítás Módjának változtatása – Lehet, hogy még az 1812-ben megjelent, az egyházközség által kiküldött felülvizsgáló tanügyi bizottság által készített *A tanítók kötelességei*

című munkára utal, amelyben kezdeményezett változások ekkor válhattak érzékelhetővé. E tervezet a nemzeti történelem és néhány reáltárgy (gyakorlati számtan /geometria, algebra/, szélesebb körű földrajzi ismeretek) tanításában hozott változást, de természetrajzi ismeretek továbbra is hiányoztak. (BARCZA 1988, 593.)

deferál – (lat.) engedelmeskedik

Pápai Collégium annyit deferált, hogy a' múlt septemberi Conferentia alkalmatosságával a' maga Tanítása módját Superintendentiánkal közölte – Az első egységes tanrendi követelményeket tartalmazó tantervről van szó, melyet az 1815. júniusi egyházközségi közgyűlés elfogadtatott, s amely legalább az 1850-es évekig megszabta a tanítás rendjét.

pro Opinione et Relatione ad futurum Consistorium – a következő egyháztanács ülésen történő véleményezésre és elfogadásra

adplicata Mathesis és Physica – „Az »applicata mathesishez« a „földisme, vízműtan, polgári építészet és más efféle tartozott.” (OLÁHNÉ 1976, 279.) Lásd a 69. levél vonatkozó jegyzetét.

nagyobb aviditással fogják arripiálni – nagyobb érdeklődéssel tanulják majd

aviditás – (lat.) kíváncsiság, mohóság

arripiál – (lat.) megszerez, megkaparint

alterum extremum – (lat.) különösképpen

publicus – (lat.) valamely tanintézmény nem bentlakásos tanulója

theologiae studiosusok – (lat.) egyházi pályára készülő tanulók

ministerii candidatus – (lat.) lelkészjelölt

Kontra nevű az Attya mellé – azonosítatlan személy

káplán – segédlelkész a katolikus egyházban

consecrál – (lat.) felszentel

ingrediál – (lat.) hozzáfog, megkezd

72. Kazinczy Ferenc – Sárvári Pálnak Érsemjén, 1806. január 24.

Megjelenés

KazLev. XXIV. 59–60.;

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

noha Θεώω αεχητι – Theón aek(h)étire, feltehetően a 4. századi Alexandriában élt görög matematikusra és csillagászra utal, akitől néhány költemény is fennmaradt. Vagyis nem a költészet volt az elsődleges hivatása.

soloecismus – (gr.) durva nyelvtani, mondattani hiba

tudva és akarva – E gondolat később megjelenik Kazinczy *Soloecismus* című versében is. (DEBRECZENI 2019.)

De hagyjuk az Erdélyi kis Lantost! – Sombori Lászlóra (?1756–1812) gondolhatunk, aki a klasszikus időmértékes verselés egyik úttörője volt Erdélyben. (DEBRECZENI 2018, 492)

Winckelmann – Johann Joachim Winckelmann (1717–1768) német művészettörténész *Geschichte der Kunst des Alterthums* (Dresden, 1764) című munkája.

én becses barátomnál, Nagy Gábor Úrnál – Nagy Gábor (1770–1861) királyi főtörvényszéki ügyvéd, táblabíró, régiséggyűjtő. Csokonai diáktársa, Csokonai és Kazinczy közeli barátja. Kutatta és gyűjtötte a régi magyar irodalom emlékeit.

**73. Farkas János – Sárvári Pálnak
Komárom, 1806. október 8.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

confidentián kívül – (lat.) bizalmon, bizakodáson kívül

adnectált – (lat.) csatolt, kapcsolt

contentuma – (lat.) tartalma

Magyar Mihály Urat – Magyar Mihály (1776–1820) 1808–1811 közötti években volt a kollégium tanára. 1811-ben könyvtárfelügyelő, majd lelkész lett a mezőtúri hitközségnél.

ekklésiaának – (lat.) egyházközségnek

recommndáltam – (rég.) ajánlottam

Supplicans Deákok – adományokat gyűjtő tanulók

invitatio – (lat.) meghívás

privato nomine – (lat.) magánemberként, magam képviseletében

stilizál – csiszol, alakít

Coopertába – (lat.) borítékba

földindulás által felette megrémítettünk – Komáromban 1806-ban erős földrengések voltak. Id. Szinnyei József így emlékezett róla: „1806. szept. 22-én este 9 órakor s az éjjel, úgy a következő napokban többször, egész nov. 28-ig, mely délután fél 5-re esett, – történtek földrengések Komáromban; a falak megrepedeztek és sok kémény lehullott. Ez nemcsak a városban, hanem országszerte, sőt külföldön is éreztetett”. (GAZDA, HIDVÉGI, VIRÁG 1997, 165.)

Ifjú Kosár Ferencz – Kosár Ferenc (?–1827) 1804–1806 között Poroszlón rektor, 1809-ben szentelték fel. 1808 és 1818 között Nagyvázsony lelkésze.

itt tanitson publice declinatíot 's conjugatiót – Nyilvánosan tanító latin nyelvtanár legyen.

declinatio – (lat.) névszóragozás

coniugatio – (lat.) igeragozás

**74. Magyar Mihály – Sárvári Pálnak
Komárom, 1806. október 30.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Zágonyi Gedeon Uramat – Zágonyi Gedeon (?–?) református lelkész. Testvére, Zágonyi Sándor 1800–1817 között volt Mányon lelkész. Fia, Zágonyi Károly (1809–1875) szintén református lelkész.

hogy jöttömben Marburgban megfordúltam – Nem tudjuk, mikor járt Marburgban.

**75. Hari Péter – Sárvári Pálnak
Máramarossziget, 1806. november 24.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ethica 2dik részéből – SÁRVÁRI PÁL, *Filozofusi ethika, az az: erkölcsi tiszteinkről, vagy kötelességeinkről és gyakorlások módjáról a józan okosság szerént való tudomány, mely az erkölcsökről való filozófia II-ik része*, Nagy-Váradonn, 1804.

Montesquieu – Charles-Louis de Secondat, ismert nevén Montesquieu (1689–1755).

Prolem sine matre creatam – Julow Viktor jegyzete: „Montesquieu: De L'Esprit des Lois c. műve 1749-i genfi kiadásának címlapján levő mottó (Anya nélkül született sarj). [...] Maga a mondás eredetileg Minervára vonatkozik.” (ORBÁN 2013, 475.) Vagyis: előzmények nélküli munka.

Sulzernek Theorie der Künste und schönen Wissenschaften-jét – Johann Georg Sulzer (1720–1779) svájci teológus és filozófus *Allgemeine Theorie der Schönen Künste in einzeln, nach alphabetischer Ordnung der Kunstwörter auf einander folgenden Artikeln* (I–IV., Lipcse, 1771–1774) című munkájáról van szó.

fiscalis – (vármegyei) ügyész

Temes Vármegyei fiscalis Szántó Úr – Szántó János Temes vármegyei ügyész.

torso – (ol.) torzó

Helldunkel – (ném.) „Die Sache selbst, die dadurch ausgedrückt wird, bestimmt der Erfinder des Worts genau durch diese Bemerkung, daß Licht und Schatten, helle und dunkele Farben für das einstimmige Ganze sich wechselseitig erhöhen oder mäßigen. Dieses will sagen, daß die Haltung und Harmonie des Gemäldes nicht allemal bloß von genauer Beobachtung des Lichts und Schattens abhängen, sondern, daß bisweilen die Stärke des Lichts durch dunkele Localfarben geschwächt, und die Schatten durch hellere klar gemacht werden müssen.” (Magát az ezzel kifejezett dolgot a szó feltalálója pontosan meghatározza azzal a megjegyzéssel, hogy a világos és az árnyék, a világos és a sötét színek az egyhangú egészhez képest felváltva fokozódnak vagy mérséklődnek. Ez azt jelenti, hogy a festmény egyensúlya, harmóniája nem mindig a fény-árnyék pontos megfigyelésén múlik, hanem néha a fény erejét kell gyengíteni a sötét lokális színekkel, az árnyékokat pedig a világosabbak világossá tenni.) (Sulzer 1771, 533.) „Keserű-édes vagy Keserű-édes az, a' mit a' Frantzia az aigre-doux, az Olasz pedig a' dolce-picante által tészen ki, a' miben az édesség keserűvel, savanyúval vagy főjtóssal van megvegyítve, és a' mi az ízérzésben olyan forma, mint a' muzsikában a' szokatlan és discordánt hangokból öszvefogott hármónia; vagy a' festésben a' clair-obscur, chiaroscuro, németül Hagedorn és Sulzer után Helldunkel.” (CSOKONAI 2002c, 106.)

Mengsnek classicus munkáját – Mengs, Anton Raphael (1728–1779) német festő *Gedanken über die Schönheit und den Geschmack* (1762) című műve.

Csokonainak Anacreoni dalai – *Anakreoni dalok* Cs. Vitéz M. által, Bétsben, Pichler Antal betüivel, 1803.

Erős Gábor metszett – Eröss Gábor (1779–1815) református teológus, rézmetsző. Csokonai legismertebb arcképének készítője rézmetszetben.

ott van Sandrart – Joachim von Sandrart (1606–1688) német festő, rézmetsző munkájáról lehet szó: *Teutsche Akademie der edlen Bau-, Bild- und Malereikünste* (1–2., Nürnberg, 1675–79).

Montfaucon – Bernard de Montfaucon (1655–1741) francia bencés szerzetes és tudós munkáira utal: *Diarium italicum sive monumentorum veterum, bibliothecarum, musaeorum & notitiae singulares in itinerario italico collectae. Additis schematibus ac figuris* (Párizs, 1702); *L'antiquité expliquée et représentée en figures* (1–15., Párizs, 1719–1724). Ő tekinthető a modern régészet egyik megalapítójának.

familiarisál – (lat.) megbarátkoztatja magát valamivel

vectura – (lat.) szállítás

banko tzedulabban – papírpénzben

Márton Úr Lexiconjairól – *Új német-magyar és magyar-német lexicon, vagyis szókönyv* 1. rész, Kassa, 1799., 2. rész, Pozsony, 1800. A lexikon újabb kiadása három kötetben 1803–1804-ben is jelent meg.

super-praenumeratio – Az előfizetésben mutatkozó többlet, illetve befizetés.

Nánási Úram – Nánási Mihály, 1797 és 1804 között a máramarosszigeti református líceum filozófiaprofesszora, aki az erdélyi főiskolákon elsőként oktatta Kant filozófiáját. 1805-től máramarosszigeti, 1820-tól nagybányai lelképásztor.

male a'propo – (lat.) alkalmatlan időben, szerencsétlen pillanatban

statio – (lat.) állás

Szilágyi János – Szilágyi János (?–1854) a máramarosszigeti iskola költségén a pesti, majd bécsi egyetemeken szerzett diplomát. 1807 és 1822 között, majd 1826–27-ben a máramarosszigeti líceum professzora. 1818–1819-ben rektor. Kant és Krug tanai alapján megírta és Máramarosszigeten kiadta az első magyar jogbölcseleti művet: *Oskolai tanító könyv a' Tétető (practica) Filozofia második része Természeti Törvény Tudomány (Jus Naturae) vagy azon Törvényeknek és Jussoknak tudományos előadása, meljék a józan okosságból veszik eredetüket egyenesen* (Sziget 1813).

designált – (lat.) kijelölt, kiválasztott

76. Teleki Sámuel – Sárvári Pálnak Bécs, 1807. december 27.

Megjelenés

Kiadatlan, pár mondat közlése: BORZSÁK 1969, 371.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Könyv-Gyűjteményemről – Teleki Sámuel erdélyi kancellár által 1802-ben Marosvásárhelyen alapított könyvtár, a Teleki Téka.

Rajzolás Mesterségének Idik – *A rajzolás mesterségének kezdete, A rajzolásban gyönyörködő tanulóifjak és gyermekek kedvéért írta SÁRVÁRI Pál*, Debrecen, 1807. II. darab. 10 rézre metszett táblákkal. Rajzolta és metszette Beregszászi Pál.

77. Teleki Sámuel – Sárvári Pálnak Bécs, 1808. november 15.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

continual – (lat.) folytat

Prof. Budai Uramnak – Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történetíró.

Sinai Uram Eccl. Historiáját – Sinai Miklós (1730–1808) református lelkész, 1760-tól a történet és klasszikus irodalmak tanára, 1791-ben rövid ideig a tiszántúli református egyházkerület püspöke *Historia ecclesiastica* (I. köt. 1564-ig, II. köt. 1773-ig) című, a magyarországi protestantizmusról írt kéziratot történeti munkájáról van szó.

consignatio mellett – (lat.) jegyzék kíséretében, jegyzékelve

Catalogusomnak – A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár állományának az intézmény első könyvtárosa, Szász József által készített jegyzéke. A könyvtár katalógusa 1796–1819 között Bécsben több kötetben látott napvilágot: *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Comitis Teleki de Szék Pars I. II. III.* Viennae 1796, 1800 et 1811.

78. Tertina Mihály – Sárvári Pálnak Nagyvárad, 1807. június 5.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Tertina Mihály a legnagyobb üdvözetét és tiszteletét küldi a legtekintélyesebb férfiúnak,
Sárvári Pálnak!

Legkiválóbb férfiú, miközben Fényessednek a tőlem telhető legnagyobb és legbarátibb köszönetemet fejezem ki Erkölcshilozófiád második részéért, amelyet kegyesen a rendelkezésemre bocsátottál, egyszersmind annak megszabott árát is mellékelem, módfelett vágyakozván arra, hogy alkalomadtán e becses jótettetted valamely hasonlóképpen hálát érdemlő szíveséggel viszonzhassam. Mint ahogyan ez az olvasmány forgatása által több napig valóban a legédesebb irodalmi táplálék lesz számomra, úgy az általad kiadott a Magyar rajzolás első része hasonlóképpen mintegy előételként fog szolgálni, és igen erős étvágyat fog gerjeszteni bennem a kilátásba helyezett következő rész iránt, amelynek napfényre hozásához az isteni Lucina segítségét kérem.

Turi könyvkötő virágzó jövő elé néz, különösen az én közreműködésemmel, amelyet a számomra igen komoly súllyal bíró ajánlásod ösztönzött, és remélem, hogy örömteli siker koronázza majd fáradozását a kívánt célért, hogy a mi összes iskolai, vármegyei megbízatásunkat, és az egyéb hazai, továbbá a külföldi munkákat magának megszerezze, és hogy ennek érdekében teljes erővel, minél előbb hozzánk igyekezzen.

Igen tudós férfiú, ajánlom neked Szkolka barátom epithalamiumát, amelynek példányai a poétikai és heraldikai munkák szerelmesei számára talán nem szolgálnak majd kellemetlen olvasmányként. A nálam két példányban meglévő Horváth-művecskéből, amely a kör négyesítéséről szól, s amelyhez először tegnap jutottam hozzá Budán, mellékelek egyet a számadra. Mivel matematikával foglalkozol, megéri a fáradságot, hogy újra és újra átrágd magad ezen a nem kevésbé mulattató, mint amennyire kimerítő dolgotcskán. Isten legyen veled, és méltányold a te egyetlen, és pedig örök híved odaadását véget nem érő jóindulatoddal és emlékezetteddel! Isten veled újra! Igen sebtében írtam 1807. június 5-én Nagyváradon.

A kegyelmes Tertina

Sárvári Pálnak üdvözetét küldi. 1807. június 5.

Graphidis Hungaricae – Sárvári *A rajzolás mesterségének kezdete* (1807) című munkájáról van szó.

Bibliopegae Türri/Turi könyvkötő – Talán Turi András lehet, aki a 18. század második felében híres könyvkötő volt Debrecenben.

Amici mei Skolka Epithalamium Tibi/Szkolka barátom epithalamiumát – Szkolka András (1778–1816) a Debreceni Református Kollégium tanulója, 1803-tól mezőberényi rek-

tor, 1809-től újverbászi evangélikus lelkész. A következő munkáját említi a levélíró: *Allegorische Erklärung des Hoch-Freyherrlich-Wenkheimischen Familien-Wappens dem Hohen, Trauten Paare, Herrn Herrn Joseph Freybern v. Wenkheim u. Therese Freybin v. Orczyan Hoch-Dero-Vermählungstage im Namen der Frohen Mező-Berényer Verehrer Ehrfurchtsvoll gewidmet*, Eperies, 1807.

Horvathiano Opusculo de Quadratura Circuli/Horváth-művecskéből – Horváth Keresztély János (1732–1799) *Institutiones matheseos, philosophiae auditorum usibus accommodatae* (Augsburg, 1782) című munkájára utal, amelyben foglalkozik a háromszögekkel, melyek területét egy oldallal és a hozzá tartozó magassággal számolja ki. (MOLNÁR 2016, 723–734.)

79. Schwartzner Márton – Sárvári Pálnak Pest, 1808. január 7.

Megjelenés

BORZSÁK 1969, 369.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ocsovszky Palkot – Ocsovszky Pál nevelő, könyvtáros.

Cathecésis – A legfontosabb református hittételekkel megismertető, keresztyén életre nevelő oktatás, ill. maguk a hittételek, vallási tanok.

A' rajzolás mestersége II. darabját – *A rajzolás mesterségének kezdete, A rajzolásban gyönyörködő tanulói fjak és gyermekek kedvéért írta SÁRVÁRI Pál*, Debrecen, 1807. II. darab. 10 részre metszett táblákkal. Rajzolta és metszette Beregszászi Pál.

Karás Urtúl – Karacs Ferenc (1770–1838) grafikus, rézmetsző, térképész. A Debreceni Református Kollégiumban Csokonai szobatársa volt, a rézmetszést Bécsben tanulta. Pesti háza a művészeti élet egyik központja volt.

Europának Geographiája most tsak nem minden esztendőben változik – Schwartzner Márton a napóleoni Franciaország és az ellene szövetséges európai hatalmak háborúi okozta folyamatos földrajzi változásokra utal.

ennekutánna Debreczent nem Magyar Arkádiában fel keressük már, ugy mint a' mellyet magyar Athénássá tenni igyekeznek – A levélíró e szembeállításal részben az Arkádia-pörre utal, amelyben Debrecent a kortárs művelődés iránti közömbösséggel vádolta meg Kazinczy, részben pedig Bod Péter lexikonára, az *Athénásra*, amiben azok neveit örökítette meg, akik a tudásban, tanultságban és a tanításban kiemelkedőt alkottak, vagyis akik növelték a magyar tudományosság hírét.

80. Böszörményi Pál – Sárvári Pálnak Várkony, 1808. április 11.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Tunkel uram – Homályossy-Tunkel Ferenc (1769–1840 körül) szolnoki ácsmester, kamarai építőmester. Nemcsak Szolnokon, hanem a környező településeken is hidak, templomok, városi, uradalmi épületek sokaságát építette fel.

Parapet Mauerhez – (ném.) mellvédfalhoz. Mellmagasságig érő falazott korlát, mellvéd. Különösen az ablakok alatti felfalazást nevezik így.

capacitál – (rég.) gyözköd

planuma – (lat., ném.) terve, tervezete

mely szerint volt az alku is – Tunkel Ferenc szolnoki ácsmesterrel 1807 júliusában megállapodtak a tetőszerkezet elkészítéséről 6720 forintban. Tunkel vállalta, hogy a szükséges anyagot a Kollégiumnak tetsző minőségben 1808 húsvétja és pünkösdje között szállíthassák. (BARCZA 1988, 377.)

Mauerbankok – (ném.) koszorúfák. A héjazattartó gerendákat alulról, vízszintesen támasztó-összekötő, az épület hosszirányában futó szálfák.

Terminusra – (lat.) határidőre

bonificatiót – (lat.) kártalanítást

accurate – (lat.) pontosan, gondosan

Venerabile Consistorium – (lat.) tiszteletre méltó lelkészi tanács

capacitatiót – (lat.) meggyőzés

Ttes FőCurator Ur – Pécsújfalui Péchy Imre (1753–1841) alispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium főgondnoka.

Vecturaról – (lat.) szállításról

ad casum jöne – (lat.) alkalmi adódna

Nespor Uram – azonosítatlan személy

instructor – (lat.) nevelő, oktató, házitánító

Venerabilis Collegatus – Jelölheti az egyháztanácsot, de itt inkább a kollégium tanári karát.

delineatio – (lat.) tervrajz, vázlat

81. Varga Márton – Sárvári Pálnak Nagyvárad, 1809. június 5.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

magyar Fizikám – *A gyönyörű természet tudománya, magyarázta a tüneményekből és az új feltalálásokból nemzete s az ifjúság javára* (Nagyvárad, 1808) című munkájára utal.

Astronomiámból, és a Földgömbösségének leírásából 33 exemplárokat – *A csillagos égnek és a föld golyóbisának az ő tüneményeivel együtt való természeti előadása s megismertetése* (Nagyvárad, 1809) című munkája.

temporalizálni – időzni

a' gonosz Napoleon nem akar hátrább menni, s vonni magát Bétsnél – A levél a napóleoni Franciaország és az ellene létrejött ötödik európai koalíció háborúja idején, a győri csata előtti napokban íródott. Napóleon ekkorra elfoglalta Bécsset és várta Eugène Beauharnais Itália felől érkező csapatait.

Mahometé – (nép.) hatalmas termetű

insurgens – (lat.) nemesi felkelő. 1848 előtt a nemességnek az ország védelmére való fegyverre kelése (nemesi felkelés). Az utolsó nemesi felkelés 1809-ben, a napóleoni háborúk idején volt.

Görög Úrral gyakorta összejövök – Görög Demeter (1760–1833) író, szerkesztő, udvari tanácsos, nevelő, a magyar irodalom szervezője és mecénása, mezőgazdász és kartográfus, az MTA tiszteleti tagja. Nagyvárad és bécsi jogi tanulmányai befejezése után főúri

családoknál, majd 1802-től a császári udvarban lett főnevelő. 1789-től 1791-ig Kerekes Sámuellel szerkesztette a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című lapot, amelyet 1792-től 1803-ig *Magyar Hirmondó* címmel adtak ki. Elkészítette a Magyar Királyság vármegyéinek térképeit.

a'kis Hertzege – Ferenc Károly főherceg (1802–1878). 1809-ben, amikor a francia seregek Bécs alá értek, az udvar Budára költözött. Ekkor bízták meg Görög Demetert a főherceg nevelésével, amit 15 éven át végzett.

82. Cseh-Szombati Sámuel – Sárvári Pálnak Pest, 1811. január 12.

Megjelenés

Kiadatlan, pár mondat közlése: BORZSÁK 1969, 371.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Dániel unoka Ötsékné – Cseh-Szombati Dániel (1789–1815) a királyi tábla jegyzője.

inflammationem periostei et suppurationem in Coxendice – (lat.) csonthártyagyulladás és gennyesedés a csípőn

Doktor Szent-Györgyi József Úrral – Szentgyörgyi József (1765–1832) debreceni orvos, 1799-től a város főorvosa, írt verseket, valamint természetrajzi tankönyvet, amelyet a kollégium rézmetsző diákjai illusztráltak 1803-ban. A vakcináció debreceni úttörője. Csonkóit és Kazinczyt egyaránt kezelte.

Assessor – (lat.) táblabíró

Tekintetes Péchy Imre – Pécsújfalui Péchy Imre (1753–1841) alispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium főgondnoka.

erga quietantiam – (lat.) nyugta ellenében

József számára – Cseh-Szombati József (1798–1849) Cseh-Szombati József testvérének, Istvánnak a fia. (CSEH-SZOMBATHY 1807)

praetextuál – (lat.) ürügyként említ

Tek. Simonfi Úr Bóltjában – Simonffy Sámuel (1754–1821) debreceni posztó kereskedő, aki fűszereket, dohányt, kordovánt, szattyánt, prémeket is árult. 1811–1821 között Debrecen főbírája.

jus – (lat.) jog

iuridica praxis – (lat.) joggyakorlat

chimaera – Tűzokádó oroszlán a görög mitológiában, amely a farkán sárkány- vagy kígyó-, a hátán kecskefejet visel, s amelyet a Pegazust is meglovagló Bellerophón győzött le. A levélíró a képzeletbeli, fikciós, szépirodalmi alakok gyűjtőszavaként használja.

Erdődy Lajos Úr – Erdődy Lajos (diószegi) (18. század–19. század?) főbíró, költő. Szabolcs vármegye főbírája és földbirtokos. Versei jelentek meg a *Magyar Hirmondó*-ban és a *Magyar Musá*-ban.

83. Cseh-Szombati Sámuel – Sárvári Pálnak Pest, 1811. február 11.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Dániel Epithalamiumából – A Cseh-Szombati Dániel (1789–1815) által Napóleon második házasságáról írt nászkölteménye, *Epithalamium in nuptias augustas anni* címmel 1810-ben jelent meg.

requiráltak – (lat.) igényeltek, kértek

Fő-Curator Péchy Imre – Pécsújfalui Péchy Imre (1753–1841) alispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium főgondnoka.

Assessor – (lat.) táblabíró

Lónyay Menyhért Urat – Lónyay Menyhért (1751–1816) Ugocsa országgyűlési követe. Lónyay Menyhért (1822–1884), a dualizmus korszakának első magyar pénzügyminisztere, második miniszterelnöke, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia első magyar származású közös miniszterének nagyapja.

84. Dessewffy József – Sárvári Pálnak Szentmihály, 1811. április 26.

Megjelenés

Kiadatlan, pár mondat közlése: BORZSÁK 1969, 372.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Szentmihály – település Szlovákiában (ma Liptovsky Michal)

a'szerentsétlen tűz – Utalás a Debreceni sűjtő 1811. évi nagy tűzvészre. Az 1811. április 3-án délben keletkezett nagy tűzben a városnak több mint fele elpusztult: 3300 lakóház, részint a déli részeken, valamint a Hatvan utcától északra fekvő területeken. Sárváry Jakab itt közölt, a leveleskönyvhöz írt bevezetőjéből tudjuk, hogy a 19. század eleji két nagy tűzvész komoly károkat okozott Sárvári Pálék házában is.

Regale beneficiumokat – királyi haszonvételeket. A földesurak élvezte gazdasági jogokról (pl. malomtartás, szeszfőzés joga) van szó, melyeket gyakran bérbe adtak. Dessewffy úgy „véltte, hogy a regálékát úgy kell tekinteni, mint tőkét s annak jövedelmeit, mint kamatot.” (OROSZ 2010, 202.)

arendába – (rég.) haszonbérbe

inpopulatiojához – (lat.) benépesültségéhez

85. Márton István – Sárvári Pálnak
Pápa, 1813. február 7.

Megjelenés

Kiadatlan, pár mondat közlése: BORZSÁK 1969, 372.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Noumenon valami – A noumenon kanti műszó. Eleinte az érzékfeletti észleléssel megismerhető dolgokat jelölte vele, később a megismerésen túli létezőkre vonatkoztatta. A levélíró barátságuk állandóságára utal.

Deákul proponáltatnak – latinul adatnak elő.

mediante lingua latina tradáltatnak – latin nyelven adják elő

mediante – (lat.) által, révén

tradál – (lat.) előad

censeáltatnak – kéri számon a vizsgán. A censeo a matematikai jellegű mérést, vizsgálást, becslést, értékelést jelent, míg az examino megvizsgálást, kikérdezést, általában a klasszikus vizsgát.

a'privata Censurákbann – (lat.) magánvizsgán

a'publicum Examenekbenn – (lat.) nyilvános vizsgán

mediante lingua Hungarica praelegáltatnak – Magyar nyelven adják elő őket. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető, hogy a magyar nyelv használata a mindennapokban is egyre inkább terjed. „1807–1813 között 24 idézés fordult elő a magyar nyelv használata (hungarismus) ellen, és 1813. jan. 16-án a hazai nyelvvel való visszaélés miatt 17 deák idéztetett”. (BALOGH 1904, 260.)

praelegáltatnak – (lat., rég.) prelegáltat, előadást tart

anticipálni – (lat.) megelőzni, előre megtenni

Materiát – (lat.) a szóban forgó tárgyat

intuitu publico interessant – (lat.) közösségi szempontból érdekes

adaequate – (lat.) kielégítően, megfelelően

naturale – (lat.) természetbeni járandóság

accidentia – (lat.) eseti jellegű kiegészítő juttatás, mellékjövedelem

didactrum vagy minervale – (lat.) tandíj, tanári tiszteletdíj

postapénz – postai kiadásokra (levél-, csomagfeladás) biztosított illetmény

spanyolviasz – színes pecsétviasz

par salto mortale – (lat.) halálugrás gyanánt

miképpenn juttatnak számos familiájokkal kóldus botra – Utalás az I. Ferenc pátense nyomán végrehajtott pénzleértékelésre, ami főként az állandó fizetésű értelmiségieket, így a Debreceni Református Kollégium tanárait is sújtotta.

materiák publicae fognak ventilálatni – A kérdések nyilvános vitára fognak kerülni. Úgy tűnik, hogy Márton István nem írt tudósítást a Debreceni Református Kollégiumról 1813-ban, ami talán összefügg Sárvári Pál itt következő válaszával.

ellenkező Relatióval – a dolgok ellentétes előadásával

86. Sárvári Pál – Márton Istvánnak
[Debrecen, 1813. február 17–19. között]

Kézirat

Autográf levélfogalmazvány, töredék

Megjelenés

Kiadatlan, pár mondat közlése: BORZSÁK 1969, 372.

Keletkezés

A keletzetlen, aláírás nélküli levélfogalmazvány szerzője Sárvári Pál. A leveleskönyvben a fogalmazvány elé bekötte található Márton István 1813. február 7-i levele. Ennek a kültetés szereplő feljegyzések szerint Sárvári Pál február 17-én kapta kézhez, s február 19-én válaszolt rá. A levélfogalmazvány tehát a jelzett napok közötti időben született.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

de lege – (lat.) törvény szerint

de usu – (lat.) gyakorlat szerint

terminus – (lat.) kifejezés

Censurák – (lat.) vizsgák

Széplaki Pál Úr – Széplaki Pál (1765 körül–1810) ügyvéd, debreceni jogtanár. Losonci, sárospataki, göttingeni tanulmányai után Pesten ügyvédnek esküdött. A debreceni kollégium első jogtanára. Állásának elfoglalása idején magyar polgári jogot, statisztikát, büntetőjogot és ezek történetét, később politikát adott elő. A tehetséges diáknak, ha gondolkozását a magáéval rokonnak érezte (pl. Márton Istvánét), védelmére kelt.

Jus patrium – (lat.) hazai jog

A' mi fizetésünket illeti – A tanári fizetések kérdése újra és újra fölmerült a századfordulón. 1805 áprilisában a tanári kar kérte anyagi helyzete javítását és társadalmi megbecsültsége helyreállítását (az egyházkerületi gyűlésen való részvételük visszaállítását). Augusztusban testületileg lemondtak. Az 1810-es években anyagi helyzetük romlására egyrészt szimbolikusan felelt az egyházkerület, amikor az addigi tiszteletes megszólítás helyett nagytiszteletűnek nevezte őket, másrészt növelte a tanulók által fizetett óradíjakat és „az addigi 600 frt alapfizetésbe nem tudódik be az u. n. bordeputatum 60 forintja”. (BALOGH 1904, 77–78.)

Bankó forint – papírpénz

Accidentiák – (lat.) jövedelemkiegészítések

a Cassára megyen – Bizonyára arra utal, hogy egyes kiegészítő juttatásokat mindinkább a kollégium pénztára fedezett, ami az intézmény terheit növelte tovább.

váltóforint – A 19. század első felében használatos papírpénz.

köböl – Általában szemtermények mérésére használt, változó nagyságú (általában 64 liter) űrmérték.

Bordeputatumért – természetbeni járandóságért

publicumra – (lat.) nyilvánosság elé

87. Dessewffy József – Sárvári Pálnak
Alsóolvasó, 1813. május 11.

Megjelenés

Kiadatlan, pár mondat közlése: BORZSÁK 1969, 372.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Rumy Úr – Rumy Károly György (1780–1847) német anyanyelvű író, történész, több megye táblabírája, jogtanár, evangélikus lelkész.

Pethe Úr – Pethe Ferenc (1762–1832) újságíró, gazdasági szakíró, az első magyar gazdasági szaklap szerkesztője. A levélíró által említett munka: *Mathesis I–II*, Bécs, 1812.

Dugonics – Dugonics András (1740–1818) piarista szerzetes, író, egyetemi tanár. A levélíró a következő munkákra utalhat: *A tudakosságnak két könyve, melyekben foglaltatik a Betővetés (algebra) és a Földmérés (geometria)*, Pest, 1784. és *A tudakosságnak III. könyve: A három szögellések (trigonometria) és IV. könyve: a csúcsos szelésekről (de sectionibus conicis)*, Pozsony, Pest, 1798.

Pesztaolcti Methodusa – Johann Heinrich Pestalozzi (1746–1827) svájci pedagógus. Műveiben egy, a fokozatos megismerést érvényre juttató új tanítói módszert fejtett ki, amelynek alapját ún. „elemi pontok” (a matematika oktatásánál például a szám) felismertetése képezte. Pestalozzi módszerének célkitűzése, hogy megtalálja a kellő fokozatosságot, amelyen át az érzéki benyomások a tiszta fogalmak szintjére emelkednek.

Professor Úr Derhámjárt – A szerző William Derham (1657–1735) angol lelkész, természetfilozófus, akinek műve a *Physico-theology, Or, A Demonstration of the Being and Attributes of God from His Works of Creation* (1713) Segesvári István fordításában magyarul is megjelent: *Physico-Theologia, az az, az Isten' lételének és tulajdonságának a' teremtés munkáiból való megmutatása* (Bécs, 1793). Sárvári fordításáról nem tud a szakirodalom, valószínűleg nem is volt, hiszen már olvasható volt a magyar nyelvű változat. Utalhat esetleg Derham és Sárvári valamelyik filozófiai műve közti párhuzamra. Bár Sárvári elismerte a fizikoteológia szerepét Isten létének tapasztalati igazolásában, műveiben azonban ennek szerepe nem volt kizárólagos. A legvalószínűbb, hogy Sárvári kölcsönadta saját példányát Dessewffynek, s a dicséret a fordítónak, Segesvárinak szól. (IMRE 2024.)

Astroteológiája Derhámnak – *Astro-theology: Or, A Demonstration of the Being and Attributes of God, from a Survey of the Heavens*, London, 1731. Nem találtunk magyar nyelvű fordítást.

iucunda oblivia rerum – (lat.) a dolgok édes feledése/ a dolgok kellemes emléke. Dessewffy Horatius szatirikus versgyűjteményéből kölcsönözve latinizál (Satirarum Liber II., VI., 60–62.) Az eredeti szöveg: „o rus, quando ego te adspiciam? quandoque licebit/nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis/ducere sollicitae iucunda oblivia vitae?” (HORATIUS 1882, 217.) Virág Benedek fordításában: „Oh kedves majorom! téged láthatlak-e majdan, / És mikor olvasom ott munkáit régi Íróknak, / Vagy, ha kifáradtam, nyugszom, veszteglek, az édes, / 'S jótévő feledékenységben gondtalan élvén!” (HORATIUS 1820, 111.)

ut curarum fomenta relinquere possit, et quo coelestis sapientia duceret ire – Horatius Iulius Florushoz írt leveléből (Epistularum Liber I., III., 25–27.) idéz szabadon: „quodsi/frigida curarum fomenta relinquere posses,/quo te caelestis sapientia duceret, ires.” (HORATIUS 1882, 235.) Magyarul fordításban: „Hogyha Szívrontó gondon fen tudnál hagyni, elérned, A' mire útmutatód 's vezetőd a' mennyei bölcsesség”. (HORATIUS 1815, 14.); „'S ha a' szívfagyaló gondokat elverned, A' Bölcseség' legszebb pálmáját megnyernéd.” (HORATIUS 1833, 83.)

financialis minister – Joseph von Wallis gróf (1767–1818) 1810 és 1813 között volt pénzügyminiszter. Nem sikerült megküzdenie az elvesztett háborúk következtében fellépő nemzeti csőddel. Ennek során az osztrák valuta értéke 20%-ra zsugorodott, ami jelentős nyugtalanságot okozott. Az adósság fedezésére 1814-től 33/4 milliót kellett felhasználni a ciszeitániai földek földadójának éves bevételéből. Ez az intézkedés azonban ellentétes volt az 1811. februári pátenssel, amelyben kifejezett biztosítékot adtak arra, hogy nem bocsátanak ki új papírpénzt. A bizottságban, amely ezt a döntést kiharcolta a császártól, és amelynek elnöke Ugarte gróf volt, Wallis a tiltakozásával kisebbségben maradt, s lemondott. Ekkor Gróf Alois von und zu Ugarte-t (1749–1817) bízták meg a pénzügyek ideiglenes kezelésével.

Másképp segíté Plutarkus szerint Solon, az hitelezőkön és az adóson – Szolón adósrabszolgassal kapcsolatos intézkedéseire utal (az adósrabszolgaság megszüntetése, az adósságok elengedése). A napóleoni háborúk következtében inflációs valutaproblémák adódtak a Monarchiában, mivel a 19. század elején a papírpénzek burjánzó kibocsátása („Banco-Zettel”) a valuta gyors leértékelődéséhez, majd végül az 1811-es pénzügyi összeomláshoz vezetett (akkor 1,061 millió gulden volt forgalomban papíron). 1811. március 15-i hatállyal a Banco bankjegyeket névértékük ötödére csökkentették (kezdetben „beváltási jegyként”, 1812. február 1-től „bécsi fizetőeszközként”). „Az 1813-ban bevezetett új pénzügyi intézkedések (anticipációs pénz kibocsátása) ellenére, az 1813. és 1814. évi háborúk, valamint a bécsi kongresszus hatalmas kiadásai miatt a forgalomban lévő papírpénz mennyisége 684 millió forintra nőtt és jelentősen veszített értékéből. (Soós 2007, 102.)

Plutarkus – Plutarkhosz (46/48–125/127) görög krónikás, életrajzíró. Nem tudjuk, mire gondol a levélíró, Plutarkhosz ugyanis nem töltött be közhivatalt vagy politikai szerepet.

Solon – Szolón (Kr. e. 638 körül–Kr. e. 558 körül) ókori athéni politikus és költő, a hét görög bölcs egyike.

Financiákat – (an.) pénzügyeket

Mathezist – (lat.) matematika

sententzia – (lat.) általános igazságot rögzítő bölcs mondás, ítélet

Litteratúrabeli Újság – Minden bizonnyal a *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung*-ra utal. Az 1785-ben Jénában alapított irodalmi folyóirat azzal a céllal indult, hogy áttekintse és értékelje kora irodalmi alkotásait. Az 1800-as évek elejétől egyre jobban nyitott az új politikai és filozófiai irányok felé, és rendszeresen publikált cikkeket az orvostudomány, az antropológia és a természettudományok területéről.

Hazai Tudósítások – *Hazai Tudósítások* (1808-tól *Hazai és Külföldi Tudósítások*) Az első, folyamatosan megjelenő pesti magyar újság. A tudósításai témái: „egyházi és világi kinevezések, országos intézetek, új találmányok, tekintélyes személyek életrajza, természethelyzetkép, gabonaárak, kereskedés, tudományokkal és könyvkiadással kapcsolatos közlemények, polgári és katonai rendeletek, vármegyék és városok változásai, népesedési hírek, ritka történetek, öltözetek, ékesszólás, szók és szójárásai különösségek, történeti elbeszélések...” (KÓKAY 1979, 250.)

amphibiom – (an.) kételtű

spectator formájúnak – Joseph Addison (1672–1719) brit író, újságíró és Richard Steele (1672–1729) ír származású brit író, szerkesztő által életre hívott irodalmi lapról, a *The Spectator*-ról (1711–1712) van szó. A lap célja az volt, hogy az irodalom segítségével beszélgetéseket kezdeményezzenek az olvasók között, kivigyék a filozófiai kérdéseket a klubokba és kávéházakba.

**88. Kerekes Ferenc – Sárvári Pálnak
Bécs, 1815. március 7.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Szoboszlai Úr – Szoboszlai Pap István (1786–1855) református püspök, királyi tanácsos, egyházi író. 1815 elején a göttingeni egyetemre iratkozott be. Az év végén hazatért és megkezdte hivatalát ispotályi papként. Sárvári Pál a nagybátyja.

Launeban – (ném.) hangulatban

confusiot – (lat.) zavart, zavarodottság

a' maga ajánlása az Ekklesia Gyűlésébe még sem adódott bé – Szoboszlai Pap István 1814 szeptemberében kapta meg végbizonyítványát. Nem sokkal később a debreceni egyházkerület meghívta az Ispotályi templom lelkészének. Szoboszlai azonban nem tudott dönteni, mert mindaddig világi pályán szeretett volna elhelyezkedni, ezért gondolkodási határidőt kért az egyháztanácstól. Végül a papi hivatás mellett döntött. (VARGA 1934, 244.)

hoch und theuer – (ném.) biztosan

distrabáltam – (lat.) haragját eloszlattam

revocálás – (lat.) visszavonás

moderate – (ol.) megfontoltan, higgadtan

**89. Dessewffy József – Sárvári Pálnak
Szentmihály, 1816. október 16.**

Megjelenés

Kiadatlan, pár mondat közlése: BORZSÁK 1969, 372.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Erdélyi Muzeumból – Döbrentei Gábor kiadásában 1814–1818 között megjelenő tudományos folyóirat.

Berzewitz Gergely – Berzeviczy Gergely (1763–1822) közgazdasági író, evangélikus egyházkerületi felügyelő.

munkájának fordításáról – Dessewffy lefordította Berzeviczy *Die Erweiterung des nordischen Handels, dem hohen Wiener-Congress unterthänigst dargestellt* (Bécs, 1814) című munkáját, ami a *Tudományos Gyűjtemény*-ben (1817. IV. k. 3–32.) jelent meg: *Az északi kereskedés terjesztéséről. A bécsi szerződés gyűlésének bemutatta német nyelven Berzeviczy Gergely Bécsben 1814-dik esztendőben.*

Budai Ésaías – Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történetíró.

Budai Ésaías kéz irattjárul – Nem tudjuk, melyik kéziratáról lehet szó. Lehet, hogy már ekkor Csokonairól szóló jegyzeteket várt Budaitól? Később a *Felső Magyar Országi Minerva* számára közvetlenül is kért tőle feljegyzéseket. (FERENCZY 1897, 48.)

emlékeztem – Minden bizonnyal egy ismeretlen vagy megsemmisült, Sárvárinak írt levélről van szó.

Lesz talán valami a' Pesti magyar theátromból – Kultsár István *Buzdítás a' nemzeti theátróm felépítésére* (Pesten: Trattner János Tamás, 1815) című munkájára utalhat. A pesti Magyar Színház alapkövét azonban csak 1835-ben rakták le.

A Ludoviczea teve olly óva igérővé –1808-ban az uralkodó hozzájárulását adta egy magyar tisztképző akadémia felállításához. Október elsején az alsótábla és a felsőtábla követői 500200 rénes forintot ajánlottak fel országgyűlés által hozott törvény szerint létesítendő Ludovicea (Ludovika Akadémia) mielőbbi felállítása érdekében. A megvalósítás azonban húzódott, s csak 1849 januárjában nyitották meg a Magyar Hadi Főtanodát.

ezen cím alatt Magyar gyűjtemény – A *Tudományos Gyűjtemény* című, 1817–1841 között megjelenő folyóirat.

a' Bibliothegue Universellet – *Bibliothèque universelle des sciences, belles-lettres, et arts* című, 1816-tól Svájcban megjelenő folyóirat, ami mezőgazdasági és irodalmi-művészeti tárgyú írásokat közölt.

Helmetzi Úr újra ki adá Berzsenyit – Helmecki Mihály (1788–1852) író, lapszerkesztő. 1813-ban, majd 1816-ban sajtó alá rendezte Berzsenyi Dániel verseit: *Berzsenyi Dániel' Versei, kiadta egy kalauz Értekezéssel megtoldva barátja Helmecki Mihály*, Második meg bővített kiadás, Pesten, Trattner János Tamásnál, 1816. E kiadás elé terjedelmes előszót írt a nyelvújításról.

Eine Philosophisch Aesthetische Seele – Egy 'filozófikus esztétikai lélek' kifejezés minden bizonnyal a 18. század végén a 19. század elején történő esztétikai fordulathoz kapcsolódik, aminek egyik fontos eleme az ízlés, az egyéni esztétikai ítélet előtérbe kerülése. (MARQUARD 2003, 21., BORBÉLY 2006, 27-36., CSETRI 1990, 111–115.)

egy kis próbát tenni – Dessewffy *Bártfai levelek* című 1818-ban megjelent munkájáról lehet szó (*Bártfai levelek, írta Döbrentei Gáborhoz Erdélybe gróf Desöfi József 1817-ben*, Sárospatak, 1818.), amelyben kísérletezik a szavak megújításával. Írását „mértéktartás és elragadtatottság, praktikus tanácsok és filozófikus eszmék, leíró igény és érzékenység sajátos dinamik[ája]” jellemzi, amiről ő maga is írt a Sárvárinak szóló levelében. Dessewffy készülő munkájáról már 1816 decemberében tudósította Döbrentei Gábort, a végleges kéziratot azonban csak 1818 augusztusában küldte meg neki és Kazinczy Ferencnek. (RADNAI 2022, 95.; TÓTH 2017; VADERNA 2013)

quid valeant humeri, quid ferre recusent – Horatiustól (*De Arte Poetica Liber*, 39–40.) vett idézet: „et versate diu, quid ferre recusent,/quid valeant umeri.” (HORATIUS 1885, 207.) Sárvári halálának évében megjelent magyar fordítása is: „s meghányd, vesd, vajjon mit birhat el, és mit/Nem birhat vállad.” (CZUCZOR 1846, 74.)

**90. Dessewffy József – Sárvári Pálnak
Kassa, 1817. január 20.**

Megjelenés

Kiadatlan, pár mondat közlése: BORZSÁK 1969, 372–373.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Döbrentey úr számára – Hőgyészi Döbrentei Gábor (1785–1851) író, fordító, szerkesztő, irodalomszervező. 1814-től 1818-ig Kolozsváron az *Erdélyi Magyar Muséum* című folyóiratot szerkesztette.

Budait várom – Nem tudjuk, melyik kéziratot várta. Lehet, hogy már ekkor Csokonairól szóló jegyzeteket várt Budaitól? Később a *Felső Magyar Országi Minerva* számára közvetlenül is kért tőle feljegyzéseket. (FERENCZY 1897, 48.)

Ma kaptam Kazinczy Katilináriáit – Kazinczy egész életében dolgozott Sallustius művei, köztük a *De coniuratione Catiline* című munkája magyarra ültetésén.

„*a' Magyar nyelv' és literatura köztételéről a' hazában*” – *Egy két szó a' Magyar nyelv és literatura köztételéről a' Hazában* kézírata 1808-ban keletkezett. A munka elé 1816-ban Dessewffy egy előszót illesztett, amiben a munkája nyolc évvel korábbi megjelenésének akadályoztatásáról is beszámolt.

91. Beregszászi Nagy Pál – Sárvári Pálnak Beregardó, 1817. július 3.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Műsajból – Röjtökmuzsaj. Röjtök és Muzsaj évszázadokon át két külön település volt. A két községrész egyesítése Röjtökmuzsajjává 1927-ben történt.

rationino, ratiocinas; ratiocinat; blandio blandis blandit – Az első három igealak az okoskodó igé három latin alakja, a második három a kedvez szó egyes számbeli három alakja.

Conjugatit – (lat.) igeragozást

még pedig nem Debretzeni, hanem Téglási szappannal – Ebben az időben nem volt különbség a szappan gyártási módjában, s illatokat sem használtak. A debreceni szappan azonban mégis híres volt. Debrecenben tanulták a mesterséget a kecskeméti és nagykállói szappanosok is. A levélíró minden bizonnyal arra utal, hogy a téglási szappan nem volt ilyen jó minőségű, vagyis büntetésként lehetett értelmezni használatát.

mivel a Báró Perényi Familiának Archivumában – Beregszászi Pál 1814-től Perényi Zsigmond báró titkára és levéltárának gondozója volt.

Most az emberek ehetnének, nem ibatnának – A napóleoni háborúk és járványait követő 1817-es nagy, országos éhínségre utal.

Tiszt. Esperest Földvári Barátomat – Földvály József (1766–1830) református lelkész, költő, tanár.

Debretzeni Vas-áros Raidl Úr – Raidl Pál vasárusról tudunk, aki 1773-ban nyert polgárjogot Debrecenben.

Akermann Urral – Akermann Frigyes posztógyáros és kereskedő. A Munkáctól keletre félóra járásnyira fekvő Podheringben 1788–1790 között alapították az uradalom posztógyárát, terméke külföldön is keresett volt. A gyár első vezetője Krásza Venczel volt, akit később Akermann Frigyes váltott fel.

92. Döbrentei Gábor – Sárvári Pálnak Kolozsvár, 1817. április 10.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

M Gróf Dessewffy József Úr – Cserneki és tarkeői gróf Dessewffy József (1771–1843) költő, író, országgyűlési követ, több megye táblabírája. 1795–1797 között részt vett a franciák elleni háborúban. 1802-ben Sáros, 1805-ben és 1807-ben Zemplén, 1811-ben és 1825-ben Szabolcs vármegye országgyűlési követe. A Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja (1831). Részt vett az Akadémia megalapításában. Kassán megindította a *Felső Magyar Országgi Minerva* című negyedévi folyóiratot, amelynek fő munkatársa volt.

Erdélyi Muzéumnak – Döbrentei Gábor kiadásában 1814–1818 között megjelenő tudományos folyóirat.

pakétát – (rég.) csomagot

Prasbyteriana – (an.) presbiteriánus. A püspöki (papi) egyházkormányzati gyakorlattal szembehelyezkedő, a hívők közösségét világiak alkotta képviselői testületek alá rendelő protestáns irányzat híve.

Erkölsi Filozófiát a' Prof Urnak munkájából kezdettem tanulni, a' mellynek mostani új kiadását örvendem – Sárvári Pál tudósítása az újkiadásról és előfizetői felhívása a *Filozófusi Etiká*-ra megjelent: *Magyar Kurir*, 1817/8, 63. és *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1817/16, 129.

Szentgyörgyi Urat – Szentgyörgyi József (1765–1832) debreceni orvos, 1799-től a város főorvosa. Írt verseket, valamint természetrajzi tankönyvet, amelyet a kollégium rézmetsző diákjai illusztráltak 1803-ban. A vakcináció debreceni úttörője. Csokonait és Kazinczyt egyaránt kezelte, mindkettőjükkel baráti viszonyt ápolt.

Kormányiszéki Tanácsos Gróf Teleki József – Teleki József gróf (1777–1817) erdélyi kormányiszéki tanácsos és a kolozsvári ref. kollégium egyik főkurátora. Teleki József híres volt emberbaráti gesztusairól, az 1817. évi éhínség idején erőfeszítéseket tett a bajba jutottak rendszeres támogatására.

93. Hari Péter – Sárvári Pálnak Máramarossziget, 1819. január 8.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Vég Mihály Úr – azonosítatlan személy

a' Pathai Urfi Instructora – A báji Patay család valamelyik tagjáról van szó.

praenumerationális – (lat.) előfizetői

Kelemen Ur Ius Hungaricumát – Kelemen Imre (1745–1819) teológus, jogász, egyetemi tanár, jezsuita szerzetes. Nevéhez fűződik a magyar magánjog önálló jogágként való értelmezése, aminek részeként az *Institutiones iuris privati Hungarici* (1814) című művében feldolgozta a magánjognak és a perjognak a *Hármaskönyv* utáni fejlődését is.

Erdödi László Úr – Talán arról az Erdödy Lászlóról van szó, aki Patay Józsefnek és Fáy Borának a lányát, Patay Máriát vette feleségül. Tőle elvált 1823-ban és 1825-ben megesküdött Bészler Annával. A családnak Esztárban volt kastélya.

deputationalis munka – (lat.) küldöttségi, bizottsági, választmányi munka

Miller Urtol – Miller Jakab Ferdinánd (1749–1823) a Nemzeti Múzeum igazgatója.

praenumeratióra publicáltatott – (lat.) előfizetésre hirdetett

Bethlen Gábort illető historiai munka – A Pray György kéziratain alapuló, Miller Jakab Ferdinánd által összeállított kétkötetes munka: *Georgius Pray – Iacobus Ferdinandus Miller, Gabrielis Bethlehenii Principatus Transsilvaniae coaevis documentis illustratu Tom. I-II.*, Pestini, 1816.

94. Báthory Gábor – Sárvári Pálnak
Pest, 1818. október 31.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

István Fijam – Báthory István (1802–1837) dömsödi pap, kecskeméti teológiai professzor. Pesten, Kecskeméten és Debrecenben tanult. 1827-től a dömsödi eklézsia lelképásztora. 1836 októberétől a kecskeméti lelkészképző intézet tanára.

hypotheseikenn – (gör.) feltevéseken

tempestive és intempestive – (lat.) alkalmas és alkalmatlan időben (is)

95. Báthory Gábor – Sárvári Pálnak
Pest, 1819. április 12.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

István Fijam – Báthory István (1802–1837). Lásd az előző levél vonatkozó jegyzetét.

plana et sphaerica Trigonometria – (lat.) sík- és gömbháromszög tan

Theoremánn – (gör., lat.) bizonyítható tétel

ήύρηκα (heuréka) – (gör.) megtaláltam

hegyel összeve hányt – összevissza, értelmetlen

Candidatusok – (lat.) (teológus)jelöltek

rigor – (lat.) szigorúság

a' rigorrall censealtatnak a' Mathematicumokból, a' mellyel examináltatnak más tudományokból – censealtatnak – (lat.) vizsgáztatnak; examináltatnak – (lat.) vizsgáztatnak. A censeo a matematikai mérést, vizsgálatot, becslést, értékelést jelenti, míg az examino megvizsgálást, kikérdezést, általában a klasszikus vizsgát.

γλαύκ εις Αθήνας (Glauk' eis Athēnās) – (gr.) baglyot vinni Athénba. A görög közmondás az értelmetlen, szükségtelen cselekedetre utal. Athénben nagy számban élt Athéné istennő madara, a bagoly, tehát teljesen oktalan volt újabbakat a városba hozni.

96. Báthory Gábor – Sárvári Pálnak
Pest, 1822. október 3.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ifjú Bártzai Sámuel – Annál többet, mint ami a levélben olvasható, nem találtunk róla.

Póts-Megyeri Predikátor – Bárczay Sámuel (?–1842) Sárospatakon tanult. 1795-től 1842-ig volt Pócson lelkész. Folytatta elődje munkáját, a templom és a parókia építését. 1813-ban a külföldi akadémiákra menő ifjak támogatására szolgáló alapítványra végrendeletileg hagyott jelentős összeget.

Assessor – (lat.) református egyházkerületben tanácsbíró

97. Csanádi István – Sárvári Pálnak
Álmosd, 1819. január 9.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Canonokat köszönettel vettem – Nem tudjuk, mely egyházi törvénykönyveket küldte meg.

Ecclesiasticumok – (lat.) egyházi ügyek

Fő Curátor Urat le is teszik – Péchy Imre (1753–1841) alispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium főgondnoka. 1772 és 1820 között folyt a világiak és az egyháziak közti vita. Benedek Mihály püspök éles ellentétbe került Péchy Imre főgondnokkal, ami 1821–22-ben egyetemes gyűléshez (generális konventhez) vezetett, amely lezárta az egyháziak és világiak harcát. 1801 és 1839 között töltötte be a főgondnoki tisztséget.

M. G. Administrator – méltóságos gróf főispáni helytartó, főispánhelyettes. A levélben említett administrator Rhédey Lajos gróf, aki részben személyi okok miatt Péchy ellen foglalt állást. (ZOVÁNYI 1939, 91.)

qua talis – (lat.) mint olyan

98. Kovács Mihály – Sárvári Pálnak
Pest, 1819. június 3.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ipam Irsay Pál – Irsay Pál (1744–1819) 1814-ben Heves táblabírája. A családi vagyon visszaszerzése miatt a szélesműveltségű Irsay Pált a családi birtok második megalapítójának tekintik. Az Irsayak szerepe hosszú időn keresztül kiemelkedő jelentőségű volt mind Irsa, mind az itteni evangélikus gyülekezet életében.

physica constitutioja – (lat.) testi alkata

auxiliáns tudomány – (lat.) segédtudomány

publicismus – (lat.) közügyek iránti érdeklődés

Timor Dei est sapientiae initium – Latin közmondás: Isten félelme a bölcsesség kezdete.

eloquentia sine moribus male discitur – Az intelem forrása az ifj. Plinius Corellia Hispullához írt egyik levele: „proinde faventibus dis trade eum praeceptoris, a quo mores primum, mox eloquentiam discat, quae male sine moribus discitur.” (Epistularum Liber III., 7., PLINIUS 1870, 64.) Magyarul: „Bízd hát rá fiadat erre a nevelőre – s az istenek segítsenek ebben –, hadd tanuljon tőle erkölcsöt, majd ékesszólást, mert nagy baj, ha valaki csak az utóbbit tanulja meg az előbbi nélkül.” (PLINIUS 1966.) Lehetséges, hogy a levélíró közvetlenül Johann Jakob Grynaeus (1540–1617) svájci protestáns hittudós több kiadásban megjelent parabolagyűjteményében szereplő szövegváltozatra támaszkodik: „Eloquentia male sine moribus discitur.” (GRYNAEUS 1629, 234.)

ha érzi a' capacitást – (lat.) képességet, tehetséget

könyveimről – Talán Kovács Mihály következő, a mesmerizmus tanait cáfoló könyvéről van szó: *Az állati mágnesség mérő serpenyűje*, Buda, 1818. (I. rész: *Kísérlet az állati mágnesség ál-báját az egységes és lélektudomány törvényeiből kimagyarázni. Szerző Eschenmayer K. A., ford. toldalékkal megbővíté.*, II.rész: *K. megvizsgálja és megczáfolja Eschenmayer... az állati mágnességről való munkáját és a toldalékokat*)

túrónak is, vagy maculátának – Csak a maculata (lat.) jelentését találtuk meg, ami fogalmazvány, piszkozat vagy selejtértékű, csomagolásra használható, bezúzendó nyomtatvány. Itt az első jelentésben szerepel.

Doctor Sz. Györgyi Úrnak – Szentgyörgyi József (1765–1832) debreceni orvos, 1799-től a város főorvosa. Írt verseket, valamint természetrajzi tankönyvet, amelyet a kollégium rézmetsző diákjai illusztráltak 1803-ban. A vakcináció debreceni úttörője. Csokonait és Kazinczyt egyaránt kezelte, mindkettőjükkel baráti viszonyt ápolt.

commendálja – (rég.) ajánlja, javasolja

99. Péchy Imre – Sárvári Pálnak Pest, 1819. szeptember 4.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Burján nevezetű Budai Bibliopola – Burián Pál (1790–1860) antikvárius, könyvárus. 1819–1831 között Budán kiadót is működtetett.

bibliopola – (lat.) könyvárus, könyvkereskedő

Kerekes Uram munkájából – Kerekes Ferenc (1784–1850) 1819-től a debreceni kollégium ásvány-, növény- és vegytani tanszékén tanított, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Az itt hivatkozott munkája: *Betrachtungen über die chemischen Elemente* (Pest, 1819). A könyv József főherceg nádor ajánlatára Péchy Imre tiszántúli egyházkerületi főgondnok támogatásával jelent meg. Sárvári Pál tanítványa, majd utódja a professzori székben.

Hugom Gulátsiné Asszonyom – Minden bizonnyal a Nyírmihálydiban lakó Gulácsi Antalné, akinek a férje álmosdi táblabíró, Kazinczy távoli rokona, Kölcsey gyámja, 1811 és 1814 között a debreceni színház bérlője.

assignált – (lat.) átadandó

Csernakianum Legatum – A megnevezést egyelőre nem tudjuk megmagyarázni. Lehetséges, hogy Sárváriak Csernák László (1740–1816) magyar származású hollandiai matematikusról, fizikai és orvosi tárgyú munkák szerzőjéről írt *Néhai Tiszt. Tüd. Csernák, vagy Francziásonn Chernac László Úrnak, Számvető rostájáról és életéről rövid tudósítás* (*Tudományos Gyűjtemény* VI. köt. 1817, 157–160.) című írásával van összefüggésben. A latin legatum hagyatékot, örökséget jelent, ami arra utalhat, hogy Sárvári talán össze akarta gyűjteni Csernák hagyatékát.

100. Benedek Mihály – Sárvári Pálnak Debrecen, 1820. március 18.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Semestralis Informatio – A *Ratio Educationis* elvárásokat fogalmazott meg a tanítók, tanárok képzésére, képesítési követelményeire, valamint erkölcsi elismerésükre vonatkozóan, és jelentéseket (*Informatio Semestralis Praeparandorum*) kért ezekről. 1802. május 31-én a Helytartótanács egyöntetű formulát küldött a tantestület tagjairól (12027 sz., az 1802 március 17-ről 8050 sz.) adandó semestralis informatio-hoz, azzal a meghagyással, hogy minden félév végével két példányban terjesszék föl. 1803. november 8-án pedig arról határo-

zott (24608 sz.), hogy a semestralis informatiókban az egyes tanárokat határozott, nem pedig általános, homályos vagy ruganyos kifejezésekkel kell jellemezni. 1806-ban az I. Ferenc által kiadott második *Ratio Educationis* megerősítette, hogy a tanárokról félévente minősítő jelentést kell készíteni. (UDVARDY 1898, 161–163.)

101. Sárvári Pál – Tomka Istvánnak Debrecen, 1820. január 19.

Kézirat

Sárváry Jakab korabeli fennmaradt másolatnak mondja. A hátoldali rájegyzés alapján Sárvári Pál másolhatta le.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A fordítás:

Számomra különösen tiszteletre méltó, tekintélyes Úr!

Igen tudós férfiú, az a tény, hogy te a hazai jog tanításával foglalkoztál két éven át vagy talán még tovább is, ráadásul ingyen, számomra olyan sokat nyom a latba, hogy azt semmilyen más dicséret nem múlhatja felül.

Ezért szeretném, hogy a nálatok tartózkodó Jakab fiam először hozzád kerüljön egy kis jogi gyakorlatra. Abban a kérdésben, hogy vajon az iskolák vagy csak a polgári jogügyletek szolgálatába kell-e őt állítani, még mindig eléggé tanácstalan vagyok, és ha bizonyos is lennék a válaszban, akkor sem az én döntésem áll a dolog. Az viszont kétségtelen, hogy nem csupán áhítom, hanem teszek is érte, hogy az egyik legjobb ember váljon belőle, és hogy minden tekintetben hasznára legyen az országnak. Ha olyannak ismerted meg őt, aki személy szerint érdemes arra, hogy a gondjaidba vedd, kérlek, légy kovácsa a szerencséjének! Ezzel a hálát érdemlő cselekedettel nem csak őt, hanem engem is arra kötelezel, hogy az idők végezetéig a leghűségesebb szolgád maradjak. Debrecen, 1820. január 19. Sárvári Pál professzor a saját kezével írta.

[A külfeten:]

Az Úrnak, Tomka Istvánnak, nagyon elismert ügyvédnek, Eperjesre

[A hátoldalon:]

1820. november 19. Leveleim töredéke.

Docendo Iuri patrio TE, Vir Doctissime, per biennium aut forte longius, et quidem sine mercede vacavisse, Igen tudós férfiú, az a tény, hogy te a hazai jog tanításával foglalkoztál két éven át vagy talán még tovább is, ráadásul ingyen – Eperjesen az 1815/16 és 1816/17-es tanévben folyt rendszeres jogoktatás Tomka István professzor vezetésével.

quod Filium meum Jacobum/Jakab fiam – Sárvári Pál fia, Sárváry Jakab (1801–1873) ügyvéd, táblabíró. Miután ügyvédi diplomát szerzett a derecskei Esterházy-uradalom ügyészeként dolgozott. Írói-közírói munkásságának eredménye a büntetés kérdésében készült reformkori pályaműve, valamint újságcikkei és versei. A *Figyelő* 1876-ban így írt róla: „Nem

mindennapi észtehetsége már 15 éves korában (1814) annyira kitűnt, hogy a debreceni főiskolai tanári kar Bibliotheca admissusnak nevezte ki, a mi akkoriban oly fiatalnál nagy kitüntetés volt”. (SÁRVÁRY 1876, 116.)

102. Márton József – Sárvári Pálnak [Bécs, 1820.]

Keletkezés

A levél végén idegen kéz által ráírva: (1820?)

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Baranyi Úr – talán vaskereskedő volt, legalábbis vélhetően a feleségét említi azon korabeli híres debreceni kalmár asszonyok között, akik a 19. század elején becsületet szereztek a nemes kalmár és vasas társaságnak. (CSÁTHY 1905)

Resolutió – (lat., fr.) határozat, rendelet

Prot. Theol. Facultásnak Bétsben leendő felállítását – Az I. Ferenc leirata alapján a kormányzat a bécsi egyetemen 1818/19-ben elrendelte protestáns teológiai kar felállítását, amivel az egyházi felsőoktatásba készülők protestáns fiatalokat kívánta elzárni a nyugati egyetemek látogatásától. A kar 1821. április 2-án nyílt meg, első igazgatója Johann Wächter (1767–1827) szuperintendens volt.

Consilium – (lat., rég.) helytartótanács

Publicandum – (lat.) hirdetmény

Encyclopaedicus Cursus – Gimnáziumi végzettséggel rendelkezők számára tartott két-éves, általános bölcsészeti és hittani képzés, ami a főiskolai szintű oktatás alapjául szolgált. A Debreceni Református Kollégium mintaadó tantervi reformjának részeként került ismét bevezetésre 1804-ben.

elementumiba – (lat.) alapismereteibe

Jó Moralis Characterekről – erkölcsi jellemükről

testimoniumok – (lat.) bizonyáglevélük, bizonyítványuk

2dik K. Resolutio – I. Ferenc osztrák császár és magyar király által kibocsátott *II. Ratio Educationis (Ratio Educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas)*. Már az *I. Ratio* gondoskodott arról is, hogy a tanárok olyan fizetést kapjanak, amely a „megélhetésüket megfelelőképpen biztosítja” (MÉSZÁROS 1981, 22.). A *II. Ratio Educationis Az oktatási rendszer alapítványai* című második szakasza részletesen szólt az egyetemi tanárok fizetéséről. (MÉSZÁROS 1981, 358–359.)

conv. – konvenció forint. A konvenció forint (németül Gulden Conventions-Münze, röviden Gulden C.M.) az 1753-tól konvenció pénzlábnak nevezett húszforintos pénzláb szerint vert pénzérmék, valamint az azokat kiegészítő bankjegyek elnevezése.

F. T. Wächter Superintendens – Johann Wächter (1767–1827) teológus, evangélikus püspök, az I. Ferenc leirata alapján a bécsi egyetemen 1818/19-ben létesített protestáns teológiai kar első igazgatója.

Kvartélypenz – (rég.) lakás bérleti díja

Pensionsföhigkeit – (ném.) nyugdíjjogosultság

Moralistás Pastorális – (lat.) A teológia ágainak (tárgyainak) az erkölcsstan vagy keresztény etika (theologia moralis) és az alkalmazott, gyakorlati teológia, vagy lelkipázkodóstan, lelkipásztori hittan, lelkipázkodóstan (theologia pastoralis) összevont oktatására utal a kifejezés.

repraesentál – (lat.) észrevételt, jelentést tesz

Consistorium – (lat.) egyháztanács

interimáliter – (lat.) ideiglenesen

classificatio – (lat.) osztályozóvizsga

szálák – (rég.) termek

Hauptmauth – (ném.) fővámhivatal

Exegesis – (gör., lat.) Szentírás-magyarázat

Candidálatnak – (lat.) jelöltetnek

proponálatnak pro confirmatione – (lat.) megerősítésre javasolatnak

Exegeseos – (gör., lat.) Szentírás-magyarázó

Kedves Testvérem – Mándi Márton István (1760–1831) pedagógus, tanár, filozófus és nyelvész a Pápai Református Kollégiumban. Az ő igazgatása alatt érte el a pápai a debreceni és a sárospataki kollégiumokhoz mérhető jelentőségét.

Morált – erkölcsant, erkölcsbölcseletet

vorschlagol – (ném.) indítványoz, ajánl

conditionate – (lat.) feltételesen

nem jó opinio – nem jó hír. Szoboszlai Pap István, mivel a consistoriumok úgy nyilatkoztak, hogy betegség, rossz természete miatt nem jöhet szóba, visszalépett. (VARGA 1934, 244.)

consentiose – (lat.) lelkiismeretesen

A' Fö Cur. Úr és a' Sup. között lévő visszavonásra – Benedek Mihály (1748–1821) püspök és Péchy Imre főgondnok közti ellentétről van szó, ami az 1821–22. évi generális konventhez vezetett. A főgondnok kezdeményezte az egyházmegyék átszervezését, az összes egyházmegyében világi tanácsbírák választását és a kerületi közgyűléseknek Debrecenen kívül is tartását, ami ellen számos egyházmegye tiltakozott, s a helytartótanácsához beadványban emeltek panaszt Péchy ellen. 1819. július 19-én Benedek püspök is a királyhoz folyamodott, amiben az egyházkerület ellenségének nevezte a főgondnokot. (ZOVÁNYI 1939, 89–99.; KOVÁTS 1948, 316–320.; *Konvent* 1873, 378–384.)

Péchy Úr – Pécsújfalui Péchy Imre (1753–1841) alispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium főgondnoka.

Grof Rhedey Úr – Rhédey Lajos gróf (1761–1831) császári és királyi kamarás, főispáni helytartó és országgyűlési követ, irodalompartoló mecénás, író. 1808-ban Bihar vármegye adminisztrátorává nevezték ki. 1816-ban az ellenzék a restaurációs törvény megsértése és egyéb visszaélések miatt feljelentette, s a hosszan elhúzódó vizsgálat után 1825-ben elhagyta Bihar megyét. Legjelentősebb adománya a Rhédey-kert, melyet a Váradról Pestre távozó főispán adományozott a városnak. A kert addig is a váradi polgárok szórakozását szolgálta, gyakorta rendeztek zenés multságokat ott. A kert egyik részében áll az a Rhédey-kápolna, melyben a gróf és felesége, Kohányi Kácsándy Terézia nyugszanak.

A'T. B. U. Recensióját olvastam – Nem találtunk ezekben az években megjelent recenzióját.

ab Anno – évtől kezdve

Krug Philos. Elsö Tömúsát – Wilhelm Traugott Krug (1770–1842) lipcsei filozófus *System der theoretischen Philosophie* című háromkötetes munkájának első részéről van szó. Márton István 1820-ban Bécsben kiadott egy kompendiumot, mely Krug *Fundamentalphilosophie* című könyvének és *System der theoretischen Philosophie* nevet viselő, háromkötetes munkájának rövidített latin fordítását tartalmazza. (FÓRIZS 2019, 41.) Márton 1800-ban még közvetlenül Kant alapján tartotta óráit, 1810-ben viszont már nem a „tisza kanti filozófiát” oktatta, hanem „Krug tállalásában” (HORRAY 1974, 211).

excellenter recenseáltak – kiválóan (meg)bírálták

Kerekes Úr munkáját: a' Chronik des Österr. Literatur-ban – *A Chronik der österreichischen Literatur az Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* című, 1815 januárja és 1820 decembere között hetente kétszer megjelenő lap műkritikai melléklete volt. Márton alighanem Kerekes Ferenc *Betrachtung über die chemischen Elemente* című munkájáról a lap 1819. november 20-i számában (395. oldal) megjelent bírálatára utal.

Az új Lexiconomat igen jól recenseáltak – *Három nyelvből készült oskolai lexicon, vagyis szókönyv* 1-2., Bécs, 1816 (–1818). Mind a két kötet címlapján 1816 szerepel, de Márton korabeli tudósításából tudjuk, hogy az első része a költségek megnövekedése miatt csak 1818-ban jelent meg: *Lexicon trilingve latino-hungarico-germanicum ad ductum lexici scholastici Schelleriani et Kirschiano-Borniani, ac vocabulis mediæ ævi terminisque scientiarum technicis, ubique distinctis, auctum, Addito terminorum juridicorum, imprimis in jure hungarico usitatorum, glossario*, Bécs, 1818. (*Magyar Kurír* 1818/2, 191–193.) Nem találtunk megjelent recenziót, talán a jó fogadtatásra utal.

103. Karap Péter – Sárvári Pálnak Hajdúböszörmény, 1821. július 5.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A' tudva lévő tsekély munkát – Karap Péter szóban forgó munkája: *A régi és újabb kalendáriomokról, a nap forgása és hold járása szerint való esztendőkről, a húsvét és egyéb ünnepeknek és a hold változásai idejének is, időről időre a 4100-dik esztendőig való kikalkulására vagy megtudása módjáról készült rövid jegyzések*, Debreczen, 1822. A kötet afféle öröknaptár, mely 1532-től 4100-ig ad tájékoztatást a naptári napokról.

provocatio – (lat.) utalás

praescribált – (lat.) előírt

Praefatiót – (lat.) előszót

exhauriálná – (lat.) kimerítné

modificálván – (lat.) alakítva, módosítva

104. Gáti István – Sárvári Pálnak Szatmárnémeti, 1821. október 17.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Steganographia – (gör.) A rejtett üzenetek oly módon történő létrehozásának módja, hogy az üzenet létezéséről csak a címzett tudjon.

Tachygraphianak – (gör.) gyorsírás

Pasigraphianak – (gör.) mindenki számára való írás. Olyan írás, amelyet bárki könnyedén elsajátíthat.

Universales Lingvának – (lat.) egyetemes nyelv, megtervezett nyelv

Pesten létembe kiis nyomtattattam tavaj – Gáti István, *A stenographiá-nak I-ső könyve, A tachygraphia vagy szapora írás módja, melyet, mint a pasigraphiának philosophica vagy universalis nyelvnek is első vonásait, közre bocsát zsengeképen*, Pest, 1820.

Tabellának – A könyvhöz egy táblázat van csatolva, amely a betűk összekapcsolását mutatja.

Rector Vajai Imre – Vajai Imre a debreceni rézmetsző diákok közül indult. 1801-ben kiadott ókori állapotokat tükröző atlaszban ő készítette Hispánia térképét. Gatterer német geográfus térképgyűjteménye átdolgozásakor pedig Portugália, Spanyolország, Franciaország és Helvécia metszeteit.

subtilitásoknak – (lat.) finomságoknak

Typographia – (gör., lat.) könyvnyomtatás

promtitudót – (fr.) Készségként, jártasságként fordítható a kontextus alapján, szótári jelen-tése viszont gyorsaság, serénység.

szórol szóra le ne irbassa a Professiót – Az adott mesterség tudnivalóit.

professio – (lat.) mesterség

Palatinusnál – József nádornál

regularis – (lat.) hivatasos

analogiajabol – (lat.) hasonlósága alapján

105. Dessewffy József – Sárvári Pálnak Kassa, 1822. április 20.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

penes recognitionem – (lat.) elismervény mellett

mellyeket Sándor számára, T. Prof. Urnak már régen elküldöttem – azonosítatlan személy

Dombiban – DOMBY Márton, *Csokonay V. Mihály élete és némely még eddig ki nem adott munkái*, Pest, 1817. Dessewffy már évek óta vissza-visszatérően pörölt Csokonai miatt. Kazinczy Ferenc 1821. április 13-án írt levelében megküldte Dessewffynek Döbrenteihez írt levelét, amiben Domby életrajzát hiányosnak, nehézkesnek mondta: „Domby nem mondott eleget Csokonairól, s mindamellert helyel-helyel tömöttebb, és mégis könnyebben folyó lehetett volna előadása”. (DESSEWFFY 1860–1864, 98.) A magánlevelezésben zajló évtizedes eszmecsere ahhoz a vitához kapcsolódik, amely az 1810-es évek közepétől kezdve egészen a harmincas évek közepéig fel-fellobbant, s amelyekben gyakran került elő Csokonai Vitéz Mihály.

Könyáros Csáthyiné – Csáthy György (1772–1817) 1805-ban indított debreceni kiadói tevékenységnek váratlan halála vetett véget. Özvegye, Pápai Kiss István pesti könyvkötő és könyvtáros lánya (Ráhel) aki közel három évtizeden keresztül vezette tovább az üzletet, inkább annak kereskedője, mint kiadói ágára szorítkozott. Tizennégy év alatt csupán három könyvön szerepelt kiadóként, melyek között van Domby Márton Csokonai Vitéz Mihályról írt életrajza.

Anakharsziszokat – Véltetően Deáki Filep Sámuel (1784–1855) Jean-Jacques Barthélemy fordítására utal: *Az ifjú Anakharszisz' utazása Görög-Országban 'bévett időszám-lálás előtt a' negyedik század' közepén, 1-7.*; ford. DEÁKY Filep Sámuel; Ref. Kolégyom' Ny., Kolozsvár, 1820.

Németh Józsefnek hivják – Annál többet, hogy sárospataki diák és a Dessewffy családnál tanító volt, nem tudunk róla.

**106. Sárvári Pál: Óda Ferenczyhez
[Debrecen, 1823. március 11. körül]**

Kézirat

Autográf műkézirat javításokkal

Megjelenés

Tudományos Gyűjtemény V., 1823., 116–117.; MELLER 1906. VARGHA 1960, 348.

Keletkezés

Ferenczy István Csokonai-mellszobra 1823-ban került a nádor ajándékként a Debreceni Református Kollégiumba. Sárvári ebből az alkalomból írta dicsőítő ódáját. (MELLER 1906; LAKNER 2014, 107–151.) A dátumra a hozzákapcsolódó levél alapján következtettünk.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ferenczyhez - Ferenczy István (1792–1856) az első magyar szobrász. Rómában hat évet töltött Albert Bertel Thorvaldsen (1770–1844) izlandi származású dán szobrász műhelyében, és kiválóan megtanulta a márványfaragást.

Cánova nyomdokit – Antonio Canova (1757–1822) olasz klasszicista szobrász. Ferenczy „a legtöbbet (...) Canovának köszönheti. Ez annak idején nem fogadta ugyan műhelyébe, de csakhamar barátságos viszony fejlődött ki közöttük, s az öreg mester szívesen oktattatta a tanuló legényt. Ferenczy könnyebben megértette Canova művészetét, annak érzelmes, irodalmi tartalmát és technikai tökéletességét, mint Thorwaldsennek építészszerű componáló módját, mely teljesen idegen volt tőle.” (MELLER 1906, 5. fejezet)

Mnemosyne kegyes Leányit – emlékezés istennőjének lányai, a múzsák

harmintzkét tele – Csokonai 32 éves korában, januárban hunyt el.

Van a' ki tudná városábann /Tsontjai és pora hol pihennek! – Csokonai sírja fölél 1805-ben állított fa fejfa ekkorra már elkorhad, s nem lehetett pontosan tudni, hol vannak a költő hamvai.

babérral megkoszorúzza – Csokonai megdicsőülését a babérkoszorú jelzi, s mellette az arc szépsége és nemes egyszerűsége, amely tökéletesen megfelelt a winckelmanni eszménynek: „Ferenczy a homlokot magasabbra és jelentősebbre mintázta, a szemöldök ívét szabályosította, egyenesebbre és vékonyabbra igazította az orrot, enyhítette az álkapocs vastagságát: íme a Belvederi Apolló bajuszos testvére! Ezt az ízlést mutatja a fejtartás is: csak annyit mozdul el oldalt és fölfelé a vállához képest, hogy a kedély fegyelmzett nyugalma mellett a szellem éber készenléte is kifejezést kapjon.” (CIFKA 1978, 485.)

hol tanulá Pindusi Énekjét – Pindus (gör.) a költészet jelképes hegye az antik irodalomban.

A' hó fejjérségű Carári /Köbe – Ferenczy carrarai fehér márványból készítette el Csokonai mellszobrát.

a' múlt Hónap végivel hozzánk érkezett – A szobor 1823 augusztusában érkezett meg Debrecenbe. (*Tudományos Gyűjtemény* 1823/10, 120.)

vice-palatinus – alnádor (Péchy Imre)

T. B. P. – Böszörményi Pál (1757–1825) volt 1788-ban Debrecen első jegyzője. 1790-ben kinevezték táblabírónak, 1800-tól Debrecen szenátora és szolgabíró. Bihar megyei alügyvédi, táblabírói kinevezést is kap. Debrecen főjegyzője, majd 1823-tól főbírája volt haláláig.

példákban kiosztott verseink bizonyítsak – Sárvárin kívül Péczely József professzor latin és magyar nyelvű epigrammával (*Képfaragó Ferentzy Istvánra*, PÉCZELY 1832, 18.) tisztelgett a művész előtt. Két ifjú tanuló, Széll Sámuel és Vecsey József teológus diákok pedig ünnepi ódákat nyomtattak ki a szobor felállítása alkalmából: *Versek, mellyekkel Rómábann lakó magyar nemes Ferenczi István úrnak, midőnn az általa márványból faragott néhai nevezetes poéta Csokonai Vitéz Mihálynak mejjképét a' debreczeni H. V. Collégiumnak ajándékba küldötte* (SZÉLL Sámuel; VETSEI József), Debrecen, Tóth Ferenc, 1823.

**107. Ferenczy István – Széll Sámuelnek
Róma, 1823. július 24.**

Megjelenés

Tudományos Gyűjtemény X., 1823, 121–122.; MELLER 1906. VARGHA 1960, 357.

Keletkezés

A Csokonai-büsz Debrecenbe érkezése alkalmából Széll Sámuel és Vecsey József verseket adtak ki Ferenczy tiszteletére. Ezt köszöni meg nekik a szobrász. Sárváry Jakab pedig a levelet megtalálta apja hagyatékában és levélgyűjteményhez csatolta.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

az Úrba egy Virtussal tellyes Tüdös Urat esmérek es munkája nem annyira egy privat emberen való ditse-lárma, mint egy nemzeti fogásokon való Örvendezés – A virtus mint erény itt, 19. század eleji értelmezésekhez hasonlóan, vélhetően a francia felvilágosodás morálfilozófusai meghatározását követi: „olyan lemondásnak, illetve önkorlátozásnak tekinthető, amelyre az a belátás teszi alkalmassá az egyént, hogy saját érdekeit kötelessége alárendelnie a közösség érdekeinek.” (Porkoláb 2005, 27.)

Széll Sámuel – Széll Sámuel (1797–1871) református lelkész, táblabíró, jegyző. Költményei a *Pallas Debrecinában*, a Péczely *Lantjában* és Igaz Sámuel *Hebe-jében* jelentek meg.

**108. Teleki József – Sárvári Pálnak
Pest, 1824. június 20.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Erős Sándor – Erős Sándor (1796–1858) tanulmányait Csurgón kezdte, s a Debreceni Református Kollégiumban fejezte be. 1819-ben Teleki László gróf nevelője lett, külföldi tanulmányai költségeit maga Teleki gróf állta. Teleki testvéreinek a vallást, a latint, a matematikát, a geometriát és a geográfiát tanította, míg édesanyjuk a történelmet, francia-német nyelvet. Erős a levélben említett elmebeli betegsége miatt hagyta ott magántanítói hivatalát. Gyógyulása után Lábodon, Darányban és Gergelyen volt lelkész.

Rhetoricát elvégezvén és a' Poësisbe lépővén által – A közpályára lépés, az érvényesülés eszközeinek számító szónoklattan, valamint a költészetten a döntően humán műveltséget adó latin iskola felsőbb szintjén, a gimnáziumban kerültek előtérbe. Előbbi az első, utóbbi a második osztály főtárgya volt, az osztályok pedig a két tárgyról a „retorika” és a „poétika” nevet kapták.

pensio – (lat.) fizetség

terminus – (lat.) határidő, itt: a tanév vége

109. Dessewffy József – Sárvári Pálnak Szentmihály, 1824. május 13.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kedves fiúnak – Valószínűleg Jakabról van szó, aki 1820-ban még Debrecenben tanult, 1824-ben pedig már Pozsonyban találjuk. Sajnos a két időpont közötti tevékenységéről semmit sem tudni. Második fia 1821-ben meghalt, a harmadik, Ferenc pedig a levél írása idején még csak 16 éves volt. (KILIÁN 1977, 63–65.)

Dulháznak – Dulházy Mihály (1786–1856) gróf Dessewffy József titoknok, városbíró, műfordító, lapszerkesztő.

a' Halotti Beszédekért – Nem tudjuk, milyen halotti beszédekről van szó.

Ercsei Professzor Úrnak – Ercsei Dániel (1781–1836) bölcséleti doktor, debreceni kollégium tanára. Említett műve a *Philosophia históriája* (Debrecen, 1825). Rozália nevű lánya Sárváry Jakab hitvese volt.

ha hogy lesz Diaeta, neki helyet keressék – Az 1825–27-iki országgyűlés alatt Pozsonyban lakott, Esterházy Miklós herceg országgyűlési tudósítója volt.

Tiszt Fábry Úr' – Fábry Ignác (1792–1867) kassai római katolikus püspök.

Ellinger – Ellinger István 1786 óta működött Kassán nyomdát.

Felföldi Minervát – A *Felső Magyar Országi Minerva* 1825 és 1836 között jelent meg Kassán, Ellingernél, havonta egy füzetben, 1828-ig negyedré, 1829-től nyolcadré formátumban, 5 ív terjedelemben, Dessewffy József gróf támogatásával. A szerkesztője Dulházy Mihály, Dessewffy titoknok és könyvtárosa volt.

110. Dömény Sándor – Sárvári Pálnak Pest, 1825. június 27.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Fortepianó tanulására – (ol., rég.) zongora

Tanító Mesterem – Malovetzky János egyházi orgonista és Becker Fülöp zongoraművész. Malovetzky János tanító, kántor és 1798 és 1811 között a pesti evangélikus gyülekezetnél orgonista. Becker Fülöp a kor neves zongoraművésze, aki 1826 és 1830 között Pesten tartózkodott.

Harmonia Tudománya – zenei összhangzattan. Különböző hangok együtthangzására vonatkozó szabályokat, az együtthangzás tudományát jelenti.

Báró Podmaniczky József Úr Ó Excellentiájánál secretariusi hivatalba lépven – Podmaniczky József báró (1756–1823) protestáns főnemes, császári és királyi valóságos belső titkos tanácsos és kamarás, főispán.

Theoretica, mind a Practica Műsikában – zeneelméletben és gyakorlatban

Klavír – (ném.) zongora

Ezen munka – DÖMÉNY Sándor, MALOVETZKY János, *Útmutatás a' Klavír, vagy Fortepiánó helyes játszására; Világosító Példákkal, Kadentziákkal, és 45 Gyakorló Műsikai Darabokkal, A'*

Két Magyar Hazabeli Műsika-Tanítók és Tanulók Számára, Pest, Miller Károly, 1826. Dömény Sándor Malovetzky János német nyelvű zongoraiskoláját fordította le magyarra, amihez kortárs szerzők műveiből etűdöket illesztett. A *Hazai s Külföldi Tudósítások* 1827-es év 48. számában pedig már előfizetőket toboroz *Klavirozásra való Útmutatására* című zongoraiskolájára. Úgy látszik, a felhívás sikerrel járt, mert a könyv még ugyanabban az évben megjelent.

111. Kovács Mihály – Sárvári Pálnak Pest, 1828. április 5.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Hufeland – Christoph Wilhelm Hufeland (1762–1836) német orvos. Ch. Hufeland, *Az emberi élet meg-hosszabbításának mestersége, ford., néhol pedig meg-bővített Kovács Mihály orvos doktor által, 1–2.*, Pesten, 1798. Sárvári Pál példánya megtalálható a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában, jelzete Q3007.

Lexiconom – *Lexicon Mineralogicum enneaglottum*, Pest, 1822.

Matriculából ki fogsz íratni – Nem tudjuk, mit szeretett volna az anyakönyvekből kiíratni.

Formulárét – (rég.) mintát

a' Magyar Botanikában dolgozom – Vélhetően a *Háromnyelvű fejtő természethon titoktan orvostudományai műszótára* (8 rész, Buda, 1845–1848) című munka első két, növénytannal foglalkozó részéről van szó.

Linnéből – Carl von Linné (1707–1778) svéd természettudós, orvos és botanikus. Megalkotta a növénytan, állattan és közettan tudományos rendszerezése alapelveit, ennek kategóriáit és kidolgozta a modern tudományos nevezéktant.

genus – (lat.) nem, nemzetség, rendszertani kategória

determinatio – (lat.) meghatározás

terminologia – (lat.) szakszókincs

de mivel ében Te is dolgoztál – Sárvári névadásban való jártasságára utal a levélíró, ezért küldte el neki véleményezésre munkáját Földi János is (*Természeti história A' Linné Systemája szerént, Első Tsomó. Az állatok országa*, Pozsonban, Wéber Simon Péter költségével és betűivel, 1801). (Kapronczay 2015, 34.)

diatetika – Az 1801-ben készített tanterv fontosnak tartotta az egészségtan tanítását. (BARCZA 1988, 593.)

species – (lat.) faj

112. György József – Sárvári Pálnak Szatmárnémeti, 1831. szeptember 7.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Medicát – (lat.) orvostant

fiam – György József (1813–1862) orvos, botanikus. Előbb Debrecenben és Sárospatakon jogot tanult, 1830–1836 között medikus. Az orvosi, sebész- és szülész-mesterei oklevelét 1838-ban a pesti orvosi karon szerezte meg. 1835-től a növénytan helyettes tanára az orvosi karon. 1838-tól, Marosvásárhely városi, illetve Máramaros vármegye főorvosa. Flórakutatással és az

ásványvizek feltárásával, valamint helytörténettel foglalkozott. Kezdeményezte a Máramaros Múzeum megalapítását.

Eminens Calculussal – (rég.) kitűnő osztályzattal

e' Subtilitásoknak melly subtilis határt mért legyen ki, kivált Protestáns feleinknek Hazánk – E félmondat megértésében segíthetnek a Győry Sándor, a Magyar Tudós Társaság matematikai szakosztályának tagja által írt könyvbírálat azon sorai, amelyek eléggé sötét képet festenek a református iskolák tanulóinak korabeli matematikatudásáról: „Mert, ha az érdeklött tudományok taníthatnak is alsóbb iskoláinkban, de valóban olly hanyagul, hogy azoknak elvégeztével alig a' közönséges Számvetésekben, tört számokban, tizedes tört számokkai bánásban gyakorlottak, a' Logarithmiai táblákkal pedig teljesen ismeretlenek.” (Oláhne 1976, 290.)

subtilis – (lat.) finom, körmönfont, bonyolult

derék Kövy – Kövy Sándor (1763–1829) jogtudós, tanár, tankönyvszerző. 1793-tól haláláig a sárospataki református jogakadémia tanára, elsőként tanított hazai jogot, több tanítványa a reformkor meghatározó alakja lett. 1828-ban a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottság tagja.

cum eminentia – (lat.) kitűnővel

geometra – (ol.) földmérő, mérnök

mechanismusból – Vélhetően a számtani, mértani ismeretek egyszerű alkalmazására utal.

Schematismusokba – (lat.) rangsorolásba

a'félelmes Környülállások miatt – 1831 folyamán a cári orosz birodalom területéről érkezett a kolera a Kárpát-medencébe és gyors ütemben járvánnyá hatalmasodott. A megállítására hozott katonai-igazgatási intézkedések a kor egészségügyi színvonalán nem bizonyultak elegendőknek. A járványnak mintegy negyedmillióan estek áldozatául a Magyar Korona országaiban.

probabilitások órszázában – megpróbáltatások

Prof. Kézy Úr – Kézy Mózes (1781–1831) református főiskolai tanár, Borsod és Ung vármegye táblabírája. 1813. szeptember 18-án foglalta el Sárospatakon tanári székét: a matematikát és fizikát adta elő. Kazinczy Ferenc barátja.

szerezném meg e' cathedrát – 1831-től Sárospatakon Molnár István (1801–1873) lett a mennyiség- és természettani tanszék tanára, majd 1851-től a gimnázium igazgatója.

attestátum – (lat.) igazolás, bizonyítvány

Gróf Teleky főCurátor Urat – Teleki József gróf (1790–1855) történetíró, jogász, Erdély kormányzója, az Akadémiai Könyvtár alapítója, a Magyar Tudományos Akadémia társalapítója és első elnöke 1830-tól 1855-ig.

condolealván – (lat.) részvétet nyilvánítván

mal apropus male a'propo – (fr.) alkalmatlan időben, szerencsétlen pillanatban

abstracta Ideák – elvont eszmék

individuum – (lat.) egyén

recommendálni – (lat., rég.) ajánlani

én a Credóba fel ne jöjje – Utalás a szófordulatra, hogy „én ebbe a dologba úgy kerültem bele, mint Pilátus a krédóba”, vagyis semmi köze sincs ahhoz az ügyhöz, amiben eljár.

az ifjú Gróffal – Teleki József (1790–1855).

113. Mihályik Dániel – Sárvári Pálnak

Késmárk, 1833. szeptember 19.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A levél fordítása:

Igen híres, tekintetes Kolléga Uram, a leginkább tiszteletre és szeretetre érdemes régi Barátom!

Mint írtad, azért nem küldtél nekem régóta levelet, mert nem volt okod az írásra. Bocsáss meg, tiszteletre méltó Kolléga, ha azt mondom, hogy nem is akartál írni. Pedig volt írni való legdrágább fiadról, akire, be kell valljam, úgy tekintek, mint a saját gyermekemre: hogy vajon visszaérkezett-e hozzád ez a jóra való és tiszta lelkű, szeretetre méltó, jámbor, derék ifjú? Sárváry lesz belőle, és jeles atyjának sarjaként arra törekszik majd, hogy annak tetszését elnyerje. Fiadnak ezen kívánalma vezérel engem, és mindig is ez fog vezérelni, amíg élettelen testem végleg az enyészeté nem lesz.

Nem értem, hogy miért ajánlod nekem Kálmán Lajost, hiszen ő nálatok van. Semmit sem mulasztok majd el megtenni, ami az erőmből telik, hogy a kedvedben járjak. Tudásd ezt atyámmal, támogatómmal, mihelyt találkozol vele, hogy semmiben ne szenvedjek hiányt. Ő gondot fog viselni arra, hogy akár fiad étkezését biztosítsa, amelyre én magam, ha úgy kívánod, havonta 15 forintot fogok letétbe helyezni a gyermek nevelőnőjénél, vagy hogy például az alumnusi támogatóleveleit beszerezze, és biztosra veheted, hogy nekem is a szívügyem lesz mindkét vállalás. Te magad fogod azt mondani, hogy nem is szükséges már egyebet írnom ezekről a dolgokról.

Bizony nézetünk szerint megvetésre méltók azok, akik titkon a jóknak, vagyis azoknak, akiket ők esztelenül gonosznak ítélnék meg, ártani akarnak, és akik arra vágnak, hogy – Horatius szavaival élve – véres fogaikkal szétmarcangolják áldozataikat. De őszintén bevallom neked, hogy nem olvastam, és nem is hallottam semmi ilyenről. Ha mégis zajlik valami ilyesmi, azért is az ostobákat átkozd! Tehát most, miután a ti híres kollégiumotokról, amelynek jómagam is a növendéke voltam, oly sokan zengenek dicséretet az egész országban, egy esztelen ismeretlen fogja elorozni tőletek az érdemeitekért kijáró elismeréseket? Őszintén és a legnagyobb barátsággal kérlek, könyörgöm neked, hogy oszd meg velem, melyik gazemberre gyanakszol. Ha közülünk való lenne, megbosszulnám a nektek okozott sérelmet. Él az akadémikusok saját fordulatával: Hadd pusztuljon! A késmárkiak biztos alapon állnak, és a te nemes nevedet, híredet mindenki magasztalja. Él boldogul és vesd meg azokat, akik téged nem szenvedhetnek.

Király jó bizonyítványokkal tér haza, fogadd baráti szeretettel!

Kuszka a kapitány parancsára, akit akár ékes katonai címén centuriónak is nevezhetnék, köteles volt adakozni nagybátyja kertjeiből, most pedig előbb őrmesteri pozíciót tölt be, később várhatóan magasabb katonai tisztségekkel is ki fogják tüntetni. Ahogy mondják, már Pesten a viharos időkben mindenkitől egyformán szívélyes elismerést kapott, hamarosan pedig a tógát is el fogja nyerni.

Valószínűleg a mostohaanyja haza fogja hívni Fonet Theopistust. Ha nem vagy ellenére a dolognak, küldeni fogok egy másik fiatalembert, akit a fiú már korábbról ismer, és akinek a bajtársa volt, a szorgos és derék Fábryt.

A feleségem elvitte a fiunkat Pestre, még mindig a sáros utat tapossa. Már három gyermekem tartózkodik ott, akik közül a legidősebb jogi vizsgára készül, a másik orvostudománnyal foglalkozik, a legkisebb pedig Thaisz András Úrhoz fog kerülni az ajánlóleve-

leknek köszönhetően. Éljen boldogul, és ahogy eddig, úgy ezután is segítsd legőszintébb barátodat és készséges hívedet, Mihályik Dánielt, aki saját kezével írta ezt a levelet Késmárkon 1833. szeptember 19-én. Az égi vizek már erősen fojtogatnak minket, a mezőkön vesztegel a termés.

Fuit TIBI materia, de carissimo TUO, et ut fatear, veluti meo, Filio, scribendi: bonus ne et incorruptus, amabilis, comis, praestans ad TE redierit? /fiadról, akire, be kell valljam, úgy tekintek, mint a saját gyermekemre: hogy vajon visszaérkezett-e hozzád ez a jóra való és tiszta lelkű, szeretetre méltó, jámbor, derék ifjú? – Sárváry Jakab jegyzetéből tudjuk, hogy a korán meghalt Józsefről van szó.

Ludovicum Kálmán /Kálmán Lajos – azonosítatlan személy

Horatius szavaival élve – véres fogaikkal szétmarcangolják áldozataikat – Nem Horatius a szerzője az idézett sornak, hanem Titus Petronius Arbiter. A *Satyricon* című művében olvasható a következő sor, a CXV. fejezetben: „Csakhogy a vadállatok szétmarcangolják a holttestet!” (PETRONIUS 1963). Az eredetiben: „ferae tamen corpus lacerabunt. tanquam melius ignis accipiat” (PETRONIUS 1862, 147.)

Ergo nunc, postquam illustre VESTRUM Collegium, cuius ego alumnus fuit, tanta celebritate per patriam universam decantatur, malesanus Anonymus, VOBIS honores adimet? Sincere, TE amicissime rogo et obtestor, fac me certiore, quem malum hominem suspicamini: si noster esset, vindicarem VOBIS illatum injuriam: Sui, Academicorum formula utaris: Pereat!/Tebát most, miután a ti híres kollégiumotokról, amelynek jómagam is a növendéke voltam, oly sokan zengenek dicsőretet az egész országban, egy esztelen ismeretlen fogja elorozni tőletek az érdemeitekért kijáró elismeréseket? Őszintén és a legnagyobb barátsággal kérek, könyörgöm neked, hogy oszd meg velem, melyik gazemberre gyanakszol. – Talán a Péczely József által szerkesztett *Lant* című irodalmi antológiára utal, amiben a professzorok és a kollégium rendje elleni versek is megjelentek. De az is lehetséges, hogy annak a röpiratnak a megjelentetésében való részvételtől van szó, ami a polgári szabad bormérés mellett foglalt állást, s amelynek egyik szerzője Péczely: *Czáfólo kudarcz a' Hazai s Külföldi Tudósítások 1833–iki 48dik számához mellékelt s a' Debreczeni Polgárok nevében költött Feleletre*, Írták M igaz ügyvéd, PÉCZELY József, AUER András. Az írás megjelent a *Társalkodó* 1833. 104. száma mellékleteként is. Sajnos a Busa Margit bibliográfiájában megjelölt egyik könyvtárban sem találtuk meg a szöveget. (BUSA 1986.; ZOLTAI 1936.)

Király, stípatus bono testimoni./Király jó bizonyítványokkal tér haza. – azonosítatlan személy

Kuszka, mirum nomen militiae, jussu Capitanei /Kuszka a kapitány parancsára – Kuszka Lajos (1815–1849) előbb altiszt volt a 9. gyalogezrednél, majd 1843–1845 között a Selmeci Bányászati Akadémia hallgatója. 1848 őszén bekapcsolódott a szabadságharcba. Harcolt Jelačić ellen, azután szolgált az 50. (Hunyadi) honvédszászlóaljban. 1849 tavaszán tüdőbaj miatt Debrecenben nyugalományaiba helyezték, június elején elhunyt. Gazdagította a késmárki kollégium Mihályik Dániel által alapított természettani szertárát. (PALCSÓ 1893, 25.)

Centurionem/centuriónak – Az ókori római légió egy centuriájának vezetője.

Fornet Theopistust – Nem tudtuk felfejteni.

Fabryum, adolescentem bonum et diligentem/a szorgos és derék Fábryt – Talán Fábry/Fábri István (1751–1817) evangélikus líceumi tanár. Tanult Késmárkon és Debrecenben is. Kéziratban több bölcséleti munkája is fennmaradt.

Domino Andreas Thaisz/Thaisz András Úrhoz – Thaisz András (1789–1840) királyi táblai ügyvéd, 1817–1827 között a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője, az Akadémia levelező tag-

ja. A késmárki evangélikus líceumban tanult, majd miután 1811-ben letette ügyvédi esküjét, végleg Pestre költözött.

114. Antal János – Sárvári Pálnak Marosvásárhely, 1836. február 2.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Székünk érdemes Ingenieurje – Sófalvi József (1745–1794) Marosszék hitese mérnöke és tiszteletbeli jegyzője. Nevéhez fűződik a Maros árterületének levezetése, gátépítési tervzet kidolgozása. A marosvásárhelyi Kistemplom tervezője.

ingenieur – (fr.) mérnök

Kedves Öreg Püspökünk elhunyt – Bodola János (1754–1836) református lelkész, az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke 1815-től haláláig.

architectus – (lat.) építész

deriválva – (rég.) elvezetve

Pumpos kutok – pumpás kút

privatusoknál privatus – (lat.) magánszemély

mechanismus szerint – gyártási eljárás szerint

Bodor Péter nevü nem tanult hanem naturalis Mechanikus – Bodor Péter székely ezermester, mechanikus (1788–1849). A marosvásárhelyi zenélő kutat (ismert néven: Bodor-kút) egyes források szerint 1816-ban, mások szerint 1820–22 között építette. 1819-ben pénzhamisításért halálra ítélték. A legenda szerint egy Habsburg-ellenes összeesküvés anyagi fedezetét próbálta így előteremteni. Elítéltként végzett közhasznú munkájáért a halálos ítéletet hét év fogságra változtatták.

naturalis mechanikus – iskolai tanulmányokat nem folytató, szakmai hozzáértést önképzés révén megszerző tervező.

másod izben találatván Bankó tzedula készítésben – Bodor Pétert 1836-ban tíz év börtönbüntetésre ítélték, minden vagyonát elkobozták.

Báro Radák István Úrhoz – Radák István báró (1782–1865) földbirtokos.

Grof Rhédei Ádám Úr Ő Excellenciájával – Rhédey Ádám (1768–1849) 1806-tól 1835-ig Doboka vármegye főispánja, majd 1835-től a Királyi Tábla, később a Kincstartóság elnöke. 1817-től haláláig a Kolozsvári Református Kollégium főgondnoka.

közelébb küldött nyomtatvány – Csokonai Vitéz Mihály síremléke felállítására Vecsey József kezdeményezésére a pénzügytést dokumentáló aláíróívet nyomtattak ki, amit Sárvári elküldött Marosvásárhelyre, Antal János püspöknek.

post factum sapiemus – (lat.) cselekedet után bölcselkedünk

Collegiumi Casinokrol – Az Olvasó Társaságra utal, amit 1834-ben Péczely József támogatásával alakítottak meg a diákok, nem függetlenül a reformkori olvasóköröktől és kaszinóktól.

Collegium Perének állását – Nem sikerült kideríteni, milyen és melyik perről van szó.

Grof Teleki Sámuel Ő Excellenciájánál – gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár (1739–1822), a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár alapítója.

reformatus Status – a református hívők közössége

Nestor – Valamely emberi közösség legidősebb, legnagyobb tekintélynek örvendő, legbölcsebbnek ítélt tagja. Nestor a bölcsességéről híres, magas kort megért püloszi király.

**115. Szalay alapítvány igazgatósága – Sárvári Pálnak
Alsódabas, 1839. december 27.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Jótéteményesek – valamely tápintézet jótéteményeiben részesülő tanulók. Azon diákok (alumnusok), akiknek az ellátását, kosztjuk és kvártélyuk költségeit a város, illetve a vagyonosabb polgárok vállalták magukra.

Professori Hivatalát letette – Az egyházkerület 1839. augusztus 10-i jegyzőkönyvében olvasható bejegyzés a nyugdíjazásáról, pedig már 1835-ben kérte ezt. (TÖRÖS 1938, 169–170.)

t. cz. Gazdasági Kormányzók – Az uralkodónak alárendelt központi kormány szerv. Kollegiális alapon szervezett, tanácsosokból, hivatalnokokból és titkárból álló testület. A döntéseket a tanácsosok hozták, a végrehajtás a hivatal dolga volt. A kormányzóségeket 1848-ban, majd véglegesen 1867-ben a minisztériumok rendszere váltotta fel.

Szappanos Sándor mk. mint az Ekklezsia rendes Lelki Pásztorja és Jegyzője – Szappanos Sándor tizenhét és fél éven át, 1853-ig az alsódabasi református gyülekezet lelkésze volt.

**116. Szoboszlai Pap István – Sárvári Pálnak
Alsódabas, 1842. január 12.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

tollnok – (rég.) jegyzőkönyvíró

compromissio – (lat.) megegyezés, egyezség

**117. Dessewffy József – Sárvári Pálnak
Kassa, 1842. április 8.**

Megjelenés

A levelet közölte Sárváry Jakab: *Heti Posta*, 1867. június 9., 92.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

méltó fájdalommal szíves részvétét nyilatkoztatja – Fia, Dessewffy Aurél (1808–1842) haláláról van szó, akinek munkássága jelentős. Közíró, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Kisfaludy Társaság alapító tagja volt, a Fontolva Haladók újkonzervatív pártjának létrehozója. 1841 közepén megszervezte a *Világ* című lapot.

nemo suas sive iniurias, sive calamitates, pro maximis reputare debet – (lat.) senki ne tekintse saját sérüléseit vagy csapásait a legnagyobbak

Bármint tépje szívem' a balsors' rosz kénye. / Nem halt ki lelkemből a Jobbnak reménye. – Lehetséges, hogy verset írt Aurél halálára, s ebből idéz. Voltaire fordításában, amelyből egy sort leírt Császár Ferencnek fiáról szóló levelében, ilyen sorok nem találhatók. (FERENCZY 1897, 311.; SZILÁGYI 1996, 209–221.)

Vitae summa brevis [spem nos vetat incobare longam] – Horatiustól vett idézet: HORATIUS 1882, 8. Csengery János fordításában: „Hosszu reménynek az álmát / Tiltja szőnünk a rövid élet” (HORATIUS 1922.)

Patience, Espérance, Constance – Türelem, Reménység, Állhatatosság. (Róma 12, 12: A reménységben örvendezők; a háborúságban tűrők; a könyörgésben állhatatosak. Az idézet a Károli Gáspár-féle fordításából való.)

**118. Sárvári Pál Vergilius-fordítása
[Debrecen,] 1844.**

Kézirat

Autográf műkézirat

Megjelenés

BORZSÁK 1969, 373.; SÁRVÁRI 1844, 540.

Keletkezés

A szövegkritikai jegyzetekben a leveleskönyv és korabeli közlés, ill. Kazinczy esetében a kritikai kiadásban megjelent szöveg közti eltéréseket is jeleztük. (KAZINCZY 2018, 358.; SÁRVÁRI 1844, 540.) Sárvári Pál hozzászólta a *Kisfaludy Társaság Évkönyve* jó fordításról szóló vitájához. Megküldte Kazinczy Ferenc 1819. május 19-én Ercsey Dánielhez írt levelét, amely a fordítás kérdésével foglalkozik, s melyet Sárváry Jakab talált meg. Sárvári kedvetlen hangzásúnak ítéli Kazinczy fordítását és mellékeli sajátját. (SÁRVÁRI 1844, 539–541.)

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Az eredeti szöveg: VERGILIUS 1872, 532.

Qualis populea maerens philomela sub umbra
Amissos queritur fetus, quos durus arator
Observans nido implumes detraxit; at illa
Flet noctem ramoque sedens miserabile carmen
Integrat et maestis late loca questibus implet.

**119. Szoboszlai Pap István – Sárvári Pálnak
Debrecen, 1845. március 17.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Királyi Tanácsossá kinevezni kegyelmesen méltóztatott – A tanácsosi címet a legmagasabb rangfokozatok kivételével általában nem adományozták, hanem a hivatali érdemekért nyerték el. Szoboszlai esetében minden bizonnyal az 1825. évi országgyűlésen tett szolgálatai nagy súllyal estek latba. Legalábbis Majláth Antal kancellár szerint. (VARGA 1934, 288.) Életrajzírója úgy látja, hogy már 1821-ben mondott egyházi beszédében megjelölte az utat, amin 1825–27-ben diétai prédikátorként járt: „A polgári szabadság abban áll, hogy a közakaratban és törvényben mindenki a maga akaratát találja fel. Ott van az igazi szabadság, ahol az uralkodó minden rendelkezése népe javának, boldogságának előmozdítását célozza. Különösen a protestánsoknak kell előljárni a király iránti hódolatban...” (VARGA 1934, 246.) Szoboszlait, naplója szerint, meglepte a kitüntetés. (VARGA 1934, 287–288.)

120. Kovács József – Sárvári Pálnak
Nagyenyed, 1802. július 29.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Erkölti Principiumokról kiadott – SÁRVÁRI Pál, *Moralis philosophia, mellyben az erkölti tselekedeteknek a józan okosság szerént való főregulája vagy principiuma kikeresődik, és annak az isten létével, a lélek halhatatlanságával, és a vallással való szoros egybe-köttetése előadódik*, Pestenn, Trattner, 1802.

El hiszem ugyan, hogy a Debretzeni nagy égés, melyet nagy megilletődéssel hallottam, érezhető az ottan virágzó Kolégyomra nézve is. – Az 1802. június 11-i tűzvészben leégett a Kollégium frontépülete és Sárvári háza is, benne a könyvtárával és a kézírataival. Az egyház kára 150000, a kollégiumé 26412 forint volt. 1803 februárjában lebontották a megsérült déli főépületet. A bontásnak nem pusztán a tűzvész volt az oka, ez csak visszavonhatatlanná tette a Consistorium korábbi átépítési kezdeményezését.

Bibliothéka megmaradott, a mint hallom – A tűzvész ugyan a könyvtártermet is megrongálta, de megmenekült a kollégium vastáblákkal védett könyvtára, amelyet Lente Dávid néhány diák segítségével biztonságba helyezett.

121. Gombos Dániel – Sárvári Pálnak
Székelyhíd, 1820. január 5.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

esmérem é Tiszt. Beregszászi Nagy Pál uramat? – Beregszászi Nagy Pál (1750 vagy 1760-as évek közepe–1828) nyelvtudós, tanár.

Bétsbenn laktombann – A sárospataki és az erlangeni évek között eltelt időről semmit sem tudunk.

charitativum – (lat.) adomány, segély

magyar grammatikát-is írt németül – *Versuch einer magyarischen Sprachlehre, mit einiger Hinsicht auf die Türkische und andere morgenländischen Sprachen*, Erlangen, 1797.

philologica commentatiót-is a' magyar nyelvről, deákül – *Parallelon inter linguam persicam et magyricam dictum*, Erlangae, 1794.; *Comparatio linguae turcicae cum hungarica*, Erlangae, 1794.

láttam deák verseit-is, mellyeket Erlangábann írt vólt – 1791-ben kisnyomtatványa jelent meg Erlangenben, Hufnagel, Wilhelm Friedrich (1754–1830) és Breyer, Carolina (1775–1804) házasságkötésére írt verse: *Carmen quo amicissimo sibi viro Guil. Friderico Hufnagel ... dum laetissimas suas cum nobilissima virgine Carolina Breyer nuptias celebraret, gratulatur Erlangae die 18. Sept. tenuis quidam poeta Paulus Beregszászi*, Erlangen, Typis Kunstmannianis, 1791.

expressustól – (lat.) futártól

attentus – (lat.) figyelem

privatum – (lat.) magánérdek

V.I. – azonosítatlan személy

122. Fodor István – Sárvári Pálnak
Pálfa, 1821. január 19.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Az én Fiamnak Fodor Istvánnak – Semmi adatot nem sikerült találnunk róla.

a' kinek 1796ba Bétsbe, a' Bérbe volt szerentséje együtt lenni – Bécsben gyűltek össze azok a diákok, akik külföldi egyetemekre akartak menni vagy hazafele igyekeztek. (TÖRÖS 1938, 47.) Sárvári, Kovács Mihály, Földvári hazafelé tartva 1795 októberében érték el a magyar határt, itt találkozhattak a Nyugat-Európába induló Fodorral. (TÖRÖS 1938, 63.)

Földvári Urral – Földvári József (1766–1830) református lelkész. Erlangenben és Göttingenben tanult, ahonnét 1796. január 6-án érkezett haza, január 11-én pedig elfoglalta debreceni papi hivatalát. 1803–1805 ideiglenes kollégiumi tanár, 1809-től a debreceni egyházmegye jegyzője, 1813–1826 esperese.

SchenBrunba – Schönbrunnba

ki kalapíroztunk – lovas hintóval kihajtottunk. Vö. „kalapíroz, mint a ló”. (ΡΕΤΗΕ 1814, 47.)

curaltatni – (lat.) gyógyíttatni

Praeteritor memoria suavis – Az eredeti szöveg: „Suavis laborum est praeteritorum memoria.” (CICERO 2005, 81.) Magyarul: „És ha még kellemes is a múltbéli bajokra való visszaemlékezés?” (CICERO 2012, 169.)

Longa – (lat.) reverenda, tóga

Nyári Supplicans Deáktól – Aratási (és szüreti) időszakban a tápintézet részére adományokat gyűjtő diákok.

Leg közelebb énhozzám Dorogra – Nagydorogra, ahol a 16. század közepétől erős református közösség szerveződött Sztárai Mihály kezdeményezésére.

cibistákat adatni – A tehetősebb debreceni családokban a gyermekek gyakran tanultak magántanítók irányításával. A tanítók közül egyesek természetben kaptak anyagi ellenszolgáltatást. Azokat a tanulókat, akiknek a szülei a magántanítók munkáját (főtt) étellel fizették meg, a latin cibus (étel, élelem, eledel) alapján cibistáknak nevezték.

123. Pap István – Sárvári Pálnak
Kunszentmiklós, 1823. december 28.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A Debreceni Kalendáriumot. ki. munkálja én nem Tudom. – Fazekas Mihály 1819-ben induló *Debreczeni Magyar Kalendárium*áról van szó, melyet „az üres levegőből merített jövődömondások helyett gyönyörködtető, szívet nemesítő, tanító és közhasznú toldalékokkal kívánjuk kedvessé és érdemessé tenni.” (FAZEKAS 1955 II., 35.)

a régi Krakkói. Lötsei. Györi kalendariom – A *Krakkói Kalendáriumot* említve talán Joannicy, Gabriel (Gabriel Joannicius) (1565 körül–1613) krakkói csillagász, filozófia- és orvosprofesszor kalendáriumaira utal. A *Lötsei kalendárium* az a népszerű naptár, amelynek példányai a 18. századtól kezdve a löcsei Brewer-féle nyomdában készültek. Az elsőket Fröhlich Dávid nevezetes késmárki matematikus állította össze. A naptári részen kívül rövid krónikát, apróbb történeteket és jövődöléseket is közölt. A *Györi Kalendáriumot* említve vélhetően a györi Streibig-nyomda 18. századi kalendáriumairól van szó. Benne

a megszokott naptári, asztrológiai és krónika részek után elmaradhatatlan a toldalék, amelyben a legkülönbébb színvonalú, műfajú és tárgyú szövegek olvashatók. (GAZDA, V. MOLNÁR 2003.)

a három négy bátszegü fény ki maradhat – Minden bizonnyal arra utal, hogy a bolygók pályájuknak – a megfigyelő helyéről nézve – bizonyos szakaszán foltként takarják el a Nap egy részét.

Tabellara – (rég.) táblázat, kimutatás

Paraszt. Calendariombol – Népi eredetű, az időjárás és az évszakok változásaira vonatkozó megfigyeléseink, általában hosszú időtávban érvényes tapasztalatokon alapuló, ezáltal sajátos hagyománykincset megörökítő naptár, amely az éves mezőgazdasági munkák rendje szerinti útmutatást is tartalmaz.

Josa István házánál – Józsa István orgoványi földbirtokos. Orgovány a 19. század elején a kunszentmiklósi Bakiak és Józsaák bérelt baromlegelője volt, tanyaépületekből, szántókból és legelőkből állt.

124. Pap István – Sárvári Pálnak [Kunszentmiklós, 1824.]

Keletkezés

Datálás az előző levél alapján.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Equator – (lat.) egyenlítő

Remur Termometere – René Antoine Ferchault de Réaumur (1683–1757) francia természettudós hőmérője, amely 80 foknál jelezte a víz forrását.

kenyeső – (rég., nép.) higany

lenia – (lat.) Európa-szerte használatos hosszsmérték, a hüvelyk (col) 1/12-ed része, értéke 0,196–0,225 cm között változott; itt bizonyára a Réaumur-féle hőmérő értékjelző (fokbeosztó) vonala

Betsi-Csillag Visgalloba – Bécsben 1755-ben nyílt meg az egyetemi obszervatórium, melynek első igazgatójává Hell Miksát nevezték ki.

Budai Tsillag Visgalloba – Az első budai csillagvizsgálót 1780-ban építették, 1829-ig működött. A Pap István által említett épület a másik, az 1815-ben a Gellért-hegyen megnyitott vizsgáló.

Benykő Doctor uré – Benkő Sámuel (1743–1825) orvos, várostörténész. A levél témájába illő munkái: *Ephemerides meteorologico-medicae annorum 1780–1793* (5 kötet, Bécs, 1794) és *Novae ephemerides meteorologico-medicae annorum 1794–1801* (Bécs, 1802).

suk – hosszsmérték: egymás felé fordított két hüvelykujj és két ököl együttes hossza

itze – űrmérték; 0,84 literrel egyenlő

éget bor – borpárlat, égetett szesz

egy deák: Harsanyi Janos – azonosítatlan személy

Báro Valyi Miklos Úr – Vay Miklós báró (1756–1824) a sárospataki kollégium után a bécsi hadmérnöki akadémián tanult. 1786–1788 között nyugat-európai tanulmányutat tett. Angliai útja után ipari és mezőgazdasági vállalkozásokba kezdett. A legsikeresebb vállalkozása a salétromtársaság volt. A török háborúban tüzér kapitány volt. 1790-től országgyűlési

követ, 1802-től a Berettyó, a Körösök majd a Tisza folyószabályozási királyi biztosa. Zsolcán volt birtokainak központja.

Szilágyi Janos Úrnak – Szilágyi János (?–1854) a máramarosszigeti iskola költségén a pesti, majd bécsi egyetemeken szerzett diplomát. 1807 és 1822 között, majd 1826–27-ben a máramarosszigeti líceum professzora. 1818–1819-ben rektor. Kant és Krug tanai alapján megírta és Máramarosszigeten kiadta az első magyar jogbölcseleti művet: *Oskolai tanító könyv a' Tétető (practica) Filozofia második része. Természeti Törvény Tudomány. (Jus Naturae) vagy: azon Törvényeknek és Jussoknak tudományos előadása, melyek a józan okosságból veszik eredetüket egyenesen*, Szigeth, 1813.

barometrom – légnyomásmérő

parisi lenia – hosszsmérték, kb. 0,225 cm

Ephemerides Meteorologici Medice Annorum – *Novae ephemerides meteorologico-medicae annorum 1794–1801*, Bécs, 1802.

Kmet Daniéleben – Kmeth Dániel (1783–1825) bölcseleti doktor több, időjárási jelenségekkel foglalkozó írást is közzétett magyar és német nyelvű folyóiratokban. A levélíró talán a *Gemeinnützige Blätter* 1816. évi 45–48. számában megjelent *Meteorologische Merkwürdigkeiten des Jahres 1816.* című cikkére utal.

Hell. Mixáébean – Hell Miksa (1720–1792) a bécsi obszervatórium igazgatója, bölcseleti doktor, csillagtani és időjárási megfigyeléseit tudományos igényű eseménynaplók formájában tette közzé az 1750-es évek végétől. A szakirodalom összefoglaló néven *Ephemerides astronomicae ad meridianum Vindobonensem* (Bécs, 1757–1793) tartja nyilván e közleményeket.

125. Pap István – Sárvári Pálnak Kunszentmiklós, 1825. október 30.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Spica – halvány kékesfehér színben tündöklő kettőscsillag a Szűz csillagképben

Mérték jel – a Méréleg csillagkép

Auriga vagy Erictonius – Az Auriga a Szekeres csillagkép, a második megnevezése a görög mitológiai alak, Gaia és Héphaisztosz gyermeke, a négylovas fogatokat Athénban használatba vezető Erikthoniosz nevét őrzi.

Cassiopea – A görög mitológia szépségével dicsekvő királynéjáról (Kassziopeia) elnevezett, az északi égbolton látható csillagkép.

Hiadesek – A görög mitológia esőt adó nimfáinak, Zeusz és Dionüsziosz dajkáinak nevét viselő csillagcsoport.

Aquilla – A Sas, az azonos nevű csillagkép legfényesebb, fehér színű csillaga.

Suknyi magossan – Egymás felé fordított két hüvelykujj és két ököl együttes hossza.

Fluxus et Refluxus – (lat.) az árapályjelenség

Debreceni Kalendárium – Fazekas Mihály 1819-ben induló *Debreczeni Magyar Kalendárium*járól van szó, melyet „az üres levegőből merített jövőmondások helyett gyönyörködtető, szívet nemesítő, tanító és közhasznú toldalékokkal kívánjuk kedvessé és érdekessé tenni.” (Fazekas 1955 II., 35.)

györi régi Kalendáriomban – Vélhetően a györi Streibig-nyomda 18. századi kalendáriumáról lehet szó. Benne a megszokott naptári, asztrológiai és krónika részek után elmaradhatatlan a toldalék, amelyben a legkülönbébb színvonalú, műfajú és tárgyú szövegek olvashatók.

126. Sárváry Jakab feljegyzése Pap Istvánról [Debrecen, 1869.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

édes atya reform. lelkész – Pap István (1793–1807) lelkész.

naturalista – (rég.) természettudós, természetbúvár

epemirigy – kolera

Técsy József – Técsy József (1866–1904) református lelkész.

Baky István – 1863 és 1877 között lelkész Érsekcsanádán. A Baky család tagjai voltak Kunszentmiklóson a legvagyonosabb földbirtokosok.

Kelemen Gergely – Kelemen Gergely 1834-től 1850-ig rektor Kunszentmiklóson. A gimnázium a fénykorát az ő professzorsága idején élte.

127. Péchy Mihály – Péchy Imrének [h. n., 1803 és 1808 között]

Keletkezés

A datálás Péchy Mihály e leveleskötetben található többi, hasonló témájú levele alapján történt. Az első 1803-ban, az utolsó 1808-ban íródott.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Rollbleyot – (ném.) öntekercset

Vilachi Bányából – Villach a Dráva partján fekvő karintiai város. Elhelyezkedése, kereskedelmi forgalma és fémbányászata miatt a Habsburg Monarchia gazdasági életének fontos szereplője volt.

fedélszéket – tetőszerkezet

szarufák – Közvetlenül a falra vagy az azon végigfutó vízszintes szálfára támaszkodó gerendák, amelyekből „A” alakot képező párok sorozata fut végig a tető hosszirányában, és tartja a héjazatot.

128. Péchy Mihály – Péchy Imrének [h. n., 1803 és 1808 között]

Kézirat

Sárváry Jakab által készített archiválási másolat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a 127. sorszámú levél jegyzeteit.

Aspectusok jeleit – (lat.) égitestek állása (csillagállás)

Nemzeti nagy Kalendáriumot – Trattner János Tamás és Károlyi István által kiadott kalendárium, ami 1794-ben indult, s többször nevet változtatott. Az 1825-ben kiadott a *Legújabb statisztikai, gazdaságbeli, közhasznú és mulattató pesti nemzeti, vagyis hazai kalendárium* címmel jelent meg.

Miskolci 1819^{ben} ki jött kalendárium – Miskolc első nyomdása Szigethy Mihály által kiadott kalendárium, amely Miskolcon készült és nyomtatódott: *Nemzeti Kalendárium a két hazának*.

Remur Termométeren – Lásd az előző levél vonatkozó jegyzetét.

Barometrom csiviböl – a légnyomásmérő csövéből

Arkusnál – (lat.) egyívnyi papírnál

Professor Hatvani Istvan Urnak nem marattak e. fel. a Kollégiomnal valami jegyzési a Termométerrel – Feljegyzése vagy jegyzete nem ismert, de termométerrel gazdagította a fizikai szertárat.

Tiszteletes Professor Szilágyi János ure – Szilágyi János (?–1854) a máramarosszigeti iskola költségén a pesti, majd bécsi egyetemeken szerzett diplomát. 1807 és 1822 között, majd 1826–27-ben a máramarosszigeti líceum professzora, 1818–1819-ben rektora volt. Kant és Krug tanai alapján megírta és Máramarosszigeten kiadta az első magyar jogbölcseleti művet: *Oskolai tanító könyv a' Tétet (practica) Filosofia második része Természeti Törvény Tudomány (Jus Naturae) vagy azon Törvényeknek és Jussoknak tudományos előadása, melyek a józan okosságból veszik eredetüket egyenesen*, Sziget, 1813.

ennek egy Harsányi János nevű Tanítványa – azonosítatlan személy

Szabad Szallason Zabira Tudos Görög Urnal – Zavirasz György (Jeorjiosz Joannou Zavira, Georgios Zaviras, Zabira György) (1744–1804) észak-görögországi származású, a Kis-kun-ságban letelepedett kereskedő, történet- és irodalomtörténet-író.

a szabad aer – (lat.) a szabad levegő

Szatsvai Ujsagit – Szacs vay Sándor hírlapíró és szerkesztő (1752–1815) Tállyai Dániellel (1760–1816) 1786. július 1-jére új magyar hírlap megindítását készítették elő, s felszólították a *Magyar Hirmondó* olvasóit, hogy a második félévre az új lapra, a *Magyar Kurír*-ra fizessenek elő.

Detsi Ujsagát – A *Magyar Kurir*, amelynek 1793-tól 1815-ig Decsi Sámuel bölcsélet és orvosdoktor (1742–1816) és Pánczél Dániel (1759–1827) a szerkesztői.

Sulce Termeszett könyve – Johann Georg Sulzer (1720–1779) svájci teológus és filozófus *Unterredungen über die Schönheit der Natur*, magyarul Sófalvi József fordításában *A' természet szépségéről való beszélgetések* címmel (Kolozsvár, 1778) megjelent munkája. A közölt adat az 1770-es berlini, német nyelvű kiadás 65., valamint a Sófalvi-féle magyar kiadás 95. oldali lábjegyzetében.

Hubner Geogr. Lexicon – A levélíró a 18. század elején megjelent, majd ezt követően különböző címek alatt több kiadást is megért *Reales Staats- und Zeitungs-Lexicon* című kézikönyv alábbi változatára hivatkozik: *Mostani es régi nemzeteket, országokat, tartományokat, városokat, emlékezetre méltó mezővárosokat, helységeket, folyókat, tavakat, tengereket, öblöket, fokokat, szigeteket, hegyeket, erdőket, barlangokat, pénzeket, mértékeket, s t. e. f. esmértető lexikon, melyet szerzett Hübner János, jobbított, alkalmaztatott Sperl Xav. Ferencz, a' Magyar és Erdély Országai geographiával tökéletesített; a' régi esmértetésével bővített; a' tartományoknak bécsi gyűlés, és párisi békülés szerént elhatároztatásával teljesített Fejér György, a' pesti k. Universitásnál oktató. Pest, 1816.* (A közölt adat az első kötet 233. oldalán.)

Parisi. Colokat – hossz mértéket (kb. 2,7 cm)

**129. Péchy Imre – Sárvári Pálnak
Pest, 1825. március 10.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Professor Úram Fia – Életkora miatt inkább Sárváry Jakabról lehet szó.

Czövekné Asszonyom kérése – azonosítatlan személy

Prokátor Bizony Károly – Bizony Károly (?–1862) ügyvéd és több megye táblabírája.

Ismert munkája: *Magyarok ázsiai emléke*, Pest, 1845.

Capitalis Interessét – tőke kamatát

capitális – (lat., rég.) tőke (pénz)

Fundatio – (lat.) alap, alapítvány

Proportionalis per – arányosítási (birtok)per

Testátor – (lat.) örökgyógyó, végrendeletben hagyományozó személy

Proportionalis Per is foly az Testátor birtoka felett – Nem tudjuk, melyik perről van szó.

penes appellatam – (lat.) fellebbezésnél, fellebbezés esetén

expediáltatni – (lat.) összeállítani

másik Per foly Eperjesen – Nem tudjuk, melyik perről van szó.

repositio – (lat.) birtokba való visszahelyezés, illetve az ennek érdekében folytatott per

accessio – (lat.) hozzájárulás

Examentöl – (lat.) vizsgától

solemnitással – (lat.) ünnepélyességgel

Domokos Lörintz – Domokos Lőrincz (1761–1825) Domokos Lajos fia 1803–1816 között volt Bihar vármegyei főjegyző, több alkalommal a város országgyűlési követe.

solemniter kellene inauguralni – (lat.) ünnepélyesen kellene beiktatni, felszentelni

**130. Sárvári Pál – Kiss Sámulnek
Debrecen, 1809. augusztus 15.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

subsidiumra – (lat.) (pénz)segélyre

resolválni – (lat.) határozni

resolútiót – (lat.) határozatot

Fő Curator Úr – Pécsújfalui Péchy Imre (1753–1841) alispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium főgondnoka.

Gr. Teleki Jósefné Asszony – Gróf Teleki Józsefnéről (1741–1813), Teleki II. József (1738–1796) feleségéről van szó. A Szervita téren 1782-ben vettek telket. Az idővel háromemeletes nőtt, monumentális palota első és második emeletén mindig a család tagjai laktak.

Fejér Hajóhoz – A Fehér Hajó Pest városának a 17. század végén megnyílt, és még a 19. században is működő vendégfogadója volt. Innen indult a postakocsi Bécsbe, ezért kivált a kereskedők szerettek itt megszállni.

Testimóniumit – (lat.) bizonyítványait

A' kis Vochs nem roszz – Lukas Voch (1728–1783) mérnök és építész valamelyik művéről lehet szó.

Ingenieur Oberster – (ném.) mérnök ezredes

Péchy Mihály Úr – Péchy Mihály (1755–1819) építész, mérnökkari tábormok.

a' Pesti s – Universitas előtt magamat megvisgáltatvann a' felől Tanúbizonyságot vettem – Semmit nem sikerült kiderítenünk róla.

II. József Császár méltóztatott volt a' Királyi Városokbann parantsolni, hogy a' tanuló Ifjúság kivált a' Mester emberek taníttatására Rajzoló mesterek tartódjanak – II. József 1783-ban kiadott rendelete kötelezővé tette a vasárnapi rajziskolák felállítását, melyek látogatására a mesterinasokat kötelezték. A rajziskola hivatása „a hazai iparágak és művészetet igénylő foglalkozások termékeit célszerűség, hasznavehetőség és ízléses kivitel dolgában tökéletességre segítse” volt. A rendelet előírta a rajzitanítás anyagát, eszközeit és módszereit. A tanulóktól pedig elvárta, hogy megtanuljanak vonalzóval, körzővel rajzolni. „Az iparos eleget tud, ha azt, ami foglalkozásához tartozik, a papíron egyszerű vonalakkal úgy tudja ábrázolni, hogy más is megértse.” (KORNIS 1913, 96.; VESZELKA 1938; SZABÓ 2019)

Baucommissio – (ném.) építési bizottság/bizottmány

taliter qualiter – (lat.) úgy-ahogy

subsidiumot – (lat.) pénzsegélyt

recepisset – (lat.) átvételi elismervényt, nyugtát

Perceptoratusnál – pénztár. A kollégium pénzügyeit 1797 óta ún. perceptorok intézték, majd felállították a perceptori hivatalt.

**131. Sárvári Pál – Sárváry Jakabnak
Debrecen, 1846. december 7.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ferenczet küldöm ki – Sárváry Ferenc, Sárvári Pál 1808-ban született fia.

a' jövő gyűlésről el nem maradsz – Nem tudtuk azonosítani, melyik gyűlésről volt szó.

T. bíró Tek. Nagy József – Nagy József (1800–1878), ügyvéd, az ugrai kerület országgyűlési képviselője, 1848-as kormánybiztos, a vizsgálati fogság után felmentették, 1865 után újra országgyűlési képviselő.

prof. T. Könyves Urat – Könyves Tóth Mihály (1809–1895) író, református lelkész, esperes, tudós. 1832 végétől házi nevelői állást vállalt Pelén. 1835-ben Pozsonyba ment, majd Bécsbe, aztán Németországba utazott. 1836 március végén tért haza, a külvárosi (ispotályi) templom lelkészévé választották.

Kardszagról megkerestetett-e? – A szabadságharc idején Könyves Tóth Mihály lelkesítő beszédei hatására tömegesen álltak a debreceni fiatalok a honvédseregbe. 1849-ben elébb kötél általi halálra ítélték, amit húszévi várfogságra módosítottak. 1856-ban szabadult, de eltiltották a lelkészi és a tanári hivatástól. 1863-ban választották meg karcagi lelkésszé és még ugyanabban az évben Heves-nagykunsági esperessé.

idősb Szilágyi Lajos táblabíró Úr – id. Piskárkosi Szilágyi Lajos (1784–1865) 1832 áprilistól Bihar vármegye fizetési táblabírája.

Kir. Biztos Ó Nagys. előtt – Szilágyi az 1845. december 18-i bihari közgyűlésről feljegyzést készített a kirendelt királyi biztos számára. (FAZEKAS 2017, 48.)

Bihar Vármegyei 845/6dik zavaros dolgok – „Az 1845-től kiteljesedő adminisztrátori rendszer kormánybefolyást erősítő intézkedései a hagyományosan ellenzékinek számító Bihar vármegyében nagy visszhangot kiváltó eseményeket idéztek elő. A konzervatív politikusok előtérbe helyezése a tisztújító közgyűléseken az addigi gyakorlattal ellentétes vagy törvénytelen eljárások útján történt, sok esetben a szavazók névjegyzékét manipulálták. 1845. június 23-ai

tisztújítás alkalmával Tisza Lajos adminisztrátor az ellenzéki másodalispánt, Bernáth Józsefet kihagyta a kandidáltak sorából, hogy helyette Papszász Lajosnak juttassa az első alispáni széket. Az ellenzéki liberálisok egyenesen az uralkodóhoz intéztek felségfolyamodványt a törvényen esett sérelem miatt.” (FAZEKAS 2017, 48.) Az 1845. december 18-i bihari közgyűlés fegyveres konfliktusba torkollt. Tisza Lajos főispáni helytartó karhatalommal támadt az ellenzékiekre, akiknek az élete is veszélyben forgott. Kemény Zsigmond báró szerint Szilágyi is megsebesült. (KEMÉNY 1903, 127–141.; LISZTES 2013, 21.)

in publica commoda peccat – (lat.) vét a közérdek ellen

**132. Tóth Ferenc verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1792. [január 25. és február 14. között]**

Kézirat
autográf műkézirat

Keletkezés

Mikor ünnepelhette Sárvári Pál a névnapját, nem tudjuk pontosan. Tatai Sándor és Tóth Mihály versén január 25., Cseh-Szombati Dánielén február 14. szerepel. Vélhetően e vers keletkezése is erre az időszakra esik, hiszen január 25-én és február 10-én is Pál nap van.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**133. Szoboszlai Pap István verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1809. [január 25. és február 14. között]**

Kézirat
autográf műkézirat

Keletkezés

Lásd a 132. szöveget

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**134. Tatai Sándor verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1810. január 25.**

Kézirat
autográf műkézirat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**135. Tóth Mihály verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1808. január 25.**

Kézirat
autográf műkézirat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**136. Tóth Mihály verse Sárvári Pálnak
[Debrecen, 1808. január 25.]**

Kézirat
autográf műkézirat

Keletkezés

A szöveg az előző vers hátoldalán kezdődik, ez alapján datáltuk.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**137. Cseh-Szombati Dániel verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1807. [január 25. és február 14. között]**

Kézirat
autográf műkézirat

Keletkezés

Idegen kézírással ráírva: 1807. A naphoz pedig lásd a 132. szöveg kapcsán írtakat.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**138. Cseh-Szombati Dániel verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1808. február 14.**

Kézirat
autográf műkézirat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok
Sárvári Pál rájegyzésének fordítása:

Cseh-Szombati Dánielnek, a Kúpmetszetekről tartott óráim második évfolyamos hallgatójának e versben megmutatkozik költői vénája. 1808.

Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**139. Gacsári István verse Sárvári Pálnak
[Debrecen, 1807 és 1816 között]**

Kézirat
autográf műkézirat

Keletkezés

Több tanárát is említi a versben. Ercsei Dániel (1781–1836) 1805-től tanított filozófiát a debreceni kollégiumban, majd 1810-től jogot is. Varga István (1776–1831) 1805-től írásmagyarázatot, keleti nyelveket oktatott 1821-ig. Gacsári 1807-ben lépett a felsőbb tanulók közé, s ezek után tehetett szert alaposabb jártasságra a klasszikus görög és római irodalomban, 1816-ban pedig külföldi egyetemekre ment tanulni. Konkrét időbeli utalások hiányában csak ezek alapján lehet megjelölni a keletkezés idejét.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok
Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**140. Báthory Gábor verse Sárvári Pálnak
Debrecen, 1817. január 26.**

Kézirat
autográf műkézirat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok
Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**141. Bányai József verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1810. január 25.**

Kézirat
autográf műkézirat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok
Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**142. Lakatos József verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1816 körül**

Kézirat
autográf műkézirat

Keletkezés
Az idegen kezű rájegyzés alapján datáltuk.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok
Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**143. Lengyel Imre verse Sárvári Pálnak
[Debrecen], 1816. január 25.**

Kézirat
autográf műkézirat

Tárgyi és nyelvi magyarázatok
Lásd a jegyzetekhez írt Bevezető vonatkozó részét.

**144. Jáka Gábor – Sárvári Pálnak
[h. n.], 1826. augusztus 17.**

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Electr. Scint. electr. traductio – A hallórendszer elektromos ingerlésének hosszú története van. Volta 1790-ben közzétett, az elektrofónikus hallásjelenséggel kapcsolatos tapasztalataival kezdődött, amikor önkísérlet során fején elektromos áramot átvezetve hangélményről számolt be, s a módszert siket embereken kipróbálva is hasonló eredményre jutott néhány esetben. (HARCZOS 2016, 1.) Sárvári Pál könyvtárában megvolt Wilhelm van Barneveld *Medicinische Electricität* című munkája (Leipzig, 1787). A kötet megtalálható a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában, a Q762 jelzeten. Barneveld könyve az elektromossággal történő kezelés önálló orvostudományi diszciplínává válását jelenti, amely foglalkozik a sükettség és a vakság kérdésével. (FIRSTENBERG 2020, 19–32.)

Scintillae Electricae Traductio – (lat.) elektromos szikrák átvitele
traductio – (lat.) átvezetés

**145. Sárvári Pál – Hints Lőrincnek
Debrecen, 1807. október 17.**

Kézirat
autográf elküldött levél

Keletkezés

Ferenczy Elek (1821–1875) ügyvéd küldhette el e levelet a később itt közöltekkel együtt Sárváry Jakabnak. Ferenczy Debrecenben ügyvédeskedett és anyja, Hints Karolina (1799–1878) révén került be a Hints családba. Sárvári Pál fia az apja levelezése összeállításakor megkérhette, hogy nézzen utána, van-e valami levél, dokumentum a család levelezésében. Erre következtethetünk az utolsó levélből, amit Hints Miklós írt Ferenczy Eleknek, utalva Sárvári Pálhoz fűződő kapcsolatára.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Dilecte – (lat.) szeretett

Bodonka – (rég.) fedeles veder (általában tíz-tizenkét literes)

Imre fijam – Fia, Sárvári Imre és másik két gyermeke (Zsófia, Eszter) csecsemőkorukban, József 15 éves korában (skarlátban) halt meg.

puszli – (nép.) elől fűzött, gyakran sujtással vagy hímzéssel díszített, testhez simuló, kivágott női mellényféle.

bagazia – (rég.) kék színű vászon

annyival több discretiót várhat – (lat.) tapintat, bizalom

Édes Attya Ura levelét – Hints Lőrinc (1737–1814) ügyvéd.

**146. Sárvári Pál – Hints Lőrincnek
Debrecen, 1810. március 9.**

Kézirat
autográf elküldött levél

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

tapasztalvánn abból előmeneteleit és erántam való igaz háládatosságát – Sajnos nem tudjuk, milyen kötelék volt a levélíró és a címzett között. 1802 körül a debreceni kollégium diákja volt. Nevét ott találjuk Márton József szótára előfizetői között. (MÁRTON 1803, 8.)

N. Rájdliné – Raidl Pálné, aki 1810-ben halt meg és 500 forintot hagyott az „az itteni német evangélikus egyházközségnek egy német tanító fizetésének megalapozására”. (HORVAY 1939, 10.)

Bébmné Ifjú Asszonynál – Az evangélikus vallású Böhm (Béhm) Gottlieb felesége. 1789-ben költöztek Debrecenbe. (HORVAY 1939, 7.)

szegény Nagy Asszonyt eltemettük – Raidl Pálné

Gróf Kemény Sámuel – Kemény Sámuel gróf (1739–1817) főispán, tanácsos, kamarás.

Inspectort – (lat.) felügyelőt. A pálinkaárusítás az égettborinspector felügyelete alá tartozott. Ő ellenőrizte a pálinkáscsaplárokat, a pálinkafőzőket és pincéket. (AKIYAMA 2002, 180.)
elégseges provisiója van a' N. Városnak – A város a 19. század első feléig italmérési monopóliummal rendelkezett. (AKIYAMA 2002, 181–182.)

provisio – (lat.) ellátás

Ius elveszett részét leíratom – Nem tudjuk, melyik jogi műre utal.

**147. Sárvári Pál – Benkő Eleknek
Debrecen, 1811. január 14.**

Kézirat
autográf elküldött levél

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Udvarbíró – a tisztartó, a kulcsár szerepét betöltő személy.

Verseket – CSEH-SZOMBATHY Dániel, *Epithalamium in nuptias augustas anni*, Debrecen, Georg Csáthy, 1810. A Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára régi magyar könyvei között megtalálható az a példány, melyet Sárvári Pál ajándékozott fiának Dánielnek: „Danielis Sárvári ex dono Charissimi Patris anno 1810”. (VARGA 2018, 52.)

Prokátor Hints Lőrincz Urat – Hints Lőrinc (1784–1830) ügyvéd Marosvásárhelyen.

Holl. papiros – a papírnak való rongypép egyik, az újkori Hollandiából eredő előállítási módja (a hollandi nevű őrlogéppel végzett előkészítés) nyomán elterjedt papírtípus.

Gubern. Ő Exc – Losonczy gróf Bánffy György (1746–1822) császári és királyi kamarás, Erdély kormányzója.

Báró Hadadi Wesselényi Farkas – id. hadadi báró Wesselényi Farkas (1782–1851) főispán, valóságos belső titkos tanácsos, császári és királyi kamarás, huszárkapitány, nemesi testőr, Közép-Szolnok vármegye főispánja. Wesselényi Miklós báró (1750–1809) unokatestvére.

Mélt. Grof Teleki Lajos – Teleki Lajos gróf (1746–1815), 1793-ban a főszámvevői hivatal elnöke, királyi kamarás, 1794-től főkormánybiztos és valóságos belső titkos tanácsos, végül az erdélyi rendek elnöke. 1794-től Teleki Ferenc mellett a kolozsvári színházi bizottság tagja. Az erdélyi színjátszás egyik irányítója.

Méltos. Gróf Kemény Sám. Úr – Kemény Sámuel gróf (1739–1817) főispán, tanácsos, kamarás.

Méltos. Gróf Teleki József Urnak a' József Fijának – Teleki József gróf (1738–1796) magyar főispán, koronaőr, műgyűjtő és író József nevű fia (1777–1817), ítéltáblai ülnök és kamarás, aki befejezte a geryeszegi Teleki-kastély építési munkálatait és aki apja könyvtára megörökölt részét Pestről elszállította.

Annak a' Gróf Bethlennek, a' kivel Akadémiakonn volt Tiszt. Antal János Uram – Bethlen Imre. „Bethlen Imrét a paraszti sorból kiemelt tehetséges Antal János kísérte Göttingenbe.” (RAB 2015, 138.) 1796–1797-ben Göttingenben együtt hallgatták Buhle professzor Kant-előadásait gróf Bethlen Imre, gróf Bethlen Elek, Gyarmathi Sámuel, gróf Rhédey László, báró Kemény János és Simon, Bolyai Farkas, Fodor Pál, Zeyk János, Szóts Albert, Körmöczy János és Fogarasi Sámuel. (EGYED 1991, 104.)

Prof. Tiszt. Szilágyi Ferentz – Szilágyi Ferenc (1762–1828) református teológiai tanár.

Senior Tiszt. Intze Uramnak – Minden bizonnyal a marosvásárhelyi református kollégium filozófia- és matematikatanárának valamelyik fiáról lehet szó. A három fiú közül az egyik ügy-

véd, aki a megszólítás miatt nem jöhet szóba. Ahogyan az 1757-ben született Sámuel kolozsvári pap és esperes sem, mert meghalt 1785-ben. Kizárásos alapon István vécsi pap, majd görgényi esperes marad, aki 1760-ban született és a levél írásakor 51 éves volt.

Tiszteletes Antal János Uramnak – Antal János (1767–1854) erdélyi református püspök. 1801-től 1836-ig a történelem és filológia tanára a marosvásárhelyi kollégiumban. 1830-ban egyházi főjegyzővé, 1836-ban pedig püspökké választották.

Aranka György Urnak – Aranka György (1737–1817) költő, nyelvész, irodalomszervező, az erdélyi királyi tábla ülnöke, az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság vezetője. Kazinczy Ferenc barátja, a *Magyar Museum* és az *Orpheus* szerzője.

Az Enyedi Ref. Coll. Bibliothekájának – A 18. század folyamán az enyedi kollégium könyvtára jelentős hírnévre tett szert. A fennmaradt katalógusának bizonyossága szerint 1752-ben kb. 4700, 1796-ban pedig 4955 kötetet számlált. Joggal tekintették Erdély egyik legnagyobb iskolai könyvtárának. (Jakó 1977, 212.)

Maros Vás. a' Filozof. Professorának – Ekkor Köteles Sámuel (1770–1831) volt a filozófia professzora. 1798-ban választották meg segédként Csernátóni Vajda Sámuel (1750 körül–1803) filozófus tanár mellé.

Török papirosba – Különleges felületi kezelésének köszönhetően fényes, fehér papír.

Gudmann Urnak – Gudmann (Guttmann, Gudmán) János (?–1831) kolozsvári könyvkötő és könyvárus. (Enyedi 1983, 125., 215.)

Verseket az én nevemmel, és az Írója nevével. Én adhortatora voltam, és hogy kijöjjen ha mind későtske is – Cseh-Szombati Dániel (1789–1815) ötödéves tógatus diák említett nász-dala Sárvári Pál támogatásával Debrecenben 1810-ben megjelent: *Epithalamium in nuptias augustas anni.*

adhortator – (lat.) serkentő, biztató

relatio – (lat.) tájékoztatás, jelentés

T. Hints Miklós úr – farkaslaki Hints Miklós (1819–1887) jogász. Az 1842/43. tanévben a marosvásárhelyi református kollégiumban a német nyelv köztanítója. 1843-ban táblai írnok, majd hiteles ügyvéd. Az 1848-as forradalom kitörése idején Marosvásárhely rendőrigazgatója. Orosz fogságba került, majd 1849 júliusában Teleki Ferenc jószágigazgatójává fogadta, a következő közel 40 évben a grófi család jószágigazgatója és pénztárnoka, s Kővárvidék tiszteletbeli táblabírája.

148. Ferenczy Elek – Sárváry Jakabnak Debrecen, 1870. október 10.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ferenczy Elek – Harasztkeréki Ferenczy Elek (1821–1875) ügyvéd. 1842/43. tanévben a marosvásárhelyi református kollégiumban köztanító. Az 1848/49-es szabadságharcban hadbíró hadnagy, majd főhadnagy. A szabadságharc elbukása után ügyvéd lett Debrecenben. Apja Ferenczy Elek, városi tanácsos, anyja Hints Karolina (1799–1878).

149. Hints Miklós – Ferenczy Eleknek Marosvásárhely, 1870. január 28.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Takarékpénztárunk jól viselte magát – A Marosvásárhelyi Takarékpénztár Rt.-ről lehet szó, amit 1869-ben alapítottak.

Daninak – Hints Dániel (1834–1874) takarékpénztári tisztviselő.

Hodosi Miklos – Hodosi Miklós (?–?) bihari földbirtokos, 1839-ben országgyűlési képviselővé választották, majd lemondott Beöthy Ödön (1796–1854) javára. 1849-ben kormánybiztos, majd a josphstadti állami börtönben raboskodott. A bihari református egyházmegye segédgondnoka.

Édes anyádék jól vannak – Karolina Agnes – Hints Karolina (1799–1878) és lánya Ferenczy Ágnes.

második lányom Berta férjhez ment volt – Hints Bertának Tibáld Mihály királyi táblabíró volt a férje. Talán ő az, aki az 1877. évi székely puccsban ítélőbíró volt.

Miklós Déván Törvényszéki tolnok – Hints Miklós (1845–1916) 1883-tól marosvásárhelyi királyi törvényszéki járásbíró, a marosi református egyházmegye tanácsosa.

édes anyámnak küldtem – Kalke Karolina (1820–1882) volt az édesanyja.

150. Sárváry Jakab: A gyűjtemény tartalma

I.

deprecálni – (lat.) esdekelni, bocsánatért esedezni

nobilissimum societatis membrum – e társaság legjelesebb tagjának

II.

elegantiae causa – (lat.) ízlésessége miatt

Mihi non crede, sed nec aliis. – (lat.) Ne higgy nekem, de másoknak sem.

verum lucidae persuasioni ac rationi – (lat.) a világos meggyőzés és az ész igazsága

III.

Nempe soleo (quod recte feci) unicuique persuadere, ut certitudinem semper vestiget, nec cuiquam mortalium, nisi mediantibus firmis rationibus aures animumque in mancipium destringat. – (lat.) Miféle rossz tanokra? Természetesen szokásom volt, (amit helyesen is tettem) rábeszélni mindenkit arra, hogy mindig kutassák az igazságot, és hogy fülüket és lelküket bármely halandó számára csakis hiteles érvelés hatására nyissák meg.

turbulentem – (lat.) bujtogató

Nostrum est, n. m. omni modo officii humanitatis certare nec unquam vinci. – (lat.) Rázd fel őket a tétlenkedésből, ne hidd ridegségnek restségüket.

V.

Novitius rhetor – (lat.) a rétori osztályt kezdő diák

VI.

Curatoratusnak – kollégiumi gondnokság, az intézmény gazdasági vezetéséért felelős testület

VII.

Langius Colloquiumait – Johann Joachim Lange (1670–1744) *Colloquia latina* című munkáját Maróthi György jelentette meg 1743-ban.

XI.

alsó szabólcsi esperes nt. Benedek Lajos úr – Benedek Lajos (1799–1867) esperes. 1842-ben választotta meg esperessé az alsószabolcs-hajdúvidéki egyházmegye.

XIII.

melyre felszólítottatott – Sárvári 1798-ig tanította e három tárgyat. (TÖRÖS 1931, 70.)

VIII.

Sárváry Lőrincz – (?–?) Sárváry Ferenc gyermeke, törvényszéki bíró, fordító, amatőr festő és rajzoló. 1909-től a múzeumi bizottság tagja.

XLVIII.

Ezen híres tudós orvos alapította Debreczenben a' Chemiai cathedrát. – Cseh-Szombati József (1748–1815) 1815-ben alapítványt tett egy új természettudományi (ásvány-növény-vegytani-technológiai) tanszék felállítására.

LXIV.

Hi duo sunt, qui me et solide docuerunt, et valde amarunt. – (lat.) Ők ketten azok, akik engem szilárdan tanítottak, és nagyon szerettek.

XC.

daventriai – Deventer németalföldi város.

151. Sárváry Ferenc: Pótló jegyzetek a tartalomhoz

XII-hez

Domokos Jakab – (1756 körül–1821) alispán, író. A katonai pályát elhagyva Bihar megye főadószedője, később alispánja lett. Lefordította Kotzebue-nak *A rágalmazók* című darabját.

Lőrincz – Domokos Lőrinc (1761–1825) több megye után 1803-ban Bihar megyének lett főjegyzője.

Imre – Domokos Imre (?–?) városi tanácsnokként és Bihar vármegye táblabírájaként, utóbb alispánként működött.

Lukács – Domokos Lukács körülbelül 1733 és 1791 között élt.

Jakabnak a fija László, ki a Catholica hitre áttért – Domokos László (?–1853) Jakab testvéreinek a fia. Az egykori főszolgabíró rekatolizált, 1843-tól Bakabánya szabad királyi város országgyűlési követe volt, majd Bécsben és Pozsonyban a császári udvar szolgálatában állt.

László diszes kiadása és kötése könyveknek nagy barátja volt; s úgy emlékszem, adott is azokból a depr. Főiskola könyvtárának. – Könyvtárát a pesti egyetemnek, a Debreceni Református Kollégiumnak és a kőlyi református egyházközségre hagyta. (OLÁH 2020, 402–403.)

XXVI-ban

Sculpsit Samuel Czetter. Hungarus – Czetter Sámuel (1765–1829) rézmetsző kézjegyében a származására utalt a „Magyar” jelző.

Grof Rbédey Lajosé – A készítés pontos dátuma nem ismert.

Gróf Károlyi Antalé – Nem ismert.

Gróf Teleky Sámuelé – 1796-ban készítette.

XXXVIII.

Ódájában is – Dr. Földi' Sírhalma felett

„**Megkönnyezetlen kell hamuhodni hát ákászod alján Földi tenéked is.**” – MEGKÖNYNYEZETLEN' kell hamuhodni hát / Ákászod' allyán, FÖLDI! tenéked is? (CSOKONAI 2002b, 73.)

Fenmaradt versei közül legismertebb az, melyet ákászához irt: „Ti gyermekek! majd ha ládjátok rózsaszínű virágait májusban nyíltni, ne bántsátok! Hadd fedjék Földi hamvait.” – Földi János *Az én Sírhalmom!* című versének hatodik versszakáról van szó: Ti Gyermekek, ne szaggassátok / Ennek szagos virágait! / Ha nyíltni Májusban látjátok, / Hadd fedjék Földi hamvait! (FÖLDI 1998.)

XLV.

Jeles rajzoló, kinek most is igen szép pastel-munkái láthatók ama rajziskolában; antik görög szobrok után készültek. – E rajzokat Kürti Katalin közölte. (KÜRTI 1995, 52–54.)

LXX.

Összehasonlítva a Dávid eredeti francia munkájával – Jacques-Louis David (1748–1825) francia festő 1780 őszén alapított mesteriskolája nagyon népszerű volt a pályakezdek számára. Talán itt használt segédkönyvről lehet szó. (BORDES 2014, 99–112.)

Bekk Pál – Beck Pál (1761–1827) téglási földbirtokos, mérnök, kancelláriai fogalmazó.

Gróf Dégenfeld Imre – gróf Degenfeld-Schomburg Imre (1810–1883) Beck Paulinával (1815–1856) kötött házasságának köszönhetően Tégláson és Nyírbaktán szerzett birtokokat. 1848–49-ben Szabolcs vármegye főispánja, 1860 és 1883 között a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnoka.

Tisza Kálmán – Tisza Kálmán (1830–1902) politikus, miniszterelnök. Tisza István apja. 1860-ban feleségül vette gróf Dégenfeld-Schomburg Ilonát (1839–1913) Dégenfeld Imre lányát.

LXXXII.

Magyar Gramaticát – *Versuch einer magyarischen Sprachlehre, mit einiger Hinsicht auf die Türkische und andere morgenländischen Sprachen*, Erlangen, 1797.

LXXXIII.

Tisza Lajosné – Teleki Júlia grófnő, akit Tisza Lajos (1832–1898) politikus, miniszter 1825-ben vett feleségül. Apja Teleki III. József (1777–1817).

LXXXVIII.

Mea me virtute involvo. – „...s magam erényeimmel fedve...” (HORATIUS 1989, 129.)

XC.

Szent István kis keresztjét – A Szent István-rendet 1764-ben Mária Terézia alapította, s idővel a Habsburg Monarchia egyik legjelentősebb kitüntetésévé lett.

XCIII.

Velut inter ignes luna minores. – „...velut inter ignis luna minores.” (HORATIUS 1882, 16.) Magyarul fordításában: „...miként a telt Hold, Homályba von minden más csillagot.” (HORATIUS 1922, 19.)

Antal János (1767–1854) erdélyi református püspök. 1801-től 1836-ig a történelem és filológia tanára a marosvásárhelyi kollégiumban. 1830-ban egyházi főjegyzővé, 1836-ban püspökké választották.

Bányai József (1790 körül–1810) komáromi tanulóévei után 1805-ben iratkozott be a Debreceni Református Kollégiumba. Csokonai anyjánál lakott a Darabos utcán. Kölcsey Ferenc osztálytársa.

Batsch, August Johann Georg Karl (1761–1802) német természettudós, orvos, a jénai egyetem tanára. Egyes növénycsoportok és a gombák elismert kutatója, számos faj felfedezője.

Báthory Gábor (1755–1842) a türelmi rendelet után újjáalakuló pesti református egyház első lelkipásztora, 1814-től a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke.

Benedek Mihály (1748–1821) református lelkész, 1806-tól haláláig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. A *Debreceni Grammatika* egyik szerkesztője. A *Mondolat* alapjává lett szöveg megírására ő biztatta Szentgyörgyi József debreceni orvost. Éles ellentétbe került Péchy Imre főgondnokkal, ami az 1821–22. évi generális konventhez vezetett.

Benkő Elek (?–?) 1797-ben hadadi udvarbíró (tisztartó). 1805-ben a nemesi fölkelésre összeírt adómentes nemesek névsorába vették föl.

Beregszászi Nagy Pál (1750 vagy 1760-as évek közepe–1828) nyelvtudós, tanár. Sárospatakon, majd külföldi egyetemeken tanult. Az erlangeni egyetemen a keleti nyelvek tanára volt, 1798–1803 között Sárospatakon keleti nyelveket, filozófiát és teológiát tanított. 1803-ban elhagyta a kollégiumot és egy ideig Kazinczy István nevelője volt. 1814-től Perényi Zsigmond báró levéltárnoka Beregvégárdón. Kultsár István *Hazai Tudósítások* című lapjának állandó munkatársa. 1801-ben a göttingeni tudós társaság a tagjai közé választotta.

Böszörményi Pál (Vonza Pál) (1757–1825) Debrecen főbírója és országgyűlési követe. 1787-ben Debrecen városa főjegyzőjévé választotta. 1796-ban és 1802-ben országgyűlési követ. 1800-tól városi tanácsnok. 1802-ben, a debreceni nagy tűzvész után tisztársával, Sárói Szabó Istvánnal, a debreceni jogtanszék alapítójával Bécsbe küldték, hogy a tűzben majdnem egészen elpusztult városnak a közterhek tekintetében engedményt szerezzen. 1806-ban a tanácsnoki rangjáról lemondott, s felesége, Péli Nagy Zsuzsanna tiszavárkonyi birtokán gazdálkodott. 1822-ben közakarattal Debrecen főbírójává választották. Szerepet játszott a *Debreceni Grammatika* kiadásában, ösztönözte Szentgyörgyi Józsefet a *Mondolat* alapjává lett szöveg megírására.

Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, tanár, történétíró. A debreceni kollégiumi évek után a göttingeni egyetemen doktorált, hazatérve nevelőiskolájában előbb a történelem és a klasszikus irodalom, később a hittan professzoraként dolgozott. Egyházi pályája a tiszántúli egyházkerület főjegyzői tisztevel 1813-ban indult, azután megkapta Debrecen első lelkészi hivatalát 1821-ben, majd 1822-ben elfoglalhatta az egyházkerület püspöki székét. Tudományos munkájának elismeréseként 1831-ben beválasztották az Akadémia tiszteletbeli tagjaik sorába.

Budai Ferenc (1760–1802) Budai Ézsaiás bátyja, a hajdúszováti református hitközség lelkésze, polihisztor. *Magyar Ország polgári históriájára való lexicon, a' XVI. század végéig* (1804–1805) című történeti munka szerzője. Név nélkül megjelent, *A' Kant szerént való filosofjának rostálgatása levelekben* (1801) című munkájában Kantot és hazai követőjét, Márton Istvánt bírálta.

Csanádi István (?–?) álmosdi birtokos, 1783-tól Bihar vármegye ügyvédje, 1822-ben az álmosdi egyház főkurátora.

Cseh-Szombati József (1748–1815) orvos, 1784-től országos főorvos. Végrendeletében a Debreceni Református Kollégium kémia, botanika, mineralógia és technológia tanítására fölállítandó tanszékére 25.000 Ft-ot hagyott.

Cseh-Szombati Sámuel (1757–1838) orvos, József öccse. Elemi és középiskoláinak elvégzése után 1786 és 1789 között Göttingenben tanult orvosnak, azután Bécsben a doktori címet elnyerve folytatta tanulmányait. 1790-től két éven át Nyugat-Európát járta. Visszatérve Pesten telepedett le és praktizált. Különösen a himlőoltás tekintetében vannak maradandó érdemei. A pesti egyetem orvosi kara, a londoni orvosi és a jénai mineralógiai társaság tagjaik közé választották.

Dessewffy József gróf (1771–1843) költő, író, országgyűlési követ, több megye táblabírája. 1795–1797 között részt vett a franciák elleni háborúban. 1802-ben Sáros, 1805-ben és 1807-ben Zemplén, 1811-ben és 1825-ben Szabolcs vármegye országgyűlési követe. Részt vett a Magyar Tudományos Akadémia megalapításában. 1825 és 1836 között a támogatásával jelent meg Kassán a *Felső Magyar-Országgi Minerva* című negyedévi folyóirat, melynek szerkesztője Dessewffy titoknok és könyvtárosa, Dulházy Mihály volt.

Domokos Lajos (1728–1803) debreceni főbíró, főgondnok. 1751-től jegyzője, 1763-tól főjegyzője, 1774 és 1786 között többször is főbírója Debrecennek és egyben az egyház és a kollégium gondnoka. Tiszteből 1786-ban elmozdította a Helytartótanács. 1790-ben Bihar vármegye alispánja és országgyűlési követe, föllépett a magyar nyelv ügyében, valamint a Debreceni Református Kollégium főgondnoka lett. A református egyház irányításáért az 1770-es évektől megindult harcban a világi párt vezetője volt, jelentős szerepe volt Sinai Miklós püspök megbuktatásában. Részt vett a debreceni Magyar Grammatika kiadásában, lefordította J. Rautenstrauch *Alom II. Józsefről* című művét és Fénelon *Télemachos kalandjai* című regényét.

Döbrentei Gábor (1785–1851) író, műfordító, irodalomszervező, a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottság jegyzője, 1830-tól az Akadémia tagja, 1831-től titkára. 1814-től a Kolozsváron megjelenő *Erdélyi Múzeum* szerkesztője. 1834 áprilisában tartományi albiztossá nevezték ki; ekkor az akadémiai titoknokságról lemondott. 1833–1835-ben az Akadémia játékszíni bizottságának tagjaként, a vármegye által Fáy Andrással együtt megbízott igazgatója volt a budai Várszínháznak. 1841 januárjától budai kerületi főbiztos, 1844-ben királyi tanácsos.

Dömény Sándor (1791–1837 után) ügyvéd, zeneszerző, tanár. Iskoláit Debrecenben végezte, 1816-tól Pesten ügyvédnek tanult s a zenében is kiképezte magát. Malovetzky János és Becker Fülöp voltak a mesterei. 1818-ban Podmaniczky József titkára volt. 1826-ban az elsők között adott ki magyar nyelvű zongoraiskolát, Malovetzky német nyelvű munkájának lefordításával, amelyet kortárs zeneszerzők műveiből válogatott etűdökkel egészített ki. 1835–1838 között Merkl Józseffel és Szervaczinszky Szaniszlóval közösen zongorát, hegedűt, éneket és zeneelméletet tanító magánzeneiskolát nyitott, amely kezdetben Podmaniczky pesti házában működött.

Ebert, Johann Jacob (1737–1805) német matematikus, költő, csillagász és újságíró. 1769-től Wittenbergben matematikát oktatott. Foglalkozott metafizikával, művészetekkel, ékeszszólásból és költészettanból pedig gyakorlatokat tartott. A természettudományt, a filozófiát és a művészeteket népszerűsítő újságokat adott ki. 1795–1802 között tartalmas szórakozást nyújtó évkönyvet szerkesztett fiatal hölgyek számára. Könyvet írt filozófiai és matematikai problémákról gimnáziumi diákok számára.

Farkas János (1754 körül–1812) református lelkész, esperes, tanár, Sárospataki Pál tanítója. 1781-től köztanító, 1784–85-ben főiskolai senior a Debreceni Református Kollégiumban, majd külföldi egyetemeken diákja. 1787 novemberétől Kecskeméten tanár, 1794 áprilisától révkomáromi lelkész, 1806-tól az egyházmegye esperese.

Ferenczy István (1792–1856) az első magyar szobrász. Tanulmányai során Olaszországban készített *Csokonai Vitéz Mihály-mellszobrát* (1818) és *Pásztortulányka* című szobrát (1822) Pestre küldte, amiket nagy ünnepléssel fogadtak. 1824-ben hazatért. Kazinczy Ferenc lelkesen támogatta. Csokonai-szobra 1823-ban került a nádor ajándékaiként a Debreceni Református Kollégiumba.

Fodor Gerzson, nánási (1763–1835) református lelkész, tanár, író, költő, Csokonai Vitéz Mihály egyik tanítója. A debreceni kollégiumi tanulmányok után Érsemjénben lett iskolai rektor, majd gróf Teleki Sámuel családjához került nevelőnek. 1793-tól nagykőrösi tanár. 1794 decemberében megvádolták a jakobinus mozgalomban való részvétellel. A börtönből 1795 májusában szabadult, a tanítástól azonban eltiltották. Nagykőrösi állását, feltehetőleg Ráday Gedeon gróf közbenjárására, visszakapta. 1814-től egyházkerületi főjegyző, 1815-től nagykőrösi prédikátor.

Fodor István (1768–1837) református lelkész, költő. 1798-ban szentelték fel. Tanulmányait Sárospatakon fejezte be. 1792-ben balatonfőkajári tanító lett. 1796-ban külföldi tanulmányútra indult, de a háborúk miatt Bécsnél tovább nem mehetett. 1797-ben veszprémi káplán, majd rendes lelkész volt Mórton. 1807-ben Ósibe, majd Pálfára ment lelkésznek.

Földi János (1755–1801) orvos, a magyar nyelvű természettudomány egyik úttörője, költő. Iskoláit a Debreceni Református Kollégiumban és a pesti egyetem orvosi karán végezte. Pesti éveiben költeményei és tudományos elemzései jelentek meg a *Magyar Kurir* irodalmi melléklapjában, a *Magyar Műsában*. Ekkor került levelezőtársi kapcsolatba Kazinczyval, s ekkor végezte rövid ideig a *Magyar Museum* korrektori feladatait. Orvostoktori képesítéssel Szatmárnémeti, majd Weszprémi István lányával kötött házassága révén a Hajdúkerület főorvosa lett. Az első részletesen kidolgozott magyar nyelvű állatrendszertan (*Természeti História, A Linne Systémája szerint, Első Tsomó. Az Állatok Országga*, Pozsony, 1801) szerzője. Kazinczy becsülte, Csokonai ihletőjének tekintette őt. A jénai természetvizsgáló társaság tagja.

Gacsári István (1791–1847) református lelkész, Szabó Magda író nő ükapja. A Debreceni Református Kollégiumban 1807-ben lépett felsőbb osztályba. Böszörményi Pál majdani debreceni főbíró fiának nevelője. 1816-tól a göttingeni egyetemen, Marburgban és Heidelbergben tanult. Hazatérte után, 1818-ban foglalta el lelkészi hivatalát Füzesgyarmaton. Ekkor kezdte írni helytörténeti munkáját, *A Füzes Gyarmati Helvétziai Hitvallásu Szent Ekkleziájának Krónikája*-t.

Gáti István (1749–1843) lelkész, nyelvész, feltaláló, a gyorsírás első hazai képviselője. Külföldi diákevek után lelkészi pályára lépett. Szatmárban, Máramaroson több egyházközség prédikátora. Mint tudományos író, foglalkozott írástannal és természettudománnyal is. 1792-ben a népiskolák számára versbe szedett kérdés-felelet formájú természetrajzkönyvet írt. Az ő találmánya a Gáti-féle tükör, amelyet a 90 és 45 fok kitűzéséhez használtak.

Gombos Dániel (1774–1852) Bihar vármegye második főorvosa. Debreceni kollégiumi tanulmányai után külföldi egyetemeken szerzett orvostdoktori diplomát. *A Pólgári élethez való lexicon* című, nyolckötetesre tervezett kiadvány szerkesztője, amelyből csak az első jelent meg 1837-ben.

György József (1784–1852) a Sárospataki Református Kollégiumban végezte a gimnáziumot és a főiskolát. Külföldi útra indult, de 1809-ben Bécsnél elakadt. A Lőcsei Evangélikus Líceum tanára, majd lelkész Sátoraljaújhelyen. 1815-től haláláig Szatmárnémeti református lelkésze, 1836–1848 és 1849–1852 között a szatmárnémeti egyházmegye esperese.

Hari Péter, betleni (1762–1828) pedagógus, iskolaigazgató, református egyházi író. 1784-től Máramaroszigeten tanító, 1787-től igazgató-tanár. 1788-tól tehetős erdélyi családok gyermekeinek nevelőjeként több külföldi egyetemen is megfordult. 1792 augusztusában újra elfoglalta igazgató-tanári állását. Az iskolát saját nevelési elgondolása jegyében átszervezte. Nevelési eszméit *A szigethi h. vallástételt tartók fő-iskolájának tanításbéli systemája (A tanuló s tanító ifjúság könnyebbítésére s vezéreltetésére kiadta - -, Kolozsvár, 1802)* című munkájában fejtette ki. Az iskola tanrendjének megreformálása mellett nevéhez fűződik az iskola épületének újjáépítése is.

Hints Lőrinc (1784–1830) ügyvéd Kolozsváron, majd Marosvásárhelyen.

Jákai Gábor személyét nem sikerült beazonosítanunk. A *Magyar Kurir* 1831. évi előfizetői között megtaláljuk e nevet. Ha ő az, akkor Szentpéterszegen volt prédikátor.

Karacs Ferenc (1770–1838) rézmetsző. A Debreceni Református Kollégiumban tanult, Csokonai és Márton József voltak a szobatársai. Bécsben, a kor híres metszőinek (Czetter Sámuel, Christian Junker) segítségével képzett művésszé vált. Tudományos művekhez és több, a 19. század elején kiadott atlaszhoz, térképsorozathoz készített metszeteket. 1795-ben Pestre költözött, ahol otthonában rendszeres vendége volt a kor irodalmi életének több jeles képviselője.

Karap Péter (1753–1826) a Hajdúkerület főügyésze, a halála előtti években fő tanácsbírója. Debreceni kollégista volt, majd iskolamester Geszten, később Szováton. Bécsi tanulmányokat követően hajdúvárosokban viselt jegyzői hivatalt, 1793-ban pedig elfoglalta főügyészi tisztségét, amelyet azután három évtizeden át töltött be.

Kazinczy Ferenc (1759–1831) író, költő, irodalomszervező.

Kerekes Ferenc (1784–1850) református főiskolai tanár, matematikus. A debreceni kollégiumban szolgadiák. Tanulmányai befejezése után Bécsbe ment, ahol főleg mezőgazdasági témákkal, a szakirodalom fordításával és kiadásával foglalkozott. Ő adta ki 1815-ben Fazekas Mihály *Lúdas Matyját* is, még a szerző ismerete nélkül. 1815 végén a debreceni kollégium meghívta a kémia-, ásványtan-, botanikai tanszék tanárának, ezt megelőző külföldi tanulmányait pedig támogatta. Bécsből 1816 második felében Berlinbe ment, majd nyugat-európai körutakat tett. 1819-ben Pesten kiadta *Betrachtungen über die chemischen Elemente* című munkáját, melynek alapján meghívták a pétervári egyetemre is, de azt nem vállalta. Tanszékét a Debreceni Református Kollégiumban 1823-ban foglalta el, a matézis professzora volt 1850-ig. Elsőként ő tanította magyarul a kémiát.

Kiss Sámuel (1781–1819) festőművész, tanár. 1803-ban a Debreceni Református Kollégium tanári kara Nagyszebenbe küldte, ahol Péchy Mihály felügyelete alatt gyakorolta az építészeti rajzolást, festeni pedig Neuhauser Ferencnél tanult. 1806 júniusától a Bécsi Képzőművészeti Akadémia hallgatója lett. 1809-ben hazatért, Nagykőrösön élt és gazdálkodott. 1813 és 1819 között a debreceni kollégiumi „rajziskola” első tanára, ahol vasárnaponként és ünnepnapokon tanulhattak a különböző céhek ifjú tagjai. Sikertelenül kérte, hogy terjesszék ki a rajzoktatást a kollégium diákjaira is. Fizetést munkájáért nem kapott, csak a kollégium melletti tanári lakások egyikét, természetbeni juttatásként. Kazinczy Ferenc 1814-ben részletesen írt életkörülményeiről. Mindössze 13 festményét és 50 rajzát ismerjük.

Kovács József (1764–1837) tanár. A jénai, a hágai és a göttingeni egyetemen tanult. Hazatérte után előbb Kemény Simon bárót (1774–1826) nevelte, nagybátyja halálát követően pedig a nagyenyedi kollégium megüresedett állását betöltve a matematika és a természettan professzorává lépett elő, és több mint negyven évig vezette a tanszékét. Fáradozott a diákok tanulmányi és lakhatási körülményeinek javítása érdekében, végrendeletében könyvtárát és pénze egy részét is a kollégiumnak adományozta. Tanította Kőrösi Csoma Sándort, akivel nemcsak tartalmas szakmai, hanem őszinte személyes kapcsolatban is állt.

Kováts Mihály (1762–1851) orvos. 1794-ben avatták orvossá a pesti egyetemen. Számos orvosi könyvet írt és fordított le. Fontos célkitűzése volt az orvostan, a gyógyszerészet, a természetrajzi tudományok és a vegytan magyar szaknyelvének a megteremtése.

Lakatos József (1796 körül–1840) református lelkész, költő. A Debreceni Református Kollégium diákjaként a *Pallas Debrecina* közölte első verseit. Előbb Túrkevény, 1831-től Debrecenben viselt lelkészi hivatalt.

Lengyel Imre (?–?) Lengyel József (1770–1821) fia, hites mérnök, Debrecen számvevője. Az apja 1794–1795-ben diáktisztviselőként részese volt a Csokonai ellen indított eljárásoknak.

Magyar Mihály (1776–1820) előbb Hajdúbagoson lelkész, majd 1806–1811 között a Debreceni Református Kollégium bölcsészetszaki tanszékén államtörténetet, földrajzot tanított. 1811-ben könyvtárfelügyelő tanár. 1812-ben Mezőtúrra ment lelkésznek.

Márton István (1760–1831) tanár, filozófus és nyelvész, a Pápai Református Kollégium igazgatója. 1785-ben a legkeményebb büntetéssel sújtották a debreceni kollégiumban, mert szóvá tette, hogy a nemes ifjak nevelését elhanyagolják. Göttingeni egyetemi tanulmányai után 1790-től lett a pápai kollégium teológia- és filozófiatanára, majd igazgatója. Néhány éven belül teljesen újjászervezte, infrastrukturális és tanulmányi-szakmai oldalról is átalakította az intézményt.

Márton József (1771–1840) István öccse, nyelvész, tanár, író és szerkesztő. Hajdúnánáson, Debrecenben és Jénában tanult, pályája elején a Prónay családnál, majd a Lőcsei Evangélikus Líceumban tanított. 1801-től Bécsben élt, ahol a magyar irodalom és a magyar nyelv érdekében végzett komoly szervező-, író- és tanári munkát. Szerkesztette a *Magyar Hírmondót*, a *Magyar Kurirt*, nyelvtanárként dolgozott a császári családnál, a bécsi egyetemen és a magyar nemesi testőrségnél is. Két- és háromnyelvű nyelvtanai számos kiadást értek meg (*Német grammatikája* például 1799 és 1856 között tizenkilencet). Kiadta Csokonai írásait: *Csokonai Vitéz Mihály poétai munkái* (Bécs, 1813), *Csokonai Vitéz Mihály nevezetesebb poétai munkái* (Bécs, 1816). 1831-ben az Akadémia levelező taggá választotta.

Mihályik Dániel (1773–1840) teológiai professzor. Késmárkon, Debrecenben és a jénai egyetemen tanult. 1800-tól előbb a Sárospataki Református Kollégium, azután 1801-től haláláig a Késmárki Evangélikus Líceum teológiai tanszékének oktatója, hittant és bölcséletet, valamint mennyiségtant tanított.

Ocsovszky Pál életrajzi adatai ismeretlenek, a név több változatban (Otsovszky, Orsovszky, Ocsovszky) fordul elő. Tégláson Bek Pál (1758–1827) lányainak házitanítója. Teleki Sámuel (1739–1822) erdélyi kancellár könyvtárosa, kisebbik fiának, Ferencnek pedig a nevelője, később a kancellár bécsi könyvtárának gondozója. Bécsben lakva az Aranka György által 1793-ban megszervezett és működtetett marosvásárhelyi Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság erdélyi és pesti tagjai, illetve a bécsi tudósok között látott el közvetítő szerepet, s alkalmanként az ott élő képzőművészekkel is kapcsolatba lépett.

Pap István (1780 körül–1831) levélíróról a Sárvány Jakab által írtakon túl nincsenek adataink.

Péchy Imre, pécsújfalui (1753–1841) alnádor 1813-tól, a Hétszemélyes Tábla bírója 1824-től, 1830-tól a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának a tagja. 1801 és 1841 között a Tiszántúli Református Egyházkerület és egyben a Református Kollégium főgondnoka. Éles ellentétbe kerül Benedek Mihály református püspökkel, ami az 1821–22. évi generális konventhez vezetett.

Péchy Mihály (1755–1819) építész, mérnökkari tábornok. A bécsi mérnökakadémiát végezte el, majd különböző hadmérnöki beosztásokban szolgált. Korai építészeti műveire a klasszicizmusba hajló késő barokk stílus a jellemző. Fő művei a Debreceni Református Nagytemplom (1805–1821) és a Debreceni Református Kollégium (1803–1806).

Ráczkevi István (?–?) a Losonci Református Gimnázium, 1834-től líceum tanára.

Saátor János (?–?) Sárvári Pál tanítója és Teleki József gróf nevelője. A Teleki család jóvoltából előbb Pozsonyban az Evangélikus Gimnáziumban tanult, majd a göttingeni egyetemen hallgatott teológiát, alkalmazott matematikát, növény- és vegytant. Járt Hollandiában és Angliában is. Göttingenben Budai Ferenc diáktársa volt. A leveleskötetben található *Uti Instructio*-t 1792-ben ő állította össze Sárvári számára. Nevelői munkája után Csongrád megye ordinarius fiskálisa (főügyésze) lett.

Sándorffi József (1767–1824) orvos, a magyar színjátszás pártfogója. Nagyvárad és debreceni diákéveket követően Bécsbe költözött, ott kapta meg orvosi oklevelét. Előbb Bécsben praktizált, majd 1804-ben elnyerte Bihar vármegye tisztí főorvosi hivatalát, s attól kezdve Nagyváradon élt. Jelentős vagyont szerzett, ami lehetővé tette számára, hogy élete utolsó tíz évében színházbérlőként és mecénásként nagy összegeket fordítson a várad és a debreceni színjátszásra.

Schwartner Márton (1759–1823) statisztikus, egyetemi tanár. A késmárki és pozsonyi tanulói évek után Göttingenben fejezte be iskolai tanulmányait. 1771 és 1774 között Prónay László báró gyermekeinek nevelője. 1784-től Késmárkon, 1786-tól Sopronban gimnáziumi tanár, 1788-tól pedig a pesti egyetemen a diplomatika és heraldika tanára, egyetemi könyvtárnok. 1801-ben I. Ferenc királytól magyar nemességet kapott.

Szalay Alapítványt Szalay János (1746–1818) és felesége, Tasnádi Székely Klára (?–1830) hozta létre 1802-ben, az alsódabasi egyház működési feltételeinek biztosítása érdekében, illetve a debreceni református főgimnázium szegény sorsú gyermekei és lelkész árvái segélyezésére. Az alapítvány működését az 1810-es évek pénzügyi válsága, a négyötödös devalváció súlyosan érintette, de Szalay János az alapítótőke emelésével végrehajtotta a szükséges kiegészítést.

Széchenyi Ferenc gróf (1754–1820) államférfi, mecénás. II. József uralkodása alatt a pécsi kerület biztos volt, később somogyi főispán, a Hétszemélyes Tábla elnöke, királyi főkamarásmester, helyettes országbíró. 1802 novemberében közcélokra felajánlotta nyomtatvány-, könyv- és kéziratgyűjteményét, amellyel megvetette a nemzeti könyvtár (Országos Széchényi Könyvtár) és a Magyar Nemzeti Múzeum alapjait.

Szoboszlai Pap István (1786–1855) református püspök, királyi tanácsos, egyházi író, Sárvári Pál unokaöccse. Földbirtokos családból származott. Középiskolai tanulmányait Debrecenben és Késmárkon végezte, 1815 elején a göttingeni egyetemre iratkozott be. Az év végén visszatért Debrecenbe és megkezdte hivatalát ispotályi papként. 1841-től püspök.

Tatai Sándor (1785–1819) református lelkész, tanár, költő. Tanulmányait Debrecenben, majd Németországban és Hollandiában végezte. A debreceni kollégiumban 1811 és 1813 között történelmet, latint és görög irodalmat tanított, valamint a könyvtár igazgatója volt. 1814-től a debreceni „kistemplom” lelkésze lett, 1812-től haláláig az iskolaszék igazgatója. Latin és magyar nyelvű verseket írt.

Teleki Sámuel gróf (1739–1822) erdélyi kancellár, a marosvásárhelyi Teleki Téka alapítója. 1774-től kezdve közhivatalt vállalt, kezdetben Küküllő, majd 1785–1787 között Bihar vármegye és a Hajdúkerület főispánja lett. 1784–90-ig királyi biztos a nagyváradi kerületben. 1790-től haláláig ismét bihari főispán. 1787 és 1791 között Erdély alkancellárja, 1791-től haláláig főkancellárja volt.

Teleki József gróf (1790–1855) történetíró, jogász, Erdély kormányzója, az Akadémiai Könyvtár alapítója, a Magyar Tudományos Akadémia társalapítója és első elnöke 1830-tól 1855-ig.

Tertina Mihály (1750–1808) nagyváradi főgimnáziumi tanár, a római és a trieszti akadémiák, az erlangeni szépművészeti és a jénai természetvizsgáló társaság tagja. Számos latin költeménye jelent meg nyomtatásban.

Tomka István (?–?) ügyvéd. 1815 és 1817 között két tanéven át minden díjazás nélkül, heti 4–6 órában jogi előadásokat tartott az Eperjesi Evangélikus Kollégiumban.

Tóth Mihály (1790–1848) lelkész. A debreceni kollégiumban Kölcsey Ferenc osztálytársa 1814-ig, amikor Pestre távozott. 1817-ben került Farkasdra, és haláláig, 1848-ig viselte hivatalát. 1832-ben egyházkerületi ülnök, 1845-ben kerületi és megyei tanácsbíró lett.

Varga Márton (1767–1818) természettudós, akadémiai tanár. Alsóbb iskoláit és a gimnáziumot Szombathelyen és Székesfehérváron végezte, majd Győrben bölcséleti tanulmányokat folytatott. Először Komáromban tanított középiskolában, majd 1798–1809 között a nagyváradi akadémia természeti tanszékén civil tanárként tanított természeti és gazdasági tudományokat. Itteni tanársága idején jelentek meg nagy, átfogó jellegű, magyar nyelven írott tankönyvei. 1809-ben a győri akadémiahoz helyezték át professzornak, majd a zirci apátság jószágkormányzója lett.

Vay József (1750–1821) alispán, egyházkerületi főgondnok. A Sárospataki Református Kollégiumban tanult. Elindította és felügyelte az új épület építésének pénzügyeit, és irányította az építési munkálatokat. II. József uralkodása alatt szabolcsi főispán, 1796-tól huszonöt éven át a Tiszáninneni Református Egyházkerület főgondnoka.

Vecsey Sámuel (1737–1806) református lelkész, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke 1795-től haláláig. Svájcban és Hollandiában tanult, miután hazajött 1765-ben megválasztották lelkésznek Hajdúböszörményben. Püspöksége alatt változtatták meg a debreceni kollégiumi diákok öltözetét, a sárgadíszítésű zöld tógát és a kunsüveget fekete köpeny és háromszögletű feltűrt szélű kalap váltotta fel.

MUTATÓK

SZÓMAGYARÁZATOK ÉS RÖVIDÍTÉSEK

Acc., Accidentiák (lat.) – járulékos, kiegészítő (mellékes) jövedelem

accurate, accuratio (lat.) – gondosan, pontosan, szabatosan

admin., adminisztrál, adminisztrátor (lat.) – intéz, leír egy ügygel, feladattal kapcsolatos adatokat, ügyintéző

administrator (lat.): főispáni adminisztrátor (officii supremi comitis administratores): 1. az örökös v. főpapi főispánok vármegyéiben a főispáni hatáskört ténylegesen betöltő tisztviselő 2. a II. József rendelete nyomán a vármegyék helyébe lépő tíz közigazgatási kerület egyikének kinevezett vezetője.

adnectál (lat.) – csatol, kapcsol

alispán – az első és második alispán a vármegyékbe összpontosuló közigazgatás vezetője.

architectura, architectus (gr.) – építészet, építőművészet

arcus (lat.) – boltív

árkus, arkus (lat.) – ív, egyívnyi papír

arripial (lat.) – megszerez, megkaparint

assessor (lat.) – ülnök, táblabíró, református egyházkerületben tanácsbíró

assignált (lat.) – kiutalandó, átadandó

aviditás (lat.) – kíváncsiság, mohóság

B. U., B. Ur., B. Uram, B. Uramat – Barátom Uram

candidál (lat.) – jelöl

censeál (lat.) – számon kér (vizsgán)

censura (lat.) – vizsga

cirkalmaz (rég.) – körzővel (cirkalommal) kimér, megmér, körülrajzol

cirkalom (rég.) – körző

Cl., Clarissimus, Clarissimo (lat.) – igen neves

Cl., Clemens (lat.) – kegyelmes, kegyes, jámbor, jóindulatú

commissio (lat.) – megbízás

confidentia (lat.) – bizalom, bizakodás

consecrál (lat.) – felszentel

consistorium (lat.) – egyháztanács, lelkészekből álló tanács

contentum (lat.) – tartalom, foglalat

contractus (lat.) – szerződés, egyezés, elismervény

contrasciba (lat.) – Rangban a szénior után következik, s ennek mindenben helyettese és ellenőr.

copiroz (ném.) – másol

correctura (lat.) – javítás

Curatoratus – (lat.) kollégiumi gondnokság, az intézmény gazdasági vezetéséért felelős testület

cursus (lat.) – tanórák, előadások sora

cursus (lat.) – tanórák, előadások sora, képzés
czoll, zoll (ném.) – hüvelyk (1" = 2,54 cm)

d., die (lat.) – nap
deferál (lat.) – engedelmeskedik
ddo, de dat. de dato (lat.) – kelt
diameter (an.) – átmérő
diaeta, diéta (rég.) – (rendi) országgyűlés
dilecte (lat.) – szeretett

ecclesia, ekklésia (lat.) – egyházközség
erog., erogál (lat.) – kifizet, kiad
etc, etc., et cetera (lat.) – és a többi
examen (lat.) – vizsga
examinál (lat.) – vizsgáztat kikérdezéssel
expl., exemplár, exemplum (lat.) – példány (könyv, kiadvány)
expressus (lat.) – futár

f., For., ft. – forint
Fach (ném.) – tantárgy
fautor (lat.) – pártfogó
favor – (rég.) pártfogás, jóindulat
Fels. – felséges
fundamentom (lat.) – alap konkrét és átvitt értelemben
fundator, fundátor (rég.) – alapító, alapítványt tevő személy
fundus (lat.) – alap
grazia, gratia (lat.) – kegy, jóindulat

Grundris, Gundriss (ném.) – alaprajz, vetület

H., Heruli (lat.) – fiatalúr, úrfi
HH – Hochwürdiger Herr, Hochwürdigster Herr (ném.) – Tisztelendő Úr, Főtisztelendő (Nagyságos) Úr
H. H. D. D., Herulorum Dominorum (lat.) – fiatalurak, úrfiak

Ihr ergebenster Fr. u dr., Ihr ergebenster Freund und diener (ném.) – leghűségesebb barátja és szolgálója
immobiler (lat.) – változ(t)hatatlanul, megmásít(hat)atlanul
ingrediál (lat.) – hozzáfog, megkezd
inpopulatio (lat.) – benépesültség
instálom (nép., rég.) – alázatosan kér, nagyon kér
interes (lat., rég.) – kamat, érdek
interessál (fr.) – érdekel
interesse (ném.) – érdek
interessentia – (fr.) haszonvágy
invitatio (lat.) – meghívás

ispán, ispány (rég.) – 1. fő-, ill. alispán 2. gazdatiszt.

jus (lat.) – jog

K. B. Uram, K. B. Uramat, Kedv. B. Uramnak, Kedv. Barátom Uram, Kedves Bar Ur. – Kedves Barátom Uram
k. köt. sz. (rég.) – kész köteles szolgálója
kksz 's b. (rég.) – kész köteles szolgálója és barátja

l. alabb, l. alább – legalább
l. nevezetesebb – legnevezetesebb
Landschaft (ném.) – táj
linea, lenia (lat.) – vonal, vonalzó

M. G. – Méltóságos Gróf
m. u. – minekutána
masztabra (ném.) – lépték, mérce, mérték, méretarány
Mélt., Méltos., Méltós. (rég.) – Méltóságos
mk, mk., m. k. – maga kezével
mpria, manu propria (lat.) – saját kezűleg
msk, msk. – maga saját kezével
mtk. – maga tulajdon kezével

n. b., N. b., nb., NB. – nota bene (lat.) – jegyezd meg jól
N. M. – Nagyméltóságú
nt. – nagytiszteletű

opinio (lat.) – vélemény

Ö Exc., Ő Exc. – őexcellenciája

p. o. – példának okáért
planum (lat., ném.) – terv, tervezet
porticus (lat.) – oszlopos előcsarnok
praenumberal, praenumberans, praenumberatio, prenumeráció (lat.) – előfizető; előfizetés; előfizet
praxis (gör.) – gyakorlat, gyakorlati tevékenység, tapasztalat
primarius – (lat.) első(dleges). Felsőbb évfolyamba járó diák, akit kiváló eredményei alapján a tanulói közösség tisztviselőjévé, képviselőjévé választanak.
privata censura (lat.) – magánvizsga
Proff, Proff., Professoris, Professoribus (lat.) – professzorok
projectál (lat.) – javasol, tervez
projectum (lat.) – javaslat, tervezet
proponál (lat.) – javasol, indítványoz, előterjeszt, előad
proportio (lat.) – arány, viszony
Ps., P. S., post scriptum (lat.) – utóirat

qualitas (lat.) – tehetség, képesség
quantitas (lat.) – mennyiség
quietantia, quietantzia (lat.) – nyugta
quietantia, quietantzia (lat.) – nyugták

recepisse (lat.) – átvételi elismervény, nyugta
recommendál (lat., rég.) – ajánl
reflexio (lat.) – észrevétel, megjegyzés valamire
regula (lat.) – szabály, rend
resolutio (lat., fr.) – határozat, rendelet
resolvál (lat.) – megold, dönt, határoz, visszafizet, ajánl, kötelez
rheoremánn, theorema (gör., lat.) – bizonyítható tétel

Rf., Rforintja, Rforintokhoz, Rforintomat, Rfrol, Rftal, Rftokat, Rh – rhénes (rajnai) forint. Az újkori Közép-Európa egyik széles körben használt fizetőeszköze, vert ezüstforint, 60 krajcárral egyenértékű. Magyarországi megjelenése és elterjedése német-osztrák (birodalmi) mintát követett.

Rfl. – Rhenensis florenus (lat.) – rhénes (rajnai) vagy német forint. Az újkori Közép-Európa egyik széles körben használt fizetőeszköze, vert ezüstforint, 60 krajcárral egyenértékű. Magyarországi megjelenése és elterjedése német-osztrák (birodalmi) mintát követett.

rigor (lat.) – szigorúság

s. a t, s. a. t., Sat, sat. – és a többi

S. D., Salutem Dicit (lat.) – üdvözlését küldi

senior (lat.) – protestáns iskolákban tanulóközösség vezetője és képviselője, diákok közül választott tisztviselő rangelső, választott kollégiumi tisztviselő

sententia, sententia (lat.) – általános igazságot rögzítő bölcs mondás, ítélet

Septemvir (lat.) – hétszemélynök, a Hétszemélyes Tábla (Tabula Septemviralis), a rendi Magyarország legfőbb, fellebbviteli bíróságként működő jogszolgáltatási fórumának bírója.

Sign – Signatum (lat.) – kelt

Sp., Spectabilem (lat.) – tekintetes, tekintélyes

statio (lat.) – állás, egy postaállomásnyi útszakasz

strázsamester (rég.) – őrmester; altiszti rendfokozatok között a legfelső

subscribál; subscriptio (lat.) – aláír, aláírással elkötelezi magát; aláírás

subscribens (lat.) – aláírással elkötelezte magát az iskolai törvényeknek

subscriptio – (lat.) aláírás

subsidiium (lat.) – (pénz)segély

summa (lat.) – összeg, érték

Superint., superint., superintendens (lat.) – protestáns püspök, az egyházkerület vezetője, egyházi főfelügyelő

Superintendentia, Superintendentzia (lat.) – protestáns egyházakban egyházkerület

Suppr. Cur., Suppremus Curator (lat.) – főgondnok

T. B. U., T. B. Uramat, T. B. Uramnak – Tisztelt Barátom Uram

T. T. – Tiszteletes Tudós (Úr)

T., Tek, Tek., Tettes, Ttes (rég.) – tekintetes

terminus (lat.) – határidő, kifejezés

theorema (gör., lat.) – bizonyítható tétel

Tisz., tiszt., Tiszt. – Tiszteletes

Tit, Tit., titt, Titt., titulatus (lat.) – címzetes

tomus (lat.) – kötet

typographia (gör.–lat.) – nyomda

typográfus (gör.–lat.) – nyomdász

Tzol, zoll, czoll (ném.) – col, hüvelyk, hossz mérték

vcz – váltócédula

vectura (lat.) – szállítás

venerabilis, ven. (lat.) – tiszteletreméltó

xr., xral, xrokat, xrt, xval – krajcár

IRODALOMJEGYZÉK

ABLONCZY 1998

ABLONCZY Balázs, *Az 1802-es és az 1881-es debreceni tűzvész történetéről* = Sz. MÁTHÉ Márta, SELMECZI László szerk. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1995–1996*, Debrecen, 1998.

ÁDÁM 1904

ÁDÁM Gerzson, *Nagykőrösi Athenas*, Nagykőrös, 1904.

AKIYAMA 2002

Shingo AKIYAMA, *Pálinkafogyasztás Debrecenben a XVIII. században és a XIX. század elején*, Agrártörténeti Szemle, 2002/2.

ALPÁRY, KASSUBA, UDVARDY, BOZSIK [1909]

ALPÁRY Lajos, KASSUBA Domokos, UDVARDY László, BOZSIK Pál, *Hevesvármegye közoktatásügye* = BOROVSKY Samu szerk. *Magyarország vármegyéi és városai, Heves vármegye*, Bp., [1909.]

BALASSA 1895

BALASSA József, *Verseskönyv a század elejéről*, Irodalomtörténeti Közlemények 1895/3.

BALÁZS 2007

BALÁZS Péter, *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete*, Piliscsaba–Bp., Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2007.

BALKÁNYI 1904

BALKÁNYI Kálmán, *Ifj. Péczeli József levelezése íróbarátaival*, Irodalomtörténeti Közlemények 1904/1-2-3.

BALOGH 1915

BALOGH Ferenc, *A debreceni református kollégium története, Adattári rendszerben*, Debrecen, Hoffmann–Kronovitz, 1915.

BALOGH 1955

BALOGH István, *Adatok Debrecen képzőművészetéhez a XIX. század elején*, Művészettörténeti értesítő 1955/4.

BALOGH, FÓRIZS 2018

Piroska BALOGH, Gergely FÓRIZS, *Anthropologische Ästhetik in Mitteleuropa 1750–1850*, Hannover, Wehrhahn, 2018.

BÁNK 1993

BÁNK József, *Latin bölcsességek, Szállóigék, velős mondások latinul és magyarul*, Bp., Szent Gellért, 1993.

BÁNKUTI et al. 2006

BÁNKUTI Zsuzsa, BOTH Mária, CSORBA F. László, *A kísérletező ember*, Bp., Kairosz, 2006.

BÁNYAI 2017

BÁNYAI Réka szerk. *A Telekiek és a kultúra, A 2016. októberi marosvásárhelyi konferencia tanulmányai*, Marosvásárhely, Teleki Téka Alapítvány, 2017.

- BARCZA 1988
- BARCZA József szerk. *A Debreceni Református Kollégium története*, Bp., A Magyarországi Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1988.
- BARCSA 1908
- BARCSA János, *A Tiszántúli református egyházkerület történelme II.*, Debrecen, Debrecen Sz. Kir. Város Könyvnyomda Vállalat, 1908.
- BARKÓCZI é. n.
- BARKÓCZI János *kéziratok jegyzékei a debreceni Református Kollégium növendékeiről (időrendben és névsorban), valamint a séniorokról*, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára. (II. 28. a. 4.; II. 28. b. 1.; II. 28. e. 1.), Debrecen.
- BARTÓK 2007
- BARTÓK István, *Grammatica Hungarolatina – Editio Kazinczyana* = „Nem súlyed az emberiség!” ... Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007.
- BAZSA, JENEI 2022
- BAZSA György, JENEI Zsuzsa szerk. *Gróf Degenfeld-Schomberg József „az egyetem létesítésének legjobb munkása”*, Debrecen, Gróf Tisza István Debreceni Egyetemért Alapítvány, 2022.
- BELLÁGH 1985
- BELLÁGH Rózsa, *Bod Péter és a Magyar Athenas = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1984–1985*, Bp., 1985.
- BELLÁGH 2012
- BELLÁGH Rózsa, *Bod Péter, a historia litteraria művelője – szellemi öröksége a Magyar Athenas =* GUDOR Botond, KURUCZ György, SEPSI Enikő szerk. *Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter (1712–1769) korában, A nagyenyedi és magyarigeni „Bod Péter háromszáz éve” konferencia (2012. május 2–3.) tanulmánykötete*, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2012.
- BÉNYEI 2000
- BÉNYEI Miklós, *A „dr. Gombos nevezetű orvos”, Gombos Dániel és lexikona* = B. M., *Debreceni történelmi miniatűrök*, Debrecen, Ethnica, 2000.
- BLOCH 1991
- Marc BLOCH, *A Life in History*, Cambridge, University Press, 1991.
- BOD 1766
- BOD Péter, *Magyar Athenas avagy az Erdélyben és Magyar országban élt tudós embereknek, nevezetesebben a' kik valami, világ eleibe botsátott írások által esméretesekké lettek, 's jo emlékezeteket fen-hagyták historiájok mellyet sok esztendőök alatt, nem kevés szorgalmatossággal egybe-szededetett, és az mostan élőknek, 's jora-valo felszerkentésekre közönségessé tett*, Magyarigen, 1766.
- BODOKY 2016
- BODOKY Richárd, *Jövevények és vándorok, Családtörténeti töredékek (A kezdetektől 1870-ig)*, Bp., Luther, 2016.
- BOLVÁRI-TAKÁCS 2008
- BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor, *A Vay-család a társadalmi, politikai közéletben*, Zempléni Múzsza, 2008/1.
- BONA 2000
- BONA Gábor, *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*, Bp., Zrínyi, 1987.
- BONA 2009
- Bona Gábor, *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban I-II.*, Bp., Heraldika, 2009.
- BORBÉLY 2005
- BORBÉLY Gábor, *Műemlékek, irodalmi emlékek, jeles emberek az Érmelléken* = VELIKY János szerk. *Egy kistérség rekonstrukciója, Érmellék*, Debrecen, 2005. = <http://biharkutatas.hu/wp-content/uploads/2012/01/em101.pdf>
- BORBÉLY 1998
- BORBÉLY Szilárd, *Csokonai és Sárvári Pál*, Könyv és Könyvtár XX., Debrecen, 1998.
- BORBÉLY 2006
- BORBÉLY Szilárd, *Az esztétikai lélek: Eschenburg és Sulzer hazai recepciójának tanulságai* = B. Sz., *Árkádiában*, Debrecen, Csokonai, 2006.
- BORBÉLY 2023
- BORBÉLY Szilárd, *„Nyugszol a' nyárfáknak lengő hűvésében”, Tanulmányok Csokonairól*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, Déri Múzeum, 2023.
- BORDES 2014
- Philippe BORDES, *Jacques-Louis David et ses élèves: les stratégies de l'atelier*, Perspective, 2014/1. = <https://journals.openedition.org/perspective/4387>
- BORSA 2004
- BORSA Gedeon, *A debreceni rézmetsző diákok nyomdája*, Magyar Könyvszemle, 2004/3.
- BORZSÁK 1955
- BORZSÁK István, *Arany János és Johannes Auratus*, Filológiai Közöny 1955/1.
- BORZSÁK 1955a
- BORZSÁK István, *Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei*, Bp., Akadémiai, 1955.
- BORZSÁK 1969
- BORZSÁK István, *Sárvári Pál levelezéséből*, Irodalomtörténeti Közlemények 1969/2–3.
- BOZZAY 2022
- BOZZAY Réka, *Intézménytörténeti kapcsolatok, Debrecen és Hollandia*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyűjteményei, 2022.
- BRUDZYŃSKA-NĚMEC 2013
- Gabriela BRUDZYŃSKA-NĚMEC, *Die Schönheit reden, Überlegungen nach Anton Raphael Mengs und Johann Joachim Winckelmann*, Convivium, Germanistisches Jahrbuch Polen, 2013.
- BRÜGGEMANN 1982
- Theodor BRÜGGEMANN in Zusammenarbeit mit Hans-Heino EWERS Hrsg. *Handbuch zur Kinder- und Jugendliteratur 3., Von 1750 bis 1800.*, Stuttgart, Metzler, 1982.
- BUDAI, SÁRVÁRI 1872
- Budai Ézsaiás szuperintendens és Sárváry Pál főiskolai tanár levelei Péchy Imre tiszántúli ref. egyházkerületi főgondnokhoz 1831. július végéről, Debreczenből, a kholerának ottani kiütéséről s a főiskola emiatti helyzetéről stb. stb., Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező 1872/3.
- BUSA 1996
- BUSA Margit, *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1867*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1996.
- BUTLER 1851
- Maps from Dr. Butler's Atlas of Ancient Geography* by Samuel BUTLER, London, Longman, Brown, Green, and Longmans, 1851.

- CICERO 2005
M. Tullius CICERO, *Fasc. 43, De finibus bonorum et malorum*, Recensuit Claudio MORESCHINI, Monachii et Lipsiae, In aedibus K. G. Saur, 2005 (Bibliotheca Teubneriana).
- CICERO 2012
M. Tullius CICERO, *A legfőbb jóról és rosszról I–II.*, Latinul és magyarul, Fordította, a magyarázatokat és az utószót írta, SZEKERES Csilla, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.
- CIFKA 1978
CIFKA Péter, *A pályakezdő Ferenczy = ZÁDOR Anna, SZABOLCS Hedvig szerk. Művészet és felvilágosodás, Művészettörténeti tanulmányok*, Bp., Akadémiai, 1978.
- CSANAK 1983
CSANAK Dóra, F., *Két korszak határán, Teleki József, a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó*, Bp., Akadémiai, 1983.
- CSÁTHY 1905
A Csáthy-féle debreczeni könyvkereskedő és kiadó cég százéves története 1805–1905., Emlékkül ajánlja üzletfeleinek és kartársainak Csáthy Ferencz debreczeni könyvkereskedő, Debrecen, 1905.
- CSEH-SZOMBATHY 1807
Pesti orvos-testvérpár a tudomány szolgálatában: Cseh-Szombathy Sámuel és Cseh-Szombathy József pesti orvosdoktorok végrendeletei, 1807 = https://eltdedata.elte-dh.hu/wiki/MEDICINA_2
- CSÍKY 1981
CSÍKY László, *A magyar természetvizsgálók szerepe a jénai „Mineralogische Societät” működésében és ennek hatása a hazai földtudomány kialakulására, (Adatok a magyar ásványtan történetéhez) = Cs. L., A földtudományok honi történetéből*, Bp.–Piliscsaba, Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület–Magyar Tudománytörténeti Intézet, 1997.
- CSOHÁNY 2000
CSOHÁNY János, *Simonyi óbester és Sárosvári levélváltása = Csohány János, Kirándulás a debreceni múltba*, Bp., Szenci Molnár Társaság, 2000.
- CSOKONAI 1999
Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Levelezés, sajtó alá rend., jegyz. DEBRECZENI Attila, Bp., Akadémiai, 1999.
- CSOKONAI 2002b
CSOKONAI Vitéz Mihály, *Dr. Földi’ Sírhalma felett = Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Költemények V.*, s. a. r. Szilágyi Ferenc, Bp., Akadémiai, 2002.
- CSOKONAI 2002c
CSOKONAI Vitéz Mihály, *Jegyzések és Értekezések az Anákreoni Dalokra = Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Tanulmányok*, s. a. r. Borbély Szilárd, Debreczeni Attila, Orosz Beáta, Bp., Akadémiai, 2002.
- CSOKONAI 2002a
CSOKONAI Vitéz Mihály, *Márton József szótárának dokumentumai = Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Feljegyzések*, s. a. r. Borbély Szilárd, Debreczeni Attila, Orosz Beáta, Szép Beáta, Bp., Akadémiai, 2002.
- CSORBA 1990
CSORBA Sándor, *Bányai József Debreceni kollégisták levelei Kölcsey Ferenchez I.*, Nyíregyháza, Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskola, 1990.
- CSORBA-SZATMÁRI 2021
CSORBA Dávid, SZATMÁRI Emília szerk. „...Tanácsaid büség és igazság”, *Tisztelgő irások Dienes Dénes professzor úr 65. születésnapjára*, Bp., – Sárospatak, Károli Gáspár Református Egyetem, Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye. Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, Tiszáninneni Református Egyházkerület, 2021.
- CSÜRÖS 1906
CSÜRÖS Ferenc, *Sárosvári Pál jegyzetes könyvéből*, Régi Oklevelek és Levelek Tára 1906/4.
- CSÜRÖS 1912a
CSÜRÖS Ferenc, *Mándi Márton István pöre*, Irodalomtörténeti Közlemények 1912/1.
- CSÜRÖS 1912b
CSÜRÖS Ferenc, *Mándi Márton István pöre*, Irodalomtörténeti Közlemények 1912/2.
- D’ANVILLE 1763
Jean-Baptiste Bourguignon d’ANVILLE, *Orbis Romani, pars occidentalis*, [...], 1763.
- DÁNÉ et al. 2001
DÁNÉ Tibor Kálmán, EGYED Ákos, SIPOS Gábor, WOLF Rudolf szerk. *Kolozsvár 1000 éve, A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Magyar Közművelődési Egyesület, 2001.
- DANIELIK 1856
DANIELIK József, *Magyar írók, Életrajzgyűjtemény*, Pest, 1856.
- DANKÓ 2001
DANKÓ Imre, *Rhédey Ferenc egyházkerületi főgondnok megsértette a Kollégium törvényeit*, Rálátás 2001/2.
- DEBRECZENI 2007
DEBRECZENI Attila, *„Szelíd tudományok”, (Az Uránia programja)*, Irodalomtörténeti Közlemények 2007/6.
- DEBRECZENI 2019
DEBRECZENI Attila, *A Tövisek és virágok kötetkompozíciója és szövegghálója*, Studia Litteraria 2019/3–4.
- DEBRECZENI 2020
DEBRECZENI Attila, *Kiindulópontok és kontextusok Fazekas Mihály életművének újraértelmezéséhez*, Studia Litteraria 2020/3–4.
- DEÉ NAGY 1996
DEÉ NAGY Anikó vál., bev., jegyzetek, *Teleki Sámuel és a Teleki-téka*, Bukarest, Kriterion, 1976.
- DEÉ NAGY 1997
DEÉ NAGY Anikó, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*, Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1997.
- DESSEWFFY 1860–1864
DESSEWFFY József, gróf bizodalmas levelezése Kazinczy Ferenczczel 1793–1831, I–III., Kiadta KAZINCZY Gábor, Gróf DESSEWFFY József irodalmi hagyományai, Pest, 1860–1864.
- DESSEWFFY 1888
Gróf Dessewffy József levelei 1812–1843., s. a. r. Ferenczy József, Bp., 1888.
- DESSEWFFY 2004
DESSEWFFY József, *Bártfai levelek*, utószó, jegyz. Kósa László, szöveggond. Kiss Csilla, latin idézetek ford. SZILÁGYI Csaba, Miskolc, Felsőmagyarország, 2004.
- DIENES 2013
DIENES Dénes, *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, Hernád, 2013.
- DÓKA 1985

DÓKA Klára, *A tollrajztól a műszaki dokumentációig* = DÓKA Klára szerk. *Új Magyar Központi Levéltár Közleményei II.*, Bp., 1985.

DÖMÖTÖR 1932

DÖMÖTÖR Sándor, *A debreceni lunátikus és Sárváry Pál*, Debreceni Szemle 1932/1.

ECSEDI 1912

ECSEDI István, *Karacs Ferenc térképész élete és művei (1770–1838)*, Debrecen, 1912.

ECSEDI 1931

ECSEDI István, *A rézmetszet művészete a debreceni Református Kollégiumban, A rézmetsző deákok*, Debrecen, Magyar Nemzeti Könyv- és Lapkiadóvállalat, 1931.

ÉCSY Ö. 1941

ÉCSY Ö. István, *Adalék Gróf Teleki Lászlónak, a Kegyenc írójának élettörténetéhez*, Irodalomtörténeti Közlemények 1941/1.

EGYED 1991

EGYED Emese, *Neoklasszicizmus az erdélyi magyar irodalomban*, Erdélyi Múzeum 1991/1–4.

ELEK 1986

ELEK László, *Egy nemzetközi mércével mérhető magyar rézmetsző: Czetter Sámuel = Művelődés és irodalom Békés megyében I.* (A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 9.), Békéscsaba, Békés Megyei Múzeumok, 1985.

ENYEDI 1983

ENYEDI Sándor összeáll., bev., jegyzetek, *Id. Wesselényi Miklós színházi levelezése*, Bp., Magyar Színházi Intézet, 1983.

ENYEDI 1990

ENYEDI Sándor, *Péteri Takáts József levelei Aranka Györgyhöz*, Magyar Könyvszemle 1990/1–2.

ERASMUS 1607

Vita Des. Erasmi Roterodami ex ipsius manu fideliter repraesentata, Leiden, 1607.

ERŐSS 2001

ERŐSS Sándor, *Teleki László egykori nevelője*, Honismeret, 2001/4.

FÁY 2000

FÁY András, *Némely pestmegyei tisztviselők* = HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében, (Fáy András irodalomtörténeti helye)*, Debrecen, Kossuth, 2000.

FAZEKAS 1955

FAZEKAS Mihály *Összes Művei, I–II. kötet*, s. a. r. JULOW Viktor, KÉRY László, Bp., Akadémiai, 1955.

FAZEKAS 2017

FAZEKAS Csaba, *Protestantizmus és közélet a 19. századi Bihar vármegyében: Szilágyi Lajos életútja*, Nagyvárad, Holnap Kulturális Egyesület, 2017.

FEHÉR 1992

FEHÉR Katalin, *Egy erdélyi pedagógiai kézikönyv 1802-ből*, Magyar Könyvszemle, 1992/4.

FEHÉR 1999

FEHÉR Katalin, *Leánynevelésünk és a felvilágosodás kori magyar sajtó*, Magyar Könyvszemle 1999/2.

FEHÉR 2000

FEHÉR Katalin, *Első magyar nyelvű illusztrált tankönyveink* = JÁKI László szerk. *Orbis Pictus, A szemléltetés évszázadai*, Bp., Pedagógiai könyvtár és Múzeum, 2000.

FEJŐS 2000

FEJŐS Zoltán, *A néprajzi gyűjtemények tudományos perspektívái*, Tabula 2000/1.

FERENCZY 1897

FERENCZY József, *Gróf Dessewffy József életrajza*, Bp., 1897.

FIRSTENBERG 2020

Arthur FIRSTENBERG, *The Invisible Rainbow, A History of Electricity and Life*, London, Chelsea Green Publishing, 2020.

FÓRIZS 2019

FÓRIZS Gergely, *A kritikai filozófia értelmezése Márton István Krug-kompendiumában (1820)*, Magyar Filozófiai Szemle 2019/1.

FÖLDI 2009

Ráday Gedeon és Földi János összes versei, sajtó alá rend. BORBÉLY Szilárd, Bp., Universitas, 2009.

FÖRDŐS 1858

FÖRDŐS Lajos szerk. *Kecskemeti protestans közlöny, Füzetek az egyház és iskola köreiben*, Kecskemét, 1858.

FUTAKY 2007

FUTAKY István, *Göttinga, A göttingeni Georg-August Egyetem magyarországi és erdélyi kapcsolatai a felvilágosodás idején és a reformkor kezdetén*, Bp., MTA, ELTE Levéltára, 2007.

FÜLÖP 1978

FÜLÖP Géza, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Bp., Akadémiai, 1978.

FÜR 2000

FÜR Lajos, *A bercei zenebona, 1784, Kísérlet a történelmi pillanat megragadására*, Bp., Osiris, 2000.

GAAL 1902

GAAL Jenő, *Berzeviczy Gergely élete és művei*, Bp., 1902.

GAÁL 2007

GAÁL Zsuzsanna, *A dzsentri születése, A Tolna megyei reformkori középirtokos nemesség átalakulása a neoabszolutizmus és a dualizmus korában*, PhD értekezés, Bp., ELTE, 2007.

GÁBORJÁNI SZABÓ 2023

GÁBORJÁNI SZABÓ Botond, *Kazinczy és a Debreceni Grammatika – a mű és vitatott részletei*, Debreceni szemle 2023/1.

GACSÁRI 1838

GACSÁRI István, *A füzesgyarmati Helvéciai Hitvallású szent eklézsiának krónikája*, Füzesgyarmat, 1838, 3. kiadás, közreadja NAGY László András = elektronikus dokumentum: https://kupdf.net/download/gacs-aacute-ri-kr-oacutenika_58f8b161dc0d60642fda985d_pdf

GÁRDONYI 1930

GÁRDONYI Albert, *Régi pesti könyvkereskedők*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1930.

GAZDA 1988

GAZDA István, *Könyvkereskedők a régi Váci utcában*, Bp., Akadémiai, 1988.

GAZDA, HIDVÉGI, VIRÁG 1997

GAZDA István, HIDVÉGI Violetta, VIRÁG Jenő összeáll. és s. a. r., *Id. Szinnyei József (1830–1913) akadémikus, könyvtártudós komáromi históriái*, Tatabánya, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat, 1997.

GAZDA, V. MOLNÁR 2003

- GAZDA István, V. MOLNÁR László, *Lengyel szerzők művei alapján készült magyar nyelvű kalendáriumok az 1560 és 1657 közötti korszakban* = V. MOLNÁR László összeáll., *A magyar-lengyel tudományos kapcsolatok múltjából, XV–XIX. század*, Bp., Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2003.
- GÉCS 2009
- GÉCS Béla, *Trattner és Károlyi kalendáriumok, Nyomdászattörténeti töredékek*, Magyar Grafika, 2009/3.
- GRYNAEUS 1629
- Johann Jakob GRYNAEUS szerk. *Adagia, Id est: proverbiorum, paroemiarum et parabolarum omnium, quae apud Graecos, Latinos, Hebraeos, Arabas, &c. in usu fuerunt, collectio absolutissima in locos communes digesta*, Typis Wecheliani, Sumptibus Clementis Schleichii & Petride Zetter, 1629.
- GULYÁS 1937
- GULYÁS József, *A rímkovács Kovács József (1786–1809) ismeretlen versei*, Irodalomtörténeti Közlemények 1937/3.
- GURKA 2015
- GURKA Dezső hrsg. *Deutsche und ungarische Mineralogen in Jena*, Bp., Gondolat, 2015.
- GYÜSZI 2001
- GYÜSZI László, *Apa és fia, A két Pázmány Dénes*, Valóság 2001/11.
- HAJDICSNÉ VARGA 2014
- HAJDICSNÉ VARGA Katalin, *Információközzvetítés gyorsírással*, Jelkép 2014/3.
- HAJÓS 1995
- HAJÓS József, *A magyar filozófia múltjából, Jegyzetek Hanák Tibor színtéziséhez*, Erdélyi Múzeum 1995/1–2.
- HARCZOS 2016
- HARCZOS Tamás, *Cochleáris protézisek és elektromos hallás*, Bp., Pázmány, 2016.
- HARSÁNYI 1927
- HARSÁNYI István, *Kik írták a Debreceni Grammatikát?*, Irodalomtörténeti Közlemények 1927/3–4.
- HERPAY 1925
- HERPAY Gábor összeáll., *Nemes családok Debrecenben*, Debrecen, Debrecen Sz. Kir. Város, Tiszántúli Református Egyházkerület, 1925.
- HINTS 1994
- HINTS Miklós, *Az őrzők maradnak*, Művelődés, 1994/12.
- HOFECKER 1893
- HOFECKER Imre, *A magyar zene egyetemes története*, Bp., Kőbányai ny., 1893.
- HOFFMANN 1980
- HOFFMANN, Gizella szerk. *Peregrinuslevelek, 1711–1750: Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak, Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (6)*, Szeged, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, 1980.
- HOLLÓSI 2007
- HOLLÓSI Gábor, *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története*, Debrecen, 2007.
- HORATIUS 1815
- Q. Horátius Flakkus levelei*, Fordította VIRÁG Benedek, Buda, 1815.
- HORATIUS 1820
- Szatirák*, Horátiusból fordította Virág Benedek, Második könyv, Buda, 1820.
- HORATIUS 1833
- Horátius' Levelei*, Fordította Kis János, Pest, 1833.
- HORATIUS 1846
- Horátius' epistolája a' Pisókhöz a' költészetről*, Czuczor Gergelytől = *Széptani remekírók, Első kötet*, Kiadta a' Kisfaludy-Társaság, Buda, 1846.
- HORATIUS 1922
- Horátius költeményei Csengery János átültetésében, I. rész, Ódák és epódusok*, Szeged, 1922.
- HORATIUS 1882
- Q. HORATI Flacci Opera*, Edited by F. W. CORNISH, Londini, 1882.
- HORATIUS 1885
- Q. HORATI Flacci Opera*, Ediderunt O. KELLER et I. HAEUSSNER, Lipsiae–Pragae, 1885.
- HORVÁTH 2014
- HORVÁTH Balázs, *Kazinczy Ferenc Sallustius-fordítása*, Corollarium 2, 2014.
- HORVAY 1939
- HORVAY Róbert, *Debrecen evangélikusai, A hívei egyházi élete az evangélikus egyház megalakulása, 1883 előtt*, Debrecen, Gyülekezeti Luther Szövetség, 1939.
- HÖRK 1886
- HÖRK József, *Az eperjesi kerületi evangélikus collegium értesítője az 1885/86-ik iskolai évről*, Kassa, 1886.
- HUBBES 2004
- HUBBES Éva, *Benkő Ferenc egyetemjárása*, Rudabánya, 2004.
- IMRE 2024
- IMRE Mihály, *A fizikoteologizmus irodalmának hazai forrásai* (Bp., MTA BTKK, Irodalomtudományi Intézet, reciti, 2024.) (megjelenés alatt)
- IMRE 1880
- IMRE Sándor, *Beregszászi Nagy Pál élete és munkái*, Bp., M. T. Akadémia Könyvkiadó-hivatala, 1880.
- ISOZ 1931
- ISOZ Kálmán, *A rendszeres zeneoktatás megindulása Budapesten*, Historia 1931/3–4.
- IVÁNYI 1931
- IVÁNYI Béla, *A római szent birodalmi széki gróf Teleki-család gyömrői levéltára*, Szeged, 1931.
- JAKÓ 1977
- JAKÓ Zsigmond, *Írás, könyv, értelmiség, Tanulmányok Erdély történelméhez*, Bukarest, Kriterion, 1977.
- JUHÁSZ 1963
- JUHÁSZ Béla, *Fodor Gerzson és Csokonai* Studia Litteraria 1963/1.
- JULOW 1967
- JULOW Viktor, *Kazinczy Ferenc ismeretlen levele*, Studia Litteraria 1967/5.
- KÁDÁR 1996
- KÁDÁR Zoltán, *Sárvári Pál és a winckelmanni útmutatás*, Valóság 1996/5.
- KÁLNÁSI 2019
- KÁLNÁSI Árpád, *A debreceni cívis élet lexikona*, Debrecen, Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2019.

KAPRONCZAY 2013
KAPRONCZAY Katalin, *Kováts Mihály érdemei az orvoslás, és más természettudományok magyar nyelven*, Kaleidoscope, 2013/6.

KAPRONCZAY 2014
KAPRONCZAY Katalin, *Zsoldos János, Veszprém megye főorvosa és a nyelvészet*, Magyar Orvosi Nyelv 2014/2.

KAPRONCZAY 2015
KAPRONCZAY Katalin, *Földi János és a természettudományi szaknyelv*, Magyar Orvosi Nyelv 2015/1.

KARACS 2003
KARACS Zsigmond, *Lapok a Medgyesi család történetéből* = MAGYARI Márta, Sz. MÁTHÉ Márta, *A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve 2002–2003*, Debrecen, 2003.

KARDOS 1905
KARDOS Samu, *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái I–II.*, Bp., Légrády, 1905.

KATONA 2007
KATONA Csaba, *A Hajdúságból származó debreceni polgárok 1733–1867 között = A Tiszántúli Történelmi Társaság Közleményei 2.*, Debrecen, 2007.

KATONA 2015
KATONA Csaba, *A Bihar vármegyéből származó debreceni polgárok beköltözési év, lakóhely és foglalkozás szerinti megoszlása (1733–1867)*, Új Nézőpont 2015/3–4.

KAZINCZY 2009
KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.

KAZINCZY 2011
KAZINCZY Ferenc, *Fogságom naplója*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011.

KAZINCZY 2013
Kazinczy Ferenc *Levelezés, XXIV. Kötet (3. Pótkötete)*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013.

KAZINCZY 2018
KAZINCZY Ferenc, *Költemények. I–II. kötet*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018.

KILIÁN 1977
KILIÁN István, *Ismeretlen Csokonai-versgyűjtemény Szárazbőről = A Heves Megyei Levéltár közleményei 6.*, Eger, 1977.

KILIÁN 1998
KILIÁN István, *Vizuális költészet Magyarországon I., A régi magyar képzőművészet*, Miskolc–Bp., 1998.

KIS 1896
KIS Ernő, *A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895*, Pápa, 1896.

KISS 2011
KISS József Mihály, *Heppé Ágoston Szaniszló mérnök rajzai ürügyén*, Hidrológiai Közlemény 2011/5.

KISS 2015
KISS László, *Szentgyörgyi József (1765–1832), a vakcináció méltatlanul elfeledett debreceni úttörője*, Orvosi Hetilap 2015/6.

KÓKAY 1979
KÓKAY György szerk. *A magyar sajtó története I.*, Bp., Akadémiai, 1979.

KONCZ 2006
KONCZ József, *A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története: 1557–1895*, Marosvásárhely, Mentor, 2006.

KONVENT 1873
A magyar reformált egyház számára egyházi főhatóságul felállított szándékolt konventről, Magyar Protestáns Iskolai Figyelmező 1873/8–9.

KORNIS 1913
KORNIS Gyula szerk. *Ratio Educationis. I. kötet, Az 1777–iki Ratio Educationis*, Bp., Katolikus Középiskolai Tanáregyesület, 1913.

KOVÁCS 2008
KOVÁCS Teofil, *A német nyelv oktatása a Debreceni Református Kollégiumban (1769–1860)*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008.

KOVÁCS 2012
KOVÁCS I. Gábor szerk. *Diszkrimináció, Emancipáció – Asszimiláció, Diszkrimináció, Magyarországi egyetemi tanárok életrajza, 1848–1944 I.*, Bp., Eötvös, 2012.

KOVÁCS 2016
KOVÁCS I. Gábor, *Sárospatak erőterében, A tiszáninneni származású református egyetemi tanárok életrajzi adattára és életútleírása*, Bp., Eötvös, 2016.

KOVÁCS, TAKÁCS 2018
KOVÁCS I. Gábor, TAKÁCS Árpád, *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai a két világháború közötti magyar tudáselitben I., A protestáns felekezeti–művelődési alakzatokhoz tartozók ősfői*, Bp., Eötvös, 2018.

KOVÁTS 1948
KOVÁTS J. István, *A református egyházalkotmány alapvető kérdései*, Bp., Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1948.

KÖBLÖS 2006
KÖBLÖS József szerk. *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861, A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 9.*, Pápa, 2006.

KÖBLÖS, KRÁNITZ 2018
KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt szerk. *Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektora II. 1761–1849*, Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2018.

KÖRÖSI 1997
Sz. KÖRÖSI Ilona, *Falu a pusztában: Orgovány – Orgovány benépesülése* = JUHÁSZ Antal szerk. *Migráció és település a Duna-Tisza közén (Migration und Besiedlung auf dem Donau-Theiß-Zwischen-Stromland)*, Szeged, JATE Néprajzi Tanszék, 1997.

KRANKOVICS 2008
KRANKOVICS Ilona, *A debreceni Kis Orbán család gazdasági tevékenysége a XIX. század első felében*, PhD-értekezés, Debrecen, 2008.

KRAUSZ GODEFRÉD 1867
KRAUSZ GODEFRÉD László szerk. *A nagyváradi tanintézetekre vonatkozó történelmi és statisztikai adatok*, Nagyvárad, 1867.

- KÜRTI 1995
Sz. KÜRTI Katalin, *Kiss Sámuel (1781–1819), A debreceni „Rajziskola” első professzora*, Debrecen, 1995.
- KÜRTI 1999
Sz. KÜRTI Katalin, *Kazinczy és a debreceni művészi élet*, Széphalom 1999/10.
- LACZA 2013
LACZA Tihamér, *A tudomány apostolai, Magyar tudósok nyomában a mai Szlovákia területén, I–II. kötet*, Pozsony, Madách, 2013.
- LACZHÁZI 2018
LACZHÁZI Gyula, *Aranka György „ember esmérete” a felvilágosodás antropológiájának kontextusában* = EGYED Emese szerk. *Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2018.
- LACZKÓ 2013
LACZKÓ Sándor, *A dolog és a szó, Tanulmányok a magyar filozófiai hagyományról* = Pro Philosophia, Kolozsvár, Szeged, 2013.
- LAKATOS, VASS, TEKNŐS 2020
Bence LAKATOS, Gyula VASS, László TEKNŐS, *Official Analysis of the Great Debrecen Fires of 1802 and 1811*, Belügyi Szemle 68., [2020].
- LAKNER 2014
LAKNER Lajos, *Az Árkádia-pör fogságában: a debreceni Csokonai-kultusz*, Debrecen, Déri Múzeum, 2014.
- LEHOCZKY 1881
LEHOCZKY Tivadar, *Beregvármegye monographiája 1–3.*, Ungvár, Pollacsek Miksa, 1881.
- LELKÉSZEK é.n. A névtár hálózati forrása: Pápai Református Gyűjtemények, www.papacollege.hu/docs/Lelkeszek.pdf
- LENGYEL 1975
LENGYEL Imre, *Váradi Szabó János (1783–1864) a munkaoktatás egyik úttörője Magyarországon*, Könyv és könyvtár 10, Debrecen, Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtár, 1975.
- LISZTES 2014
LISZTES Nikolett, *Nemesi szerepek a mezőtelegdi Miskolc család 19. századi történetében*, Új Nézőpont, 2014/2.
- MAGYAR ÍRÓK LEVELEZÉSE 2016–2023
Magyar írók levelezése, Elektronikus kiadás, szerk. Debreczeni Attila, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016–2023.
- MAGYARY-KOSSA 1940
MAGYARY-KOSSA Gyula, *Weszprémi István életéhez*, Orvosi Hetilap 1940/27.
- MAMŰL 2003–2014
SZAKÁLY Orsolya, *Vay Miklós* = KÖSZEGHY Péter főszerk. *Magyar művelődéstörténeti lexikon* 1–14, Bp., Balassi, 2003–2014.
- MÁRK 1873
MÁRK Ferenc, *A magyar reformált egyház számára egyházi főhatóságul felállítatni szándékolt konventről*, Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező 1873/8–9.
- MARQUARD 2003
Odo MARQUARD, *Kant und die Wende zur Ästhetik* = O. M., *Aesthetica und Aneasthetica Philosophische Überlegungen*, München, Wilhelm Fink, 2003.
- MÁRTON 1803
MÁRTON József, *Ungarisch – Deutsches und Deutsch – Ungarisches Wörterbuch 2. kötet*, Wien, 1803.
- MÁRTON 1818
MÁRTON József, *Tudósítás...*, Magyar Kurir, 1818. április 28., 1818. június 23.
- MÁRTON 1819
MÁRTON József, *Tudósítás a’ Deák – Magyar–Német Lexicon felől*, Magyar Kurir, 1819. február 14., 1819. április 13.
- MELKOVICS 2018
MELKOVICS Tamás, *A bihari „kis Kossuth” és politikai közege, Bihar vármegye* = KEDVES Gyula, PELYACH István szerk. *Szacsuay Imre, Az 1848–1849. évi országgyűlés mártírjai*, Bp., 2018.
- MELLER 1906
MELLER Simon, *Ferenczy István élete és művei*, Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1906.
- MESTER 2016
MESTER Béla, *A Kantról szóló korai magyar filozófiai diskurzus fordulópontja* = M. B., „...Ameny-nyiben szellemi lények vagyunk...”, Debrecen, L Harmattan Kiadó, 2016.
- MÉSZÁROS 1981
Ratio Educationis, Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása, fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta MÉSZÁROS István, Bp., Akadémiai, 1981.
- MOLNÁR 2019
MOLNÁR Andrea szerk. *Teleki József, Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről*, Bp., MTA, 2019.
- MOLNÁR 1975
MOLNÁR József, *Görög Demeter (1760–1833)*, Debrecen, 1975.
- MOLNÁR 2016
MOLNÁR Zoltán Tamás, *„Mathesis” a XVIII. századi Vas megyében, Hertl Ignác és Horváth (Keresztély) János munkásságáról*, Vasi Szemle 2016/6.
- NAGY 1857–1865
NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, 1–12, Pótkötet*, Pest, 1857–1865.
- NAGY 1916
NAGY József, *A debreceni kereskedő társulat 1715–1915*, Debrecen, 1916.
- NAGY 1983
NAGY Sándor Béla, *A genfi akadémia magyar diákjai (1566–1772)*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1983/4.
- NAGY é. n.
NAGY Csaba Attila, *Az arisztokrácia és az úri középosztály megszólításai a Magyar Királyságban* = <http://regnumportal.hu/regnum2/node/434>
- NAGYDIÓSI 1958
NAGYDIÓSI Gézané, *Karacs Ferenc rézmetsző-munkássága, Halálának 120. évfordulójára* = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, Bp., 1958.
- NAGY 1939

O. NAGY Gábor, *A debreceniség alkonya, Ifj. Péczeli József irodalomtörténeti értékeléséhez*, Debrecen, Debreceni Református Kollégium és Tanárképző Intézet, 1939.

NEMES 2013
NEMES Zoltán Mária, *Esztétika és antropológia, Az antropológiai színrevitel mint esztétikai dehumanizáció*, PhD-értekezés, Bp., ELTE, 2013.

OLÁH 2012
OLÁH Róbert, *A beregi oskolamesterek olvasmányai* = MONOK István szerk. *A tiszántúli református iskolák 18. századi könyvöröksége: tanulmányok*, Bp., Kossuth, 2012.

OLÁH 2020
OLÁH Róbert, *A debreceni Domokos család könyvtárának töredéke a kőlyi/kágyai református parókián* = EMÖDI András szerk. *KRE 100, Tanulmányok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának századik évfordulójára*, Nagyvárad, 2020.

OLÁHNÉ 1976
OLÁHNÉ Erdélyi Mária, *A protestáns iskolák középszintű matematikaoktatása 1777–1848 között*, Magyar Pedagógia, 1976/3.

ONDER 2021
ONDER Csaba, „*Költ Crispia’ Várában, a’ nagy Veteményedelem’ mellett*”: *Adalékok a Mondolat keletkezéséhez* = KÖRÖMI Gabriella, KUSPER Judit, VERÓK Attila szerk. *Dulce et utile – Tanulmányok Pintér Márta Zsuzsanna 60. születésnapjára*, Eger, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, 2021.

OROSZ 2010
OROSZ István, *A jobbágyvilág megszűnése Magyarországon*, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, 2010.

OSZK 1956
Az Országos Széchényi Könyvtár magyar nyelvű újkori kötetes kéziratának katalógusa, összeáll. az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárának dolgozói a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával működő munkaközösség részvételével, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1956.

OVIDIUS 1982
Publius OVIDIUS Naso, *Átváltozások = Metamorphoses*, fordította DEVECSERI Gábor, a jegyzeteket összeállította SZEPESSY Tibor, Bp., Európa, 1982.

OVIDIUS 1986
Publius OVIDIUS Naso, *Római naptár FASTI*, fordította, a név- és tárgymutatót készítette GAÁL László, a jegyzeteket és az utószót írta BOLLÓK János, a fordítást az eredetivel egybevetette BORZSÁK István, Bp., Helikon, 1986.

PALCSÓ 1893
PALCSÓ István, *A késmárki lyceum története*, Késmárk, 1893.

PALLÓS 1944
PALLÓS Ferenc, *A német nyelvoktatás ügye magyar iskoláinkban II. József idejében*, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1944.

PÁLMAJ 1904
PÁLMAJ József, *Maros-Torda vármegye nemes családjai*, Marosvásárhely, 1904.

PAP 2012
PAP Ferenc szerk. *Illés lelkével, Tanulmányok Báthori Gábor és Dobos János lelkipásztori működéséről*, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem – LHarmattan Kiadó, 2012.

PAPP 2014
PAPP Gábor, *Nyelvújítás kori ásványtani műszótáraink és szerzőjük, Kováts Mihály, Az ásványok vonzásában, Tanulmányok a 60 éves Szakáll Sándor tiszteletére*, Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 2014.

PAPP 2007
PAPP Júlia, *Adatok Blaschke János rézmetsző (1770–1833) életrajzához*, Művészettörténeti Értesítő, 2007/2.

PAP 1912
PAP Károly, *Adalékok Arany debreczeni diákságához*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1912/4–5.

PÉCZELY 1832
PÉCZELY József, *Epigrammák s apróságok*, Debrecen, 1832.

PERECZ 2007
PERECZ László, *Recepció vagy originalitás?, A „nemzeti filozófia” toposza a magyar filozófia történetében*, Akadémiai doktori értekezés, Bp., 2007.

PETHE 1814
PETHE Ferenc, *Pallérozott mezsei gazdaság 3.*, Bécs, 1814.

PETRIK 1901
PETRIK Mór, *Szilágy vármegye monográfiája, (Hadad)*, Bp., Franklin, 1901.

PETRONIUS 1862
PETRONII Arbitri Satirarum reliquiae, Ex recensione Francisci BUECHELERI, Berolini, Apud Weidmannos, 1862.

PETRONIUS 1963
Titus PETRONIUS Arbitr, *Satyricon*, fordította HORVÁTH István Károly, Bp., Helikon, 1963.

PLINIUS 1966
IFJ. PLINIUS, *Levelek*, Fordította BORZSÁK István et al., jegyzetekkel ellátta, SIMON Róbert, utószó, SZEPESSY Tibor, Bp., Európa, 1966.

PLINIUS 1870
C. PLINI Caecili Secundi Epistularum Libri Novem, Epistularum ad Traianum Liber, Panegyricus, Lipsiae, 1870.

PORKOLÁB 2005
PORKOLÁB Tibor, „*Nagyjaink pantheonja épül*”, *Közösségi emlékezet, panteonizáció, emlékbeszéd*, Bp., Anonymus, 2005.

PUKÁNSZKY 1932
PUKÁNSZKY Béla, *Hegel és magyar közönsége*, Bp., Minerva, 1932.

RAB 2011
RAB Irén, *Budai Ézsaiás promóciós aktái a Göttingeni Egyetem Archívumában*, Lymbus 2011.

RAB 2016
RAB Irén, *Hungarus-tudat és diákmentalitás a 18. századi göttingeni peregrinációban – különös tekintettel a medicinára – emlékkönyvek és egyéb peregrinációs források tükrében*, PhD értekezés, Bp., Semmelweis Egyetem, 2016.

RÁCZ 1993
RÁCZ István, *A Debreceni Kollégium professzorai* = GAZDAG István szerk. *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XX.*, Debrecen, 1993.

- RADNAI 2022
RADNAI Dániel Szabolcs, *A fűrdőlevél poétikája és szociológiája a 18–19. századi magyar irodalomban*, Replika 2022/3.
- RADNÓTI 2005
RADNÓTI Sándor, *Az eredetiség Winckelmann-nál*, Holmi 2005/2.
- RÉVÉSZ 1966
RÉVÉSZ Imre, *Bécs Debrecen ellen, Vázlatok Domokos Lajos (1728–1803) életéből és működéséből*, Bp., Akadémiai, 1966.
- RÉVÉSZ 1995
RÉVÉSZ Imre, *Egyháztörténelem I-II.*, Bp., Kálvin–Károli Gáspár Református Egyetem Hit-tudományi Kar, 1995.
- RÉVÉSZ é. n.
RÉVÉSZ Imre, *A magyar református egyháztörténet általános könyvészete*, Bibliográfiai gyűjtemény = elektronikus dokumentum: http://palheidfogel.gportal.hu/portal/palheidfogel/upload/438951_1479536885_03449.pdf
- ROMÁN 2010
M. ROMÁN Béla et al. szerk. *Szolnok könyve: fejezetek a város történelméből*, Szolnok, Szolnok Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2010.
- ROMHÁNYI 1941
ROMHÁNYI Gyula, *Teleki László és Kegyence*, Irodalomtörténeti Közlemények 1941/1.
- ROZSONDAI 2001
ROZSONDAI Rita, *A győri Streibig-nyomda 18. századi kalendáriumi*, Magyar Könyvszemle, 2001/1.
- SÁFRÁN 1960
SÁFRÁN Györgyi, *Arany János és Rozvány Erzsébet*, Bp., Akadémiai, 1960.
- SÁRVÁRI 1823
SÁRVÁRI Pál, *Óda Nemes FERENTZY ISTVÁN Rómában Lakó Jeles Képfaragó Úrhoz*, Tudományos Gyűjtemény V., 1823.
- SÁRVÁRI 1844
Sárvári Pál' szavazata' a műfordítás kérdéséhez, Debreczen, mart. 24. 1844., A Kisfaludy Társaság Évlapjai 6., Pest, 1844.
- SÁRVÁRY 1879
Sárváry Ferenc haláláról, Fővárosi Lapok, 1879. január 9.
- SÁRVÁRY 1876
L. A., *Sárváry Jakab*, Figyelő 1876/10.
- SÁRVÁRY 1921
Sárváry Lőrinc meghalt, Egyetértés, 1921. június 19.
- SCHNELLER 1900
SCHNELLER István, *Pedagógiai dolgozatok I.*, Bp., 1900.
- SIMAI 1902
SIMAI Ödön, *Márton József mint szótáríró*, Bp., Athenaeum, 1902.
- Soós 1993
Soós István, *Egy magyar jakobinus életpályája: Fodor Gerzson, 1763–1835* = GLATZ Ferenc, *A tudomány szolgálatában: Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*, Bp., MTA Történettudományi Intézet, 1993.
- Soós 2007
Soós István, *A Habsburg-kormányzat és a magyar rendek 1812 és 1825 között*, Történelmi Szemle 2007/1.
- STOHL 2009
STOHL Róbert, *Fragmenta Takatsiana, források és kiegészítések péteri és tети Takáts József (1767–1821) életrajzához*, PhD értekezés, Szeged, SZTE, 2009.
- STOLL 1963
STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., Balassi, 1963.
- SULZER 1771
Johann Georg SULZER, *Allgemeine Theorie der Schönen Künste Bd. 1.*, Leipzig, Weidmann, 1771.
- SULZER 1774
Johann Georg SULZER, *Allgemeine Theorie der Schönen Künste Bd. 2.*, Leipzig, Weidmann, 1774.
- SZABADI 2002
SZABADI István, *Idősb Révész Imre és Kelemen István szabédi unitárius lelkész levelezéséből*, Keresztény Magvető 2002/1.
- SZABÓ 1944
SZABÓ Lajos, *Kassai kálvinista krónika, Kassa, 1944* = elektronikus dokumentum: https://mtda.hu/books/szabo_lajos_kasai_kalvinista_kronika.pdf
- SZABÓ 2019
SZABÓ Attila, *Az egyetemi gyógyszerészképzés hazai története*, Gerundium 2019/1.
- SZABÓ 2008
SZABÓ K. Attila, *Egy határkövet jelentő dokumentum: I. Ratio Educationis*, Magiszter 2008. ősz-tél
- SZABÓ 2019
SZABÓ Franciska, *Mintalapoktól az élő modellekig – Az alakrajz oktatásának változásai a magyarországi középfokú szakmaoktatás kezdetétől napjainkig, különös tekintettel a mai módszertani lehetőségekre*, PhD-értekezés, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2019.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1920
SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos, *A székely puccs 1877-ben, Székely légió szervezése az orosz-török háborúban*, Bp., Erdélyi Magyar-Székely Szövetség, 1920.
- SZÁLLÁSI 1998
SZÁLLÁSI Árpád, *Magyar írók orvosai és a magyar orvosírók*, Piliscsaba, Mati, 1998.
- SZÁRAZBERKY NAGY é. n.
SZÁRAZBERKY NAGY József, *Emlékgjegyzetei*, Bp., Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, é. n.
- SZELÉNYI 1929
SZELÉNYI Ödön, *Schnepfenthal és Magyarország*, Magyar Pedagógia 1929/38.
- SZIGETI 2010
SZIGETI Jenő, *Tizennyolcadik századi lelkészsorsok*, Egyháztörténeti Szemle, 2010/2.
- SZIKASZAI 1906
SZIKASZAI FABRICIUS Balázs *latin-magyar szójekgyzéke 1590-ből*, bev., magyarázatok MELLICH János, Bp., MTA, 1906.
- SZILÁGYI 2011
SZILÁGYI Márton, *Egy politikai „pálfordulás” a 18–19. század fordulóján, Vázlat Rhédey Lajos pályafutásáról*, Korall 2011/44.

- SZILÁGYI 2014
SZILÁGYI Márton, *A költő mint társadalmi jelenség, Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Bp., Ráció, 2014.
- SZINNYEI 2014
Szemelvények idős Szinnyei József kéziratok hagyatékából, I. Levelezése alapján, II. Naplójegyzetei nyomán közreadja GYURCSÓ Júlia, Baja, Eötvös József Főiskolai Kiadó, 2014.
- SZOBOSZLAI 1836
SZOBOSZLAI PÁP István, *Halotti elmélkedés ... Ercsei Dániel... tiszteletére*, Debrecen, 1836.
- SZŰCS 1990
SZŰCS Ernő, *A Simonffy család és Debrecen*, A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 17. 1990, Debrecen, 1990.
- TARI 2013
TARI Lujza, *Az igazi doromb és egyéb „musikaszor”-ok Kultsár István Hazai ’s Külföldi Tudósítáisaiban* = Csörsz RUMEN István szerk. *Doromb, Közköltészeti tanulmányok 2.*, Bp., 2013.
- TAXNER-TÓTH 1990
TAXNER-TÓTH Ernő, *Kölcsey Kazinczy iskolájában*, Irodalomtörténeti Közlemények 1990/2.
- TELEKI 1819
Néhai r. sz. biradalombéli gróf méltóságos széki Teleki József úr sírhalma, Pest, Trattner, 1819.
- TELEKI [1879.]
TELEKI Sándor, *Emlékeim*, Bp., Petőfi Társaság, [1879.]
- THURY 1906
THURY Etele szerk. *Iskolatörténeti adattár I.*, Pápa, 1906.
- THURY 1907
THURY Etele, *A dunántúli reform. egyházkerület főgondnokainak és a budai zsinatra megválasztott képviselőinek névsorához*, Protestáns Szemle, 1907/6.
- TIHANYI é. n.
TIHANYI Tibor, *A kőszegi híres rajziskola létrejötté, mint a tanonciskola egyik elődje* = elektronikus dokumentum: <https://koszeg.hu/hu/aktualis/hirek/a-koszegi-hires-rajziskola-letrejotte-mint-a-tanonciskola-egyik-elodje-13288.html>
- TOLDY 1847
Gyászbeszéd Sárváry Pál felett = TOLDY Ferenc irodalmi beszédei, Pozsony, 1847.
- TÓTH 1931
TÓTH Endre, *Mándi Márton István élete*, Pápa, [Pápai Főiskola], 1931.
- TÓTH 2006
TÓTH Péter, *A hazai rajzoktatás története a népoktatási törvényig, A rajziskolák*, Neveléstörténet, 2006/1–2.
- TÓTH 2017
TÓTH Orsolya, *Andalgók, merengők, ábrándozók és rajongók*, Irodalomtörténeti Közlemények 2017/2.
- TÓTH 2020
TÓTH Orsolya szerk. *Fiziognómia és irodalom a XVIII–XIX. században*, Verso, Irodalomtörténeti folyóirat 2020/2.
- TÖRÖS 1938
TÖRÖS László, *Sárvári Pál, Arany János professzora: egy század a magyar kálvinista iskolázásból*, Nagykőrös, Arany János Társaság, 1938.
- TRÓCSÁNYI 1931
TRÓCSÁNYI Dezső, *Mándi Márton István tudományos munkássága*, Pápa, Főiskolai nyomda, 1931.
- TURÁNYI 1963
TURÁNYI Kornél, *A Józsefváros kialakulása* = GEREVICH László, TARJÁNYI Sándor szerk. *Tanulmányok Budapest múltjából*, Bp., 1963.
- UDVARDY 1898
UDVARDY László, *Az egri érseki jogliceum története 1740–1896*, Eger, Érseki Líceum Könyvnyomdája, 1898.
- VADERNA 2013
VADERNA Gábor, *Élet és irodalom: Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*, Bp., Ráció, 2013.
- VADERNA 2018
VADERNA Gábor, *Életre szóló irodalmi barátság: Sebestyén Gábor és Báthory Gábor* = Csörsz RUMEN István szerk. *Doromb, Közköltészeti tanulmányok 6.*, Bp., reciti, 2018.
- VADERNA 2021
VADERNA Gábor, *A levelek „igazsága”. Kazinczy Ferenc és gróf Dessewffy József barátsága* = TÓTH Orsolya szerk. *A nyelvújítás kora*, Pécs, Kronosz, 2021.
- VARGA 1934
VARGA Zoltán, *Szoboszlai Pápa István élete és munkássága*, Theologiai Szemle 1934/4–6.
- VARGA 1934
VARGA Zoltán, *Szoboszlai Pápa István élete és munkássága különös tekintettel egyházpolitikai tevékenységére*, Debrecen, 1934.
- VARGA 2018
VARGA András összeáll., *A Szegedi tudományegyetem Egyetemi Könyvtár 1801–1850 közötti régi nyomtatványai, Altbücherbestand zwischen 1801–1850 der Universitätsbibliothek Szeged*, Szeged, SZTE Klebelsberg Könyvtár, 2018.
- VARGHA 1960
VARGHA Balázs szerk. *Csokonai emlékek, A magyar irodalomtörténetírás forrásai 1.*, Bp., Akadémiai, 1960.
- VERGILIUS 1967
VERGILIUS összes művei, fordította LAKATOS István, SZABÓ Kálmán, utószó, jegyzetszótár LAKATOS István, utószó BORZSÁK István, Bp., Magyar Helikon, 1967.
- VERGILIUS 1872
P. VERGILI Maronis Opera, Adiecit Albertus FORBIGER, Pars I., Bucolica et Georgica, Lipsiae, 1872.
- VERGILIUS 1881
P. VERGILI Maronis Aeneidos, Libri II. & III., Edited with Introduction and Notes by E. W. HOWSON, London, Macmillan and Co., 1881.
- VERGILIUS 1882
P. VERGILI Maronis Aeneidos, Liber I., Edited by Arthur S. WALPOLE, London, Macmillan and Co., 1882.
- VERSEGHY 2019
Verseghy Ferenc levelezése, s. a. r. DONCSECZ Etelka, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2019.

VESZELKA 1938

VESZELKA László, *A rajziskola és a kereskedelmi szaknevelés a XVIII. század végén*, Nevelésügyi Szemle 1938/2.

VIGA 1976

VIGA Gyula, *19. századi miskolci kalendáriumok néprajzi vonatkozásai* = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 15., Miskolc, 1976.

VIRÁG 2007

VIRÁG Irén, *Az arisztokrácia neveltetése Magyarországon (1790–1848)*, PhD-értekezés, Debrecen, 2007.

VITA 1942

VITA Zsigmond, *Adatok a marosvásárhelyi kórház történetéhez*, Erdélyi Múzeum 1942/4.

WALLIS é. n.

Graf von Joseph WALLIS = *Deutsche Biographie* = elektronikus dokumentum: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz84379.html>

ZELIZY 1882

ZELIZY Dániel szerk. *Debreczen sz. királyi város egyetemes leírása*, Debrecen, 1882.

ZEMPLÉN 2016

M. ZEMPLÉN Jolán, *A felvidéki fizika története 1850-ig*, A szerző 1973-ban készült kéziratát új jegyzetekkel, illusztrációkkal és online hivatkozásokkal 2016-ban kiegészítette GAZDA István, Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, 2016.

ZOLTAI 1924

ZOLTAI Lajos, *Jelentés Debreczen sz. kir. város múzeumának 1923. évi működéséről és állapotáról* = *Jelentés Debreczen sz. kir. város múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1922 és 1923 évi működéséről és állapotáról*, Debrecen, 1924.

ZOLTAI 1925

ZOLTAI Lajos, *Jelentés Debreczen sz. kir. város múzeumának 1924. évi működéséről és állapotáról* = *Jelentés Debreczen sz. kir. város múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1924. évi működéséről és állapotáról*, Debrecen, 1925.

ZOLTAI 1928

ZOLTAI Lajos, *Múzeumi jelentés, V. A múzeum gyarapodása* = *Jelentés Debreczen sz. kir. város múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1927. évi működéséről és állapotáról*, Debrecen, 1928.

ZOLTAI 1937

ZOLTAI Lajos, *A régi Debrecenről. A polgári szabad bormérés, A város tiszti főorvosai, Két képpel*, Különlenyomat a Debreceni Képes Kalendárium 1937. évi folyamából, Debrecen, Városi Nyomda, 1937.

ZOVÁNYI 1939

ZOVÁNYI Jenő, *A Tiszántúli Református Egyházkerület története I-II.*, Debrecen, Nagy Károly Grafikai Műintézete, 1939.

ZOVÁNYI 1977

ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Bp., A Magyarországi Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1977.

ZVARA 2016

ZVARA Edina, *Egy tudós hazafi Bécsben: Görög Demeter és könyvtára*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat, 2016.

ZSIGMOND 1938

ZSIGMOND Ferenc összeáll., *A Debreceni Református Kollégium története 1538(?)–1938*, Debrecen, 1937.

SZERZŐK BETŰRENDES MUTATÓJA

Sárvári Pál által írott levelek

Benedek Mihály

Göttingen, 1792. november 18. 28, 270

Benkő Elek

Debrecen, 1811. január 14. 211, 367

Domokos Lajos

Göttingen, 1793. július 25. 30, 271

Göttingen, 1793. szeptember 8. 32, 273

Földi János

Debrecen, 1800. augusztus 19. 74, 296

Hints Lőrincz

Debrecen, 1807. október 17. 210, 366

Debrecen, 1810. március 9. 210, 366

Kiss Sámuel

Debrecen, 1809. augusztus 15. 180, 360

Márton István

[Debrecen, 1813. február 17–19. között]

129, 329

Sárvány Jakab

Debrecen, 1846. december 7. 182, 361

Tomka István

Debrecen, 1820. január 19. 143, 339

Sárvári Pálnak írott levelek

Antal János

Marosvásárhely, 1836. február 2. 158, 351

Batsch, August Johann Georg Karl

Jéna, 1795. október 4. 50, 283

Bányai József

[Debrecen], 1810. január 25. 203, 365

Báthory Gábor

Debrecen, 1817. január 26. 203, 364

Pest, 1818. október 31. 138, 336

Pest, 1819. április 12. 138, 336

Pest, 1822. október 3. 139, 336

Benedek Mihály

[Debrecen, 1803. vagy 1804.] 45, 281

Debrecen, 1820. március 18. 142, 338

Beregszászi Nagy Pál

Beregardó, 1817. július 3. 135, 337

Böszörményi Pál

Várkony, 1808. április 11. 121, 324

Budai Ézsaiás

Debrecen, 1785. január 19. 15, 248

Lőcse, 1786. június 12. 25, 264

Budai Ferenc

Hajdúszovát, 1800. június 5. 73, 295

Csanádi István

Álmosd, 1819. január 9. 140, 337

- Cseh-Szombati Dániel**
[Debrecen], 1807. [január 25. és február 14. között] 186, 363
[Debrecen], 1808. február 14. 193, 364
- Cseh-Szombati József**
Pest, 1804. szeptember 4. 98, 309
- Cseh-Szombati Sámuel**
Pest, 1811. január 12. 124, 326
Pest, 1811. február 11. 125, 327
- Dessewffy József**
Szentmihály, 1811. április 26. 126, 327
Kisolysó, 1813. május 11. 130, 330
Szentmihály, 1816. október 16. 133, 332
Kassa, 1817. január 20. 134, 333
Kassa, 1822. április 20. 147, 343
Szentmihály, 1824. május 13. 153, 346
Kassa, 1842. április 8. 162, 352
- Domokos Lajos**
Debrecen, 1794. július 15. 35, 275
Debrecen, 1795. március 21. 37, 276
Debrecen, 1799. február 22. 38, 277
Debrecen, 1800. március 15. 39, 278
[Debrecen, 1800 körül] 40, 278
[Debrecen, 1803. vagy 1804.] 40, 279
- Döbrentei Gábor**
Kolozsvár, 1817. április 10. 136, 337
- Dömény Sándor**
Pest, 1825. június 27. 154, 346
- Ebert, Johann Jakob**
[Wittenberg, 1795.] 34, 274
- Farkas János**
Komárom, 1806. október 8. 116, 321
- Fodor Gerzson**
Nagykőrös, 1805. január 1. 111, 316
Nagykőrös, 1809. április 4. 111, 317
Nagykőrös, 1809. május 28. 113, 318
Nagykőrös, 1815. december 30. 114, 318
- Fodor István**
Pálfa, 1821. január 19. 167, 355
- Földi János**
Hajdúbadbáz, 1800. augusztus 13. 74, 296
- Gáti István**
Szatmárnémeti, 1821. október 17. 146, 342
- Gatsári István**
[Debrecen, 1807 és 1816 között] 197, 364
- Gombos Dániel**
Székelyhíd, 1820. január 5. 166, 354
- György József**
Szatmárnémeti, 1831. szeptember 7. 156, 347
- Hari Péter**
Máramarossziget, 1806. november 24. 117, 321
Máramarossziget, 1819. január 8. 137, 335
- Jákai Gábor**
[h. n.], 1826. augusztus 17. 209, 365
- Karacs Ferenc**
Bécs, 1797. február 3. 54, 286
Pest, 1798. március 20. 58, 288
Pest, 1799. május 8. 59, 288
Pest, 1800. március 2. 75, 296
- Karap Péter**
Hajdúböszörmény, 1821. július 5. 146, 342
- Kazinczy Ferenc**
Érsemjén, 1806. január 24. 115, 319
- Kerekes Ferenc**
Bécs, 1815. március 7. 132, 332
- Kiss Sámuel**
Nagyszében, 1803. április 13. 97, 308
Nagyszében, 1805. február 19. 101, 311
Nagyszében, 1805. április 11. 103, 312
Nagykőrös, 1806. január 7. 104, 313
Bécs, 1806. december 26. 105, 314
Bécs, [1806 v. 1807.] 107, 314
Bécs, 1807. szeptember 22. 108, 315
- Kovács József**
Nagyenyed, 1802. július 29. 165, 354
- Kováts Mihály**
Pest, 1797. december 22. 50, 284
Pest, 1802. március 16. 80, 299
Pest, 1819. június 3. 141, 337
Pest, 1828. április 5. 155, 347
- Lakatos József**
[Debrecen], 1816 körül 205, 365
- Lengyel Imre**
[Debrecen], 1816. január 25. 207, 365
- Magyar Mihály**
Komárom, 1806. október 30. 117, 321
- Márton István**
Debrecen, 1785. január 13. 16, 250
Debrecen, 1785. április 29. 18, 252
Debrecen, 1785. október 13. 19, 254
Debrecen, 1785. november 17. 22, 259
Debrecen, 1786. március 15. 23, 260
Hajdúnánás, 1787. március 31. 24, 262
Pápa, 1813. február 7. 127, 328
- Márton József**
Lőcse, 1799. január 7. 67, 292
Bécs, 1803. december 15. 93, 305
Bécs, 1805. január 8. 100, 309
[Bécs, 1820.] 144, 340
- Mihályik Dániel**
Késmárk, 1833. szeptember 19. 157, 349
- Ocsovszky Pál**
Bécs, 1796. május 6. 51, 285
Bécs, 1796. május 6. (másolat) 53, 286
Bécs, 1798. február 23. 62, 290
- Bécs, 1798. február 23. (másolat) 64, 291
Bécs, 1804. november 25. 92, 305
- Pap István**
Kunszentmiklós, 1823. december 28. 168, 355
[Kunszentmiklós, 1824.] 169, 356
Kunszentmiklós, 1825. október 30. 171, 357
- Péchy Imre**
Pest, 1819. szeptember 4. 142, 338
Pest, 1825. március 10. 179, 360
- Péchy Mihály**
Nagyszében, 1803. augusztus 17. 81, 301
Nagyszében, 1803. augusztus 17. (másolat) 86, 303
Nagyszében, 1805. június 12. 83, 302
Nagyszében, 1805. június 12. (másolat) 88, 303
Nagyszében, 1808. március 17. 85, 303
Nagyszében, 1808. március 17. (másolat) 89, 304
- Ráczkevi István**
Losonc, 1798. május 15. 66, 292
- Révkomáromi Református Egyház kurátora és elöljárói**
Komárom, 1793. január 9. 33, 273
- Saátor János**
[h. n., 1792.] 26, 268
- Sándorffi József**
Bécs, 1799. május 6. 67, 293
Bécs, 1799. május 14. 70, 294
- Schwartner Márton**
Pest, 1790. november 5. 26, 266
Pest, 1798. április 14. 65, 291
Pest, 1808. január 7. 120, 324
- Szalay alapítvány igazgatósága**
Alsódabas, 1839. december 27. 159, 352

NÉVMUTATÓ

Széchényi Ferenc

Pest, 1807. december 7. 109, 315
Pest, 1807. december 19. 110, 316

Szoboszlai Pap István

[Debrecen], 1809. [január 25. és február 14. között] 183, 362
Alsódabas, 1842. január 12. 161, 352
Debrecen, 1845. március 17. 164, 353

Tatai Sándor

[Debrecen], 1810. január 25. 184, 363

Teleki József

Pest, 1824. június 20. 152, 345

Teleki Sámuel

Bécs, 1807. december 27. 119, 322
Bécs, 1808. november 15. 119, 322

Tertina Mihály

Nagyvárad, 1807. június 5. 120, 323

Tóth Ferenc

[Debrecen], 1792. [január 25. és február 14. között] 182, 362

Tóth Mihály

[Debrecen], 1808. január 25. 184, 363
[Debrecen, 1808. január 25.] 185, 363

Varga Márton

Nagyvárad, 1803. április 25. 91, 304
Nagyvárad, 1804. október 4. 96, 307
Nagyvárad, 1809. június 5. 123, 325

Vay József

Tiszacsege, 1797. május 31. 61, 289
Tiszacsege, 1797. május 31. (másolat) 62, 290

Vecsey Sámuel

Hajdúböszörmény, 1804. december 9. 99, 309

Egyéb írások

Budai Ézsiás

Domokos Lajos sírverse, 1803. 44, 280

Ferenczy Elek

Sárváry Jakabnak, Debrecen, 1870. október 10. 213, 368

Ferenczy István

Széll Sámuelnek, Róma, 1823. július 24. 151, 345

Hints Miklós

Ferenczy Eleknek, Marosvásárhely, 1870. január 28. 213, 369

Péchy Mihály

Péchy Imrénének, [H. n., 1803 és 1808 között] 177, 359
Péchy Imrénének, [H. n., 1803 és 1808 között] (másolat) 178, 359

Sárváry Ferenc

Pótló jegyzetek a Tartalomhoz 151, 370

Sárváry Jakab

A gyűjtemény tartalma 214, 369
Az olvasóhoz! Debrecen, 1869. szeptember 30. 13, 245
Feljegyzése Pap Istvánról, [Debrecen, 1869.] 176, 359

Sárvári Pál

Óda Ferenczyhez
[Debrecen, 1823. március 11. körül] 148, 344
Vergilius-fordítás
[Debrecen], 1844. 163, 353

Ablonczy Balázs 391

Ádám Gerzson 391

Addison, Joseph 131, 331

Ágost, III. 269

Akermann Frigyes 136, 334

Almási Balogh Pál 13, 245

Alpáry Lajos 267, 391

Ambshel Antal 289

Anakreon 115, 394

Antal János 13, 198–159, 212, 222, 351, 367, 368, 373

d'Anville → D'Anville, Jean-Baptiste Bourguignon
D'Anville, Jean-Baptiste Bourguignon 77, 79, 297–299, 395

Apáczai Csere János 234, 246

Apáczai Csere János → Apáczai Csere János

Aranka György 14, 212, 246, 368, 373, 396, 402

Aranyka György → Aranka György

Aristoteles → Arisztotelész

Arisztotelész 80, 131, 300

Ats György 57, 287

Auratus, Johannes 237, 393

Auer András 350

B. F. → Budai Ferenc

Baki család 356

Baksai János 81, 301

Baksay János → Baksai János

Baky István 177, 359

Balassa József 309, 391

Balázs Péter 391

Balkányi Kálmán 391

Balogh Albin 235

Balogh Ferenc 250, 258, 260, 264, 328–329, 391

Balogh István 238, 391, 391

Balogh Piroska 391

Bánffy György 211, 367

Bánk József 391

Bánkúti Zsuzsa 391

Bányai József 8, 13, 203, 205, 226, 365, 373, 394

Bányai Réka 391

Barabás Miklós 308, 312

Baranyi 144–145, 340

Barcsa János 392

Barcza József 234, 262, 264, 278, 317, 319, 325, 347, 392

Bárczay Ferenc 314

Bárczay Sámuel 139, 220, 314, 336

Barkóczi János 392

Barneveld, Wilhelm van 365

Barthelémy → Barthélemy, Jean-Jacques

Barthélemy, Jean-Jacques 247, 343

Bartók István 392

Bártzai Sámuel → Bárczay Sámuel

Báthory Gábor ifj. 13

Báthori Gábor 7–8, 13, 80, 138, 139, 140, 203, 217, 220, 226, 300, 336, 364, 373, 404, 409

Bátori Gábor → Báthory Gábor

Báthory István 138, 139, 216, 220, 233, 336

Bátsch → Batsch, August Johann Georg Karl

Batsch, August Johann Georg Karl 5, 13, 50, 53–54, 62, 64, 283–284, 290, 373

Batthyány József 287–289

Bazsa György 392

Beauharnais, Eugène 325

Beck Pál 371, 378

Beck Paulina 371

Becker Fülöp 346, 375

Béhmné → Böhmné

Bellágh Rózsa 392

Bek Pál → Beck Pál

Bekk Pál → Beck Pál

Benedek Lajos 215, 370

Benedek Mihály 5, 7, 13, 26, 28, 30, 45, 95, 142–143, 215, 216, 221, 226, 233, 266–267, 270, 281, 307, 337–338, 341, 373, 379

Benedicti, Hieronymus 94, 306

Benkő Doctor → Benkő Sámuel

Benkő Elek 8, 211–212

Benkő Ferenc 392

Benkő Sámuel 170–171, 176, 356

Benkő Samuel → Benkő Sámuel

Bényei Miklós 392

Benykö Doctor → Benkő Sámuel

Beöthy Ödön 369

Beregszászi N. Pál → Beregszászi Nagy Pál

Beregszászi Nagy Pál 7, 13, 135–136, 220, 222, 228, 322, 324, 334, 354, 373, 399

Beregszászi Péter 228, 233, 302, 312, 315

Beregszászy Péter → Beregszászi Péter

Berkeny → Berkeny János Sámuel

Berkeny → Berkeny János Sámuel

Berkeny János Sámuel 56, 94, 216, 287, 306

Bernáth József 362

Bernáth Sigm. 95, 306

Berzeviczy Gergely 133, 332, 397

- Berzewitz Gergely → Berzeviczy Gergely
 Berzsenyi Dániel 133, 333
 Bessenyei György 246
 Bessenyei István 246
 Bészler Anna 335
 Bethlen Elek 367
 Bethlen Gábor 137, 335, 401
 Bethlen Imre 212, 367
 Bikfalvi → Falka Sámuel, Bikfalvi
 Bikkfalvi → Falka Sámuel, Bikfalvi
 Bildnicza → Bilnicza Pál
 Bilnicza Pál 28, 269
 Bizoni Károly 179, 360
 Bizony Károly → Bizoni Károly
 Blaschke János 405
 Bloch, Marc 237, 392
 Blumenbach, Johann Friedrich 29, 31, 271
 Bod Péter 324
 Bodoky Richárd 392
 Bodola János 158, 351
 Bodor Péter 159, 351
 Bollók János 404
 Bolvári-Takács Gábor
 Bolyai Farkas 271, 367
 Bona Gábor 392, 393
 Borbély Gábor 393
 Borbély Szilárd 237, 333, 393, 394, 397
 Bordes, Philippe 371, 393
 Borovszky Samu 391
 Borsa Gedeon 286, 393
 Borzsák István 237, 243, 249, 250, 251, 254, 258, 264, 266, 270, 275, 322, 324, 326–330, 332, 333, 353, 393, 404, 405, 409
 Both Mária 391
 Bouchardon, Edmé 103, 312
 Bouterweck, Friedrich Ludewig 29, 271
 Bozzay Réka 393
 Bozsik Pál 267, 391
 Böckmann, Johann Lorenz 274–275
 Böhm (Béhm) Gottlieb 366
 Böhmné 211, 366
 Böltsi 313
 Böszörményi Pál → Böszörményi Pál
 Böszörményi Pál 6, 13, 58, 121–122, 150, 219, 288, 324, 344, 373, 376
 Böszörményi Vonza Pál → Böszörményi Pál
 Braunschweig Hertzeg → Károly Vilmos
 Breyer Carolina 354
 Bruckenthal → Brukenenthal, Samuel von
 Brudzyńska-Némec, Gabriela 393
 Brukenenthal Sámuel → Brukenenthal, Samuel von
 Brukenenthal, Samuel von 98, 104, 218, 308, 312
 Brukk Antal → Brukenenthal, Samuel von
 Brüggemann, Theodor 307, 393
 Buchardon → Bouchardon, Edmé
 Budai Esaiás → Budai Ézsaiás
 Budai Esaiás → Budai Ézsaiás
 Budai Ésaías → Budai Ézsaiás
 Budai Ésaías → Budai Ézsaiás
 Budai Ézsaiás 5, 13, 15, 25, 33, 37, 44–45, 51, 55, 66–67, 70, 73, 80, 91, 94–96, 99, 119, 133, 214, 215, 216, 219, 220, 224, 225, 226, 227, 228, 233, 239, 248–249, 250–251, 252, 254, 264–267, 269, 271, 273, 277, 280, 285–286, 292, 295, 300, 306, 308–309, 322, 332–333, 374, 393, 405
 Buday E → Budai Ézsaiás
 Buday É. → Budai Ézsaiás
 Buday Ésaías → Budai Ézsaiás
 Buday Ézsaiás → Budai Ézsaiás
 Buday Esaia → Budai Ézsaiás
 Budai Ferenc 6, 13, 134, 217, 226, 227, 254, 295, 374, 379
 Buday Ferencz → Budai Ferenc
 B. F. → Budai Ferenc
 Budainé 38
 Buecheleri, Francisci 405
 Buhle 367
 Burián Pál 142
 Burján → Burián Pál
 Busa Margit 350, 393
 Butler, Samuel 298, 393
 Butterweg → Bouterweck, Friedrich Ludewig
 Cánova → Canova, Antonio
 Canova, Antonio 149, 344
 Chapelle, Jean-Baptiste de la 35, 275
 Chrysostomus → Szent János, Aranyászajú
 Cicero → Cicero, M. Tullius
 Cicero → Cicero, M. Tullius
 Cicero, M. Tullius 49, 190, 223, 225, 355, 394
 Cifka Péter 344, 394
 Codrus → Kodros
 Cook → Cook, James
 Cook, James 272
 Corellia Hispulla 337
 Cornish, F. W. 399
 Czetter Sámuel 56–57, 216, 227, 286–288, 297, 371, 377, 396
 Czetter Samuel → Czetter Sámuel
 Czövekné 179–180
 Czuczor Gergely 333, 399
 Cs. Szombati, Daniel → Cseh-Szombati Dániel
 Cs. Szombathi Dániel → Cseh-Szombati Dániel
 Csanádi István 7, 140, 220, 337, 374
 Csanádj István → Csanádi István
 Csanak Dóra, F. 394
 Csapó József 293
 Császár Ferenc 352
 Császár József 95, 307
 Csáthy Ferencz 340, 394
 Csáthy György 288, 305, 312, 343, 367, 394
 Csáthy Györgyné (Papai Kiss Rákhel) 143, 343
 Csáthy, Georg → Csáthy György
 Csáthyiné → Csáthy Györgyné
 Cseh Szombati Sámuel → Cseh-Szombati Sámuel
 Cseh Szombati, Daniel → Cseh-Szombati Dániel
 Cseh-Szombathi József → Cseh-Szombati József
 Cseh-Szombathi Sámuel → Cseh-Szombati Sámuel
 Cseh-Szombathi Sámuel → Cseh-Szombati Sámuel
 Cseh-Szombathy Dániel → Cseh-Szombati Dániel
 Csehszombathy József → Cseh-Szombati József
 Cseh-Szombathy József → Cseh-Szombati József
 Cseh-Szombati Dániel 8, 13, 98–99, 124–125, 186, 193, 196, 218–219, 223, 225, 227–228, 309, 326–327, 362–364, 367–368, 394
 Cseh-Szombati Dániel → Cseh-Szombati Dániel
 Csehszombati Dániel → Cseh-Szombati Dániel
 Cseh-Szombati István 326
 Cseh-Szombati József 6, 13, 27, 98–99, 124, 221, 268, 309, 326, 370, 374, 394
 Cseh-Szombati Sámuel 6–7, 13, 124–125, 126, 219–220, 326–327, 374, 394
 Cseh-Szombati, Daniel → Cseh-Szombati Dániel
 Cseh-Szombati, Daniel → Cseh-Szombati Dániel
 Csengery János 294, 352, 399
 Csernák László 28, 142, 221, 269, 338
 Csernátoni Vajda Sámuel 368
 Csetri Lajos 333
 Csíky László 245, 394
 Csiszár József 23, 261–262
 Csiszari, Jos. → Csiszár József
 Csiszari, Josephus → Csiszár József
 Csohány János 394
 Csokonai → Csokonai Vitéz Mihály
 Csokonai V. Mihály → Csokonai Vitéz Mihály
 Csokonai Vitéz Mihály 93, 95, 115, 147, 149, 221–222, 227, 237, 239–240, 287–288, 293–294, 300, 306, 320, 324, 326, 332–333, 335, 338, 343–345, 351, 371, 373, 375–378, 409, 408, 402, 400, 399, 394, 393
 Csokonay Vitéz Mihály → Csokonai Vitéz Mihály
 Csorba Dávid 395
 Csorba F. László 391
 Csorba Sándor 394
 Csörsz Rumen István 408, 409
 Csűrös Ferenc 250, 253–254, 257–259, 261, 395
 D J → Dessewffy József
 Dan. Szebeni → Szebeni Dániel
 Dáné Tibor Kálmán 395
 Danielik József 395
 Dankó Imre 395
 Darvas Ferenc 66
 Dassdorf → Daßdorf, Karl Wilhelm
 Daßdorf, Karl Wilhelm 27, 269
 Dávid → David, Jacques-Louis
 David, Jacques-Louis 228, 371, 393
 Dayka Gábor 307
 Deáki Filep Sámuel 247, 343
 Deáky Filep Sámuel → Deáki Filep Sámuel
 Debreczeni Attila 240, 243, 319, 394, 395, 400, 402
 Decsi Sámuel 176, 286, 310, 358
 Decsy Sámuel → Decsi Sámuel
 Deé Nagy Anikó 395
 Degenfeld-Schomburg Ilona 371
 Degenfeld-Schomburg Imre 228, 371
 Degenfeld-Schomburg József 392
 Dégenfeld Imre → Degenfeld-Schomburg Imre
 Derhám → Derham, William
 Derham, William 130, 262, 330
 Desseöffy → Dessewffy József
 Dessewffy Aurél 162–163, 222, 352
 Dessewffy József → Dessewffy József
 Dessewffy József 7, 13, 126, 127, 130–131, 133–134, 136–137, 147–148, 153, 162–163, 220–222, 228, 237, 242, 327, 330, 332–334, 343, 346, 352, 374, 395, 397, 409
 Dessöffy József → Dessewffy József
 Detsi Samuel → Decsi Sámuel
 Devecseri Gábor 404
 Dienes Dénes 395
 Diószegi Sámuel 23, 215, 260–261
 Dioszegium, Sam. → Diószegi Sámuel
 D J → Dessewffy József
 DL → Domokos Lajos
 Dobos János 404
 Dóka Klára 247, 396
 Dombi Márton → Domby Márton
 Domby Márton 147, 221, 343

- Domokos Imre 226, 370
Domokos Jakab 306, 370
Domokos Lajos 5, 13, 24, 30–33, 35–40, 43–45, 50, 215–216, 226, 233–234, 250, 258–259, 263–264, 271, 273, 275, 276–281, 360, 374, 406
Domokos László 226, 370
Domokos Lőrinc 180, 226, 360, 370
Domokos Lörintz → Domokos Lőrinc
Domokos, Ludovici → Domokos Lajos
Domokos, Ludovicus → Domokos Lajos
Domokos Lukács 226, 370
Domokos Mária (Halmágyi Lászlóné) 306
Domokos Márton 226, 281
Domokos, Martino → Domokos Márton
Doncsecz Etelka 409
Döbrentei Gábor 7, 13, 134, 136–137, 220, 332–335, 343, 375
Döbrentey → Döbrentei Gábor
Döbrönte → Döbrentei Gábor
Dömény Sándor 7, 13, 154–155, 221
Dömötör Sándor 396
Dömsödy Sónia → Dömsödy Zsófia
Dömsödy Zsófia (Sárvári Pálné) 14–15, 133, 135, 137, 155, 247–248, 292, 295
Dőry József 226
Dugonics András 60, 130, 289, 330
Dugonits → Dugonics András
Dulházy Mihály 148, 153, 221, 346, 374
- Ebbert → Ebert, Johann Jakob
Ebert, J. J. → Ebert, Johann Jacob
Ebert, Johann Jacob 5, 13, 34–35, 96, 216, 233, 274–275, 307, 375
Ecsedi István 396
Écsy Ö. István 396
Eggenberger József 80, 300
Egyed Ákos 395
Egyed Emese 367, 396, 402
Elek László 396
Ellinger István 153, 221, 346
Emődi András 404
Endrődy János 234, 246
Endrődy József 309
Enyedi Sándor 368, 396
Erasmus 265, 396
Erasmí Roterodami → Erasmus
Ercsei Dániel 153, 202, 239, 346, 353, 364, 408
Ercsey Dániel → Ercsei Dániel
Erdődi László → Erdődy László
Erdődy Lajos 124, 326
Erdődy László 137, 297, 335
- Erős Ágost 269
Erős Gábor → Eröss Gábor
Eröss Gábor 104, 105, 228, 310–311, 313, 320
Eröss János 104, 311, 313
Erős Sándor 152, 221, 345, 396
Erős Sándor → Erős Sándor
Eschenburg, Johann Joachim 393
Esterházy Károly 267, 339
Esterházy Miklós herceg 239, 339, 346
Esterházy Pál herceg 217, 339
Ewers, Hans-Heino 307, 393
- Fábri István 158, 349–350
Fábry Ignác 153, 158, 221, 346
Fabryum → Fábri István
Falka Sámuel, Bikfalvi 55, 77, 216, 287, 297
Farkas János, Losonci 13, 116, 219, 236
Farkas János, Ujfalusi 310, 310
Fáy András 375, 396
Fazekas Csaba 361–362, 395, 396
Fazekas Mihály 355, 357, 377, 395, 396
Fáy Bora (Patay Józsefné) 335
Féder → Feder, Johann Georg Heinrich
Feder, Johann Georg Heinrich 29, 31, 245, 270
Fehér Katalin 247, 286, 396
Fejér György 358
Fejős Zoltán 239
Fenelon → Fénelon, François
Fénelon, François 40, 216, 277–278, 374
Ferenc, I. 278, 307, 328, 339–340, 379
Ferenc, II. 307
Ferenc Károly 219, 326
Ferenczi István → Ferenczy István
Ferenczy Ágnes 214, 369
Ferenczy Elek 8, 213–214, 366, 368–369
Ferenczy István 7, 13, 148, 151, 221, 236, 344–345, 375, 394, 403, 406
Ferenczy József 332–333, 395, 397
Fésős András 13, 245
Firstenberg, Arthur 365, 397
Flor, Anton 287
Fodor Gers. → Fodor Gerzson
Fodor Gerzson 6, 13, 111–114, 218–219, 227, 316–318, 375, 399, 406
Fodor István, id. 7, 13, 167–168, 222, 355, 375
Fodor István, ifj. 167–168
Fodor Pál 367
Fogarasi Sámuel 367
Forbiger, Albertus 409
Fórizs Gergely 341, 397
Fornet, Theopistum → Fornet, Theopistus
- Fornet, Theopistus 158
Forster, Johann Reinhold 30–31, 272
Földi János 6, 13, 74, 216–2017, 227, 283–284, 296, 347, 371, 376, 394, 397, 400
Földvári → Földvári József
Földvári József 51, 66, 70, 73, 80, 135, 167, 285, 292, 295, 300, 334, 355
Földvály → Földvári József
Földvály József → Földvári József
Földy → Földi János
Fördös Lajos 397
Fröhlich David 355
Fuksz 78, 297
Futaky István 397
Fülöp Géza 397
Für Lajos 397
Gabriel Joannicius → Joannicy, Gabriel
Gacsári István 8, 13, 197, 202, 226, 364, 376, 397
Gaal Jenő 397
Gaál László 404
Gaál Zsuzsanna 397
Gáborjáni Szabó Botond 397
Gáti István 7, 13, 146–147, 342, 376
Gatsári István → Gacsári István
Gatsári, Stephanus → Gacsári István
Gárdonyi Albert 289, 397
Gáti István 221
Gatterer, Johann Christoph 343
Gauss, Johann Carl Friedrich 271
Gazda István 321, 356, 397, 398, 410
Gazdag István 405
Gécs Béla 398
Gellert, Christian Fürchtegott 92, 304
Gentsy család 21–22
Gencsy Ferenc 226, 249, 257, 260
Gencsy Sámuel 226, 249, 257, 260
Gencsy Zsigmond 233
Georg. Nagy → Nagy György
Gerevich László 409
Glatz Ferenc 406
Goessler, Peter 235
Goethe, Johann Wolfgang 269, 272, 284
Gombos Dániel 7, 13, 166, 222, 354, 376, 392
Gonda István 313
Gonda Katalin 313
Gottláb Antal 295
Görög Demeter 55, 94, 100–101, 123, 217–219, 248, 286–287, 306, 308, 310, 325–326, 403, 410
Göttling, Johann Friedrich August 51–52, 54, 216, 285
Gracza György 294, 301
- Grén → Gren, Friedrich Albrecht Carl
Gren, Friedrich Albrecht Carl 30–31, 227
Gréven gróf 297
Grynaeus, Johann Jakob 337, 398
Gudmán → Gudmann János
Gudmann János 212, 368
Gudor Botond 392
Gulácsi Antalné 142, 338
Gulátsiné → Gulácsi Antalné
Gulyás József 398
Guttman → Gudmann János
Gurka Dezső 245, 398
- Gyarmathi Sámuel 367
György József, Id. 7, 13, 156–157 221, 347, 376
György József, Ifj. 156, 347
Györkösy Alajos 250
Gyóry Sándor 348
Gyulai Sámuel 297
Gyurcsó Júlia 408
Gyürky István 318
Gyüszi László 398
- H., Fr. → Hunyadi (Szabó) Ferenc
Haberland, Miohael 235
Haeussner, J. 399
Hajdicsné Varga Katalin 398
Hajós József 398
Halmágyi László 94, 306
Harczos Tamás 365, 398
Hari Péter 6–7, 13, 101, 117–118, 137, 219–220, 227, 310, 321, 335, 376
Harsányi János 170, 174, 356, 358
Harsanyi Janos → Harsányi János
Hary Péter → Hari Péter
Hász-Fehér Katalin 396
Hatvani István id. 14, 174, 246, 358
Hatvani István ifj. 14
Hedwig, Johann 293
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 405
Heine, Christian Johann Heinrich 39
Hell Miksa 171, 175, 356–357
Hell Mixá → Hell Miksa
Helmeczi Mihály 133, 333
Helmetzi → Helmeczi Mihály
Hentze 28
Hepe → Heppe Ágoston Szaniszló
Heppe Ágoston Szaniszló 78, 297, 400
Herepei 56
Herepei Ádám 287
Herepei János 287

Herepei László 287
Herpay Gábor 398
Hesz János Mihály 302
Hetényi János 245
Heyck, Eduard 235
Hibázó András 14, 248
Hidvégi Violetta 321, 397
Hincs Lőrinc → Hints Lőrinc
Hincs Miklós → Hints Miklós
Hints Berta 214, 369
Hints Dániel 213, 369
Hints Karolina 214, 366, 368–369
Hints Lőrinc 8, 14, 210–212, 366–367, 376
Hints Lőrintz → Hints Lőrinc
Hints Miklós 8, 213–214, 366, 368–369, 398
Hispulla, Corellia 337
Hochmeister, Martin 51, 284
Hodosi Miklós 369
Hodosi Miklós → Hodosi Miklós
Hofecker Imre 398
Hofmann → Hoffmann, Georg Franz
Hoffmann, Georg Franz 31, 272, 293
Hoffmann Gizella 398
Hollósi Gábor 398
Homályossy-Tunkel Ferenc 121–122, 219, 324–325
Homérosz 131
Homérosz → Homérosz
Horat. → Horatius
Horatiano → Horatius
Horatius 134, 157, 294, 330, 333, 349–350, 352, 371–372, 398, 399
Horáth → Horatius
Horkay László 341
Horváth 21, 219
Horváth Keresztély János 18, 120, 253, 304, 323–324, 403
Horváth Balázs 399
Horváth István Károly 405
Horváth Mihály 13, 234, 246
Horvathio → Horváth
Horvathium → Horváth Keresztély János
Horvay Róbert 366, 399
Howson, E. W. 409
Hörk József 399
Hube → Huber Franz Xaver
Huber Franz Xaver 96, 307
Hubbes Éva 399
Hubner → Hübner, Johann
Hufeland, Christoph Wilhelm 80, 155, 221, 227, 284, 299–300
Hufnagel, Wilhelm Friedrich 354

Hunyadi (Szabó) Ferenc 256–258
Hunyadi Ferenc → Hunyadi (Szabó) Ferenc
Hunyadi József (?) 20, 255
Hunyadi, Jo. → Hunyadi József (?)
Hurser Lukács 312,
Hübner, Johann 176

Iacobi → Jacobi, Friedrich Heinrich
Ibrányi Farkas 95, 307
Igaz Sámuel 345
Imre Mihály 330, 399
Imre Sándor 399
Institoris Gábor mossótzai 59–60, 65, 288, 291
Intze Imre (?) 212, 367–368
Intze István 368
Intze Sámuel 368
Irsay Pál 141, 337
Isoz Kálmán 399
Iványi Béla 399

Jabloncai Pethes János 95, 307
Jablontzai → Jabloncai Pethes János
Jacobi, Friedrich Heinrich 31, 272
Jákai Gábor 8, 209, 365, 377
Jáki László 396
Jakó Zsigmond 368, 399
Jean-Jacques Barthélemy
Jelačić 350
Jenei Zsuzsa 392
Jeszenszky László 96, 307
Jeszlenzky → Jeszenszky László
Joannicy, Gabriel 355
Josa Istvan → Józsa István
Josa István → Józsa István
Józsa István 177, 356
József főherceg 147, 288, 338, 343
József, II. 181, 264, 267, 285, 294, 361, 374, 379–380
Juhász Antal 401
Juhász Béla 399
Julii Caesaris Scaligeri → Scaliger, Julius Caesar
Julow Viktor 320, 396, 399
Júnker → Junker Keresztély
Junker Keresztély 55, 94, 287, 306, 377
Junker, Christian → Junker Keresztély

K. L. → Kengyel Lajos
Kádár Zoltán 399
Kaestner → Kästner, Abraham Gotthelf
Kalke Karolina 369
Kálmán Lajos 157, 349–350

Kálmán, Ludovicum → Kálmán Lajos
Kalmár 69, 294
Kálnási Árpád 399
Kánt → Kant, Immanuel
Kant, Immanuel 31, 35, 42, 46, 48–49, 91, 96, 233, 238, 253, 275–276, 282–283, 292, 308, 318, 322, 328, 341, 357–358, 367, 374, 403
Kapronczay Katalin 400
Karacs Ferenc 5–6, 13, 38–39, 54, 57–60, 75, 121, 216–217, 226–227, 277–278, 286–289, 296–297, 299, 324, 377, 396, 400
Karacs Zsigmond 400
Karap Péter 146, 221, 342, 377
Karap Sándor 161
Karats → Karacs Ferenc
Karáts → Karacs Ferenc
Karats Ferenc → Karacs Ferenc
Karats Ferenc → Karacs Ferenc
Kardos Samu 400
Karman János → Kármán János
Karmán János → Kármán János
Kárman János → Kármán János
Kármán János 103–106, 218, 311, 313–314
Kármán József 247, 311
Károli Gáspár 135, 262, 353, 392
Károly Vilmos 47, 282
Károly, IV. 269
Károlyi Antal 227, 371
Károlyi Gáspár → Károli Gáspár
Károlyi István 358
Károlyi, Josepha Comitissa 57, 288
Karolyiné → Károlyi, Josepha Comitissa
Kassai József 14, 246
Kassuba Domokos 267, 391
Kästner, Abraham Gotthelf 29–31, 271–272
Kaszonyi → Kászonyi József
Kászonyi József 70, 73, 294–295
Katona Csaba 400
Katona Mihály 246
Kazinczy Ferenc 6, 13, 115, 134, 164, 219–220, 222, 227–228, 237, 239, 265, 267, 287, 294, 314, 319–320, 324, 326, 333–335, 338, 343, 348, 353, 368, 375–377, 392, 395, 397, 399, 400, 402, 408, 409
Kazinczy Gábor 395
Kazinczy István 373
Kedves Gyula 403
Kelemen Gergely 177, 359
Kelemen Imre 137, 335
Keller, O. 399
Kemenczki István 34, 274, 407

Kemény család 287
Kemény Sámuel 211–212, 366–367
Kemény Simon 367, 377
Kemény Zsigmond 362
Kenessei, Catharina → Kenessey Katalin
Kenessey Katalin 45, 281
Kengyel Lajos 19, 215, 254–255, 257
Kerekes Ferenc 132–133, 142, 145, 155, 220–221, 248, 306, 308, 332, 338, 342, 377
Kerekes Ferenc → Kerekes Ferenc
Kerekes Sámuel 287, 306, 310, 326
Keresztúri 22, 260
Kéry László 396
Keszszey Mihály 34, 274
Keszthelyi László 94–95, 101, 306, 310
Kézy Mózes 156, 221, 348
Kiesewetter, Johann Gottfried Karl Christian 112, 318
Kilián György 239
Kilián István 346, 400
Király, Stephanus 349–350
Kis Bálint 14, 246
Kis Ernő 400
Kis István → Kiss István
Kis János 246, 399
Kis Sámuel → Kiss Sámuel
Kisfaludy Sándor 267
Kiss 2017 301
Kiss Csilla 395
Kiss István pápai 58, 93, 288, 305
Kiss József Mihály 297, 400
Kiss Lajos 236
Kiss László 401
Kiss Sámuel 6, 8, 13, 82, 84, 87, 89, 91, 97–98, 101, 103–105, 107–109, 180–181, 217–218, 222, 227–228, 237–238, 248, 301–302, 308, 311, 312, 313, 314, 315, 360, 377, 402
Kiss Samuel → Kiss Sámuel
Kis-Szántói Pethe Ferenc → Pethe Ferenc
Klügel, Georg Simon 30, 271
Kmet Daniél → Kmeth Dániel
Kmeth Dániel 357
Knackfuss, Hermann 235
Koczka → Kotzka István
Kocsis Elemér 287
Kocsi Sebestyén István 224–225
Kodros 47
Koeler → Köhler, Johann David
Kohányi Kácsándy Terézia → Rhédey Lajosné
Kókay György 331, 401
Kollonits 286

- Komlósi → Komlóssy István
 Komlóssy István 95, 307
 Koncz József 401
 Kontra 114, 319
 Kornis Gyula 361, 401
 Kosár Ferenc 116
 Kotzebue, August von 248, 370
 Kotzka István 77, 297
 Kovachich Márton György 266
 Kovács 2009 249, 260
 Kovács B. Gyuláné (Sárváry Róza) 235
 Kovács I. Gábor 401
 Kovács Teofil 264, 401
 Kováts J. István 341, 401
 Kovács József 7, 13, 222, 354, 377, 398
 Kovács Mihály → Kováts Mihály
 Kováts József 165–166
 Kováts Mihály 13, 68, 80–81, 141, 155, 216–217, 220–221, 227, 284, 293, 299–300, 337, 347, 355, 378, 400, 405
 Köblös József 401
 Köhler, Johann David 60, 289, 297–299
 Kölcsey Ferenc 338, 373, 380, 394
 Könyves Tóth Mihály 182, 361
 Körmöczy János 367
 Körömi Gabriella 404
 Körösi Csoma Sándor 377
 Körösi Ilona, Sz. 401
 Kőszeghy Péter 402
 Köteles Sámuel 368
 Kővári Pál 14, 246
 Kövi → Kövy Sándor
 Kövy Sándor 66, 66, 156, 292, 348
 Kránitz Zsolt 401
 Krankovics Ilona 401
 Krásza Venczel 334
 Krausz Godefréd László 401
 Krug, Wilhelm Traugott 145, 276, 322, 341, 357–358, 397
 Kulcsár István → Kultsár István
 Kultsár István 14, 110, 218, 316, 332, 373, 408
 Kurucz György 392
 Kuser Judit 404
 Kuszka Lajos 157
 Kürti Katalin, Sz. 237–238, 248, 301–302, 308, 311–315, 371, 402
- Lacza Tihamér 402
 Laczházi Gyula 317, 402
 Laczó Sándor 402
 Lajos, XIII. 269
- Lakatos József → Lakatos József
 Lakatos József 8, 13, 205, 207, 226, 365, 378
 Lakatos, Bence 402
 Lakner Lajos 344, 402
 Lalande, Joseph Jérôme de 39, 278
 Lambrecht Kálmán 235
 Lange, Johann Joachim 21, 215, 257–258, 370
 Langüi → Lange, Johann Joachim
 Langius → Lange, Johann Joachim
 Lavater, Johann Kaspar 102, 311
 Lavatter → Lavater, Johann Kaspar
 Lebon, Philippe 306
 Lehoczky Tivadar 301, 402
 Lengyel Imre 8, 13, 207, 209, 226, 293, 300, 365, 378, 402
 Lengyel József 68–70, 80, 217, 293, 300, 378
 Lente Dávid 354
 Lenz, Johann Georg 245
 Lesenköl 56, 287
 Lichtenberg, Georg Christoph 29, 31, 270
 Linné, Carl von 31, 155, 296, 347
 Lipót, I. 268
 Lipszki → Lipszky János
 Lipszky János 78, 297
 Lisman → Litsman József
 Litsman József 84, 89, 302
 Lisztes Nikolett 362, 402
 Losonczy Farkas János → Farkas János, Losonci
 Ujfalusi Farkas János → Farkas János, Ujfalusi
 Lónyai Menyhért → Lónyay Menyhért
 Lónyay Menyhért 125, 327
 Lőrincz(i) 22, 259
 Lőrinczius → Lőrincz(i)
 Lucanos 239
 Ludovicus Kengyel → Kengyel Lajos
 Lukáts 68
 Lumnitzer György János 233
 Luther 20, 256
 Lutherus → Luther
- M. Schwartner → Schwartner Márton
 M., S. → Márton István
 Madari István 34, 274
 Magyar Mihály 6, 13, 116–117, 219, 321, 378
 Magyar Márta 400
 Magyary-Kossa Gyula 245, 402
 Majláth Antal 240, 353
 Maloveczky János → Malovetzky János
 Malovetzky János 154, 221, 346–347, 375
 Mária Terézia 252, 273, 285, 372
 Márk Ferenc 402
- Maróthi György 44, 280, 370
 Marothii → Maróthi György
 Maróthy → Maróthi György
 Marquard, Odo 333, 402, 403
 Martinovics Ignác 227
 Márton István 5, 7, 13, 16–19, 21–25, 127–129, 214–215, 220–221, 233, 249–254, 257–263, 276, 300, 306, 328–329, 341–342, 374, 378, 395, 397, 408, 409
 Márton József → Márton József
 Márton József 6–7, 13, 67, 93–94, 100–101, 118, 144–145, 215, 217–218, 221, 256, 258–260, 287, 292, 305–306, 308–309, 310, 322, 340, 366, 377–378
 Máthé Márta, Sz. 391, 400
 Mauke, Joh. Mich. 52, 54
 Maurer, Hubert 302
 Meczbürg → Metzsbürg, Johann Georg Ignaz Freiherr von
 Medgyesi Pál 105, 313
 Medgyesi Pal → Medgyesi Pál
 Méhes György 247
 Méhes Sámuel 14, 247
 Mela, Pomponius 60, 289
 Melkovic Tamás 403
 Meller Simon 287, 344–345, 403
 Mellich János 403
 Mengs, Anton Raphael 103, 105, 115, 312–313, 320, 393
 Mengsz → Mengs, Anton Raphael
 Merk József 375
 Mester Béla 304, 403
 Mészáros István 340, 403
 Metastasio, Pietro 203
 Metzsbürg, Johann Georg Ignaz Freiherr von (Meczbürg) 216, 287
 Mihálik Dániel → Mihályik Dániel
 Mihályik Dániel → Mihályik Dániel
 Mihályik Dániel 13, 157–158, 222, 349–350, 378
 Milecz → Milesz József
 Milesz József 26, 266–267
 Miller Ferdinánd Jakab → Miller Jakab Ferdinánd
 Miller Jakab Ferdinánd 14, 137, 247, 335
 Miller Károly 346–347
 Minellii → Minellius, Johannes
 Minellius, Johannes 20, 255, 257
 Molnár Andrea 403
 Molnár Ágnes 264, 278
 Molnár István 348
 Molnár József 403
- Molnár Mária 318
 Molnár László, V. 356
 Molnár Mihály 109, 112–113, 315, 318
 Molnár Mihály → Molnár Mihály
 Molnár Pál 112–113, 318
 Molnár Zoltán Tamás 324, 403
 Monok István 404
 Montesquieu 115, 320
 Montfaucon, Bernard de 115, 320
 Moor 313
 Moeschini, Claudio 394
- Nagy Alex → Nagy Sándor
 Nagy Bálint 100–101, 107, 305, 310, 314
 Nagy Csaba Attila 403
 Nagy Gábor 56, 69, 115, 287, 294, 320
 Nagy Gábor → Nagy Gábor
 Nagy Gábor, O. 403, 404
 Nagy György 16, 249–250
 Nagy, Georg. → Nagy György
 Nagy Iván 403
 Nagy Josef → Nagy József
 Nagy József → Nagy József
 Nagy József 92, 94, 108, 182, 223, 305–306, 314–315, 361, 403, 407
 Nagy László 308
 Nagy László András 397
 Nagy Mihály 81, 301
 Nagy Sándor 18, 252, 254
 Nagy Sándor Béla 403
 Nagydiósi Gézané 403
 Nánási → Nánási Mihály
 Nánási Beniamin → Nánásy Benjámín
 Nánási Mihály 95, 118, 219, 322
 Nánásy → Nánási Mihály
 Nánásy Benjámín 59, 288, 306
 Napóleon 123, 309, 325, 327
 Napóleon → Napóleon
 Nemes Zoltán Máriaó 317, 404
 Németh József → Németh József
 Németh József 148, 221, 343
 Nespor 122, 325
 Neuhauser Ferenc 98, 103–104, 308, 312, 377
 Nöldechen, Karl August 277
 Nyéki János 95
- Ocsovszky Pál 53–54, 63, 65, 92–93, 120, 216–217, 219, 283–286, 290–291, 305, 324, 378
 Oeser, Adam Friedrich 27, 269
 Oettvös 65, 291
 Offerhaus, Leonard 21, 257–258

- Oglai, Nicolai 82, 87, 301
Oláh Róbert 370, 404
Oláhné Erdélyi Mária 271, 317, 319, 348, 404
Onder Csaba 404
Orbán László 320, 400
Orczy 289
Ormós (Ormos) András 26, 266–267
Ormos → Ormós (Ormos) András
Ormós → Ormós (Ormos) András
Ormós András → Ormós (Ormos) András
Ormós József 25, 265
Ormós, Josephus → Ormós József
Orosz Beáta 394
Orosz István 327, 404
Orsovsky → Ocsovszky Pál
Osváth László 25, 215, 264–265
Osváth, Ladislaus → Osváth László
Otsavsky → Ocsovszky Pál
Otsavszkij → Ocsovszky Pál
Otsovsky → Ocsovszky Pál
Otsovsky Pál → Ocsovszky Pál
Ovidius → Ovidius Naso, Publius
Ovidius Naso, Publius 316, 404
- Őry Dániel → Őry-Fábián Dániel
Őry-Fábián Dániel 14, 247
- Palcsó István 350, 404
Pallós Ferenc 264, 404
Pálmay József 404
Pánczél Dániel 54, 286, 310, 358
Pántzél → Pánczél Dániel
Pap Ferenc 404
Pap Gábor 300
Pap István, Id. 176
Pap István. Ifj. 7, 13, 168–171, 176–177, 222, 355, 356, 357, 359, 379
Pap Jozsef 228, 310
Pap Károly 404
Papi Mihály 103, 312
Papp Gábor 405
Papp Júlia 405
Papszász Lajos 362
Patay József 335
Patay Mária 335
Pázmándy Dénes 398
Pázmándy Pál 13, 34
Péchy Imre 7–8, 13, 91–92, 124–125, 140, 142, 145, 150, 177–181, 221–222, 227, 229, 301, 304–305, 311, 325–327, 337–338, 341, 344, 359–360, 373, 379, 393
- Péchy Mihály 6, 8, 13, 81–89, 91, 177–179, 181, 217–218, 222, 227–228, 238, 301–303, 308, 311, 359–360, 377, 379
Péchy Mihály → Péchy Mihály
Péczeli József → Péczely József ifj.
Péczely József id. 226, 258,
Péczely József ifj. 33, 216, 226, 237, 239, 273, 345, 350–351, 391, 404
Pécsi V. Ispány → Péchy Imre
Péli Nagy Zsuzsanna 373
Pelyach István 403
Percz László 292, 405
Perényi Sigmund → Perényi Zsigmond
Perényi Zsigmond 135, 228, 334, 373
Pestalozzi, Johann Heinrich 130, 330
Pesztaocti → Pestalozzi, Johann Heinrich
Petes → Pethes Dávid
Pethe → Pethe Ferenc
Pethe Ferenc 14, 130, 247, 330, 355, 405
Pethes Dávid 228, 310–311
Petrik Mór 405
Petronii Arbitri → Petronius Arbitrator, Titus
Petronius → Petronius Arbitrator, Titus
Petronius, Titus Arbitrator 350, 405
Pézel József → Péczely József
Phaedrus 239
Pichler Antal 320
Pierer 1843 285
Platner, Ernst 27, 112, 317
Plattner → Platner, Ernst
Plato → Platón
Platón 190, 223, 225
Plinii, C. → Plinius, ifjabb
Plinius, ifjabb 60, 289, 350, 405
Plutarkhosz 130, 331
Plutarkos → Plutarkhosz
Podmaniczky József → Podmaniczky József
Podmaniczky József 154, 221, 346, 375
Pogány Lajos 19
Porkoláb Tibor 345, 405
Praius → Pray György
Pray György 26, 266–267, 335
Prinz Gyula 235
Prixner, Gottfried 60, 289, 297
Prónay László 378–379
Pukánszky Béla 276, 405
Pythagorás 138
- R. I. → Ráczkevi István
Rab Irén 292, 367, 405
Rác István 292, 295, 405
- Ráczkevi István 6, 66, 217, 292, 379
Ráczkevi József 13, 233
Radák István 159, 351
Ráday Gedeon 375, 397
Radnai Dániel Szabolcs 333, 406
Radnóti Sándor 312, 406
Raidl Pál 134, 136, 334
Raidl Pálné 211, 366
Rajdel → Raidl Pál
Rájdliné → Raidl Pálné
Rausch Ferenc 60, 289
Rautenstrauch, Johann 374
Réaumur, René Antoine Ferchault de 175, 356
Regulus, Marcus Attilius 46, 282
Remur → Réaumur, René Antoine Ferchault de
Reumur → Réaumur, René Antoine Ferchault de
Révész Imre 406
Révész Imre, id. 407
Rhédei Ádám → Rhédey Ádám
Rhedei, Cons. → Rhédey Ferenc
Rhédey Ádám 159, 351
Rhédey Ferenc 69–70, 250, 293, 395
Rhédey Lajos 15, 140, 145, 226–227, 229, 293, 337, 341, 407
Rhédey Lajosné 293, 341, 371
Rhédey László 367
Rhedei, Cons. → Rhédey Ferenc
Richter Mihály 307
Rideg 24
Rink, D. Friedrich Theodor 308
Román Béla, M. 406
Romhányi Gyula 406
Rozgonyi József 66, 217, 292
Rozvány Erzsébet 406
Rozsondai Rita 406
Rumy Károly György 130, 330
- SJ → Sárvány Jakab
Saátor János 5, 13, 26, 30, 215, 219, 236, 268, 379
Sáfrán Györgyi 406
Sallustius 334, 399
Sándorffi József 6, 13, 67, 70, 73, 81, 217, 227, 293–295, 301, 379
Sándorffy János 217, 294
Sándorffy József → Sándorffi József
Sándorfi → Sándorffi József
Sándorfi → Sándorffi József
Sandrart, Joachim von 115, 320
Sárvári, Danielis 367
Sárvári Imre 210, 366
Sárvári József 350
- Sárvány Ferenc 8, 216, 226, 229, 233–234, 236–237, 239, 241–242, 346, 361, 370, 406
Sárvány Gyula 235
Sárvány Jakab 5, 7–8, 11, 13, 15, 53, 62, 64, 88, 89, 91, 143, 153, 176, 178–179, 181–182, 213, 214, 221, 223, 224, 234, 236, 237, 239, 241–242, 245, 278, 286, 290–291, 303, 314, 327, 339–340, 345–346, 350, 352–353, 359–361, 366, 368–369, 379, 406
Sárvány János 236, 246
Sárvány József 157
Sárvány Lőrinc 60, 216, 370, 406
Sárvány Lőrinc → Sárvány Lőrinc
Sárvány Lőrinc → Sárvány Lőrinc
Sárvány Sónia → Sárvány Zsófia
Sárvány Zsófia 292
Sátor → Saátor János
Scaligeri, Julii Caesaris → Scaliger, Julius Caesar
Scaliger, Julius Caesar 25, 264–265
Schedius Lajos 14, 247
Schedius, Johann Ludwig von → Schedius Lajos
Schele Ágoston → Schelle, Augustin
Schelle, Augustin 92, 304
Schneller István 406
Schopenhauer, Arthur 271
Schön 27
Schröder, Nikolaus Wilhelm 25, 265
Schröderi → Schröder, Nikolaus Wilhelm
Schubart, Johann Christian (von) (Schubert) 38, 216, 277
Schubert → Schubart, Johann Christian (von)
Schwartner Márton 5–6, 13, 26, 65, 120–121, 215, 217, 219, 228, 233, 266–267, 291, 324, 379
Sebestyén Gábor 409
Sebestyén József 34, 274
Sebestyén, Josephum → Sebestyén József
Segesvári → Segesvári István
Segesvári István 23, 261–262, 330
Selmeczy László 391
Sennovicz Mátyás → Sennovitz Mátyás
Sennovitz Mátyás 14, 247
Sepsi Enikő 392
Shingo, Akiyama 367, 391
Simai Ödön 310, 406
Simon Róbert 405
Simonffy Sámuel 124, 287, 326, 408
Simonfi → Simonffy Sámuel
Simonyi öbester 394
Sinai Miklós 19, 26, 119, 219, 249–250, 255, 257, 265–267, 322, 374
Sinai Sándor 265

Sinay Miklós → Sinai Miklós
Sinay, Alexandro → Sinai Sándor
Sipos Gábor 395
SJ → Sárváry Jakab
Skolka András → Szkolka András
S., N. → Sinai Miklós
S. P. → Sárvári Pál
Sófalvi József 158, 351, 358
Solon → Szolón 331
Sombori László 319
Soós István 331
S. P. → Sárvári Pál
Steele, Richard 331
Stephani Márton → Márton István
Stephano Márton → Márton István
Stohl Róbert 407
Stoll Béla 407
Störck, Anton von 267
Struve, Christian August 80–81, 300
Sulce → Sulzer, Johann Georg
Sulzer, Johann Georg 115, 316–317, 320, 358
Sylvester János 265

Sz. → Szoboszlai Pap István
Sz. Györgyi → Szentgyörgyi József
Sz. P. Istv. → Szoboszlai Pap István
Sz., St. → Szalai István
Szabadi István 407
Szabó Attila 361
Szabó Franciska 407
Szabó Gy. → Szabó György
Szabó György 95, 306
Szabó István, Sárói 373
Szabó K. Attila 407
Szabó Kálmán 409
Szabó Lajos 407
Szabó Magda 376
Szabolcs Hedvig 394
Szacs vay Imre 403
Szacs vay Sándor 176, 251, 358
Szádeczky-Kardoss Lajos 407
Szakály Orsolya 402
Szalai István 20, 256, 258
Szalay János 352, 379
Szállási Árpád 407
Szamota István 235
Szántó → Szántó János
Szántó János 115, 320
Szappanos Sándor 160, 352
Szárzberky Nagy József 407
Szász József 323

Szathmári István → Szathmári Paksi István
Szathmári Paksi István 21, 257–258
Szathmári, St. → Szathmári Paksi István
Szathmári Emília 395
Szatsvai Sándor → Szacs vay Sándor
Szebeni Dániel 16, 249–250
Széchényi Ferenc → Széchényi Ferenc
Széchényi Ferenc 6, 13, 109–110, 218, 227–228, 288, 315–316, 379
Széchényi Ferenc → Széchényi Ferenc
Szeél Sámuel → Széll Sámuel
Széel Sámuel → Széll Sámuel
Szekerkes Csilla 394
Szelényi Ödön 247, 407
Szél Sámuel → Széll Sámuel
Széll Farkas 235
Széll Sámuel 7, 151, 221, 345
Szemere Ferenc 268
Szent János, Aranyszájú 20, 258, 256, 258
Szent-Györgyi József → Szentgyörgyi József
Szentgyörgyi József 14, 124, 136, 141, 220, 239, 246, 248, 311, 326, 335, 338, 373, 401
Szentgyörgyi József → Szentgyörgyi József
Szent-Györgyi József → Szentgyörgyi József
Szép Beáta 394
Szepessy Tibor 404, 405
Széplaki Pál 80, 94, 129, 300, 306, 329
Széplaky → Széplaki Pál
Szerdahelyi Antal 304
Szervaczinszky Szaniszló 375
Szigethy Mihály 358
Szigeti Jenő 407
Szikaszai Fabricius Balázs 407
Szikszai → Szikszay György
Szikszay György 304
Szilágyi → Szilágyi Gábor, Piskárkosi
Szilágy Gábor → Szilágyi Gábor, Piskárkosi
Szilágyi Gábor, Piskárkosi 26, 36, 58, 69–70, 266–267, 276, 288, 294
Szilágyi Csaba 395
Szilágyi Ferenc 212, 367
Szilágyi Ferenc (irodalomtörténész) 352, 394
Szilágyi Ferenc → Szilágyi Ferenc
Szilágyi János 118, 171, 174, 219, 322, 357–358
Szilágyi János → Szilágyi János
Szilágyi Lajos, Piskárkosi 182, 361–362, 396
Szilágyi Márton 400, 407, 408
Szilágyi Sámuel, Piskárkosi 21, 239, 257–258, 267, 288
Szilasi József 66, 292
Szinnyei József, Id. 321, 408

Szkolka András 120, 323
Szoboszlai Pap István 7–8, 13, 132–133, 145, 161, 164–165, 183–184, 220–221, 223, 229, 332, 341, 352–353, 362, 380, 408, 409
Szoboszlai Pap György 132
Szoboszlai Sámuel 309
Szolón 130
Szóts Albert 367
Sztárai Mihály 355
Szűcs Ernő 408

T, F → Tóth Ferenc
Tacitus, Cornelius 60, 289
Takács Árpád 401
Takáts → Takáts József, Péteri
Takáts József, Péteri 26, 266–267, 396, 407
Tállay Dániel 358
Tari Lujza 408
Tarjányi Sándor 409
Tasnádi Székely Klára 352, 379
Tatai Sándor 8, 13, 184, 223, 362–363, 380
Tatay Sándor → Tatai Sándor
Taxner-Tóth Ernő 408
Técsy József 177, 359
Tegze 182
Teknős, László 408
Teleki Domokos 63, 65, 290
Teleki Ferenc 290, 367–368, 378
Teleki József → Teleki József
Teleki Józsefné → Teleki Józsefné
Teleki József, 152, 156, 212, 221, 335, 345, 348, 360, 367, 379–380, 394, 403
Teleki (III.) József 137, 220, 228, 271
Teleki Józsefné 181, 360
Teleki Júlia 371
Teleki Lajos 212, 367
Teleki László 152, 221, 345, 396, 406
Teleki Sámuel 6, 13, 20, 56–57, 70, 119, 159, 212, 216, 219, 227–228, 254–257, 288, 290, 294, 297, 310, 322–323, 351, 371, 375, 378, 380, 395
Teleki Samuel → Teleki Sámuel
Teleky → Teleki József
Teleky József → Teleki József
Teleky Sámuel → Teleki Sámuel
Teleki Sándor 398, 408
Tertina, Michael → Tertina Mihály
Tertina Mihály 6, 13, 120, 219, 228, 323, 280
Tessedik Sámuel 174
Tetschedik Sámuel → Tessedik Sámuel
Thaisz András 158, 349–351

Thaisz, Andreas → Thaisz András
Thezarovich → Thezárovich János
Thezárovich Gábor 248
Thezárovich János 14–15, 247–248
Thezárovich, Johan → Thezárovich János
Thezárovics János → Thezárovich János
Thorvaldsen, Albert Bertel 344
Thorvaldsen → Thorvaldsen, Albert Bertel
Thury Etele 408
Tibáld Mihály 214, 369
Tibáld Miklós 214
Tihanyi Tibor 408
Tisza István 371
Tisza Kálmán 228, 371
Tisza Lajos 362, 371
Tisza Lajosné 228, 371
Toldy Ferenc 13, 245, 408
Tomka István 7, 143, 221, 339, 380
Tomka, Etienne de → Tomka István
Toth → Tóth Ferenc
Tóth 1983 262
Tóth Aurél 235
Tóth Emil 235
Tóth Endre 254, 264, 408
Tóth Ferenc 8, 26, 182–183, 223, 266–267, 345, 362
Tóth Ferentz → Tóth Ferenc
Tóth József 18, 252, 254
Tóth Mihály 8, 13, 184–185, 362–363, 380
Tóth Orsolya 311, 333, 408, 409
Tóth Pál 52–53
Tóth Péter 408
Tótfalusi 1998 278
Toth, Josephus → Tóth József
Toth., Jos. → Tóth József
Tóth., Michaëlem → Tóth Mihály
Törös László 233–234, 237, 242–243, 249, 260, 292, 295, 352, 355, 370, 408
Trattner János Tamás 133, 295, 299–300, 304, 307, 332, 333, 354, 358
Trócsányi Dezső 253, 276, 409
Tunkel → Homályossy-Tunkel Ferenc
Turányi Kornél 409
Turi → Turi András
Turi András 120, 323
Türri → Turi András
Tzetter → Czetter Sámuel
Tytler, Graeme 311
Udvardy László 267, 339, 391, 409
Ugarte, Alois von und zu 331

Újhelyi István 25, 215, 264–265
Újhellyi Stephanus → Újhelyi István
Ulrich 29

Vaderna Gábor 333, 409
Vajai Imre 343
Vali → Vályi András
Valkovszki → Valkovszky János
Valkovszky János 96, 307
Vályi András 57, 288
Valyi Miklos 170
Varadi Gerson → Váradi Gerzson
Váradi Gerzson 80, 300
Váradi Sámuel 260
Varga András 367, 409
Varga István 202
Varga Márton 6, 91–92, 96–97, 123, 217–219, 227,
304, 307, 325, 380
Varga Zoltán: 332, 341, 353, 409
Varga Zsigmond 250
Vargha Balázs 344–345, 409
Varjas János 25, 215, 264–265
Varjas, Joannes → Varjas János
Vass, Gyula 402
Vaxman, Vaxmann, Waxmann 82, 87, 3001
Vay József → Vay József
Vay József 5, 13, 61–62, 216, 227, 289–290, 380
Vay Miklós 15, 300, 356, 402
Vecsey József 345, 351
Vecsey Sámuel 6, 13, 99–100, 218, 309, 381
Vég Mihály 137, 335
Veliky János 393
Veress Josef 56–57, 287
Vergilius 7, 163, 198, 208, 222, 236, 250, 279, 296,
353, 409
Verók Attila 404
Verseghy Ferenc 267, 409
Veszélka László 361, 409
Vetsei József → Vecsey József
Viga Gyula 410
Virág Benedek 76, 79, 297, 299, 330, 398, 399
Virág Irén 410
Virág Jenő 321, 397
Virgil → Vergilius
Virgilius → Vergilius
Viski Károly 235
Vita Zsigmond 410
Vochs → Voch, Lukas
Voch, Lukas 181, 360
Voigt, Johann Heinrich 93, 96, 305, 308
Volta, Alessandro 305, 365

Voltaire 258
Vonza Pál → Böszörményi Pál

Wächter, Johann 144, 340
Wallaszky Pál 21
Wallis, Joseph von 331, 410
Walpole, Arthur S. 409
Weber Simon Péter 74, 296, 347
Weber Simon Péter → Weber Simon Péter
Weidler, Johann Friedrich 34, 216, 274–275
Weigel, Johann Christoph 289
Weingand János Mihály 50, 284
Weingandt → Weingand János Mihály
Weinmüller 311
Welfelné 27
Wesel → Wezel, Johann Karl
Wesselényi Farkas 212, 367
Wesselényi Miklós ifj. 312, 367, 400
Wesselényi Miklós id. 396
Wesseling 44, 280
Wefselingii → Wesseling
Weszprémi István 293, 376, 402
Wezel, Johann Karl 112, 318
Wieland, Christoph Martin 278
Winckelmann, Johann Joachim 115, 219, 312, 319,
393, 399, 406
Winkelmann → Winckelmann, Johann Joachim
Wolf → Wolff, Christian
Wolfi → Wolff, Christian
Wolff, Christianm 44, 280
Wolf Rudolf 395

Zabira → Zavirasz György
Zabira György → Zavirasz György
Zágonyi Gedeon 117, 219, 321
Zágonyi Károly 321
Zágonyi Sándor 321
Zavira, Jeorjiosz Joannou → Zavirasz György
Zaviras, Georgios → Zavirasz György
Zavirasz György 175–176, 358
Zelizy Dániel 410
Zemplén Jolán, M. 410
Zeyk János 367
Zoltai Lajos 10, 235–236, 239, 350, 410
Zoványi Jenő 337, 341, 410
Zvara Edina 410

Zsigmond Ferenc 411
Zsoldos János 16, 50, 216, 250, 283–284, 400

A SZOROZATRÓL

A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézete és a Debreceni Egyetemi Kiadó által közösen gondozott *Csokonai Könyvtár* monográfiásorozat első darabja 1993-ban jelent meg, s azóta évente átlagosan három kötet lát napvilágot belőle. E sorozat testvérvalalkozása a *Csokonai Könyvtár: Források* című, irodalomtörténeti forrásokat közreadó jelen sorozat, amelynek hátterét elsősorban az intézetben működő textológiai műhely jelenti.

A sorozat *feltáró* és *felfedező* jellegű egyszerre. Céljának tekinti, hogy a tudományos kutatás és az oktatás számára hozzáférhetővé tegyen olyan szövegeket, amelyek, ha egykor nyomtatásban meg is jelentek, ma már alig elérhető kiadványokban olvashatók, vagy amelyek kéziratos voltak miatt mindmáig ismeretlenek maradtak. A közreadással egyúttal ráirányítjuk a szakmai figyelmet a kiválasztott művekre, műcsoportokra, kapcsolódva ezzel napjaink erőteljes rekanonizációs folyamataihoz. (A feltáró és a felfedező jelleg kötetenként eltérő arányokat mutathat.)

A szöveggondozásban egységesen a kritikai kiadások normái és eljárásai az irányadóak, a sorozat kötetei azonban nem feltétlenül közölnek részletes szövegkritikai apparátust, a szöveg- és kiadástörténetet összefoglalóan is ismertethetik. A szövegek megértését segítő magyarázó jegyzetek teljes filológiai feldolgozásra törekcszenek. A kötetek kísérőtanulmányai minden esetben felvállalják a kiadott szövegek alaposabb értelmezését és kontextualizálását is.

MEGJELENT:

Kisfaludy Sándor: Szépprózai művek
Kemény Zsigmond: Kisregények és elbeszélések
Bolyai Farkas: Drámák
Arany János: Tanulmányok és kritikák Retorikák a reformáció korából
Első folyóirataink: Uránia
Első folyóirataink: Orpheus
Dugonics András: Etelka
Retorikák a barokk korból
Nagyari József tábori prédikációi
Első folyóirataink: Magyar Museum I–II.
Schedius Lajos János széptani írásai
Petelei István összes novellái I–II.
Pántzél Pál önéletírása és más munkái
Szerdahely György Alajos: Aesthetica (1778)
Petelei István összes novellái III–IV.
Verseghy Ferenc drámái
„Zrínyi, Zriny, Zrinski”. A Zrínyi-mítosz a német nyelvű irodalomban 1800 körül
„Irátkok a mi tollatokra jön”. Egressy Gábor családi levelezése (1841–1865)
Verseghy Ferenc szépprózai művei

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Első folyóirataink: Aurora I–V.
Szerdahelyi György Alajos esztétikai írásai II. Szakessztétikai művek

